

Джон Роналд Руел Толкін
Хранителі Персня

Володар Перснів – 1

Хранителі Персня

© J.R.R. Tolkien, The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring, 1953.

© А.В. Немірова (переклад з англійської), 2003.

Пролог

Три – королям ельфійським під небом світлим.
Сім же – владикам гномів у печерах світу.
Дев'ять – людям землі, що їм смертна доля.
І Один – Володарю Тьми на чорнім престолі,
В Мордорі, де лиховісна тінь.
Перстень єдиний – усіх поєднати
І темною волею міцно скувати
В Мордорі, де віковічна тінь*.

* Переклад віршів, де це не позначено окремо, – С. Бойко.

ВСТУП

У цій книзі ми розповімо щонайперше про гобітів, і читач довідається багато чого про їхні звички, але мало про історію. Дещо можна, звичайно, почерпнути з повісті, що була написана за Червоною Книгою Західного Краю та опублікована раніше під назвою «Гобіт». Ця історія переповідала зміст перших розділів, які склав сам Більбо, перший гобіт, чия слава відлунює далеко за межами його країни; він назвав їх «Мандрівка за Імлисті гори», бо там розповів про те, як мандрував на схід, потому повернувся додому – ця пригода згодом затягла гобітів у вир великих подій, яким і присвячена наша книга.

Але комусь, можливо, захочеться відразу дізнатися більше про цей самотній дрібний народ. Для таких читачів ми зібрали відомості з гобітанських переказів, які й наводимо нижче.

I. Гобіти

Гобіти – непомітний, але дуже давній народ. Колись були вони набагато численніші, ніж тепер, бо полюбляють мир та спокій, а ще добре оброблену землю, і нема для них нічого приємнішого за впорядковану й доглянуту сільську місцевість. Ніколи не цікавили їх машини, складніші за ковальський міх, водяний млин або ткацький верстат, хоч узагалі вони досить вправні ремісники. Навіть у прадавні часи вони почувалися ніяково перед «Великим людом», або «здоровилами», як вони звать людей, а нині зустрітися з ними й зовсім не проста річ. Вони схильні до огрядності, не люблять зайвого клопоту, але мають чутливий слух, гострий зір та вміють рухатися швидко й спритно. Здавна навчилися вони тихо й непомітно зникати, коли [9] якийсь здоровило несподівано вламувався, куди його не запрошували. До того меткі вони зробилися, що людям те стало здаватися чарами. Але ж насправді гобіти ніколи не вдавалися до чарів; усе, що вони вміють, – то результат виключно доброго навчання. Завдяки вмінню, що переходило з покоління в покоління, безперервним вправам та близькості до землі вони досягли рівня, недосяжного для племені високорослих та незграбних.

Бо ж гобіти малі на зріст, навіть менші за гномів, у всякому разі менш присадкуваті та кремезні. Зросту вони можуть бути різного, за нашими мірками, від двох до чотирьох футів. Тепер вони рідко виростають більше, як три фути, але кажуть, що в давнину траплялися й значно вищі. Якщо вірити Червоній Книзі, Бандобрас Тук Бикорик, син Ізенгрима Другого, мав чотири з половиною фути зросту та міг їздити верхи на справжньому коні. Його перевершили, судячи з літописів, тільки двоє видатних героїв прадавніх часів, але про це ви

дізнаєтесь докладніше у цій книзі.

Гобіти – мешканці Краю, або Гобітанії, - у дні миру та розквіту були веселим народом. Одягались вони яскраво, віддаючи перевагу жовтому й зеленому кольорам, але взуття майже не носили, бо мають від природи товсті підошви, а ноги вкриті кучерявою вовною, найчастіше брунатного відтінку. Щось схоже до вовни вкриває також їхні голови. Зрозуміло, що чоботарська справа не була у них дуже розвинена, але їхні довгі, вправні пальці вміли майструвати безліч інших корисних і приємних речей. Обличчя в них були не те щоб гарні, але добродушні, широкі, очі ясні, щоки червоні, а уста завше готові їсти, пити й сміятися. Тож вони й сміялися, їли й пили частенько та багатенько. Зауважимо, що жарти їм подобалися нехитромудрі, а їсти сідали по шість разів на день (якщо мали змогу). Були вони гостинні, полюбляли свята і подарунки, які охоче дарували та охоче приймали.

Незважаючи на те, що нині гобіти нас уникають, легко зрозуміти, що вони одного з нами походження, значно ближчі до нас, ніж ельфи або навіть гноми. Колись вони розмовляли нашою мовою та мали такі ж самі вподобання, як ми. Проте, яка то була спорідненість, докладно з'ясувати тепер уже неможливо. Походження гобітів запропало в безоднях Прадавніх Віків, похованих нині під порохом забуття. Тільки ельфи досі зберігають пам'ять про ті часи, але їхні перекази стосуються здебільшого власної [10] історії, де люди з'являються рідко, а про гобітів згадки й зовсім нема. Однак не викликає сумніву, що гобіти багато століть тихесенько-любесенько жили собі у Середзем'ї, перш ніж інші народи їх помітили. А оскільки на світі живе безліч чудернацьких істот, отож і цей малий народ не привертав до себе нічиєї уваги. Проте за часів Більбо та його спадкоємця Фродо вони раптом набули, попри власну волю, і важливого значення, і славетності. Великі володарі та мудреці переймалися відтоді їхньою долею.

Давно минули ті часи, Третя епоха Середзем'я, усе змінилося на землі; але здається, що гобіти ще й досі живуть там же, де жили раніш: на північному заході старого світу, на схід від Моря. Звідкіля вони прийшли туди, ніхто не пам'ятав уже за часів Більбо. Любов до наукових досліджень (крім генеалогії) – не дуже поширене явище серед гобітів, але знаходилися такі представники старовинних родин, що вивчали власні книги і навіть розпитували ельфів, гномів та людей про давні події й далекі краї. Власне літописання гобітів почалося лише після заселення Краю. Найдавніші перекази не сягали далі Років Мандрів. І все ж, судячи з цих легенд і деяких особливостей мови та звичаїв, можна зрозуміти, що гобіти, подібно до багатьох інших народів, колись давним-давно прийшли зі сходу. У найраніших спогадах, мабуть, відбилися часи, коли вони жили у верхів'ях Андуїну, між узліссям Великого Зеленого лісу та Імлистими Горами.

Чому вони відважилися на складний та повний небезпек перехід через гори до Еріадору, нам нині годі збагнути. Самі гобіти зберегли спогади про те, як людей ставало все більше, як Тінь накрила ліс, що з тої пори одержав назву Чорнолісся.

Ще до початку мандрів гобіти розділилися на три роди, які дещо відрізнялися один від одного: Хутроногів, Стурсів та Ясноголових. Хутроноги були малі, смагляві, безбороді, не носили взуття, але руки й ноги мали домірні та вправні. Вони залюбки селилися по пагорбах і схилах гір. Стурси були присадкуватіші, більш широкоплечі, віддавали перевагу рівнинам і долинам річок. Ясноголові мали яснішу шкіру й волосся порівняно з іншими, були стрункіші та вищі на зріст, а жити воліли в лісах.

Хутроноги з давніх-давен спілкувалися з гномами й довго мешкали попід горами. Вони рано переселилися на захід [11] і дійшли майже до кінця Еріадору, аж до гори Вітровії, коли решта усі ще сиділи у Глухомані. То були найчисленніші, найтиповіші з гобітів. Вони бажали жити завжди на одному місці і довше за всіх зберігали успадкований від прадідів звичай мешкати у тунелях та норах.

Стурси довго не наважувалися покинути береги Великої ріки, Андуїну, і менше цуралися людей. Вони пішли на захід після Хутроногів, обравши напрямок уздовж ріки Гримучої на південь; там, поміж Тарбадом і межами землі Смаглочолих, вони прожили довго, перш ніж знову подалися на північ.

Ясноголові, найнечисленніші, були представниками північної гілки народу. Вони частіше дружили з ельфами, ніж інші гобіти, мали більше здібностей до вивчення мов і співу, ніж до ремісництва; колись вони вважали, що краще полювати, ніж орати землю. Вони перейшли гори на північ від Рівенделлу і подались уздовж річки Сивої. В Еріадорі вони незабаром змішалися з іншими родами, які випередили їх, але часто й самі ставали ватажками й вождями Хутроногів та Стурсів, бо були відважні й заповзятливі. Навіть за часів Більбо у деяких старовинних родинах такі якості Ясноголових давалися взнаки, наприклад, у господарів Забрєнда та Туків.

В Еріадорі між Імлистими та Лунними горами гобіти зустріли як ельфів, так і людей. Там усе ще мешкали останні з дунаданів, чиї прабатьки колись припливли з-за Моря, з острова Нуменор, але вони вимирали, і пуста поглинала землі їхнього Північного королівства. Вільного місця для прибульців було досить, отож незабаром гобіти почали осідати та будувати власні селища. Найдавніші давно зникли ще до народження Більбо, тож про них забули, але декілька з них ще існували, а одне не втратило свого значення, хоч поменшало – то була Бригора у Дужому лісі, десь за сорок миль на схід від межі Краю.

Нема сумніву, що саме у ті давноминулі дні гобіти навчилися читати й писати. Вчителями їхніми були дунадани (які, у свою чергу, набагато раніше навчилися цьому від ельфів). Тоді ж забулася мова, якою вони користалися раніше, бо гобіти звикли до вестрону, чи то пак загальної мови, що запанувала від Арнору до Гондору, а також майже по всьому узбережжю Моря від Белфаласа до Луни. Але вони зберегли декілька власних слів, назви днів, місяців та багато старовинних імен. [12]

Приблизно у той самий час гобіти скінчили складати легенди та почали записувати історичні події рік за роком. Скажімо, у 1601-му році Третьої епохи було занотовано, що брати Мархо та Бланко з роду Ясноголових залишили Бригору й, одержавши дозвіл від государя у Форності, з великим загоном гобітів переправилися через Брунатну ріку, або Берендуїн, Вони перейшли кам'яний міст, що його збудовано, коли Північне королівство було ще могутнім, та поосідали на землях за рікою аж до Далєких Пагорбів. За це з них тільки взяли обіцянку підтримувати у доброму стані Великий міст, а також усі інші мости й дороги, давати притулок королівським гінцям та визнавати верховну владу короля.

Від тої події почалося гобітанське літописання, бо рік переходу через Брендівіну (так її назву змінили гобіти) було прийнято як перший рік літочислення у Краї, і від нього почали рахувати подальші роки*.

* Таким чином, щоб перевести роки Третьої епохи, як їх рахують люди та ельфи, у гобітанське літочислення, треба відняти цифру 1600.

Гобіти, що прийшли з заходу, відразу ж полюбили нову землю, та там і залишилися, а тому знову зникли зі сторінок історії людської та ельфійської. Доки існували королі, гобіти умовно визнавали їхню владу, але насправді там правили власні вожді, а у справи широкого світу вони не втручались. Коли люди готувалися до останньої битви з силами Ангмарського чаклуна, гобіти відіслали до Форносту загін лучників, але навіть цей факт не зберігся у споминах людських. Сталося так, що та війна призвела Північне королівство до руїни, тому відтоді гобіти почали самі порядкувати на своїй землі: вони обрали голову, або Тана, з найстаріших мешканців, і його влада прийшла на зміну королівській. Упродовж наступного тисячоліття війни мало турбували їх; гобіти процвітали та примножували рід після Чорної Моровиці у 37 р. Гоб., доки не настала Довга Зима, а за нею – голод. Гинули тоді гобіти тисячами, але роки Недороду (1158–1160) встигли відійти в небуття до часу, коли починається наша історія, і гобіти знов звикли до заможності. Земля була щедра й добра; колись, ще до появи гобітів, люди ретельно обробляли її, там існували ферми, там простягались королівські поля та виноградники. Гобітам дісталася ця земля вже занедбана, але вони спромоглися відродити її. [13]

На сорок ліг простягнулася Гобітанія від Далєких Пагорбів до Брендівіни, та на п'ятсот – від північних боліт до багнищ на півдні. Гобіти звали свою країну просто Краєм; вони трималися сукупно завдяки владі Тана та діловим стосункам. У цьому добре облаштованому

куточку вони займалися своїми справами – жили, все менше й менше цікавлячись світом, де коїлися незрозумілі речі, й нарешті дійшли до думки, що спокій та достаток – це щось цілком звичайне у Середземні, невід'ємне право усіх добродесних племен. Вони забули – або не згадували – про тих, хто захищав їх, тих, чіми зусиллями підтримувався тривалий мир у Гобітанії. Вони були під охороною, але забули про це.

Ніколи гобіти не бували войовничими, не знали, що таке чвари. Звісно, у давнину доводилось їм битися, щоб відстояти своє життя у жорстокому світі; але вже до часів Більбо все це стало надбанням розділу давньої історії. Останню битву до початку нашої розповіді – та й взагалі єдину у межах Гобітанії – не пам'ятали навіть старожили: 1147 р. Гоб. Бандобрас Бикорик бився на Зелених Ланах з бандою орків. З тої пори навіть клімат пом'якшав, і вовки, що колись забрідали з півночі взимку, коли холодно й багато снігу, зробилися просто казкою, яку дітям оповідають дідусі. Тому, хоч у Гобітанії можна було надібати зброю, використовували її переважно для оздоблення стін чи полицок над камінами, або ж демонстрували у музеї, у Великих Норах, що мав назву «Дім метомів» (усе, що гобіти вже не могли використати, але не хотіли викидати, вони позначали слівцем «метом»). Метоми швидко накопичувались у їхніх оселях, і багато подарунків, що переходили з рук у руки, були саме того гатунку.

Втім, мир та спокій, як не дивно, не розніжили цього маленького народу. Залякати або вбити гобіта було зовсім не легко; може, вони саме тому так невтомно насолоджувалися затишком і заможністю, що при необхідності могли обійтися без них. Вони зносили брутальне поводження, прикроші й тягар далекої дороги з упертістю, що вражала тих хто помічав тільки їхні огрядні черевця і товстенські щічки. Вони рідко сварилися, а про вбивство живих істот, навіть заради полювання, і мови не могло бути, але у разі потреби вміли постояти за себе і не забули, як користатися зброєю. Маючи тверду руку та влучне око, вони вправно стріляли з лука, а коли гобіт підбирав на землі [14] камінець, будь-який звір, що прокрався до двору, знав: треба чимдуж утікати.

Спочатку всі гобіти жили в норах, – у всякому разі, так вони вважали, – та й тепер найліпше почувалися під землею. Але з часом довелось їм навчитися будувати звичайні будинки. По суті, за часів Більбо у Краї дотримувалися старих звичаїв тільки найзаможніші та найбідніші з гобітів. Незаможні мешкали у справжніх норах, з однісіньким віконцем або й зовсім без вікон, а багаті володіли розкішними, доглянутими підземними хоромами, що ледь скидалися на старовинні нори. Але зручне місце для тих довгих, розгалужених тунелів (сміалів, як вони звалися) не можна було віднайти абиде, і по мірі того, як плем'я гобітів росло й селилося всюди, вони стали будувати свої оселі на рівнинах та уздовж річок на поверхні землі. А потім уже й на пагористих місцинах, наприклад у Гобітоні, або у Ласому Дворі, або у головному місті Краю, Великих Норах на Білому Узгір'ї, з'явилась тьма-тьмуща будинків із дерева, цегли або каменю. Найчастіше такі споруди зводили мірошники, ковалі, канатники та теслярі – вони ж бо влаштовували собі окремі майстерні або повітки ще за часів норкопаня.

Будувати кам'яні ферми та стодоли вперше при звичаїлись, буцімто, в області Топлінь, що лежить нижче по Брендівіні, у Східній чверті. Тамтешні мешканці були рослі, а у вологу погоду взували гном'ячі чоботи. Але вони, мабуть, походили від Стурсів: це підтверджувалось рідкою порістю, що вони мали на підборідді, бо ж Хутроноги та Ясноголові борід зроду не носили.

Можливо, що вміння будувати, як і решту ремесел, гобіти перейняли у дунаданів, але могли навчитися також безпосередньо від ельфів, котрі з давніх-давен були вчителями людей. Бо ельфи Високого роду тоді ще не покинули Середзем'я і Жили у Срібній Гавані далеко на заході та в інших місцях неподалік від Гобітанії. Три ельфійські башти бозна-відколи стояли на Баштовому Узгір'ї, на західному кордоні Краю. Місячними ночами їх було видно здалека. Найвища стояла на самотньому високому пагорбі, оддалік від усіх. Жителі Західної чверті розповідали, що з верхівки тієї башти можна побачити море, але невідомо, чи наважився хто-небудь з гобітів видертися на неї. Насправді лиш поодинокі

гобіти бачили море і плавали по ньому, а ще менше було таких, хто повертався, щоб про це повідати. [15]

Більшість гобітів відчували недовіру навіть до малих річок, і мало хто з них умів плавати. Що далі, то рідше спілкувались гобіти з ельфами, почали їх боятися, не довіряли тим, хто з ними дружив; Море стало для них страхітливим словом, знаком смерті, і нарешті вони відвернулись від західних горбів.

Але хоч би від кого взяли гобіти свою майстерність, будували вони на свій лад. Башти їх не цікавили, їхні будівлі були довгі, приземкуваті й зручні. Старовинні будинки нагадували «сміали»: вкриті соломою чи очеретом, обкладені дерном, з опуклими стінками. Але згодом вони багато чого вдосконалили, дещо запозичили у гномів, а дещо винайшли самостійно. Тільки вікна і двері – однаково круглі – залишилися на згадку про незвичайне походження гобітанської архітектури.

У будинках та норах гобітів мешкали великі родини. (У цьому відношенні Більбо та Фродо Торбинси, що zostалися холостяками, були винятком, утім, вони й у багатьох інших відношеннях проявляли своєрідність, скажімо, у дружбі з ельфами.) Інколи кілька поколінь родичів (як у Туків з Величезних Сміалів або у Брендібоків) мешкали майже у повній злагоді в єдиній, від дідів-прадівів успадкованій та розбудованій з часом оселі. Усі гобіти, так чи інакше, не цуралися родинних зв'язків і люб'язно ставилися до родичів. Вони креслили хитромудрі дерева родоводів з безліччю гілок. Коли маєш справу з гобітами, треба обов'язково пам'ятати, хто кому ким доводиться та з якого коліна. У цій книзі неможливо навести такий родовід, щоб були перелічені принаймні найголовніші представники основних родин того часу. Генеалогічні додатки до Червоної Книги Західного Краю складають окрему чималеньку книгу, і всім, окрім гобітів, вони здаються занадто нудними. А гобітів це захоплювало, бо над усе вони цінували точність; вони любили читати такі книги, де все їм хоч і відомо здавна, зате викладено ясно та зрозуміло.

2. ПРО ЗІЛЛЯ ДЛЯ ЛЮЛЬОК

Давним-давно мали гобіти ще одну дивовижну звичку: вони полюбили вдихати дим від покладеного у люльку сушеного листя якоїсь трави, що звалася «люльковим зіллям», очевидно, різновиду «Nicotiana». Звідки гобіти набралися того дивного звичаю, так і зосталося нерозгаданою [16] таємницею. Всі відомості про це, що існували у давні часи, зібрав Меріадок Брендібок, який потім став Господарем Забрєндії, а оскільки й сам він, і тютюн з Південної чверті відіграють неабияку роль в історії, пропонованій читачеві, то буде слушно процитувати уривок з його твору «Трави та зілля Гобітанії»:

«Куріння люльок, – пише він, – це єдине мистецтво, яке ми можемо вважати своїм споконвічним винаходом. Коли гобіти почали курити, невідомо, але нема таких легенд чи родинних переказів, де б не згадувалось куріння. Упродовж багатьох століть гобіти курили різні трави, міцніші і слабкіші. Але усі фахівці згодні з тим, що вирощувати листя для люльок на своїх ланах перший почав Тобольд Люлькас з Довгонора у Південній чверті за часів Ізенгрима Другого, десь 1070 р. Гоб. Дотепер найкращий тютюн виробляють у тій же місцевості, особливо сорти «Довгонорський лист», «Старий Тобі» та «Південна зоря».

Як саме старий Тобі надібав цю рослину, теж невідомо, бо він до самої смерті так цього секрету і не розкрив. Він був добре обізнаний у травах, але мандрувати не любив. Кажуть, що змолоду він частенько навідувався до Бригори, але більше нікуди не ходив. Можливо, саме там він знайшов ту рослину, дикий різновид якої ще й досі буває на південному схилі гори Бри. Тамешні гобіти стверджують, нібито вони перші почали вживати його для куріння, їм взагалі притаманний такий настрій, що вони у всьому випереджають гобітів Краю (вони й досі зуть його «своєю колонією»), але цього разу вони, здається, не помиляються. Нема ніякого сумніву, що власне з Бригори звичай куріння справжнього тютюну розповсюдився протягом віків серед гномів, Слідопитів, магів та інших мандрівників, які з'являлися на цьому дивному перехресті доріг. Таким чином, джерелом та

центром цього мистецтва слід уважати старовинний заїзд «Грайливого поні», який з незапам'ятних часів утримує родина Барбарисів.

Утім, спостереження, які я зробив під час численних подорожей на південь, свідчать, що ця рослина все ж таки не властива нашій місцевості, а завезена з пониззя Андуїна, куди спершу потрапило, певно, з-за Моря, разом з нуменорцями. Вона рясно росте у Гондорі – там вона висока та буйна, не те що на півночі, де квітне лише у теплих, захищених од вітру місцях, подібних до Довгонора. [17] Люди Гондору звуть її «духмяний гален» і цінують лише за пахощі квіток. Звідти гален Зеленим трактом дістався далеко за багато століть, які відділяють часи Еленділа від наших днів. Але навіть дунадани Гондору не заперечують, що саме гобіти першими вжили його для куріння, навіть маги до того не додумались. Але один маг, з яким я був близько знайомий, давним-давно навчився цьому мистецтву і досяг у ньому такої ж майстерності, як у всіх справах, до яких брався.

3. ПРО ВПОРЯДКУВАННЯ КРАЮ

Гобітанія поділяється на чотири частини, або чверті, про які вже йшлося вище: Північну, Південну, Східну та Західну. Кожну з них поділено на повіти, які часто звуться за іменами тих старовинних родів, що колись переважали там у чисельності, хоча до початку нашої історії населення вже геть перемішалось. Щоправда, рід Туків усе ще тримався давніх земель, але інші, як Торбинси та Мудрінси, давно вже розселилися кому як заманеться. Крім чвертей, були ще дві Закраїни, Східна (Забрендія) та Західна, що приєдналися до Краю у 1462 р. Гоб.

Ніякого «уряду» Гобітанія не мала; родини самі давали лад своїм справам. Час вони витрачали переважно на те, щоб виростити їжу, а потім з'їсти.

В інших справах вони були здебільшого великодушні й не жадібні, на чуже не зазіхали, отож маєтки, ферми, майстерні та крамниці зоставались незмінними з покоління в покоління.

Зрозуміло, що зберігались також давні традиції шанування короля з Форноста, або Північного Оплоту, як його називали, на північ від Гобітанії. Короля не було вже майже тисячу років, і навіть руїни його столиці давно заросли травою. Але гобіти, як і раніш, казали іноді про дикі та злі створіння (на зразок тролів), що вони «й не чули про короля». Бо вважали вони, що усі закони, якими користувалися, були складені завдяки мудрості королів, отож, додержувалися їх добровільно: адже то були Статути, прадавні й справедливі.

Треба зауважити, що рід Туків довгий час утримував провідне становище, бо кілька століть тому посада Тана перейшла до них від Брендібоків, і відтоді найстарший з Туків завжди носив цей титул. Уважалося, що Тан очолює [18] гобітанські збори, або віча, а також ополчення; але ж і те, й інше збиралося лише в разі небезпеки, а того вже давно не траплялось, тому звання Тана зробилося просто почесним доважком до імені. Проте родина Туків не втратила особливої пошани, бо залишалася численною та заможною, і у кожному поколінні її з'являлися на світ особи вольового характеру, з незвичними поведками та неспокійною вдачею. Остання риса, відверто кажучи, зовсім не викликала захвату у громади, але її ще могли вибачити (тим, хто був заможніший).

Єдиною насправді посадовою особою був бургомістр Великих Нор та цілого Краю, котрого обирали що сім років під час Вільного Ярмарку на Білому Нагір'ї у день Лайта, або Маківки літа. Одним з найважливіших його обов'язків було головувати на бенкетах у святкові дні, яких гобіти мали задосить. Але йому ж належали також посади Головного Поштмейстера та начальника шерифства, тобто Варти Порядку. Ніякої потреби в інших службах у Гобітанії не було, а з цих двох пошта працювала найактивніше. Не всі гобіти були письменні, але якщо вже були, то невтомно вправлялися у тому вмінні, надсилаючи безліч листів до друзів (та декількох обраних родичів), що мешкали на відстані, яку не вдавалося подолати під час прогулянки після обіду.

Те, що гобіти звали шерифством, ми б могли назвати поліцією, але тільки приблизно. Охоронці не носили мундирів (про таке у Гобітанії навіть не чули), єдиною їх ознакою було

пірце на капелюсі; справами вони займалися скоріше такими, як наші лісники: неподобства, що їх творила звірина у лісі, більше турбували їх, аніж витівки мешканців Краю. Досить було лише дванадцятьох, щоб упоратися з внутрішніми справами, по три на кожну чверть; якщо виникала потреба «доглянути кордони», набирали скільки треба, щоб дати належну відсіч чужинцям, чи то високим, чи малим.

Коли розпочалася наша історія, кількість охоронців на кордонах помітно збільшилася. З усіх усюд надходили повідомлення та скарги на те, що підозрілі особи й тварини вештаються поблизу кордонів, а подекуди ще й лізуть через них: порядок, що існував споконвіку, очевидячки, порушувався. Щось подібне розповідалося лише у давніх переказах. Мало хто з гобітів утямив, що це – зловісне знамення; навіть Більбо не замислився, що воно передвіщає. [19]

Шістдесят років минуло відтоді, як він повернувся з пам'ятної мандрівки, він уже був застарий навіть як на гобіта (вони ж, траплялося, до ста літ доживають), але, без сумніву, ще не витратив більшої частини багатства, привезеного з далеких країв. Що то було за багатство, він нікому не обмовився, навіть Фродо, найулюбленішому племіннику, і той перстень, що колись він знайшов у мандрах, теж зберігався потай від усіх.

4. ПРО ЗНАХІДКУ ПЕРСНЯ

У книзі «Гобіт» розповідається про те, як одного дня до дверей Більбо підійшли чарівник Гандальф Сірій та тринадцятеро гномів; то був сам Торін Дубощит, нащадок королів, і дванадцять його товаришів по вигнанню. Разом з ними Більбо вирушив, несподівано для себе самого, квітневого ранку 1341 р. Гоб., здобувати великий скарб, спадок томських королів під Самотньою Горою. Наприкінці походу відбулася Битва П'яти Військ, загинув Торін, знищений був дракон, і ще багато здійснено героїчних вчинків, але нічого б не збереглося у пам'яті поколінь, якби не одна непримітна подія. Коли мандрівники, що потрапили у засідку орків на перевалі Імлистих Гір, рятуючись, кинулись навітки, Більбо на якусь мить зостався наодинці у підземних ходах; він поповз навпомацки, без надії знайти потрібний напрямок у суцільній темряві, мимохідь намацав на дні тунелю невеличкий перстень, сунув до кишені та й забув про нього.

Шукаючи вихід, Більбо потрапив до гірських надрищ і там натрапив на Горлума, маленьку бридку потвору. Горлум з'їдав усе, що до лап потрапить, а ще він мав єдину втіху: скарб, який здобув так давно, що й сам не пам'ятав, коли: золотий перстень, який мав чарівну силу – хто одівав його на палець, ставав невидимим. Цього персня він називав своїм «золотцем», зберігав на острові серед підземного озера та надівав лише коли йшов на полювання. Саме цей перстень знайшов Більбо, а тому Горлум не зміг відразу кинутися на нього; щоб мати час на пошуки, він придумав зіграти з Більбо в загадки, та грав, аж поки нарешті гобіт виграв. Не якась там особлива дотепність порятувала Більбо, йому просто поталанило: випадково (як це тоді здавалось) доторкнувся він до перстеника, коли [20] порпався у кишені, вигадуючи наступну загадку, і спитав зненацька: «Що ж воно таке у мене в кишені?»

Щоправда, авторитетні знавці досі міркують, уважати це просто «запитанням» чи справжньою загадкою; але всі згоджуються, що коли Горлум сприйняв це як загадку та намагався знайти відповідь, то він мав поважати правила гри. Більбо наполягав, щоб той дотримав слова й показав вихід з підземелля: але він відчував, що слизька потвора може його обдурити, хоч гра в загадки була з давніх-давен священна і тільки найлихіші створіння ризикували порушити її правила. Але протягом віків, доки Горлум вештався у п'їтмі, він зашкаруб у злі й звик до підлих вчинків. Шаснувши геть від Більбо, він попрямував до свого острова за перснем – але не знайшов його. Нарешті відгадка спала на думку Горлумові, і він кинувся навздогін. Більбо біг, біг, біг, поки не сунув руку до кишені: перстень неначе сам собою надівся йому на палець, і Горлум пробіг повз гобіта, нічого не помітивши; Більбо крадькома пішов за ним, аж той привів-таки гобіта до виходу. Там Горлум зупинився,

міркуючи, що краще вдіяти, а Більбо, спритно перелетівши просто над його головою, видобувся на волю. Та ворог гукав услід йому з ненавистю й відчаєм: «Злодій! Злодій! Торбинс злодій! Ми ненавидимо їх, ми їх ненавидимо навіки!»

Цікаво, що супутникам своїм Більбо оповів цю історію зовсім інакше. Нібито Горлум пообіцяв йому, якщо програє, подарувати чарівний перстень, свій «подаруночок на день народження». Але перстень кудись подівся, і Більбо здогадався, що саме його він знайшов; тому він залишив перстень собі як нагороду за чесну гру, а Горлума просто примусив показати вихід з печер. Те ж саме Більбо записав у своїх спогадах та, здається, ніколи власною рукою не змінював нічого у цьому оповіданні, навіть після того, що сталося на нараді Елронда: ця версія присутня як в оригіналі Червоної Книги, так і в декількох копіях та витягах з неї. Але існує також чимало списків, де наводиться правдива історія, обґрунтована, без сумніву, нотатками Фродо чи Семіума, котрі вивідали правду, але не хотіли нічого власноручно викреслювати з того, що понаписував старий.

Утім, Гандальф не повірив Більбо з самого початку, і той перстень розпалив його цікавість. Після довгих розпитувань [21] Гандальф урешті дізнався про все; вони ледь не посварились, але чарівникові було важливіше над усе добутись до істини. Те, що Більбо, проти власного звичаю, не сказав правди відразу, особливо його збентежило, хоч він про те й змовчав. Вигадка про «подаруночок» теж була невласлива гобітові; Більбо зізнався, що на цю думку його навело бурмотіння Горлума, який усе торочив про «подаруночок на день народження». Гандальфу все це здалося підозрілим, але ще багато років він не мав змоги дійти до суті справи, як ми покажемо у цій книзі.

Подальші пригоди Більбо не варті уваги, бо ж вони всім відомі. Використавши перстень, він зумів допомогти своїм друзям, але сам перстень довго переховував у великій таємниці. Повернувшись додому, нікому не розповів про нього, крім Гандальфа та Фродо; більше ніхто у Краї, як він гадав, про той перстень не відав. Нотатки свої він дав почитати лише Фродо.

Свій меч, Жало, Більбо повісив над каміном, а чудову кольчугу, подаровану гномами з Підгорного Королівства, віддав у «Дім метомів». Але десь у скрині у Торбі-на-Кручі зберігався старий плащ з каптуром, якого він одягав у поході; а перстень, почеплений на ланцюжок, лежав у його кишені.

Більбо повернувся до Торбі-на-Кручі 22-го червня 1342 р. Гоб., на 52-му році життя, і нічого особливого не траплялося у Гобітанії, аж доки він не наблизився до свого 111-го дня народження (1401 р. Гоб.). Саме тут і починається наша нова історія.

ДЕЩО ПРО ЛІТОПИСАННЯ У ГОБІТАНІЇ

Коли наприкінці Третьої епохи гобіти відіграли важливу роль у великих подіях, що привели до входження Краю до складу Відродженого Королівства, у них виникло неабияке зацікавлення власною історією. У той період чимало переказів, які раніше передавалися з вуст у вуста, було зібрано та записано. Ті родини, чиї представники виявилися причетними до діянь Королівства, заходилися вивчати давні перекази й легенди. Коли скінчилось перше століття Четвертої епохи, у Гобітанії було вже декілька бібліотек, що містили історичні книги та спогади.

Найповніші з тих зібрань знаходилися, мабуть, у Підбаштах, Величезних Сміалах та Брендідарі. Історія, про яку [22] ми збираємося розповісти, складена на підставі Червоної Книги Західного Краю. Це вельми важливе джерело відомостей про Війну Персня одержало таку назву тому, що Книга довго зберігалася у Підбаштах, у родині Чистопалів, хранителів Західної Закраїни. Спершу то був приватний щоденник Більбо, який він узяв із собою до Рівенделлу. Фродо повернув його до Гобітанії, разом із стосом розрізнених нотаток та нарисів, і протягом 1420–1421 рр. майже всі сторінки заповнив своїми спогадами. Але Фродо мав ще, в окремому червоному портфелі, три великих томи, в оправі з червоної шкіри, які Більбо віддав йому, коли вони розставалися у Рівенделлі. На Західній Закраїні до тих

чотирьох томів додали п'ятий, що містив коментарі, родоводи та інші матеріали стосовно гобітів – учасників Братства Персня.

Оригінал Червоної Книги не дійшов до нас, але з нього зробили багато копій, переважно з першого тому, для нащадків Майстра Семіума. Однак найважливіший список має окреме походження. Він зберігається у Величезних Сміалах, але створили його у Гондорі, найімовірніше, на замовлення праправнука Перегріна Тука, у 1592 р. Гоб. (172 рік Четвертої епохи). Переписувач додав таку примітку: «Фіндегил, королівський писар, завершив цю працю року 172-го. Списане з усіма подробицями з Книги Тана, що в Мінас-Тіріті». Ця книга у свою чергу була копією «Червоної Книги Періанів», яку зробив для короля Елесара та подарував йому тан Перегрій, коли повернувся до Гондору у 64-му році Четвертої епохи.

Таким чином, книга Тана – це перша за часом копія Червоної Книги; вона містила багато такого, що згодом пропустили або втратили. У Мінас-Тіріті до тексту додали різноманітні примітки та виправлення, переважно стосовно імен, слів та цитат з ельфійських мов, і скорочений варіант тих частин «Історії про Арагорна та Арвен», що не мали прямого відношення до історії Війни. Той історичний твір написав, як твердять спеціалісти, Барагир, онук намісника Фараміра, невдовзі по смерті короля. Але найбільша цінність копії Фіндегила полягає у тому, що тільки там наведено у повному складі Більбові «Переклади з ельфійської». Щоб створити ті тексти, потрібні були великі зусилля та глибокі знання; Більбо використав усі джерела, які тільки міг знайти у Рівенделлі, як письмові, [23] так і усні. Але Фродо мало користався ними, бо вони майже цілком стосувались Прадавніх Віків, тож ми також не будемо зараз розглядати їх докладніше.

Оскільки Меріадок та Перегрін стали головами своїх великих родин, одночасно підтримуючи зв'язки з Роханом та Гондором, у бібліотеках Ласого Двору та Брендідара зберіглося багато матеріалів, які не потрапили до Червоної Книги. У Брендідарі існувала збірка творів, присвячених Еріадору та історії Рохану. Деякі з них написав або почав писати сам Меріадок, хоч у Краї здебільшого пам'ятають його «Трави та Зілля» й «Літочислення», де він з'ясував співвідношення календарів Краю та Бригори з календарями Рівенделлу, Гондору та Рохану. Він також склав невеличкий трактат «Стародавні слова та імена у Гобітанії», де можна знайти дуже цікаві міркування стосовно спорідненості таких «гобітанських» слів, як «метом», та окремих елементів топоніміки з мовою роханського люду.

Книги, що зберігалися у Величезних Сміалах, менше цікавили місцевих гобітів, але ж були вельми важливі для широкого висвітлення подій. Перегрін не був їхнім автором, але його нащадки зібрали купу рукописів, створених гондорськими писарями, – копії або перекази легенд та історій про Еленділа та його спадкоємців. Тільки там з усієї Гобітанії можна було знайти обширні матеріали з історії Нуменору та відродження Саурона. Здається, саме у Величезних Сміалах склали Річну Хроніку, з використанням відомостей, які зібрав Меріадок. Незважаючи на те, що дати, наведені там, часто приблизні, особливо у розділі про Другу епоху, вони гідні уваги. Очевидно, Меріадок одержав допомогу у Рівенделлі, де бував не один раз. Елронд уже покинув свій дім, але там ще довго жили його сини та хтось з ельфів Високого роду. Кажуть, що й Келеборн оселився там після того, як Галадріель розсталася з ним; але ніхто не знає, коли він зрештою попрямував до Срібної Гавані, а з ним відійшли останні живі спогади про Давні Віки Середзем'я.

Частина перша

Розділ 1 НЕЗВИЧАЙНИЙ БЕНКЕТ

Коли поважний Більбо Торбинс із Торби-на-Кручі повідомив, що бажає якимось особливим чином відсвяткувати свій наступний – 111-й – день народження, весь Гобітон завирував та тільки про це й говорив.

Про Більбо, особу заможну й загадкову, ось уже років 60 судив і рядив увесь Край, з того часу, як він таємниче зник і несподівано повернувся. Про скарби, здобуті ним у далеких краях, ходили легенди, і загальна думка була така, попри протилежні твердження старих людей, нібито весь пагорб Кручі поритий тунелями, і там повно-повнісінько тих скарбів. Цього вже було досить, щоб прославитися, а йому ж дістався ще й довгий вік: літа минали, а пан Торбинс не марнів. На дев'яностому році він був усе такий же, як і в п'ятдесят, на дев'яносто дев'ятому сусіди почали говорити: «непогано зберігся», але доречніше було б казати: «зовсім не змінився». Дехто, хитаючи головою, додавав, що це вже занадто: чи то справедливо, коли у ті ж самі руки потрапляє і вічна (без сумніву!) молодість, і невичерпне (як кажуть) багатство! Де ж це бачено? Від такого добра не діждешся!

Але поки що саме добра у пана Торбинса було аж надто, і розподіляв він його щедро, а тому товариство охоче вибачало йому і чудернацькі витівки, і багатство. Він робив, як годиться, візити усім родичам (зрозуміло, крім Кошелів-Торбинсів), а скільки відданих шанувальників набув серед простого люду та бідноти, то й злічити не можна. Але близьких друзів не мав, поки не підросли його племінники.

Найстаршим та найулюбленішим з-поміж них був Фродо Торбинс. Коли Більбо

стукнуло 99, він призначив Фродо своїм спадкоємцем, ущент розвіявши надії Кошелів-Торбинсів. [27]

Дядько з племінником умудрилися народитися в один день, 22 вересня; тож одного разу Більбо сказав: «Може, переїдеш до мене, малий? Буде приємно відзначати разом два дні народження!» Фродо був тоді ще в «недозрілих літах», як кажуть гобіти про тих, хто розміняв легковажне друге десятиріччя і ще не дожив до повноліття, себто до 33 років.

Минуло ще дванадцять літ. Кожного року Торбинси весело святкували подвійні дні народження у Торбі-на-Кручі. Але цим разом готувалося щось грандіозне. Більбо виповнялося 111 – а то й цифра красива, і вік чималенький (славетний Старий Тук, і той дожив лише до 130), а Фродо – 33, тож він ступав на поріг зрілості.

Язики заторохтіли і в Гобітоні, і в Поріччі, чутки про подію, що наближалася, розійшлися по всьому Краю. Походження та пригоди Більбо Торбинса знову стали головною темою розмов, і попит на спогади, на превелику радість підтоптаних дідів, раптом підскочив.

Але нікому, мабуть, не дісталось поважніших слухачів, ніж Хему Гемджи, якого всюди звали просто Дід. Годинами просиджував він у харчевні «Під плющем» при дорозі та просторікував сміливо, адже майже сорок років служив садівником у Торбі-на-Кручі, та й раніше допомагав старому Норчику. Тепер уже й сам він постарів, авжеж, усі кісточки в нього ломило, – цілком зрозуміло, що працював здебільшого його молодший син, Сем. Батечко з сином обоє були великими друзями Більбо та Фродо, а мешкали на самій Кручі, у будинку № 3 по Торбиному узвозі, трохи нижче садиби.

– Наш Більбо дуже порядний пан та достойник, яких мало, я це завжди казав, – раз у раз повторював Дід, і цілком мав рацію: Більбо звертався до нього завжди ввічливо, називав «майстром» і часто радився відносно догляду за овочами; в усьому, що торкалося «зеленини», особливо картоплі, усі вважали Діда найдосвідченішим знавцем (він проти цього ніколи не заперечував).

– Ну, а цей Фродо, що з ним мешкає? – спитав дядько Нукас із Поріччя. – Зветься він, звісно, Торбинсом, але ж, кажуть, наполовину, а то й більше, Брендібок. Ніяк не второпаю, задля чого Торбинс із Гобітона додумався шукати собі жінку у Забоччі – адже там одні диваки!

– Авжеж, – устряв у розмову дідусь Троєніг, ближній сусід Гемджи. – Станеш диваком, як поживеш на тому [28] боці Брендівіни, та ще й на самому краєчку Старого Лісу! Якщо хоч половина правди те, що балакають, місця там глухі, недобрі...

– Правду кажеш, друже! – згодився майстер Хемфаст. – Брендібоки, ясна річ, у лісі не мешкають, але чудернацька, в них порода. Отаке вигадали – на човнах по річці плавати! Де ж це бачено? З такими витівками, гай-гай, до біди недалеко. А втім, пан Фродо – чудовий юнак, кращого й не забажаєш! Дуже схожий на пана Більбо, та не тільки з лиця. Що не кажіть, а з боку батька він усе ж таки Торбинс. Порядний, поважний гобіт був Дрого Торбинс, нічого особливого про нього й не чути було, доки не втопився.

– Утопився? – підхопили відразу кілька голосів. Звичайно, і цю небилицю, й інші, ще страшніші, чули вони вже сто разів, але гобіти так захоплюються родинними історіями, що завжди готові слухати.

– Отож, так розповідають, – завів Дід. – Пан Дрого, бач, оженився на бідолашній Примулі Брендібок. Вона доводилась нашому Більбо кузиною з материнського боку (матінка її – молодша дочка Старого Тука), а Дрого – трююрідним. Виходить, що Фродо йому племінник з обох боків, так би мовити. Второпали? Дрого часто приїжджав на гостини у Брендідар до тестя, старого пана Горбадока (любив поласувати смачненьким, а там же пригощали на повну губу!) І їздили вони «кататися» на човнах по Брендівіні, ось там і втопився разом з жінкою, а пан Фродо був ще малий, і таке інше.

– Я чув, вони після вечері попливли, коли місяць зійшов, – тут втрутився Нукас, – а Дрого був досить огрядний, отож човен і перевернувся.

– А мені казали, ніби вона його необачно штовхнула, і вони удвох шубовснули у воду, – заперечив Шекун, гобітанський мірошник.

– Не все, що кажуть, варто пам'ятати, – обізвав його Дід, бо не дуже шанував мірошника. – «Штовхнула, шубовснули!» Не знаєш нічого, а туди ж, базикаєш! Човни – річ підступна, навіть без якогось там штовхання загинути можна. Так чи інакше, пан Фродо залишився сиротою, викинуло його, так би мовити, на берег до Брендібоків. То він і виріс у Брендідарі, а там, щоб ви знали, справжній мурашник: старий Горбадок менше ніж двісті родичів при собі не тримав. Пан Більбо добре діло зробив, що узяв парубка до [29] себе, пожити в порядному товаристві. Зате тим Кошелям це було як ніж гострий: вони ж бо гострили зуби на Торбу, ще коли Більбо запропастився. І ось він зненацька заявляється й випроваджує їх геть, а далі живе собі й живе, і зовсім, нівроку, не старіє! Тепер до того ж знайшовся спадкоємець, усі папірці понаписувані як годиться. Не увійдуть Кошелі до покоїв Торби, так їм і треба!

– Там, кажуть, чималенька сума прихована, у підземеллі, – зауважив якийсь відвідувач, що приїхав у своїх справах з Великих Нор у Західній чверті. – Геть чисто усюди скрині з сріблом, та золотом, та діамантами... Так я чув.

– Ну, то значить, що пан чув більше за мене, – обурився Дід. – Відносно діамантів нічого не знаю. Пан Більбо досить заможний, це так, але підземель у нього ніяких нема. Сам бачив, як він повернувся додому, ще парубком був, десь літ шістдесят тому – саме я став за учня при Норчику (він моєму батькові брат у других). Коли розпродаж почався, звелів він мені відганяти народ, щоб не потоптали сад, не сплюндрували. Та ось у самий розпал під'їжджає Більбо, на поні, з грубезним таким лантухом і двома скринями. Ясна річ, там були різні скарби з чужодальніх країн – десь там, кажуть, золоті гори стоять. Але підземелля тим наповнити не вистачило б. Спитали б краще в мого молодшого, бо ж він у Торбі всі ходи й виходи знає. А щодо оповідей про давнину, то його від Більбо відірвати годі. Більбо його також грамоті навчив, так просто, нічого поганого на думці не маючи, розумієте? Сподіваюся, хлопець це якось переживе. «Ельфи та дракони! – кажу йому. – А як на мене, то ліпше капуста з картоплею. То й ти не лізь у панські справи, бо виростеш, як кіт навсидячки!» Так ось учу його, та й інших можу повчити, – додав він, зиркнувши скося на приїжджого та на мірошника.

А все ж таки Дід не переконав слухачів. Надто вже міцно засіли легенди про багатство Більбо у головах молодшого покоління.

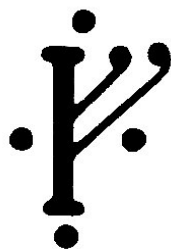
– Хай що він там привіз, але ж відтоді напевно додав дещо, – вперто вів своєї мірошник. – Дім свій часто покидає. А хто до нього ходить? Самі чужинці: то гноми вночі причалапають, то старий чаклун Гандальф, а то й взагалі невідомо хто. Базикайте що хочете, Діду, але Торба-на-Кручі – дивне місце, а господарі його ще дивніші! [30]

– Це ти можеш, Піскуне, молоти язиком, чого сам в тямки не візьмеш, – буркнув Гемджи, відчуваючи до мірошника ще більшу неприязнь, ніж досі. – Якщо вони дивні, то, значить, в нашій окрузі на дивноту недорід. Та тутечки тільки поглянь – такі дивні знайдуться, що й не здогадаються пригостити сусіда пінтою пива, хоч він живе у норі з золотим денцем. А в Торбі знають, як належить поводитися. Сем каже, до гулянки усіх запросять, і подарунки будуть, не пізніше цього самого місяця, аж ніяк не інакше!

І ось настав цей самий місяць – вересень. Погода стояла як на замовлення. За пару днів по тому поповзла чутка, мабуть, від добре обізнаного Сема, що готується феєрверк, так-так, саме феєрверк, якого не бачили в Гобітанії років сто, ще з того часу, як помер Старий Тук.

Час минав, великий день наближався. Яюсь увечері чудернацький візок з незрозумілою поклажею прокотився по Гобітону й зупинився під Торбою-на-Кручі. Здивовані гобіти вискакували з домівок, де вже заходилися світити лампи, щоб подивитись на нього. З фургона вилізли гноми з довгими бородами, у каптурах, насунутих на очі. Кілька гномів так і залишилися у Торбі. В середині вересня з боку Брендівіни повз Поріччя проїхав ще один візок; правив ним дивного вигляду старий у високому синьому капелюсі, довгому плащі та сріблястому шарфі. В нього були довга біла борода та кущуваті брови, що сягали вривень з крисами капелюха. Дітлахи-гобітенята бігли за візком по всьому селищу нагору до Кручі; вони здогадалися, що це прибули ракети для феєрверка. Біля парадного ганку Більбо старий

заходився вивантажувати великі низки вертушок найрізноманітніших видів та форм, а ще кожна мала ярлик з руною «Г» та ельфійським знаком:

То були, звичайно, Гандальфові знаки, бо старий цей і був Гандальф-чарівник, уславлений у Гобітанії саме завдяки своєму мистецтву робити чудеса з вогню та диму. Інші його заняття були куди складніші та небезпечніші, але малий народ Краю про це нічого не знав. Для них він став ще одною принадою свята. Тому-то так і раділи гобітенята. «Де знаки, там чарівники!» – гукали вони, а Гандальф посміхався [31] до них. Вони вже бачили його раніше, хоча чарівник зрідка навідувався до Краю й ніколи надовго не затримувався; але ні діти, ні навіть найстарезніші старожили не бачили вогняної потіхи – вона залишилась лише у переказах.

Більбо з гномами допомогли старому впоратися з розвантаженням. Коли все скінчили, Більбо роздав кожному малюкові по грошику, але жодної вертушки чи хлопавки вони, на великий жаль зівак, не одержали.

– Біжіть собі! – промовив до них Гандальф. – Усього матимете досхочу – але у свій час.

По тому вони з Більбо увійшли в оселю, і двері за ними зачинилися. Гобітенята ще хвилинку покліпали очима на двері, а потім пішли, відчуваючи, що до гулянки не доживуть.

А Більбо з Гандальфом сиділи біля прочиненого вікна у маленькій кімнаті вікнами на захід. Стояв тихий, ясний полудень. Садочок ряснів квітами; були там ротики, соняшники, а настурції, що вилися по стінах будинку, зазирали у круглі віконця.

– Надзвичайний у тебе садок! – мовив Гандальф.

– Авжеж! Я його дуже люблю – більше ніж увесь старий добрий Край. А все ж таки мені потрібен відпочинок.

– Отже, ти насправді зібрався...

– Так. Я це вирішив уже кілька місяців тому і не передумав.

– Ото й добре! Тоді годі й говорити про це. Дотримуйся лише плану, не відступай ні на крок, і все обернеться на краще і для тебе, і для нас усіх.

– Якби ж так! Принаймні, хоч порозважаюсь у четвер. Я хочу трохи пожартувати...

– От тільки чи буде смішно? – промурмотів Гандальф, хитаючи головою.

– Побачимо! – відповів Більбо.

Вранці прикотили нові фургони, потім ще, та ще; навкруги почали невдоволено бурчати: «своїх забули», але протягом того ж тижня з Торби дощем посипалися замовлення на харчі, на посуд та на найрозкішніші речі, які тільки можна знайти у Гобітоні, Поріччі та усій чверті. Хвилювання зростало. Народ викреслював дні з календарів, і в кожному куточку нетерпляче чекали на листоношу: коли ж це надійде запрошення? [32]

І запрошення не забарилися; поштова контора у Гобітоні весь тиждень була переобтяжена, а в Поріччі пошту й зовсім завалили кучугурами листів, отож довелося кликати на допомогу добровольців. Нескінченною вервечкою снували листоноші по дорозі на Кручу, доставляючи чемні відповіді, усі одного й того ж змісту: «Дякую, неодмінно завітаю.»

На воротах Торби-на-Кручі повісили табличку: «Входити тільки у справах Бенкету», але навіть тих, у кого знаходилася справа (або хто зумів її вигадати), не дуже й пускали. Більбо був зайнятий: писав запрошення, читав відповіді, пакував подарунки, а ще готував щось для себе. А після приїзду Гандальфа він взагалі ховався від усіх,

Одного ранку гобіти дізналися, що на великій галявині на південь від воріт садиби вкопують жердини й тягнуть канати для шатрів та павільйонів. В укосі пагорба зробили новий хід до дороги та поставили високі білі ворота. Три родини з Торбиною узвозу, що огинав ту галявину, відразу потрапили у центр загальної уваги та заздросців. Дядечко Гемджи тепер уже й для годиться не працював у саду.

Почали ставити намети. Один павільйон, найбільший, збудували таким чином, що високе дерево, яке росло посеред галявини, опинилося у середині, ближче до того кінця, де мав стояти головний стіл. На гілках дерева порозвішували ліхтарики. Ще цікавіша (на думку гобітів) була простора кухня просто неба у північному кутку галявини. Юрба куховарів із заїздів та трактирів на багато миль навкруги прибула на допомогу гномам та іншим іноземцям, що оселилися у Торбі-на-Кручі. Збудження досягло краю» і ось тоді зіпсувалася погода.

Це було у середу, напередодні Бенкету. Небо затягли хмари, усі збентежилися. Але нарешті зайнявся світ славетної днини 22-го вересня, зійшло сонце, хмари розтанули, прапори затріпотіли, і розваги почалися.

Більбо Торбинс стримано назвав те «гулянкою», насправді ж то був, як то кажуть, «бенкет на всю губу». Запросили майже всіх, хто мешкав поблизу, а якщо когось, може, випадково забули, ті й самі з'явилися, ніскілочки не образившись. Були гості з інших чвертей Краю та навіть із-за кордону. Більбо особисто вітав усіх (і тих, кого запросив, і котрі самі прийшли) біля нових білих воріт і кожному вручав подарунок, а дехто ухитрився вислизнути у дальню хвіртку, знов пристати до черги та одержати вдруге подарунок. У гобітів є звичай обдаровувати гостей на [33]своїх днях народження, може, не з такою щедротою, як Більбо, але взагалі звичай непоганий. Адже і в Гобітоні, і в Поріччі щодня хтось та народжувався, тому кожен міг розраховувати щонайменше на один подарунок бодай раз на тиждень. їм це ніколи не набридало.

З нагоди подвійного свята подарунки було дібрано відмінні. Гобітенята до того були в захваті, що навіть не відразу згадали про частування. Вони одержали іграшки досі небачені, усі дуже гарні, а то й зовсім чарівні. Більбо замовив їх заздалегідь, ще торік, а деякі привезли з-за гір, з Дейлу – ті були виготовлені гномами.

Коли усі гості з подарунками зібралися на лузі, пішли пісні, музика, танці та, само собою, наїдки й напої. Вважалося, що гостей запросили на сніданок, полудень та обід (чи вечерю). Отож усі вчасно тричі сідали разом до столів та їли гуртом. Але у проміжках теж їли й пили нарізно, хто де, з одинадцятої ранку та до пів на сьому, поки не почався феєрверк.

Тут вже про успіх подбав Гандальф. Усе, що привіз: штучні ракети, розсипні вогні, особливі фокуси, – він сам майстрував, та ще й запускав; втім, також подарував силу-силенну вертушок, хлопавок, іскристих зірок, і смолоскипів, і гном'ячих свічок, і ельфійських квіток, і орочого громобою, і все це було надзвичайне. Майстерність Гандальфова з плином часу вдосконалювалася.

Ракети злітали як мерехтливі птахи, під спів ніжних голосів. Зелені дерева зі стовбурами з тьмяного диму розпускалися у небі; листя їх розкривалося, немов навесні, і з сяючих гілок сипалися на захоплених гобітів сріблясті квіти, і танули, залишаючи солодкі запахи, ледь-ледь не торкнувшись задертих догори голів. Пурхали цілі рої ніжно-переливчастих метеликів; кольорові вогні, злетівши, оберталися на орлів, або кораблі під вітрилами, або зграї білих лебедів; були там ще вогнисті блискавки, і золотий дощ, і ліс срібних списів, що злітали у повітря, немов атакуючи невідомого ворога, а потім падали у воду з сичанням тисячі змій. Наприкінці Гандальф приготував на честь Більбо особливий сюрприз, що геть-чисто вразив гобітів (чого, власне, чарівник і домагався). Усі вогні згасли. Великий стовбур диму піднявся й зігнувся, обернувся на гору, немов здаля побачену; на

верхівці її спалахнули червоні та зелені язички полум'я, і звідти вилетів червоно-жовтий дракон – не те щоб натурального розміру, але жахливо натурального [34] вигляду: з його пащеки бив струмінь вогню, очиська палали; ревучи ревма, він тричі пролетів над натовпом; глядачі поприсідали, дехто попадав долілиць на землю. Дракон пронісся, мов кур'єрський потяг, перевернувся й нарешті з приголомшливим гуркотом вибухнув над Поріччям.

– Нумо, тепер вечеряти! – відразу вигукнув Більбо, і гобіти, у ту ж мить позабувши усі жахи й переляки, позривалися на рівні ноги й гайнули до столів. Вечерю усім подали щедру, але окремо частували тих, кого запросили попоїсти у тісному родинному колі, у великому павільйоні під деревом. Таких обранців зібралось 12 дюжин (у гобітів це число називають ще «грос», хоч так лічать лише крам), з усіх родин, з якими Більбо та Фродо були споріднені, та ще декілька особистих друзів, як-от Гандальф. Батьки прихопили з собою своїх малих нащадків: гобіти охоче так поведуться, коли мають намір сидіти допізна, тим паче якщо на них чекає частування – адже дітлахам ніякої їжі не настачиш!

За тим столом зустрілися Торбинси, і численні Туки, і Брендібоки, та Мудрінси, різні Рясні (родичі Більбо з бабусиною боку) та Нерясні (а ті – від дідуся-Тука), був також широкий загал Копайнорів, Бульберів, Розпояссів та Нор-Бобрингів, Трюхстонів, Люлькасів, Мохностопів; та не забули й зовсім далеку рідню, дехто взагалі вперше приїхав до Гобітону, – навіть Кошелів-Торбинсів, Одо та його дружину Геранію. Вони недолюбливали Більбо й зневажали Фродо, але перед запрошенням золотим чорнилом на глянсовім папері усе ж не встояли. До того ж кузен Більбо багато років практикувався у кулінарному мистецтві і відзначався своєю вишуканою кухнею.

Усі сто сорок чотири гостя наперед смакували приємне проведення часу і побоювались лише післяобідньої промови господаря (обов'язковий пункт програми). Більбо любив прикрашати свої промови «поезіями», як він це називав, а іноді перепустивши чарочку-другу, починав розп'якувати про свої безглузді й химерні пригоди. Але все вийшло щонайкраще: частування подали й справді першорядне, як кажуть, захоплююче: смачне, різноманітне, нескінченне. Після Бенкету в околицях Торби тижнів зо три ніхто не купував харчів, але власники комор, крамниць і погребів нічого не втратили – фуражири Більбо вигребли геть усе, отже, ніхто не потерпів. [35]

Коли впорались з їжею (більш-менш), настав уже й час на Промову. Тепер товариство перебувало у тому благодушному стані, що його гобіти звать «напхатись по самі вуха». Посмоктуючи улюблені напої та розгризаючи улюблені ласощі, вони нічого вже не боялись і готові були слухати що завгодно й зустрічати оплесками кожне влучне слово.

– Любі друзі! – почав Більбо, підводячись з місця. «Тихо! Тихо!» – закричали гості в один голос, утім, не дуже поспішаючи наслідувати власному заклику. Більбо підійшов до дерева, обвішаного ліхтариками, і виліз на стілець. Обличчя його сяяло посмішкою, сяяли золоті гудзики на камізьельці, вишитій шовком. Тепер усі бачили, як він стоїть, розмахуючи одною рукою, а другу тримає у кишені.

– Дорогі мої Торбинси та Мудрінси, – почав він знову, – Туки та Брендібоки, Рясні, Нерясні, Копайнори, Нор-Бобринги, Трюхстони, Люлькаси та Мохностопи!

– Мохноступи! – вигукнув літнього віку гобіт з далекого кінця столу. Він, певно, заслуговував на звання Мохноступа: хто завгодно міг у тому впевнитися, подивившись на його здоровезні, вельми мохнаті ступні, що стирчали прямо над столом.

– Та Мохностопи, – повторив Більбо. – А також люб'язні Кошелі-Торбинси, котрих я радий привітати нарешті у Торбі-на-Кручі. Сьогодні в мене 111-й день народження: мені виповнилося 111 років.

– Ура! Ура! Вітаємо! – загомоніли тості і весело застукали по столах. Поки що Більбо поведився відмінно: коротко та ясно, якраз їм до смаку.

– Сподіваюсь, що ця зустріч потішить вас так само, як і мене, – вів далі Біяьбо. (Грім схвальних викриків. Вигуки: «Так! Так!») (А також «НІ!»). Ревіння сурм і дудок, пищиків та барабанів, а також інших музичних інструментів. Як ми вжезгадували, серед гостей було чимало молоді, якій дісталися сотні музичних хлопавок з написом «Дейл»; та назва нічого не

говорила більшості гобітів, але усі згодились, що хлопавки Напрочуд дивні. Всередині там знайшлися різні інструменти, маленькі, але майстерної роботи, приємного тону. Отож дехто з молодших Туків та Брендібоків вирішили, що дядько Більбо уже скінчив (бо він таки чимало сказав), і, зібравши імпровізований оркестр у куточку, гримнули веселої. Молодший Еверард Тук з Мелісою Брендібок аж скочили на стіл і, подзвонюючи дзвониками, [36] виконали «Нумо до танку, скочимо з ганку» і гарний танок, хоч і не зовсім настільний.

Але Більбо ще не закінчив промови. Він вихопив ріжок з рученят малого, що саме прошмигнув поблизу, і тричі просурмив. Галас ущух.

– Я вас надовго не затримаю! – вигукнув він. (Зібрання відгукнулося радісним галасом). – Я покликав вас сюди з незвичайною метою.

Щось таке бриніло в його голосі, що гості таки вгамувалися. Настала майже повна тиша, і дехто з Туків нашорошив вуха.

– Навіть не з одною метою, а з трьома! – вів далі Більбо. – Перш за все я хотів сказати, що дуже люблю вас усіх і за 111 років ще не втомився жити серед таких чудових, прекрасних гобітів. (Шквал схвального галасу), – Я ще не запізнався навіть з половиною з вас так близько, як хотів би, і менше ніж половину з вас люблю лише вполовину того, на що ви заслуговуєте, – т Це твердження було несподіване й незрозуміле. Залунали окремі оплески, але більшість мовчала, намагаючись дійти до суті та здогадатись, був то комплімент чи навпаки.

– По-друге, я хотів відсвяткувати мій день народження (нові вигуки «Ура!»), або, точніше, НАШ день народження, бо сьогодні народився ще й Фродо, мій племінник і спадкоємець. Сьогодні він входить у зрілі роки, а також набуває права спадщини. – Дорослі поблажливо поплескали, молодь повигукувала: «Фродо! Фродо! Старий Фродо!»; Кошелі-Торбинси насупилися та замислилися, до чого тут право спадщини. – ...Удвох ми сьогодні маємо 144 роки, стільки ж, скільки вас тут зібралось, можна сказати, рівно один gros. – Тиша. Недоречні жарти! Кошелі-Торбинси образилися, бо нарешті втямили, що запросили їх лише задля рівного рахунку. «Gros, ото вигадав! Гостей він хотів бачити чи пакунки лічити? Жах, як вульгарно!»

– Сьогодні також, – якщо не заперечуєте, я звернуся до історії – річниця мого прибуття на барилі до Есгарогу, що на Довгім Озері, хоча тоді я геть забув про день народження: мені тоді виповнилося лише 51, тож я не надавав тій даті важливого значення. Щоправда, я все ж таки взяв участь у розкішному бенкеті, хоча тоді підхопив жакливу нежить, отож міг тільки гундосити: «Бдякую! Бдякую!». Тепер же я виголошу ці слова правильно: дякую вам за те, що відвідали моє маленьке свято. [37]

Гості вперто мовчали. Усі напружено чекали, чи то у цю мить вибухне пісня, чи й того гірше, якісь віршики; усім уже добряче набридло слухати. Час кінчити та дати присутнім випити за його здоров'я! Але Більбо не став ні співати, ні декламувати. Помовчавши хвилинку, він додав:

– По-третє й останнє, я хочу зробити одну ОБ'ЯВУ. – Він промовив це слово так гучно та несподівано, що всі, хто ще був здатний, відразу сіли прямо. – Я зі смутком заявляю, що, хоча за 111 років мені й не надокучило жити серед вас, зараз настав кінець. Я йду від вас. Я розстаюся з вами – тут і зараз. Прощайте!

Він ступив додолу зі стільця і шез у сліпучому спалаху світла. Гості заплющили очі, а коли знов відкрили, Більбо ніде не було видно. Сто сорок чотири очманілих гобіти мовчки кліпали очима одне на одного, немов їм відібрало мову. Старий Одо Мохноступ зняв ноги зі столу і затупотів. У мертвій тиші чутно було лише обурене сопіння. Та раптом, вдихнувши повітря, усі ці Торбинси, Мудрінси, Туки, Брендібоки, Рясні, Нерясні, Копайнори, Трюхстони, Нор-Бобринги, Люлькаси та Мохноступи загомоніли разом.

Усі однак згодились, що це був найбезглуздіший жарт, і лише чималі дози страв та напоїв допомогли гостям отямитись від потрясіння. «Божевільний він. Я завжди це казав», – повторювали родичі Більбо на всі боки. Навіть родина Туків (за малим винятком) визнавала, що Більбо пошився у дурні. У ту мить майже всі визнали його зникнення лише

нечемною витівкою.

А от найповажніший Рорі Брендібок зовсім не відчував такої впевненості. Ні старість, ані величезна кількість поглинутих страв не затьмарили його розуму, і він сказав своїй невістці Есмеральді: «Щось тут негаразд, голубонько! Гадаю, цей навіжений Торбинс знову подався шукати вітра в полі. Старий дурень! Але нам нема чого хвилюватися. Адже частування він з собою не забрав!» – і він голосно звернувся до Фродо, щоб той звелів обносити гостей вином.

А Фродо так нічого й не сказав. Довго сидів він мовчки поряд з порожнім спустілим стільцем Більбо, не чуючи ані реплік родичів, ані запитань. Ясна річ, жарт потішив його, хоча він і знав про нього заздалегідь. Він ледве утримався від сміху, спостерігаючи обурення вражених гостей, але відчув також глибокий смуток: раптом він зрозумів, що дуже любив старого. Товариство незабаром повернулось [38] до страв, жваво обговорюючи дивацтва Більбо, старі й нові (тільки обурені Кошелі-Торбинси пішли собі геть), а Фродо стало не до веселощів. Він розпорядився подати ще вина, підвівся, мовчки випив свій келих за здоров'я Більбо й крадькома вислизнув з павільйону.

Щодо винуватця переполоху, то, виголосивши свою промову, він намацав у кишені перстень – той самий, чарівний, котрий зберігав потай стільки років. Сходячи зі стільця, він сунув палець у перстень, і більше його в Краї не бачив жоден гобіт. Більбо поспіхом почимчикував до себе, тільки на порозі ненадовго затримався, з посмішкою прислуховуючись до дзижчання голосів у павільйоні та до веселого гомону на лузі. Потім увійшов у дім, зняв святковий костюм, склав вишивану камізельку і, загорнувши її у тонкий папір, сховав до комода. Потім швидко перевдягнувся у якесь старе ганчір'я, затягнув потертий шкіряний ремінь, причетів до нього короткого меча у подряпаних піхвах з чорної шкіри. Відімкнув скриню, геть усю пропахлу кульками проти молі, та дістав старий плащ з каптуром. Він очевидячки зберігався як скарб, той полатаний плащ, такий вицвілий, що темно-зелений колір годі було впізнати. До того ж він був Більбо не на зріст. Потім гобіт зайшов до кабінету, витяг із сейфа жмут паперів, загорнутий у ганчір'я, та рукопис у шкіряній обкладинці. Там ще лежав великий, туго набитий конверт. Рукопис і папери Більбо втиснув до подорожньої торби, що стояла на долівці, важка та майже з верхом повна; у конверт він поклав свій золотий перстень разом з тонким ланцюжком, запечатав і надписав ім'я Фродо. Потім уместив конверт на поличці над каміном, але відразу передумав і сунув собі до кишені. Але у цю мить двері відчинилися і швидкою ходою увійшов Гандальф.

– Вітаю! – сказав Більбо. – А я вже думав, чи ти встигнеш.

– Радий БАЧИТИ тебе, – відповів чарівник, опускаючись у крісло. – Мені схотілося сказати дещо наостанку. Ти, мабуть, впевнений, що все відбулося чудово й точнісінько за планом?

– Авжеж. Хоча спалаху я не чекав. Він навіть мене злякав, не кажучи вже про інших. Це маленьке доповнення від тебе, еге ж?

– Зрозуміло. Ти дуже мудро приховував перстень у таємниці всі ці роки, й мені здалося, що гостям треба щось [39] підкинути, щоб вони могли якось пояснити твоє раптове зникнення.

– Але ти ледь не зіпсував усю штуку. Правду кажуть, дуже тобі подобається втручатися у будь-яку справу! – засміявся Більбо. – Ну, я ж розумію, тобі завжди краще знати.

– Це слушно – коли я щось знаю. Але у твоїй справі я ще не зовсім розібрався. Зараз вона підійшла до кінця. Ти зіграв свій жарт, збентежив та образив майже усю рідню й забезпечив Гобітанію темою для балачок на дев'ять, а то й на дев'яносто дев'ять днів наперед. Що ще збираєшся утнути?

– Мені потрібен відпочинок, тривалий відпочинок, я вже казав тобі. Можливо, я піду назавжди – навряд чи мені закортить повернутися. Адже я так і розраховував, і всім розпорядився. Я старію, Гандальфе. Зовні цього не видно, але серцем я відчуваю... «Гарно зберігся!» – зітхнув він. – Але я відчуваю себе тонким-тонким, розумієш, немов мене розтягли, ніби масло по дуже великій скибці хліба. Це ж неприродно! Мені треба змінити життя, як завгодно змінити!

Гандальф зацікавлено, пильно глянув на нього.

– Атож, так не годиться, – сказав він задумливо. – Ти все ж таки правильно вигадав.

– Так чи інакше, я відважився. Мені хочеться знову побачити гори, Гандальфе, ГОРИ – а потім знайти якийсь куточок, де можна справді відпочити, спокійно й тихо, без натовпу родичів, що сують усюди свого носа, без тієї черги набридливих відвідувачів, що безперервно дзвонять біля дверей. Я шукаю таку місцину, де можна дописати нарешті книгу. Я вже й кінцівку гарну придумав: «А потім він жив щасливо до самого кінця своїх днів»...

Гандальф розсміявся:

– Сподіваюсь, так і станеться. Щоправда, ніхто не зможе прочитати твою книгу, хоч би як вона не скінчилася.

– Ну, може, комусь колись та знадобиться. Фродо вже читав дещо з готових розділів. Ти ж будеш піклуватися за Фродо, так?

– Обов'язково. Буду дивитися обома – коли знайду вільний час.

– Відверто кажучи, він пішов би зі мною – якби я запросив. Він уже й сам пропонував, саме цими днями. Та взагалі він ще не дуже того прагне. Мені вкрай потрібно знову побачити дикі землі та гори, поки живу; а він ще не [40] навітався Краєм, полями, лісами й річками. Йому тут усе до вподоби. Я все йому віддаю, крім деяких дрібничок. Він звикне самостійно давати собі раду та буде, я певен, цілком щасливий. Час уже йому ставати на власні ноги.

– Отже, все йому віддаси? – перепитав Гандальф. – Перстень теж? Наскільки я пам'ятаю...

– Мм-мм... так, здається... – зніяковів Більбо.

– Тоді де ж він?

– У конверті, якщо тобі так цікаво, – сердито відказав Більбо. – Там, на каміні... Ні! Він тут, у кишені! – гобіт заткнувся й додав стиха: – Чи ж не дивно? Проте, стільки літ минуло, чому я повинен його залишати?

Гандальф глянув на Більбо суворо, і очі його зблиснули.

– Більбо, його краще залишити тут, – мовив він поважно. – Адже ти того й бажав!

– Але... взагалі, так... чи ні. Зараз, як треба віддати, я чогось не можу... До того ж не дуже розумію, навіщо... Навіщо це тобі? – спитав він, і голос його раптом змінився, став хрипким, у ньому забриніли досада й підозра. – Завжди ти мені дошкуляєш з приводу

персня, а всілякі інші речі, що я здобув у поході, чогось тебе не турбують!

– Я маю тобі дошкуляти. Мені потрібна істина. Це дуже важливо. Чарівні персні, вони... чарівні, розумієш, рідкісна річ і цікава. Я ж бо чародій, маг, і твоїм перстеником цікавлюся тільки заради науки. Якщо тебе знову тягне у мандри, то я вважав би за краще знати, де він знаходиться. А ще мені здається, що ти й так задовго вже володів ним. Якщо не помиляюсь, Більбо, він тобі більше не знадобиться.

Більбо почервонів, сердитий вогник спалахнув у його очах. Добродушне, обличчя скривила гримаса люті.

– Чому це? – вигукнув він. – Яке тобі діло, як я розпоряджуся своїм майном? Воно моє, власне! Я його знайшов. Він сам до мене підкотився.

– Так-так, – погодився Гандальф. – Чого ж ти так розізлився?

– Бо ти мене дратуєш! Він мій, кажуть тобі! Власний. Мій скарб. Мій дорогий, бачиш, дорогесенький!

Обличчя чарівника скам'яніло, і лише у глибині очей причаїлися подив та неприховане занепокоєння.

– Його вже хтось так називав – набагато раніше за тебе. [41]

– А тепер я називаю. Чому б ні? Я не винний, що Горлум його загубив. А я зберіг і зберігатиму!

Гандальф підвівся й промовив суворо:

– Якщо вчиниш так, то ти останній дурень, Більбо. З кожним словом мені це стає ясніше. Перстень занадто сильно тобою заволодів. Залиш його та рушай, куди заманеться.

– То й піду, куди захочу, і візьму все, що забажаю, – вперто повторив Більбо.

– Гей, тихше, любий гобіте! – зупинив його чарівник. – Усе твоє довге життя ми були друзями, і: ти мені дечим зобов'язаний. Отож-бо, виконуй, що обіцяв, діставай перстень!

– Як хочеш собі його забрати, так і скажи! – скрикнув Більбо. – Тільки дзуськи ти його одержиш. Я зі своїм скарбом не розлучусь, ось тобі й усе!

Гобітова рука потяглася до меча. Очі Гандальфа спалахнули.

– Ще трохи, і я теж розсерджуся. Ану, повтори ще раз! Тоді побачиш, який насправді Гандальф Сірій!

Чарівник зробив крок до гобіта, гнівно здійнявши брови, і немовби виріс; його тінь заповнила всю маленьку кімнату.

Більбо відсахнувся до стіни. Він важко дихав, долоня його гарячково притискувала кишеню. Так стояли вони, дивлячись віч-у-віч, і повітря у кімнаті дзвеніло. Помалу пальці Більбо розтиснулись, і він здригнувся.

– Що це з тобою, Гандальфе? – спитав він. – Ти таким раніше ніколи не бував. У чому, власне, справа? Перстень я знайшов, і Горлум убив би мене, якби я ним не скористався. Я не злодій, нехай що він там розп'ятує!

– А я тебе злодієм ніколи і не вважав. Але я теж не злодій. Не пограбувати тебе хочу, а допомогти. Краще послухай-но мене, як досі слухав!

Він відвернувся, і тінь його зісковзнула зі стіни. Гандальф немов зсохнувся і став, як раніше, сивим дідом, стурбованим і похилим. Більбо прикрив рукою очі.

– Даруй, – сказав він. – Щось на мене найшло... Мені, мабуть, покращає, якщо позбудуся всієї цієї халепи. Останнім часом мені чогось так важко на душі! Іноді ввижається, нібито чиясь око на мене вирячилося. І постійно кортить одіти персня та зникнути, або перевірити, чи він не загубився, дістати, щоб упевнитися. Я спробував його задімикати у шухляді, але якщо він не лежав у мене в кишені, я спокою не мав. Хтозна, чого це так. Мені й зараз ой як нелегко відірватися від нього...

– Тоді довір це мені, – сказав Гандальф. – Кажу тобі: рушай та залиш перстень тут. Відмовся від нього. Віддай його Фродо, а я пригляну, щоб усе було гаразд.

Більбо постояв ще мить, напружений та нерішучий, але нарешті мовив, зітхаючи:

– Гаразд. Так і зроблю. – Він знизав плечима й печально посміхнувся. – Адже я й гулянку затіяв саме для того ж: пороздавати купу подарунків, щоб легше відмовитися від

перстеника. Мені, щиро кажучи, не полегшало, але ж буде шкода, якщо усі ті зусилля підуть за вітром. Увесь жарт змарную...

– Та й справді, без цього вся витівка стає безглуздою, – підтакнув Гандальф.

– Тоді хай так і буде. Перстень, отже, дістанеться Фродо разом з усім іншим, – він знов глибоко зітхнув. – А тепер мені вже дійсно час іти, аби ще хтось не затримав. Я вже всім сказав «прощайте», повторювати не треба.

Він підхопив свою торбу й попрямував до дверей.

– А перстень? – нагадав чарівник. – Він усе ще в кишені!

– Еге ж, у кишені, – зізнався Більбо. – І заповіт теж там, і деякі папери. Слухай, краще ти візьми його в мене та віддай. Так буде надійніше.

– Ні, персня я не візьму. Поклади його сам, скажімо, на каміні. Там він буде у безпеці, доки прийде Фродо. А я на нього почекаю.

Більбо витяг конверт і став підсовувати його під годинник, але рука його тремтіла, і конверт упав на підлогу. Не встиг гобіт нахилитися, як чарівник підхопив конверт і поклав на місце. Судомо гніву знов пересмикнула гобітове обличчя, але відразу ж змінилась на лагідну посмішку.

– Оце вже й усе, – з полегшенням сказав Більбо. – Тепер я піду!

Удвох вони вийшли до передпокою. Більбо вибрав з підставки свою улюблену палицю для подорожей і свиснув. З трьох різних дверей вигулькнули трійко заклопотаних гномів.

– Усе готове? – поспитав Більбо. – Спаковано, написано?

– Усе, – відповіли гноми. [43]

Тоді рушаймо негайно!

Він вийшов на ганок. Стояла чудова ніч, чорне небо всіяли зірки. Більбо задер голову, вдихнув свіжого повітря.

– Як гарно! Як це добре, знову піти у мандри, та ще й з гномами! Скільки років я нудьгував без цього... А ви усі прощайте! – він окинув поглядом свій старий дім і вклонився вхідним дверям. – Ти теж прощай, Гандальфе!

– Скоріш, до побачення, Більбо. Бережи себе. У твоєму віці треба вже бути розсудливим!

– Берегти себе? Навіщо? Не турбуйся, Гандальфе! Я зараз такий же щасливий, як у найкращі мої дні, а це зовсім не мало! Час прийшов. Нарешті ноги понесуть мене геть звідси... – він неголосно, немов до себе, проспівав у темряві:

Біжить дорога сотні літ
Геть від дверей в широкий світ,
За обрій, ген за край долин...
А я – за нею навздогін.
Ногами радісними йду
Тоненьку стежечку веду
Зіллються у широкий шлях
Струмочки-стежечки.
А де кінець, – про те ще
Не писані книжки.

Більбо доспівав, постояв ще хвилю, а потім, не додавши більше жодного слова, відвернувся від світла та музики й зробив крок у пільму. Троє гномів слідом за ним звернули у садок та припустили клусом униз по довгій крутій стежці. Вона вела до перелазу у живоплоті. Один за одним четверо подорожніх перескочили через нього й пішли левадою, зникли в ночі, немов шурхіт вітру у травах.

Гандальф довго ще дививсь услід Більбо крізь темряву «Будь здоровий, любий мій гобіте, до нової зустрічі!» – тихо промовив він нарешті і повернувся в дім.

Коли незабаром з'явився Фродо, чарівник сидів без світла, глибоко замислений.

– Пішов? – спитав Фродо.

– Так. Пішов нарешті.

– Ой, шкода... Я ж до останньої миті сподівався, що то зостанеться тільки жартом. Хоч і відчував, що він ні жартує. У нього завжди серйозні речі криються під жартами... От лихо, не застав я його, не провів! [44]

– Гадаю, що він мав саме такий намір – піти непоміченим. Не хвилюйся. З ним тепер усе буде гаразд. Він залишив для тебе пакунок. Ось подивись!

Фродо узяв конверт з полички, покрутив, але відкривати не став.

– Там має бути заповіт та інші папери, – сказав маг. – Ти відтепер власник Торби-на-Кручі. А ще, я думаю, ти знайдеш там золотий перстень.

– Перстень! – здивовано вигукнув Фродо. – Він його залишив мені? Навіщо, хотів би я знати? Втім, хтозна, може, до чогось він і придатний!

– Може, так, а може, й ні, – відповів Гандальф. – Я б тобі не радив користатися ним. У всякому разі, сховай його надійно та зберігай потай. Ну, а тепер я піду спати.

Як новий господар Торби-на-Кручі Фродо був тепер зобов'язаний, хоч-не-хоч, провести гостей. Чутки про дивну пригоду розійшлися вже по всьому лузі, але Фродо усім казав тільки: «Безперечно, вранці все з'ясується». Близько півночі за найповажнішими гостями приїхали їхні екіпажі; один за одним увозили вони з Кручі цілком ситих, але не пересичених гобітів. Потім надійшли задалегідь найняті садівники, позбирали та порозвозили у тачках по домівках тих, кого через недогляд забули.

Ніч поволі минала. Зійшло сонце. Гобіти теж підвелися, хоча й набагато лізніше. Вранці прийшли робітники (за викликом), щоб розібрати намети, віднести столи й лавки, ложки й ножики, пляшки й тарілки ліхтарики й діжки з квітами; вони підмели крихти та обгортки від хлопавок, пошуквали забуті рукавички, торбинки й носовички, а ще вони унесли все, чого гості не з'їли (але це завдання їм багато клопоту де завдало). Потім стали збиратися інші відвідувачі (без виклику): Торбинси та Мудрінси, Туки та Бульбери, та багато інших, хто мешкав поблизу чи залишився на ніч десь у сусідів. Опівдні, коли навіть ті, хто напередодні наївся досхочу, знов були не проти попрацювати щелепами, у Торбі зібралася вже ціла юрба. Господар їх не запрошував, але очікував.

Фродо зустрічав усіх на ганку, посміхаючись, але вигляд мав натомлений і стурбований. Ніяких новин він, утім, не виголосив, а тільки відповідав на усі запитання: «Більбо Торбинс відсутній; наскільки я знаю, повернеться не скоро». Декількох родичів він запросив до дому, де на них чекали «гостинці» від Більбо. [45]

У передпокої височіла ціла гора пакунків, коробочок, найрізноманітніших речей і навіть меблів. До кожного був прив'язаний ярличок з написом: прізвисьмом або взірцем гобітанського гумору. Наприклад, на парасольці: «Еделярові Туку, у ВЛАСНУ власність, від Більбо» (Еделяр був дуже здатний прихопити з гостин чужу парасольку); «Дорі Торбинс на пам'ять про ДОВГЕ листування, з пошаною від Більбо» – на великому кошику для паперів. Дора була сестрою Дрого і найстарішою з родичів Більбо та Фродо, їй вже виповнилося 99, отож протягом більше ніж півсторіччя вона перевела цілі гори паперу, щоб забезпечити їх добрими порадами; «Міло Копайнору з надією, що це знадобиться, від Б. Т.» – на золотій ручці та пляшці чорнила. Міло ніколи не відповідав на листи. Кругле опукле дзеркальце призначалося «від дядька Більбо» молоденькій Любисточці Торбинс, яка була у неприхованому захваті від власної зовнішності, а на пустій поличці для книжок стояло: «Для зібрання Гуго Розпоясса – від укладача» (Гуго часто позичав книги, але віддавав їх вельми неохоче). Коробочка зі срібними ложками призначалася «Геранії Кошіль-Торбинс – як ПОДАРУНОК». Більбо здогадувався, що вона встигла прибрати до рук чимало того добра, поки він мандрував світом. Геранія це усвідомлювала дуже добре. З'явившись пізніше того дня, вона відразу збагнула зміст напису, але від подарунка не відмовилася.

Такою була лише мізерна частка прощальних подарунків Більбо. Протягом багатьох років садиба його заросла всілякими речами та дрібничками – у гобітанських норах таке траплялося, передусім завдяки звичці дарити подарунки на день народження. Не те щоб,

зрозуміло, ті подарунки були завжди НОВИМИ; два-три старовинних мегома, чие призначення вже геть давно забули, переходили з рук до рук по всій чверті; але Більбо звичайно дарував нові речі й не віддавав ті, що подарували йому. Отож тепер у старій норі стало трохи видніше.

На кожному подарунку Більбо зробив власноручний надпис і не жалкував жартів та прозорих натяків. Але, зрозуміло, більшість подарунків дійсно були потрібні тим, кому дісталися, й дуже їх потішили. Особливо пощастило незаможним гобітам з Торбиного узвозу. Дідусь Гемджи одержав два лантухи картоплі, нову лопату, вовняну камізельку та пляшечку мазі від ломоти у кістках. Рорі Брендібокові, на пам'ять про споконвічне хлібрсольтство, перепала дюжина [46] «Старого Виногрона», міцного червоного вина з Південної чверті, добре витриманого: бо ж уклав їх до пивниці ще батько Більбо – а той був хлопець преславний.

Чималенько одержав і Фродо, а надто усіляких меблів, не кажучи вже про головні скарби – книги та картини. Проте ніде не було ані сліду, ані згадки про гроші або коштовності: нікому не перепало бодай грошика чи скляної намистинки.

Важкий то був день для Фродо. Вигадані чутки, що майно Більбо роздають безкоштовно, розлетілися зі швидкістю лісової пожежі, і невдовзі оселю виповнив цікавий люд, котрому робити там було нічого, а прогнати було марною справою. Ярлички повідривались, подарунки поперемишувались, зчинилися сварки. Дехто намагався влаштовувати угоди та обмін у передпокої, інші намагались ухопити різні дрібнички, що не для них призначалися, або щось поцупити крадькома. Дорогу до воріт захищували тачки й малі візки.

У самому розпалі метушні надійшли Кошелі-Торбинси. Фродо щойно перед тим пішов до себе перепочити хоч кілька хвилин і залишив свого друга Меррі Брендібока пригланути за розподілом. Одо голосно вимагав зустрічі з Фродо, але Меррі, чемно вклонившись, сказав:

– Він зараз не має бажання бесідувати. Він відпочиває.

– Точніше, ховається, – обірвала його Геранія. – Але ж нам необхідно його побачити, отож ми його побачимо. Йди та скажи йому!

Меррі надовго залишив їх самих у передпокої, і вони заходились шукати подарунок, що призначався для них. Знайшли ложки й розлютились ще більше. Нарешті Меррі запросив їх до кабінету.

Фродо сидів за столом над купою паперів і справді не мав бажання розмовляти, у всякому разі з Кошелями-Торбинсами; все ж він підвівся їм назустріч, подзенькуючи чимось у кишені штанів, і промовив до них досить чемно.

Милі родичі були вкрай настирливими. Почали вони з того, що запропонували викидні ціни (аякже, ми ж рідні!) за різні коштовні речі без ярликів. Коли Фродо відповів, що вповноважений роздавати лише те, що сам Більбо мав намір віддати, вони заявили, що тут щось нечисто.

– Я, наприклад, тільки одне зрозумів! – верещав Одо. – Ти на всьому цьому непогано нагрієш руки! Я вимагаю показати заповіт! [47]

Якби Більбо не всиновив Фродо, то спадкоємцем став би Одо. Тому він дуже уважно, з презирливим пирсканням, прочитав заповіт, але, на жаль, зміст був викладений ясно й точно, написаний згідно з законом, були навіть обов'язкові, як то водиться у Краї, підписи сімох свідків), зроблені червоним чорнилом.

– Знову нас обдурили! – сказав Одо дружині. – Чи варто було чекати шістдесят років! Ложки! Що за нісенітниця!

Він клацнув пальцями під носом у Фродо і, старанно тупочучи, вийшов геть. Але позбавитися Геранії було не так-то легко. Трохи згодом Фродо виглянув з кабінету і застав її на гарячому: вона досліджувала затишні куточки та простукувала підлогу. Фродо твердою рукою випровадив її до виходу, не забувши перед тим витягнути кілька малих (але вельми цінних) сувенірів, що якимось ненароком потрапили до її парасольки. При цьому Геранія мала такий вираз на обличчі, неважко було здогадатись: вона похапцем шукає якоїсь убивчої

репліки на прощання; але спромоглася бовкнути лише найпростіше:

– Ти ще про це пожалкуєш, молокососе! І чого ти тут залишився? Ти ж не звідси родом! Навіть не Торбинс, а таке... просто Брендібок!

– Чув, Меррі? – спитав Фродо, зачинивши за нею двері. – Це вона хотіла мене образити.

– Навпаки, – відгукнувся Меррі, – вона тебе нагородила компліментом; а отже, то все побрехеньки!

Потім вони обійшли всю нору, турнули трьох підлітків (двох Мудрінсів та Бульбера), які колупали стіну в одному з льохів; потім Фродо мав сутичку з Санчо Мохноступом (онуком Одо), – той надумав розкопувати велику комору, де йому здалося, що є порожнеча за стіною. Легенди про золото Більбо збуджували великі сподівання; бо золото, що його отримано у таємничий (щоб не сказати темний) спосіб, як усім відомо, належить тому, хто перший знайде – аби не втрутилися інші.

Здолавши Санчо та виштовхнувши його за двері, Фродо повалився на стілець у передпокої.

– Все, Меррі, зачиняй крамницю! – сказав він. – Замкни на засув і не відкривай більше нікому, хай хоч зі стінобитним тараном прийдуть!

Час На чаювання вже давно минув, але поласувати смаченьким ніколи не пізно. Однак не встиг Фродо сісти до [48] столу, як хтось стиха постукав у входні двері. «Це, мабуть, знов Геранія, – подумав він. – Вигадала нарешті якийсь дотеп і поспішає мені сказати. Хай зачекає!»

І Фродо заходився пити чай. Постукали знову, набагато гучніше, але він і вухом не повів. Раптом у вікні з'явилася голова чарівника:

– Фродо, якщо ти мене не впустиш, я постукаю так, що твої двері вилетять крізь задні сіни!

– Гандальфе, любий! Хвилиночку! – підхопився Фродо і підтюпцем Помчав відчиняти. – Заходь мерщій, заходь! Я ж гадав, то Геранія!

– Ну, тоді я тобі вибачаю. Але можеш її не чекати: я щойно бачив, як вона котила у своїй двоколці у напрямку Поріччя, і обличчя в неї було таке, що й свіже молоко скисло б!

– Я сам від неї ледь не скис. Слово честі, ледве не надів перстеник Більбо, так хотілося куди-небудь зникнути.

– Не роби того! – сказав Гандальф, вмощуючись. – Бережися з тим перстеником і Фродо! Саме про це я й хотів з тобою поговорити насамкінець.

– Хіба він такий страшний?

– Та ти вже дещо, мабуть, знаєш?

– Тільки з розповідей Більбо. Я чув усю історію: як він знайшовся та як у пригоді став – себто у поході.

– Хотів би я знати, яку саме історію ти чув!

– Еге ж, зовсім не ту, яку він розповів гномам та записав у своїй книзі. Невдовзі після того, як я сюди переїхав, Більбо відкрив мені усю правду. Сказав, що ти дошкуляв йому, доки все не випитав, а тому мені краще те знати теж. «Між нами таємниць не повинно бути, – мовляв, – тільки б далі балачки не пішли. Так чи інакше, а перстеник мій!» -

– Цікаво, – проказав Гандальф. – І як це тобі сподобалось?

– Ти маєш на увазі усі ті вигадки щодо подаруночка? Як на мене, друга історія більше скидається на правду, і, щиро кажучи, не бачу, для чого її було приховувати. Це якось зовсім не схоже на Більбо, отож я й здивувався.

– Я теж. Але з власниками подібних скарбів усе що завгодно може трапитися – якщо вони ними користуються. Врахуй те та будь обережний. Те, що перстень робить [49] тебе невидимим, коли заманеться, може бути не єдиною його властивістю.

– Не розумію! – сказав Фродо.

– Я й сам поки що не все розумію, – відповів чарівник. – Лише нещодавно я став розмірковувати щодо цього персня, а особливо вчора звечора. Турбуватися, щоправда, нема чого. Але коли прислухаєшся до моєї поради, користайся ним якомога менше, а краще й

зовсім не чіпай. Та найголовніше: ні в якому разі не допускай, щоб пішли поговори та підозри. Ще раз повторюю: сховай як-надійніше та зберігай потай!

– Леле, до чого така таємничість? Чого ж ти побоюєшся?

– Я ні в чому не впевнений, тому нічого більше не скажу. Коли повернуся, зумію все розтлумачити ясніше. Вирушаю я негайно, тож давай прощатися.

Він підвівся. Фродо вигукнув:

– Негайно? А я ж гадав, ти ще хоч тиждень у нас поживеш, допоможеш мені...

– Я й сам хотів, та не склалося. Може статися, що я довго не повертатимусь, але хай-но тільки буде нагода, обов'язково з'явлюся. Чекай на мене! Прийду я непомітно. Здається, мені тепер краще не показуватися мешканцям Гобітанії на очі. Я зробився підозрілою персоною. Кажуть, нібито я заважаю жити та порушую спокій. Дехто звинувачує мене, що підбурив Більбо втекти, а ще дехто верзе вже казна-що. Уявляєш, є навіть думка, що ми з тобою змовилися заволодіти багатствами Більбо!

– «Є думка!» – гмукнув Фродо. – Кажі прямо: це Одо та Геранія базікають. Огідно мені! Я б їм віддав Торбу-на-Кручі та взагалі усе, аби міг повернути Більбо й піти подорожувати з ним разом. У нашій Краї добре жити, але я вже майже жалкую, що не покинув його. От знати б, чи ми ще побачимось...

– Добре було б. Та я ще багато чого хотів би знати... Ну, тепер до побачення! Бережи себе! Та чекай – я з'явлюся, коли зовсім не сподіватимешся.

Фродо провів його до дверей; чарівник помахав востаннє рукою і пішов геть надзвичайно скорою ходою; але Фродо здалося, що він горбиться більше, ніж звичайно, немов несе важкий тягар. Наближався вечір, і постать чарівника, вкрита плащем, швидко розчинилась у сутінках. Фродо нескоро знову побачив його. [50]

Розділ 2 ТІНЬ МИНУЛОГО

Пересуди не вщухли ані за дев'ять днів, ані за дев'яносто дев'ять. Друге зникнення Більбо Торбинса обговорювали у Гобітоні, та й по всьому Краю, і рік, і другий, а пам'ятали ще довше. Воно перетворилося на вечірню казку для малих гобітенят; з роду у рід, сидячи біля каміна, слухали вони про Очманілого Торбинса, котрий щезав з громом та блискавками, а потім знов з'являвся з повнісіньким лантухом золота й самоцвітів; він залишався улюбленим героєм легенд ще довго після того, як справжні події вже призабулися.

Але в той час усі сусіди згодилися, що Більбо й узагалі був трошки недоумкуватий, а згодом зовсім з глузду з'їхав і чкурнув світ за очі, а там уже, мабуть; звалився у який-небудь ставок чи річку, де й знайшов свій, хоч і сумний, але цілком вчасний кінець. Винуватцем вважали Гандальфа. «Дав би клятий чаклун спокій хоч молодшому Торбинсові, - базікали сусіди, – може, ще дійде до розуму та споважніє?» І чарівник, здавалося, дійсно більш не чіпав Фродо, і той помалу таки «поважнів, хоч у галузі гобітанської розсудливості не дуже відзначався. Славу дивака він дістав у спадщину від Більбо. Він відмовився носити жалобу за дядьком і наступного року відсвяткував його 112-у річницю, хоча й досить скромно: запрошених було лише двадцятьоро, зате до столу було подано гори наїдків та розливні озера напоїв, згідно з улюбленим прислів'ям гобітів.

Дехто обурився, але Фродо вперто святкував дні народження Більбо рік у рік, поки всі до цього звикли. Він стверджував, що Більбо живий, але коли питали, де ж він, Фродо лише знизував плечима.

Він жив самотником, як раніше Більбо, але мав багато друзів, особливо серед молоді (здебільшого туківського роду), що дітьми любили Більбо й часто навідувались до Торби: Фолько Мудрінс, Фредегар Бульбер, а ще найближчі – Перегрій Тук (зазвичай званий Піном) та Меррі Брендібок (повне ім'я в нього було Меріадок, але про це майже не згадували). Фродо брав їх з собою на далекі прогулянки по Краю, але частіше ходив сам. Як же дивувалися розсудливі особи, почувши, що його кілька разів зустрічали далеко від домівки, коли він гуляв по горбах і долах у світлі [51] нічних зірок. Меррі та Пін підозрювали, що він

зустрічається з ельфами, як колись Більбо.

Минали роки, і народ помітив, що Фродо теж «непогано зберігся». Він не втратив вигляду міцного і бадьорого гобіта, яким був десь у двадцять літ. «Дехто має вдячу більшу за свій зріст», – поговорювали навкруги; але тільки після того, як Фродо досяг «тверезого віку», за сорок літ, це почало здаватися дивним.

Щодо самого Фродо, то він пережив біль розлуки і переконався, що належати самому собі та бути єдиним паном Торбинсом з Торби-на-Кручі не так уже й погано. Багато років він був цілком щасливий і майже не турбувався про майбуття. Втім, ледь помітно для нього самого у душі його поступово зростав жаль, що він не пішов разом з Більбо. Часом, особливо восени, його діймала солодка жага мандрів, і далекі краї, і гори, яких він ніколи не бачив, з'являлись йому уві сні. Іноді він промовляв до себе: «Мабуть, я теж колись перейду Річку...», на що друга половина його душі відкликала: «Коли-небудь... пізніш. Не тепер...». Ото так усе й текло собі потроху, поки не злічив Фродо свій четвертий десяток та не наблизився до п'ятдесятого дня народження; цифра «50» здавалась йому небезпечною: адже саме у такому віці Більбо несподівано зажадав пригод. Фродо засумував, знайомі стежки стали здаватися йому занадто стоптаними. Він полюбив розглядати карти і гадати про те, що не вмістилося у їхніх межах: на картах, складених у Краї, за кордоном показували здебільшого білі плями. Гуляючи, він відходив на все більшу відстань від дому і все частіше нікого не брав із собою; Меррі й інші друзі спостерігали за всім цим занепокоєно. Часто бачили, як він розмовляє з подорожніми іноземцями, яких у той час стало багато у Гобітанії.

По Краю ходили чутки про дивні події у далеких краях; а Гандальф уже кілька років не приїжджав і не слав листів, отож Фродо мусив сам збирати новини, де тільки міг. Ельфи, що досі рідко відвідували Гобітанію, тепер раз у раз з'являлися у лісах вечорами; вони йшли на захід, ішли й не повертались. Вони залишали Середзем'я навик, турботи та небезпеки цього світу вже їх мало торкалися. Щоправда, на дорогах можна було зустріти також гномів – їхня кількість теж зросла в порівнянні з минулими часами, старовинний Західний Тракт вів повз Край до Срібної Гавані, [52] а гноми завжди ходили ним до своїх копалень у Блакитних горах. Саме від них у першу чергу гобіти могли довідатися, якщо бажали, що діється в світі; але гноми були скупі на балачки, а гобіти не дуже й наполягали. Однак тепер Фродо все частіше бачив незнайомих гномів з віддалених селищ, і дехто з них пошепки розповідав про страшного Ворога з Мордорських земель.

Це ім'я гобітам було відоме лише з переказів про давнину; його тінь зберігалась у закутках їхньої пам'яті, бентежила й дихала чимось зловісним. Рада Мудрих вигнала злу силу з Чорнолісся, але, як виявилось, вона лише зміцніла та повстала у прадавніх твердинях

Мордору. Чорний Замок відбудовано – так казали подорожні. Звідти п'ятьма повзла у широкий світ, на землях сходу й далекого півдня вже запанувала ненависть, гриміли війни. Орки знову множилися у горах, тролі стали покидати печери – не ті, що досі, тупоголові потвори, а хитрючі і з жахливою зброєю. А ще подорожні пошепки переповідали туманні натяки на якихось чудовиськ, страшніших, ніж усі інші вкупі; але як звуть їх, не говорили.

Зрозуміло, що до пересічних гобітів ці звістки майже не доходили. Але навіть ті, що над усе люблять сидіти вдома та до всього байдужі, дещо чули, а хто мав у справах бувати на кордонах, на власні очі бачив неймовірні речі. Якось увечері, весною того року, коли Фродо мало виповнитися 50, у «Зеленім Драконі», в Поріччі, зав'язалася розмова, яка свідчила, що навіть сюди, у затишне серце Краю, долинули тривожні чутки, хоча більшість гобітів усе ще посміювалась над ними.

Сем Гемджи сидів у куточку біля вогнища, а проти нього вмовився Тед Піскун, син мірошника; інші сільські мешканці, попиваючи пиво, прислуховувались до їх бесіди.

– Дивні речі нині можна почути, еге ж? – сказав Сем.

– Це якщо прислухатися, – відізався Тед. – Мені вистачить дитячих казок, що вдома оповідають.

– Воно, звісно, так, але ж у казках, їй-бо, більше правди, ніж ти вважаєш. Казки – то не дурні вигадки. От узяти, наприклад, драконів...

– Ще чого, красенько дякую, – пирхнув Тед. – Я їх не візьму. Як був малий, слухав про них, та навіщо ж мені тепер в них вірити? У нас у Поріччі, не заперечую, є один дракон, але ж він зелений! – додав він під схвальний сміх товариства. [53]

– Авжеж, – сказав Сем, посміявшись разом з усіма, – ну, а що скажеш про деревних велетнів, про дерева, що вмюють ходити? Одного такого – заввишки з дуба! – бачили нещодавно за Північними Драгвами.

– Хто бачив?

– Та ж Хол, мій двоюрідний. Він працює у Мудрінса у Верхових Горбах і ходить до Північної чверті на полювання. Ось там він сам одного такого побачив.

– Бачив, не бачив, звідкіля ж мені знати? Твоєму Холлові неодмінно щось мариться, він таке побачить, чого одвіку не бувало.

– Він був величезний, мов дуб, і посувався величезними кроками – ярдів сім, ні на п'ядь менше!

– А я й на п'ядь не повірю. Помітив здаля великий дуб, ото й тільки.

– Кажу тобі, він посувався! До того ж, на Північних Драгвах дуби не ростуть.

– Тоді то був, мабуть, не дуб, – заперечив Тед. Слухачі розсміялися й заплескали в долоні: на їхню думку, Тед влучно зрівняв рахунок.

– А все ж таки не тільки наш Холфаст бачив дивних мандрівників, їх багато, а скількох ще від кордону шерифи завертають! Давно вже у варті нашої не було стільки клопоту. Ще я чув, нібито ельфи йдуть на захід. Кажуть, що йдуть вони до своїх гаваней там, за Білими Баштами, – Сем невпевнено махнув рукою: ні він, ні його співрозмовники не знали, чи далеко до Моря, і не заходили за стародавні башти на західній межі Краю. Але здавна було відомо, що десь за ними лежала Срібна Гавань, від якої часом відпливали кораблі ельфів, щоб більше не повернутися.

– Пливають вони, пливають на захід, піднявши вітрила, а нас покидають, – співучо промовив Сем, сумовито й урочисто киваючи головою. Але Тед знов засміявся:

– Якщо вірити старим казкам, то в цьому нічого надзвичайного нема. Чи є якесь діло до них тобі або мені? Хай собі пливають! Закладаюся – ти їх сам не бачив, та й ніхто інший у нашій Краї!

– Хто зна, – задумливо протягнув Сем. Він був майже певний, що одного разу бачив ельфа у лісі, й сподівався ще колись побачити, зблизька. З усіх переказів, які він чув парубком, його найсильніше хвилювали ті уривчасті, напівзабуті історії про ельфів, які ходили поміж гобітів. [54]

– Навіть серед тутешніх мешканців дехто підтримує знайомство з Пречудним Народом

та одержує новини від них. Скажімо, пан Торбинс, на якого я працюю. То він казав, що ельфи відпливають, а кому краще знати, як не йому. А старий пан Більбо й того більше знав; чимало всякого мені порозповідав, коли я ще хлоп'ям був.

– Та вони обоє навіжені, – відмахнувся Тед. – Принаймі старий зовсім божевільний, а Фродо теж невдовзі з глузду з'їде. Коли ти від них новини дістаєш, значить, цілу купу нісенітниць зібрав. Добре, хлоп'ята, мені час додому. Ваше здоров'ячко!

Він видудлив свій кухоль і почвалав до дверей. Сем замовк і вже не втручався до розмови. Він мав досить про що міркувати. По-перше, у садку Торби-на-Кручі багато роботи, і вранці на нього чекала клопітлива днина, якщо розпогодиться: трава швидко підростала. Однак не самі садові справи цікавили Сема. Посидівши ще хвилинку, він зітхнув і вийшов з трактиру.

Квітень був напочатку, і небо виядрувалося з-під хмар після сильного дощу. Сонце вже закотилося, прохолодний блідий вечір тихо танув у сутінках. Сем ішов додому під першими зорями, повз Гобітон, вгору по Кручі, щось насвистуючи неголосно й задумливо.

Саме тоді знову з'явився Гандальф. Після славетного Бенкету він десь пропадав три роки, потім на кілька годин завітав до Фродо, уважно придивився до нього і знову зник. Наступні два роки чарівник з'являвся часто: приходив несподівано після заходу і відходив без попередження до світу. Свої справи та мандри він замовчував, а сам розпитував переважно про звичайні речі: як здоров'я Фродо, чим він займається.

Потім його відвідини чогось припинились. Уже десь років із дев'ять, як Фродо не бачив його і не чув нічого. Він був уже вирішив, що чарівникові набридли гобіти й він більше не повернеться. Але того ж самого вечора, коли Сем у сутінках крокував додому, Фродо почув знайомий стук у вікно кабінету. Здивований та зраділий, Фродо побіг відкривати. Чарівник пильно поглянув на нього.

– Усе гаразд? – поспитав він. – Ти, здається, не змінився, Фродо!

– Та й ти також, – відказав Фродо, але подумав, що Гандальф зістарівся та згорбився. Він поквапився почати [55] розмову про те, що діється в світі, отож невдовзі вони поринули у бесіду й просиділи так до пізньої ночі.

Вранці, після пізнього сніданку, Фродо з чарівником сиділи біля відкритого вікна кабінету. Яскраве полум'я палало у каміні, але сонечко вже пригрівало, і вітер віяв південний. Всюди – на ланах та на гілках дерев – виблискувала свіжа зелень, умита дощем.

Гандальфові прийшла до пам'яті та весна, коли, майже 80 років тому, Більбо покинув Торбу-на-Кручі навіть без носовичка. Волосся чарівника з тієї пори ще дужче побілішало, борода видовжилася, а на обличчі турботи і знання викарбували нові зморшки, але очі його блищали як колись, і він з тою ж майстерністю та охотою попихував люлькою, пускаючи кільця диму.

Він мовчав та курих, а Фродо сидів не рухаючись, у глибокій задумі. Звістки, що приніс Гандальф, поплямували тінню навіть цей ясний ранок. Нарешті він порушив мовчання.

– Ти вчора казав, Гандальфе, що маєш нові відомості про мій перстень, а потім відклав розповідь до ранку. Може, тепер скажеш? Ти мовив, що перстень небезпечний, набагато небезпечніший, ніж я гадаю. Як це так?

– Та як не крути, з усіх боків, – відповів чарівник. – Небезпечніший дужче, ніж я насмілювався думати спочатку. Він настільки потужний, що врешті-решт цілковито підкоряє собі будь-яку смертну істоту – власник перетвориться на невірника. У прадавні часи, в Ерегоні, ельфійські майстри-золотоковці викували декілька перснів, які ти, мабуть, назвав би чарівними. Вони мали різну силу. Слабші робилися на пробу, заради вправи, але я вважаю, що смертним істотам навіть вони почасти небезпечні. Але Старші Персні, Персні Влади – ті просто загрожують загибеллю... Ні, Фродо, якщо смертний одержить один із Старших Перснів, він не вмирає – але й не росте; життя йому не додається, а тільки роки тягнуться й тягнуться, доки кожна хвиля стає нестерпною. А хто часто надіває перстень, щоб стати невидимкою, починає ТАНУТИ – а наприкінці залишається невидимим назавжди; темрява поглинає його, а там за ним стежить темна сила, що править Перснями. Так, це

трапиться неодмінно, раніш чи пізніш – пізніш, якщо власник персня відданий добрій справі та має досить власної сили; але ні сила, ні добрі наміри не врятують: темрява забере його. [56]

– Який жах! – зіщулився Фродо. У кімнаті знов надовго запанувала тиша. Тільки з саду чуто було клацання ножиць – то Сем Гемджи підстригав траву на газоні.

– Чи давно ти про це знаєш? – спитав нарешті Фродо. – А Більбо теж знав?

– Більбо, мабуть, знав не більше, ніж відкрив тобі. Коли б він вважав перстень небезпечним, то побоявся б віддавати його, хоч я й обіцяв доглядати за тобою. Він думав: красива дрібничка, та ще й доволі корисна, а коли щось негаразд – так це з ним самим. Він казав, що «перстень не давав йому спокою», він постійно думав про нього, адже й не підозрював, що саме перстень у тому винний. Втім, він спостеріг, що перстеник треба доглядати: інколи він ставав важким, ніби ширшим, а часом зісковзував з пальця, хоч досі міцно сидів.

– Так, про це він попередив мене у листі, – сказав Фродо, тому я завжди його тримаю на ланцюжку.

– Вельми розумно, – схвалив Гандальф. – Та ось довголіття своє Більбо ніколи з перснем не зв'язував. Він мав то за власне досягнення і дуже з цього пишався. Втім, його знемагали туга та занепокоєння. «Я став немов тонкий, розтягнутий», – скаржився він, а це значить, що Перстень вже заволодівав ним.

– Ну, а ти? Чи давно це знаєш? – знову спитав Фродо.

– Взагалі я знаю багато з того, що відкрито лише мудрим, але про ЦЕЙ перстень і досі не все вивідав. Ще треба зробити останнє випробування. Але я майже впевнений, що здогадався слушно. Коли ж це я почав здогадуватися? – міркував чарівник. – Так, Більбо знайшов перстень того року, коли Біла Рада вигнала лиху силу з Чорнолісся щойно перед Битвою П'яти Військ. Я мав тоді дивне передчуття, хоча сам не розумів, чого страшуся. От не міг я збагнути, як такий перстень – без сумніву, один зі Старших, – потрапив до Горлума! Потім я почув від Більбо дивну баєчку про те, як він його «виграв», і не повірив. Коли ж нарешті я витяг з нього усю правду, відразу зрозумів, що у такий спосіб він спробував довести своє право володіти перснем. Точнісінько як Горлум з його «подарунком на день народження». Обоє брехали на схожий лад! Я занепокоївся ще сильніше. Перстень дійсно мав недобру силу, і вона швидко починала пригнічувати того, хто його підібрав. Це стало для мене першою ознакою того, що справи наші кепські. Я часто казав Більбо, що таких [57] перснів краще не торкатися, але він сперечався та сердився. Нічого більше не можна було вдіяти. Не можна було силоміць відібрати перстень, не завдавши ще більшої шкоди, та й не мав я на те права. Я міг тільки очікувати та спостерігати. Можливо, варто було порадитися з Саруманом Білим, але я чогось вагався.

– Хто він такий? – спитав Фродо. – Я про нього ніколи досі не чув.

– Нічого дивного. Гобіти не дуже цікавили його раніш – от як тепер, не знаю. Але він – один з Наймудріших серед нас, голова Братства Чарівників та Білої Ради. Знання його глибокі, але настільки ж глибока й пиша, він не любить, щоб йому заважали. Він присвятив свій час вивченню ельфійських перснів, молодших і старших, протягом довгих років шукав їхні втрачені секрети; але коли про Персні зайшла мова у Раді, все, що він зволив відкрити нам, мене заспокоїло. Отже, я приділив увагу іншим справам, але й спостереження продовжив.

Тим часом у Більбо все йшлося добре. Роки минали і, здавалося, зовсім не відбивались на ньому. Він не старів. Сумніви знов прокинулися в моєму серці. Але я казав собі: «Адже в нього всі кревні з матиного боку довголітні. Час ще є. Почекаємо».

Отож я й чекав, до тієї самої ночі, коли він пішов із дому. Він казав і робив таке, що ніякі промови Саруманові вже не заспокоїли б мене. Я більше не мав сумніву, що тут діє якась зловісна, темна сила. Всі наступні роки я витратив на те, щоб віднайти істину.

– Але ж перстень досі якоїсь там великої шкоди не наробив? – схвильовано спитав Фродо. – Більбо з часом прийде до тями, правда ж? Він зможе відпочити?

– Йому відразу покращало, – сказав Гандальф. – Але єдиний володар у світі знає все про Персні та їхні властивості; а гобітів не пізнав до кінця ніхто у світі. Я – єдиний з Мудрих, хто вивчає їх: це галузь мало досліджена та повна найдавніших відкриттів. То гобіти м'які, як масло, то тверді, мов корчі. Припускаю, що дехто з вас міг би чинити опір Персню набагато довше, ніж вважають Мудрі. Тобі, мабуть, нема чого турбуватися про Більбо. Зрозуміло, він володів Перснем багато років та користався ним, отже чари розвіються не в одну мить, але не скоро ще зможе він без остраху глянути на Перстень. Але вже зараз він може прожити щасливо ще чимало років, залишаючись таким, як [58] був, коли віддав перстень. Бо він віддав його з власної волі, а це дуже важливо. А коли вже він залишив цю річ тут, можна більше не турбуватися про доброго старого Більбо. Тепер я мушу оберігати ТЕБЕ.

Після того, як Більбо пішов, я багато думав про тебе та про всіх вас – милих, нетямущих, безпорадних гобітів. Велика буде втрата для світу, коли Тьма поглине Гобітанію, і всі ті добрі, веселі Бульбери, Мудрінси, Люлькаси та Розпоясси, не кажучи вже про диваків Торбинсів, стануть чиймись невільниками.

Фродо пересмикнуло:

– Навіщо це нам ставати невільниками? Та й кому потрібні такі невільники?

– Відверто кажучи, я думаю, що досі – запам'ятай, досі Чорний Володар про гобітів і чутки не мав. Вам дуже пощастило, але безтурботні часи минули. Ви йому взагалі не потрібні, є в нього набагато корисніші слуги, але він про вас тепер не забуде. До того ж гобіти як жалюгідні невільники сподобаються йому більше, ніж гобіти щасливі та вільні. Адже існують на світі ще злість і мстивість!

– Та кому він хоче помститися? За що? – здивувався Фродо. – Все ще не розумію, яким чином це стосується Більбо, мене та нашого перстеника.

– Навіть дуже близько стосується, – сказав Гандальф. – Ти ще не зрозумів усієї небезпеки, але мусиш зрозуміти. Коли ми востаннє бачились, я сам ще не повністю був упевнений, але тепер маю все з'ясувати. Дай-но мені перстеника на хвилинку!

Перстень, прикріплений ланцюжком до пояса, лежав у Фродо в кишені штанців. Він поволі розчепив ланцюжок і подав персня чарівникові. Він одразу поважчав, немов відчув нехіль Фродо віддавати його (чи й сам не хотів потрапити до рук Гандальфа?)

Чарівник покрутив перстень у пальцях. Той був із щирого, повновагого золота і весь гладенький.

– Чи бачиш ти якісь знаки? – спитав Гандальф.

– Ні, їх там немає. Він дуже простий, і на ньому ніколи не було ані подряпини.

– Гарзд, тоді дивись! – чарівник несподівано кинув перстень у вогонь каміна. Фродо скрикнув і схопив щипці, але Гандальф утримав його.

– Зачекай! – звелів він, кинувши з-під кошлатих брів гострий погляд на Фродо. [59]

Ніяких помітних змін з перснем не відбулося. Почекавши кілька хвилин, Гандальф підійшов до вікна і запнув фіранки. У кімнаті стало темно й тихо, тільки ледь чутно було, як Сем клацає ножицями у саду, тепер уже десь близько. Чарівник постояв ще мить, дивлячись у вогонь; потім схилився, підчепив перстень щипцями й відразу взяв рукою. Фродо зойкнув.

– Він зовсім холодний, – сказав Гандальф. – Візьми його!

Фродо простяг долоню, хоч вона сама відсмикувалася; але перстень дійсно виявився холодним і нібито поважчав та потовщав.

– Придивись до нього! – звелів Гандальф.

Тепер Фродо помітив; що по краєчку персня, зсередини та зовні, біжать найтонші риси, які не накреслити найкращим пером, вогняні риси, що звиваються у розтягнуті літери напису. Вони сліпуче сяяли, немов з-під води.

– Я не вмію читати вогняні літери, – тремтячим голосом сказав Фродо.

– Зрозуміло, – відповів Гандальф. – Зате я вмію. Літери ці ельфійські, але мова мордорська, і я не хочу, щоб вона звучала тут. Та можу перекласти для тебе на Загальну мову, що тут написано: «Єдиний перстень, щоб усіх поєднати і темною волею міцно скувати». Це два рядки з вірша, відомого ельфійським знавцем:

Три персні – королям ельфійським під небом світлим.
Сім же – владикам гномів у печерах світу.
Дев'ять – людям землі, що їм смертна доля.
І Один – Володарю Тьми на чорнім престолі,
В Мордорі, де лиховісна тінь.
Єдиний перстень, щоб усіх поєднати
І темною волею міцно скувати
В Мордорі, де віковічна тінь.

Він замовк, а потім промовив повільно й глухо:

– Це – Перстень Влади, Старший, що править усіма іншими. Це Перстень, який загубився багато віків тому, і та втрата дорого коштувала Володарю Тьми. Він жадає повернути його – але ми не можемо цього допустити. [60]

Фродо сидів скам'янілий, неспроможний вимовити ані слова. Страх стискав його, немов холодна ворожа рука, і темна хмара налетіла зі сходу, щоб поглинути його.

– Цей перстень! – затинаючись, ледь вимовив він. – Навіщо, навіщо ж він дістався мені?

– О, ти лише частка дуже довгої історії, – сказав Гандальф. – Початок її криється у Темних Віках, що пам'ятають нині лише окремі знавці. Якби я почав оповідати все по порядку, ми б не скінчили до зими. Адже вчора я вже розповів про Саурона Великого, про Чорного Володаря. Чутки, що дійшли до тебе, правдиві; він дійсно знову убрався в силу і залишивши Чорнолісся у спокої, повернувся до Мордору, своєї споконвічної вотчини. Цю назву чули навіть гобіти, вона тінню лежить на багатьох старовинних переказах. Кожного разу, зазнавши нового сорому та поразки, тінь виростає знов.

– Я волів би, щоб це трапилося в інші часи – не в мої, – сказав Фродо.

– Також і я, – відказав Гандальф, – та й усі, кому доводиться жити у такі часи. Проте вибрати нікому не можна. Ми можемо тільки вирішувати, на що витратити час, який маємо. А наш час, Фродо, щось затьмарився. Ворог швидко росте в силі. Задуми його ще не зовсім дозріли, але зріють. Нелегко нам буде, друже. Хоч би й у інших обставинах, легше б не стало.

Ворог володіє величезною силою та знаннями. Тепер не вистачає тільки єдиної дрібнички, щоб зламати будь-який опір, винищити останніх оборонців і залити світ пільмою – не вистачає Персня Влади. Три ельфійських персні, найпрекрасніші з усіх, повелителі: ельфів сховали, й рука ворога не торкулась їх. Сім перснів належали ватажкам гномів, з них він три відібрав, а решту вигубили дракони. Дев'ять він віддав людям, гордовитим та

могутнім, і так заманив їх дбї пастки. З давніх-давен потрапили вони під владу Персня Влади і перетворилися на Примар Персня, і тепер вони – Тіні під покровом Великої Тіні, її найжахливіші слуги. Давно те сталося, і вже багато років Дев'ятки не видно у широкому світі. Але хто зна? Якщо Тінь повстала, вони можуть з'явитися теж. Втім, краще не будемо про це говорити навіть тепер, при світлі гобітанського ранку.

Так ось усе й склалося: дев'ять він забрав собі і сім теж, чи, може, вони зникли. Три ельфійських залишаються десь [61] у схованці. Але це Саурана більше не турбує. Йому потрібний Головний Перстень, його власний, він сам кував його і вклав у нього чималу частку колишньої своєї могутності. Відшукавши Перстень, він отримає владу над усіма іншими, де б ті не знаходились, навіть над трьома ельфійськими, і могутність його зросте безмежно. Погано ще й те, Фродо, що раніше він вважав, нібито Перстень Влади загинув, думав, що ельфи знищили його, як і належало вчинити. Але тепер він знає, що Перстень цілий, і шукає – усі його думи спрямовані на це. Адже Перстень – його головна надія й найстрашніша небезпека для нас.

– Чом же, чом тоді Перстень не знищили? – вигукнув Фродо. – І як це Ворог ухитрився його загубити, якщо був такий сильний і так дорожив ним? – Він стиснув Перстень у кулаці, неначе жадібні пальці вже тяглися до нього.

– Перстень у нього відібрали. У давні роки ельфи були набагато сильніші, вони ще не втратили стійкості, а люди ще не цурались їх. Люди Нумено]бу прийшли їм на допомогу. Цей розділ стародавньої історії, мабуть, варто нагадати, бо й тоді лихо було близько, тьма насувалась, але їм протистояла велика відвага, здійснювались аж ніяк не марні подвиги. Коли-небудь, можливо, я розповім тобі все до подробиць, але зараз досить і цього. Саурана здолали Гіл-Гелад, володар ельфів, та Еленділ з Нуменору; щоправда, обоє вони загинули в тій сутичці, але Ісілдур, син Еленділів, відрубав палець Сауранові та узяв Перстень собі. Ось так Саурана було скинуто, дух його відлетів і зник на довгий час, поки знов не здобув собі тіло-оболонку у хащах Чорнолісся.

Але Перстень загубився. Він упав до вод Андуїну, Великої Ріки, й пропав. Сталось це так: Ісілдур йшов на північ східним берегом Ріки, і неподалік від Ірисової Оболоні на нього напали гірські орки. Майже весь його загін там поліг, а він сам кинувся у воду. Ось тоді Перстень зісковзнув з його пальця, орки побачили Ісіддур і застрелили. – Гандальф помовчав, але незабаром додав: – Саме там, у темних заводях Ірисової Низовини, Перстень зник з лиця землі; не знали про нього ані мудрі люди, ані співці, навіть колишня його історія нині лише декому відома; навіть Раді Наймудріших не пощастило дізнатися більше. Але зараз я можу нарешті дещо додати.

Багато років минуло після тих подій, але багато ще залишалось до наших днів, коли на березі Великої Ріки, на [62] межах Глухомані жив маленький народець, зі спритними руками та безгучною ходою. Думаю, що вони були ріднею гобітів, а точніше, прабатьками Стурсів, бо полюбляли Ріку й часто плавали по ній, самі або в човниках з очерету. Була серед них одна родина, всіма шанована за плодючість та заможність; головою родини була бабця, сувора й мудра, що добре зналася на звичаях і переказах про давнину. Найцікавіший та найв'їдливіший з її нащадків звався Смеагорлом. Його цікавили корені й начала речей; він поринав у глибокі вирви та порпався під деревами, рив нори у зелених горбах і забував подивитися на їхні верхівки, та на крони дерев, та на квіти, що ростуть під сонцем. Голова його завжди хилилася додолу.

Мав він приятеля, Деагорла, той теж був гостроокий, але не такий спритний та швидкий- Одного разу вони спустилися на човні до Ірисової Оболоні, а звалося це місце так тому, що там густо росли іриси та очерет. Там Смеагорл вискочив і подався уздовж берега, а Деагорл заходився ловити рибу з човна. Раптом клінула велика риба, і не встиг Деагорл отямитись, як риба рвонулася, стягла його з човна, і пішов він на дно. Тоді він випустив вудку з рук, бо помітив на дні щось блискуче; затримавши подих, він пірнув і зачерпнув донного мулу.

Відпльовуючись, він виринув, увесь у водоростях, зі жменею грязюки у руці. Але,

підпливши до берега, він ту грязюку змив, і залишився на його долоні прекрасний золотий перстень; він сяяв та переливався на сонці так, що дух захоплювало. Але Смеагорл стежив за ним, ховаючись у чагарнику, і поки Деагорл милувався знахідкою, без звуку підкрався до нього й мовив, дивлячись через плече:

– Віддай мені це, Деагорл, миленький!

– Чому? – спитав Деагорл.

– Тому, що в мене день народження, миленький, і мені його дуже хочеться.

– Ото вигдав! – сказав Деагорл. – Я тобі подарунок уже дав, та ще й досить коштовний. Цю річ я сам знайшов і собі візьму.

– Та невже ж то, миленький? – просичав Смеагорл, стиснув приятелєві горло та й задушив його: золото так чудово блищало! Потім він надів перстень на палець.

Ніхто так і не довідався, що скоїлося з Деагорлом: він загинув далеко від дому, а тіло вбивця хитромудро сховав. Смеагорл повернувся сам і невдовзі виявив, що родичі його [63] не бачать, коли він одіває Персня. Це йому дуже сподобалось, і він нікому не розповів про свою знахідку. Тепер він міг вивідувати чужі таємниці та підстроювати домочадцям найогидніші капості. Він дуже добре вмів помічати, що могло спричинити шкоду тим, хто його оточував; Перстень одарив його владою якраз до мірки. Не дивно, що незабаром його вдома вже ніхто не любив, усі намагалися не підходити близько (коли могли бачити). Його штурхали, а він кусав усіх за ноги. Смеагорл почав викрадати то те, то се, ходив тепер, бурмочучи до себе, і у горлі його щось булькотіло. За це він одержав назвисько Горлум, й всі його проклинали та гнали геть; нарешті бабуся, що бажала зберегти спокій у родині, вигнала його з дому навіки.

Світ виявився таким жорстоким до нього! Він поплакав і пішов собі самотньо блукати; він ішов угору уздовж Ріки, поки не надібав невеличкий потік. Він пішов угору тим потоком. Невидимими пальцями він ловив рибу у глибоких вирах та їв її сирою. Якось у літню спеку він схилився над водою і відчув, як сонце палить йому потилицю, а відблиски на воді колють очі. Це примусило його вперше за довгий час згадати про сонце. Тоді востаннє глянув він на денне світило й пригрозив йому кулаком.

Коли ас він відвернувся від неба, то помітив далеко перед собою верхівки Імлистих Гір, звідки линув потік. І раптом він подумав: «Там, попід горами, тінь та прохолода. Сонце не буде пекти мене. Які глибокі таємниці, мабуть, криються під корінням тих гір, і ніхто не відкривав їх, скільки світ стоїть!»

Отже, він став щоночі підбиратися ближче до гір і нарешті знайшов біля витоків потоку маленьку печеру; він протиснувся, немов черв'як, крізь шпарину у схилі гори, і з того часу ніхто про нього не чув. Так Перстень пішов під землю, і навіть той, хто створив його, хоч знову зміцнив свою владу, не спромігся нічого узнати.

– Горлум! – вигукнув Фродо, – Невже той самий нещасний Горлум, якого зустрів Більбо? Як прикро!

– Скоріше, сумно, – відповів чарівник. – Щось подібне могло скоїтися не тільки з ним, але й з іншими, навіть із моїми знайомими гобітами.

– Щось мені не віриться, щоб Горлум та був родичем гобітам, хоч би й далеким, – палко заперечив Фродо. – Хто ж таке вигдав?! [64]

– Адже це правда. Про ваше походження, в усякому разі, я знаю більше за вас самих. Навіть розповіді Більбо підтверджують це. У нього з Горлумом знайшлося чимало подібних рис і в душі, і в пам'яті. Вони чудово зрозуміли один одного, набагато краще, ніж гобіт зрозумів би гнома чи орка, чи навіть ельфа. Пригадай хоча б загадки, що були відомі їм обом.

– Може, й так, – сказав Фродо, – але ж у загадки грають не самі гобіти, і загадки всюди схожі. До того ж гобіти не шахраї. А Горлум шахраював увесь час. Він спробував збити бідолашного Більбо з пантелику, щоб він став необачним. Ще й, безперечно, зловтішався, пропонуючи їло гру, – смакував наперед легку здобич, а у разі програшу він нічого не втрачав.

– На жаль, десь так воно й було, – згодився Гандальф. – Але ти досі не помітив деяких подробиць. Навіть Горлума Перстень не згубив дощенту. Він виявився набагато стійкішим, ніж могли б уявити мудреці – точнісінько, як гобіт. Маленький куточок його душі ще належав йому самому, і світло проникало туди, немов тонкий промінь крізь замкову шпарину – світло минулого. Я вважаю, що йому було й насправді приємно почути ввічливу промову» згадати про вітер, і дерева, і зелену травичку, вже давно позабуті. Але погана половина його душі від того ще позлішала – ні здолати її, ні вилікувати не вдалося. – Гандальф зітхнув. – На жаль, сподіватися чогось іншого тут важко. Втім, надія ще жевріє, хоча він володів Перснем так довго, що вже й сам забув, як то почалося. Адже у підгорній п'їтмі не треба було часто користатися перснем. Отож він і залишився, як був, худим та жилавим, не розтанув. Але душу його Перстень виїв, і мука ставала майже нестерпною. Всі «великі таємниці» гір виявилися просто темними печерами; робити там було нічого, тільки крадькома ловити поживу та перебирати давні образи. Він був дуже нещасний. Він ненавидів темряву, але світло ненавидів ще сильніше; він зненавидів увесь світ, але найбільше – Перстень.

– Не розумію, – втрутився Фродо. – Чи не був Перстень його золотцем, його єдиним скарбом? Якщо він його ненавидів, чом не позбувся, сам не пішов куди-небудь?

– А ти досі не зрозумів? Ненависть не можна відокремити від любові, він ненавидів Перстень і водночас любив, як себе самого. Він не міг його позбутися. Волі [65] забракло. Перстень Влади сам про себе піклується, Фродо. Він може зрадити, зіслизнути з пальця, але сам власник ніколи його не покине. Щонайбільше він буде тішитися наміром передати його комусь іншому, та й то лише спочатку, доки зашморг не затягнуто. Наскільки мені відомо, Більбо єдиний, хто зумів здійснити такий намір. Але без моєї допомоги він би не спромігся на це. І Горлум колись не сам загубив Перстень. То він його покинув.

– Влучно підгадав час, щоб зустрітися з Більбо? – посміхнувся Фродо. – Чи якийсь там орк не став би тут більше до нагоди?

– З цим не треба жартувати, – суворо промовив Гандальф. – Особливо тобі. З усієї історії Персня це найневірогідніший збіг обставин – те, ідо Більбо саме встиг з'явитися, щоб знайти його навпомацки у п'їтмі. Гадаю, що тут діяли різні сили, Фродо. Перстень прагнув повернутися до свого хазяїна: він полишив Ісілдур і зрадив його, потім підманув бідолаху Деагорла, і той загинув; потім перейшов до Горлума, і поглинув його. Використати Горлума інакше Перстень не міг, бо той занадто малий та вбогий. Але, доки Перстень був при ньому, він ні за що не вийшов би з підземелля. Отож, коли Володар повстав і почав у думках своїх досліджувати світ за межами Чернолісся, Перстень покинув Горлума. Але підібрав його хтось зовсім непроханий і несподіваний – Більбо з Гобітанії!

Володар Перснів не міг такого бажати. Тут здійснився намір когось іншого. Я не можу висловити це ясніше, але Більбо був ОБРАНИЙ підняти Перстень, і обрав його аж ніяк не той, хто Перстень створив. А це значить, що й тобі СУДИЛОСЯ володіти ним. Це мене дуже втішає.

– А мене ні, – буркнув Фродо. – Якщо, ясна річ, я тебе правильно зрозумів. Але звідки ти довідався про того Горлума? То все точні відомості чи тільки здогадки?

Гандальф поглянув на Фродо, і очі його зблиснули.

– Я знав багато, а впізнав ще більше. Але звітувати перед тобою не стану. Історія Еленділа, Ісілдур та Старшого Персня відома усім Мудрим. У тому, що твій перстень – Старший, можна впевнитися вже з вогняного напису, але є ще й інші докази.

– І коли ж це ти все відкрив? – перебив його Фродо.

– А ось тільки що, у цій кімнаті, – відрізав чарівник. – Але я цього очікував. Довго шукав я, довго працював, а тепер повернувся до тебе заради цього останнього випробування. [66]

Тепер все доведено, навіть занадто ясно. Довелося мені, щоправда, чимало поміркувати, поки з'ясував Горлумову роль і заповнив пропуски в історії. Але всі припущення пощастило уточнити, коли я побачився з ним.

– Ти бачив Горлума? – здивувався Фродо.

– Так. З цього, безперечно, мені треба було починати, але не так просто було його віднайти. Лише нещодавно нарешті...

– Отож, ти з'ясував, як йому велося після того, як Більбо від нього втік?

– У загальних рисах. Те, що ти чув, я дізнався від Горлума, хоча він висловлюється дуже незрозуміло. Горлум завжди бреше, і слова його треба проціджувати. Наприклад, він вперто називає Перстень «подарунком на день народження». Нібито від бабусі, в якій їх було багато. Дурниця! Бабуся Горлумова, без сумніву, була головою родини та особою на свій манір видатною, але стверджувати, що вона володіла кількома чарівними перснями! То неможливо. Тим більше не стала б вона роздавати їх направо й наліво. Це, безперечно, брехня, але з дещицею правди.

Вбивство Деагорла не давало спокою Горлумові, отож він вирішив захиститися, повторюючи про своє «золотко» знов та знов, коли гриз кістки у п'яній печері, доки сам у це повірив. Бо ж тоді насправді був його день народження, і Деагорл не повинен був жалувати. Виходить, нібито він сам собі зробив подарунок... і так далі на той же лад.

Я стримувався скільки міг, бо з'ясувати правду було вкрай необхідно, але врешті-решт мусив повестися з ним досить жорстко. Я пригрозив йому вогнем – і ось тоді витяг з нього нарешті правдиву історію, слово за словом, разом зі скиглінням та бурмотінням. Він скиглив, що його не так зрозуміли, що з ним погано поводяться... Але коли дійшло до гри-у загадки та втечі Більбо, він відмовився говорити далі, лише буркотів якісь темні натяки: він, мовляв, хотів відібрати своє, та не дозволить, щоб його стусали, заводили у якісь нори, він ще всім покаже. Він, Горлум, тепер має друзів, добрих друзів і дуже могутніх. Вони йому допоможуть. Торбинс за все поплатиться... Про це Горлум розмірковував найбільш, він кляв Більбо на всі заставки. Горлум не тільки запам'ятав його ім'я, а ще й знав, звідкіля він родом.

– Як це так? [67]

– Ну, ім'я своє Більбо з дурного розуму сам сказав; а вивідати все інше не складно було, аби тільки він вийшов на світ денний. Авжеж, Горлум залишив печери. Потяг до Персня переважив і побоювання перед орками, і неприязнь до сонячного світла. Він якось перетерпів рік чи два, а потім пішов зі свого лігвиська, бо жага володіння, як і раніш, прив'язувала його до Персня, але той більше не гнітив його, і Горлум дещо ожив. Він відчував себе старим, жахливо старим, проте посмілішав, та ще й до того ж по-звірячому зголоднів.

Світла, сонячного та місячного, він усе ще боявся, та, мабуть, ніколи вже тепер не полюбить; але збагнув, що може ховатися від сонця вдень, а вночі посуватися під покровом листя; блідого холодного сяйва його очиськ вистачало, щоб рухатися безгучно, швидко, хапаючи дрібних створінь, що ловили гав. Нова їжа надала йому сили й хоробрості, поживна їжа та свіже повітря. Отож нічого дивного, що він і здолав дорогу до Чорнолісся.

– Там ти й знайшов його? – спитав Фродо.

– Там я його бачив. Але перед тим він устиг далеко зайти по слідах Більбо. Важко було витягти з нього розумне слово, він плакався, сипав прокльонами. «Що там у нього в кишшешках? – сичав він. – Він не скаже, ні, мій миленький. Коротуха-шшахрай... Нечесне запитання. Він спочатку шшахраював, з ссамого початку. Пору-шшив правила. Придушшити його треба було, мій доро-гессенський, і колиссь ми його придушшим!»

Ось тобі вірець його промов. Вважаю, з тебе вже задосить? Утомлива була праця. Але з окремих натяків я зрозумів, що він доплентався до Есгароту й навіть проліз до вулиць Дейла, підслуховував тут і підглядав там. Адже вісті про великі події далеко розійшлися по Глухомані, багато людей чули ім'я Більбо та знали, звідки він родом. Ми не приховували його повернення додому, на захід. Горлум незабаром вивідав усе, що хотів.;

– Чом же тоді він не дійшов по слідах Більбо до кінця? – спитав Фродо. – Чом не прийшов сюди?

– У тім-то й річ: Горлум хотів прийти. Він дістався до Великої Ріки, але потім завернув. Велика відстань навряд чи могла його зупинити. Щось примусило його відхилитися. Так вважають мої друзі, ті, хто полював на нього за моїм проханням. Першими віднайшли слід –

зовсім [68]свіжий, як на їхню думку, – лісові ельфи. Для них то нескладне завдання. Слід вів крізь усе Чорнолісся туди й назад, але Горлума вони так і не здибали. Ліс бринів чутками про нього, бідканням звірят та птахів. Ходили чутки про жахливу примару, що п'є кров. Він дряпався на дерева, спустошував гнізда; він пролазив у вузькі нори й поїдав звіреният, він шмигав у вікна і знаходив колиски... Але на західнім краї лісу слід завернув у інший бік. Горлум пішов на південь, за межі країни лісових ельфів, де й запропав. А потім я припустився великої помилки, так, Фродо, ще й не першої; хоча боюсь, що остання видається чи не найгіршою: я зупинився. Не став далі шукати Горлума, бо намагався дещо обдумати і все ще мав довіру до мудрості Сарумана. З тієї пори минули роки. Я поплатився за свою необачність багатьма чорними, страшними днями. Коли, після зникнення Більбо, я знову розпочав пошуки, слід давно пропав. І нічого б не вийшло, якби не допомога Арагорна, найкращого мисливця наших днів. Разом ми шукали Горлума по всій Глухомані, без надії та без успіху; але щойно я вирішив полишити пошук і приділити увагу іншим справам – Горлум відразу знайшовся. Здолавши небезпечну подорож, Арагорн привів його до мене.

Горлум ні за що не хотів зізнатися, де пропадав. Він лише плакав! називав нас жорстокими, і в горлі його булькотіло: гор-р-лум, гор-р-лум... А ледь натиснеш – хниче та здригається, та потирає свої довгі руки, немов йому боляче від спогаду про колишні тортури. Але, здається, сумніву нема: повільно, крок за кроком, миля за милю посувався він на південь, поки нарешті не досяг Мордору.

Важка тиша запанувала у кімнаті. Фродо чув, як стукає його серце. Навіть зовні все принишкло. Ножиці Сема більше не клацали.

– Саме так: Мордору, – повторив Гандальф. – На жаль – Мордор притягує все нечисте, і Володар Тьми напружує волю, щоб зібрати всю нечисть до купи. Та й Перстень неодмінно мав zostавити на душі Горлумовій свій відбиток, зробити його чутливим до заклику Ворога. Горлум мав чути, як люди пошепки розповідали про нову Тінь на півдні. Там його чудові нові друзі, вони мусять допомогти помститися! Жалюгідний дурень! В тім краї він міг узнати багато, занадто багато, й загубити останній спокій. До того ж рано чи пізно, поки він там винюхував і виглядував, [69] його мали схопити й відвести на доган. Мабуть, так і сталося. Ми знайшли його, коли він, довго пробувши там, повертався з якимось дорученням. Неважливо, з яким – найгірше він уже зробив: Ворог дізнався про знахідку Старшого Персня. Він знає, що це один з Великих Перснів, бо він дає довголіття. Йому відомо, що ельфійські персні ніколи не губилися й не можуть служити злу; долі інших – семи та дев'яти – також відомі. Тому він зрозуміє, що знайшовся Перстень Влади. І він, кінець кінцем, почув про гобігів з далекого Краю.

Тепер, можливо, Ворог шукає Гобітанію, якщо вже не знайшов. Я навіть вважаю, Фродо, що ім'я Торбинсів, приховане у сутінках протягом довгого часу, тепер вплигло на поверхню.

– Який жах! – зойкнув Фродо. – Це страшніше над усе, що я міг уявити з твоїх недомовок. О Гандальфе, кращий з друзів, підкажи, як бути? Мені дуже страшно. Що мені робити? Який жаль, що Більбо не заколов цю потвору, коли випала така нагода!

– От про що ти жалкуєш? А Більбо пожалкував убивати без потреби. Жалість стримала його руку – і милосердя. За це він одержав винагороду: безперечно, Перстень так слабо вплинув на нього, й він зумів визволитися саме тому, що не почав з убивства.

– Вибач, – зніяковів Фродо. – Але я дуже злякався і не відчуваю до Горлума ніякого жалю.

– Але ти його не бачив...

– Не бачив та й не бажаю. Не розумію, як могли ви, ти та ельфи, залишити йому життя, йому, що винен у стількох злочинах? Та ж він гірший за будь-якого орка! Він ворог, і заслуговує на смерть!

– Заслуговує? О, без сумніву. Чимало з тих, хто нині живе, заслуговує на смерть. А інші гинуть, хоча заслужили на довге життя. Чи ти можеш винагородити їх? Тож не поспішай

роздавати смертні вироки. Навіть наймудріші не здатні передбачити геть усе. Навряд чи Горлума може виправити щось, окрім могили, а все ж таки надія ще є. Судилося йому зв'язати своє життя з Перснем. Серце підказує мені, що він ще зіграє свою роль, добру чи злу, перш ніж усе скінчиться. Хто зна – чи не врятує багатьох жалість Більбо – і не в останню чергу тебе. Не хотілося нам його вбивати: він старий та нещасний. Лісові ельфи взяли його [70] в полон, але поводяться з ним лагідно, як підказує їм мудрість їхніх сердець.

– Гаразд, – згодився Фродо, – нехай Більбо не міг убити. Але навіщо ж він зберіг Перстень? Хай би й на очі нам той перстеник не попадався, ні дядькові, ні мені! А ще навіщо ти дозволив зберігати його? Чому не примусив викинути чи... чи знищити?

– Дозволив? Примусив? – сердито перепитав чарівник. – Чи ти не чув, про що я тобі тут кажу? Думай, що верзеш! Викинути Перстень було б великою помилкою. Він зумів би віднайтися й у недобрих руках накоїв би багато лиха. Ще гірше, він міг би потрапити до рук" Ворога, він неодмінно потрапив би до нього. Бо це Перстень Влади, і Саурон нічого не пожалкує, аби повернути його.

Звісно, милий Фродо, бути охоронцем Персня небезпечно, і мені за тебе дуже неспокійно. Але занадто багато тут поставлено на карту, отже, мусимо ризикнути – хоча, навіть коли я був далеко, Гобітанія ані на день не залишалась без нагляду. Поки ти не користався Перснем, він не міг помітно вплинути на тебе. І потім, не забудь, що дев'ять років тому, коли ми бачились востаннє, я ще майже нічого не знав напевно.

– Добре, а чому б не знищити його? Це давно вже треба зробити, ти ж сам казав? – уперто повторив Фродо. – Коли б ти попередив мене або хоч надіслав листа, я б з ним розібрався.

– Справді? Ти того певен? Уже спробував?

– Ні. Але невже ж не можна його розплавити чи розплющити молотом?

– Спробуй-но, – сказав Гандальф. – Відразу ж і починай.

Фродо знову видобув Перстень з кишені й оглянув. Простий, гладенький – ані напису, ані знаку. Золото шире, гарне, і Фродо з захватом дивився, який чудовий у нього колір, як гарно він заокруглюється. Чудова річ, до того ж коштовна. Дістаючи Перстень, він намагався пожбурити його в найжаркіше полум'я. Але тепер не міг цього зробити. З превеликим зусиллям зважив він Перстень на долоні, вагаючись і примушуючи себе пригадати все, що розповів йому Гандальф. Потім все ж таки замахнувся – але рука його сама по собі опустила Перстень назад до кишені.

Гандальф похмуро посміхнувся. [71]

– Ось бачиш? Уже й ти, Фродо, не можеш заподіяти йому шкоди. Отож «примусити» тебе я міг би лише силоміць, але це відібрало б у тебе тямку. А щодо знищення... Силою його не візьмеш. Ковальський молот не зробить на Персні ані щербини. Ні твоєю, ні моєю рукою знищити його не можна. У полум'ї твого вогнища не розплавити, зрозуміло, і просте золото. А цей Перстень, сам бачив, навіть не нагрівся. По всій Гобітанії не знайдеш такої кузні, де змогли б його перекувати. Не стали б у пригоді й гномські кувадла. Я чув, що полум'я драконів плавило Персні Влади, але зараз на землі не залишилось жодного вогнедишного дракона. А вже Старшого Персня, всевладного, не здолав би й Анкалагон Чорний – адже й того кував власноруч сам Саурон. Є тільки один засіб: знайти Згубну Щілину у надрах Ородруїна, Вогняної Гори, та кинути Перстень туди. Тоді Ворогу його більше не бачити.

– Я дійсно дуже хочу знищити його! – скрикнув Фродо. – Тобто хочу, аби його знищили. Я не здатен на небезпечні починання. Чому він дістався мені? Чому мене було обрано?

– На ці запитання відповіді нема. Точно знаю, що не за якісь там особливі чесноти: ні про силу, ні про мудрість не йдеться. Але тебе обрано, отже, доведеться тобі пустити в діло усі сили й розум, які маєш.

– Але ж у мене всього цього замало! А ти мудрий та сильний. Чом би тобі не взяти Перстень?

– Ні! – вигукнув Гандальф, скочивши на ноги. – Це дало б мені надто велику, жахливу

владу. Наді мною Перстень одержить владу ще сильнішу, ще згубнішу. – Очі його заблищали, й лице неначе засвітилось ізсередини. – Не спокушай мене! Я не хочу уподобитися Чорному Володарю. Перстень знайшов би шлях до мого серця через жаль до слабких та бажання робити добро. Не спокушай. Я не насмілюся взяти його, навіть тільки на зберігання. Бажання використати його буде нездоланим, А він так знадобився б! Великі небезпеки загрожують мені...

Він підійшов до вікна, розсунув завіску й розкрив віконницю. Сонце знову залляло кімнату. Сем, насвистуючи, пройшов по ближній доріжці.

– А тепер, – сказав чарівник, – вирішувати належить тобі. Але ти не залишишся сам. – Він поклав руку на плече Фродо. – Я допоможу тобі нести цей тягар, поки [72] він буде твоїм. Але нам треба діяти і негайно. Ворог підіймає голову.

Запала довга мовчанка. Гандальф знову сидів і попихкував люлькою у глибокій задумі. Очі він прикрив, але з-під опущених вій пильно стежив за Фродо. А той уставився на червоніюче вугілля у вогнищі, й воно розросталося в його очах, доки не здалося йому, наче він дивиться у колодязь, де бухкає страшне полум'я. Він згадав про легендарну Згубну Щілину і жахливу Вогняну Гору.

– Ну, то що? – спитав нарешті Гандальф. – Про що ти міркуєш? Вирішив, що робити?

– Ні, – відповів Фродо, повертаючись з п'ятьми і з подивом переконуючись, що навколо ясний день і за вікном – залитий сонцем сад. – Чи, взагалі, так. Наскільки я зрозумів, я мушу поки що Зберігати та охороняти Перстень, хоч би як погано мені від цього не було.

– Якщо ти так зробиш, він дуже нескоро заволодіє тобою.

– Сподіваюсь, – відказав Фродо. – Але ти все ж таки швидше підшукай іншого охоронця. А поки що, здається, я стаю небезпечним для усіх, хто мешкає зі мною, і не можу залишатися тут, доки Перстень у мене. Отже, доведеться залишити Торбу, покинути Край, усе полишити та йти геть, – зітхнув він. – Я хотів би врятувати Край, хоч іноді його мешканці здаються мені страшенно безглуздими й нудними, і який-небудь землетрус чи напад драконів пішли б їм на користь. А зараз я відчуваю, що дальні мандри буде легше витримати, доки за спиною в мене залишається Край, мирний і затишний. Я знатиму, що десь є надійний клаптик землі, хай навіть мені вже не судилося ступити на нього.

Звісно, іноді я мріяв, що колись піду, але так, для розваги: вервечка пригод, як у Більбо, та навіть краще, із щасливим кінцем. Але тепер на мене чекає вигнання, втеча з вогню та в полум'я, і зло піде за мною по п'ятах. А у такому разі краще йти самому. Але ж я відчуваю себе таким маленьким, збентеженим, я у відчаї, а Ворог такий могутній та жахливий...

Він не зізнався Гандальфу, але, поки говорив, палке бажання піти слідом за Більбо зажеврило в його душі – піти за Більбо і, якщо пощастить, знайти його. Це бажання здолало навіть страх: він ладен був бігти стрімголов, без [73] капелюха, як зробив це Більбо таким же ранком багато років тому.

– Фродо, голубе! – скрикнув Гандальф. – Гобіти й справді дивовижні істоти! їх можна вивчити наскрізь за місяць, а потім через сто років вони раптом здивують тебе при нагоді. Я майже не сподівався почути таку відповідь, навіть від тебе. Але Більбо не помилився у виборі спадкоємця, хоч і не підозрював, як це важливо. Боюся, що ти маєш рацію. Перстень недовго залишиться таємницею; і для твого ж – та й загального – добра треба буде піти і залишити ім'я Торбинса тут. У глушині за межами Гобітанії мати це ім'я буде небезпечно. Отже, для початку давай-но змінимо тебе на, скажімо, Підкопай. Але навряд чи варто тобі йти самому. Якщо знайдуться такі, хто захоче йти за тобою, до кого ти маєш довіру й не заважаєшся повести назустріч невідомій долі, – це добре. Але будь уважний, обираючи супутника! І думай, що кажеш, хоч би й найближчим друзям. У Ворога багато слуг, багато способів...

Раптом він увірвав розмову й прислухався. Фродо відразу помітив, що у кімнатах та й зовні зробилося якось незвично тихо. Гандальф крадькома підібрався до вікна, а потім раптом скочив на підвіконня, перегнувся додола і помацав рукою. Пролунав жалісний зойк, і у вікні з'явилася кудлата голова Сема Гемджи, якого міцно тримав за вухо чарівник. –

– Та ви тільки подивіться! – сказав Гандальф. – Щоб мені очі повилазили! Це ж Гемджи-молодший і ніхто інший. Цікаво, що ти там робив?

– Ой, та відпустіть мене, дядечку, пане Гандальфе! – заголосив Сем. – Нічого я не робив... травичку підстригав під віконцем. – Він підібрав із землі свої ножиці і продемонстрував як доказ.

– Щось не віриться, – сказав Гандальф суворо. – Ножиць твоїх вже давненько не чути було. Отже, підслуховуєш?

– Даруйте, даруйте, пане, тільки я вас не розумію. Нічого я не підраховую, що ж тут у садку рахувати!

– Не вдавай з себе дурня! Що ти чув і для чого слухав? – Очі чарівникові блиснули, брови зігнулися, немов дві щітки.

– Пане Фродо! – заблагав Сем, тремтячи з переляку. – Хай він мене не ображає! Він як оберне мене зараз [74] на якусь гидоту! Батечко старий того не переживе! Я нічого лихого не хотів, от як небо святе, пане!

– Він тебе не займе, – ледь стримуючи сміх, сказав Фродо, хоча сам був дуже здивований. – Він знає, як я, що ти нічого лихого не хотів. Але краще тобі не опиратись, коли тебе спитали.

– Гаразд, пане, – сказав Сем, тремтячи дещо менше. – Я чув багато усього, чого й не дуже зрозумів, про якогось ворога, та перстеник, та пана Більбо, а ще про драконів, і вогняну гору, і... і про ельфів, пане. Як почув, то вже й відірватися не міг, ото ж, знаєте, як то бува. Ой, пане, як же ж мені такі розмови до вподоби! Я вірю, що то правда, а на Теда мені начхать. Ельфи! Аж кортить побачити їх! Не могли б ви, пане, взяти мене з собою та показати ельфів?

Гандальф раптом розсміявся.

– А йди-но сюди! – звелів він і, простягнувши руки, підняв здивованого Сема з ножицями, обрізками трави та всім іншим, затягнув через вікно і поставив на підлогу.

– Отже, тобі треба бачити ельфів? – спитав він, уважно придивляючись до Сема, але на обличчі його промайнула посмішка. – І ти чув, що пан Фродо мусить піти звідси?

– Авжеж, пане, і ледь не задихнувся – мабуть, те ви й почули. Я спробував стриматися, пане, аж воно якось не стрималося. Так мені сумно зробилося...

– Тут вже нічого не поробиш, Семе, – сумно сказав Фродо. Він тепер тільки відчув, як боляче втікати з дому, що ой як не просто сказати «прощавай» звичному затишкові Торби-на-Кручі. – Мені треба буде піти. Але, – він суворо глянув на Сема, – якщо ти мене дійсно поважаєш, хай там що, тримай це у таємниці. Краще б тобі вмерти, зрозумів? Пусти-но хоч слівце з того, що тут почув, тоді вже Гандальф неодмінно оберне тебе на плямисту жабу і накличе зміюк до саду!

Сем, тремтячи, бухнувся навколішки.

– Підводься, Семе, – сказав Гандальф. – Я тобі ще жахливіше покарання призначу. Ти одержиш те, що заслуговуєш, і мусиш далі тримати язика за зубами: підеш у мандри разом з паном Фродо!

– Я, пане? – скрикнув Сем, підскачівши, ніби собака, якого покликали до прогулянки. – Я піду з ним, побачу ельфів і все таке? Ур-р-ра! – вигукнув він, а потім раптом зайшовся сльозами. [75]

Розділ 3 ВТРЬОХ ВЕСЕЛІШЕ

– Ти мусиш піти потайки і то якнайшвидше – сказав Гандальф. Але проминуло вже два чи три тижні, а Фродо навіть не почав збиратися.

– Я розумію, – зітхав Фродо. – Але як мені поєднати обидві вимога? Якщо я раптом зникну потайки, сполошиться увесь Край.

– Зрозуміло, ти не повинен зникати! Адже я сказав «якнайшвидше», а не «миттєво». Це нікуди не годиться! Якщо вигадеш, як залишити Гобітанію непомітно ДЛЯ УСІХ, тоді є сенс трохи почекати. Але й баритися не можна.

– А якщо влаштувати це восени, на день народження чи опісля? – спитав Фродо. – До того часу я, мабуть, щось вигадую.

Відверто кажучи, йому вельми вже не хотілося починати – тепер, коли дійшло до діла. Торба-на-Кручі здавалась тепер набагато привабливішим притулком, ніж у всі попередні роки, й він хотів сповна насолодитися своїм останнім літом у Гобітанії. Восени він знав це – жага мандрів прокинеться у його серці, як завжди. Отже, він вирішив піти на свій п'ятдесятий день народження, коли Більбо виповниться 128. Це слушна дата для початку походу немов по його сліду. Йти услід за Більбо – так він казав собі весь час, так легше було пристосуватися до думки про розлуку з домівкою. Про Перстень він намагався не думати, й куди він може завести – теж. Гандальфу він цих думок не відкривав. А чи здогадувався чарівник про щось – завжди було важко сказати.

Він поглянув на Фродо й посміхнувся.

– Дуже гарно, – сказав він. – Це цілком підходить. Але не пізніш! Я починаю дуже непокоїтись. А поки що будь обачний, нікому ані слова. І пильнуй, щоб Сем не розпатякував, не то й насправді перетворю його на жабу.

– Ну, куди я зібрався, роздзвонити буде важко – адже я й сам цього ще не знаю.

– Не верзи дурниць! – обірвав його Гандальф. – Я ж не забороняю тобі залишити адресу у поштовій конторі. Але ти залишаєш Край, і ось про це ніхто не повинен знати, поки ти не опинишся далеко. І хоч для початку [76] можна обрати будь-яку з сторін світу, твій вибір має зостатися невідомим.

– Я досі нічого не обрав, – сказав Фродо. – Ні про що не можу думати, крім розлуки з Торбою. Та й куди йти? Хто вкаже шлях? І яка в мене мета? Більбо ходив добувати скарби, туди й назад. А я вирушаю, щоб позбутися скарбу, й повернутися мені, мабуть, не доведеться.

– Навряд чи ти зумієш далеко зазирнути у майбутнє, – відповів Гандальф. – Та й я теж.

Може, тобі доведеться самому шукати Згубну Щілину, а може, підуть інші, хто зна? В усякому разі, ти поки ще не готовий до такої далекої путі.

– Це справді так! Але куди йти спочатку?

– Назустріч турботам і небезпекам; але не дуже квапливо, не дуже прямо. Моя тобі порада: йди до Рівенделлу. Цей шлях не такий небезпечний, хоча на тракті уже менш спокійно, ніж було раніш, а буде ще гірше.

– До Рівенделлу? – сказав Фродо. – Чудово! Я піду на схід, у Рівенделл. Візьму з собою Сема, нехай подивиться на ельфів, йому це сподобається, – він намагався говорити безтурботно, але у серці його раптом спалахнуло бажання побачити дім Елронда Напівельфа, подихати повітрям тої затишної долини, де й досі мирно мешкав Пречудний Народ.

Одного вечора влітку приголомшлива новина обговорювалась і «Під Плющем», і в «Зеленому Драконі». Велетні й інші знамення були позабуті заради важливішої події: Фродо Торбинс зібрався продавати садибу, та ні, вже продав – Кошелям-Торбинсам!

– Ну, з них він, мабуть, добряче заправив, – казав дехто.

– За помірну ціну продав, – заперечували інші, – з пані Геранії багато не заправиш. (Одо на той час вже помер, доживши до ста двох років, але так і не дочекавшись ясної днини).

Причину продажу славетної нори обговорювали ще пристрасніше, ніж ціну. Дехто (таких було небагато) тримався думки – підказаної натяканнями й кивками самого Торбинса, – що гроші у Фродо кінчаються; тому він вимушений залишити Гобітон, щоб на прибуток від продажу маєтку скромно прожити у Забоччі, серед родичів. «Якнайдалі від Кошелів», – додавали деякі. Але уява про незліченні [77] багатства так уїлась у свідомість гобітів, що більшість відмовлялася вірити цьому і швидше визнала б першу-ліпшу, найневірогіднішу причину, яку тільки могли вигадати: наприклад, таємні підступи Гандальфа. Хоча маг тримався непомітно, навіть з дому вдень не виходив, усі добре знали, що він ховається «там, на Кручі». Залишалось незбагненим, заради яких чаклунських витівок йому це треба, але сам факт сумнівів не викликав: Фродо повертається до Забоччя.

– Так, восени приїду обов'язково, – казав він. – Меррі Брендібок поки що підшукує мені затишну нірку або скромний будиночок у Струмковій Ярузі за Брендітропом, й завдаток уже сплачено.

Всіх, окрім Сема, він намагався переконати, буцімто збирається залишитись там назавжди. Це спало йому на думку, коли був обраний шлях на схід: адже Забоччя знаходилось на східному кордоні Краю, а оскільки він мешкав там у дитинстві, його повернення ставало цілком природним.

Гандальф прожив у Гобітоні близько двох місяців. Наприкінці червня, незабаром після того, як плани Фродо остаточно визначились, він якось увечері раптом зібрався йти.

– Постараюсь упоратися швиденько, – сказав він. – Мені зараз неодмінно треба порозвідати південні кордони. Я байдикував більше, ніж можна було.

Говорив він весело, але Фродо помітив на його обличчі тінь занепокоєння.

– Щось трапилось? – запитав він.

– Зовсім ні, але треба з дечим розібратися. Якщо тобі потрібно буде іти негайно, я відразу ж повернусь або надішлю звістку. А ти поки що тримайся свого плану і поведься якомога обережніше, особливо з Перснем. Кажу ще раз: ні в якому разі не користайся ним!

На світанку він пішов, сказавши напоследок: «Я можу повернутися у будь-яку мить. У крайньому разі встигну до прощального свята. На Тракті нам краще бути вдвох».

Спочатку Фродо зовсім засмутився і часто замислювався, що могло занепокоїти Гандальфа, але мало-помалу заспокоївся: погода стояла гарна, і всі турботи на деякий час відступили. Нечасто випадало у Гобітанії таке чудове літо, така щедра осінь; яблуні знемагали від важких плодів, [78] мед витікав із стільників, а пшениця виросла висока, з повним колоссям.

Тільки восени Фродо почав знову непокоїтись про Гандальфа. Березень настав, а від нього не було звісток. Наближався День Народження і Від'їзду, а він не з'являвся, не надсилав листа. В Торбі-на-Кручі стало шумно: друзі Фродо поселились у нього, щоб

допомогти зібратися. Були там Фредегар Бульбер і Фолько Мудрінс, і, звичайно, щирі друзі Перегрій Тук і Меррі Брендібок. Разом вони перевернули садибу догори ногами.

Двадцятого вересня два криті фургони, навантажені меблями й тими речами, котрі Фродо залишав собі, відбули до Забоччя. На другий день Фродо вже не знаходив собі місця й безперестанку бігав видивлятися Гандальфа. Ранок у четвер видався такий же ясний та погожий, як багато років тому, у день славетного Бенкету. А Гандальф усе не з'являвся. Ввечері Фродо влаштував прощальний бенкет, дуже скромний – пообідав разом зі своїми чотирма помічниками; він був пригнічений і похмурий. Думка про неминуче розставання з друзями пригнічувала його; він ніяк не міг вигадати, як краще сказати їм про це.

Втім, четверо молодиків перебували у чудовому настрої, і незабаром веселощі лились через край; вони сиділи у спорожнілій їдальні – нічого, крім столу та стільців, – але обід був непоганий, та ще й подали чудове вино: Фродо не продав свого запасу Кошелям-Торбинсам.

– Нехай розпоряджаються моїм майном на свій розсуд, коли накладуть на нього свою лапу, – принаймні цьому я знайшов вдале застосування! – сказав Фродо, спустошивши останній келих «Старого Виноградного».

А ще поспівали вони багато пісень, та позгадували про спільні витівки, та проголосили тост на честь Більбо, та випили, за звичаєм, разом за нього й за Фродо. Потім вийшли подихати свіжим повітрям і помилуватися зірками, а потім лягли спочивати. Свято скінчилось, а Гандальф так і не прийшов.

Зранку навантажили решту багажу на ще один візок. Меррі узяв доставку на себе, й вони з Череванчиком (тобто з Фредегаром Бульбером) покотили геть. «Має ж хтось протопити у господі до вашого приїзду, – сказав Меррі. – Ну, до зустрічі післязавтра – якщо не будете надто довго спочивати!» [79]

Фолько після сніданку розпрощався й пішов додому, а Пін залишився. Фродо турбувався, увесь час марно прислуховуючись, чи не йде Гандальф. Він вирішив почекати до ночі. Кінець кінцем, Гандальф при необхідності зможе знайти його у Струмковій Ярузі, а може, він просто туди й попрямував? Адже Фродо піде пішки: заради втіхи, щоб востаннє подивитися на рідні місця, та й з деяких інших причин. Йому здавалося зовсім, не важко дійти з Гобітона до переправи через Брендівину.

– Мені піде на користь трошки розім'ятися, – сказав він, роздивляючись своє відображення у запорошеному дзеркалі, у напівпустім передпокої. Він вже давно покинув далекі прогулянки й тепер трохи забрезкнув.

Після сніданку, до великої прикрасі Фродо, з'явилися Кошелі-Торбинси, Геранія та її білявий синок Лотто. «Нарешті вже усе наше!» – казала Геранія, заходячи до дому. Це було нечемно, та й невірно: угода про продаж набувала сили тільки опівночі. Втім, Геранії можна було вибачити: адже їй довелось чекати цієї хвилини на 77 років довше, ніж вона розраховувала, і їй уже пішов сотий рік. Так чи інакше, вона прибула, аби упевнитись, що все придбане нею залишилось на місці, й зажадала ключі. Не скоро вдалося її задовольнити – вона принесла з собою довгий перелік майна та звірила його увесь, пункт за пунктом. Нарешті вони з Лотто пішли собі геть, отримавши запасні ключі та обіцянку залишити другий ключ у Гемджи, на Торбиному узвозі. Геранія пирхнула, не приховуючи, що вважає цих Гемджи здатними за ніч обібрати увесь дім. Фродо навіть не запропонував їй чаю.

Сам він випив чаю з Піном та Семом Гемджи на кухні. Всім було повідомлено, що Сем їде до Забоччя «допомагати панові Фродо й доглядати сад»; Дід не заперечував, хоч йому зовсім не посміхалося мати по сусідству Геранію.

– Востаннє поїли у Торбі-на-Кручі! – сказав Фродо, підіймаючись із-за столу. Мити посуд вони на стали – хай Геранія попорається. Пін і Сем затягли ремінці на дорожніх торбах і склали їх на ганку. Потім Пін вийшов наслідок прогулятися по саду, а Сем кудись зник.

Сонце зайшло. Фродо блукав по знайомих кімнатах, стежачи за тим, як сонячне світло згасає на стінах і тіні виповзають з кутків. Поступово в домі стало зовсім темно. Він вийшов, спустився до воріт і пішов по стежці у бік [80] Головного Шляху. Він сподівався зустріти Гандальфа, що поспішатиме назустріч.

Безхмарне небо рясно всіяли зірки. «Гарна буде ніч, – сказав Фродо уголос. – Гарна ніч для початку. Нестерпно далі стирчати тут і чекати. Я піду, а Гандальф мене наздожене».

Він завернув назад, та відразу ж зупинився: з-за рогу, наприкінці Торбиного узвозу, чулися голоси. Один належав батькові Гемджи, другий був чужий і неприємний. Слова бриніли нерозбірливо, але відповіді Діда, досить різкі, лунали чітко. Старий, здається, був роздратований. «Ні, пан Торбинс поїхав сьогодні зранку, і мій син з ним разом, і майно перевезли. Так, усе геть продав і поїхав, кажу ж вам. Навіщо? А це вже не моя справа, та й не ваша. Куди? Ну, тут таємниці нема: у Забоччя, кудись туди, далеко. Еге, це добрячий кінець. Я не бував – народ там чудернацький. Ні, передати вітання не візьмусь. На добраніч!»

Хтось протупотів униз по Кручі. Фродо чомусь відчув велике потеплення від того, що невідомий не підвівся на пагорб. «Здається, я вже ситий по саме горло усякими розпитуваннями, – подумав він. – Ну, й настирний же в нас народ!» Він хотів був піти й запитати в Діда, хто приходив, але передумав і швидко пішов додому.

Пін сидів на ганку, на своїй торбі. Сема не було. Фродо трохи відхилив двері до темної нори й гукнув: «Се-ем! Уже час!»

– Йду, пане! – пролунала здалека бадьора відповідь, і незабаром Сем з'явився, витираючи долонею рота – він прощався у погребі з пивним барилом.

– Усе готове, Семе? – запитав Фродо.

– Так, пане. Залишилось тільки ключа віднести, але це я швиденько.

Фродо зачинив і замкнув входні двері та віддав ключ Семові.

– Як віддаси ключа батькові, біжи провулком до воріт, тих, що виходять до луки. По вулиці не підемо – занадто багато тут цікавих очей та вух.

Сем прожогом кинувся виконувати доручення.

– Ось ми нарешті йдемо! – сказав Фродо. Вони закинули торби на спинах, узяли палиці та, обминувши ріг, вийшли на західний бік садиби. [81]

– Прощай! – сказав Фродо, подивившись на темні, неживі вікна, махнув рукою і, повторюючи, хоч сам того не знав, дії Більбо, хутко пішов за Перегріном по садовій стежці. Вони перестрибнули через перелаз у нижньому кутку саду й пішли полями, швидко зникаючи у темряві.

Біля підніжжя Кручі були ворота, що вели до вузької вулички. Там друзі зупинились і підтягай шлейки своїх торб. Незабаром бігцем примчав Сем, важко сопучи: його торба, напхана під зав'язку, мов гора, нависала над плечима. На голову він нап'яв високий безформний ковпак, який називав капелюхом. У сутінках він дуже скидався на гнома.

– Впевнений, що ви понабивали до моєї торби все найважче, – сказав Фродо. – Співчуваю слимакам та всім, хто тягає свій дім на спині!

– Я міг би дещо перекласти до себе, пане, – запропонував Сем хоробро, але нещиро.

– Та ні вже, Семе, не треба! – втрутився Пін. – Йому це тільки на користь. Сам же звелів нам усе це спакувати! Останнім часом він розлінувався, отже, нехай трохи порухається, тоді полегшає!

– Майте милосердя до бідолашного старого гобіта! – засміявся Фродо. – Доки я доплентаюсь до Забоччя, то стану тоненьким, наче лозинка!.. Та що це я дурниці кажу?! Підозрюю, що ти, Семе, узяв на себе більше, ніж ми домовились. На першій же зупинці перевірю! – Він знов взявся за палицю. – Усі ми полюбляємо ходити потемки, отож давайте пройдемо кілька миль, а там уже й на боковеньку.

Вони звернули навскоси на захід, потім наліво і знов тихо вийшли у поля. Вони рухались вервечкою один за одним уздовж огорожі, обминаючи левади, і ніч поступово густішала навколо них. В темних плащах вони перетворились на невидимок і без чарівних перснів. Як усі гобіти, вони вміли, коли треба, ходити зовсім безшумно, так що й гобіт би не почув. Навіть звірота лісова та польова ледве помітила їх.

Потім вони перейшли по вузькому, в одну дошку, містку через струмок на захід від Гобітону. Вночі він здавався чорною стрічкою, що звивається поміж вільхами. Милі зо дві далі на схід вони хутко перетнули шлях до Брендівінського моста. Звідси починався Туклін,

прадавня земля Туків; завернувши на південний схід, вони попрямували до Зелених Пагорбів. Піднявшись на перший [82] схил, озирнулися й побачили вдалечині мерехтливі вогники Гобітона у тихій долині за струмком. Потім темні складки пагорбів заступили їх; а там пропало з очей і селище над Водицею. Коли й вогники останньої ферми, що виблискували крізь гілля дерев, залишились далеко позаду, Фродо помахав їм рукою на прощання. «Чи судилося мені ще раз побачити все це?» – тихо запитав він.

За три години вони зупинились відпочити. Ніч стояла ясна, прохолодна й зоряна, тільки над ярами та річищами струмків звивався смугами сивий туман. Тонкі гілки берез погойдувались під слабким вітерцем, розкреслюючи чорною сіткою бліде небо. Друзі попоїли (досить помірно порівняно зі звичайною вечерею) і рушили далі.

Невдовзі вони натрапили вузьку стежину, яка вела в темну далечінь, вгору та додолу по пагорбах, до Лісового Клину й Переправи. Вона відгалужувалась від головного шляху на Водицю й тяглась краєм Зелених Пагорбів до самого Лісового Клину, дикого кутка Східної чверті.

Потім вони звернули на стежку між високих дерев. Сухе листя тихо шелестіло над їхніми головами. Було дуже темно. Спочатку вони щось казали, тихенько наспівували – адже тепер їх ніхто не міг почути. Потім замовкли, і Пін почав відставати. Нарешті, при сходженні на крутий схил, він зупинився і позіхнув.

– Спати жахливо хочеться, з ніг валюсь, – сказав він. – Ви що, збираєтеся спати на ходу? Адже зараз уже майже північ!

– А я вважав, що тобі подобається гуляти вночі, – сказав Фродо. – Втім, поспішати особливо нема куди: Меррі чекає на нас тільки післязавтра, тобто ми маємо ще два дні. Отже, оберемо підходящу місцинку та зупинимось.

– Вітер західний, – зауважив Сем, – якщо перевалити на той бік пагорба, не буде протягу. А далі там іде, якщо не помиляюсь, сухий смерековий ліс.

Сем добре знав місцевість миль на двадцять навколо Гобітона, але на тім його географічні знання вичерпувались. На верхівці пагорба вони дійсно увійшли до смерекового лісу. Зійшли з дороги, поринули у темряву під деревами, що пахла смолою; назбирали ломаччя та шишок, запалили вогнище. Вогонь весело затріскотів під корінням величезної смереки, а гобіти сиділи навколо, аж поки очі не почали злипатися. Тоді кожен обрав собі куточок серед [83] коріння, і, загорнувшись у плащі та ковдри, незабаром усі міцно заснули. Вартових не ставили; навіть Фродо не відчував ніякої небезпеки тут, у самісінькому серці Краю. Коли вогонь згас, кілька лісових тварин прокралися придивитися до них зблизька. Лис, що біг лісом у власних справах, затримався на кілька хвилин і понюхав повітря. «Гобіти! – подумав він. – Оце так так! Чув я, що у тутешніх краях дивні дива діються, але щоб гобіт спав під деревом... Та ще й не один, а цілих троє! Ні, щось тут не те!» Він цілком мав слухність, але так ніколи й не довідався, у чому була справа.

Ранок настав блідий, прохолодний та вологий. Фродо прокинувся перший і відчув, що спина його геть уся у зам'ятинах від жорсткого коріння і не гнеться. «Розважальна прогулянка! – подумав він уперше, але не востаннє. – От що б мені було поїхати фургоном? А усі мої чудові перини продані Кошелям-Торбинсам! їх би сюди, на ці корчі!» – Він потягнувся й покликав:

– Гей, гобіти, прокидайтеся! Ранок який чудовий!

– Нічого чудового не бачу, – буркнув Пін, глянувши з-під ковдри одним оком. – Семе! Подай сніданок о пів на десяту! А чи вже зігріто воду для купелі?

Сем скочив та очманіло забубонів:

– Ні, пане! Не встиг, пане!

Фродо зіврав усі ковдри з Піна, витяг його на поверхню й пішов подивитися на шлях. Далеко на сході, з густого туману, що сповивав світ, підіймалося темно-червоне сонце. Дерев, по-осінньому золоті та багряні, немов пливли у похмурому морі. Трохи вліво й нижче по схилу шлях круто сходив у неширокий діл.

Коли він повернувся, Пін та Сем уже запалили багаття.

– Води! – вимагав Пін. – Де вода?

– Та аж ніяк не в мене у кишнях, – мовив Фродо.

– А ми гадали, що ти пішов воду шукати, – пояснив Пін, заклопотано виймаючи пакунки з їжею та кухлі. – Може, тепер підеш?

– Ходімо разом, – запропонував Фродо, – та прихопи наші фляги.

Біля підніжжя пагорба знайшовся струмок. Вони наповнили усі фляги та маленький похідний чайник під тонким струменем заввишки кілька футів, що спадав з вибоїни у сірому камінні. Вода була крижана; гобіти пирхали та відпльовувались, поки вмивалися. [84] Коли сніданок з'їли, а речі знов упаковали, йшла вже одинадцята година, і день обіцяв бути ясним та спекотним. Вони спустилися по схилу, перейшли струмок і знов піднялися й спустилися з чергового пагорба; незабаром плащі, ковдри, фляги, провізія та увесь обладунок перетворилися на важкий тягар.

Денний перехід мав стати нестерпним, але за кілька миль дорога змінилась: утомливим зигзагом вона піднялась на крутий уступ, а потім пішла просто вниз. Гобіти побачили попереду низину з розсипаними купами дерев; далеко попереду вона танула у брунатному лісовому серпанку. То був Лісовий Клин, а за ним – Брендітроп.

– Шлях іде далі й далі, – сказав Пін, – але я так не можу. Вже давно час попоїсти.

Він присів на узбіччі й подивився на схід, там ховалась у імлі ріка, кордон Краю, де він прожив усе своє життя. Сем зупинився поряд з ним. Його круглі очі були широко відкриті: перед ним простягалися землі, досі ніколи не бачені.

– А чи мешкають у цих лісах ельфи? – спитав він.

– Ніколи не чув, – відповів Пін. Фродо мовчав. Він теж дивився на схід, на шлях, немов ніколи усього цього не бачив. Раптом він вимовив уголос, але неначе до себе:

Біжить дорога сотні літ
Геть від дверей в широкий світ,
За обрій, ген за край долин...
А я – за нею навздогін.
Ногами втомленими йду
Тоненьку стежечку веду
Зіллються у широкий шлях
Струмочки-стежечки.
А де кінець, – про те іще
Не писані книжки.

– Схоже на старі вірші Більбо, еге ж? – сказав Пін. – Чи це ти його наслідував? Щось воно мене не дуже надихає...

– Не знаю, – мовив Фродо. – Можливо, колись я їх чув. Вони якимось самі прийшли. Звичайно, це дуже нагадує мені Більбо, яким він був у останні роки. Він часто казав, що на світі є тільки один шлях, як велика ріка: витоки її біля кожного порога, а кожна стежинка – притока. «Небезпечно це, Фродо, виходити за двері, – казав він, повертаючись [85] до ганку Торби, після дальніх прогулянок. – Зробиш крок по дорозі, та якщо не утримаєшся, невідомо, куди тебе може занести. Чи розумієш ти, що оця сама стежка веде до Чорнолісся, а при бажанні, йдучи по ній, опинишся на Самітній Горі чи й зовсім уже у страшних краях!»

– Ну, мене щонайменше годину ніяка дорога нікуди не заведе, – сказав Пін, скинувши торбу з пліч. Інші зробили так само, сіли, притуливши торби до укусу дороги, і простягай ноги. Відпочивши, попоїли, а потім відпочили ще.

Сонце вже було на заході, довгі тіні лягли на землю, коли гобіти спустилися з пагорба. Досі вони не зустріли жодної душі. Цим шляхом користувалися нечасто – він не був пристосований для візків, тим паче що до Лісового Клину їздити було нічого. Шлях тепер біг просто крізь луги; подекуди високі дерева свідчили про наближення великого лісу. Отак швидким кроком ішли майже годину чи й більше, коли Сем зупинився, прислуховуючись:

– Хтось нас наздоганяє на поні чи на коні!

– Може, Гандальф? – припустив Фродо, але відразу ж відчув, що це не так: йому раптом захотілося сховатися куди-небудь від невідомого вершника.

– Звісно, я, мабуть, дарма турбуюсь, – винувато мовив він, – але краще, щоб мене ніхто не бачив. Набридло мені: за кожним кроком спостерігають та обговорюють... А якщо це Гандальф, влаштуємо йому несподіванку – нехай знає, як запізнюватися! А давайте сховаємось!

Супутники Фродо хутко побігли у правий бік від дороги і сховалися у неглибокій западині. Фродо ще вагався: цікавість чи щось інше утримувало його. Копита цокотіли все гучніше. Фродо ледве встиг сховатися у високій траві позаду дерева, що нависло над дорогою. Потім підвів голову й обережно визирнув із-за могутнього коріння.

З-за повороту вилетів чорний кінь – не гобітанський поні, а великий, справжній; високий на зріст вершник незграбно зігнувся у сідлі, загорнутий у широкий плащ із каптуром так, що виднілися тільки ноги у високих чоботах, встромлені до стремен; обличчя цілком ховалось у тіні.

Наблизившись до схованки Фродо, кінь зупинився. Вершник застиг, нахиливши голову. З-під каптура чути було сопіння, немов хтось намагався впізнати слабкий запах; голова хиталась з боку на бік.

Фродо зненацька до жаху злякався, що його зараз викриють, й одразу згадав про Перстень. Варто лише надіти [86] його на палець, і все буде гаразд. Ледве дихаючи, він не встояв проти спокуси, обережно сунув руку до кишені. Гандальфова порада здавалася тепер безглуздою. Адже Більбо користувався Перснем! «Ми ж навіть ще у межах Гобітанії», – доводив він собі, і рука його мимоволі торкнулася ланцюжка, на якому висів Перстень. В ідо ж мить вершник випростався і смикнув повіддя. Кінь кілька разів повільно переступив ногами і пішов швидким клусом.

Фродо підповз до узбіччя й стежив за вершником, доки той не зник у далечині. Йому здалося, що кінь, перш ніж зникнути з очей, звернув праворуч, до лісу.

«Дивно... та й страшно все це», – подумав Фродо, повертаючись до своїх супутників. Пін і Сем весь цей час пролежали носами у землю, отож нічого не бачили. Фродо описав їм вершника та його химерну поведінку..

– Він безперечно хотів побачити або винюхати мене. Не хотів би я, щоб він мене знайшов. Доки живу, такого не бачив!

– Але чого треба Рослому Народові від нас? – запитав Пін. – Чого той тип шукає у наших краях?

– Даруйте, пане, – раптом здогадався Сем, – відкіля він узявся, я знаю. Він у Гобітоні був, цей самий чорний вершник, якщо тільки їх не двоє. Куди він прямує, теж знаю.

– Як я маю це розуміти? – різко спитав Фродо, здивовано дивлячись на нього. – Чом же ти мене відразу не попередив?

– Та я, пане, тільки зараз пригадав... Це ж як було? Вчора ввечері замкнув я двері та поніс ключі до своєї нірки віддати батькові, а той і каже: «Привіт, каже, Семчику, а я гадав, що ти ще зранку відїхав разом з паном Торбин-сом! Його тут хтось хотів бачити. Я того й відіслав до За-боччя. Голос у нього дуже бридкий. Я йому сказав, що пан Торбинс поїхав назавжди, а той як розлютиться! Аж засичав, засичав, мов шалений, мені аж моторошно стало». Я спитав у батька, хто це був. «А щоб я так знав, – каже. – Тільки не гобіт. Високий і чорний, нависнув наді мною. Мабуть, він чужинець, бо говірка чудернацька.» Мені, пане, слухати його далі вже часу не було, ви ж на мене чекали. Отже, я на це уваги не звернув. Батько мій вже старенький, бачить погано, а ще ж то було у сутінках – він саме вийшов ковтнути свіжого повітря перед тим, як лягати. Сподіваюсь, що вам не буде від того якоїсь шкоди, пане? [87]

– Батько твій ні в чому не винний. Відверто кажучи, я й сам чув, як чужинець в нього допитувався, та чогось не пішов дізнатися, хто це. Шкода, що не узнав, та й тобі краще було б пригадати це раніш. Я б тоді був обережнішим...

– Але, може, це хтось зовсім інший і з тим ніяк не пов'язаний, – сказав Пін. – Ми ж зникли дуже обережно, й навряд чи він міг вистежити нас.

– А запахи, пане? – нагадав Сем. – Адже цей щось тут винюхував. А про того Дід казав, що він був увесь чорний.

– Ой, дарма ми не дочекалися Гандальфа! – зітхнув Фродо. – Але ж усе могло скластися ще гірше...

– Отже, ти щось знаєш чи здогадуєшся? – запитав Пін, почувши це зітхання.

– Не знаю й навіть здогадуватись не бажаю, – відрізав Фродо.

– Гаразд, гаразд! Бережи свої таємниці, братику Фродо, доки можна, якщо це тобі до вподоби. Але що маємо робити далі? Я б не від того, щоб повечеряти, але краще, певне, забратися геть звідси. Від тих розмов про вершників, що носа не кажуть, а винюхають, ніякої радості!

– Добре, ходімо звідси, – відповів Фродо. – Але не по дорозі, бо ж той вершник може повернутися чи якийсь інший прискаче. Ми ще сьогодні маємо йти та йти. До Забоччя ще далеко...

Довгі й тонкі тіні дерев простягались по траві, коли вони рушили далі. Тепер гобіти трималися на деякій відстані від дороги та старанно ховалися. Але це дуже заважало рухові: трави були високі, земля грудкувата, а дерева росли дедалі ближче одне до одного.

Сонце сховалося за пагорбами позаду від них, настав вечір, коли вони знову вийшли на дорогу. Ще кілька миль вона вела просто уперед, а наприкінці довгої долини звернула ліворуч і пішла під гору, до смерекового лісу. Але у тому місці від неї відходила стежка, що звивалася поміж старезними дубами у напрямку Лісового Клину.

– Оце доріжка для нас, – сказав Фродо. Неподалік від розпуття вони знайшли кострубате старе дерево, ще живе, але з дуплом. До нього можна було дістатися крізь щілину з боку, протилежного дорозі. Гобіти заповзли усередину та розсілися на підлозі з потерті й сухого листя. Відпочили, дещо попоїли, розмовляючи стиха та час від часу прислухаючись. [88]

Коли почало темніти, вони крадькома повернулися до стежки. Західний вітер зітхав у гіллі, листя шепотіло. Незабаром стежка почала неухильно спускатись у імлисту долину. Попереду, на сході, зійшла яскрава зірка. Підбадьорюючи себе, гобіти пішли у ряд, ступаючи нога в ногу. Коли зірки рясно висипали на небі, їхня тривога розвіялась, вони більше не прислуховувались, чи десь не цокотять копита, і навіть почали стиха наспівувати, як то завжди роблять гобіти, коли повертаються додому вночі. Для цього найчастіше використовують пісні передобідні та сонні, але ця трійця заспівала похідної (хоч, звичайно, там ішлося про вечерю та м'яку постіль). Пісню цю склав Більбо Торбинс до стародавньої мелодії; Фродо почув її від Більбо, коли вони гуляли за околицею Водиці, розмовляючи про Пригоди.

В каміні полум'я ясне,
Під дахом постіль жде мене.
Та ноги жваві кличуть в путь,
Вперед за ріг, туди, де ждуть.
Чарівний ліс, таємний лаз, –
Хто ще їх знайде, окрім нас?!
Прекрасне дерево і цвіт.
Широкий світ! Чудовий світ!
Зелений пагорб, темний гай.
Поспішай! Поспішай!
За поворотом є гора,
Таємна брама чи нора.
Ти їх сьогодні проминеш.
Та завтра знов сюди прийдеш.

А, може, поряд вже за крок –
Дороги сонця і зірок,
їх знають вітерець і дощ.
І ми також! І ми також!
Світ вдалині, позаду – дім.
Нові стежки шукать ходім!
Доходить краю літній день.
Ніч зоряна по сліду йде.
Назад ходім! Назад ходім!
З усіх доріг вертаймо в дім!
Після річок, лісів, долин,
Нас кличуть постіль і спочин,
Вогонь і свічка при вікні,
Вечеря і веселка снів.
Пісок і камінь, гори й діл.
Вперед ходім! Вперед ходім! [89]

Пісня скінчилася, і Пін голосно довершив її: «Вперед ходім! Вперед ходім!»

– Тихо! – перебив його Фродо. – Здається, знов стукотить...

Вони принишкли й насторожилися. Цокіт копит долинав здаля і наближався, хоч повільно, але впевнено. Гобіти тихесенько шурхнули геть зі стежки і сховались у глибокій темряві під дубами.

– Далі не підемо! – сказав Фродо. – Я не хочу, щоб мене хтось бачив, але сам хочу побачити, хто це – знову Чорний Вершник чи ні.

– Гаразд, – сказав Пін, – тільки пам'ятай, що він нюхає!

Цокіт копит наближався. Вже не було часу шукати кращої схованки, ніж суцільна темрява під деревами; Сем та Пін скоцюрбилися за товстим стовбуром, а фродо підповз ближче до стежки, яка здавалася тьмяно-сірою, немов промінь світла, що гасне у лісовій хащі. Небо, безмісячне, але зоряне, ледь-ледь прикривав туман.

Вершник зупинився: Фродо помітив, як щось чорне промайнуло між деревами, а потім застигло: то була тінь коня і друга, менша – вершника, що тримав повід. Тінь покинула стежку й почала гойдатися з боку на бік. Фродо почув тихе сопіння. Тінь припала до землі і поповзла до нього.

Фродо знов закортіло надіти Перстень, і цим разом те бажання було ще сильнішим, нестерпнішим! Він ще не встиг зрозуміти, що робить, а вже його рука навпомацки шукала Перстень у кишені. Але у цю мить забриніли співи та сміх; дзвінки голоси залунали у зоряних сутінках. Чорна тінь випросталась і відступила. Вершник скочив на коня й зник, немов розтанув у п'ятому по той бік стежки. Фродо з полегшенням зітхнув.

– Ельфи, – хрипко прошепотів Сем. – Ельфи, пане! Він був рвонувся назустріч тим голосам, але друзі його втримали.

– Так, це ельфи, – сказав Фродо, – їх інколи можна зустріти поблизу Лісового Клину. Вони тут не мешкають, але зрідка приходять навесні чи восени зі своїх земель поза Баштовим Узгір'ям. Та як же доречно! Ви не бачили, але той Чорний Вершник зупинився і вже підкрадався до мене, а тільки-но вони заспівали, він відразу ушився. [90]

– Гаразд, але що робити далі? – нетерпляче спитав Сем, занадто збуджений, щоб хвилюватися з нагоди якихось там вершників. – Хіба не можна піти поглянути на них?

– Тихо! – звелів Фродо. – Вони самі йдуть сюди. Почекаймо!

Спів наближався. Тепер чути було лише один дзвінкий голос. Він співав чудовою ельфійською мовою, яку Фродо дещо розумів, а інші й не чули. Але слова, злиті зі співом, немов упліталися до їхніх думок і ставали ніби знайомими:

А Елберет Гілтоніель

Сіліврен пенна міріель
а менель аглар еленнат
фануілоc ле ліннатон
неф аер сін неф аерон...
Цариця Західних країв,
Нетлінне сяйво зір твоїх
Горить крізь манівці землі
І править наші кораблі.
Гілтоніель, о Елберет!
Звільни нас з темряви тенет,
О ти, що зоряні квітки
Зростила помахом руки,
О Елберет, Гілтоніель!
Царице зоряних земель!
Несуть в серцях крізь плін віків
Блукальці в сутінках лісів
Пресвітлих зір одвічний спів
За даллю Західних морів.
Гілтоніель, о Елберет!

– Вони співають про Елберет! – прошепотів здивований Фродо. – То ж це – ельфи Високого Роду! Найпрекрасніше з племен світу! Мало хто міг бачити їх у наших краях, бо їх взагалі небагато залишилось у Середзем'ї, на схід від Великого Моря. Це й справді дивний випадок!

Гобіти сиділи на узбіччі, сховані тінями. Незабаром ельфи з'явилися на стежці трохи вище від них. Вони йшли повільно, зоряним світлом сяяли очі їхні, волосся мерехтіло, ніби відбиваючи те світло. Вони не мали ні ліхтарів, ані смолоскипів, але довкола них повітря сяяло само по собі, так, ніби мав зійти місяць. Проходячи пою гобітів, вони мовчали, і тільки останній ельф, глянувши на гобітів, розсміявся:

– Вітаю тебе, Фродо! Так далеко від оселі – о такій пізній порі! Чи ти не заблукав? – Він покликав своїх супутників, й усі ельфи зібралися навколо гобітів. [91]

– Оце так диво! – казали вони. – Троє гобітів уночі серед лісу! Ми не чували про таке, відколи Більбо покинув цей край. Що ж це значить?

– Це значить попросту, о Пречудний Народ, – відказав Фродо, – що ми з вами йдемо однією дорогою. Я люблю прогулянки під зорями і радо приєднаюсь до вашого товариства.

– Але ми не потребуємо ніякої компанії, – сміялися ельфи, – адже гобіти такі нудні. А звідки ти знаєш, якою дорогою ми йдемо?

– А звідки ви знаєте моє ім'я? – відказав Фродо.

– Ми багато чого знаємо. Часто бачили тебе разом з Більбо, хоча ви могли й не помітити нас.

– Але хто ж ви такі, і хто старший серед вас?

– Старший я, Гілдор, – сказав той ельф, що перший заговорив з ними. – Гіддор Інглоріон з дому Фінрода. Ми – вигнанці, майже усі наші співплемінники вже давно відпливли на захід, а ми ще затримались ненадовго, перш ніж вирушити до Моря. Але дехто з нас ще живе у Рівенделлі. А що ти тут поробляєш, Фродо? Якби просто гуляв, то не був би такий надто напружений і наляканий.

– О мудрі ельфи! – втрутився нетерплячий Пін. – Чи можете ви щось розповісти нам про Чорних Вершників?

– Про Чорних Вершників? – тихо перепитав Гілдор. – Але навіщо?

– Двоє таких наздоганяли нас сьогодні, або один траплявся двічі, – сказав Пін. – Коли ви наблизились, він відразу кудись пропав.

Ельфи обмінялися поглядами та кількома словами своєю мовою, й тільки тоді Гілдор відповів гобітам:

– Не варто говорити про це тут. Але вам дійсно краще піти з нами. Це не в наших звичаях, але сьогодні ми запрошуємо вас переночувати з нами, якщо бажаєте.

– О Пречудний Народ! – вигукнув Пін. – На таке щастя ми й сподіватися не могли!

Сем не пустив ані пари з вуст.

– Дуже дякую, Гіддоре Інглоріоне, – сказав Фродо, вклонившись. – Елен сейла люмен оментіельво (щаслива зірка зійшла у час нашої зустрічі)! – додав він ельфійською мовою.

– Гей, друзі, обережніше! – засміявся Гілдор. – Пильнуйте, щоб не вибовкати ненароком наших таємниць – бо ми зустріли когось обізнаного у Стародавній Мові! Певно, [92] Більбо був добрим вчителем! Отже, привіт тобі, друже ельфів! – сказав він, поклонившись Фродо. – Приєднуйся до нас із своїми друзями. Йдіть краще посередині між нами, щоб не загубитися. Та даруй, якщо втомишся, доки дійдемо до мети.

– Чом я маю втомитися? Куди ж це ви йдете?

– Сьогодні ми зупинимось на пагорбах за Лісовим Чертогом, за кілька миль звідси. Але там ви добре відпочинете, а йдучи звідти, скоротите шлях.

Вони пішли далі, не порушуючи мовчання, немов легкі тіні чи далекі вогні; бо ельфи (ще краще, ніж гобіти) вміють, коли треба, посуватися цілком нечутно. Піна незабаром потягло на сон, він спіткнувся раз, другий; але ельф, що йшов поряд, простягав руку і не давав йому впасти. Сем ішов поруч з Фродо, немов уві сні, й обличчя його відбивало переляк, змішаний з подивом та захопленням.

Ліс обабіч стежки густішав, дерева ставали молодшими та стрункішими; коли стежина стала спускатись, до улоговини між пагорбами, на схилах з'явилися зарості ліщини. Нарешті ельфи залишили стежку і пішли зеленою просікою, що їй не було видно поза густим чагарником; вона вела по схилах, укритих лісом, до косогору, що простягався далі, ніж інші, у долину ріки. Раптом дерева розступилися, й відкрилася простора галявина, поросла травою, що здавалася сірою у нічній темряві. З трьох боків її обступив ліс, але зі сходу дерева росли лише нижче по схилу, так що їхні верхівки були на одному рівні з ногами гобітів, а ще нижче спали повиті туманом темні долини. Тільки у малому селищі Лісовий Чертог миготіли слабкі вогники.

Ельфи посідали на траві й почали упівголоса розмовляти між собою; про гобітів вони, здавалось, забули. Фродо та його супутники загорнулися у ковдри й плащі і задрімали. Було вжр дуже пізно, вогники у селищі один по одному згасли. Пін ліг на зелену горбинку й міцно заснув.

Високо у небі пливло сузір'я Реммірат, Зоряна Сіть, поволі вплив з-за туману рубіновий Боргіль, негасимий самоцвіт. Потім легенько дмухнув вітер, туман розсіявся, й засяяв понад світом Небесний Мечоносець Менельвагор у мерехтливій вінці. Ельфи заспівали усі разом, під деревами несподівано спалахнуло яскраве полум'я.

– Йдіть сюди! – покликали ельфи гобітів. – Та йдіть же! Настала година розваг та бесід! [93]

Пін сів і протер очі; спросоння йому стало холодно. Один з ельфів постав перед ним і сказав:

– Вогонь горить і стіл чекає на дорогах гостей!

На південному боці галявини гілля дерев так переплелось, що утворилося справжнє склепіння. Стрункі стовбури підтримували його, як колони. Посередині палало багаття, а довкола смолоскипи розливали рівне золотаве й сріблясте світло. Ельфи сиділи просто на траві чи на кругляках з розпиляних стовбурів; хтось розносив келихи та розливав напої, хтось ставив широкі блюда з горами наїдків.

– Ми пригощаємо вас досить непришно, – почули гобіти, – бо ми далеко від дому. Але якщо доведеться вам завітати до нас, то ми вже подбаємо про те, щоб почастувати вас як слід.

– Та що там! – відповів Фродо. – Я б такі страви подав навіть на день народження!

Згодом Пін майже не міг пригадати, що вони їли та пили, бо найбільше його принаджували осяйні обличчя ельфів та голоси, різні, але однаково чудові; йому здавалося, що він бачить сон наяву. Втім, він запам'ятав хліб – смачніший, ніж білий хліб, що їдять після довгого голодування; плоди, солодші за дичку, але соковитіші, ніж ті, що зростають у садах; він одним духом вихилив куваль духмяного напою, холодного, як джерельна вода, й золотавого, як полудень улітку.

Сем так ніколи й не спромігся ні описати словами, ні навіть чітко уявити собі, що він думав і відчував тієї ночі, хоч і пам'ятав її як одну з найголовніших подій свого життя. Він тільки й зміг, що сказати Фродо:

– Ох, пане, коли б це я вмів вирощувати такі яблука, то мав би право зватися садівником! Але що мені сподобалося над усе, для душі, то їхні співи, якщо ви розумієте, що я маю на увазі...

Фродо пив, їв та розмовляв з великим задоволенням; але найбільш цікавила його мова ельфів. Він колись дещо вивчив з неї і тепер старанно слухав. Час від часу він дякував ельфам, що прислуговували йому, ельфійською мовою. Вони казали, посміхаючись: «Та він справжній скарб серед гобітів!»

Після вечері Пін скоро заснув; його поклали на м'яку підстилку під наметом переплетеного гілля, там він і проспав до самого ранку. Сем відмовився залишити хазяїна; він умостився, згорнувшись калачиком, біля ніг Фродо і заплющив очі. А Фродо ще довго розмовляв з Гілдором. [94]

Багато чого обговорили вони, минуле й сучасне, й те, що коїться у світі поза межами Краю. Новини Гілдора були здебільшого сумні: тьма насувалася, люди воювали між собою,

ельфи залишали Середзем'я. Нарешті Фродо задав найголовніше питання:

– Скажи мені, будь ласка, чи ти не зустрічав Більбо – після того, як він залишив нас?

– Зустрічав, – посміхнувся Гілдор, – навіть двічі. Він розпрощався з нами ось на цьому самому місці. Але ми бачилися ще раз, далеко звідси.

Де саме, він не пояснив, а Фродо не став наполягати.

– Ти замовчуєш те, що саме завдає тобі клопоту, – знов заговорив Гілдор. – Але я дещо знав раніше, а ще більше зрозумів з твого обличчя та думок, що криються за твоїми питаннями. Ти маєш намір залишити Гобітанію, але не впевнений, чи ти в змозі виконати те, що замислив, і чи повернешся взагалі додому. Так чи ні?

– Так, – сказав Фродо. – Але я сподівався, що моя мандрівка – це секрет, відомий лише Гандальфові та вірному Семові...

Він поглянув на Сема – той злегка похропував уві сні.

– Від нас твої секрети до Ворога потрапити не можуть, – сказав Гілдор.

– До чого тут Ворог? Невже тобі відомо, навіщо я залишаю Край?

– Я не знаю суті твоєї справи; але те, що Ворог переслідує тебе, я зрозумів, як не дивно мені це здалося. Й хочу попередити: біда не тільки женеться за тобою – вона попереду, вона з усіх боків.

– Ти маєш на увазі вершників? А я ж відчув, що вони – слуги Ворога! Але хто вони такі?

– А Гандальф не розповів тобі?

– Не можу пригадати нічого подібного.

– Ну, тоді й мені краще нічого не казати, щоб острах не завадив тобі йти уперед. Бо ти вирушив, здається, вчасно – чи, може, трохи запізнився. Тепер тобі треба поспішати, ніде не затримуватися і не відступати. Межі Краю вже не захистять тебе віднині.

– Краще б ти розповів мені все що можеш, ніж оті недомовки! – вигукнув Фродо. – Бо вони вже так мене налякали, що більше не можна! Звичайно, я готувався зустрітися з небезпекою; але ж не тут, не вдома! Невже тепер гобіт уже не може спокійно пройти від Водиці до Ріки? [95]

– Але ж ця земля належить не тільки вам, – сказав Гілдор. – Жили тут інші народи раніше, ніж прийшли гобіти, та будуть жити, коли ви зникнете. Світ широкий; ви можете відгородитися від нього, але не можна примусити його навіки залишитись за огорожею!

– Я знаю... Але тут все здавалося таким надійним та знайомим! Що ж тепер маю робити? Я намагався таємно залишити Край та дійти до Рівенделлу. Але ми ще не дійшли й до Забоччя, а мене вже вистежили!

– Я вважаю, що міняти наміри не варто, – сказав Гілдор. – Ви можете здолати дорогу по Тракту. Адже кращої поради, ніж Гандальф, вам ніхто не дасть. Я не знаю, від чого ти втікаєш, а тому не можу здогадатися, що вдіють переслідувачі. А Гандальф усе це повинен знати. Сподіваюся, ти зустрінешся з ним раніше, ніж остаточно залишиш Гобітанію?

– І я теж сподіваюся. Але у цьому головне ускладнення: бо я вже здавна чекав на Гандальфа. Ми умовилися зустрітися у Гобітоні ще за два-три дні від сьогодні, але він так і не прийшов. Тепер я все міркую, що мало скоїтись. Чи я повинен чекати на нього?

Гілдор довго мовчав, аж нарешті відповів.

– Не подобається мені цей збіг обставин. Коли Гандальф запізнюється, то недобра ознака. Але з давніх-давен існує правило: не совати носа у справи мудрих, бо вони проникливі та гнівливі. Отже, вирішувати тобі: чи йти, чи чекати.

– А в нашій країні ще кажуть, – додав Фродо, – що «ельфійська порада проста – їж чи з голови, чи з хвоста».

– Ось як? – посміхнувся Гілдор. – Ельфи намагаються уникати необачних порад, бо порада – подарунок небезпечний, навіть коли мудрий радить мудрому, а лиха вдача може підстерігати на будь-якому шляху. Чого ж ти хочеш від мене? Вельми скупко говорив про себе, як же я можу розсудити, що для тебе найкраще? Втім, якщо вже ти наполягаєш, ось тобі моя дружня порада: йди відразу, не зволікай. А якщо Гандальф не з'явиться, не йди сам.

Візьми с собою тих, хто цього сам захоче і не підведе. Ось тепер маєш бути вдячним мені, бо цю пораду я даю мимо волі. Ельфи мають власні турботи й скорботи, справи гобітів та всіх інших смертних мало їх торкаються. Шляхи наші не часто пересікаються, хоч випадково, хоч навмисне. Але наша зустріч здається мені зовсім не випадковою, хоч мета її мені незрозуміла; саме тому я не хотів казати забагато. [96]

– Дякую, дякую, – сказав Фродо, – але краще б ти мені пояснив, хто такі Чорні Вершники. Якщо я прислухаюся до твоєї поради, то, мабуть, ще довго не побачуся з Гандальфом, отож мені варто б знати, яка небезпека на мене чекає.

– Чи тобі ще не досить, що вони – слуги Ворога? – здивувався Гілдор. – Втікай від них! Не розмовляй з ними! Вони смертельно небезпечні. Не розпитуй мене більше. Серце моє чує; раніше, ніж уся ця історія скінчиться, Фродо, син Дрого, дізнається про цих страшних істот більше, ніж Гілдор Інглоріон. Хай береже тебе Елберет!

– Але деж мені здобути належної хоробрості? – зітхнув Фродо. – Це мені найпотрібніше.

– Хоробрість часто пробуджується зовсім несподівано, – сказав Гілдор. – Бережи надію! А тепер лягай спати. Вранці ми підемо далі, але сповістимо усіх наших родичів, що теж мандрують, – вони будуть знати про вас та триматися напоготові. Нарікаю тобі ім'я Друг Ельфів; і хай зорі осяють кінець твого шляху! Випадкові зустрічі рідко приносять нам таке задоволення, як сьогодні, бо приємно чути Стародавню Мову з вуст інших мандрівників цього світу!

Гілдор більше нічого не сказав, і сон відразу здолав Фродо. «Тепер я можу спати», – сказав він, і ельф провів його до того куточка, де вже спав Пін. Фродо впав на трав'яну постіль і відразу поринув у міцний сон. І ніякі сновиддя не бентежили його.

Розділ 4 НАВПРОСТЕЦЬ ПО ГРИБИ

Вранці Фродо прокинувся повен свіжих сил. Він лежав під пологом спадаючого гілля, на постелі з папороті та м'якої, духмяної трави. На гіллі тріпотіло ще зовсім зелене листя, крізь нього світило сонце. Фродо скочив на ноги і вийшов на галявину.

Сем сидів на травиці біля узлісся. Пін, підвівши голову, дивився на небо, щоб визначити погоду. Ельфи зникли.

– Вони залишили нам і овочів, і напоїв, і хліба, – сказав Пін. – Сідай їсти. Хліб аж ніяк не гірший від того, яким уночі пригощали. Я не хотів тобі нічого залишати, але Сем мене розравав.

Фродо присів поряд із Семом і заходився їсти. Пін спитав: [97]

– Які в нас плани на сьогодні?

– Йти до Брендітропу якнайшвидше, – відповів Фродо й зосередився на сніданку.

– Гадаєш, ті Вершники ще з'являться? – безтурботно спитав Пін. При світлі ранку він згоден був зустрітися з цілим полком Вершників.

– Так, це ймовірно, – невдоволено сказав Фродо (навіщо згадувати про таке?). – Та я сподіваюся переправитися так, щоб вони нас не побачили.

– Гілдор тобі щось розповів?

– Та нічого такого, лиш натяки й недомовки, – ухильно відповів Фродо.

– А про те, як він винюхує, спитав?

– Ми того не торкалися, – сказав Фродо з повним ротом.

– А даремно! Мені це здається дуже важливим.

– У такому разі можеш бути певним, що Гілдор відмовився б хоч щось роз'яснити, – сердито відрізав Фродо. – А тепер дай мені хоч хвилинку спокою! Я не бажаю відповідати на зливу запитань під час їжі. Мені треба поміркувати!

– Високе небо! – вигукнув Пін. – Міркувати під час сніданку?

Він відійшов подалі і сів. «Ясний ранок, – подумав Фродо. – Зрадливо ясний...» Він не забув того жаху, який пережив увечері, й довго розмірковував над тим, що казав Гілдор, аж

поки до нього не долинув веселий гомін: Пін бігав по зеленій траві, співаючи на весь голос.

«Ні, це неможливо, – подумав він. – Одна річ запросити молодших на прогулянку по Краю, де нема ані голоду, ані справжньої втоми – адже у будь-якому куточку знайдеться їжа й притулок. А зовсім інша – тягнути їх за собою у вигнання, дарма що вони самі пішли... Спадщину залишено мені одному. Навіть Сема, мабуть, не варто було брати». Тут він поглянув на Сема і виявив, що той уважно стежить за ним.

– Гей, Семе, що тепер? – сказав він. – Я покину Край дуже скоро, може, навіть на день не затримаюся у Струмковій Ярузі.

– Як буде, пане, так і буде!

– Отже, ти, як і раніш, хочеш іти зі мною?

– Аякже!

– Це буде дуже небезпечно. Це вже зараз небезпечно. Майже певно, що повернутися нам не судилося. [98]

– Ну, пане, якщо ви не повернетесь, то й я, звісно, не повернусь. Вони мені кажуть: «Не залишай його!» А я їм: «Залишити його? Дзуськи! Та я з ним піду хоч до Місяця! А якщо хтось з цих, на чорних конях, спробує йому перешкодити, буде мати справу з Гемджи», – кажу. Тоді вони засміялися...

– Та хто «вони»? Про що ти патякаєш?

– Ельфи, пане! Ми з ними трохи поговорили цієї ночі. Вони, здається, знали, що ви йдете назовсім, то я не став заперечувати. Пречудний народ, пане! Найчудовіший!

– Авжеж! – згодився Фродо. – Тепер ти з ними знайомий. То як вони тобі сподобалися?

– Як би вам пояснити... Та взагалі, неважливо, що я про них думаю. Вони стоять якось вище над усі мої міркування... або осторонь, – зовсім не такі, як я уявляв: стародавні та юні, веселі та сумні, все разом...

Фродо здивовано глянув на Сема, мимо волі намагаючись віднайти якусь зовнішню ознаку зміни – адже такого не міг сказати Сем Гемджи, якого він, здавалося, так добре знав. Сем вже не такий, яким був донедавна, але зовні залишився незмінним – тільки незвичайно задумливим.

– А ти не передумав залишати Край – тепер, коли твоє головне бажання здійснилося?

– Ні, пане. Важко це висловити, але після вчорашньої ночі я відчуваю себе якось інакше. Я наче навчився дивитися уперед. Знаю, що буде шлях довгим і важким, але назад не поверну. І не в тому річ тепер, щоб побачити ельфів, чи дракона, чи гори – я сам уже не знаю, чого хочу. Але на мене чекає щось важливе там, попереду, далеко звідси. Тепер я маю сам усе з'ясувати, розумієте?

– Я тільки одне розумію: Гандальф обрав мені доброго супутника. Дуже радий. Ми підемо удвох.

Без зайвих слів Фродо доїв сніданок, потім підвівся, озирнувся і покликав Піна.

– Усе готове? – спитав він, коли Пін підбіг. – Час іти далі. Ми пізно прокинулися, а пройти ще треба чималий шлях.

– ТИ пізно прокинувся, якщо вже точним бути, – заперечив Пін. – Щодо мене, то я вже зрання на ногах. Ми лише чекали, доки ти скінчиш снідати та міркувати.

– Я вже впорався і з тим, і з другим. Тепер підемо до Переправи, якомога швидше. Повертатися на вчорашню дорогу не варто – підемо навпростець з цього місця. [99]

– Тоді ще треба повчитися літати, – зауважив Пін. – Звідси на своїх власних навпростець не підеш.

– А все ж можна скоротити чималий шмат. Переправа знаходиться на схід від Лісового Чертога, а битий шлях тут дуже завертає вліво – ось, бачите його петлю на півночі? Там він проходить через Топлінь до перехрестя з великим шляхом від моста на Засіку, Це кілька зайвих миль. Відстань стане на чверть коротшою, якщо йти до Переправи просто звідси.,

– Хто навпростець ходить, той дома не ночує, – сказав Пін. – Місцина дика, болота, байраки – доводилось тут бувати, знаю. Тебе непокоять оті Чорні Вершники, але яка різниця, де з ними зустрітися – у хащах чи на шляху?

– У лісі і в полі нас важче знайти. А ще, хто вважає, що ми йдемо по дорозі, там і шукатиме, та не знайде!

– Ну, гаразд, – погодився Пін, – я з тобою піду і в хашу, і в драконову пащу. Але без усякого задоволення! Бо я розраховував на відпочинок у «Золотому сідалі» поблизу Засіки ще до заходу сонця. Там колись подавали найкраще пиво з усієї Східної чверті, а я туди давненько не навідувався. Але до Бренді-Долу треба дійти ще по-видному... Що скажеш, Семє?

– Куди пан Фродо, туди й я, – відповів Сем, мужньо поборовши гіркий жаль за кращим пивом Східної чверті.

– Ну, якщо вже нам не минути ані багнюки, ані тернини, краще поспішати, – сказав Пін.

Новий день був спочатку такий же спекотний, як і попередній; але потім із заходу припливли хмари, зібрався дощ. Гобіти сповзли по крутому зеленому косогору й поринули у густі зарості. їм треба було обійти Лісовий Чертог ліворуч та пройти навскіс крізь ліси на східних схилах пагорбів, до річкової долини, де не було ніяких перешкод, окрім кількох ярів та огорож між ділянками. Фродо підрахував, що їм треба буде пройти десь миль а вісімнадцять по прямій.

Але вони швидко з'ясували, що ліс набагато густіший та глухіший, ніж здавалося зверху. У підліску-не було стежок; гобіти посувалися вперед дуже повільно. Поміж пагорбів натрапили вони на струмок, що тік у глибокому руслі зі слизькими берегами, вкритими плетивом ожинника. Струмок, як навмисне, пересікав обраний напрямок ходу. Перестрибнути неможливо, а йти бродом означало вимокнути, забруднитися та подрпатися. Мандрівники нерішуче зупинилися. [100]

– Не знаючи броду... – сердито пробурмотів Пін. Сем Гемджи озирнувся крізь гілля на схил пагорба, з якого вони щойно зійшли.

– Дивіться! – раптом зойкнув він, схопивши Фродо за руку. І вони побачили на тлі неба нерухомого коня, а поряд з ним – сутулу чорну постать.

Про те, щоб повертатися, вже й мови не було. Фродо перший поквапився пролізти у густий чагарник понад струмком.

– Отак-то, Піне, – сказав він. – Ми обидва мали рацію: хід навпростець відразу пішов криво, але ми вчасно зійшли з дороги! Ти маєш гострий слух, Семє; чи не чути чогось поблизу? -

Вони затамували подих; але погоні не було чутно.

– Він не спуститься конем по такій кручі, - сказав Сем. – Але, мабуть, уже зрозумів, що ми тут спустилися. Краще відійти подалі!

Але це було не так легко. Дуже заважали торби за спинами, чагарник та ожина чіплялись до ніг. Залишений позаду пагорб перешкоджав вітрові віяти у долині, і незабаром стало задушно. Коли ж нарешті дісталися до більш відкритої місцини, то усі змокли, ледь дихали і подрпалися з ніг до голови. До того ж не були впевнені, що не втратили потрібного напрямку. Береги струмка стали низькими, він поширшав, утратив глибину і спокійно тік кудись у бік Брендівіни.

– Ага, та це ж Засічний струмок! – здивувався Пін. – Якщо нам треба повернутись на попередній курс, переправимося тут і завернемо праворуч.

Вони перейшли струмок бродом і швидким кроком рушили по широкому лузі, де ріс очерет. Потім знов почався ліс – високі дуби, де-не-де берест чи ясен. Земля була рівна, підліску небагато, але дерева стояли надто тісно й не давали змоги зазирнути уперед. Поривчастий вітер підіймав опале листя, з похмурого неба почали зриватися окремі краплі. Потім вітер вщух, і пішов рясний дощ. Гобіти пустилися майже бігом по галявині, вкритій травою, поринаючи у купи опалого листя, а дощ шурхотів та шурхотів навкруги. Вони мовчали й раз у раз озиралися, доки, по півгодині, Пін сказав:

– Боюся, чи не завернули ми занадто на південь. Бо здається, що ми йдемо уздовж лісу, а не впоперек! Цей ліс завширшки не більше милі, ми давно мали б пройти його наскрізь!

[101]

– Не варто кидатися туди-сюди, – сказав Фродо. – Тепер уже нічого не вдієш. Підемо, як і йшли! Відверто кажучи, не дуже мені хочеться виходити з-під дерев...

Вони подолали ще дві-три милі; дощ скінчився, сонце знову визирнуло з-за розкошлячених хмар. Полудень вже минув, час підживитися безперечно настав. Вони зупинились під великим берестом; листя його, хоч і пожовтіло, та ще не опало, й земля під ним залишилась сухою. Коли розпакували припас, виявилось, що ельфи наповнили їхні фляги прозорим, слабко-золотавим напоєм, що мав запах квіtkового меду. Від нього забувалась усяка втома. Незабаром вони вже сміялися й над непогодою, й над Чорними Вершниками – адже дім був уже так близько!

Фродо притулився до стовбура береста й заплющив очі. Сем з Піном, сидячи поряд, стиха заспівали:

Хей! Хо! Плящина в мене є,
Що зцілить серденько моє,
І під дощем, і на вітрах,
І не страшний далекий шлях!
Нехай собі біжать хмарки,
А я поспав би залюбки.

– А я поспав би залюбки – повторили вони вже голосніше, але відразу осіклися. Фродо скочив на ноги. Довге-довге волення доніс вітер, похмуре скигління самотньої і лютої істоти. Воно ставало то гучнішим, то тихішим й скінчилось високою пронизливою нотою. Гобіти ще не ворухнулись, як знов пролунало, немов у відповідь, нове волення, більш віддалене та слабке, але таке ж моторошне й похмуре. Потім запанувала тиша, яку порушували тільки вишуми вітру серед листя.

– Як гадаєте, що це? – спитав нарешті Пін, намагаючись говорити зневажливо, але злегка заїкаючись.

– Якщо птах, то я таких не чув, – сказав Сем.

– То не звір і не птах, – заперечив Фродо. – То хтось когось кликав, то якісь слова, тільки незрозумілі. Але у гобітів таких голосів не буває...

Більше вони про це не говорили. Всі троє подумали про Чорних Вершників, але промовчали. Тепер їм не хотілося ні відпочивати, ні йти далі; але крізь луки треба було пройти, і то якнайшвидше й обов'язково засвітла. По кількох хвилинах вони закинули торби за плечі і рушили уперед.

Незабаром ліс несподівано скінчився. Відкрилася широка долина, поросла травою. Тепер стало видно, як далеко [102] вони відхилилися на південь: плаский пагорб Брендітропа вже підіймався за рікою, але не просто перед ними, а далеко ліворуч. Насмілившись, вони вийшли з-під дерев і щодуху рушили по рівнині.

Спочатку їм було страшно йти так, без прикриття. Верхівка пагорба, де вони снідали, залишилась далеко позаду. Фродо здавалось, що там ще й досі майорить чорна постать вершника, але насправді вона вже зникла безслідно. Сонце пошматувало хмари й тепер котилося до пагорбів, яскраво освітлюючи краєвид. І хоч неспокій не залишав їх, страху вони вже не відчували; земля навкруги ставала все більш затишною та доглянутою. З'явилися ретельно оброблені поля та пасовиська між живоплотами й канавками для відведення води. Все було тихо та мирно, як і у будь-якому куточку Краю. З кожним кроком настрої гобітів поліпшувалися. До Ріки було палицею кинути, і Чорні Вершники здавалися тепер далекою лісовою примарою.

Вони пройшли по межі просторого лану, де росла ріпа, й зупинилися біля міцно збитих воріт, що перекидали подальшу дорогу; вкрита слідами коліс, з'їжджена, вона бігла поміж огорожами до віддаленої левади. Пін присвиснув:

– Я знаю ці ворота, й леваду теж! Це землі Чудернака. За тими деревами його дім.

– Ще нам цього не вистачало! – сказав Фродо з таким переляком, наче Пін указав йому на драконівське лігвище. Супутники поглянули на нього здивовано.

– Чим тобі не до вподоби старий Чудернак? – спитав Пін. – Він добрий друг усіх Брендібоків. Ясна річ, хто йому поля пошкодить, тому буде лихо, собак він тримає злющих, але ж тут як-не-як до кордону недалеко, кожен має бути насторожі.

– Та знаю, знаю, – сказав Фродо. – Але все ж таки, – додав він з сором'язливою усмішкою, – боюся і його, і тих собак. Довгі роки я цю ферму обходив здалека. Коли я був ще хлопчиськом і мешкав у Бренді-Долі, то лазив до нього по гриби, й він кілька разів ловив мене. Нарешті він дав мені доброго прочухана, а потім притяг до своїх псів та й каже: «Погляньте, дітки, якщо цей малолітній негідник ще колись суне свого носа сюди, дозволяю його з'їсти. А тепер проведіть його!» І ті звірюки гнали мене до самісінької Переправи. Я так ніколи цього жаху й не позбувся, хоч, маю визнати, собаки були добре виховані і навряд чи й торкнули б мене. [103]

Пін розсміявся:

– Отож тепер маєш нагоду уладнати це діло, тим паче, що ти плануєш оселитись у Забоччі. Дядько Чудернак насправді добрий, аби тільки ніхто не спокушався на його гриби. Якщо йти по дорозі, ніхто не запідозрить, що ми злодії, а при зустрічі я з ним поговорю. Він приятель нашого Меррі, і ми бували тут часто.

Незабаром з-за дерев показалися очеретяні дахи великої ферми зі стодолами. Чудернаки, як і Мохноступи з Засіки, та й більшість мешканців краю Топлінь, будували не нори, а будинки; отже, й ця ферма була міцно складена з цегли та обгороджена високою стіною з широкими дерев'яними ворітьми.

Коли мандрівники підійшли ближче, з-за стіни долинуло грізне гавкання, й хтось голосно гукнув: «Гей, Хвацько! Ікло! Вовчок! Вперед, дітки!»

Фродо й Сем так і залякли на місці. Пін спокійно крокував собі далі. Ворота розкрилися, й три здоровезних собаки вистрибнули просто на них з лютим риком. Піна вони неначе не помітили, але Сем був змушений відскочити до огорожі, коли двоє собак, на вигляд – справжні вовчиська, заходилися обнюхувати його, відповідаючи гарчанням на кожну його спробу ворухнутися. Найбільший та найзліший з трьох став перед Фродо, оширивши зуби та рикаючи.

У воротах з'явився присадкуватий кремезний гобіт з круглим червоним обличчям.

– Здоровенькі були, панове! А хто ж ви такі та чого вам треба, скажіть-но мені, будь ласка?

– Добридень, пане Чудернак! – сказав Пін.

Фермер придивився уважніше й широко, посміхнувся:

– Еге, та це ж наш Пін – тобто, вибачайте, пан Тук! Куди це ви подівалися? Добре, що я вас упізнав! А то я звелів своїм собачатам кидатися на будь-якого чужинця. Дивні справи тут діються, – сказав він, похитуючи головою. – Звичайно, Ріка близько, різний люд вештає, але такого чужинського чужинця, як нині, я ще зроду не бачив. Відтак я все зроблю, аби тільки він тут знов не з'явився!

– Про кого це вам ідеться? – спитав Пін.

– Чи ви його не зустріли? Та ж він тільки-но попрямував по цій стежині до великого шляху. Дивний відвідувач і про дивні речі розпитував. Але, може, краще зайдете до хати? Там побалакати буде зручніше. Знайдеться й краплина непоганого пивка, якщо ви, пане Тук, та ваші друзі забажаєте. [104]

Не було сумніву, що фермер багато чого їм розповість, якщо його не квапити та не заважати, й мандрівники охоче прийняли запрошення.

– А як же собаки? – затурбувався Фродо. Фермер розсміявся:

– Вони вас не зачеплять, доки я не накажу. Гей, Вовчок, Хвацько, Ікло! – гукнув він. – До мене!

Фродо та Сем полегшено зітхнули, коли собаки відійшли, щоб дати їм пройти. Пін познайомив друзів з фермером.

– Ви, мабуть, не пам'ятаєте Фродо Торбинса, – сказав він, – але колись він мешкав у Бренді-Долі.

Почувши прізвище «Торбинс», фермер здригнувся й уп'явся очима у Фродо. «Чи він не згадав оті вкрадені гриби? – подумав той. – Ось зараз як звелить своїм собакам провести мене подалі...» Але фермер тільки потис йому руку.

– Ну, далі вже нема куди! – гукнув він. – Ви – Торбинс? Заходьте ж! Поговорити треба.

Вони увійшли до кухні і всілися біля широкого вогнища. Фермерова дружина принесла величезний джбан з пивом, наповнила чотири містких кухлі. Пиво було чудове, й Пін вирішив, що це цілком винагородить його за те, що не завітав до «Золотого сідала». Сем сьорбнув неохоче: він з дитинства звик не довіряти мешканцям інших чвертей Краю й зовсім не був прихильний до скорої дружби з тим, хто вдарив його хазяїна, хоч би й дуже давно.

Товариство обмінялося кількома зауваженнями щодо погоди й майбутнього врожаю (який обіцяв бути не гіршим, ніж звичайно), господар відставив кухоль і окинув поглядом усіх гостей:

– Отже, паничу Перегрій, чи не розповісте, звідки ви йшли та куди? Чи не до мене гостювати? Тоді як же ви могли пройти непомітно повз наші ворота?

– Та, розумієте... Відверто кажучи, бо ви вже й самі здогадалися, – ми прийшли з іншого боку через лани. Але це сталося випадково. Ми заблукали неподалік від Лісового Чертога, бо хотіли зрізати шлях до Переправи.

– Ну, якщо ви поспішали, то краще було б вам іти битим шляхом, – зауважив господар. – Але не в тому річ. Можете гуляти по моїх ланах де заманеться, Піне, та й ви, пане Торбинс, хоч, напевне, гриби ви ще досі любляєте, – він посміхнувся. – Так, ваше ім'я я ще не забув! Пам'ятаю, юний Фродо Торбинс був одним з найзапекліших [105] жигунів Забоччя! Але справа не у грибах, а в тому, що вас тут уже згадували – якраз перед тим, як ви прийшли. Бо про кого, як ви гадаєте, розпитував той чужинець на коні?

Гості налякано принішкли. А фермер вів далі, не поспішаючи, смакуючи цікаву новину.

– Отже, під'їхав він до моїх воріт – ми їх чогось забули замкнути – на здоровезній вороній коняці, та просто до ганку – сам теж увесь геть чорний, у каптурі, немов не хоче, щоб його впізнали. Що ж йому тут треба, гадаю. Здоровили до нашого Краю рідко приїздять, а вже про таких навіть чутки не було. «Доброго вам ранку! – кажу йому, виходячи на ганок. – Ця доріжка нікуди далі не веде, і чого б там ви не шукали, краще буде повернутися до великої дороги, скоріше доїдете». А Хвацько підійшов до нього, понюхав, та як завищить, немов його бджола вжалила, хвоста підібгав та й заповз під ганок; ще довго там скиглив. Дуже це мені не сподобалось. А той тип сидить собі, як опудало. «Я гань був звідти, – каже він і тиця пальцем на захід – через МОЇ лани, розумієте? – Мені потрібен Торбинс». Схилився він до мене, а обличчя не каже – каптур низько насунутий. Мене аж мороз вхопив за плечі. А все одно, не розумів я, чого це чужинець буде нахабно толочити мою землю. «Забирайтеся звідси геть! – кажу. – Та не гайте часу. Ніяких Торбинсів тут немає. Ви не туди дивилися. Повертайтеся до Гобітону, тільки тепер вже по дорозі!» А він мені просто у обличчя сичить: «Торбинса там нема. Він іде сюди. Він десь неподалік. Я бажаю його бачити. Якщо з'явиться, скажи мені, і я привезу тобі золото!» А я йому на це: «Можете не утрудняти себе. Забирайтеся, звідки прийшли, та скоріш, бо по хвилині я усіх собак нацькую!»

Він знов засичав, а може, засміявся. Потім дав остроги своєму коню – та як рушить на мене, я ледь устиг відскочити. Гукнув собак, але він завернув і чкурнув геть – через ворота та по стежці до розпуття, наче вітром його здуло. Ну, що ви на це скажете?.

Кілька хвилин Фродо сидів, дивлячись у вогонь, і гадав, як же йому тепер здолати відстань до Переправи. Нарешті сказав:

– Справді, не знаю, що це все може значити...

– Тоді я вам поясню, – сказав Чудернак. – Не варто вам було зв'язуватися з Гобітоном, пане Фродо! Чудернацький там народ – (Тут Сем завовтузився на стільці і скося поглянув на

нього.) – Але ви завжди були неспокійним хлопцем. Як я почув, що ви від Брендібоків переїхали до [106] старого Більбо, то відразу сказав: лихо йому буде! Повірте мені, все це відгуки давніх пригод Більбо. Гроші він добув, кажуть, невідомо як, у чужих краях. Може, комусь кортить дізнатися, куди поділися золото й діаманти, що були приховані у нього в льоху?.

Фродо промовчав. Здогадливість фермера його зовсім не звеселила.

– Ну, пане Фродо, – повів далі Чудернак, – я радий, що вам вистачило здорового глузду повернутися до Забоччя. Раджу тут і оселитися. Та не лигайтеся з чужинцями. Тут знайдуться для вас друзі, А якщо ці чорні типи ще спробують сюди лізти, то будуть мати справу зі мною. Скажу, що ви чи вмерли, чи виїхали за кордон, взагалі, щось вигадую. Й це буде навіть майже правдиво, адже вони, певно, розшукують не вас, а пана Більбо.

– Може, це й слушно, – промовив Фродо, вперто дивлячись у вогонь. Він не хотів зустрічатися поглядом з Чудернаком. А той пильно глянув на нього й сказав:

– Либонь, ви маєте якісь свої плани. Ясна річ, що не випадково дісталися ви сюди відразу після того вершника. Здається, мої новини не дуже вас здивували. Можете нічого не казати, я й сам бачу, що справи ваші кепські. Може, вас турбує, як дійти до Переправи?

– Так, – зізнався Фродо. – Але якщо ми тільки будемо сидіти тут і розважатися, то нічого з того не вийде. Отже, на жаль, нам час іти. Щиро дякую за ласку! Я жахливо боявся вас та ваших собак цілих тридцять років, хоч вам, мабуть, смішно це чути. Тепер жалкую: мав би доброго друга. А ще шкода, що треба так скоро розлучатися. Але я постараюся повернутись.

– Ласкаво просимо у будь-який час, – сказав Чудернак. – Але я маю пропозицію. Вже вечір, час вечеряти – адже ми лягаємо відразу після заходу сонця. Якщо сядете з нами до столу, нам буде дуже приємно!

– Так само й нам, – відказав Фродо. – Але боюся, що ми не можемо собі цього дозволити. Навіть якщо негайно підемо, то вряд чи засвітла встигнемо до Переправи.

– Та стривайте, дайте ж мені сказати! Я саме намагався запропонувати: по вечері я запряжу своїх коників і відвезу вас усіх до Переправи. Це збереже вас від зайвої втоми, а можливо, й від чогось гіршого.

Фродо подякував і згодився, на велику втіху Піна й Сема. Сонце закотилося за пагорби, й надворі вже сутеніло. До кухні увійшли двоє синів та три дочки Чудернака, [107] накрили стіл до вечері. Зібралися гобіти-робітники з ферми, розвели вогонь у печі, запалили свічки. Господиня, тітонька Чудернак, снувала туди-сюди, й незабаром за стіл сіло чотирнадцятьдцять, а було там досхочу пива, та величезне блюдо грибів з шинкою, та чимало всілякої поживної сільської їжі. Собаки лежали біля вогнища і хрумтіли кістками, що для них вийняли з юшки.

Коли все під'їли, фермер із синами вийшли на двір. При світлі ліхтаря вони викотили фургон і почали запрягати коників. Було вже поночі, коли гості вийшли з господи. Вони поклали свої торби до фургона, потім залізли туди й самі; фермер сів на передок і підхльоснув двох кремезних поні. Дружина його стояла у смугі світла, що падало з прочинених дверей.

– Обережніше там, старий! – сказала вона. – Не сперечайся з чужинцями та повертайся швидше!

– Та вже як-небудь! – відповів Чудернак і виїхав за ворота. Було тихо, навіть вітер заснув, ніч стояла безмовна й прохолодна.

Їхали без вогнів, а тому не поспішали. Через пару миль путівець злився з брукованим шляхом, прокладеним по високому насипу. Подолавши глибокий рівчак та укис, Чудернак зліз, подивився на всі боки, на північ і на південь, але нічого не побачив. Ніщо не порушувало тиші. Над рівчакками підіймалися смуги туману і розповзалися над полями.

– Невдовзі туман усе затягне, – сказав Чудернак, – але я ліхтар запалювати не буду, поки не поверну на зворотну путь. Якщо хтось на шляху з'явиться, ми ще здаля почуємо.

Від повороту на гостинець до Переправи було десь миль п'ять. Гобіти загорнулися у

ковдри, але не) спали, а напружено прислухалися, хоч не чули нічого, крім скрипу коліс та повільного цокотіння копит поні. Фродо здавалося, що фургон повзе повільніше за слимака. Пін клював носом, але Сем вперто витріщав очі у туман, що дедалі густішав.

Нарешті з темряви праворуч виринули два високі білі стовбури, що позначали поворот до Переправи. Чудернак притримав поні, й фургон зі скрипінням зупинився. Гобіти були вилізли, але тут попереду на дорозі залунав, наближаючись, той звук, якого вони так побоювалися, – дрібне тупотіння.

Фермер зіскочив на землю і завмер, притримуючи голови поні. Трик-трак, трик-трак – звук гучно лунав у густому тумані. [108]

– Вам варто сховатися, пане, – занепокоївся Сем. – Залізьте поглибте та вкрийтеся ковдрами, а ми вже завернемо голоблі тому вершникові!

Він виліз з фургона і приєднався до фермера. Тепер, щоб дістатися до фургона, Чорному Вершнику довелося б стоптати молодшого Гемджи.

Трик-трак, трик-трак, – вершник був зовсім близько.

– Гей, хто там? – гукнув Чудернак. Тупотіння різко увірвалося. У п'яті вималювалася темна безформна постать.

– Гей, хто там! – знову гукнув фермер, віддав віжки Сему і зробив крок уперед. – Стій, де стоїш! Чого вам треба, куди несетесь?

– Мені Потрібен пан Горбинс. Чи ви його не зустрічали? Ті слова пролунали глухо, але не впізнати голос Меррі Брендібока було важко. А він зірвав хустку, що прикривала ліхтарик, і висвітлив здивоване обличчя Чудернака.

– Паничу Меррі! – вигукнув фермер.

– Він самий. А за кого ви мене мали? – поцікавився Меррі. Він сидів верхи на поні, загорнутий ледь не по самі очі товстим шарфом, щоб захиститися від туману. Освітлена постать його відразу скоротилася до звичайного розміру. Фродо вискочив з фургона йому назустріч.

– Ось і ти нарешті! – зрадів Меррі. – Бо я вже занепокоївся, чи з'явишся ти взагалі сьогодні, та тут ще й туман. Тоді я вирішив переправитися та прогулятися до Засіки – перевірити, чи ти бува не звалився у яке-небудь провалля. Але щоб мені повилазило, якщо я розумію, Звід^ ки ви узялися. Де ви їх знайшли, дядечку Чудернак, – у своєму качиному ставку?

– Ні, я їх спіймав, коли вони порушували мою межу, – сказав фермер, – й ледве не нацькував собак. Та вони вам самі усе розкажуть. А мені, вже даруйте, панове, краще завернути додому. Ніч на носі, жіночка моя буде хвилюватися.

Він подав фургон назад і розвернув конячок.

– На добраніч вам усім, – сказав він. – Отже видалася неспокійна днина, їй-бо! Але те добре, що добре скінчилося, хоч, мабуть, передчасно так казати, поки ми усі не дістанемося до своїх дверей. Відверто кажучи, я буду радий зачинити їх за собою.

Він запалив ліхтарі й заліз на передок, але раптом знов обернувся:

– Ледве не забув! Моя господиня передавала вам вітання, а до нього ще оце, – він помацав під сидінням і витяг звідти чималого кошика. – Тримайте! [109]

Фродо взяв кошик, і фермер покотив додому, під дружні вигуки подяки та добрі побажання.

Четверо друзів стояли на дорозі, поки неясні кола світла не розтанули серед нічної темряви. Зненацька Фродо розсміявся: з-під закритого віка кошика, що він тримав у руках, віяло чарівним грибним духом.

Розділ 5 ВИКРИТТЯ ЗМОВИ

– Тепер вже й нам час іти додому, – сказав Меррі. – Чую, що з вами не все гаразд, та розберемося потім.

Спуск до Переправи був прямий, десь за сто футів, його підтримували у доброму стані й навіть зробили огорожу з повапнених камінців. Унизу до широкої дощаної пристані був пришвартований великий, мов пліт, пором. Білі причальні тумби понад водою лисніли у світлі двох ліхтарів на високих стовпах. Позаду мандрівників туман уже переповзав польові загорожі; але вода ще залишалась чистою, лише подекуди в очереті під берегом звивалися стрічки пари. На тім боці туман здавався рідшим.

Меррі звів поні по сходнях до порома, інші пішли слідом за ним. Потім Меррі обережно відштовхнувся довгою жердиною. Брендівіна котила свої води вільно й неспішно. Протилежний берег був крутий, від причалу вела нагору дорога, освітлена мерехтливими лампами: За нею в тумані виднівся пагорб, усіяний безліччю жовтих та червоних вогників – то були вікна Брендідару, стародавньої садиби Брендібоків.

У сивій давнині Горендад Бестібок, глава роду Бестібо-ків, одного з найстаріших у Топлені, а може, й у цілому Краю, переправився через ріку, що здавна вважалась кордоном східних земель. На тім боці він збудував (чи вирив) Брендідар, змінив ім'я на Брендібока та й оселився там, ставши господарем майже самостійної округи. Родина його розросталася, і нащадків не бракувало, отже, помалу Бренді-Дол зайняв цілком увесь плаский пагорб, і було у ньому сила-силенна вхідних дверей, і чорних сіней, і сотні вікон. Потім Брендібоки та їхня численна челядь почала рити нори й навіть будувати оселі навкруги пагорба, і таким чином було засновано Забоччя, густонаселену смугу між рікою та Старим Лісом, своерідну гобітанську колонію. Головним селищем її був Брендітроп, що притулювся на схилі позаду Брендідару. Мешканці Забоччя й Топлені приятелювали; а владу Господаря Пагорба, як звали главу роду Брендібоків, визнавали всі фермери між Засікою та Очеретянкою. Але в інших частинах Краю здебільшого вважали гобітів Забоччя за окремий народ, мало не чужинцями, хоч насправді вони були точнісінько такі, як гобіти усіх чотирьох чвертей, за одним винятком: вони дуже захоплювались веслуванням на човнах, а дехто навіть умів і сам плавати.

Земля їхня не мала ніякого захисту з заходу, але з часом там влаштували огорожу з живих Дерев, Переплетінь. Її посадили багато поколінь тому, старанно доглядали, аж нарешті дерева розрослися так, що їхнє гілля суцільно переплелося. Переплетінь тяглась від самого моста через Брендівіну, загинаючись великою дугою, до Стрілки, де з Брендівіною зливалася Осокорка, що текла крізь Старий Ліс, і це дорівнювало майже двадцяти милям з кінця в кінець. Але, зрозуміло, цей захист був не дуже надійний, ліс у багатьох місцях впритул підходив до Переплетені, тим-то у Забоччі на ніч замикали двері, чого у Краї ніхто не робив.

Пором повільно повз упоперек ріки. Берег Забоччя наближався. З усього товариства тільки Сем раніше не бував за Рікою. Дивне відчуття охопило його, коли він стежив, як вода

з дзюрчанням обтікала пором: минуле життя відходило у туман, а майбутнє було темне. Він почував у потилиці і на мить пожалкував, що пан Фродо не залишився у тихій Торбі-на-Кручі.

Четверо гобітів зійшли на берег. Меррі затримався, щоб прив'язати пором, а Пін відразу повів поні вгору по дорозі, але тут Сем, озирнувшись, щоб попрощатися з Краєм, хрипко прошепотів:

– Подивіться, пане Фродо! Ви нічого не бачите?

На протилежному березі, під ліхтарями, вони ледве угледіли щось на зразок оберемка забутого чорного ганчір'я. Але оберемок цей рухався, хитався з боку на бік, неначе обнюхував землю. Потім невідомий поповз, а може, пішов, зігнувшись, у темряву, куди не досягало світло ліхтарів.

– Що це таке? – вигукнув Меррі.

– Це женеться за нами, – відповів Фродо. – Але зараз, будь ласка, не розпитуй мене! Ходімо хутчіш звідси!

Вони квапливо піднялися на верхівку пагорба, але, коли знов озирнулися, той берег був сповитий імлюю, й нічого вже не можна було побачити.

– Як гарно, що ви не залишаєте там човнів! – сказав Фродо. – А чи здатні коні перепливати ріку? [111]

– Авжеж, плавати вони вміють, – сказав Меррі. – Але що їм заважає зробити гак у двадцять миль до моста? Я ніколи не чув, щоб коні перепливали Брендівіну. Навіщо це їм?

– Потім розповім, коли будемо вдома... під дахом.

– Гаразд. Ви з Піном дорогу знаєте, тож ідіть тихенько, а я пошу уперед, скажу Череванчику, що ви знайшлися. Зберемо вечерю та все таке.

– Ми сьогодні вже вечеряли у Чудернакау – сказав Фродо, – але не відмовимось від другої спроби.

– Хай буде так! А дай-но мені цей кошик! – сказав Меррі і зник у темряві.

Від Брендівіни до нової домівки Фродо у Струмковій Ярузі треба було ще йти. Друзі оминули Садибний Пагорб, залишивши Брендідар ліворуч, і на околиці Брендітропу вийшли на головну дорогу від моста на південь. На півмилі північніше від неї відходила праворуч бокова доріжка. По ній вони пройшли ще пару миль і нарешті відчинили хвіртку у щільній огорожі. Дім у темряві був зовсім невидимим: він стояв осторонь, посеред широкої круглої галявини, оточеної деревами. Фродо обрав цей будинок саме заради відлюддя: можна було входити та виходити непомітно. Дім колись побудували Брендібоки спеціально для гостей чи тих родичів, кому набридло жити серед галасу й гаму Брендідару, – старомодна будова у сільському дусі, нібито справжня нора: довга, низька, одноповерхова, з дерновим дахом й круглими вікнами та дверима.

Поки йшли по трав'янистій стежці, дім здавався мертвим – усі вікна були зачинені віконницями й темні. Фродо постукав у двері, і Череванчик Бульбер відчинив їм; приємне світло пролилось на ганок. Вони хутко увійшли, замкнули двері та більше не випускали світло назовні. За дверима вони побачили просторий передпокій з дверима обабіч; звідти у глиб дому йшов коридор.

– Подобається тобі? – спитав Меррі, виходячи з коридора. – Ми постаралися влаштувати все, як удома, але ж часу мали обмаль: адже ми з Череванчиком тільки вчора прибули на останньому фургоні.

Фродо озирнувся. Усе й справді нагадувало домівку: улюблені речі його та Більбові (як гостро нагадали вони про старого тут, у нових стінах!) стояли приблизно на тих же місцях, що й у Торбі-на-Кручі. Приємний, затишний дім – непогано було б справді оселитися тут на відлюдді... [112]

Фродо здавалося нечесним, що він втягнув друзів у цю історію, і він знову замислився, як сповістити друзям про близьке розлучення; але це треба було зробити цього ж вечора, поки ще не лягли спати.

– Все чудово! – із зусиллям промовив він. – Навіть не віриться, що це зовсім інший дім.

Подорожні скинули плащі і склали свої речі на долівці. Меррі провів їх довгим коридором униз до якихось дверей, прочинив ті двері, і звідти повіяло парою та пролилося світло.

– Лазня! – скрикнув Пін у захваті. – О Меріадок Благословенний!

– Хто перший іде митися? – спитав Фродо. – Той, хто найстарший чи найшвидкіший? Ти, друже Перегрій, у всякому разі будеш останній!

– Можна зробити краще, – додав Меррі. – Не варто починати життя на новому місці з суперечок. Там знайдете по цебру на кожного та великий казан з окропом. А ще мочалки, і рушники, і мило. Залазьте та мийтеся хуткіше!

Меррі з Череванчиком почимчикували до кухні на протилежному кінці коридора – пізня вечеря була майже готова. З купальної кімнати долітали уривки пісень, плюскіт води та хлюпання. Раптом голос Піна вирізвився серед загального галасу; він співав найулюбленішу з Більбових купальних пісеньок:

Хай спів лунає звідусіль,
Прославші лагідну купіль,
Що бруд і втому геть змива,
То як же їй не заспівать!
О! Струни літнього дощу,
Жадані квітці і кушу...
Та ліпше розхлюпу струмків
Купіль хай славить дружний спів!
О! В літню спеку джерело
Дарунком долі нам було,
Але, напарившись усмак,
Холодне пиво любить всяк!
І хоч фонтани в небеса
Злітають... Що нам та краса!
Нехай всіма і звідусіль
Гаряча славиться купіль!

На завершення співу щось голосно заплюскотіло, і Фродо обурено зарепетував:

– Пін вирішив влаштувати собі водоспад. [113]

Меррі підійшов до дверей:

– Гей, чи бажають панове повечеряти та промочити горлянку?

Фродо вийшов, витираючи мокре волосся:

– Там у повітрі стільки води, що мені краще буде посохнути на кухні!

– Чи ви казалися! – зойкнув Меррі, заглянувши до лазні: по кам'яній підлозі розтікалися калюжі. – Ото, Піне, ніякої тобі вечері не буде, доки все це не прибереш! Та поквапся, бо чекати не будемо!

Вони розсілися довкола столу, який присунули поближче до вогнища. Фредегар спитав майже безнадійно:

– Грибочків, либонь, ви вже скуштували досить?

– Хто тобі це сказав? – пирхнув Пін.

– Це – моя власність, – поважно сказав Фродо, – особисто мені подарована тіточкою Чудернак – найкращою з господинь! Геть зі своїми жадібними лапами, я сам їх поділю!

Гобіти прихильні до грибів аж до нестями, не те що люди. Саме тому Фродо у парубочі літа робив набіги на славетні городи Топлені, тому так гнівався Чудернак. Але зараз грибів було досхочу, навіть як на гобітанський апетит. А на столі стояло ж ще чимало інших страв, отже, коли скінчили, навіть Череванчик Бульбер зітхнув із задоволенням. Вони відсунули стіл і всілися біля вогнища.

– Приберемо пізніше, – сказав Меррі. – Тепер доповідайте. Я вже втямив, що ви мали

пригоди – без мене! Це нечесно! Вимагаю докладного звіту, а найбільш хочу знати, звідки узявся шановний Чудернак та чому він мене так зустрів. Якщо судити з голосу, він чогось ПОБОЮВАВСЯ – щось не віриться!

– Ми всі побоювались, – відповів Пін по хвилі. – Та й ти б теж злякався, якби за тобою два дні полювали Чорні Вершники.

– Це хто такі?

– Чорні постаті на чорних конях. Якщо Фродо говорити не хоче, то я сам все розповім, з самого початку.

Він з усіма подробицями оповів про всі події, починаючи з Гобітону. Сем підтакував та додавав різні вигуки Фродо мовчав.

– Я б вирішив, що ви все вигадали, якби на власні очі не бачив ту чорну гидоту на пристані, – сказав Меррі, – та не чув, як злякався Чудернак. Як це розуміти, Фродо? [114]

– Братик Фродо воліє мовчати, – сказав Пін. – Але, мабуть, час уже йому розкрити карти. Досі ми нічого не чули, окрім натяків старого Чудернака щодо скарбів дядька Більбо.

– То тільки здогадки, – квапливо втрутився Фродо, – він нічого не знає!

– Старий Чудернак аж ніяк не дурний, – сказав Меррі. – Зір у нього гострий, багато чого вариться у його круглій голові, хоч з вуст не виходить. Я чув, що він колись ходив до Старого Лісу і чимало цікавого знає. Ти б хоч сказав, Фродо, чи вірно він угадав?

– Взагалі вірно, – неохоче визнав Фродо. – Це пов'язано з колишніми пригодами Більбо, і Чорні Вершники шукають чи, краще мовити, переслідують його або мене. Отже, якщо хочете знати, це все зовсім не жарти. Боюся, що не буде мені спокою ані тут, ані деінде. – Він окинув поглядом вікна та стіни, немов боючись, що вони зараз поваляться. Друзі його промовисто презирнулися. «Зараз зізнається», – пошепки сказав Пін. Меррі хитнув головою.

– Гаразд, – промовив нарешті Фродо і рішуче випростався на стільці. – Я більше не можу це приховувати. Мені треба дещо повідати вам. Тільки не знаю, з чого почати...

– Здається, я можу тобі допомогти, – недбало сказав Меррі. – Хочеш, скажу сам?

– Що ти маєш на увазі? – занепокоївся Фродо.

– А ось що, дорогий мій: тобі дуже моторошно, бо не знаєш, як з нами розпрощатися. Ти з самого початку намагався піти з Краю, але біда налетіла раніше, ніж ти очікував, а тепер ти збираєшся з духом, щоб піти негайно, хоч і попри власне бажання. Ми тобі дуже співчуваємо!

Фродо розкрив рота, але слів не знайшов. Він до того розгубився, що друзі розсміялись.

– Бідолашний Фродо! – сказав Пін. – Чи ти сподівався пустити нам всім пил у вічі? Та в тебе на це не вистачило б ані розуму, ані обачності! Ти явно збирався піти й покинути всі страхи, що тебе мучили весь цей рік, починаючи з квітня. Раз у раз ти бурмотів: «Чи побачу я ще цю долину, хтозна?» та таке інше. А ще надумав удавати, немов хочеш продати Торбу-на-Кручі тим Кошелям заради грошей! А ще ті таємні нічні розмови з Гандальфом...

– Ой лишенько! – вигукнув Фродо. – Адже я вважав, що все так розумно влаштував! Що Гандальф мені скаже! Бо ж тепер увесь Край буде балакати про мій від'їзд... [115]

– Та ні! – заспокоїв його Меррі. – Щодо цього не хвилюйся. Ясна річ, таємниця колись розкриється, але поки що вона відома, як я вважаю, тільки нам, змовникам. Все ж таки ми тебе добре вивчили, та й Більбо теж знали. Здебільшого нам вдається здогадатись, що ти маєш на думці. Щиро кажучи, я пильно стежив за тобою з того самого часу, як Більбо зник. Ти мусив піти за ним, раніше чи пізніше. В останні дні мені здавалося, що це має статися вже скоро. Ми дуже непокоїлися щоб ти не ушився зненацька, на зразок Більбо. З самої весни ми за тобою пильнували та мізкували. Не дамо тобі вислизнути так легко!

– Але я мушу йти, – сказав Фродо. – Нічим ви мені не допоможете, дорогі мої. Це велике нещастя для всіх нас, але годі й пробувати затримати мене. Коли вже ви майже про все здогадалися, будьте ласкаві, допоможіть, а не заважайте!

– Та ти не збав, – утрутився Пін, – коли ти мусиш іти, значить, ми теж мусимо. Ось ми з Меррі й підемо. Сем – чудовий хлопець, він за тобою охоче до драконової пащі полізе,

якщо тільки не перечепиться по дорозі, але у такій важливій справі одного компаньйона замало!

– Любі мої гобіти! – розчулився Фродо. – Адже я не можу цього допустити. Я вже давно так вирішив. Скільки не кажіть «важлива, важлива», а все ж таки ви не все розумієте. Це не полювання на скарби, не прогулянка туди та назад. Це втеча від одної смертельної небезпеки до другої, теж смертельної...

– Та навпаки, ми все розуміємо, – впевнено сказав Меррі. – Тому й хочемо йти з тобою. Ми знаємо, що Перстень – річ страшна, але зробимо все можливе, щоб допомогти тобі проти Ворога.

– Перстень! – скрикнув Фродо, геть збитий з пантелику.

– Еге ж, Перстень, – сказав Меррі. – Братуку Фродо, ти недооцінив зацікавленість твоїх друзів. Я знав про Перстень уже багато років, задовго до того, як зник Більбо; але позаяк він його приховував, то й я притримував язика за зубами, поки ми не уклали змови. Безперечно, я знав Більбо гірше за тебе, бо був ще малюком, а він обачніший, ніж ти, але все ж таки я його вирахував. Хочеш, розповім, як усе це з'ясувалося?

– Кажи! – ледь чутно промовив Фродо.

– Підвели його, природно, Кошелі-Торбинси. Одного разу, десь за рік до Бенкету, гуляв я по дорозі і здаля побачив [116] Більбо. Аж раптом назустріч нам – Кошелі. Більбо пішов повільніше, а потім – гоп, і щез! Я геть-чисто остовпів, ледве встиг сховатися сам, зрозуміло, у найпростіший спосіб – проліз під кущами та й пішов полем; Кошелі пройшли, я гульк на дорогу і ледь не налетів на Більбо: він з'явився невідомо звідки ось так просто переді мною. Він щось сунув до кишені, та я встиг помітити блиск золота. т Після того я вже був насторожі. Можна сказати – шпигував за дядьком. Але ж усе-це було таке загадкове, а мені ще й двадцяти років не виповнилося... Я, мабуть, єдиний з усього Краю, крім тебе, Фродо, зазирнув до таємної книги старого Більбо.

– Ти читав його нотатки! – вразився Фродо. – О високі зірки! Та чи можна на цьому світі надійно зберегти хоча б один секрет?

– Можна, хоч складно, сказав би я, – хмикнув Меррі. – Але мені тільки раз пощастило мигцем глянути, та й то було непросто. Дядько ніколи не залишав книгу без нагляду. Цікаво, куди вона поділася? Я не відмовився б подивитися на неї ще раз. Вона в тебе, Фродо?

– Ні, в Торбі її нема. Напевно, він узяв її з собою.

– Отож, – вів далі Меррі, – я помовчував, доки навесні справи не повернули на серйозне. Тоді ми уклали змову і вдалися до рішучих заходів. Ти – твердий горішок, можна й зуби зламати, а Гандальф і ще твердіший, – ми були змушені залучити до наших лав інформатора. Хочеш познайомитись?

– Де він? – спитав Фродо, озираючись, немов був готовий побачити, як похмура постать в масці вилазить з буфета.

– Сем, покажися, – звелів Меррі, і Сем підвівся, червоний по самісінькі вуха, як ошпарений. – Ось хто збирав для нас крихти знання! І чимало зібрав, повір, поки нарешті не попався. Після чого, мушу визнати, він, давши слово, відмовився від подальшого співробітництва.

– Сем! – скрикнув Фродо, відчуваючи, що сильніше здивуватися вже неможливо. Сміятися йому чи сердитися, він і сам не знав. Його обвели навколо пальця, але він чогось не дуже засмутився.

– Так, пане, – сказав Сем. – Вибачте, пане, Я ж нічого поганого не бажав ані вам, ані Гандальфові. Між іншим, він хоч інколи, та каже щось слушне: пам'ятаєте, ви збиралися йти сам-один, а він до вас: «Ні! Візьми з собою когось, щоб був вірний». [117]

– Але ж до кого тут я можу мати довіру? – спитав Фродо.

Сем засмучено поглянув на нього. Меррі заперечив:

– Усе залежить від того, чого ти хочеш. Можеш повірити, що ми будемо з тобою на щастя чи на біду, хоч до найгіршого кінця. А будь-які твої таємниці збережемо чи й не краще за тебе. Але ти не можеш розраховувати, щоб ми залишили тебе з бідою віч-на-віч. Ми ж твої

друзі, Фродо. Так чи інакше, ми знаємо майже все, про що говорив Гандальф. Ми знаємо багато чого про Перстень. Нам дуже страшно, але ми підемо з тобою – чи твоїм слідом, як гончаки.

– А ще, пане, – додав Сем, – треба ж додержуватися ельфійської поради. Гілдор порадив вам узяти таких, хто сам схоче – не станете ж ви цього заперечувати!

– Та, звісно, не стану, – сказав Фродо, кинувши погляд на Сема, що всміхався, мов невинне дитя, – але вже тепер ні за що не повірю, що ти спиш, навіть якщо хропіти будеш. Стусатиму тебе щосили, щоб упевнитися! – Він розсміявся і звернувся до своїх родичів: – Гей ви, компанія злісних шахраїв! Хай вас небо благословить, я здаюся. Приймаю Гілдорову пораду. Коли б не така небезпека, я був би ладен танцювати на radoщах! Але й тепер я такий щасливий, такий щасливий, як давно вже не був. А як же важко було мені очікувати цієї розмови...

– Оце добре! Домовилися. Тричі «ура!» капітанові Фродо та його команді! – заволали змовники і пішли довколо нього хороводом. Меррі та Пін заспівали пісеньки, що задалегідь приготували власне на цей випадок, на зразок тієї гном'ячої пісні, з якої колись почалися мандри Більбо:

Прощай! Від прихистку тепла
Дорога наша пролягла...
Ліси і гори ми пройдем.
Хай дмуть вітри і дощ паде!
Рушаймо, перш ніж згасне день!
Крізь хащі й темряву ходім
У Рівенделл, де ельфів дім,
Туманом вкритий чарівним...
А де дорозі буде край, –
Про те нас краще не питай.
Хоробрим справа до снаги!
Нехай повсюди ворога... [118]
За постіль буде нам трава,
Шатром нас небо укрива...
До недсяжної мети
Будь-що ми маємо дійти.
В дорогу друзі, час не жде!
Рушаймо, перш ніж згасне день!

– Чудово! – схвалив Фродо. – Ну, а тепер до роботи. Нам ще багато треба встигнути, перш ніж полягаємо спати – це ж остання наша ніч під дахом.

– Так! То був приклад справжньої поезії! – сказав Пін. – Отже, ти справді намагаєшся піти звідси вдосвіта?

– Сам не знаю, – сказав Фродо. – Я побоююсь Чорних Вершників і впевнений, що небезпечно на довгий час залишатися на одному місці, особливо тут – бо я сам повідомив, що їду сюди. Гілдор також мені радив не зволікати. Проте я дуже хотів би зустрітися з Гандальфом. Навіть Гілдор занепокоївся, коли я йому сказав, що Гандальф не виконав обіцянки. Але все залежить від двох питань: як швидко можуть Вершники дістатися до Брендітропа та коли ми зможемо вирушити? Бо ще багато чого треба приготувати.

– На друге питання я тобі відразу відповім, – сказав Меррі. – Вирушити можемо по годині. Майже все готове. За полем, у стайні, чекають шестеро поні, припаси та зняряддя впаковані, окрім змінного одягу й тих продуктів, що швидко псуються.

– До чого ж спритні змовники! – посміхнувся Фродо. – Ну, а щодо Чорних Вершників? Чи можна зачекати на Гандальфа бодай ще один день?

– Залежить від того, навіщо Вершники тебе шукають. Вони вже могли б тут з'явитися,

коли б їх не зупинили біля північних воріт, де Переплетінь спускається до річки, по цей бік мосту Брамники не пустять їх уночі, але ті можуть і силоміць прорватися. Втім, досить їхнього вигляду, щоб злякати брамників настільки, що вони без дозволу Господаря Пагорба їх навіть удень не пропустять. Але, зрозуміло, якщо ті будуть-напирати, Забоччя – не фортеця, і коли вранці хтось такий під'їде та питає пана Торбинса, то йому відкриють, бо всі вже знають, що ти тут оселився!

– Гаразд, – поміркувавши, вирішив Фродо, – зробимо ось як: рано на світанку рушаймо, тільки не по дорозі: тоді вже краще тут сидіти. Треба, щоб якнайдовше ніхто [119] не знав, що мене вже нема, а коли підемо повз північні ворота – відразу всюди роздзвонять. Та й взагалі, чи пустять Вершників до Забоччя, чи ні, за мостом та Східним шляхом поблизу від кордону будуть, звичайно, стежити. Ми не знаємо, скільки їх, але ж, звісно, не один. Залишається тільки йти у той бік, де ніхто не очікуватиме нас.

– Тобто – до Старого Лісу? – жахнувся Фредегар. – Та годі тобі й думати про це! Це аж ніяк не краще за Чорних Вершників!

– Не кажи, – заперечив Меррі. – План, певне, ризикований, але я вважаю, що Фродо має рацію: нема іншого способу вийти з Краю, обдуривши тих, хто стежить. Якщо пощастить, ми ще й шлях скоротимо,

– У Старому Лісі нікому не щастить! – наполягав Фредегар. – Це безнадійно! Ви заблукаєте! Туди ніхто не ходить!

– Помиляєшся, Брендібоки ходять, – перебив його Меррі. – Коли є настрій, зрідка. Ми навіть маємо свій власний вихід. Фродо теж колись давно ходив туди одного разу. А я бував кілька разів, удень, коли дерева сплять.

– Ну, чиніть, як знаєте, – здався Череванчик. – Я з вами не йду, тому моя думка не має ваги. Особисто я Старого Лісу боюся більше за все на світі. Про нього таке кажуть... Я навіть радий, що мушу залишитися тут і розповісти Гандальфові про все, коли він прийде – хоч би скоріше!

Череванчик Бульбер, хоч як був прихильний до Фродо, не відчував потреби пізнати світ, що лежав навколо Краю. Родина його походила зі Східної чверті, але ніколи раніше він не ступав навіть до Брендівінського мосту. Отже, умовилися, що Череванчик оселиться у будиночку Фродо й буде відповідати на розпитування сусідів та якомога довше вдавати, нібито пан Торбинс ще мешкає у Струмковій Ярузі. Він навіть роздобув кілька старих костюмів Фродо, щоб краще зіграти свою роль. Ніхто з них не взяв до тями, Що та роль у їхній грі найнебезпечніша...

– Пречудово! – сказав Фродо, коли йому розповіли цей план. – Нема ніякої іншої змоги залишити звістку Гандальфові. Невідомо, чи вміють Чорні Вершники читати, але я не ризикнув би залишити листа – а що як їм заманеться обшукати дім? Отже, коли Череванчик готовий тут вартувати, а я буду впевнений, що Гандальф зможе нас відшукати, то все гаразд. Вранці йдемо до Старого Лісу.

– Добре, – сказав Пін. – А знаєте, я б не згодився залишитись тут замість Череванчика – сидіти й чекати на Чорних Вершників! [120]

– Стривай, ось зайдеш глибоко до Лісу, ще й день не мине, як пожалкуєш, що зі мною не залишився! – пообіцяв Фредегар.

– Годі вам сперечатися, – сказав Меррі. – Ще треба прибрати все, впоратися з пакуванням, а розбуджу я вас ще досвіту.

Коли Фродо нарешті доплентався до ліжка, заснути відразу він не зміг. Ноги його гули. Добре, що завтра поїдемо верхи, подумав він і нарешті підкорився неспокійному сну. Наснилося йому, ніби дивиться він з високого вікна на темне море переплутаного гілля. Внизу, між корінням, повзали, принохуючись, якісь потвори. Фродо збагнув, що рано чи пізно вони його учують.

Потім здалека долинув дивний гомін: дерева гули від сильного вітру. Ні, ні, зрозумів Фродо, – це голос далекого моря, якого ніколи не чув наяву. Але як часто той голос бентежив його уві сні! Раптом він опинився серед темного вересового пустища і відчув у повітрі

дивний солоний присмак. Попереду височіла на гірському хребті самотня біла вежа. Його до нестями взяла хіть піднятися на вежу й побачити Море. Він почав дертися на гору, але раптом небо спалахнуло яскравим світлом і загуркотів грім.

Розділ 6 СТАРИЙ ЛІС

Фродо відразу прокинувся. У кімнаті було ще темно. На порозі стояв Меррі зі свічкою й тарабанив у двері. Фродо затремтів.

– Леле! Що трапилось?

– Що трапилось! – обурився Меррі. – Час підійматися. Вже пів на п'яту. Надворі густий туман. Прокидайся! Сем уже готує сніданок. Навіть Пін вже не спить. Я ж піду сідлати поні та приведу одного сюди, щоб нав'ючити. А ти розбуди того лежня Череванчика, хай хоч проведе нас.

Десь по шостій годині ранку п'ятеро гобітів були готові вирушати. Череванчик Бульбер ще позіхав. Вони вийшли з дому, старанно уникаючи галасу. Меррі йшов попереду і вів нав'юченого поні; вервечкою вони минули невеличкий гай доза будинком і пішли полями. Листя на деревах виблискувало, з кожної гілочки звисали краплинки. Холодна роса вкривала траву сріблястими намистинами. Панувала [121] тиша, і віддалені звуки здавалися близькими: квохтали кури, скрипіли чийсь двері.

У повітці вони знайшли поні – кремезних коників тієї породи, що її найбільш цінують гобіти, не дуже жвавих, але витривалих. Залізли у сідла і рушили повільним підтюпцем. Туман неохоче розступався перед ними й відразу змикався позаду. Близько години їхали вони мовчки, аж ось із туману виринула Переплетінь, висока, заткана срібним павутинням.

– Ну, то як же ви через неї перелізете? – поцікавився Фредегар.

– Йдіть за мною – побачите, – сказав Меррі.

Він звернув наліво і повів свій загін попід Переплетінню. Незабаром вона зігнулась дугою, огинаючи вихід з яру. Ближче до неї схили яру ставали гладенькими і поволі знижувались, переходячи у широкий підкоп, викладений цеглою. Ряди кладки підіймалися дедалі вище, аж поки не змикалися склепінням, що лежало глибоко під Переплетінню.

Череванчик Бульбер далі не пішов.

– Бувай здоровий, Фродо! – сказав він. – Дарма ти все ж таки хочеш іти лісом. Але сподіваюсь, що ти схаменешся і повернешся ще до ночі. А втім, хай тобі щастить – сьогодні й щодня!

– Якщо попереду на нас не чекає нічого страшнішого за Старий Ліс, то твоє побажання здійсниться. Скажи Гандальфові, щоб негайно прямував до Тракту: ми підемо якомога швидше й не забаримося.

– До побачення! – хором промовили усі мандрівники і зникли під склепінням тунелю. Фредегар сам пішов додому.

Під землею було темно і вогко. Вихід з тунелю був замкнений ворітьми з товстого залізного пруття. Меррі спішився, відімкнув замок, а коли всі вийшли, штовхнув стулки, і вони із зловісним брязкотом зачинилися.

– Ось бачите, – сказав Меррі, – ми стоїмо на межі Старого Лісу.

– А чи правду про нього кажуть? – спитав Пін.

– А що ти маєш на увазі? Ті байки, що їх няньки розповідали Череванчикові і налякали з дитинства назавжди, – про гоблінів, вовків та все таке, на мою думку, дурниці. У всякому разі, я цьому не вірю. Але Ліс дійсно дивний. Там усі речі здаються живими, не те що у Краї. І дерева не люблять чужинців, стежать за всіма. Удень, звичайно, нічого [122] більше не буває. Може, зрідка найзліші з дерев чи то гілку кинуть, чи коріння під ноги підставляють, чи штрикнуть колючкою. Але вночі, кажуть, трапляються жахливі випадки. Після заходу сонця я тут бував разів зо два, та й тоді далеко не заходив. Мені здавалося, немов дерева шепочуть одне до одного, розповідають плітки чи новини якоюсь незбагненою мовою; а ще гілки гойдалися, коли ніякого вітру не було. Дерева нібито вміють рухатися, можуть оточити

прибульця і затиснути. Дуже давно вони навіть спробували напасти на Переплетінь: взяли та й вирости просто перед нею і перешилились усередину. Але гобіти зібралися, порубали їх кількасот і влаштували величезне багаття, а уздовж Переплетені спалили широку смугу. Дерева більше не нападали, але дуже озлилися. Ту галявину, де їх попалили, досі можна побачити у лісі, неподалік від краю.

– А ще що тут є крім дерев? – спитав Пін.

– У хащі лісу та на протилежному краї, якщо вірити чуткам, живуть неймовірні істоти, – відповів Меррі. – Я на власні очі нічого не бачив. Але ж хтось прокладає тут стежки? Та вони зміщуються; знайдеш проторовану стежку, а потім вона гоп! – і майне до зовсім іншого місця. Неподалік від наших воріт здавна була широка доріжка – вона вела до Попалини, а звідти далі, до північного сходу, приблизно у тому напрямку, що нам потрібен. Ось її я й спробую зараз віднайти.

Поза ворітьми яр ставав ширшим. На другому його кінці ледь помітна стежинка вела до краю лісу, що починався на відстані ста з гаком ярдів від Переплетені. Та щойно вони увійшли під запону листя, стежка зникла. Гобіти поглянули назад, але темну смугу Переплетені вже годі було побачити крізь стовбури, що густо стояли навкруги. А попереду нічого не було видно, крім незчисленних стовбурів, кривих і струнких, товстих і тонких, рівних і гіллястих; всі вони обросли лишайником, сірим та зеленим, і слизькими наростами.

Втім, Меррі не втрачав бадьорості. «Шукай-но краще ту стежку, – сказав йому Фродо, – та пильнуй, щоб ми не загубилися, та не забувай, з якого боку Переплетінь!» Вони вибрали більш-менш широкий просвіт між деревами, і поні потрюхали уперед, старанно огинаючи кострубате, покручене коріння. Підліску тут не було. Місцевість поволі йшла вгору, і чим далі, тим вищим, темнішим та густішим ставав ліс. Мертва тиша панувала навкруги, лише зрідка по [123] нерухомому листю котилися униз краплини води. Гілля не коливалося, але у гобітів склалося неприємне відчуття, що за ними невідривно стежать і неприязнь лісу помалу перетворюється на ворожість. Це почуття уперто зростало, поки вони не почали раз у раз скидати головами та озиратися, немов чекали раптового нападу.

Від стежки не було ані сліду, дерева ніби навмисне перегороджували їм шлях. Нарешті Пінові стало зовсім несила, і він раптом заволав:

– Гей-гей! Я нічого поганого не роблю! Тільки дайте-но пройти!

Налякане товариство зупинилося. Але те волаання пролунало глухо, ніби з-під товстої ковдри – ані луни, ані відповіді; тільки ліс, здавалося, ще щільніше зімкнувся та насторожився.

– Я б на твоєму місці не кричав, – сказав Меррі. – Від цього ніякої користі, тільки шкода.

Фродо вже сумнівався, чи знайдуть вони взагалі хоч якусь стежку та чи мав він право тягнути друзів за собою до цього огидного лісу. Меррі озирався на всі боки та, мабуть, вже загубив вірний напрямок. Пін це помітив.

– Швидко це в тебе виходить – загублюватися! – сказав він. Але у ту ж мить Меррі з полегшенням присвиснув і показав рукою уперед:

– Оце так так! Адже дерева насправді рухаються! Ось там, здається, Попалина, а стежка кудись поділася!

У хащі дещо розвиднілося, і зненацька вони опинилися на широкій галявині. Над ними розкинулось несподівано блакитне й чисте небо – йдучи лісом, вони не помітили, як розтанув туман і зійшло сонце. Щоправда, воно висіло ще не дуже високо та висвітлювало поки що самі верхівки дерев. По краю галявини густі зелені зарості стояли непроникливою стіною.

На галявині ж росла тільки жорстка трава, та високий бур'ян: зів'ялий болиголов, якісь сухі, зонтики, чортополох. Зеленіла тільки травичка, що зросла на пухкому попелі. Похмура місцина; але вона здавалася милою та радісною після лісового мороку.

Гобіти підбадьорилися і з надією спостерігали, як розходиться по небу денне світло. По той бік галявини у зеленій стіні з'яв отвір, до нього збігала добре помітна стежка. Навіть

здаля можна було побачити, яка вона широка, лише де-не-де крони дерев нависали над нею. Туди вони й попрямували» [124] Стежка підіймалася по невеличкому косогору, але тепер вони посувалися швидше та жвавіше; здавалося, що ліс нарешті вгамувався й дозволить усе ж таки пройти вільно крізь нього.

Але десь по годині зробилося спекотно і задушно. Дерев знов підступили близько і не давали оглянутись довкола. Зла воля лісу дедалі більше давила на них. Не чути було нічого, крім шурхоту опалого листя та стукоту, коли поні перечіплялися копитами за коріння, що ховалося під листям, але у мертвій тиші і цей звук лунав у вухах, неначе грім. Фродо спробував удатися до пісні, щоб підбадьорити супутників, але голос його відразу змінився на шепіт:

– Гей, подорожні у лісі глухому!
Не бійтесь нічого! Далеко додому,
Дерев чорніють, мов справжня стіна,
Але ж вас не зможе утримать вона.
І небо просторе засяє над нами,
І сонечко зійде, і місяць з зірками,
Хоробрим підкориться ліс-лиходій...*

*** Переклад А.Немірової.**

– сказав він і замовк. У повітрі відчувалась важкість, вимовляти слова доводилося через силу: Позаду них затріщала і впала на стежку велика гілка. Попереду вже не було проходу.

– Не подобається їм слухати про підкорення, – зауважив Меррі. – Я б зараз не радив співати. Почекай, доки нї дійдемо до краю лісу. Ось тоді вже ми йому утнемо прощальний хор!

Він говорив весело, старанно приховуючи сильну тривогу. Йому ніхто не відповів. Усі були пригнічені. На серці Фродо ставало щодалі все важче; з кожним кроком він все більше жалкував, що ризикнув кинути виклик Лісові. Він уже готувався запропонувати повернутися (якщо це ще було можливо), аж раптом все змінилося. Підйом скінчився, темні дерева розійшлися, і перед ними лежала майже пряма стежина. В далечині, понад чубами лісу, мов лиса маківка, майоріла зелена верхівка пагорба. Стежина вела саме туди.

Гобіти знову прискорили ходу, радіючи можливості хоч на якийсь час вийти з-під склепіння лісу. Стежка поринула униз, потім знов почала підійматися, аж нарешті вони [125] опинилися біля підніжжя крутого схилу. Тут стежка ховалася у травах. Ліс стояв навкруги пагорба рівним колом, ніби підстрижений. Гобіти спрямували конячок угору і, здолавши кілька витків, досягли верхівки. Там вони зупинилися й озирнулися. Світило сонце, але Далечінь ховалася за серпанком туману. Поблизу туман майже розвіявся, тільки у лісових яругах та понад глибокою щілиною, що розрізала ліс на півдні, ще курилися білі хмаринки, схожі на дим. Меррі показав туди рукою:

– Оце Осокорка. Вона тече на південний захід, крізь ліс, і впадає у Брендівіну неподалік від Стіни. Нам туди не треба йти. Кажуть, що долина Осокорки – найстрашніша у всьому лісі, звідти всі дива й походять.

Фродо і Сем подивилися у тому напрямку, але туман ховав вологу, глибоку долину та південну чверть лісу, що лежала поза нею. Навкруги – те ж саме. Було близько одинадцятої, на відкритій верхівці сонце сильно пригрівало, але понизу все тонуло в осінньому мареві: на заході – ані Переплетені, ані Брендівіни за нею, а на півночі, куди вони дивилися з особливими сподіваннями, нічого схожого на Східний Тракт. Вони стояли на острівці серед лісового моря, і обрії були ледь помітні.

Обривчастий з південного сходу, той пагорб був схожий на верхівку підводної гори, чиї підніжжя криються у безоднях під хвилями. Гобіти розсілися на травиці і пообідали, а листяний прибіб колихався в них під ногами. Сонце піднялося ще вище, і ген далеко на сході, за лісом, проступав сіро-зелений ланцюг Могил. Приємно було бачити край цього

жахливого лісу, хоча йти до Могил вони не збирались, ну, хіба що у крайньому разі: у гобітанських переказах Могили поставали як примара чи не жахливіша, ніж Старий Ліс.

Нарешті вони відважилися рушити далі. Стежка, що привела їх туди, знайшлася на північному схилі; але не встигли вони далеко відійти, як помітили, що вона уперто звертає ліворуч. Незабаром почався крутий спуск. Він міг привести їх тільки до долини Осокорки, куди їм зовсім не треба було йти. Трохи посперечавшись, подорожани вирішили покинути невірну стежку й попрямувати точно на північ: адже Тракт, хоч його не було видно з пагорба, мав лежати саме там, ще й не дуже далеко. До того ж на північному боці, тобто наліво від стежки, ліс здавався сухішим і просторішим, дерева – смереки та ялинки – стояли рідко; [126] дуб, ясеня та якісь безіменні дерева непроглядних хащ уже не зустрічалися.

Спочатку такий вибір здавався вдалим. Вони посувалися уперед з непоганою швидкістю, та тільки, судячи по сонцю, що мигтіло понад галявинами, щось весь час у якийсь незрозумілий спосіб відносило їх до сходу. Але потім дерева знов стали замикати ряди саме у тих місцях, де здаля здавалися рідшими; землю поорали дивні вибоїни – чи то колії велетенських коліс, чи то широкі рівчаки або покинуті дороги, порослі ожиною. Вони обов'язково йшли впоперек, а перейти їх можна було тільки якщо спуститися до дна та вилізеш на протилежний схил; а це була праця втомлива і складна для поні. Дно кожної вибоїни вкривав чагарник і переплетений підлісок, який чомусь був суцільно непролазним, коли треба було звернути вліво, але легко піддавався, якщо звернути праворуч; пошуки зручного підйому забирали чимало часу. І неодмінно на тому боці ліс ставав густим і темним, а прохід вліво і вгору пропадав – подорожні мусили йти праворуч і вниз.

По кількох годинах таких поневірянь украй заморочені гобіти добре розуміли тільки те, що давно вже не йдуть на північ. Хтось немов підштовхував їх, і вони слухняно наближались не до краю лісу, а на південний схід, у саме серце його.

День повернуло вже до вечірнього пруга, коли вони потрапили до особливо глибокої вибоїни з настільки крутими, навіть прямовисними стінками, що годі було й думати, щоб вибратися уперед чи назад, не покинувши поні та в'юки. Нічого іншого не залишалось, як іти по дну тої ущелини – вниз. Грунт ставав пружним, а де-не-де й багnistим, зі стінок точилася вода, і незабаром уже малий потік, нерозбірливо лопочучи, біг крізь зарості. Потім дно почало швидко знижуватися, потік розлився і зашумів на поріжках. Гобіти опинилися у похмурому видолинку, який високо зверху вкривали крони дерев.

Спотикаючись, шкандибали гобіти уздовж потоку, аж раптом, мов крізь розчинені ворота, побачили попереду сонячне сяйво. Видолинок виходив до берега річки, порослого очеретом та осокою.

Роздивившись, вони зрозуміли, що йшли ущелиною, яка розколола високе круте урвище. Напроти підіймався другий схил, такий же уривистий. Золотаве передвечірнє світло заливало цей затишний куточок. Між обривів текла [127] темна річка; розм'явлені верби росли понад нею, вербове гілля сіткою спліталось над водою, мертві стовбури верб мокли в ній, і тисячі опалих вербових листків пливли, мов човники, по її гладкій поверхні. Теплий вітерець крутив у повітрі листя, що сипалося з дерев, шурхотів у очеретах, і гілля верб порипувало.

– Еге, тепер я хоча б утямив, куди ми потрапили, – сказав Меррі. – Точнісінько не туди! Ця річка – Осокорка. Піду роздивлюся...

Він зник у очеретах, але невдовзі повернувся і сповістив, що між скелями та річкою земля досить тверда, де-не-де щільний дерен сягав до краю води.

– Це ще не все, – сказав він, – там є якась стежинка. Якщо піти нею вліво, можна дістатися до східного краю лісу.

– Сподіваймося на краще! – сказав Пін. – Бо ж вона, може, йде не туди, а до найближчої трясовини. Як ти гадаєш, хто і для чого тут ходить? То ж не задля нашої користі стежку робили, еге ж? Ой, панове, цей ліс з усім його господарством мені подобається щодалі менше. Здається, правду старі люди казали... А чи далеко нам, на твою думку, крокувати?

– Не знаю, – зізнався Меррі. – Звідки ж мені знати, наскільки нас занесло униз по Осокорці та хто міг так протоптати стежку. Але іншого шляху не маємо. Нічого не вигадась!

Що поробиш? Друзі один за одним пішли тією стежкою слідом за Меррі. Все там позаростало буйними травами, що часом вкривали їх з воловою, але стежка була зручна: хтось старанно обходив усі багністі місця та затоки, а там, де до річки стікали бурчаки з ярів, дбайливо поклав колоди чи оберемки сухого ломаччя.

Спекота посилювалася. Над мандрівниками з дзижчанням крутилися рої мух та всілякої мушви, а сонце пекло їхні спini. Аж ось, нарешті, вони увійшли до густого затінку; величезні сірі віти розпростерлися понад травою. Гобіти ледве пленталися, вкрай знеможені. Соннота немов витікала з-під землі, просочувала повітря, розливалася по тілу. Кожний крок тепер вимагав важких зусиль.

Фродо відчував, що зараз засне на ходу. Пін, що йшов попереду нього, спіткнувся і впав – у нього просто підкосилися ноги. Фродо зупинився й почув, як Меррі бурмоче: [128]

– Погано... я й кроку не зможу зробити, поки не відпочину. Треба поспати. Хоч недовго. Під деревом така прохолода. Мухи не дошкуляють;..

Фродо дуже не сподобалося те бурмотіння.

– Йдемо далі! – крикнув він. – Спати ще рано. По-перше, треба вибратись з лісу!

Але друзі його вже неспроможні були послухатися. Поруч, позіхаючи на всю горлянку та безглуздо блимаючи очима, стояв Сем. Дрімота долала вже й самого Фродо. В голові у нього все пливло. Запапувала мертва тиша. Мушва більше не дзижчала. Тільки з гілок, що звисали зверху, ледь чутно лунав дрімотний спів. Фродо з зусиллям підняв голову і побачив велетенське, коструbate дерево осокір. Гілля його було схоже на лапи з безліччю цупких пальців, вузлуватий, горбистий стовбур зяв шпаринами і тихо поскрипував. Листя тріпотіло під вітром у ясному небі, миготіло, засліплюючи очі, і Фродо впав, мов підкошений, де стояв.

Меррі та Пін допленталися до осокора і вляглися під його корінням. Шпарини у стовбурі, здавалося, розкрилися ще ширше, готові поглинути їх; дерево скрипіло й хиталося. Листя, темне зверху та сріблясте знизу, тремтіло у сонячному промінні і тихо-тихесенько співало. Якщо заплющити очі, можна було навіть розрізнити слова – про полуденну знемогу, про прохолодну воду, про солодку дрімоту. Пін та Меррі підкорилися чарам і міцно заснули, притулившись до стовбура старого сірого осокора.

Фродо полежав трохи, змагаючись зі сном, але все ж таки спромігся підвестися на рівні нога. Тепер він жадав швидше пірнути у прохолодну воду. «Почекай-но, Семе, – пробурмотів він, – я тільки на хвилинку умочу ноги...»

Напівсонний, він дошкандибав до берега. Над ним нависли могутні корені старого осокора, які звивалися, мов дракони, що повзуть до водопою. Фродо заліз на один такий корінь і сунув розгарячені ноги до брунатної води. І не встиг він торкнутися спиною сірого стовбура, як сон нарешті здолав його.

Сем сів, почував Потилицю і широко позіхнув. Йому було чогось млосно. Вечір тільки надходить, а він заснув – кепська справа! «Сонце, задуха, все гаразд, – подумав він. Ось тільки не подобається мені це здоровезне дерево. Не вірю я йому. Ти дивись, співа колисанки серед ясного дня! Де це бачено!» [129]

Він підвівся, крекчучи та хитаючись, і пішов поглянути, що там роблять поні. Конячки розбрелись по стежці, він наздогнав їх і привів назад, але раптом почув два різних звуки: один гучний – впало щось важке, а другий – тихий, але виразний, немов клацання замка на дверях, які хтось зачинив.

Сем метнувся прожогом до річки і побачив Фродо у воді під берегом; товстий корінь пригас його, а Фродо й не пробував пручатися. Сем ухопив хазяїна за куртку, висмикнув з-під кореня і з великим зусиллям витяг на суходіл. Майже відразу Фродо опритомнів, закашлявся й почав відпльовуватися.

– Уяви собі, Семе, – сказав він нарешті, – це бридке дерево мене ледве не втопило! Коренем підчепило і штовхнуло у воду!

– Приснилося вам, пане, – відповів Сем. – Не варто було спати у такому місці.

– А де молодші? – спитав Фродо. – Хотів би я знати, що їм сниться!

Вони обійшли осокір, і тоді Сем збагнув, що то було за кляцання: Пін зник, шпарина, біля якої він лежав, замкнулась. Меррі теж потрапив до пастки: його затисло, мов обценьками, в іншій шпарині, назовні стирчали тільки ноги, а все інше зникло у темній щілині.

Фродо й Сем закалатали по стовбуру там, де раніше лежав Пін; потім стали відчайдушно бити по краях шпарини, що затисла Меррі, але все даремно.

– Та що ж це за підступ такий! – гірко скрикнув Фродо. – За яким лихом ми сунулися у цей клятий Ліс! Чом не повернулися до Струмкової Яруги? – Він щосили штурхнув осокір ногою, не відчуваючи болю. Стовбур і гілки ледь помітно затремтіли, листя затріпотіло й зашепотіло з відвертою насмішкою.

– А чи ми взяли з собою сокиру, пане? – спитав Сем.

– Є невеличка, хмизу на багаття нарубати, та ж для цього велетня вона навряд чи згодиться...

– Постривайте! – При згадці про багаття Сем щось пригадав. – Ми можемо його підпалити!

– Можемо, мабуть, – з сумнівом сказав Фродо. – Але ж, скоріш за все, ми тільки підсмажимо Піна живцем там, усередині.

– Ну, хоч спробуємо налякати це дубище, – сказав Сем суворо. – Якщо не відпустить їх, я його звалю, хоч би й зубами довелось гризти! [130]

Він підбіг до поні, що паслися поблизу, дістав з торби дві коробочки з трупом та сокирку. Поквапом набравши сухої трави, листя, шматочків кори, наламавши суччя, вони навалили все це навколо осокора, під замкненими шпаринами. Сем висік іскру, суха трава відразу ж запалала, спалахнуло яскраве полум'я, заклубочився дим. Гілки затріщали. Вогняні язички лизнули зморшкувату кору старого дерева. Осокір здригнувся до самої верхівки. Листя засичало понад їхніми головами від гніву та болю. Меррі заволав, а зсередини долинав приглушений зойк Піна.

– Геть з цим! Геть! – благав Меррі. – Він мене навпіл переріже, якщо не розкидаєте це! То він так каже!

– Що? – закричав Фродо, метнувшись прожогом на другий бік дерева. – Що розкидати?

– Вогонь! Вогонь!

Гілки осокора несамовито гоїдалися. Хтозна звідки налетів вихор, зігнув сусідні дерева, все закружляло, немов хтось кинув камінь у стоячий вир, і збаламучена вода пішла колами.

Сем затоптав запалений хмиз. А Фродо, цілком безтямно, не розуміючи, для чого він так чинить, на що сподівається, помчав наосліп по стежці, лементуючи: «Допоможіть! Допоможіть!» Він ледь міг чути власний голос – так гуло все навкруги під вітром. Він був у відчаї, він наче збожеволів...

Раптом він зупинився. Йому здалося, ніби звідкись, здалека, з лісової глибочини позаду нього пролунав відгук. Він обернувся й прислухався: так, без сумніву, у лісі хтось наспівував, глибокий, веселий голос співав безжурно й радісно, ось тільки слова були зовсім чудернацькі:

Дінь-день, світлий день!
Дзелень-дінь-ділло,
Том, бом, славний Том,
Том Бомбадилло.

Сподіваючись на краще і побоюючись нового лиха, Фродо й Сем завмерли. Аж ось з потоку незрозумілих нісенітниць вилилася дивовижна пісня:

Гей, день, дiнь-делень.
Де ти моя мила?!
Свiте мiй, вiтровiй, пташка легкокрила.
Дiнь-делень, скiк-поскiк, з гiрки у долину. [131]
Том додому спiшить – дзвiнко пiсня лине.
На рiцi – промiнцi, водянi лiлeї
Том несе у руцi для жони своєї.
Дзелень-гай, поспiшай – сонечко сiдає.
Ген кохана моя пiд вiкном чекає.
Золотинка – нiжний цвiт, сонячна iскринка!
Том додому спiшить, ллеться пiсня дзвiнка.
Осокоре, сивий дiд, не хились додолу!
Геть корiння з-попiд нiг! Том спiшить додому.
Дiнь-делень, гасне день, сонечко сiдає.
Том додому йде – пiсеньку спiває.

Фродо і Сем стояли, немов зачаровані. Вітер вгамувався. Дерева зашурхли, листя їхнє вже не шурхотіло. Знов залунала пісня, і незабаром понад очеретами з'явився, пританцьовуючи та підплигуючи, старий потертий капелюх з високим наголовком і довгим блакитним пером.

Ще кілька стрибків, і гобіти побачили незнайомого чоловіка – принаймні, як на гобіта він був занадто великий та важкий, хоч, може, й нижче Рослого Народу. Але галасу він наробив, як справжня людина – щосили тупав товстими ногами у чималих жовтих черевиках і ломився крізь чагарник та очерети, мов буйвіл, що йде до водопою. Одяг та очі його були ясно-блакитні, а борода брунатна; обличчя рум'яне, як стигле яблучко, у тонких зморшках від сміху. В руках він ніс купку білого латаття на широкім, як таця, листі.

– Поможіть! – закричали Фродо з Семом, кидаючись до нього з простягнутими руками.

– Гей-гей! Малюки! Постійте-но! – вигукнув бородань, змахнув рукою, і гобіти зупинилися, як укопані. – Що за гомін над рікою, куди поспішаєте? Диви, ще й дихають обоє важко, ніби від когось втікають! Розповідайте, що скоїлось, бо я не перший-ліпший перехожий. Я – Том Бомбадил, здавна мешкаю у цьому краю, а зараз додому поспішаю. Кажіть, що за біда, та не зволікайте, та у запалі латаття моє не ламайте!

– Старий осокір викрав моїх друзів! – ледве дихаючи, промовив Фродо.

– Панича Меррі затисло! – додав Сем.

– Що? – скрикнув Том Бомбадил і високо підстрибнув. – Старий осокір? Оце й усе? Він здібний на такі витівки, ще й на гірші. Бач, дуплястий, з малюками надумав воювати. Ось я його швиденько здолаю. Як не хоче він поводитись [132] чемно – хай спить, як усім деревам належить! Я заспіваю йому такої суворої пісеньки, що він до самої серцевини застигне, бо здійметься така хуртовина – не те що листя з нього позриває, ай гілки! Чуєш, старий корче?

Бомбадил обережно опустил свої квіти на траву, підбіг до осокора і помітив ступні Меррі – все, що залишилось назовні. Том приклав уста до шпарини і проспівав щось низьким голосом. Слів гобіти не розібрали, але Меррі раптом заворушився, задригав ногами. Том відскочив і, відламавши одну з гілок, хльоснув нею по стовбуру.

– Відпусти їх, старигане! – звелів він. – Час уже вгамуватись! Не годиться зараз злитися, краще тобі спати! Плоть землі оплітай! Корінням глибоко сягай! Пий води досхочу та відразу засинай! Чуєш, що тобі звелів? Чуєш, тут я – Бомбадил!

Щілина у стовбурі несподівано поширшала. Бомбадил відразу схопив Меррі за ноги та смикнув. З сухим тріскотінням розкрилася ще й друга шпарина, з неї вивалився Пін, ніби його добряче стусонули. У ту ж мить обидві щілини з глухим стукотом закрилися знов. Осокір здригнувся від коріння до верхівки й завмер.

– Спасибі, спасибі! – навперербій загомоніли гобіти. Том Бомбадил схилився, глянув їм в очі і розсміявся:

– Тепер, малючки, ходімо зі мною! Вдома стіл уже накритий, там знайдете вершки і хліб, свіже масло і сотовий мед, а на мене, Бомбадила, жіночка чекає. За вечерею ми поговоримо досхочу. Поспішайте за Томом, щоб до Тома дійти!

З цими словами він підібрав своє латаття, помахав заклично рукою і покрокував, пританцьовуючи та підплигуючи, по траві на схід, співаючи голосно й без усякого ладу.

Гобіти, що оніміли від подиву й радості, щосили поспішили за ним. Але сил у них вже бракувало. Том швидко зник з їхніх очей, і його спів лунав усе тихіше, але потім знову став голоснішим, і вони розібрали слова:

Навпрошки, малюки, через ліс додому.
Поспішіть залюбки за веселим Томом.
Дінь-делень, гасне день, проминає літо.
Ну ж ходім, добрий дім вогниками світить.
Сонце в Західні моря кане до світання,
Нам стежинку осія променем останнім.
Пломенить в каміні жар, – не лякайтесь бору.

Ані лісу, ані чар злого Осокора. [133]
Дінь-делень, гасне день, проминає літо.
Ну ж ходім, добрий дім вогниками світить.

Майже відразу ж сонце сховалося за лісом позаду них. їм згадалось, як західне проміння навскіс освітлює Брендівину, як у вікнах Брендітропу загоряється безліч вогників. Глибокі сутінки накрили їх; стовбури й гілки погрозливо нависали над стежкою. Білі струмені туману підіймались, колихаючись, понад річкою і заливали коріння дерев, що торкалися води. Від землі, прямо з-під ніг, підіймалася пара, прискорюючи наступ вечора. Стежка губилася у темряві.

Гобіти дуже втомилися. Ноги немов чавуном налились. Дивні, приглушені вигуки лунали в очеретах обабіч стежки; а глянувши вгору, на бліде небо, вони бачили зморшкуваті, гулясті пики, що вирячувалися на них з високих лісистих берегів. Усе це не могло бути наяву; мабуть, їм снився зловісний, безпробудний сон. Ще трохи, і ноги відмовилися б нести їх, аж ось земля пішла угору. У темряві забелькотіла вода. Майнуло пір'я білої пini там, де річка падала з невисокого порожка. Нарешті дерева розступилися, туман залишився позаду. Гобіти вийшли з лісу. Перед ними лежала широка трависта лука. Річка, тепер вузька і швидка, весело неслась їм назустріч, і вода її грала та іскрилася у світлі зорь, що вже всипали небо.

Трава була м'яка і низенька, немов підстрижена. Останні дерева лісу стояли рівно на зразок огорожі. Добре помітна біла доріжка, дбайливо розчищена та обкладена камінням, вилась до верхівки невеличкого пригорк'а, осяяного зоряним світлом, і там, високо, вони побачили будинок з освітленими вікнами. Ще один спуск, ще підйом по гладкому зеленому схилу, й несподівано широка смуга світла лягла на траву – то відкрилися двері дому. Гобіти наблизилися до Бомбадилової оселі. За нею височіли оголені сірі скелі, а далі здіймалися темні верхівки Могильної Гряди.

Гобіти й поні – усі заквапились. Втому та страх як рукою зняло. А назустріч їм лилася пісня:

Дінь-дінь, добрий дім, поспішіть, малята!
Поні, гобіти – усім час відпочивати.
Ну ж бо весело гуртом заспіваєм пісню...

Потім ще один голос, юний та віковичний, як весна, задзвенів, вітаючи їх, немов гірський потік, що тече з гір серед тихої ночі: [134]

Дінь-делень, гасне день, починаймо пісню
Про гілля молоде, про зелене листя,
Про озерця малі, про глибоке море,
Про туманні горби і могутні гори,
Про зірок ніжний дзвін, роси на світанні, –
Де живе Бомбадил і його кохана.

Під цей спів гобіти ступили на поріг і замружились від яскравого золотого світла.

Розділ 7 ГОСТЮВАННЯ У БОМБАДИЛА

Четвірко гобітів переступили широкий кам'яний поріг і застигли, кліпаючи очима. Вони опинилися у довгій низькій кімнаті, освітленій лампами, що висіли на сволиці попід стелею; на столі з темного блискучого дерева яскраво горіли високі свічки жовтого воску.

У кріслі на протилежному кінці кімнати сиділа прекрасна жінка. Її довге золотаве волосся струменіло по плечах; її вбрання, ніжно-зелене, як молодий очерет зі сріблястими

краплями роси, прикрашав пояс із золотих ірисів, переплетених з незабудками. Біля її ніг у пласких посудинах з сірої та рудої глини плавало біле латаття, і здавалося, немов крісло її – це трон посеред чудового озера.

– Заходьте ж, добрі гості! – сказала вона, і гобіти відразу впізнали той голос, який щойно співав уночі.

Вони зробили кілька несмілих кроків уперед і почали низько вклонятися, відчуваючи себе ніяково, немов прохаючи напитися під дверима сільської хатинки, зустріли королеву ельфів, убрану у живі квіти.

Але перш ніж до них повернулася мова, жінка легко підвелася, перескочила через посудини з квітами і, сміючись, підбігла до них. Вбрання її шелестіло, мов трава понад струмком.

– Заходьте ж, друзі! – повторила вона, узявши Фродо за руку. – Смійтеся, веселіться! Я – Золотинка, дочка Ріки.

Вона зачинила за ними двері і, широко розкинувши білосніжні руки, промовила:

– Ніч сюди не пустимо! Може, ви ще боїтесь туманів, і темряви, і глибокої води, і диких істот? Нічого не бійтесь: сьогодні вас захистить Том Бомбадил! [135]

Очманілі гобіти дивилися на неї. А вона скинула на них оком і посміхнулась.

– Прекрасна пані! – промовив нарешті Фродо. Серце його несподівано виповнило незбагненна радість, як при зустрічі з ельфами; хоч зараз чари були не такі піднесені, але глибші та ближчі до серця смертного, чудові, але не чужі.

– Прекрасна пані! – повторив він. – Тепер я зрозумів ту радість, що бриніла у Бомбадилових піснях!

Тонка галузочка вербова, ранкова росяна трава,
Води живої срібна мова, – прекрасна Доня річкова!
Минуть літа, весняні дні, пролинуть осені злотисті, –
Вовік дзвенять її пісні дощем у радісному листі.

Він зам'явся й замовк, вражений, звідки узялися в нього ці рядки. Золотинка розсміялась:

– Ласкаво просимо! Мені не доводилось чути, щоб мешканці Гобітанії були такі красномовні. Але я бачу, ти – друг ельфів, бо очі твої блищать, а голос дзвенить. Приємна зустріч! Сідайте ж та підждіть господаря цього дому. Він зараз прийде, тільки улаштує ваших поні.

Гобіти охоче всілися на низьких стільчиках з плетеними сидіннями, а Золотинка заходилася клопотати коло столу; і рухалася вона так легко та спритно, що годі й уявити. Звідкись з-за дому долинув спів; серед нескінченних «там-па-рам, бампа-рам, тинда-тин» можна було уловити:

Бомбадил – молодець, веселун великий.
Синій в нього каптанець, жовті черевики.

– Прекрасна пані! – втретє сказав Фродо по хвилині роздуму. – Можливо, моє запитання здасться тобі безглуздом, але скажи нам, будь ласка: хто такий Том Бомбадил?

Вона зупинилась і відповіла з посмішкою:

– Він – Бомбадил!

Фродо здивовано глянув на неї.

– Він такий, яким ви бачите його, – пояснила Золотинка. – Господар пагорбів, лісів та вод.

– Отже, весь цей дивовижний край належить йому? Ні, ні! – трохи спохмурніла вона і додала тихо, мов для себе: – Це було б занадто важко. Дерев та трави, все, що росте на землі, не належить нікому. Але Том – господар. Ніхто ще не наслідювався завадити йому,

коли він гуляє по лісі, плюскотить у воді чи стрибає по схилах під [136] сонцем і місяцем. Він нічого не боїться. Том Бомбадил – господар.

Саме у цю мить двері відхилилися і увійшов Том Бомбадил. Замість капелюха на його густих кучерях лежав тепер вінок з осіннього листя. Він засміявся і, наблизившись до Золотинки, узяв її за руку.

– Ось моя пречудова пані! – сказав він, вклонившись до гобітів. – Золота моя ягідка у зелені та сріблі, з квітами на поясі! Бачу, що стіл вже накритий! Ось вершки, мед і хліб. Бачу ще сир та свіжий салат, тарілки й келихи поряд стоять. Масло, та ягоди, та молоко – чи цього нам досить? Чи вечеря готова?

– Вечеря готова, – сказала Золотинка, – а ось гості – ще ні!

Том поплескав у долоні й вигукнув:

– Даруйте, Тому все балачки, а гості ж втомилися! Гаразд, ідіть-но зі мною, проведу вас, відразу полегшає. Вмийтеся, друзі мої, освіжіть обличчя, скиньте брудну одежину, розчешіть волосся!

Він відкрив двері і провів їх коротким коридором, а потім до кімнати з нахиленою стелею у північному куточку дому. Гладкі кам'яні стіни були вкриті зеленими килимами та жовтими завісками. По підлозі, викладеній плитками, був розсипаний свіжий очерет. Біля стіни рядком лежали чотири м'яких матраци, кожен з купкою ковдр, а напроти, на довгим ослоні, стояли глиняні тази й глечики з холодною та гарячою водою. А ще біля кожної постелі були приготовані зелені пантофлі.

Незабаром, умиті й свіжі, гобіти посідали до столу, по двоє з кожного боку, а на кінцях його сиділи Золотинка та Господар. Трапезували довго та весело. Хоч гості їли, як здатні їсти тільки зголоднілі гобіти, частування не бідніло; їм підливали у келихи звичайну холодну воду, але вона бадьорила як вино та розв'язувала язики. Вони й не помітили, коли вдалися до співу, ніби співати було для них так само просто та звично, як розмовляти.

Нарешті Том з Золотинкою підвелися й спритно прибрали зі столу. Гостей посадили у крісла з ослінчиками для втомлених ніг і звеліли сидіти тихо. У широкому вогнищі жеврів вогонь, кімнату заповнювали приємні пахощі яблуневої деревини. Коли все прибрали, світло загасили, крім одного світильника та пари свічок у кутках камінної полиці. Золотинка зі свічкою у руці підійшла до них і побажала доброї ночі та міцного сну. [137]

– Хай ніщо не бентежить вас, – сказала вона. – Не зважайте на нічний гомін! Не зайде до наших дверей та вікон ніщо, крім місячного сяйва, та зоряного світла, та вітру з гірських верхів. На добраніч!

І вона, оточена мерехтінням і шелестом, вийшла з кімнати, неначе струмисько продзюркотів по прохолодному камінню у нічній тиші.

Том мовчки присів поряд з гобітами, а вони, осоловілі, ніяк не наважувалися задати хоча б одне з багатьох запитань, котрі дошкуляли їм під час вечері. Нарешті Фродо заговорив:

– О Господарю, скажи: чи ти почув мій поклик, чи ми спіткали тебе випадково?

Том поворушився, неначе розбуджений від приємного сну.

– Що-що? – перепитав він. – Чи почув я тебе? Ні, не чув, бо ж я співав. Не назвав би випадковою таку зустріч, але шукати вас навмисне навіть думки я не мав. Вас очікував, щоправда. Чутка-бо до нас дійшла, що блукаєте ви лісом, стомлені та без доріг. А куди вас занесе, було зрозуміло – всі стежини приведуть вас до Осокорки. Старий сірий осокір – чарівник відомий, і нелегко малюкам опиратись йому. Ну, а Том поспішав у своїй справі, був він дуже зайнятий... – Том опустив голову, немов збираючись заснути, але замість того тихо проспівав:

Я у тому кінці мав собі заняття,
Позбирав на ріці водяне латаття,
Щоби квіти ясні холоди не били,
Щоб всміхалась мені радість моя мила.

Кожен раз – лиш пора літу відлітати,
Я приходжу зібрать водяне латаття.
Я в краях стрів колись Золотнику милу.
Там пісні її лились, серце тріпотіло...

Він глянув на гобітів несподівано ясними блакитними очима:

Щастя маєте, малі, - буду я нескоро
Там, де сталася у вас сварка з Осокором.
Він чаклун-дідуган все обплів корінням...
І коли ще весна забуває зіллям...
І кохана моя – зіронька небесна.
Побіжіть босоніж до ясного плеса. [138]

Тут уже Фродо не втримався й задав запитання, яке особливо займало його:

– Скажи, Господарю, хто такий Старий Осокір? Я про нього нічого раніш не чув.

– Ні-ні, не треба! – разом стрепенулися Пін та Меррі. – Не зараз! Краще вранці!

– Це вірно, – згодився Том. – Усім тепер час відпочити. Говорити про зле не варто, коли ніч стоїть над світом. Спіть солодко на подушках, спочивайте до світанку! Не жахайтесь, як щось гримне, – крізь ці стіни не пролізе навіть старий осокір!

Він загасив світильник і, взявши по свічці у кожную руку, повів гостей до спальні.

Матраці й подушки були м'які як пух, а ковдри – з білої вовни. Не встигли вони полягати та загорнутися по-щільніше, як уже всі міцно спали.

Пізно уночі Фродо приснився страшний сон. Молодий місяць плив по небу; в його слабкім світлі похмуро чорніла стіна з ворітьми під темною аркою. Фродо у якийсь дивний спосіб злетів над нею і побачив, що скелі кільцем охопили рівнину, а посеред рівнини здійсмається чи то величезна скеля, чи кам'яна вежа. На верху її хтось ворухнувся. Місяць, підіймаючись над вежею, освітив білосніжне волосся незнайомої людини, що тріпотіло у повітрі. У п'ятмі внизу хтось злобливо волав і вила вовча зграя. Раптом тінь великих крил закрила місяць. Чоловік на вежі здійняв руки, змахнув патерицею, і білий спалах вдарив у небо. Величезний орел спустився з небес і підхопив того чоловіка. Волання не вщухало, вовки скиглили. Щось зашуміло, може вітер, і з ним долетів дрібний стукіт копит. Коні, коні, коні неслися зі сходу... «Чорні Вершники!» – подумав Фродо й прокинувся. Грім копит ще віддавався у вухах. Він полежав не рухаючись, прислуховувався та думав, що не знайде у собі сил покинути ці надійні стіни; але все було тихо. Нарешті Фродо перевернувся на другий бік і знову заснув; якщо його й відвідали тепер інші сні, то він вже нічого не запам'ятав.

Поруч з ним солодко спав Пін. Аж ось він теж заворушився і застогнав. Йому примарилося, немов він прокинувся від якогось звуку, що тривожив його уві сні. Шур-шур-хрип... якісь дерева терлися об стіни будинку, дряпали дах та вікно: шур-шур-хрип... Він подумав, чи не ростуть десь поблизу верби чи осокори, і у цю ж мить йому здалося, що [139] він зовсім не у будинку під дахом, а усередині стовбура, і жахливе дерево знов скрипить, знущаючись з нього... Він сів; м'які перини зім'ялися під його рукою, він отямився і знов ліг, втішений. «Хай ніщо не бентежить вас! Не зважайте на нічний гомін!» – пригадав він і знову заснув.

Спокій Меррі порушив плюскіт води; тихо розливалася вона довкола будинку темним безберегим озером, вирувала попід стінами і повільно, невпинно підіймалася. «Потону, – подумав він. – Вода геть усе залле, і я потону!» Він уявив, ніби лежить у слизькій та рідкій багнуці, підскочив – і відчув під ногами прохолоду твердих плиток підлоги. Меррі збагнув, де знаходиться, й опутився на постіль. Чи пригадав він тихі слова, чи насправді почув? «Не знайде до наших дверей та вікон ніщо, крім місячного сяйва, та зоряного світла, та вітру з гірських вершин». Легкий подих свіжого повітря ворухнув завіски; Меррі глибоко зітхнув і

знову поринув у сон.

А Сем, скільки міг потім пригадати, проспав усю ніч у глибокому задоволенні, якщо тільки колоди здатні відчувати задоволення.

Вранці вони прокинулися усі разом. Вже розвиднилось. Том походжав по кімнаті, посвистуючи, як дрізд. Почувши, що гобіти заворушилися, він заплескав у долоні й гукнув: «Гей! Там-пара-рам! Талі-рам! Ось і ранок настав, малюків застав!» Він розкрив жовті завіски, і з-за них показалися вікна – одне на схід, друге на захід.

Гості попідводилиея, бадьорі та відпочили. Фродо відразу підбіг до східного вікна і побачив город, увесь у срібній росі. А він думав, що побачить луку, геть потоптану копитами! Прямо перед ним тягнулася грядка бобів, підпертих кілками, а за ними на світанковому небі вимальовувалась сіра верхівка пагорба. Ранок був похмурий, зоря ледь золотіла поза довгими пасмами хмар, схожих на розкуйовджене клоччя з багряним підбоєм. Усе передвіщало дощ; але зоря швидко розжеврілась, і червоні бобові квіточки весело заблищали серед вологого зеленого листа.

Пін виглянув із західного вікна, але за туманом не побачив лісу, немов ціла хмара впала до землі і сповила краєвид. Там, де мала бути річка, туман клубочився і звивався, мов пір'я. Потік, що збігав по схилу зліва, зникав десь на середині пагорба у молочно-білій стіні. Ближче, уздовж підстриженої огорожі, затканої срібним павутинням, рясніли квіти, а далі – лужок, мокрий від роси. І ніде ніяких осокорів! [140]

– Доброго ранку, веселі друзі мої! – вигукнув Том і широко розчинив східне вікно. У кімнату полилось прохолодне повітря із запахом дощу. – Сонце сьогодні завітало ненадовго. Ще досвіту я походив, побігав по пагорбах: волога й трава під ногами, вологий і вітер. Розбудив я Золотинку, пісню проспівав під її віконцем. Розбудити також і вас хотів я, але з вами це складніше. Якщо малюки побачать погані сни, то, звичайно, рано-вранці не прокинуться вони! Дін-ділі-дон! Підіймайтесь, друзі! Сни забудьте. Вам не можна зволікати. Дін-ділі-дол, хлоп'ята, дін-діл! На вас чекає накритий стіл. Хто спритніший – той одержить смачну їжу, а копунам- тільки травка та водиця з калюжі!

Ясна річ, гобіти поквапилися зайняти свої місця при столі (хоч у загрозу Тома вони не дуже й повірили); але покидати стіл не поспішали, аж поки він майже не спорожнів. Снідали без господарів. Тома можна було почути: він носився туди й сюди, чимось стукотів на кухні, бігав по східцях, наспівував на городі. Розкриті вікна кімнати виходили на захід, на сповиту туманом долину. З очеретяного даху падали краплі. Гобіти ще не довершили сніданку, коли хмари закрили геть усе небо і пішов тихий, упертий дощ. За його завісою зникли і ліс, і пагорби.

Поки вони дивилися у вікно, звідкись зверху долинув до них голос Золотинки, немов він лився разом з дощем. Навіть не розібравши слів, вони зрозуміли, що це – дощова пісня. В ній була радість висохлої землі, що п'є довгоочікувану вологу, в ній була вся ріка, від гірського джерела до берегів далекого Моря. Гобіти слухали у захваті, а Фродо подумки дякував небесам за дощовиту погоду – це віддаляло годину розставання. Прокинувшись вранці, він відразу пригадав, що треба буде йти далі, і ця думка муляла йому серце; але тепер він не мав сумніву, що сьогодні нікуди вони не підуть.

Верховий вітер пригнав з заходу нові набряклі хмари, і тепер вони зливою впали на голі верхівки Могильних горбів. Навколо дому здійнялась водяна стіна. Фродо, стоячи біля відкритих дверей, спостерігав, як біла крейдяна доріжка обертається на молочну річку і тече, вся у бульбашках, униз, до долини. З-за рогу дому вибіг підтюпцем Бомбадил – він розмахував руками, ніби відганяючи дощ; і справді, коли він скочив на ганок, то був зовсім сухий, тільки черевики зняв та і засунув у куточок біля вогнища. Потім він всівся у найбільше крісло і покликав до себе гобітів. [141]

– Сьогодні у Золотинки день прибирання, – сказав він, – осіннього прибирання. Як на вас, гобітів, занадто мокро – отже, поки що відпочивайте. Нині добрий день для довгої бесіди, для докладних розпитувань. І починати, на мою думку, краще Томові.

Багато чудових історій розповів тоді гобітам Бомбадил. То він говорив ледь чутно,

немов сам до себе, то зненацька кидав на них погляд ясно-блакитних очей з-під густих брів. Часто мова його перетворювалася на спів, він схоплювався з крісла і пускався у танок. Він розповідав про квіти та бджіл, про звичаї дерев, про дивовижних мешканців лісу, лихих і добрих, дружніх і ворожих, про таємниці колючих хащ.

Слухаючи, гобіти поволі осягали життя лісу: він жив сам по собі, а вони дійсно були там чужинцями. Усі розповіді так чи інакше торкалися Старого Осокора; Фродо вгамував свою цікавість, навіть з лихвою, щоправда, ті відомості йому не сподобались. Том розкрив перед ними глибоко приховані думки дерев, часто темні й чужі, їхню ненависть до всього, що рухається на своїх ногах, гризе, ламає, кусає, рубає та палить – до тих, хто руйнує і захоплює. Ліс не дарма звався Старим, він був і справді дуже давній – останній клапоть просторих споконвічних лісів; у ньому ще жили, старіючи повільно, як сама земля, праатьки дерев, що пам'ятають часи свого верховенства. За довгі віки вони сповнились гордині, глибокої мудрості та злоби. Але найпідступніший та найнебезпечніший був Старий Осокір; серцевина його прогнила, а невитраченої сили залишилось чимало. Він умів керувати вітрами, й ті розносили його пісні та думи по всьому лісу, по обох берегах річки. Він жадібно висмоктував силу з землі та надсилав свої повеління по тонких корінцях під землею та по гілках, що тремтять у повітрі, поки його владі не підкорилися майже всі дерева, від Переплетені до Могил.

Несподівано Том облишив ліси й пішов, пішов – по молодих струмочках, по пінних водоспадах, де галька та валуни, де ущелини та рясні квіти у вологій траві – до самих Могил. Гобіти почули про Великі Кургани, про гробниці, що заросли травою, про кам'яні кола. Мекали вівці на пасовиськах. Підіймалися земляні вали та білі стіни. Фортеці вінчали вершини гір. Князі вели запеклі битви між собою, ковалі гартували нові мечі, й полум'яні виблиски юного сонця сяяли на ненаситних клинках. Перемоги [142] змінювались поразками, башти руйнувались, фортеці палали, і вогонь здіймався до небес. Золото сипали купами на поховальні лежа королів та королев, і насипали над ними кургани, і замурували кам'яні двері; а потім усе заростало бур'янами. Знову паслись вівці, пощипуючи травичку, але невдовзі пуста знову запановувала на горбах. З далекої далечини підіймалась тінь, і кістки ворушилися у могилах. Мерці бродили по курганах, брязкаючи намистом і перснями на пальцях, холодних, мов крига. Місячними ночами каміння прадавніх курганів стриміло з землі, мов зламані зуби.

Гобіти здригалися. До Гобітанії доходили чутки про мерців з Могил за Лісом. Але навіть біля мирного вогнища у безпечній далині слухати таке згодився б не будь-який гобіт. Затишно було в оселі Тома Бомбадила, але тепер четверо друзів мимоволі згадали, що дім його стоїть на підступах до тих жахливих горбів. Вони вже не стежили за розповіддю, неспокійно совались, обмінювались збентеженими поглядами. Коли ж вони знов почали слухати, Бомбадил вже залетів у думках до країн, невідомих та недосяжних їхньому не дуже розвиненому розуму; до тих часів, коли світ був просторіший і по Морю можна було допливти прямо до берегів Заходу; Том співав, як під зоряним небом прокинулися до життя праатьки ельфів. Потім він раптом принишк, опустив голову, ніби захотів спати. Гобіти сиділи тихо, зачаровані; їм здавалось, ніби від пісні Тома вгамувався вітер, розтанули хмари, а день змінився на ніч і все небо всіяли білі зірки.

Чи день так минув, чи багато днів, Фродо не міг би відповісти. Він не відчував ні голоду, ні втоми, саме тільки безмежне здивування. Зірки сяяли у вікні, небесна тиша, здавалося, огорнула дім. Нарешті Фродо, чогось наляканий тією тишею, обережно спитав:

– Хто ж ти, пане?

– Що-що? – перепитав Том, випростуючись у кріслі, і очі його зблиснули у напівтемряві. – Чи ти ще не запам'ятав, як мене звать? Чого ж тобі ще треба? Скажи, чи ти можеш бути сам собою – без імені? Втім, ти молодий, а я старий. Я – Старійшина, ось хто я. Запам'ятайте, друзі: Том старіший за ріки та ліси, Том пам'ятає перший дощ і перший жолудь. Він проклав стежки раніше, ніж з'явився Рослий Народ, він бачив, як прийшов малий народець. Він був тут до королів і до мерців. Коли ельфи, почувши [143] клич,

вирушили на Захід, Том уже був тут, задовго до того, як моря, що оточують світ, зімкнулись у кільце. Том пам'ятає сутінки під зоряним небом, коли світ ще не відав страху, світ до прищестя Чорного Володаря...

Легка тінь майнула за вікном, але гобіти не встигли придивитися; коли вони обернулись, у дверях вже стояла Золотинка, осяяна світлом: вона тримала свічку, заступивши її від протягу, і долоня її здавалася прозорою, немов біла мушля у сонячному промінні.

– Дощ скінчився! – сказала вона. – Свіжа вода тече з пагорбів у зоряному світлі. Тож давайте тепер сміятися і веселитися!

– А ще давайте їсти та пити! – вигукнув Том. – Після довгої розповіді горлянка геть пересохла, а хто слухав цілий день, напевне зголоднів!

Скочивши зі свого крісла, він схопив свічку з камінної полицки і засвітив її від тої, яку тримала Золотинка. Потім протанцював коло столу, стрибнув за двері і зник.

Повернувся він швидко з великою, добре навантаженою тацею. Том із Золотинкою удвох накрили стіл, а гобіти милувалися на них, сміючись: такі чудові були всі рухи Золотинки, такі смішні були витівки Тома. Але, виходячи та входячи до кімнати, рухаючись біля столу, вони не заважали одне одному, ніби разом виконували якийсь танець. Вмить їжа, посуд і свічники були розставлені як слід. Запалили свічки, білі та жовті, і Том уклонився до гостей.

– Вечеря готова, – сказала Золотинка, і тільки тоді гобіти помітили, що на ній сріблясте вбрання з білим поясом, а черевички мерехтять, мов риб'яча луска. А Том був у каптані, блакитному, як умиті дощем незабудки, і в зелених панчохах.

Той вечір був ще кращим, ніж вчорашній. Гобіти, зачаровані розповідями Тома, забули і про обід, і про вечерю, але, побачивши їжу, відчували такий апетит, немов голодували з тиждень. Які там співи чи розмови! Вони зайнялись найповажнішою справою, але невдовзі повеселішали і радісно загомоніли.

Після вечері Золотинка співала їм свої пісні, ті, що весело починаються у височині та тихо сходять до мовчазних глибин, і перед гобітами зримо з'являлися безкраї озера та могутні ріки неозорої ширини; вдивляючись у них, вони бачили небо під ногами і відбитки зірок на дні, схожі на самоцвіти. Потім Золотинка побажала їм на добраніч і залишила [144] їх біля вогнища. Але тепер Том, забувши про дрімоту, почав розпитувати гостей.

Виявилося, що він чимало знає про них, про їхні родини та й про всю історію Гобітанії, починаючи з таких давніх днів, що й самі гобіти не пам'ятали. Така обізнаність їх вже не здивувала; але як же вони вразилися, коли почули, що останні новини повідомив Бомбадилові не хто інший, як Чудернак; Бомбадил вважав його більш значною особою, ніж вони самі. – «Він міцно ногами стоїть на землі, а руки його натружені, – сказав Том. – Він обдарований природною мудрістю, очі в нього гострі». Очевидно, Том спілкувався з ельфами теж – Гілдор у якийсь спосіб зумів передати йому звістку про втечу Фродо.

Том багато чого знав, а ще дуже спритно випитував, тому Фродо й не помітив, як відкрив йому свої думки про Більбо, свої страхи та надії відвертіше, ніж раніше Ган-дальфові. Том покивав головою, а коли почув про Чорних Вершників, очі його дивно заблищали.

– Покажи-но мені свій скарб! – раптом сказав він, перервавши його розповідь; Фродо, як не дивно, слухняно витяг з-під коміра ланцюжок, зняв Перстень і відразу подав Томові.

Здавалося, він побільшав, поки лежав на широкій засмаглій долоні Бомбадила. А той підніс його до ока і засміявся. На мить перед гобітами постало видовище разом страшнувате й безглузде: яскраве синє око у золотому колі. Потім Бомбадил надів його на палець і наблизив до свічки. Гобіти спершу нічого не втямили, а потім зойкнули: Том нікуди не зник!

Том розсміявся знов, підкинув Перстень – і той, блиснувши, щез! Фродо скрикнув, але Том уже простяг йому Перстень, посміхаючись, як фокусник, що позичив у глядача дрібничку, щоб показати фокус.

Фродо з підозрою оглянув Перстень. Він ніяк не змінився, у всякому разі на вигляд, і

важив стільки ж – Фродо завжди здавалось, що для своїх розмірів він занадто важкий. Але хтось немов нашіптував йому переконатися, чи це той самий Перстень. Йому не дуже сподобалося, як легковажно Том поводить з Перснем, який, навіть на думку Гандальфа, був такий могутній. А Бомбадил вже розповідав забавну баєчку про чудернацькі звичай борсуків. Фродо скористався нагодою – і надів Перстень. [145]

Меррі звернувся до нього з якимось запитанням, підскочив і приглушено скрикнув. Фродо відразу заспокоївся: отже, Перстень той самий, бо Меррі явно не бачив родича і витріщався, переляканий, на крісло. Фродо підвівся й став обережно пробиратися від каміна до дверей.

– Гей, друже! – у цю ж мить покликав Том, дивлячись прямо на нього своїми блискучими очима. – Фродо! Гей! Ходи сюди! Чи ти далеко зібрався? Я ж бо ще не сліпий. Скидай-но свій перстеник! Без нього ти маєш кращий вигляд. Покинь вже ту дурну гру, сідай поближче до мене. Ми ще не обговорили, що вам робити завтра вранці. Старий Бомбадил має показати вам, яким шляхом ви мусите йти, щоб не заблукати!

Фродо засміявся (намагаючись приховати ніяковість), зняв Перстень і повернувся на своє місце.

Тоді Том сказав їм, що можна розраховувати на сонячний ранок, добрий для мандрівників. Але прокинутись доведеться дуже рано: тутешня погода така ненадійна, що навіть Том не міг щось передбачити наперед – вона змінювалася швидше, ніж він встигав надіти куртку. «Над погодою нема господаря на землі», – сказав він.

Він порадив їти майже точно на північ по західних, низьких схилах пагорбів; тоді вони можуть дістатися до Східного Тракту протягом одного дня, не заходячи до Могильників. Боятися нема чого, треба тільки не забувати, куди та для чого подорожуєш.

– Тримайтеся зеленої трави. Не торкайтеся до старих каменюк, не лізьте до оселі холодних мерців, бо навряд чи вистачить вам на те сили й відваги!

Він повторив цю пораду кілька разів і додав, що Могильники краще обходити з заходу, коли вже доведеться їм туди потрапити. Потім він проспівав віршика на той випадок, якщо завтра з ними скоїться якась біда чи взагалі занадобиться допомога, і примусив гобітів завчити його напам'ять:

Томе, Томе Бомбадил, радістю у серці,
Чистим пломенем вогню, лісовим джерельцем,
Вітром, квітами весни, листям осокорів,
Нам надію поверни, поможи у горі!

Коли гобіти запам'ятали слова і проспівали разом з ним, він, сміючись, поплескав кожного з них по плечах та, узявши свічки, провів їх до дверей спальні. [146]

Розділ 8 ІМЛА НАД МОГИЛЬНИКАМИ

Тієї ночі ніякі шуми не порушили їхнього спокою. Але Фродо чув, чи уві сні, чи наяву, тихий спів; пісня розливалася, немов вранішнє світло, приховане завісою дощу, повільно зростала, аж поки завіса стала сріблястою, прозорою, як скло, а потім розсунулась, і відкрилася далека зелена країна, осяяна сонцем на сході.

Видіння зникло, і Фродо прокинувся; Том походжав по кімнаті, насвистуючи, схожий на дерево, де знайшла притулок зграйка птахів, і сонце простягало перші навкісні промені крізь відкрите вікно. Надворі все було зелене та золоте.

Поснідали, як і вчора, без господарів. Настав час прощатися, і на серці у гобітів стало важко, хоча ранок вродився ясний, прохолодний, під чисто вмитим блідо-блакитним наметом осіннього неба. Віяв свіжий вітерець; поні, забувши про звичну незворушність, басували, нетерпляче переступали ногами та пирскали. Том вийшов на ганок, помахав капелюхом і, пританцювуючи, порадив гобітам поквапитися та вирушати якнайшвидше.

Вони посідали верхи на поні і поїхали по доріжці, що йшла під укіс північним боком пагорба. Щоб піднятися на перший крутий уступ, вони мусили спішитися, і тут Фродо зупинився.

– Золотинка! – вигукнув він. – Прекрасна пані у зелені й сріблі! Ми не бачили її з учорашнього вечора і не попросилися!

Він так засмутився, що ладен був повернутися, але раптом чистий голос покликав його зверху. Там, на вершині пагорба, вони побачили Золотнику. Її волосся, вільно розмаяне по вітру, мерехтіло блискітками проти сонця. Вона танцювала, і навкруги неї розливалось сяйво, подібне до блиску роси на траві.

Гобіти кинулися бігцем до вершини, зупинились перед нею, захекані, і вклонилися. Золотинка, махнувши рукою, вказала їм на землі, залиті вранішнім світлом. Тепер від туманного серпанку не було й сліду, і добре виднівся той лисий верх, де вони вчора спробували роздивитися, зелений в оточенні темних дерев. Туди, на захід, тяглася низка лісистих горбів, зелених, жовтих та рудих, а за ними ховалась [147] долина Брендівіни – далі на південь її закрут ледь лиснів поза стрічкою Осокорки – місця, гобітам зовсім невідомі. На північ, за горбами, що поступово нижчали, стелилась низина, сіро-зелена та брунатна; вона танула у неясній далечині. На сході один за одним підносились Могильники, зникаючи з виду, і тільки білий виблиск на крайнебі ворухив у пам'яті розповіді про високі й далекі гори.

Дихнувши на повні груди свіжим повітрям, друзі відчули, що їм не страшні ніякі перешкоди: два чи три стрімких кидки, і вони досягнуть мети. Для чого ж боягузливо трястися по нерівному краю пасма горбів, коли можна було б стрибати безжурно, як Том, по кам'янистих схилах прямо до Тракту!

Але Золотинка повернула їх до дійсності. «Поспішайте, добрі друзі! – сказала вона. – Та не забувайте про свою мету! Йдіть на північ, тримаючи вітер на лівому плечі, та хай будуть блогословенні сліди ваші! Поспішайте, поки світить сонце!» Звернувшись до Фродо, вона додала: «Прощавай, друже ельфів! Я радію, що зустрілася з тобою!»

Фродо не знайшов, що відповісти. Він низько вклонився, скочив у сідло і повільно поїхав униз по спадистому схилу; всі інші попрямували за ним. Дому Бомбадила, долини Лісу вже не було видно. Поміж горбами повітря зігрілося, від землі йшли сильні й пряні пахощі трави. Діставшись до низу лощини» вони обернулись і знов побачили Золотинку – маленьку тонку постать, ніби квітку під небом; здійнявши руки вгору, вона дивилася їм услід. Коли вони озирнулись, вона окликнула їх, помахала рукою і зникла за пагорбом.

Спочатку вони обійшли той зелений пагорб, проминули другу долину, глибшу та ширшу» а далі горби пішли низкою, і мандрівникам доводилося то залазити на пагорки, то спускатися з довгих схилів. Не було там ні дерев, ні води, тільки кучерявий, пружний дерен і тиша, лише вітер посвистував десь високо, та звідкись з неба лунали зрідка крики самотніх незнайомих птахів. Сонце піднялося вище, зробилося спекотно. Долаючи черговий схил, вони раз у раз відчували, як слабшає вітер; Коли далеко на заході промайнув ліс, його немов димом оповило – з кожного листочка й кореня знову випаровувалась волога. Небосхил тепер огортав серпанок, а над ним небо стало ніби твердим, густо-синім. [148]

Опівдні гобіти опинилися на горбі з широким пласким верхом, на зразок тарілки з валом по краю. Повітря там застигло нерухомо, небо нависло прямо над головами. Подорожани перетнули заглибину і, подивившись на північ, з радістю визначили, що їм залишилося йти менше, ніж очікували. Зрозуміло, у спекотному мареві легко помилитися, вимірюючи відстань, але ряд пагорбів, поза сумнівом, уже наближався до кінця. Понизу тяглась на північ довга долина, за нею вигулькнули два стрімких узгір'я, переділені вузьким виярком, а далі починався низькоділ, обмежений якоюсь темною смугою.

– Це дерева, – сказав Меррі. – А за ними має бути Тракт. Від самого мосту він обтиканий з обох боків деревами. Кажуть, ніби у давні часи хтось їх посадив.

– Гаразд! – сказав Фродо. – Якщо й далі так піде, то ми пройдемо повз Могильники ще засвітла. Там уже й знайдемо місце, де ночувати.

Щоправда, обернувшись на схід, він дещо засмутився: там пагорби були високі і грізно нависали над головами; кожний з них вінчали зелені кургани, а де-не-де стриміло ще й могильне каміння, немов ощирені ікла.

Вони поспішили відвернутися від того смутного видовища і повернулися до круглої улоговини. Самотній камінь посередині майже не давав тіні. Звичайний, необроблений камінь, але він все ж здавався поважним, немов позначав якусь межу чи попереджав про таємну погрозу. Але гобіти сильно зголодніли, а сонце в полуденну годину сяяло щосили – чого ж їм було боятися? Отже, вони притулилися відпочити під каменем. Він був прохолодний, сонце його чомусь не нагріло; але у таку спеку це було навіть приємно. Попили, поїли – кращого обіду на свіжій повітрі й не забажаєш: бо ж Том щедрою рукою забезпечив їх харчами. Розвантажені поні походжали неподалік, поскубуючи травичку.

Довго їхали того дня верхи, забагато з'їли, а ще сонечко гріло, та пахтіли трави, та довгенько лежали вони, дивлячись у небо, – ось так і ускочили у халепу. Спати вони не збиралися, але послули, а потім їх ніби підкинуло від неясної тривоги. Камінь, все ще холодний, відкидав довгу бліду тінь, що накрила гобітів. Бліде й водянисте сонце ледь помітно світило понад західним краєм улоговини, де вони лежали; а з інших боків стіною стояв густий, білий і [149] студений туман. Повітря застигло й гнітило серце. Поні збилися до купи, головами одне до одного.

Налякані гобіти попідскакували і метнулися до західного краю. Але й там було те ж саме: сонце швидко поринуло у туманне море, залишивши після себе лише сірі сутінки. А туман все підіймався, поки не злився у купол над головами мандрівників: вони тепер були замкнуті у напівтемній залі, що спиралася, мов на стовп, на могильний камінь посередині.

Вони відчули, що потрапили в пастку, але все ж таки не зовсім занепали духом. Дорога була недалеко, вони пам'ятали, як її знайти. У всякому разі, улоговина з тим каменем їм настільки не сподобалась, що вони й хвилинки зайвої не хотіли там залишатися. Хоч руки в них змерзли, вони зібралися у подальшу путь дуже хутко.

Невдовзі вони вже спускалися вервечкою довгим північним схилом крізь туман, ведучи за собою поні. Чим нижче, тим холоднішим та вогкішим ставав туман, волосся гобітів змгло і прилипло до чола. У самому долі стало так холодно, що вони мусили дістати плащі з каптурами, і на них відразу почали осідати великі сиві краплини. Гобіти знов сіли верхи на поні і поволі рушили уперед, визначаючи напрямок по вигинах ґрунту. Якби їм пощастило знайти той виярок на північному кінці долини, що його вони вранці бачили зверху, далі можна було б уже не дбати про напрямок – йдучи приблизно прямо, рано чи пізно вони б надібали Тракт. Що робити потім, вони поки що не думали, але сподівались, що, може бути, за межами Могильників туман розійдеться.

Посувалися дуже повільно. Щоб не заблукати та не розійтись на різні боки, вони їхали один за одним – Фродо попереду, Сем відразу за ним, а потім вже Пін та Меррі. Долина тяглась без кінця. Раптом Фродо побачив щось обнадійливе: крізь туман ввижалася темна пляма, отже, північний кінець Могильників уже близько. Тепер здолати ворота, й вони вільні.

– Вперед! За мною! – крикнув він не обертаючись і прискорив ходу. Та надія його швидко змінилася на подив і тривогу: темні плями стали виразнішими, але якось скоротилися, аж ось над ним нависли величезні зловісні камені, що хилилися один до одного, немов опори невидимих дверей. Нічого схожого на це вони вранці не бачили. [150]

Фродо вже майже проїхав повз ті камені, аж раптом збагнув це; у ту ж мить його оточив густий морок. Поні позадкував і захрипів. Фродо звалився з сідла, підвівся на ноги, роздивився довкола – і нікого не побачив

– Сем! – покликав він. – Пін, Меррі! Йдіть-но сюди! Де ж ви плентаєтесь?

Відповіді не було. Фродо злякався і побіг назад, відчайдушно волаючи: «Сем! Сем! Меррі! Пін!» Поні підстрибнув і щез у тумані.

Фродо стояв під великими каменями, напружено вдивляючись у морок. Звідкись здаля, зліва, вчувався йому – може, тільки в уяві – поклик: «Фродо! Еге-гей! Фродо!» Він кинувся

туди крізь імлу і відразу попав на крутий підйом.

Дряпаючись угору, він кричав і кликав дедалі розпачливіше, але довго не чув відповіді, поки, нарешті, зверху не долинуло слабке: «Фродо! Сюди!», а потім: «Допоможи!», та ще, та ще раз, поки останнє «Допоможи-і-ть!» не скінчилося довгим стогоном, та й той раптом увірвався. Фродо поспішав щодуху, але у нічній імлі неможливо було точно визначити, де саме кричали. Він міг тільки лізти та лізти далі вгору.

Нарешті він намацав ногою рівну землю і зрозумів, що дістався до вершини. Він страшенно втомився, весь упрів, але тремтів, ніби змерз. Було зовсім темно.

– Та де ж ви? – жалібно вигукнув він.

Ніхто не відповів. Фродо прислухався даремно. Зненацька його пройняло сильним холодом – піднявся крижаний вітер. Погода змінилася. Туман почав розриватися на клоччя та клапти. Подих з вуст виходив парою, ніч немов посвітлішала. Поглянувши вгору, Фродо з подивом побачив, що хмари швидко летять небом, і зірки зазирають у розриви між ними. Вітер посилювався і почав посвистувати у траві.

Раптом Фродо почув приглушений крик і знову кинувся шукати друзів; у ту ж мить туман розкрився, немов завіса, відкривши чисте зоряне небо. З першого ж погляду Фродо зрозумів, що стоїть на південному краї тієї вершини, на яку він заліз з півночі. Пронизливий вітер дув зі сходу. справа темною брилою проступала на небосхилі, закриваючи зірки, кругляста покрівля прадавньої гробниці.

– Де ж ви? – знову скрикнув Фродо сердито і перелякано водночас. [151]

– Тут! – промовив утробний голос, немов з-під землі, - Я чекаю на тебе!

– Ні! – вигукнув Фродо, але не ворухнувся. Коліна під ним підігнулися, він припав до землі, але нічого не вдіялось йому і тиша не порушилась. Тремтячи, Фродо підвів очі: над ним нахилилась висока чорна тінь. Очі, бліді, як далекі вогні, немилотливо вирячились на нього. Потім рука, міцна, як залізо, але ще холодніша, схопила Фродо. Все тіло його пронизав крижаний холод, і більше він нічого не відчував.

Опритомнівши, Фродо спершу пригадав лише ту останню жахливу мить. Потім збагнув, що потрапив до Могил. Мерці, що не зазнали упокоєння, схопили його; skutий злими чарами, про які вдома ледь насмілювались оповідати пошепки, він не міг визволитися. Навіть поворухнутися він не відважився і лежав, як його покладали: спиною на холодному камінні, з руками, схрещеними на грудях.

Але хоч який великий був той страх, що ним була пройнята підземна п'ятьма, він раптом пригадав Більбо, його історії, прогулянки дорогами Краю, бесіди про походи та пригоди. В серцях навіть найогрядніших та найбоязкіших гобітів прихована (щоправда, дуже глибоко) іскра мужності, і спалахує вона, коли настає остання, безвихідна крайність. А Фродо ж не був ані занадто огрядним, ані боязким – правду кажучи, і Більбо, й Гандальф вважали його (хоч він того й не знав) кращим гобітом Краю. Він подумав, що пригода підійшла до кінця, до жахливого кінця, але ця думка лише надала йому жорсткості. Фродо весь напружився, мов для рішучого стрибка; він більше не відчував себе безпорадною жертвою.

Поки він лежав так, мізкуючи та переборюючи власну слабкість, навколишня п'ятьма почала змінюватися на мертвотне зеленувате світло. Спочатку Фродо нічого не міг розібрати, світло йшло ніби від нього самого, від підлоги, і ще не досягло ані стелі, ані стін. Він повернув голову і в тім холоднім сьайві побачив поряд Сема, Піна та Меррі. Вони лежали, розпрямившись, на спині, одягнені в біле, з блідими, аж синіми лицами. Навколо них розсипані були речі, видно, золоті, але у неживому світлі позбавлені гарячого блиску й краси. На головах гобітів були віночки, на грудях – золоті ланцюги, пальці унізані перснями. Меч лежав при стегні у кожного і щит біля ніг. А до горла всіх трьох був приставлений один довгий оголений меч. [152]

Несподівано звідкись з невимірної далечини долинуло нерозбірливе бурмотіння. Незмінно похмуре, воно звучало то голосніше, то тихіше, тягнулося тонкою ниткою зверху, глухим стогоном неслося з-під землі. З суцільного потоку сумовитих, але жахливих звуків раз у раз вибивалися пасма слів, тужливих, жорстоких та нещадних. Ніч, позбавлена ранку,

холод, що тужить за теплом, проклинали те, що втратили. Фродо до кісток проїняв озноб. Потім пісня стала виразнішою, і Фродо, замираючи від жаху, розібрав заклиття:

Мерзне серце, мерзнуть кості,
Кам'яна готова постіль,
Спать лягайте на віки.
Не прокинетесь, аж згасне
Сонце й місяць в небі яснім,
Чорний вихор вб'є зірки.
Засинайте тут на златі,
Прийде тьма владарювати,
Руку простягне над світом усім,
Над землею зів'ялою й морем мертвим.*

*** Переклад А.Немірової.**

Фродо почув позаду шурхіт і шкрябання. Він підвівся на лікті й побачив, що широка галерея, де всі вони опинились, майже відразу звертає за ріг. З-за рогу тяглась, намагаючи дорогу, довга рука; пальці її перебирали підлогу, підкрадаючись до Сема, що лежав скраю, – до руків'я меча у нього на грудях.

Спершу Фродо справді ледь не скам'янів, але потім його охопило шалене прагнення врятуватись. Якщо надіти Перстень, мертв'як, може, й не здолає його, й-він якось вибереться звідси. Він уявив собі, як бігтиме, оплакуючи Меррі, Піна та Сема, зате сам вільний і живий. Гандальф згодиться, що нічого іншого йому не залишилося...

Але заклиття ще не настільки відняло в нього відвагу, щоб покинути друзів просто так. Вагаючись, борючись із самим собою, він почав був мацати у кишені, а тим часом рука підкрадалася все ближче. Раптом рішучість Фродо зміцніла, він схопив короткого меча, що лежав поруч, перегнувся якомога далі через тіла своїх супутників і щосили рубонув по зап'ястку повзучої руки. Та зламалася, але в [153] ту ж мить меч також тріснув навпіл біля рукоятки. Пролунав зойк, світло згасло. У темряві прокотився глухий рик. Фродо впав просто на Меррі і торкнувся його заледенілого обличчя. І відразу ж в думках його промайнув спомин, що згас, коли він потрапив до імлі, про будиночок на схилі пагорка та про пісні Тома. Пригадав він ще й віршик, якого навчив їх Бомбадил. Ледь чутно, задихаючись, почав він: «Томе, Томе Бомбадил...», і тоді голос його залунав живо й сильно, і відбився від темного склепіння, немов луна сурм та барабанів:

Томе, Томе Бомбадил, радістю у серці,
Чистим пломенем вогню, лісовим джерельцем,
Вітром, квітами весни, листям осокорів,
Нам надію поверни, поможи у горі!

Запала глибока тиша – Фродо чув, як каната його серце. Миттєвість перетворилася на вічність, аж нарешті він почув далеку, мов крізь стіни і товщу землі, але ясну відповідь:

Бомбадил – молодець, веселун великий.
Синій в нього каптанець, жовті черевики.
Пісенькам його дана сила чарівнича.
Згине мороку мана – лиш його покличте.

Загриміло, падаючи, яесь каміння, і промінь світла – справжнього денного світла – впав на Фродо. В кінці галереї, біля ніг Фродо з'явилась діра, а в ній, як у рамі, – голова Тома Бомбадила, з пір'ям на капелюсі, все як слід. День освітив також обличчя трьох нерухомих гобітів, і вони відразу порожевіли. Тепер вони, здавалося, просто міцно сплять.

Том зняв капелюха, зігнувся і проліз крізь діру, наспівуючи:
Згинь, мертвото, геть з очей в сонячнім промінні!
Геть, маро, розсійся вщент, мов туман осінній!
Згинь, забудься, розточись, розлетись за вітром!
Не являйся із могил, доки й сонця світу!

Хтось заскиглив у глибині підземелля, і дальній кінець галереї з гуркотом завалився. Здійнялося довге волання, замерло у невідомій далечині, і все стихло. [154]

– Агов, друже мій Фродо, – сказав Том, – час вибиратися до сонечка, на травичку! Допоможи-но мені витягти їх!

Удвох вони винесли Меррі, Піна та Сема. Виходячи з підземелля востаннє, Фродо помітив у завалі розсипаної землі відрубану кисть руки – вона ще смикалась, як недобитий павук. Том наслідок увійшов туди сам, довго щось топтав, швиргав і нарешті з'явився з величезним оберемком скарбів – золотих, срібних, спижевих та мідних. Були там і ланцюжки, і намиста, і пряжки з дорогоцінним камінням. Він видерся на верхівку кургану, кинув усе це на траву і застиг з капелюхом у руці; вітер куйовдив його волосся, а він, поглянувши униз, на непритомних гобітів, сказав виразно і владно:

Прокидайтесь, малюки, сонця ясне коло
Хай зігріє залюбки тільця захололі!
Потупцюйте по траві босими ногами –
Розточилась ночі тінь, впала темна брама.

Як же зрадив Фродо, коли друзі його заворушилися, стали потягатися, протирати очі і нарешті звелися на ноги. Очманіло озираючись, вони побачили спершу Фродо, потім Бомбадила на покрівлі могильника, потім почали придивлятися до себе – в білому лахмітті, з віночками на головах, в поясах ясного золота, в дзвінких підвісках...

– Та що ж це таке насправді? – почав було Меррі, коли намацав рукою золотий обруч, що впав йому на лоба. Але відразу ж затнувся, тінь майнула по його обличчю, і він заплющив очі. – О; пам'ятаю, все пам'ятаю! – глухо промовив він. – Військо з Карн-Думу напало на нас вночі, і ми не встояли... О! Спис вп'явся у моє серце! – Він притис руки до грудей і потряс головою. – Ні, ні! Що це я таке верзу? Я спав? Куди ми потрапили, Фродо?

– Ми трохи не потрапили до могили, – сказав Фродо, – але зараз не хочу говорити про це. Поміркуймо краще, що тепер робити. Нам треба йти далі!

– У такому вбранні, пане? – сказав Сем. – А куди моя одежина поділася? – Він скинув віночок, пояс і персні на траву й розгублено озирався, бо не бачив поблизу свого плаща, штанів та куртки.

– Можеш не шукати, – сказав Том, зіскочивши з гробниці, і пішов танцювати коло гобітів. Так весело витанцьовував [155] він, мовби нічого страшного не слалось, і вони, подивившись на нього, відразу заспокоїлися.

– Що ти маєш на увазі? – спантеличено спитав Пін. – Чом би нам не пошукати?

– Ви зуміли повернутися до сонця з-під землі, – відповів Том. – Тож не сумуйте за шматтям, це вже ніяка не біда! Краще радійте, що живі, та скоріше дайте сонцю зігріти й ваші душі, й змерзлі тіла! Геть могильне лахміття! Побігайте голяка, поки я погуляю довкола, може, що й принесу!

Він застрибав униз, голосно свистячи і щось вигукуючи. Фродо бачив, як він побіг по зеленому видолінку між горбів, насвистуючи та наспівуючи:

Гайда! Поні де? Де ви заблудили?
Непосиди-малюки, коні норовливі.
Гостровух і Мудроніс, Пишнохвіст, Брикливий,

Мій маленький Білоніг і Товстунчик милий!

Так співав він, бігаючи, та ще й підкидав і ловив свій капелюх, аж нарешті зник за горбиком; але ще довго вітер, що тепер завернув на південь, приносив вигуки: «Егей-да! Гей-да-да!».

Сонце знов пригрівало. Гобіти побігали по траві, як звелів Том, потім полягали відпочити з тією насолодою, яку зрозуміє кожен, хто в одну мить перелетів від суворої зими у теплі краї чи після довгої хвороби піднявся з постелі й відчув, що день знову повен надії.

Коли Том повернувся, помітно пожвавішали і гобіти, і їхній апетит. По-перше, над краєм горба виріс знайомий капелюх, потім сам Бомбадил, а за ним слухняною вервечкою – шестірка поні: п'ятеро їхніх власних, а шостий – без сумніву, Товстунчик – він був більший, гладкіший і старший за всіх інших. Зрозуміло, що Меррі, коли купував їх, дав їм зовсім інші Прізвиська, але вони охоче відкликалися й на нові, Томові, так воно й залишилося.

Том покликав конячок, одну за одною, і вони, перейшовши через гребінь, ставали рядком перед своїми господарями. Том поклонився гобітам:

– Ось вам ваші поні! Вони набагато розумніші (у свій спосіб), ніж ви, непутящі гобіти – глузд здоровий мають в носі, і здаля небезпеку чують та відразу ж утікають, а ви прямісінько до пастки влізли. Даруйте їм, що втекли, бо [156] найвірніші з поні неспроможні витерпіти жах Мерців. Але вони вас не забули – погляньте, в'юки цілі!

Тепер Меррі, Сем та Пін могли перевдягнутися, – щоправда, в запасі вони мали лише теплий одяг на зиму, і їм скоро стало жарко.

– А Товстунчик звідки узявся? – спитав Фродо.

– Він мій, – відповів Том. – Мій малий четвероногий друг. Втім, я рідко їжджу верхи, тож він блукає всюди, де хоче. Поки ви у нас гостювали, ваші поні з ним заприятелювали. І коли їм стало страшно вночі, вони до друга й примчали, віднайшли його чуттям. Він зумів їх заспокоїти. Але тепер, друже Брикинс, на тобі поїде Том. Бо ж до Тракту шлях ще довгий, малючки, бач, всі верхи, що ж то буде за бесіда, якщо пішки піду я!

Гобіти зраділи і стали дякувати Томові, а він, сміючись, відповідав, що не матиме спокою, доки на власні очі не впевниться, що великі майстри блукання по нетрях щасливо перейшли за межі його земель. «Справи чекають на мене, – сказав він, – там пісень заспівати, там попрацювати, та ще побалакати, погуляти, доглянути, щоб був порядок у лісі. Том не може завжди бути наготові, щоб стовбури розкривати чи кургани руйнувати. Велике господарство у Тома, а ще й Золотинка жде вдома!»

Судячи з сонця, було ще зовсім рано, не більше десятої, і гобіти відчували, що хочуть снідати. Востаннє вони підживлювались під тим клятим каменем на кургані учора вдень. Тепер потрошили всі запаси, що відкладали до вечері, та разом з тим і усе, що Том привіз з собою. Щодо Обставин та гобітанських звичок те снідання не назвали б розкішним, але все ж таки їм значно покращало. Поки гобіти їли, Том повернувся до кургану і розібрав купу скарбів. Більшу частину він склав блискучою купкою і сказав: «Хай лежить. Хто перший знайде, той нехай і володіє – птах чи звір, людина чи ельф, чи будь-яка добра душа». Тільки у такий спосіб можна було зняти закляття з могили та навіки вигнати мерців. Собі він узяв лише брошку з синіми камінчиками, що переливалася, мов крила метелика. Довго дивився він на неї, ніби щось пригадуючи, хитав головою, нарешті сказав:

– Та, що носила її на плечі, була напрочуд гарна... Чудовий дарунок цей буде до вподоби моїй дорогій господині! Довго лежала ця іграшка під сирією землею – тепер її [157] буде носити Золотинка на пам'ять про минуле життя та красу!

Для гобітів він вибрав кинджали майстерної роботи; довгі, мов вузькі листки, клинки прикрашав візерунок з червоно-золотистих зміюк, а піхви з якогось невідомого металу, легкого й міцного, вкривали вогнисті самоцвіти. Чи то від якихось невідомих властивостей тих піхов, чи від чар могильних, клинки блищали, не торкнуті часом, не притупилися, не поіржавіли.

– Для гобітів ці довгі ножі стануть за мечі, - сказав Том. – Коли ви покидаєте Край, то чи на північ підете, на схід чи південь, гострий клинок в небезпечних мандрах буде вам найвірнішим другом!

Потім він пояснив їм, що ці кинджали кували багато років тому майстри-нуменорці, вороги Чорного Володаря, але їх здолав злий правитель Карн-Думу із землі Ангмарської.

– Мало хто нині пам'ятає про них, – промурмотів Том, – про нащадків вождів забутих, але ще блукають по світі самотні слідопити. Не відає безжурне мале плем'я, хто береже його спокій...

Гобіти не зрозуміли його, але поки він говорив, їм ввижалася, немов крізь далечинь віків, простора й похмура площина, і по ній рухалися люди, високі, засмучені, з ясними мечами, а в останнього з них над головою сяяла зірка. Потім видіння зникло, і знову вони зраділи, що сонечко їх зігріває.

Час було збиратися. Мандрівники спакували торби, навантажили поні; нову зброю причепили до поясів під куртками; вона заважала і здавалася зовсім зайвою: на початку походу гобіти й уявити собі не могли, що діло дійде до битв...

Нарешті вирушили. Поні звели з горба, тримаючи за вуздечку, а потім, сівши верхи, швидко поїхали долиною. Озирнувшись, вони побачили, як горить жовтогарячим полум'ям купа золота на вершині покинутого кургану. Але невдовзі сусідній горб заступив його.

Скільки Фродо не озирався на всі боки, так і не знайшов тих страхітливих чорних каменів; незабаром вони доїхали до північного проходу і повз нього виїхали на розлогу рівнину. Як же приємно було їхати, коли Бомбадил весело трюхав поруч на своєму Товстунчику, котрий виявився набагато прудкішим, ніж можна було припустити з [158] його гладкості. Том співав не вгаваючи, але все якісь нісенітниці, а може, то була якась давня, невідома гобітам мова, створена, щоб висловлювати радість і захват?..

Посувалися хутко, але незабаром з'ясували, що шлях до Тракту набагато довший, ніж здавалося. Краще б їм було вчора не спати удень, бо навіть без пригод і за гарної погоди не встигли б дістатися туди раніше, ніж опівночі. Темна смуга, що її вони бачили зверху, – то були не дерева, а чагарник. Він ріс густо уздовж глибокого рову з крутим валом на другому боці. Том пояснив, що колись, дуже давно, рів той служив кордоном королівства; щось смутне, мабуть, було пов'язане з тим місцем у його пам'яті, бо він принишк і більше нічого

не додав.

Спустившись у рів, видряпалися по насипу, що просідав під ногами, до валу, а далі Том звернув на північ. Місцевість тепер тягнулась широка, рівна, подорожани прискорили ходу, але сонце вже висіло зовсім низько, коли гобіти нарешті помітили попереду ряд високих дерев і збагнули, що після стількох несподіваних пригод незабаром досягнуть довгоочікуваного Тракту. Пустили поні клусом ще на півмилі – і ось вони вже зупинилися у затінку під деревами край дороги. Тракт ледве виднівся у сутінках попід високим схилом. Тут він ішов майже точно з південного заходу на північний схід, а праворуч круто спускався до чималого видолінка. Глибокі колії геть поорали дорогу, а ще вкривали її сліди нещодавньої зливи – великі калюжі та вимоїни.

Подорожні спустилися по схилу і озирнулися. Ніде нікого.

– Ось вже ми й на місці, - сказав Фродо. – Виходить, що, йдучи навпростець через Ліс, ми згаяли лише два дні, та, може, це й на краще – Ті могли загубити слід!

Друзі злякано вирячилися на нього. Вони зовсім забули про Чорних Вершників, поки йшли Лісом – думали тільки, аби дістатися до Тракту; а тепер Тракт лежав перед ними, але саме тут на них чигала небезпека. Збентежені, вони ще раз озирнулися, але дорога була, як і раніше, темна й безлюдна.

– То ти вважаєш... вважаєш, – нерішуче спитав Пін, – що ті поганяться за нами сьогодні ввечері?

– Ні, мабуть, не сьогодні, - відповів Том Бомбадил, – може, й не завтра. Але точніше не скажу. Що діється на [159] схід звідси, я погано знаю. А вже вершникам з далекої Чорної землі Том тим паче не хазяїн.

А все ж таки гобітам хотілося, щоб він ще й далі їхав з ними. Якщо взагалі хтось здатний здолати Чорних Вершників, то це Бомбадил – вони це добре відчували. Вони мали покинути свої землі і пройти по країні зовсім незнаній, про яку лише натякали легенди Краю, і туга за рідним домом охопила їх. Глибоке відчуття самотності та втрати стисло їхні серця. Вони мовчали, щоб хоч на хвилинку віддалити розставання, і не відразу почули, як Том бажає їм бадьорості, доброї вдачі та радить їхати без перерви до самого смерку.

– Том дає вам добру пораду, до ранку цього вистачить, а вже далі хай вам щастить! Десь за чотири милі звідси на горі стоїть селище, зветься воно Бригора. Там знайдете старий заїзд, «Грайливий Поні», заночуйте, а вранці негайно вирушайте. Будьте хоробрі, але обережні! Носа не вішайте у нещастях і сміливо йдіть назустріч долі!

Як вони не прохали його проїхати з ними хоча б до того заїзду, щоб випити на прощання, він сміявся і відмовлявся:

– Землі Тома кінчаються тут, він межі не перейде. Том має дім і чимало справ, Золотинка вже його жде!

З тими словами він крутнувся, підкинув у повітря свій капелюх, скочив на Брикинса і поскакав геть, виспівуючи щось серед наступаючої темряви.

Гобіти піднялися на укіс і дивилися йому услід, поки він не зник з їхніх очей.

– Шкода, що довелося розстатися з майстром Бомбадиллом, – сказав Сем, – Оце вже дивак з диваків! Навряд чи ми скоро зустрінемо кого-небудь ще кращого, вже не сказати – дивнішого. Але, щиро кажучи, я б до того, як він назвав, «Грайливого Поні» залюбки навідався. Може, це щось схоже на нашого «Зеленого Дракона»? А що за народ мешкає в Бригорі?

– Єй гобіти, і здоровили, – відказав Меррі. – Вважаю, що там буде майже як вдома. «Поні» – у всіх відношеннях порядний заклад. Наші туди час від часу заїжджають.

– Отож, кращого й не пожадаєш, – сказав Фродо. – А все ж таки це вже не Край. Не забувайте, що ви не вдома! І, будь ласка, запам'ятайте всі до одного: прізвисько Торбинс вживати не можна! Якщо вже прийдеться якось назватися, то я... скажімо, Підкопай. [160]

Вони знов сіли на поні і мовчки поїхали по Тракту, що вже вечорів. Швидко споночило, а вони то обережно спускались по схилу, то підіймалися знов на гору, поки не помітили попереду мерехтіння вогників.

Чорним трикутником стриміла проти неба висока гора, заступаючи їм цілях, а на західному схилі її гніздилося велике селище, притулене до схилу. Мандрівники відразу поспішили туди, і ні до чого вони у той час не поривалися, крім тепла вогнища та міцних дверей, щоб зачинити їх, залишивши ніч надворі.

Розділ 9 ПІД ВИВІСКОЮ «ГРАЙЛИВОГО ПОНІ»

Бригора – то головне селище невеличкої населеної області, що лежить, немов острів, посеред лісової пустелі. Були там ще Загай по той бік гори Бри, від якої власне здобуло назву селище, Балок у глибокій долині дещо далі на схід і Далекі Дуги на окраїні Дужого Лісу. Поля і розчищені діброви оточували Бригору та села смугою завширшки лише кілька миль.

Мешканці цієї області мали темне волосся, кремезну статуру, були життєрадісні й свавільні, нікому не підвладні, але при тому краще знали гобітів, гномів, ельфів та більше приятелювали з ними, ніж бувало (та й нині є) у звичаях Рослого Народу. Якщо вірити їхнім власним переказам, вони жили тут споконвіку і походили безпосередньо від перших людей, що прийшли у прадавні часи на захід Середзем'я. Лише купка їх спромоглася вижити у важкі часи Лихоліття; але коли королі повернулися з-за Моря, вони знайшли бригорян на тому ж місці; там вони й залишались, коли вже-й пам'ять про королів хмелем заросла.

У ті дні ніхто з людей не селився так далеко на захід, лише за сто ліг від Гобітанії. Але у глухомані довкола Бригори можна було зустріти таємничих блукальців. Не знаючи, звідки вони взялися, бригоряни звали їх Слідопитами. Слідопити мали темніше волосся та більший зріст, ніж мешканці Бригори, славилися на диво гострим зором і слухом; подекуди, ніби вони також вміли розуміти пташину й звірячу мову. Вони заходили ген далеко на південь та схід, навіть до Імлистих Гір, але ставало їх все менше, і бачили [161] їх рідко. Вони приносили до Бригори новини здалека та розповідали дивні забуті історії; до них охоче прислухалися, але ніхто у Бригорі не дружив з ними.

Навколо Бригори мешкало також чимало гобітанських родин. Вони вважали, що саме там і було найдавніше на землі селище гобітів, засноване задовго до того, як вони перейшли Брендівіну та заселили Край. Жили вони здебільшого у Затаї, але й у самій Бригорі теж, – вище на схилі, над людськими будівлями. Рослий Народ та Малий народець (як вони величали одне одного) жили дружно, кожний займався власними справами, але слушно вважали, що обидва вони є невід'ємною частиною Бригори. Ніде більше в світі не бачили такої незвичної та чудової злагоди.

Ані ті, ані другі не любили мандрувати; лише справи своїх чотирьох сіл здавалися їм важливими. Щоправда, зрідка бригорські гобіти добиралися до Забоччя та Східної чверті, але гобіти з Краю тепер рідко провідували їх, хоча від Брендівінського мосту туди тільки день кінної дороги.

Бувало, який-небудь гобіт із Забоччя чи непосидько-Тук зупинялися у заїзді на день чи два, але навіть це траплялось дедалі рідше. Гобіти Краю мали бригорян, як і всіх, хто живе поза кордоном, за чужинців, нудних і нетесаних. А втім, по західних землях мешкало там і тут набагато більше «чужинців», ніж уявлялося в Краї. Декотрі, безперечно, були звичайними забродами, що ладні рити нору та покидати її, коли заманеться; але принаймні в Бригорі мешкали гобіти порядні й заможні, аж ніяк не більше «селюки», ніж їхні далекі родичі «усередині». Колишні близькі стосунки між Бригорою та Гобітанією ще не зовсім забулись – наприклад, у жилах Брендібоків без сумніву текла частка бригорської крові.

У Бригорі налічувалося близько сотні кам'яних будинків Рослого Народу. Всі вони ліпилися понад дорогою, на схилі гори, вікнами на захід. Їх огорожував напівкруглий глибокий рів з міцним тином. Там, де до тину підходив Тракт, а також у південному кутку, де він виходив із селища, поставили великі ворота, а поряд з ними у будинках-сторожках жили брамники, бо на ніч ворота замикали.

У самому селищі дорога йшла дугою навколо гори, й на закруті стояв великий заїзд. Збудували його дуже давно, коли рух по Тракті був набагато жвавішим – бо Бригора

виникла на старовинному перехресті шляхів: друга [162] дорога зливалась зі Східним Трактом зразу ж поза ровом на захід від селища, і колись люди, та й інші племена, часто користувалися нею. У Східній чверті навіть збереглася приказка: «Це дивно, як новини з Бригори», що склалася у ті часи, коли вісті з півночі, півдня та сходу збирались у тамтешньому заїзді, а гобіти з Краю частіше туди навідувались. Але північні землі давно вже світили пусткою, Північним шляхом ходили рідко, він поріс травою, і місцеві мешканці тепер звали його Зеленим.

Однак заїзд стояв собі та стояв, і власника його вважали поважною особою. Його дім став місцем, де збирались всі гультаї, цікаві й балакучі, незалежно від зросту, з усіх чотирьох сіл, притулком для Слідопитів та всіляких блукальців, ночівлею для порядних подорожніх – здебільшого гномів, які ще й досі походжали Трактом до гір і назад.

Було темно, і на небі сяяли зорі, коли Фродо з супутниками проминули нарешті роздоріжжя та підїхали до Західних воріт. Вони були вже замкнені, але на порозі сторожки сидів чоловік. Він звівся, схопив ліхтаря із подивом оглянув їх поверх воріт.

– Чого вам треба і звідки ви взялися? – непривітно буркнув він.

– Нам потрібен тутешній заїзд, – сказав Фродо. – Ми прямуємо на схід і не можемо сьогодні їхати далі.

– Гобіти! Четверо гобітів! Та ще, судячи з вимови, з самого Краю! – пробурмотів брамник, вирячившись на них мутними баньками, а потім спроквола відчинив ворота, впускаючи їх.

– Нечасто можна бачити товариство з Краю на Тракті уночі, – сказав він, коли приїжджі проходили повз його хату. – Даруйте мені за цікавість, але що ж примушує вас їхати далі за Бригору? І як вас звать, дозвольте спитати?

– Як нас звать, це наша власна справа, і, як на мене, тут не місце про це розп'якувати, – відрізав Фродо. Йому не сподобався ані вигляд, ані мова брамника.

– Ваші справи, ясна річ, при вас же й залишаться, – заперечив брамник, – тільки моє діло – саме задавати запитання після заходу сонця!

– Ми – гобіти з Забоччя, – сказав Меррі, – і нам спало на думку прогулятися й заночувати у заїзді. Я маю прізвисько Брендібок. Досить тобі цього? Раніше, якщо вірити розповідям, тут чемніше зустрічали приїжджих! [163]

– Гарзд, гарзд! – залопотів брамник, – Я ж не хотів вас образити. Але заждіть-но, не один старий Харрі, інші теж будуть допитуватися. До нас всілякий народ заходить. У «Поні» теж різні гості сидять!

Він побажав їм на добраніч, і вони рушили далі; але Фродо помітив у світлі ліхтаря, що брамник пильно придивляється до них. Ворота за ними зачинилися зі скреготом, і той звук було приємно чути, але чого цей Харрі такий наполегливий? Чи не розпитував його хтось про подорожуючу четвірку гобітів? Може, Гандальф? Адже він міг прибути, поки вони вешталися по Лісу та на Могилах? Щось у погляді й голосі брамника стурбувало Фродо.

А той повидивлявся на них ще хвилюку і пішов до своєї хати. І тільки-но він зник, як темна фігура спритно залізла на ворота, зістрибнула і ніби розчинилась у темряві сільської вулиці.

Гобіти проїхали розлогим узвозом, повз кілька безладно розкиданих будинків – незвично великих і дивних на вигляд, а коли вони угледіли триповерхову, багатовіконну будівлю заїзду, серце Семове аж захололо. Він був готовий зустріти у поході велетнів чи чудовиськ ще страшніших, але для початку з нього було досить, навіть з гаком, першої зустрічі з Рослим Народом та їхніми здоровезними будівлями; днина і без того випала нелегкою. Він відразу ж уявив собі, як чорні, вже осідлані коні стоять у дворі заїзду, а Чорні Вершники виглядають з верхніх темних вікон.

– Ми, певно, тут не заночуємо, еге ж, пане? – вигукнув він. – Якщо десь тут є гобіти, чом би не пошукати, хто дасть нам притулок на ніч? Так було б звичніше...

– А чим тобі не подобається заїзд? – спитав Фродо. – Том Бомбадил радив ночувати тут. Думаю, усередині буде затишно.

Як на звичне око, заїзд і назовні був непоганий. Його фасад височів над дорогою, а два бічних флігелі зливались зі схилом гори, так що вікна другого поверху були на одному рівні з землею. За широкою аркою між тими флігелями лежав двір, а зліва під аркою кілька широких сходинок вели до великих дверей, прочинених навстіж. Над аркою висів ліхтар, а під ним – велика вивіска: опасистий білий поні, що став дибки, Над дверима білів напис: «Грайливий Поні» Барила Барбариса». Вікна нижнього поверху за щільними фіранками світилися. [164]

Поки вони стояли потемки під аркою, не знаючи, на що зважитися; хтось усередині завів веселої пісні, і бадьорий хор гучно підхопив її. Прислухавшись, гобіти заспокоїлись і злізли з поні. Пісня змінилась вибухом сміху та оплесків.

Подорожні завели своїх поні до двору, залишили їх там і піднялись на ганок. Фродо, що йшов попереду, мало не зіткнувся з низькорослим череванем: лисий, з червоною пикою, у білім фартусі, він біг з одних дверей до других з тацею, повною налитих доверху кухлів з пивом.

– Чи не можемо ми... – почав Фродо, але черевань вигукнув через плече:

– Хвилиночку, даруйте! – І шез у димовій хмарі, що гула різноманітними голосами. По хвилі він прискочив назад, витираючи фартухом руки.

– Добрий вечір, мій маленький пане! Чим можу допомогти? Чого бажаєте?

– Постелі для чотирьох і стайню для п'яти поні, якщо є. Ви – пан Барбарис?

– Авжеж! Звати мене Барил. Барил Барбарис, до ваших послуг. Ви прямо з Краю, еге ж? – сказав він і раптом лягнув себе рукою по лобі, немов згадав щось забуте. – Гобіти! – гукнув він. – Що ж це мені нагадує? А дозвольте спитати, як вас звати, панове?

– Це – пан Тук, пан Бревдібок, – сказав Фродо, – а це Сем Гемджі. Мене звать Підкопай.

– Ну ось! – сказав Барбарис, ляскаючи пальцями. – Знову забув! Але як випадє вільна хвилинка – помізкую і пригадаю. Я прямо з ніг збився; але подивимось, що я можу для вас зробити. У наш час великі товариства з Краю рідко приходять, тож постараюся привітати вас як слід. Тільки, бач, такого натовпу, як сьогодні, в мене давно вже не було! Після посухи – повинь, так у нас кажуть. Гей! Нобе! – гаркнув він раптом. – Де ти, копуне хутроногий? Но-о-об!

– Йду, пане! Біжу! – спритний гобіт вискочив із дверей і, вгледівши приїжджих, застиг на місці, вирячившись на них з великою зацікавленістю.

– Де Боб? – спитав хазяїн. – Не знаєш? Тоді знайди його! Терміново! Негайно! В мене тільки дві ноги та двоє очей, а не шість! Скажи Бобу, щоб прилаштував п'ятірку поні. Вже хай як-небудь умудриться!

Ноб осміхнувся, підморгнув і шез. Господар знов неухажливо потер лоба: [165]

– Ну, що ж я намагався сказати? Справи, бачите, лізуть одна до одної. До того заклопотався – голова обертом йде! З учорашнього дня як понеслося: раптом підїхав загін з півдня, Зеленим шляхом, чи то не диво? Потім нині у присмерку прибула компанія гномів, ці – до гір, на захід. А тепер ось ви. Добре, що ви гобіти, інакше б я вас і прийняти не здатен був. Адже у нас у північному флігелі кілька кімнат влаштовано спеціально для гобітів – здавна, ще як будували цей будинок. На першому поверсі, на гобітанський смак, вікна круглі, взагалі, все як слід. Сподіваюсь, вам сподобається. Вечеряти ви, звісно, теж бажаєте? Тоді прошу пройти сюди – обслугуємо вмент!

Він провів їх коротким коридором і прочинив двері:

– Непогана вітальня, га? Вам сподобається. А тепер, даруйте, біжу, біжу – заклопотаний неймовірно. Розбалакувати нема коли. Працюю тяжко, з ранку бігаю – а чогось ніяк не схудну! Трохи згодом ще до вас завітаю. Якщо чого-забажаєте, дзвоніть – ось дзвоник. Ноб зразу примчить, а не примчить – дзвоніть і кричіть!

Він, зрештою, пішов, залишивши гостей перевести подих. Надзвичайна заклопотаність не заважала йому балакати без упину. Але вітальня й справді була затишна: в каміні жеврів вогонь, поряд стояли низькі зручні крісла. Стояв там ще круглий стіл, вже покритий бідою

скатертиною, а на ньому – великий дзвоник з ручкою. Щоправда, Ноб, гобіт-служник, увалився до них раніше, ніж вони подумали його викликати. Він приніс свічки і тацю, навантажену тарілками.

– Чи бажають панове чого-небудь випити? – спитав він. – А може, показати вам спальні, поки вечерю готують?

Вони вмилися та встигли сьорбнути пива з добрих містких кухлів, коли Ноб з'явився удруге разом з хазяїном. Миттю стіл був накритий. Гаряча юшка, холодне м'ясо, пиріг з ожиною, солодкі булочки, брусок масла та півкруга стиглого сиру – добрячі прості страви, як у Гобітанії; це остаточно розвіяло Семові побоювання (що значно пригасли вже після першого ж ковтка чудового пива).

Хазяїн попорався коло столу і попрохав дозволу піти.

– Чи не бажаєте приєднатися до товариства по вечері? – спитав він, стоячи при дверях. – Якщо волієте зразу лягати, – будь ласка. Але люди будуть раді познайомитися. Чужинці – ох, вибачте, гості з Краю – рідкі птахи у [166] нас. А ми завжди готові послухати новин, чи оповідань, чи пісень, що знайдеться. Але це як вам буде до вподоби! Якщо чогось забажаєте – дзвоніть!

Наприкінці вечері (що забрала в них не менш як годину впертої праці без сторонніх розмов) вони відчували себе такими бадьорими та свіжими, що Фродо, Пін та Сем вирішили навідатись до спільної зали. Меррі відмовився, бо, мовляв, там буде занадто душно.

– Я тут посиджу тихесенько біля вогню, а потім, може, вийду подихати свіжим повітрям, – сказав він. – А ви там поведітьсь обережніше! Ми все ж таки таємні втікачі на великому шляху, та зовсім недалеко від Краю!

– Гаразд! – сказав Пін, – ти сам за собою постеж! Не загубись ще та не забувай: під дахом спокійніше!

У великій спільній залі заїзду зібрались майже всі постояльці, різнобарвне та багатолюдне товариство. Подробиці Фродо роздивився не відразу: світло давали тільки колоди, що палали у каміні, а лампи, почеплені до стелі, тонули у клубах тютюнового диму. Барил Барбарис бесідував біля каміна з парою гномів та кількома здоровилами дещо дикунського вигляду. На ослонах сиділи впереміжку місцеві мешканці, люди й гобіти, що гомоніли між собою, кілька гномів та ще хтось по темних кутках, де годі було щось побачити.

Коли увійшли нові гості, бригаоряни дружньо привіталися до них, а чужоземці, особливо прибульці з Зеленого шляху, зацікавлено озирнулись. Хазяїн познайомив їх з усіма тубільцями, але так побіжно, що ніхто з прибулих не взяв до тями, кому яке прізвище належить. Люди в Бригорі мали якісь незвичайні, рослинні прізвища: Конвалій, Конопліс, Верес, Папаротт, Реп'яхоу та навіть один Терник (не кажучи вже про самого Барбариса). У гобітів було те ж саме, наприклад, кілька Полинків, але здебільшого імення звучали зовсім звичні: Крутосхил, Лисонор, Глибокоп, Піскорит, Тунеллі – такі зустрічалися й у Гобітанії. Знайшовся й справжній Підкопай з Загаю, а оскільки вважалося, що однакове ім'я означає родинні зв'язки, то приїжджих прийняли привітно, як несподівано віднайдених родичів.

Бригорські гобіти виявилися жвагими та цікавими до всього, і Фродо швидко збагнув, що прийдеться якось пояснити, для чого вони сюди приїхали. Він додумався сказати, [167] ніби цікавиться історією та землеписом (на що бригаоряни відповіли розуміючими кивками, хоч ці слова були їм майже незнайомі) і займається науковою розвідкою, щоб написати книгу (що викликало мовчазний подив), для чого, власне, й розшукує разом з друзями відомості про гобітів, що живуть поза межами Краю, особливо у східному напрямку.

Тоді всі загомоніли разом. Якби Фродо дійсно намагався писати таку книгу та мав десять вух, він по кількох хвилинах набрав би відомостей на кілька розділів. А якщо цього буде замало, йому видали цілий список осіб, починаючи із «старого Барилка, осьдечки там», до кого він мав звернутися за подробицями. Але зачекавши трохи й второпавши, що Фродо не має наміру розпочати свою творчу працю негайно, гобіти самі почали розпитувати про життя Краю. Фродо відповідав не дуже охоче, і незабаром його залишили у спокої. Він

присів у куточку, прислухаючись та придивляючись довкола.

Люди й гобіти обговорювали здебільшого події у далеких країнах; лунали новини того штибу, що останнім часом ставав звичним: на півдні неспокійно, і люди, що прийшли Зеленим шляхом, здається, покинули рідні землі у пошуках мирного життя. Бригоряни співчували, але явно не намагались прийняти до громади зразу стільки нових мешканців. Один з прибульців, косоокий та неприємний, передрікав, що народу буде надходити все більше й більше, «і якщо їм не дадуть простору, вони його знайдуть самі. Вони мають таке ж право на життя, як інші!» – голосно промовив він. Місцевим мешканцям такі плани на майбутнє не дуже сподобались.

Гобіти не зважали на все це – їх ті суперечки поки що не торкалися. Здоровилам навряд чи знадобились би гобітанські нори. Набагато цікавіше було слухати Піна та Сема, котрі вже почували себе як вдома і весело балакали про гобітанські справи. Пін викликав одностайний вибух сміху своєю оповідкою про те, як обвалилась стеля у ратуші Великих Нор та як Вілла Білонога, бурмістра та найдебільшого з громадян Західної чверті, геть засипало вапном, і як він виліз, весь білий, мов цукрова голова. Але серед іншого зачепили вони в розмові такі випадки, що Фродо занепокоївся: один з бригорських гобітів, якому доводилось відвідувати Край, поцікавився, де живуть Підкопаї та з ким родичаються. [168]

Несподівано Фродо помітив якогось чоловіка під стіною, дивного вигляду, у поношеній одежині – він напружено прислухався до гобітанських балачок. Перед ним стояв великий кухоль з пивом; він сидів, простягнувши ноги у високих чоботах, добре пошитих, з м'якої шкіри, але помітно пошарпаних і вимазаних у багнюку. Все інше вкривав важкий вицвілий темно-зелений плащ – незважаючи на задуху, піднятий каптур зовсім затіняв обличчя, дозволяючи бачити тільки довгу, мистецьки вирізьблену люльку, та очі виблискували.

– Хто це? – пошепки спитав Фродо, обравши хвилинку, коли Барил Барбарис біг повз нього. – З ним нас, здається, не знайомили?

– З цим? – відповів хазяїн теж пошепки, скинувши очима на чоловіка у плащі. – Та я й сам його майже не знаю. Він з тих заброд, із Слідопитів, як ми їх звемо. Небалакучий, хоч під настрої здатен видати якусь рідкісну історію. Він то зникає на місяць або й на рік, то знову вискочить звідкись. Навесні цього року часто тут походжав, потім запропав десь. Як його насправді звать, я й не чув ніколи, а ми прозвали Блукачем. Ноги в нього довгі, ходить швидко, а куди – нікому не скаже. Але з чужого світу не вимагай звіту, як у нас кажуть – про Слідопитів та про ваш, вибачте, Край. Дивно, що саме ви про нього спитали... – Але тут хтось замовив у пана Барбариса ще пива, і він помчав, так і не пояснивши свого останнього зауваження.

Фродо відчув на собі погляд Блукача – той ніби почув чи вгадав, що йдеться про нього. Потім він змахнув рукою, запрошуючи Фродо сісти поряд. Коли Фродо підійшов, він відкинув каптур, відкривши скуйовджене волосся, темне з сивиною, бліде суворе обличчя та уважні сірі очі.

– Мене звать Блукачем, – сказав він стиха. – Дуже радий познайомитися, пане Підкопаю, – якщо тільки старий Барбарис не переплутав ваше ім'я.

– Не переплутав, – сухо сказав Фродо. Йому було якось ніяково під цим проникливим поглядом.

– Ну, пане Підкопаю, я на вашому місці попередив би своїх молодих друзів, щоб уникали зайвої балаканини. Питво, камін та нові знайомства – це вельми приємно, але все ж гаки тут не Гобітанія. Тут різні перехожі бувають. Хоч, можливо, не мені про це говорити, – додав він, криво осміхнувшись [169] і дивлячись просто у вічі Фродо. – А нещодавно у Бригорі побували вже й зовсім дивні особи...

Він не зводив очей з Фродо. Гобіт відповів тим же, але промовчав. А Блукач раптом, забувши про нього, обернувся до Піна: нерозумний Тук, задоволений успіхом баєчки про товстого бурмістра, тепер робив комічну доповідь про прощальний бенкет Більбо. Він вже зображував, мов лицедій, його Промову та наближався до таємничого зникнення.

Фродо стрепенувся. Звісно, для тутешніх гобітів ця історія – просто забавна картинка з життя чудного люду за Рікою; але дехто (хоч би й сам Барил Барбарис) дещо знав, міг чути про зникнення Більбо, і ось-ось могло пролунати ім'я Торбинсів. А якщо тут вже про них розпитували...

Фродо заметушився, не знаючи, що вдіяти. Пінові відверто лестила увага публіки, і він зовсім втратив обачність. Фродо злякався, аби він в ударі не згадав про Перстень – це була б катастрофа.

– Зупини його! Мерщій! – шепнув Блукач на вухо Фродо.

Фродо ні з того ні з сього скочив на стіл і заговорив. Слухачі обернулися до нього. Дехто заплескав у долоні й засміявся, вважаючи, що пан Підкопай хильнув забагато пива.

Оце так справа! Вдатися до такої дурниці! Фродо мимоволі сунув руку до кишені й намацав Перстень. Йому відразу ж закортіло надіти його та позбутися глузувань. Але це бажання прийшло ззовні, чиясь воля явно намагалася примусити його, і Фродо, рішуче відкинувши спокусу, міцно затиснув Перстень у кулаці, немов сподівався втримати його від нових злих витівок. Все одно він його ніяк не обдарував натхненням, і Фродо мусив ухопитися за перші-ліпші слова, що «годяться на випадок», як висловились би в Гобітанії.

– Ми вельми вдячні вам за теплий прийом, – почав він, – і я смію сподіватися, що мій короткий візит допоможе зав'язати такі ж дружні зв'язки між Бригорою та Краєм, які існували раніш, – тут він зам'явся й кахикнув. Тепер увесь зал дивився на нього.

– Пісню! – крикнув хтось з гобітів.

– Пісню! Пісню! – підхопили всі інші. – Ану, пане добродію, давайте що-небудь новеньке! [170]

На мить Фродо застиг з напіврозтуленим ротом, а потім з відчаю заспівав дурної пісеньки, що її Більбо дуже любляв (і дуже нею пишався – адже слова склав він сам). У ній ішлося про шинок, мабуть, тому-то Фродо її й пригадав. Нині збереглися лише окремі

уривки, але ми можемо навести її повний текст:

Під пагорбом стояв шинок
Старий та гамірливий.
Сам Дядько-з-Місяця, дивак,
Надвечір, проломивши дах,
Зайшов попиту пива.
Гостям там танців вигравав
Кіт – музикант відомий.
Він скрипочку у лапи брав,
Туди-сюди смичком пиляв,
Що хоч тікай із дому.
Ще в шинкаря було щеня,
До жартів дуже ласе.
Той песик лиш смішне вчував, –
Мов навіжений реготав
І по столу качався...
Корова у шинку жила, –
Препишна пані наче...
Та де й подінеться пиха:
Гарцює і хвостом маха,
Під скрипочку котячу!
Там срібні ложка і таріль
Були для свят і для неділь –
То ж мали всі роботу
Шкребти до блиску їх поспіль
Щовечора в суботу.
Лиш Дядько пива пригубив,
А кіт заграв щосили, –
Пес, і корова за вікном,
Таріль із ложкою, – содом
І гамір учинили...
Корова – нумо танцювать,
А пес – скажено реготать,
Таріль із ложкою – скакать,
Аж у вухах дзвеніло.
Таке-то, братці, діло...
А Дядько-з-Місяця пивце
Допив собі любенько, –
Звалився як сніп,
І там захріп [171]
На всі ті витребеньки.
Поблідли зорі у вікні,
А Дядько спить, мов скам'янів.
Шинкар сказав: ну годі!
Вже коні місяця тримтять
В ранковій прохолоді...
– Давай-но, кіт, заграй як слід,
Щоб аж шибки дзвеніли!
Нам треба гостя розбудить,
І ти, корово, не сиди –
Берись мерщій за діло. –

Тут кіт на скрипці завищав,
Так, що і мертвий би устав!
Господар сонного тріпав
І тяг з корчми на ганок:
– Вставайте, вже ж бо ранок! –
Корова, з музики хмільна,
Крутилась, ніби навісна,
Вони удвох з веселим псом
Вчинили немалий погром,
Що гість проснувсь і втік притьмом,
Схопивши шапку і батіг.
Стояв шинкар ні в сих ні в тих...
А Дядько тільки-но устиг
На Місячну підводу,
Як коні в небо – ходу!
А Діва-Сонечко зі сну
Чистенько умивалась
І дивом дивувалась:
Що день настав, а у шинку
Всі спати повкладались.

Товариство відповіло Фродо довгими й гучними оплесками. Голос у нього був непоганий, а пісня прийшлася якраз до смаку громаді. «Де забарився старий Барилко? – кричали вони. – Йому треба послухати! Боб, навчи свою кицьку грати на скрипочці, а ми потанцюємо!» Почулися нові замовлення на пиво та заклики: «Нумо ще по одній, пане! Ану ж, поїхали! Ще раз!»

Фродо піднесли кухоль, і він повторив, на цей раз йому вже підспівували: наспів був старий, знайомий, а слова запам'яталися легко. Тепер вже у Фродо голова пішла обертом від такого відгуку публіки. Він почав стрибати по столу, і коли повторив «...Кіт на скрипці завищав...», високо підскочив – трошки занадто жваво; приземлився він прямо [172] на тацю з порожніми кухлями, підсковзнувся, проїхав по столу, з гуркотом, галасом та тріском, і – бабах! – впав на підлогу. Люди порозтуляли рота, щоб посміятися, та отак і завмерли, бо співак раптом зник. Просто-таки зник, немов пролетів крізь стіну, не залишивши дірки!

Бригорські гобіти, витріщивши очі, підхопились і стали кликати Барбариса. Від Сема та Піна всі разом відсахнулися – вони залишилися самі за столом, і на них здаля кидали криві, недовірливі погляди. Тепер вони стали для всіх поплічниками мандрики-чародія, і хто зна, що там у них на думці! Тільки один дуже засмаглий бригорянин дивився на них з такою розуміючою посмішкою, що їм стало страшно. Невдовзі він вислизнув за двері, а за ним пішов косоокий південець (вони весь вечір перешіптувались). Харрі, брамник, вийшов із зали невдовзі перед ними.

Фродо, нажаханий, не знаючи, що ще вигадати, проповз під столами до далекого кутка, де сидів Блукач – той навіть не ворухнувся і нічим не виказав своїх думок. Фродо притулився до стіни, зняв Перстень. Як він надівся на палець, гобіт збагнути не міг. Мабуть, весь час тримав ланцюжок, поки співав, а коли падав, випадково смикнув рукою... А може, Перстень сам утнув таку штуку, намагаючись виказати себе за наказом когось з тих, хто сидів у залі... Йому не сподобалися обличчя тих двох, що пішли після його падіння.

– Ну, то нащо ж ви це зробили? – спитав Блукач, побачивши його. – Та це гірше за будь-які балачки ваших друзів! Полізли прямо ногою до пастки... чи, вірніш, рукою?

– Не розумію, про що це ви? – роздратовано відказав Фродо.

– Дуже добре розумієте. Але краще помовчимо, поки веремія не вщухне. А тоді, пане ТОРБИНС, я хотів би перемовитись з вами без перешкод.

– Про що? – спитав Фродо, ніби не чув свого справжнього імені.

– Про щось дуже важливе для нас обох, – сказав Блукач, дивлячись Фродо просто у вічі. – Можете почути щось корисне.

– Гаразд, – сказав Фродо, намагаючись зберегти зовнішню незворушність. – Перегодом поговоримо.

Тим часом біля каміна вирувала палка суперечка. Барбарис, що примчав на поклик, тепер мав вислухати відразу кілька суперечних розповідей про подію.

– Я бачив, Барилку, бачив, – запевняв один гобіт, – тобто якраз не побачив, зовсім, розумієте? Він розчинився у повітрі!

– Та що ви, пане Полинку! – дивувався хазяїн.

– Так-так! – наполягав Полюнок. – Саме не я й хотів сказати.

– Щось тут не теє, – покачав головою Барил Барбарис. – Пан Підкопай – досить огрядна особа, щоб просто узяти й розтанути у прозорому повітрі... Щоправда, у нас повітря скоріш густе.

– Гаразд, тоді де ж він? – закричало разом кілька голосів.

– Звідки мені знати? Він має право йти куди хоче, тільки б уранці заплатив. От же ж пан Тук не зник!

– Ну, я що бачив, те бачив, – уперто повторював Полюнок.

– А я кажу: ви помиляєтесь, – повторив Барбарис, підібрав тацю з підлоги і заходився збирати в неї скалки розбитого посуду.

– Звісно, помиляєтесь! – сказав Фродо, наблизившись до них. – Нікуди я не зникав, ось він я! Просто треба було перекинутися парою слів з Блукачем ондечки в тім кутку.

Він ступив до освітленого кола біля каміна, але від нього всі посунулись назад з переляком ще більшим, ніж коли він зникав. Їх зовсім не задовольнило пояснення, що Фродо, впавши, швидко проповз під столами. Розлючені відвідувачі почали розходитися. Розвагу було зіпсовано. Дехто, виходячи, скося позирав на Фродо і бурмотів недобрі побажання. Гноми й ті нечисленні люди, які ще залишилися, теж попідіймалися з-за столів; вони бажали на добраніч хазяїнові, а Фродо та його друзів наче не помічали. Незабаром у залі не залишилось нікого, крім Блукача, що, як і раніш, скромно сидів під стіною.

Барбарис не дуже засмутився. Він розумів, що подія вимагає всебічного обговорення, отже, в його закладі буде ніде й яблуку впасти ще багато вечорів.

– Та й наробили ж ви галасу, пане Підкопаю! – тільки й сказав він. – Відвідувачів налякали, посуд порозбивали! [174]

– Даруйте, я не хотів завдавати вам такого клопоту, – сказав Фродо. – Це склалося зовсім випадково, повірте. Нещасний випадок!

– Та що ж тепер вдієш? Але коли наступного разу зберетесь падати чи там ворожити, краще попереджайте заздалегідь гостей і, головне, – мене. Бо, щоб ви знали, ми не любляємо такого, незвичного, якщо дозволите так сказати. Ми погано відчуваємося при несподіванках!

– Та я й не збираюсь більш нічого такого робити, слово честі! Нам уже час спати. Завтра ми мусимо вирушити рано. Подбайте, будь ласка, щоб поні були готові о восьмій ранку!

– Зробимо. Однак дозвольте ще вас затримати на хвилинку, пане Підкопаю! Я зараз пригадав, що маю вам віддати. Будь ласка, не сердьтесь! Мені тут ще треба попоратися» а потім я прийду до вас, якщо не заперечуєте.

– Добре, – сказав Фродо, але настрій у нього зовсім зіпсувався: скільки ще на нього чекає бесід віч-на-віч, поки можна буде лягти спати, і що в них відкриється? Невже всі тут у змові проти нього? Він уже почав підозрювати, що навіть лискуча пика старого Барбариса приховує підступні задуми.

Розділ 10 БЛУКАЧ

Фродо, Пін та Сем повернулися до своєї вітальні. Там було темно: Меррі пішов, і камін майже згас. Тільки роздмухавши вугілля та підкинувши дров, вони помітили, що Блукач прийшов разом з ними – він спокійно сидів на стільці біля дверей!

– Привіт! – сказав Пін. – А хто ви такий, добродію, та чого вам тут треба?

– Звуть мене Блукачем, – відповів той. – Ваш друг обіцяв перемовитися зі мною, хоча, можливо, вже забув про це.

– Ви казали, що я можу почути щось корисне, – сказав Фродо. – А що саме?

– Чимало усякого. Але, ясна річ, я не говоритиму задарма.

– Як я маю це розуміти? – різко спитав Фродо. [175]

– Все дуже просто: я дещо розповім вам, дам добру пораду, але вимагаю за це винагородження.

– Якого саме? – Фродо вже рішив, що потрапив до пазурів шахрая, і пожалкував, що узяв здобую замало грошей. Навіть коли все віддати, вимагачеві буде не досить, а він не міг віддати й дециці.

– Не турбуйтеся, вам вистачить, – посміхнувся Блукач, немов відгадавши думки Фродо, – Тільки візьміть мене з собою, а залишу я вас, коли вважатиму за потрібне.

– Оце й усе! – сказав Фродо, здивований, але не заспокоєний. – Та якби навіть я мав потребу у ще одному супутникові, то не запросив би незнайомого!

– Чудово! – схвалив Блукач, поклав ногу на ногу та вмоствився на стільці зручніше. – Здається, здоровий глузд повертається до вас. Досі ви були занадто необережними. Гаразд! Я розповім усе, що знаю, а винагороду мені визначте самі. Коли почуєте усе, то, певно, ваш погляд зміниться.

– Тоді починайте! – кинув Фродо. – Що там у вас?

– Багато чого... Багато поганого, – похмуро сказав Блукач. – Щодо вашої справи... – Тут він підвівся, підійшов до дверей, швидким рухом прочинив їх, визирнув, а потім тихо зачинив і знов усівся. – У мене добрий слух, – притишивши голос, вів далі він, – і хоч зникати я не мастак, мені доводилося полювати на диких звірів і птахів, і коли треба, я вмю ховатися. Отже, сьогодні ввечері лежав я за огорожею на Тракті на захід від Бригори і побачив, як на дорогу виїхали четверо гобітов. Не варто повторювати все, що вони казали Бомбадилу та один одному, але мою увагу привернула одна річ. «І, будь ласка, запам'ятайте всі до одного, – сказав один з них, – прізвисько Торбинс вживати не можна. Я – скажімо, Підкопай, якщо вже доведеться якимось називатися.» Це мене до того зацікавило, що я подався за гобітами. Коли їм відчинили ворота, прошмигнув за ними слідом. Можливо, пан Торбинс має цілковиту рацію, щоб приховувати своє ім'я, але у такому разі я порадив би йому та його супутникам бути обережнішими.

– Не бачу, хто тут може бути цікавим до мого ймення, – сердито відказав Фродо, – та хотілося б знати, чому ви так цікавитесь ним! Можливо, у пана Блукача є цілковита рація, щоб шпигувати й підслуховувати, але тоді б я порадив йому пояснити це одверто!

– Добра відповідь! – посміхнувся Блукач. – Але пояснення буде найпростіше: я шукаю гобіта, що зветься Фродо [176] Торбине, і мені потрібно знайти його якнайшвидше. Я дізнався, що він хоче вивезти з Гобітанії... скажімо, якусь цінну річ, дуже важливу для мене та моїх друзів.

Фродо підвівся з крісла, і Сем, метнувши у незнайомця розлючений погляд теж скочив. – Ні, зрозумійте мене правильно, – додав Блукач. – Я збережу таємницю краще за вас самих. А берегти її треба ретельно! – Він нахилився до гобітів, пильно придивився до них і сказав тихо: – Стежте за кожною тінню! Чорні Вершники побували в Бригорі. Кажуть, що в понеділок один приїхав Зеленим шляхом, а другий з'явився пізніше – з півдня.

Запала тиша. Нарешті Фродо сказав Піну та Сему:

– Я мусив відразу здогадатися, з того, як брамник зустрів нас! І хазяїн заїзду, здається, щось чув... Для чого він так наполягав, щоб ми завітали до зали? Й чому ми ні з того ні з

сього поводитися там як дурні? Ех, треба було сидіти тут!

– Слушно, так було б краще, – сказав Блукач. – Я попередив би вас, щоб не ходили, але хазяїн не пустив мене до вас, ще й не схотів передати на словах.

– Отже, ви вважаєте, що він...

– Ні, старий Барилко не має на думці нічого злого. Просто він не любить таємничих заброд на кшталт мене – (Фродо подивився на нього з подивом). – Я маю досить підозрілий вигляд, чи не так? – сказав Блукач, якимось дивно зігнувши уста, й очі його блиснули. – Але, сподіваюся, ми впізнаємо одне одного краще. А вже тоді ви мені поясните, що скоїлося з вами під кінець співу. Адже ця невинна витівка...

– Цілком випадкова! – перепинив його Фродо.

– Он воно як! Випадкова! Але цей випадок може причинити вам чималу небезпеку.

– Небезпек ми мали досить і раніше. Я знав, що Вершники переслідують мене; але зараз вони з нами розминулись і зникли.

– Не варто розраховувати на це! – різко заперечив Блукач. – Вони повернуться. З'являться також ще інші. Їх багато. Я знаю, скільки їх. Я знаю, хто вони такі. – Він зупинився, очі його стали жорсткими й холодними. – До того ж тут, у Бригорі, не усім можна вірити. Скажімо, Білл Терник – Поганий, про нього йде поговор в окрузі, і неприємні [177] особи відвідують його. Одного з них ви могли побачити у залі – такий собі смаглявий насмішник. Вони вийшли удвох відразу після вашого «випадкового» стрибка. Серед прибульців з півдня не всі заслуговують на співчуття, ну, а Терник продасть що завгодно й кому завгодно і робитиме зло тільки заради розваги.»

– Що такого може продати цей Терник і яке йому діло, чи я стрибаю, чи ні? – Фродо вперто відмовлявся розуміти натяки Блукача.

– Звістку про вас, ясна річ. Дехто дуже прагне дізнатись, що ви поробляєте. Знаючи ваші вчинки, вони й ім'я ваше знатимуть. Мені здається, що ще до ранку їм усе буде відомо. Чи вам цього не досить? Можете брати мене за провідника чи не брати, але майте на увазі, що я багато років мандрував між Гобітанією та Імлистими Горами і сходив усі ці землі уздовж і впоперек. Вік я маю старший, ніж здається, й можу стати вам у нагоді. Після сьогоднішнього випадку вам більше не можна йти просто по Тракту – Вершники стежитимуть за вами вдень і вночі. Ви вийдете з Бригори, і вони дозволять вам іти до заходу сонця. А тоді нападуть на вас у глушині, де годі сподіватися на порятунок. Вам цього хочеться? Адже нема істот жахливіших за них!

Гобіти здивовано побачили на обличчі незнайомця вираз болю; руки його стиснули підлокітники крісла так, що аж пальці побіліли. У кімнаті стало дуже тихо, світло знов пригасло. Кілька хвилин Блукач дивився просто перед себе, але ніби нічого не бачив, поринувши у спогади чи прислухаючись до віддалених нічних звуків.

– Так, – нарешті прошепотів він, – я знаю про ваших переслідувачів більше, ніж ви. Ви боїтеся їх, але треба боятися ще дужче. Завтра ви маєте піти звідси. Блукач може провести вас стежками, які мало кому відомі. Візьмете його?

Запанувала важка тиша. Фродо не відповідав – його пройняли сумнів і страх. Сем, нахмурившись, не зводив з нього очей і нарешті не витримав:

– Якщо дозволите, пане, я б відповів: ні! Цей самий Блукач, він нас попереджає й радить бути обережнішими. Гаразд! Ось з нього й почнемо. Волоцюга з Глухомані! Я про них нічого доброго не чув! Він, припускаю, дещо знає, як на мене, більше, ніж треба, але це ще не привід, щоб ми йому повірили! А що як заведе він нас до таких Нетрів, де й справді на допомогу не покличеш! [178]

Пін позіхав і неспокійно совався. Блукач нічого не відказав Сему, але звів очі на Фродо. Той відвернувся.

– Ні, – сказав він поволі, – я не згоден. Д вважаю... вважаю, що ти зовсім не такий, якого з себе вдаєш, не знаю для чого. Спочатку ти говорив як звичайний бригорянин, а тепер у тебе навіть голос змінився. Авжеж, Сем має слухність: якщо ми мусимо бути обережними, то як же можемо довіритися тобі? Хто ти? Що тобі дійсно відомо про... про мої справи, й

звідки?

– Бачу, мій урок ви добре засвоїли, – похмуро посміхнувся Блукач. – Але обачність – це одне, а боягузтво – зовсім інше. Обставини складаються так, що самі до Рівенделлу ви не дійдете аж ніяк. Повірити мені – це ваш єдиний шанс. Ви мусите щось вирішити. Я можу відповісти на деякі запитання, якщо це допоможе справі. Втім, якщо ви ще мені не вірите, то й відповіді мої не переконують вас. Мабуть, ще є...

У двері постукали; з'явився сам хазяїн зі свічками, а за ним Ноб з цеберками гарячої води. Блукач відійшов до темного кутка.

– Прийшов побажати вам на добраніч, – сповістив Барбарис, розставляючи свічки по столах. – Нобе! Воду неси до спальні!

Зачинивши двері, він почав нерішуче:

– Отже, панове... Якщо я завдав вам якоїсь шкоди, то даруйте, будь ласка. Метушня дошкуляє, розумієте, щось запам'ятаєш, а щось забудеш, бо маю безліч справ. Але все ж таки я згадав, що треба – сподіваюся, не занадто пізно. Розумієте, мене просили діждатися гобітів з Краю, насамперед якогось Торбинса...

– Гаразд, а до чого тут я? – спитав Фродо.

– Певна річ, вам краще знати, – сказав хазяїн промовисто. – Я вас не видам. Але ж мені було сказано, що цей Торбинс з'явиться під прізвиськом Підкопая, і дано опис, який він. Дозвольте сказати, що той опис до вас добре пасує...

– Ось як? – нечемно перепинив Фродо. – Що ж то за опис?

– Дебелий, маленький, червоновидий! – урочисто продекламував Барбарис. Пін хихикнув. Сем обурився.

– «Це тобі не дуже допоможе», – каже він мені, – вів далі господар, мигцем глянувши на Піна. – «Вони усі майже однакові^ але цей на зріст вищий, ніж інші, пристойніший, [179] і ще в нього ямочка на підборідді: меткий хлопець з ясними очима.» Вибачайте, але то його слова, не мої!

– Та чиї ж? Чиї слова? – розхвилювався Фродо.

– Гандальфові, а то чиї ж? Ви знайомі з ним, так? Кажуть, він чарівник, але ми з ним добрі друзі. Щоправда^ тепер вже не знаю, що він зі мною зробить, коли зустрінемось: чи то все моє пиво поквасить, чи то мене на колоду оберне. Він швидкий на руку. Але тут вже нічого не вдієш...

– Що ж ви такого накоїли? Та кажіть уже! – вигукнув Фродо, якому вже терпець увірвався від неквапливого розп'ятування Барбариса.

– Та про що це я? – сказав той, приляскуючи пальцями. – Еге ж, про старого Гандальфа. Три місяці тому входить він до мене без стуку й каже: «Барилку, вранці я піду. Чи допоможеш мені?» Та ви тільки скажіть, – кажу. «Я дуже поспішаю, – говорить, – і хочу відіслати до Гобітанії одного листа. Знайдеш надійну людину?» Кажу: постараюся, днями зроблю. «Зроби це завтра», – каже він і подає мені листа... – Барбарис витяг з кишені папірець. – Ось, адреса дуже проста! – він почав читати повільно і старанно, пишаючись своєю письменністю. – «Фродо Торбинсу, Торба-на-Кручі, Гобітон у Східній чверті»...

– Лист до мене! – вигукнув Фродо. – Від Гандальфа!

– Отже, ви насправді Торбинс? – сказав господар.

– Так, так! Та було б краще вам віддати його відразу й пояснити, чому ви його так досі й не відіслали. Мабуть, ви зараз за тим і прийшли, але занадто вже довго доходили до суті!

Бідолашний Барбарис похнюпився.

– Маєте рацію, пане, вибачте мені, якщо буде ваша ласка. А ще я до смерті боюся, що скаже Гандальф, коли я завдав вам якоїсь шкоди. Та я ж не навмисне забув! Сховав у надійне місце, доки знайдеться хтось подорожуючий до Краю, бо ж своїх я не міг відпустити, справ невпрогорт! А з часом і забув... Маю безліч справ... Але вже тепер усе, що зможу, зроблю, щоб тільки вам допомогти. Я так і Гандальфові обіцяв. «Барилку, – каже він мені, – мій друг гобіт незабаром буде тут, та ще й не сам. Назветься він. Підкопай. Пам'ятай про це, але дивись, щоб не спало тобі на думку випитувати. Йому може знадобитися допомога – зроби

все, що зможеш. Буду тобі вдячний». Ось так він казав. А тепер ви вже тут, й біда, здається, неподалік.

– Що ви маєте на увазі? [180]

– Тих чорних, що на конях, – стиха сказав Барил. – Вони шукають ТОРБИНСА, і щоб мені обернутися на гобіта, якщо для доброго діла. Трапилося це у понеділок, і відразу усі собаки в нас заскиглили, гуси загедали. Мені це здалося дивним. Ноб приходить і каже, нібито якісь двоє одягнених у чорне питають гобіта на ім'я Торбинс, а в самого аж волосся дибки з переляку. Я звелів тим двом забиратися під три чорти і зачинив двері; але подейкували, нібито вони аж до самих Далеких Дуг розпитували про вас. Та ще й цей Слідопит – Блукач – теж з усілякими питаннями ліз. Хотів сюди пролізти, коли ви ще не поїли, не відпочили, ось воно як!

– Хотів, це так! – раптом промовив Блукач, виходячи до світла. – І все б скінчилося благополучно, якби ти мене пустив!

Хазяїн аж підскочив з подиву:

– Ти тут! Вічно з'являєшся казна звідки! Чого тобі тепер треба?

– Він тут з мого дозволу, – сказав Фродо. – Прийшов запропонувати свою допомогу.

– Мабуть, вам краще знати, – бовкнув Барбарис, з підозрою зиркнувши на Блукача. – Але я на вашому місці не затівав би справ із Слідопитом!

– А з ким же тоді мати справи? – спитав Блукач. – З жирним корчмарем, що і власне ім'я ледве пам'ятає, дарма що його кличуть з ранку до вечора? Вони не можуть сидіти тут довіку й не можуть повернутися назад. Вони мають здолати довгу путь. Може, ти з ними підеш – охороняти від Чорних Вершників?

– Мені піти? Покинути Бригору? – всерйоз злякавшись, скрикнув Барбарис. – Ні за які скарби! Але чом би вам не пожити в мене хоч недовго, пане Підкопаю? Що це за метушня така навколо вас? Чого треба Чорним Вершникам і звідки вони узялися, хотів би я знати?

– На жаль, я нічого не в змозі пояснити, – сказав Фродо. – Я втомився і дуже стурбований, а історія ця дуже довга. Але якщо ви намагаєтесь мені допомогти, то знайте: доки ми тут, ваша оселя під загрозою. А щодо Чорних Вершників, то я не впевнений, але боюсь, що вони...

– З Мордору, – тихо підказав Блукач. – Вони з Мордору, Барилку, якщо це тобі щось каже.

– Сили небесні! – зблід Барбарис. Назва ця, вочевидь, була йому знайома. – Гіршої звістки не чув я у житті... [181]

– Атож, – сказав Фродо. – Ви ще не передумали мені допомагати?

– Навпаки. Ще більше готовий. Хоч навіть не знаю, що може такий, як я, проти...

– Проти п'яних зі сходу, – спокійно договорив Блукач. – Можеш ти небагато, але й це важливо. Можеш влаштувати пана Підкопая на цю ніч й забути ім'я Торбинса, поки він не зайде далеко.

– Так і зроблю, – запевнив Барбарис. – Але ТІ, мабуть, дізнаються, що він тут. Даремно, м'яко кажучи, пан Підкопай привернув до себе увагу сьогодні ввечері! Про те, як зник Більбо Торбинс, ми й раніше чули. Навіть наш Ноб, на що вже тугодум, і той дещо зрозумів. А в Бригорі мешкає дехто й розумніший за нього.

– То що ж, маємо тільки сподіватися, що Вершники ще не скоро сюди сунуться, – зітхнув Фродо.

– Еге ж, сподіваймося, – відповів Барбарис, – але хай вони будуть хоч сто разів примарами, до мого заїзду вони так запросто не проникнуть. До ранку можете не турбуватися. Ноб нікому нічого не скаже. Доки я живий та здоровий, ніякий Чорний Вершник у мої двері не увійде. Я й сам почергую, й прислугу поставлю. А вам, мабуть, краще поспати, якщо зможете.

– Але піднятися нам все одно треба удосвіта, – сказав Фродо. – Чим раніше, тим краще. Сніданок о пів на сьому, будь ласка.

– Коли завгодно! – сказав хазяїн. – На добраніч вам, пане Тор... тобто Підкопаю. На

добраніч... ох, даруйте: а де ж пан Брендібок?

– Не знаю, – Фродо відразу занепокоївся. Він зовсім забув про Меррі, а час уже пізній! – Він збирався піти прогулятися, бо жадав свіжого повітря...

– Ну, бачу, про вас треба дбати увесь час! – сказав Барбарис. – Ви неначе святкувати приїхали! Зараз піду, позасуваю всі двері, але попереджу, щоб вашого друга впустили, як повернеться. А ще краще пошлю за ним Боба! На добраніч усім вам!

Нарешті шановний Барбарис пішов собі, кинувши на Блукача останній недовірливий погляд. Відлуння його кроків зтихло у коридорі.

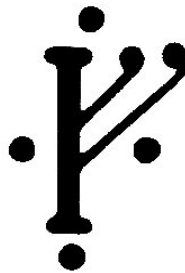
– Ну то що, – спитав Блукач, – чи ви не збираєтесь відкривати листа? [182]

Фродо уважно придивився до листа – без сумніву, печатка була Гандальфова. Зламавши її, він побачив знайомий, розгонистий, але розбірливий почерк чарівника:

«Грайливий Поні», Бригора,
день Середини року, 1418 р. Гоб.
Любий Фродо!

Погані новини дійшли до мене. Я мушу негайно їхати, а тобі раджу швидше покинути Торбу-на-Кручі та вибиратися за межі Гобітанії щонайпізніше до кінця липня. Повернуся, як тільки зможу, а якщо тебе вже не застану, то дожену по дорозі. Залиш для мене звістку тут, якщо йтимеш повз Бригору. Хазяїну (Барбарису) можеш довіряти. На Тракті можлива зустріч з одним з моїх друзів. Він худорлявий, високий на зріст, з темним волоссям, дехто зве його Блукачем. Він обізнаний у нашій справі і може тобі допомогти. Йди до Рівенделлу. Там, сподіваюся, ми й зустрінемося. Якщо я не з'явлюся, питай поради у Елронда.

Весь твій – бігцем – Гандальф.

P.S. НЕ КОРИСТУЙСЯ НИМ! Ні в якому разі не користуйся! Не ходи уночі!

P.P.S. Упевнись, чи це той самий Блукач. По дорогах вештається багато усякого люду. Його справжнє ім'я – Арагорн.

Справжнє золото не блищить,
Хто блукає – не заблукав,
Дуб коріння пускає вглиб,
Щоб мороз його не дістав.

P.P.P.S. Сподіваюся, Барбарис незабаром відішле цього листа. Порядна людина, але пам'ять має схожу на комору – найпотрібніше лежить на споді під купою мотлоху. Якщо забуде – я його засмажу! Хай тобі щастить!

Фродо прочитав листа, потім передав Піпу й Сему.

– Шановний Барбарис дійсно все переплутав! – сказав він. – Його варто було б підсмажити! Отримай я цього листа раніше, ми б уже давно благополучно прийшли до Рівенделлу. Але що могло трапитися з Гандальфом? Він пише так, наче йде назустріч бурі!
[183]

– Він чекає на бурю вже багато років, – сказав Блукач.

Фродо у задумі подивився на нього, розмірковуючи над другою припискою Гандальфа.

– Чому ти мені відразу не сказав, що приятелюєш з Гандальфом? – спитав він. – Тоді б ми не гаiali часу.

– Ти так вважаєш? Та чи хтось з вас отак відразу повірив би мені? Я не знав про існування листа. Я мав переконати тебе, не маючи жодних доказів. У всякому разі я не збирався розповідати про себе відразу. Спершу треба було придивитися до вас, чи ви того варті. Ворог вже ставив на мене пастки. А потім я згодився б відповідати на будь-які ваші запитання. Але, щиро кажучи, – додав він з дивною посмішкою, – я сподівався, що й без того мені повірите. Коли довго живеш потайки, недовіра втомлює... На жаль, моя зовнішність довіри не викликає.

– Це вірно – на перший погляд, – засміявся Пін. Лист Гандальфа заспокоїв його. – Але той гарний, хто гарно поводить, так у нас кажуть. Ми б теж виглядали не краще, якби прожили кілька днів у полях та канавах.

– Щоб мати вигляд Блукача, треба блукати по Глухомані не кілька днів чи навіть місяців, а довгі роки. Ти б такого життя не витримав – якщо тільки не зліплений з міцнішою глини, ніж здається.

Пін прикинув, але Сем не зникнув і дивився на Блукача з тою ж підозрою.

– Ти ще доведи, що Гандальф про тебе пише! – вимагав він. – Бо ти ж про нього й не згадував, доки листа не принесли. Може, ти тільки вдаєш із себе Блукача, може, справжнього Блукача ти зарізав та в його одяг перевдягся. Ну, що скажеш?

– Що ти хлопець не дурний. Але відповісти тобі, Семе Гемджи, я можу лише одне: якби я убив справжнього Блукача, то міг би й тебе вбити, і убив би уже давно без зайвих балачок. Якби я шукав Перстень, то міг би узяти його – зараз!

Він підвівся й немов став вищий на зріст; очі його спалахнули владним вогнем. Він відкинув край плаща і поклав руку на рукоять меча, що досі був непомітним. Гобіти завмерли, боячись поворухнутися. Сем, втративши мову і роззявивши рота, витріщився на нього. Але Блукач тільки окинув їх поглядом, і побіжна усмішка пом'якшила риси його обличчя: [184]

– На ваше щастя, я все ж таки саме ТОЙ Блукач. Я – Арагорн, син Арахорна, і якщо спроможний вас врятувати, хоч би й за велику ціну, я це зроблю!

Довго мовчали вони. Фродо першим порушив тишу.

– Я вірив, що ти друг, ще до листа – вірніше, бажав вірити. Ти лякав мене кілька разів упродовж вечора, але зовсім інакше, ніж слуги Ворога. Ті радніше вдавали б із себе щось пристойне, а я відчував би щось бридке, розумієш?

– Розумію, – засміявся Блукач, – отже, я маю бридкий вигляд, але поведжуся пристойно, так? «Справжнє золото не блищить...»

– То цей вірш про тебе? – здивувався Фродо. – А я не збагнув, навіщо Гандальф їх наводить. Але звідки ти ці рядки знаєш? Може, бачив того листа?

– Не бачив та й не знав, – сказав Блукач. – Але Арагорн – це я, і вірші про моє ім'я, – він вийняв меч з піхов, і гобіти побачили, що він зламаний трохи нижче рукояті. – Не дуже зручно ним користуватися, еге ж, Семе? Але наближається година, коли його перекують заново.

Сем мовчав.

– Отже, – сказав Блукач, – з дозволу Сема будемо вважати справу вирішеною. Блукач іде з вами за провідника. Завтра на нас чекає важка подорож. Навіть якщо підемо звідси без клопоту, без розголосу не обійдеться. Але я спробую якнайшвидше повести вас до лісу. Окрім Тракту, є інші шляхи з Бригори у світ. А коли позбавимось погоні, я поведу вас до Непогожі.

– Це що таке? – спитав Сем.

– Гора на північ від Тракту, майже на півдорозі звідси до Рівенделлу. Вона панує над усією округою, з її вершини можна роздивитися на всі боки. Якщо Гандальф буде нас

наздоганяти, він обов'язково попрямує туди. Після Вітровії йти стане важче, ми матимемо вибрати між більшою чи меншою небезпекою.

– А коли ти востаннє бачив Гандальфа? – спитав Фродо. – Чи знаєш, де він, що поробляє?

– Не знаю, – спохмурнів Блукач. – Ми удвох побували навесні на заході. Останнім часом мені доводилося ходити дозором на кордонах Гобітанії, коли він відходив у інших справах. Він волів не залишати вас без охорони. Востаннє ми зустрічалися на Кам'яному Броді через Брендівину. Першого травня він сказав, що з тобою все влаштовано [185] й ти вирушаєш до Рівенделлу наприкінці вересня. Оскільки він намагався повести вас сам* то я вирушив у дальню подорож. Отак вийшло на зло: щось у нього несподівано трапилось, а допомогти було нікому. Вперше за час нашого знайомства мені щось неспокійно за нього. Якщо навіть він не спромігся прийти, чому не сповістив ні тебе, ні мене? Повернувшись – уже досить давно, – я почув погані вісті: Гандальф зник, натомість з'явилися Чорні Вершники. Мені розповіли про це ельфи Гілдора, а пізніше вони сповістили мене, що ти пішов з дому. Але про те, що ти покинув Забоччя, ніякої звістки не було, тим-то я й заліг на Тракті, нетерпляче видивляючись вас.

– Отже, на твою думку, Чорні Вершники якось причетні до зникнення Гандальфа? – спитав Фродо.

– Я не знаю такої сили, крім самого Ворога, яка була б здатна зупинити його. Не журися! Гандальф могутніший, ніж вважають у Краї. Адже вам він показує лише свої дрібнички та іграшки. Але та справа, що її ми з ним разом розпочали, стане найвеличнішою з його праць.

Пін позіхнув і вибачився:

– Втомився я страшенно. Хоч усе це дуже мене турбує, треба й поспати – якщо не в ліжку, то прямо тут. Де ж цей дурник Меррі? Йти зараз шукати його у потемках – це вже занадто після такої днини!

У ту ж мить вони почули, як грюкнули входні двері й хтось пробіг коридором. У кімнату влетів Меррі, за ним – Ноб. Відсапуючись, він зачинив двері кімнати і притулився до них спиною.

Друзі злякано дивилися на Меррі, поки той, нарешті, не видихнув:

– Я бачив їх, Фродо! Я бачив! Чорні Вершники!

– Чорні Вершники? Де? – скрикнув Фродо.

– Тут, у селищі. Я посидів якусь годинку біля вогнища, ви не поверталися, то я й вийшов прогулятися. Повертаючись назад, зупинився під ліхтарем подивитися на зірки. Раптом як затіпало мене: щось жажливе підкрадалося до мене, чорніше, ніж тіні на дорозі. Воно не потрапляло у коло світла. А коня ніде не було видно.

– У якому напрямку посувалася та тінь? – різко й несподівано спитав Блукач.

Меррі здригнувся – він тільки тепер помітив незнайомця. [186]

– Кажі далі! – сказав Фродо. – Він друг Гандальфа. Я тобі потім поясню.

– Тінь рухалася, як мені здається, на схід, – пригадав Меррі. – Я спробував йти слідом. Зрозуміло, він майже зразу щез, але я завернув за ріг і дійшов до останнього будинку на Тракті.

Блукач здивовано поглянув на Меррі.

– Відважний вчинок, – сказав він, – але нерозумний!

– Та тут ані розум, ані хоробрість ні при чому, – заперечив Меррі. – Я просто не міг не йти. Мене немов тягли... Отже, я йду і раптом чую голоси біля огорожі. Один бурмотів, другий шепотів чи навіть сичав. Слів я не розібрав. Я б підійшов поближче, але тут мене всього затрусало – до того страшно стало! Завернув я, хотів бігти сюди, але раптом щось підкралося ззаду... тоді я впав, оце й усе.

– Там я його і знайшов, – підхопив Ноб. – Хазяїн мене послав, я взяв ліхтар і спустився спершу до західних воріт, потім до південних. А як йшов повз будинок Білла Терника, дивлюсь, на дорозі якісь двоє копирсаються, ніби схилилися і щось підіймають. Я давай

кричати, підбіг – а тих уже й сліду нема, а пан Брендібок лежить на узбіччі, наче спить. Я його потрусив, а він каже: «Я ніби в чорторій провалився». Дуже погано йому було, але тільки-но я його розбудив, він як підскочить, та як припустився сюди, мов заєць.

– На жаль, це так, – зітхнув Меррі. – Хоч я слів своїх не пам'ятаю. Мені наснився жахливий сон, але я його вже забув. Я страшенно втомився. Не знаю, що це до мене причепилося?..

– Це Чорний подих, – сказав Блукач. – Певно, Вершники залишили коней зовні і потай проникли сюди через південні ворота. Вони навідались до Білла Терника, отже, їм все вже відомо; той прибулець з півдня, мабуть, теж їхній шпигун. Тепер ще до ранку дочекаємось біди!

– Якої? – спитав Меррі. – Вони нападуть на заїзд?

– Навряд чи так. Вони тут лише вдвох. Та й взагалі вони такого звичаю не мають. У пільмі, у пустці вони набувають сили. Відкрито вламуватися до добре освітленого дому, де багато народу, вони не стануть, – принаймні, поки не вжито усіх інших заходів. Нас чекає попереду ще довга путь по Еріадору. їхня сила – це жах, і у Бригорі дехто вже потрапив до цієї пастки. Ці невдалі людиська [187] утнуть ще чимало капостей – і Терник, і дехто з прибульців з півдня, і, мабуть, брамник теж. У понеділок вони перемовилися з Харрі кількома словами – я за ними стежив. Коли вони пішли геть, він був біліший за крейду і весь тіпався.

– Бачу, ми звідусіль оточені ворогами, – сказав Фродо. – Що ж нам робити?

– Залишитися тут, не розходитись по спальнях. Ті легко з'ясують, де ваші кімнати – їхні вікна дивляться на північ і розташовані невисоко від землі. Ми усі залишимося тут, замкнемо вікна та двері. Але спочатку ми з Нобом перенесемо сюди ваші речі.

Поки Блукач ходив по їхніх кімнатах, Фродо стисло оповів Меррі все, що трапилося по вечері. Меррі ще дочитував листа Гандальфа, коли Блукач з Нобом повернулися. – Ну, добродії, – сказав Ноб, – я там все влаштував: одіж порозкидав, у кожне ліжко поклав валики з дивана. З вовняного килимка вийшла точнісінько ваша голова, пане Тор... перепрошую, Підкопаю, – додав він, посміхаючись.

– Добре, мабуть, і справді схоже! – засміявся Пін. – Але якщо цю підміну помітять?

– Там побачимо, – сказав Блукач. – Сподіваймося, що наша фортеця витримає до ранку.

– На добраніч вам! – побажав Ноб і пішов – була його черга охороняти двері.

Гобіти звалили свої речі-у кутку, підтягли під двері важке крісло та замкнули вікно. Коли Фродо замикав віконниці, він побачив, що ніч ясна, як і раніш. Семизоряний Серп* яскраво сяяв понад Бригорою. Фродо замкнув віконниці міцним засувом і запнув фіранки. Тим часом Блукач розпалив вогонь і погасив усі свічки.

* Так гобіти звать Великий Віз.

Мандрівники вляглися на ковдрах, ногами до вогню; Блукач вмоствився у кріслі біля дверей. Гобіти ще кілька хвилин побалакали – Меррі жадав знати усі подробиці.

– На Місячну підводу! – хихикнув він, загортаючись щільніше у свою ковдру. – Ото дурниці, Фродо! Жалкую, що не бачив тої чудасії! Шановні бригоряни будуть обговорювати цю подію Ще сто років!

– Та вже не менше, – зауважив Блукач.

Потім усі замовкли, і гобіти один по одному поснули. [188]

Розділ 11 КЛИНОК У НОЧІ

Коли мандрівники лягали спати у бригорському заїзді, Забоччя вже спало. Понад лощинами й ложем річки здіймався туман; в домі Фродо, у Струмковій Ярузі, стояла тиша. Череванчик Бульбер обережно відхилив двері й визирнув. Протягом усього дня його мучив страх, він нічим не міг зайнятися, а тепер не наважився лягти в ліжко: у захололому нічному повітрі причаїлася загроза. Коли він придивився до темряви, чорна тінь ворухнулася під деревами; хвіртка сама по собі відхилилася і знов безгучно закрилася. Жах охопив Череваня.

Він відсахнувся, постояв хвилинку в передпокої, намагаючись опанувати себе. Потім старанно прикрив і замкнув двері.

Ніч стала ще глухішою. Від Дороги долинув ледь чутний стукіт коней, що обережно переступали ногами. Біля хвіртки вони зупинилися, три чорні тіні безшумно метнулися до дому і немов скам'яніли. Одна під дверима, дві інших – на правому та лівому розі. Дім і сад мовчали, стримуючи подих.

Аж ось з легким шурхотом ворухнулося листя, десь далеко заспівав півень. Прийшла холодна година перед світанком. Постать під дверима зворухнулася. У безмісячній п'їтмї крижаним сполохом виблиснув клинок, покидаючи піхви. Двері дому здригнулися від глухого, важкого удару.

– Відчиняйте, ім'ям Мордору! – проричав глухий грізний голос.

Від другого удару двері піддалися і впали; одвірок тріснув, замок зламався. Чорні тіні рвонулися в дім.

Але у ту ж мить в гаю неподалік заграва ріжок; звук його здійснювався у ночі, як полум'я на горі:

ПОВСТАНЬ! ПОЖЕЖА! ВОРОГИ! ПОВСТАНЬ!

Череванчик Бульбер не гаяв марно часу. Угледівши, як темні постаті крадькома підбираються ближче й ближче по саду, він відразу збагнув, що йому залишилось лише рятуватися втечею чи загинути. І він майнув через двері від чорних сіней, через сад до ланів. Біг він аж мило з гаком до найближчої садиби, а там упав на ганку, волаючи: «Ні! Ні! Не в мене! Я його не маю!» Не відразу сусіди второпали, чого це він лементує, аж нарешті здогадалися, [189] що якийсь ворог проник до Забоччя, хтось чужий вдерся зі Старого Лісу. І вже більше не гаяли ні хвилини.

ПОВСТАНЬ! ПОЖЕЖА! ВОРОГИ! ПОВСТАНЬ!

Брендібоки сурмили бойову побудку Забоччя, що не звучала ось вже сто років, з того часу, коли у Страшну Зиму білі вовки перейшли по льоду замерзлу Брендівину.

ПОВСТАНЬ! ПОВСТАНЬ!

Здалека долинав відгук інших ріжків. Тривога поширювалась. Чорні постаті втекли. На ганку вони упустили гобітанський плащ. По дорозі, застукотіли підкови, коні пішли підтюпцем і зникли у темряві. По всій окрузі сурмили ріжки, перегукувалися голоси, тупотіли на бігу ноги. Але Чорні Вершники мов вихор неслися до Північних воріт. Нехай собі гуде малий народець! Саурон розбереться з ними пізніше. Зараз вони мають інше доручення: вони знали, що оселя пуста; Перстень зник. Потоптавши сторожу біля воріт, вони залишили Гобітанію.

Ще до півночі Фродо прокинувся від глибокого сну, зненацька, немов якийсь звук або чиясь присутність збентежила його. Він побачив, що Блукач сидить у кріслі насторожений; очі його поблискували у світлі яскравого вогню, але він не ворухнувся й не подав ніякого знаку.

Фродо знову заснув; але в його сні в ту саму мить проник свист вітру та стукіт галопуючих коней. Вітер стрясав увесь будинок; здалека приніс він несамовитий поклик ріжка. Фродо розплющив очі й почув веселе кукурікання півня на подвір'ї заїзду. Блукач відсмикнув фіранки, відхилив віконниці. Крізь розчинене вікно увійшло в кімнату досвітнє світло разом з холодним повітрям.

Блукач розбудив гобітів і повів оглянути спальні. Вони швидко впевнилися, що добре зробили, коли вчора прислухалися до його поради: шибки у вікнах були розбиті, постелі розкидані, а валики розпороті й покидані на підлогу; брунатний килимок був розідраний на шматки.

Блукач відразу ж пішов покликати хазяїна. Барбарис, сонний і переляканий, вночі навіть очей не зімкнув, якщо вірити його запевненням, але нічого не чув.

– Скільки живу, такого не бачив! – жахався він, здіймаючи руки. – Де ж це бачено, щоб постояльці не могли спати у своїх ліжках, та щоб новісінькі валики рубали, та все таке! До чого ж ми дожилися! [190]

– До смутних часів, – сказав Блукач. – Але щойно ми заберемося звідси, тебе залишать поки що у спокої. А підемо ми негайно. Снідати не будемо – приготуй щось, щоб перехопити нашвидкуруч. За кілька хвилин ми будемо готові.

Хазяїн поквапився вивести поні та зібрати «закуску». Але швидко повернувся, дуже засмучений: поні зникли! Стайня стояла відчинена навстіж, і всі поні розбіглися – не тільки їхні власні, але взагалі усі, й коні теж.

Новина збентежила Фродо. Нічого було й думати дійти до Рівенделлу пішки, маючи позаду кінну погоню. Вже простіше доскочити до Місяця! Блукач помовчав, дивлячись на гобітів так, неначе зважував їхню силу й мужність.

– Поні все одно від коней не втекли б, – сказав він нарешті, наче відповідаючи на думки Фродо. – Тими шляхами, які я обираю, пішки йти буде лише трохи повільніше, ніж верхи, у всякому разі я запропонував би вам спішитися. Турбує мене тільки запас провізії. Поповнити його не можна буде аж до самого Рівенделлу, а тягти вантаж доведеться на собі, й вантаж чималий – адже ми можемо затриматися чи піти в обхід, а не навпростець. Скільки ви зможете підняти?

– Скільки треба, стільки й піднімемо, – сказав Пін; намагаючись виказати більше впевненості, ніж відчував насправді.

– Я один за двох можу нести, – з викликом сказав Сем.

– А чи не можна якось зарадити цьому лихові, пане Барбарис? – спитав Фродо. – Може, знайдеться у селищі пара поні або хоч один – для вантажу? Наймати незручно, а ось купити можна, – і він відразу почав підраховувати, чи вистачить в нього грошей.

– Важко це, – зажурився хазяїн. – На всю Бригору їзових поні – один-два, та й годі. До того ж вони утримувались у моїй стайні і втекли разом з усіма. А в'ючних тут замало, і ніхто вам їх не продасть. Але ми спробуємо. Зараз пошлю Боба, хай пошукає.

– Добре, – неохоче згодився Блукач, – так і зробимо. Без поні, хоч би єдиного, ми, певно, далеко не зйдемо. Але це означатиме – прощавай, намір піти рано та непомітно. Тепер усі будуть знати, коли ми вирушимо, наче про те сурмами звістили! Безперечно, на те й розраховано. [191]

– У цьому є маленька втіха, – зауважив Меррі, – а може, вийде й велика: тепер ми сядемо до столу та як слід поспідаємо. Давайте-но сюди Ноба!

Врешті-решт, вони затримались майже на чотири години. Боб повернувся зі звісткою, що ані коня, ані поні дістати неможливо – хоч задля дружби, хоч за гроші, – крім як у Білла Терника.

– Конячка в нього стара, заморена, – розповів Боб, – але ж йому відомі ваші обставини, отже, зде ре за неї утрось. Вже повірте, я цього Терника знаю як облупленого!

– Терник? – сказав Фродо. – А це не пастка? Не покаче його тварюка просто до нього з усім нашим майном, або допоможе вистежити нас, чи ще щось?

– Це малоймовірно, – заспокоїв його Блукач. – Коли вже якась тварина його здихається, то повертатися не захоче, можу присягнутися. Радше добродій Терник захотів поживитися. Ми не маємо з чого вибрати. Головне, щоб коник не здох у найближчі дні,

– Скільки він за нього хоче?

Білл Терник заправив тридцять срібних монет – це й справді було втричі більше, ніж давали у тих краях за поні. Конячка виявилася кощава, заморена і зажурена, але, здається, вмирати поки що не збиралася. Заплатив за неї Барбарис, та ще вісімнадцять монет запропонував Меррі, щоб відшкодувати втрату. Він був людиною чесною і заможною, як на бригорянську мірку, але тридцять срібних монет складали для нього відчутну втрату, тим більш прикру, що вони дісталися шахраю Тернику.

Пізніше, щоправда, ця втрата обернулася на зиск. Назовсім украли тільки одного коня, всі інші просто порозбігалися, і їх зловили у різних кутках навкруги селища. Поні Брендібока втекли далі за всіх: маючи здоровий глузд, вони добігли аж до Могильників, до свого рятівника-Товстунчика, й потрапили під опіку Тома Бомбадила. Коли ж чутки про події у Бригорі дійшли до лісу, Бомбадил відіслав їх усіх Барбарисові; так йому дісталися за дуже

помірну ціну п'ять чудових поні. У Бригорі ш довелось, щоправда, багато працювати, але Боб старанно доглядав за ними, й вони влаштувалися зовсім непогано, уникнувши важких та небезпечних мандрів. Утім, і до Рівенделлу не потрапили також. [192]

Та це все було потім, а тоді Барил Барбарис був певний, що гроші його пропали задурно. Непокоїло його й те, що постояльці зчинили великий рейвах – прибульці з півдня лишилися без коней і голосно звинувачували хазяїна, доки не з'ясувалося, що вночі зник також один з їхніх супутників – косоокий приятель Білла Терника. Підозра відразу ж упала на нього.

– Підібрали на дорозі конокрада, привели до мого дому, – обурювався Барбарис, – і на мене ж кричите! Відшкодували б краще збитки! Попитайте Терника, хай скаже, куди дівся ваш пречудовий родич!

Але виявилось, що, власне, ніхто не мав косоокого ні за друга, ні за родича, і навіть не могли пригадати, коли ж це він затесався до їхнього товариства.

По сніданку гобіти перепакували свої речі, зібрали запас на довгу подорож. Була майже десята година ранку, коли вони нарешті вирушили, і вся Бригора збуджено гула. Таємниче зникнення; напад Чорних Вершників; пограбування стайні та, нарешті, звістка, що слідопит Блукач найнявся провідником до загадкових гобітів – тих подій вистачило б на багато нудних років наперед. Майже усі мешканці Бригори та Загаю, а дехто навіть з Балки і Далеких Дуг з'юрбилися вздовж Дороги, щоб на власні очі побачити, як вирушають мандрівники. Постояльці заїзду повисипали на ганок та позвішувалися з вікон.

Зваживши на все це, Блукач змінив свій намір і повів маленький загін спершу по Тракту; Якби вони йшли відразу навпростець, було б ще гірше – половина люду повалила б за ними – подивитися, куди це вони прямують, та простежити що не потоптали чужі поля.

Вони попрощалися з Нобом і Бобом, щиро подякували шановному Барбарисові за допомогу. «Добре було б зустрітися ще раз, як усе владнається, – сказав Фродо. – Мені було б так приємно пожити спокійно у вашому заїзді!

Засмучені та пригнічені, йшли вони на очах натовпу: Не всі обличчя мали дружній вигляд, не всі слова, що бриніли за їхніми спинами, були лагідними. Але здавалося, Що Блукача в селищі побоювалися: ті, на кого він кидав погляд, вмить змовкали та посувалися назад. Він ішов попереду, поряд з Фродо, за ним – Пін та Меррі, а позаду [193] Сем вів поні навантаженого настільки, наскільки їм дозволило сумління. Але, схоже, зміна власника тільки втішила конячку. Сем у задумі гриз яблуко. Кишені в нього буяй геть напхані – це був прощальний подарунок від Ноба й Боба. «Яблучка – на поході, люлечка – на привалі, – казав він. – Але, на жаль, ані того, ані другого надовго не вистачить...»

Голови зівак висовувалися з дверей, стирчали над парканами, але гобіти їх не помічали. Біля Східних воріт стояла за щільним живоплотом темна й занедбана халупа – остання у селищі. За вікном її промайнула і відразу зсезла жовто-бліда пика з косими хитрими очиськами. «Так ось де ховається той південець! – подумав Фродо. – Точнісінько на гобліна схожий!»

З-за огорожі на нього зухвало уставився другий чоловік – з густими чорними бровами й великим ротом, кривим від глумливої посмішки. Він палив куцу чорну люльку. Коли гобіти проходили повз нього, він вийняв люльку з вуст і сплюнув:

– Агов, Довгов'язий! Чи не зарано вийшли! Бачу, пристав й ти до товариства?

Блукач хитнув головою, але нічого не відповів.

– Здорові були, коротуни! – вів далі чорнобровий, звертаючись до гобітів. – Чи ви знаєте, кого найняли? Та це ж Блукач, ось хто! Має він й інші прізвиська, ще й куди гірші. Стережіться уночі! А ти, Семчику, не знущайся над моєю бідолашною худобиною! – Й він сплюнув знову.

Сем жваво обернувся:

– А ти, колючко тернова, забирайся геть зі своєю поганою пикою, бо я її прикрашу! – Яблуко, що він їв, блискавично злетіло у повітря і влучило Біллові просто по носу. Той не встиг вчасно відхилитися, й з-за огорожі залунали прокльони.

– Дарма яблуко втратив, – зітхнув Сем, крокуючи далі.

Нарешті селище залишилось позаду. Діти та настирливіші із зівак втомилися й біля воріт завернули додому. А подорожани вийшли з воріт та ще кілька миль прямували Трактом. Він завертав наліво, огинаючи Бригору, а потім, знов повернувшись на схід, швидко спускався до неосяжних лісів. Зліва, на розлогому східному схилі, виднілися стріхи будинків та гобітанських нор Загаю; нижче, з глибокого [194] яру на північ від Тракту курілися димки Балки, а Далекі Дуга ховалися за деревами.

Коли брунатна баня Бригори залишилася позаду, вони помітили стежку, що відходила від Тракту на північ.

– Відтепер ми підемо потай, – сказав Блукач.

– Сподіваюсь, не навпростець? – спитав Пін. – Бо ми вже одного разу спробували скоротити шлях лісом і ледве не загинули.

– Тоді мене поряд не було, – засміявся Блукач. – Якщо вже я йду навпростець, то приходжу куди треба.

Він уважно оглянув дорогу; ніде нікого. Тоді він швидкою ходою повів гобітів по стежці униз, до лісової долини. Намір його, наскільки могли збагнути гобіти, що не знали місцевості, полягав у тому, щоб піти спочатку у напрямку Далеких Дуг, але обійти це село зі сходу та, завернувши праворуч, іти якомога пряміше глухими хащами до гори Вітровії. Якщо пощастить, у такий спосіб вони зріжуть величезну петлю Тракту, що далеко загинався на південь, оминаючи Комарині Заводі. Але вони самі мали пройти цими багнами, де, судячи з опису Блукача, нічого приємного на них не чекало.

Досі ж все складалося добре. Коли б ще не тривожні події ночі, гобіти раділи б цьому походу більше, ніж прогулянці Старим Лісом. Сонце сяяло, але не палило. Листя з дерев у долині ще не опало, навіть не пожовкло, у лісі було тихо та чисто. Блукач упевнено вів їх, переходячи зі стежки на стежку; без провідника вони б швидко заблукали серед плутанини стежок. Щоб відірватися від можливих переслідувачів. Блукач раз у раз завертав, петляв.

– Білл Терник неодмінно узнає, де ми зійшли з Тракту, – сказав він, – хоча сам за нами, певно, не піде. Він непогано знає навколишні місця, але знає також, що в лісі йому зі мною краще не змагатися. Але він може розповісти все... іншим. Вони не могли далеко відійти. Отже, якщо вони вирішать, що ми пішли до Далеких Дуг, тим краще!

Чи то Блукач уміло уникав зустрічей, чи то просто випадково, але протягом всієї днини їм не зустрілося жодної живої душі, ані двоногих, якщо не брати до уваги птахів, ані чотириногих, крім лисиці та пари білок. Наступного дня вони попрямували точно на схід, тихо і мирно. На третій день Дужий Ліс скінчився. Місцевість безперервно [195] понижувалась від самого Тракту, й тепер потягся широкий низькоділ, де посуватися було набагато складніше, Бригора та житло залишилися далеко позаду; загін наближався по бездоріжжю до Комариних Заводей,

Ґрунт став вогким, пружинив під ногами, з'явилися калюжі, порослі очеретом та осокою, де щебетали невидимі пташки. Треба було придивлятися, куди ставити ногу, щоб не промокнути і не збитися з курсу. Спочатку вони посувалися вдоло, однак чим далі, тим більше зусиль вимагав кожен крок. Навіть Слідопити не знайшли надійних стежин крізь хитливі підступні трясовини. Налетіла мошва; цілі хмари крихітних комах танцювали у повітрі, лізли під одяг, набивалися у вуха, у волосся.

– Вони мене живцем з'їдять! – заволав Піп. – Комарині Заводі! Та тут комашні більше, ніж води!

– Цікаво, а що ж вони їдять, коли не мають запасу гобітів на обід? – питав Сем, чухаючи шию.

Довго тягнувся той важкий день у, пустельній і непривітній країні. Ночували у вогкості, у холоді, кусючі комахи заважали спати. Серед очерету та купин ховались, ще якісь бридкі створіння, судячи з голосу, люті родичі цвіркунів, їх були тисячі, й цілісіньку ніч вони дружно скрипотіли: «крри, крри, крри», доводили гобітів до нестями.

Наступний день, четвертий, видався аж ніяк не кращим, а ніч ще безпритульнішою.

Щоправда «крикуни», як Сем охрестив їх там уже не водилися, але комарі не відставали.

Фродо так утомився, що вночі ніяк не міг заснуєш; тому він помітив далеко на сході мерехтливі спалахи світла, хоч до ранку було ще далеко. Блукач теж не спав; він піднявся і насторожено вдивлявся у темну далечінь.

– Що це? – спитав Фродо.

– Не знаю. Занадто далеко. Схоже на те, ніби блискавки б'ють з вершини гори у небо.

Фродо знову ліг, ще довго ще бачив білі спалахи на небі та напружену, нерухому темну постать Блукача, доки не поринув у важкий сон.

На п'ятий день подорожні обійшли останні калюжі, й багнище залишилось позаду. Знову почався пологий підйом. Далеко на сході окреслилося пасмо невисоких гір. Остання праворуч, найвища, з приплющеною верхівкою, стояла віддалік від інших. [196]

– А це – Вітровія, – сказав Блукач. – Старий тракт, який ми залишили далеко праворуч, огинає її підніжжя з півдня. Якщо зможемо пройти прямо, то завтра опівдні дістанемося туди. Сподіваюсь, у цьому не буде помилки.

– А що тебе турбує? – спитав Фродо.

– Що там буде? Бо вона надто близько від Тракту.

– Але ж ми, здається, сподівались зустріти Гандальфа?

– Так, але надія слабка. Навіть якщо він взагалі обере цей шлях, він може не навідатись до Бригори і не дізнатися про мас. Бо навіть якщо ми з ним попрямуємо одним шляхом, то майже напевно зустрітись не зможемо. Довго залишатися там небезпечно. Якщо Вершники не знайдуть нас у нетрях, вони й самі можуть піти до Вітровії – звідти зручно роздивлятися на багато миль довкола. Там нас можуть помітити й звірі, й птахи, а з птахів далеко не всі варті довіри, та є й інші донощики, ще гірші.

Гобіти стурбовано подивилися на віддалену гору; Сем підніс голову, боячись побачити у блідому небі шулік чи орлів з пронизливими лютими очима.

– Незатишно стає від твоїх слів, – поскаржився він, – самотньо якось!

– Що ти порадиш? – спитав Фродо.

– На мою думку, – поволі, немов підбираючи потрібні слова, відповів Блукач, – нам варто триматися напрямку на сад якомога точніше та йти до цього пасма гір, але не до самої Вітровії. Я знаю тиху стежку, що йде уздовж підніж, по ній зможемо підійти потай з півночі. А там подивимось.

Весь той день вони ледь шкандибали, поки не настав ранній холодний вечір. Місцевість стала сухою та безплідною, а позаду, над болотами, піднімався туман. Жалібно стогнали якісь птахи; багряне колесо сонця повільно занурювалось у сиву імлу. Потім запала тиша. А гобітам ввижалося у спогадах, як любо їм було дивитися на захід сонця крізь чисто вимиті вікна Торби-на-Кручі.

Під вечір вони надибали струмок, що збігав з горбів і пропадав у стоячих болотах. Берегом струмка йшли вгору, доки могли розрізнати дорогу. У повній темряві нарешті зупинились на ночівлю під чахлими вільхами понад струмком. Попереду на тьмяному небі відбивались кругляві скати безлісних пагорбів. Тієї ночі вони по черзі вартували, а Блукач, здавалось, не спав зовсім. Прибуваючий місяць лив на землю бліде слабке світло. [197]

На світанку вони вже крокували далі. Підмерзло, небо немов вицвіло. Гобіти почували таку бадьорість, наче виспались на м'яких перинах. Вони вже призвичаїлись до довгих переходів з мізерним харчуванням – у всякому разі, того, чого їм тепер було досить, у Гобітанії ледве вистачило б, щоб не падати з ніг. Пін заявив, що Фродо став удвічі тоншим, ніж був.

– Цікаво, – сказав Фродо, затягуючи тугіше пояс, – мене й насправді стало набагато менше. Якщо так і далі піде, то я перетворюсь на привида!

– Цитьте. З такими речами не жартують! – несподівано різко обізвав його Блукач.

Гори наближались. Деякі з них сягали аж до тисячі футів, з них утворювався звивистий ланцюг, розділений ущелинами та перевалами, що йшли на схід. На верхівках гобіти бачили залишки порослих травою стін та ровів, в ущелинах – зруйновані кам'яні

будівлі. До ночі вони досягли підніжжя західних схилів. Було п'яте жовтня, кінчався шостий день від часу їхнього виходу з Бригори.

Вранці вони знайшли, вперше після Дужого Лісу, добре протоптану стежину й завернули праворуч, на південь. Стежина примхливо звивалася, наче її навмисно проклали так, щоб краще сховати того, хто йде по ній, від верхівок гір та від рівнини на заході: вона пірнала в западини, тулилася до стрімких урвищ, а на рівних та відкритих місцях подорожніх заступали купи валунів та обтесаного каміння, навалені обабіч.

– Цікаво, хто протоптав цю стежину та навіщо, – сказав Меррі, проходячи повз одну з таких куп, особливо велику і щільну. – Відверто кажучи, мені це не дуже подобається, бо схоже на Могильники. А на Вітровії теж є могильники чи ні?

– Ні, могильників тут нема ніде. Люди з заходу тут не жили, хоч у пізніші часи й захищали ці гори від ангмарських напасників. Цю стежину проклали для тих, хто стеріг форти на горах. Але набагато раніше, при початку Північного королівства, на Вітровії звели високу дозорну вежу, Амон-Сул. Вона потім згоріла і впала, залишилися тільки нижні ряди кладки, ніби вінець на маківці прадавньої гори. Але колись вежа була велика й гарна. Кажуть, що на ній стояв Еленділ за часів Останнього Союзу, коли чекав, чи не йде з заходу Гіл-Гелад. [198]

Гобіти здивовано витріщились на Блукача: отже, йому відома не тільки лісова наука, а ще й стародавні перекази?

– А хто такий Гіл-Гелад? – спитав Меррі. Замислившись, Блукач не відповів. Замість нього хтось промовив неголосно:

Гіл-Гелад в світлі княював –
І сумно лине арфи спів
Про того, хто останнім став
З ельфійських давніх королів.

Був довгим меч та гострим спис,
Шолом, мов зірка золота,
Вогні світил навек зійшлись
У срібнім дзеркалі щита.

Але давно в пільмі він щез,
І не знайти його сліди –
Зоря скотилася з небес
У темний Мордор – назавжди.*

*** Переклад С.Бондаренко.**

Всі озирнулися з подивом, бо голос належав Сему.

– Далі, давай далі! – прохав Меррі.

– Це все, що я знаю, – затинаючись, зізнався Сем і весь зашарівся. – Ще дитиною вивчив. Пан Більбо знав, як я люблю слухати про ельфів, й іноді розповідав такі речі... Він же мене і письменству навчив. Страшенно вчений він був, наш старий пан Більбо. А ще й вірші писав. Поезія. Оце, що я зараз казав, теж він склав.

– Ні, це склав не він, – заперечив йому Блукач. – Це уривок зі старовинної балади про загибель Гіл-Гелада, написаної давньою мовою. Певно, Більбо переклав її, а я й не знав.

– Там було ще багато, – згадав Сем, – і все про Мордор. Я ту частину вчити не став, до того страшно. Ніколи не думав, що сам піду цим шляхом!

– Йти до Мордору! – вигукнув Пін. – Сподіваюсь, нас це обмине!

– Тихше! – звелів Блукач. – Це Ім'я не згадують без приводу!

Близько полудня стежина привела їх до сіро-зеленого укусу, який, наче міст, упирався у північний схил гори, [199] залитий яскравим, м'яким світлом жовтневого сонця. Вирішили відразу ж піднятися на верину. Ховатися більше було неможливо, залишалась тільки надія, що вороги чи їхні шпигуни не стежать за ними. Земля навколо здавалась мертвою. Якщо Гандальф ховався десь поблизу, він себе нічим не виявив.

На західному відрозі Вітровії вони знайшли вкриту зверху западину, порослу травою. Там залишилися Сем та Пін з усіма речами й поні. Всі інші полізли вище, й через півгодини Блукач уже стояв «а верхівці; Фродо з Меррі невдовзі наздогнали його, зморені та захекані, бо верхня частина схилу була стрімка й скеляста.

Нагорі вони знайшли, як і казав Бяукач, широке коло старовинної кам'яної кладки, потрошеної і затягнутої дерном. Але посередині кола нагромаджувалась купа уламків, чорних від кіптющ. Навколо неї трава вигоріла дощенту, а віддалік – посохла й покрутилася; очевидно, на верхівці недавно лютувало полум'я. Але ніде нікого не було видно.

Стоячи біля кам'яного кола, мандрівники добачили безкраї, одноманітні землі, лише де-не-де темніли плями лісів, а за ними ледь виблискувала якась ріка. З південного боку, під ногами, тяглась угору-вниз і зникала у лісах на сході стрічка дороги. Тракт був безлюдний. Простеживши його очима далі, вони побачили гори – ближчі, брунатні й: похмурі, потім сірі, вище; а за ними виблискували, здіймаючись до хмар, біді піки.

– Ось ми й на місці! – сказав Меррі. – Що за безрадісна, нудна картина? Дні води, ані житла. Ще й Гандальфа нема. Але якщо він тут був і не захотів зачекати – ~ я Його розумію!

– Треба подивитись, – сказав Блукач, озируючись. – Навіть якщо Гандальф потрапив до Бригори через пару днів після нас, він міг опинитись тут першим: у разі необхідності він вміє їздити дуже швидко. – Раптом він нахилився й подивився на камінь, що лежав поверх купи, плаский та білий, неначе полум'я його обійшло, Блукач підняв його і уважно роздивився з усіх боків:

– Хтось нещодавно тримав його у руках. Якої ви думки про ці знаки?

На пласкій нижній поверхні каменя Фродо побачив кілька подряпин.

– Тут є риска, крапка та ще три риси. [200]

– Знак зліва, з тонкими рисками, схожий на руну, – сказав Блукач. – Можливо, її накреслив Гандальф, хоча впевненості нема. Подряпини тонкі й зовсім свіжі; Але знаки можуть бути й іншого походження – сюди зрідка заходжають Слідопити, а вони теж користуються рунами.

– Але якщо креслив Гандальф, то що вони мають означати? – спитав Меррі.

– Можливо, «Г – три», тобто Гандальф був тут третього жовтня, три дні тому. Знаки накреслені недбало, покvapливо, а це свідчить про близьку небезпеку – він не міг і не хотів писати докладніше. Але якщо так, то й нам треба пильнувати.

– Шкода, що неможливо цього точно з'ясувати, – сказав Фродо. – Все ж таки легше, коли відчуваєш, що Гандальф неподалік, позаду чи попереду.

– Все можливо. Я впевнений, що він був тут і потрапив у якусь пастку. Вогонь тут вирував великий – пам'ятаєш ті спалахи, що ми їх бачили на сході три ночі тому? Мабуть, хтось на нього напав, а чим скінчилося, невідомо. Так чи інакше, Гандальфа тут нема, отже, нам доведеться самим обирати шлях до Рівенделлу.

– А далеко до нього? – спитав Меррі, стомлено озируючись. З Вітровії світ здавався чужим та незорим.

– На Тракті є Забуте Подвір'я, до нього їхати від Бригори один день, а далі, либонь, ніхто у милях Тракт і не вимірював, – сказав Блукач. – Називають різні числа. Дорога ця складна, й кожен подорожній радий досягти мети, чи довгою дорогою, чи короткою. Але я знаю, скільки часу витратив би на цю мандрівку, за умови доброї погоди та якщо поталанить: звідси до броду через Бруїнен – дванадцять днів; а Рівендели стоїть вище по течії Гримучої. Але йти по дорозі нам не можна, тобто, вважай, повних два тижні.

– Два тижні! – зітхнув Фродо. – За такий час будь-що може трапитись.

– Все може бути.

Вони ще трохи постояли мовчки на верхівці, дивлячись на південь. Саме там, серед цієї гірської пустелі, Фродо вперше сповна відчув свою безпорадність та беззахисність. Він гірко пожалкував, що доля примусила його покинути тихий, милий Край. Він глянув на ненависну дорогу в бік дому, на захід, і раптом помітив дві чорні цятки, що повільно [201] повзли з того боку. В той же час йому впали в очі три інших цятки, що рухались назустріч тим. Він скрикнув і схопив Блукача за руку.

– Дивись! – сказав він показуючи униз.

Блукач зразу ж упав на землю позаду зруйнованої стіни і притис Фродо до себе. Меррі сам розпластався поряд.

– Що там? – прошепотів він.

– Не знаю, але чекаю найгіршого, – відповів Блукач.

Вони обережно визирнули у щілину між двома щербатими каменями. Денне світло притьмарилось – зі сходу наповзли хмари, сонце, вже готове до спочинку, сховалося за ними. Чорні цятки на дорозі бачили усі троє, й хоч гобіти не могли роздивитися подробиць, вони не мали сумніву, що там, біля підніжжя гори, збираються Чорні Вершники.

– Так, – підтвердив Блукач, чиї очі були гострішими, – ворог поблизу!

Вони поспіхом збігли по північному схилу до своїх товаришів.

Сем та Перегрій за цей час устигли розвідати й лощину, й навколишні схили, знайшли неподалік джерело з чистою водою, а навколо нього – відбитки ніг: хтось стояв там не більше ніж два дні тому. У самій западині знайшлися свіжі сліди багаття та інші ознаки тимчасової стоянки, а на краю її, за купами кам'яних уламків, Сем знайшов ретельно складений невеликий запас хмизу.

– Цікаво, чи не Гандальф тут ночував, – сказав він Піну. – Якщо хтось усе це склав тут, то, мабуть, збирався повернутися?

Блукача дуже зацікавили ці знахідки. Він відразу ж пішов до джерела роздивитися сліди.

– Треба було мені відразу все оглянути, – сказав він, повернувшись. – Сем з Піном затоптали м'яку землю і все зіпсували. Тут недавно побували Слідопити. Це вони зібрали хмиз. Але є й зовсім свіжі сліди, які не вони залишили. Хтось ходив тут день чи два тому у важких чоботах – один або декілька, точно не скажу, але здається, що ніг, узутих в чоботи, було не дві, а багато. – Він похитав головою й замислився.

Гобіти відразу ж згадали Вершників, у плащах і високих чоботах. Якщо вони побували тут, то чим швидше Блукач поведе їх звідси, тим краще. Як тільки виявилось, [202] що ворог лише за кілька миль, Сем відчув, що западина йому вже не подобається.

– Може, заберемося геть звідси, та якнайшвидше, а, пане Блукачу? – нетерпляче спитав він. – Зараз уже пізно, а у цій тарілці мені якось ніяково.

– Ясна річ, треба швидко рішати, що робити, – сказав Блукач і, подивившись на небо, щоб визначити час та погоду, додав: – Так, Семе, мені тут теж не до вподоби, але, скільки я пам'ятаю, нічого кращого поблизу не знайдеться, а далеко не підемо, бо вже ніч близько. Тут нас принаймні не видно здалека, а якщо вирушимо, шпигунам буде легше помітити нас. Єдине, що ми в змозі зробити, – це змінити напрям. По цей бік Тракту місцевість всюди однакова, й за горами теж – пласка, гола рівнина на багато миль. А на південь, за Трактом,

густі зарості. Хоч за дорогою і слідкують, доведеться ризикнути й перейти її.

– А Вершники мають зір? – спитав Меррі. – Розумієш, досі вони все нюхали, у всякому разі вдень, якщо не помиляюсь. А ти звелів нам ховатися, коли побачив їх далеко унизу, і тепер кажеш, буцімто нас помітять, якщо ми підемо?

– Я дозволив собі зайву безтурботність на верхівці, – сказав Блукач. – Прагнув знайти який-небудь знак Гандальфа, але не варто було підійматися утрюх і так довго стояти там. Адже чорні коні бачать гарно, й Вершники можуть використовувати інших тварин чи людей – пригадайте Бригору. Самі вони здатні здалека уловлювати запах живої крові – її вони одночасно ненавидять і вічно жадають; до того ж, хоч удень вони не мають звичайного зору, але ми немов відкидаємо тіні у їхній свідомості, які зникають лише на сонці опівдні. А ось у темряві вони бачать багато того, що не бачимо ми, й тоді вони найнебезпечніші. Є також дещо... Крім зору та нюху, ще інше... Чи пам'ятаєте, як ми відчули тривогу, коли тільки прийшли сюди, раніше, ніж побачили їх? А вони теж чують нас, тільки гостріше. До того ж, – додав він, знижуючи голос, – їх вабить Перстень.

– Та чи є в нас хоч який-небудь вихід? – Фродо озирався, мов зацькований. – Якщо підемо – нас побачать! Якщо залишимося – я притягну їх сюди!

Блукач поклав руку йому на плече.

– Ми ще маємо надію. З тобою друзі. У нас є хмиз для вогнища, і це вже добре. Ані притулку, ані захисту тут не [203] знайдеш, але вогонь замінить і те, й інше. Саурон вміє використовувати вогонь для своїх чорних справ, як використовує і все на світі, але Вершники вогню не люблять і бояться тих, хто ним володіє. Вогонь буде нашим другом у цій глушині.

– Ой, не знаю, – промимрив Сем. – Як на мене, це найкращий спосіб означити: «Ми тут!» А ще можна покричати!

У найнижчому; затишному куточку западини вони розклали вогнище і приготували вечерю» Тіні подовшали, повітря захоллоло. Всі несподівано відчули звірячий апетит – адже з самого ранку нічого не їли, – але не наважилися з'їсти зайвого. Попереду на них чекали пустельні землі, населені лише звіротою та птахами; покинуті всіма розумними племенами. Зрідка приходили туди з-за гір Слідопити, але їх було замало и вони не оселялись надовго; бували також – ще рідше – тролі, що спускалися з північних долин Імлистих Гір, але зустріч з ними нічого доброго не провіщала. Тільки на Тракті можна було зустріти звичайних мандрівників, здебільшого гномів, але вони завжди поспішали у своїх справах, й сторонні не одержали б від них ані допомоги, ані доброго слова.

– Не знаю, як нам заощадити запаси, – бідкався Фродо. – Останнім часом ми все розподіляли без лишку, та й зараз не розкошуємо, але якщо попереду два тижні ходу або й більше, то виходить, що ми собі надто багато дозволяли.

– У лісі їжа знайдеться, – заперечив Блукач. – Ягоди, коріння, зілля, а на крайній випадок я можу щось уполювати; Поки не настань зима, голоду можна не боятися. Але добування їжі – довга і втомлива робота, а нам треба поспішати. Отже, затягніть пояси та сподівайтесь на майбутні бенкети у домі Елронда!

Чим темніше, тим холодніше ставало на горі. Визирнувши з-за краю западини, вони нічого не бачили, крім сірої землі, та й та швидко зникала у ночі. Небо знов очистилося, на ньому з'явилися й замиготіли зірки. Фродо та його товариші скупчилися Навколо вогню, загорнувшись у всі теплі речі та ковдри, які знайшлися; а Блукач тільки накинув плащ і сидів віддалік, задумливо посмоктуючи люльку.

Коли настала ніч і багаття добре розжеврилося, він почав розповідати різні історії, щоб розважити їх та заспокоїти. [204]

Слухаючи легенди про стародавні племена, про людей та ельфів, про добрі та злі вчинки минувшини, гобіти мимохіть замислилися, скільки ж років Блукачу та де він міг навчитися всього того.

– Розкажи про Гіл-Гелада, – попрохав раптом Меррі, коли Блукач скінчив оповіщення про ельфійські королівства. – Чи ти; знаєш ще якусь частину тієї балади, яку сьогодні

пригадав Сем?

– Знаю, – відповів Блукач і Фродо теж знає, бо ця історія близько його стосується.

Меррі й Пін скося глянули на Фродо, але той дивився на полум'я.

– Я знаю лише трохи та й то від Гандальфа, – сказав Фродо. – Гіл-Гелад був останнім з великих ельфійських володарів Середземдя. «Гіл-Гелад» їхньою мовою означає «Зоряне світло». Разом з Еленділом, другом ельфів, він пішов війною на...

– Досить! – перехопив його Блукач. – Не варто говорити про це, коли слуги Ворога так близько. Якщо дійдемо до дому Елронда, там зможете почути все з початку до кінця.

– Гаразд, тоді ти розкажи ще щось про давнину, – попрохав Сем, – про ельфів за часів їхнього розквіту. Дуже хочеться почути про ельфів, бо ця темрява серце гнітить!

– Добре, я розповім вам історію про Тінувіель, скорочену, бо вона дуже довга і чим скінчилась, невідомо. Нині лише Елронд точно пам'ятає, як її розповідали у давні часи. Історія чудова, хоч і сумна, як, і всі історії Середзем'я, – хай вона вас розважить.

Трохи помовчавши, він почав співучим і тихим голосом:

Схилялось віття до землі,
Що з первовіку укривав
Болиголову буйноцвіт, –
Сплетіння чарівничих трав.
Крізь крони вікових дерев
Лилося світло юних зір...
У срібних променях і снах
Кружляла діва Лючіень.

Невидимої флейти слів
З галявин чувся. І квітки
Вплітались в марево волось,
І шати сяяли ясні. [205]
І все, що суджено, збулось:
Ішов Берен з Холодних гір
Невидимий у хащах трав,
Обіч незнаної ріки
Від болю й туги умирав.

Та раптом змученим очам
Відкрилось диво золоте, –
Прекрасна діва Лючіень,
Нетлінне сяйво, ніч і день...
І в такт чарівному танку
Мінився одяг, і летів,
Волосся шовк її вкривав...

А зачарований Берен
Мов скам'янів, а чи приріс
До місця... Видиво ясне
Розтануло. Він все стояв,
Вслухаючись в ельфійський ліс.
Йому вчувалось: тихий крок
Надії відблиском бринів

Крізь чарівничий дзвін зірок,
Буяння трав і шум лісів...

Так, зачарований Берен
Блукав німий крізь безліч днів.
Пожухлий лист з гілля злетів
На скутий кригою струмок.

Та знов з'явилася вона,
За нею слідом йшла весна,
Раптово зринувши з імлі...
Сніги струмками поплили,
З під ніг її квітки цвіли.
Берену чувся ніжний спів, –
І звуки голосу живі
Були мов срібла перелив,
Мов чисті струни дощові.

Та лиш з'явилась – зникла вмить.
Закляття впало з уст німих: –
«Тінувіель, Тінувіель!»
Кохане лагідне ім'я
Бриніло лунами в лісах,
Неначе вітру течія. –
І поклик долі наздогнав,
І повернув її стежки,
Біль і любов подарував
На всі дороги та віки. [206]

Вернулась – руку подала:»
Берен лиш в очі зазирнув –
Гойднулись зорі в небесах...
І Лючієнь, ельфійський цвіт,
Безсмертна зоряна краса,
Як і судилося в віках,
Засяяла в його руках.

На них чигали сто розлук, –
Холодні води Грозові,
Був час і простір проти них
Мечами, мурами темниць.
Шпилями гір, глибинню рік...
Але зустрілися навек
І вже не роз'єднали рук.

Блукач зітхнув і додав:

– Такі пісні ельфи називають «антеннат», на загальній мові їх відтворювати складно,

виходить лише слабке відлуння. Це повість про те, ж зустрівся Берен, син Барагіра, з Лючієнь Тінувіель. Берен був людського роду, а Лючієнь – дочка Тінгола, ельфійського володаря тих часів, коли світ був ще молодий. Вона була найгарніша з дітей землі. Принадою дорівнювалась вона до зірки, що сходить над північними туманами, а лице її променіло сонячним світлом. У той час Великий Ворог, котрому Саурон був лише прислужником, жив у Ангбанді, на Півночі, а ельфи, повернувшись до Середзем'я з Недосяжного Заходу, пішли на нього війною, щоб відібрати вкрадені Сільмаріли, найяскравіші над усі самоцвіти світу. І прабатьки людських племен допомагали ельфам. Але Ворог одержав перемогу, Барагір загинув, а Берен чудом урятувався і потрапив у ліс Нельдорет, підлеглий владі Тінгола. Там одного разу він побачив, як співає й танцює Лючієнь на галявині над зачарованою рікою Есгальдуїн. Він дав їй ім'я Тінувіель, що стародавньою мовою означало «Соловей». Багато поневірянь зазнали вони потім, ще й довгу розлуку. Тінувіель врятувала Берена з Сауранової в'язниці, потім удвох здолали вони небезпечний шлях, проникли до трону Чорного Володаря і зняли з його залізного вінця Сільмаріл. Тільки один з трьох славетних каменів устигли вони зняти, і став він весільним дарунком Тінголові за руку Лючієнь. Але склалося так, що Берена вбив Вовк, який переслідував його від самих воріт Ангбанду, і вмер [207] син Барагіра на руках у своєї коханої Тінувіель. Вона воліла теж померти й розділити з ним ту долю, що чекає на смертних, аби тільки не розлучатися. Кажуть, що вони повернулись до життя, знову з'явилися вдвох у Середзем'ї і ще довго жили у зелених лісах, а потім залишили цей світ, відлетіли їхні душі ген за межі його. Так сталося, що Лючієнь єдина з ельфів пізнала істинну смерть і покинула світ, залишивши друзів оплакувати невтішну втрату. Від неї дісталася ельфійська кров у спадщину людям того роду. Нашадки тих, хто походить від Лючієнь, живуть ще й досі; кажуть, що рід цей ніколи не згасне. До нього належить і Елронд з Рівенделлу: адже Берен і Лючієнь мали сина Діора, що став спадкоємцем Тінгола, а той мав дочку Ельвінгу Світлу, що стала дружиною Еаранділа, який відважився, піднявши вітрила, попливти по небесному океану з Сільмарілом, що саяв на чолі його. А від Еаранділа почався рід королів Нуменору, Зірки Заходу.

Гобіти слухали, не відриваючи очей від його дивно схвильованого обличчя, ледь освітленого відблисками багаття. Очі його блищали, голос набув сили й глибини. Над ним простягалось чорне зоряне небо. Несподівано бліда, примарна заграва розлилася за його спиною над верхівкою гори: це сходив новонароджений місяць. Тінь Вітровії покрила западину, й зорі зблідли.

Історія скінчилася. Гобіти заврушилились, почали потягатися.

– Дивіться, – сказав Меррі, – місяць сходить. Уже пізно.

Усі подивилися на небо й помітили невелику чорну пляму на гребені гори, залитої місячним сяйвом. То міг бути камінь або уламок скелі.

Сем і Меррі підвелися й відійшли від багаття. Фродо з Піном сиділи мовчки. Блукач щільно присунувся до гори. Все було тихо й спокійно, але серце Фродо раптом захололо. Він присунувся ближче до вогню. Аж ось у освітлене коло вбіг, ледве дихаючи, Сем:

– Там щось незрозуміле! Мені чогось так страшно стало! З місця зійти не зміг! Немов підкрадається хтось...

– Ти бачив що-небудь? – спитав Фродо, скочивши на ноги.

– Ні, пане, нічого не бачив, та й не придивлявся. [208]

– А я, здається, бачив, – сказав Меррі – по рівнині, там, куди місячне світло сягає, посуваються дві чи три чорні постаті – у напрямку до нас.

– Сідайте ближче один до одного, спинами до вогню! – розпорядився Блукач. – Приготуйте довгі гілки!

Вони сиділи, затамувавши подих, насторожі, спиною до вогню, й вдивлялися у навколишню нічну темряву. Ніщо не змінювалося. Ані звуку, – ані поруху. Фродо ворухнувся; тиша ставала нестерпною – йому кортіло голосно кричати.

– Тихше! – прошепотів Блукач. І тої ж миті Пін зойкнув:

– Що це?

Вони скоріш відчули, ніж побачили, як понад краєм западини, здаля, підіймаються тіні, одна чи кілька; вони вдивилися уважніше – тіні зросли. Невдовзі вже не було сумніву: три чи чотири високі постаті стояли на схилі, дивлячись на них, – такі чорні, немов провалля у глибокій ночі. Фродо почув слабке сичання, ніби крізь ті провалля витікала отруйна пара; на нього немов кригою повіяло. Постаті повільно наблизились.

Жах охопив Піна й Меррі вони впали долілиць на землю. Сем притулився до Фродо, але той був переляканий не менше за нього; його трусило, але раптом усі страхи розтанули у палкому бажанні надіти Перстень. Фродо вже не міг думати ні про що інше. Він не забув Могильників, пам'ятав наказ Гандальфа, але щось підштовхувало його попри все піддатися спокусі. Не заради порятунку, взагалі ні для чого, доброго чи поганого – він просто відчував, що мусить вийняти Перстень і надіти на палець. Він не міг нічого сказати. Він відчував на собі погляд Сема, той, мабуть, відчував його біду, але не міг навіть повернутися до нього. Він заплющив очі і ще якийсь час намагався чинити опір; нарешті напруження досягло краю – він повільно витяг ланцюжок і сунув вказівний палець лівої руки у Перстень.

Відразу ж, хоч нічого навкруги не змінилося – ніч, темрява, – чорні постаті стали виразно видимі. Фродо Побачив їх крізь накидки, п'ятьох високих на зріст воїнів: двоє стояли на краю западини, а троє наближались до нього. На блідих обличчях жевріли безжалісні очі; під плащами були довгі сірі шати, на сивому волоссі блищали срібні шоломи, а у кошавих руках – сталеві мечі. Очі їхні, спрямовані [209] на Фродо, пронизували наскрізь; вони йшли просто на нього. У відчай вихопив він свого власного меча, і клинок спалахнув, наче підпалений. Двоє воїнів зупинилися. Третій був вищий за інших; на його довгим блискучим волоссі сяяла корона. В одній руці він тримав довгий меч, в другій – кинджал, і та друга рука ледь помітно світилася. Він метнувся вперед й налетів на Фродо.

А Фродо впав на землю і, вигукнувши: «О Елберет! Гілтоніель!», устромив меч у ногу ворога. Несамовите волання злетіло до неба; щось, ніби крижане лезо, вп'ялося у плече Фродо. Втрачаючи свідомість, він побачив, мов крізь туманні вихори, як Блукач вистрибнув з темряви з палаючими головешками у руках. Останнім зусиллям Фродо, відкинувши меч, зірвав Перстень з пальця і міцно затиснув його правицею.

Розділ 12 СУТИЧКА БІЛЯ БРОДУ

Коли до Фродо повернулась свідомість, він усе ще стискав у руці Перстень. Поряд яскраво палало багаття – туди підкинули хмизу. Пін, Меррі та Сем схилились над своїм ватажком.

– Що сталося? – спитав Фродо, несамовито озирюючись; – Де той блідий король?

Зраділі, що він отямився, друзі навіть не зразу змогли відповісти; та вони й не зрозуміли його. Нарешті Сем пояснив, що вони нічого не бачили, окрім розпливчатих тіней. Сем жажнувся, коли помітив, що пан його щез; у ту ж мить чорна тінь метнулась повз нього, і він упав. Голос Фродо, чутний мовби здалека чи з-під землі, вигукнув незрозумілі слова – оце й усе. Лише по якомусь часі вони знайшли Фродо, що лежав мов неживий у траві, – перечепившись об нього; поряд лежав його меч, Блукач звелів підняти Фродо й перенести ближче до вогню, а сам кудись подівся – вже давно.

В Семовім серці знов піднялися підозри щодо Блукача; але не встиг ще він зізнатися у тому Фродо, як Слідопит повернувся, несподівано виринувши з темряви. Гобіги підхопилися, й Сем, заступивши Фродо, вихопив меча, але Блукач, не зважаючи на те, швидко опустився на коліна поряд з ним. [210]

– Я ж не Чорний Вершник, Семе, – сказав він м'яко, – та й не прислужник їхній. Я намагався розвідати, куди вони зникли, але нічого не знайшов. Хто зна, чому вони не напали знов; але поблизу зараз й духу їхнього нема.

Коли Фродо розповів, що з ним було, Блукач спохмурнів, похитав головою й зітхнув. Потім звелів Пінові та Меррі набрати води у всі казанки, нагріти й обмити рану.

– Підтримуйте сильний вогонь та зігривайте Фродо, – додав він, потім покликав Сема, відійшов з ним убік і сказав тихо:

– Тепер я збагнув, у чому річ. До нас навідалися лише п'ятеро вершників. Чому зібралися не всі, не знаю; можливо, просто не очікували зустріти опір. Зараз вони тимчасово відступили, але, боюся, недалеко. Вони вичікують і повернуться Наступної ночі, якщо Не підемо звідси. Адже їхня мета майже досягнута, Перстень не може піти далеко. Отже, Семе, вони поранили твого хазяїна для того, щоб неодмінно підкорити його своїй волі. Але ми ще побачимо, що вийде!

Сем мало не захлинувся слізьми;

– Не впадай у відчай, – сказав Блукач. – Повір, твій Фродо набагато міцніше зліплений, ніж я вважав, хоч Гандальф мене й попереджав. Його не вбито, і він буде опиратися отруті довше, ніж розраховують вороги. А я допоможу йому, чим зможу. Доглядай його краще, а мені знов треба йти!

Блукач зробив крок убік і швидко зник у темряві.

Фродо задрімав, хоч біль від рани все зростав, і Мертвотний холод розливався від плеча по руці та боку. Друзі клопоталися над ним, зігривали, обмивали рану. Повільно, нудно тяглась ніч. Зоря вже жевріла в небі, западину залляло сірувате світло, коли Блукач нарешті повернувся.

– Подивіться! – вигукнув він і підняв із землі чорний плащ, який не помітили раніш, у темряві. На фут вище подолу плащ був розірваний. – Ось куди вдарив Фродо. Однак ніякої шкоди нападникові він, мабуть, не заподіяв, бо меч залишився цілий, а будь-який клинок, що простромить тіло Кільценосця, зотліває. Сильніше подіяло ім'я Елберет. А ось його удар небезпечний для Фродо! – він знову нахилився й підняв довгий та вузький кинджал зі зламаним кінчиком, що холодно виблискував. Але в світлі близького ранку він на очах

оторопілих гобітів почав опливати, танути й струмінцем диму розвіявся у повітрі. У руці Блукача залишилась лише рукоять. [211]

– Ось кляте зняряддя! – вигукнув він. – Цим клинком і поранено Фродо. Мало хто в наш час уміє лікувати такі рани. Але я зроблю все, на що здатний.

Він сів на землю, поклав рукоять на коліна і заспівав над ним протяжливу пісню невідомою мовою, а потім відклав убік. Далі Блукач схилився до Фродо і промовив кілька нерозбірливих слів. Тоді, діставши з кисета на прясі вузьке листя якоїсь рослини, він 'розтер один листочок пальцями, і розлилися свіжі, пряні пахощі.

– За цим зіллям я мусив далеко ходити, – сказав він. – На безлісних горбах воно не росте. Але у хащах на південь від Тракту я знайшов його, відчувши запах у темряві. Це неабияке щастя – знайти ацелас! Його завезли до Середзем'я нуменорці, і тепер він зрідка росте талі, де вони мешкали колись чи ставали табором. На півночі про нього знають лише ті, хто блукає по Глухомані. Ацелас – дуже сильне цілюще зілля, але проти такої рани навряд чи згодиться.

Він кинув ацелас у окріп. Духмяна, освіжаюча пара піднялась у повітря, гобіти дещо заспокоїлися, звеселіли. Коли Блукач обмив плече Фродо, тому теж полегшало, біль та оніміння у боці послабшали. Але рукою Фродо поворушити не міг, навіть пальцем. Він гірко пожалкував, що поведився так нерозумно й слабівільно. Надіваючи Перстень, він, ясна річ, підкорявся не власному бажанню, а ворожому наказу. Його мучила душа, що тепер він залишиться калікою назавжди і не зможе продовжувати путь, бо не має сили навіть триматися на ногах.

Саме це питання турбувало також його супутників. Вони вирішили покинути Вітровію якнайшвидше.

– Тепер я вважаю, що ворог стежив за цим місцем вже декілька днів, – сказав Блукач. – Якщо Гандальф сюди і приходив, то напевне мав відразу ж іти, й він не повернеться. У будь-якому випадку ночувати тут після вчорашнього нападу небезпечно, а от коли вирушимо, тоді нам навряд чи щось загрожуватиме.

– Коли зовсім розвиднилось, воли похапки подоїли та запакували речі; Фродо йти не міг, отже, всі речі поділили на чотири частини, а поні розвантажили. У поході бідолашна коняка значно зміцніла, наїлась і вже виказувала прихильність до нових хазяїв, особливо до Сема. Кепсько, либонь, жилося поні в Білла Терника, якщо мандри по бездоріжжю більше задовольняли його! Тепер Фродо їхав верхи.

Попрямували на південь. Щоправда, так вони мали перейти через Тракт, але по той бік відразу починалися ліси, [212] де можна було добре сховатися й запасти досить хмизу: Блукач пояснив, що Фродо потрібне тепло, особливо уночі, та й іншим вогонь мав послужити хоч слабким, але захистом.

Повільно, оглядаючись, пробиралися вони по південно-західних схилах гір і нарешті вийшли на узбіччя Тракту. Вершники не з'являлися. Але саме коли перебігали через дорогу, здалека долинули два вигуки, що жахом і жалем стискували душу, – поклик та відгук. Прожогом кинулися мандрівники у зарості по той бік дороги. Місцевість тут підіймалася у напрямі на південь, але була здичавіла та неприваблива – густий чагарник, гаї хирлявих дерев, широкі галявини з бідною, жорсткою, посохлою травою. Листя на деревах зів'яло і сипалось дощем. Безрадісне видовище не сприяло доброму настрою гобітів, отже, рухалися вони спроквола, говорили мало. Фродо боляче було дивитися, як друзі його плентаються, похмуро похиливши голови, зігнувшись під тягарем. Навіть Блукач виглядав стомленим і пригніченим.

Тогодня Фродо знову стало погано, але він довго приховував це. Минало чотири дні, к оточували все ті ж самі картини, тільки верх Вітровії позаду потроху танув, а гори попереду трохи вирости. Після того перегуку, що вони чули на дорозі, вороги ніяк не виказували себе і, здавалося, більше не стежили за втікачами. Подорожани з острахом чекали ночі та попарно стояли накатах, щомиті готові побачити, як чорні тіні підкрадаються у п'їтьмі, ледь освітлені місячним сяйвом, бо місяць раз у раз ховався за хмарами. Але ніхто не з'являвся і ніщо не

порушувало безгоміння, тільки вітер зітхав серед зів'ялого листя. Ні разу не відчували вони того передчуття загрози, як перед нападом на Вітровії. Важко було повірити, що Вершники знов загубили їхній слід; найімовірніше, вони готували пастку в якомусь вузькому місці...

Надвечір п'ятого дня вони проминули неглибоку долину, і почався поступовий підйом. Блукач знов звернув на північний схід, і на шостий день з гребеня довгого крутосхилу вони побачили далеко попереду скупчення пагорб був, укритих лісом. Унизу тяглася стрічка Тракту, праворуч у притьмареному сонячному світлі виблискувала річка, а ще одна, мов мара, ввижалася в далечині, у кам'янистій долині, затягненій туманом;

– Доведеться на деякий час повернутися на дорогу, – сказав Блукач. – Ми наблизилися до ріки Сивої Шумава, [213] яку ельфи називають Мітейтель. Вона тече з Етену, Тролячого узгір'я на північ від Рівенделлу, і зливається з Гримучою далі на південь. У пониззі вона дається Сріблиною. Наближаючись до Моря, вона стає потужнішою. Переправишся через неї можливо лише біля витоків, на Етенських Болотах, чи по Останньому Мосту, до якого підходить Тракт.

– А що це за друга ріка отам, далеко? – спитав Меррі. – Це Гримуча, або Бруїнен. Тракт, огинаючи узгір'я уздовж підніжжя, з'єднує міст із бродом через Бруїнен – це чималий відрізок шляху. Але про це я досі ще не думав. Спершу треба подолати міст. Дуже пощастить нам, якщо не чекає на нас там ворожа засідка.

Наступного дня, рано вранці, вони знову вийшли на дорогу. Блукач із Семом пройшли дещо уперед, але ані піших, ані кінних на тракті не зустріли. У цьому кутку, під тінню гір, нещодавно йшов дощ, на думку Блукача – два дні тому, й усі сліди змило, але з того часу-ніхто, очевидно, тут верхи не проїжджав.

Намагаючись іти найшвидкішою ходою, вони здолали приблизно дві милі й нарешті побачили Останній Міст у кінці короткого крутого спуску. Вони з острахом очікували, що ось-ось назустріч їм виповзуть чорні постаті, але нікого не було. Блукач звелів усім сховатися у чагарях, а сам пішов на розвідку. Повернувся він швидко, мало не бігцем:

– Ворога не видно й не чути, не збагну, що це означає. Зате я знайшов дещо зовсім несподіване! – Він показав гобітам красивий блідо-зелений камінь. – Лежав у поросі посеред мосту! Це берил, улюблений камінь ельфів. Навмисне його там поклали чи випадково упустили, не скажу. Але це, без сумніву, добрий знак. Вважаймо, що Міст вільний. Але як перейдемо, краще буде зійти з Тракту, якщо не знайдемо виразнішого натяку.

Не гаючи часу, рушили з місця. Міст перейшли без пригод – тільки вода вирувала біля опор трьох його великих прогонів. Пройшли ще близько милі і знайшли вузький байрак, що відходив ліворуч від дороги. Блукач завернув туди, і скоро вони загубилися у темних хащах, що обступили похмурі пагорби.

Гобіти раділи, що покинули безрадісні нетрі і міст вже позаду; але навколо все, здавалося, дихало загрозою. Пагорби ставали все вищі; там і сям на їхніх верхівках маячили стародавні стіни та зруйновані вежі найзловіснішого вигляду. Але тільки Фродо, що не йшов пішки, міг дозволити [214] собі дивитись навкруги та розмірковувати. Він згадав розповіді Більбо яро вежі на горах північніше від Тракту, неподалік від стійбища тролів, де тому довелося пережити свою першу справжню пригоду. Фродо здогадався, що вони тепер ідуть по сліду Більбо, і подумав, чи вони випадково не потраплять у те ж саме місце.

– Хто мешкає у цьому краї? – спитав він. І хто збудував ці вежі? Адже тут тролівські землі?

– Тролі не займаються будівництвом, – відповів Блукач. – Ніхто тут не живе. Багато віків тому жили люди, але вже давно їх нема. Кажуть, що тутешній народ підпав під тінь Ангмара і віддався злу. Але всі вони загинули у тій війні, що призвела до загибелі Північного королівства. Було це так давно, що вже навіть гори про все забули, тільки тінь спогадів ще лежить над цією землею.

– Якщо тут сама пустка, від кого ж ти про все це дізнався? – спитав Пін. – Адже птахи та звірі нічого такого розповісти не здатні?

– Нашадки Еленділа не забувають про минуле. А ще чимало такого, що й я не

пригадаю, знають у Рівенделлі.

– А ти часто бував у Рівенделлі? – спитав Фродо.

– Я жив там колись і повертаюся щоразу, як маю можливість. Туди лине моє серце; але не судилося мені зазнати спокою у прекрасній оселі Елрондовій.

Пагорби почали змикатися. Десь позаду Тракт, як завжди, біг до річки Бруїнен, але ані того, ані другої не було видно. Маленький загін увійшов до вузького каньйону, що глибоко перетинав товщу гір, темний і тихий. По скелях і над ними щільними лавами стояли сосни, звисало старе, бугрувате коріння.

Гобіти дуже втомилися. Важка то праця – посуватися бездоріжжям, пролізати між завалами мертвих стовбурів та каміння. Дбаючи про Фродо, вони уникали підійматися по схилах, та й не було зручного виходу з вузьких ущелин. Так збігли два дні; потім погода змінилася: вітер стійко подув із заходу та пролив воду далекого моря дрібним мрячним дощиком на суворі схили. Увечері мандрівники були вже мокрі до кісток, але розкласти багаття не спромоглися – ночівлю мали невеселу. Наступного дня гори стали ще вищі й стрімкіші, довелося відхилитися на північ. Блукач уже не приховував свого занепокоєння: адже йшов десятий день від Вітровії, й запасу залишалось обмаль. А дощ усе лив собі та лив. [215]

Тієї ночі вони зупинились на кам'яній площадці під скелею, у неглибокому видолінку. Фродо не знаходив собі місця. Від холоду й вогкості рана йому сильно боліла, його кидала то в жар, то в холод, і сон ніяк не приходив де нього. Він крутився, зі страхом прислухаючись до тихих нічних звуків: вітер скиглив у вузьких розщелинах, капала вода; потім щось тріснуло, поторохтів по осипу камінь. Чорні тіні, здавалося, валяться на нього, душать, але, підвівшись на лікті, він побачив лише Блукача, котрий сидів згорбившись і курих люльку. Фродо знову ліг і забувся сном; примарилось йому, ніби гуляє він у своєму садочку у рідному Краї, але бачить все ледь-ледь, наче крізь дим, і тільки чорні постаті виразно відбиваються за огорожею.

Коли він прокинувся, дощ скінчився. Хмари, ще густі, вже де-не-де розійшлися, й просвічувало: блакитне небо. Вітер знову змінився. Але мандрівники не зразу покинули цей притулок: після мізерного сніданку всухом'ятку Блукач пішов один роздивитися навкруги з височини, а гобітам звелів залишатися поки що під захистом скелі.

Повернувшись, Блукач не зміг їх нічим порадувати:

– Ми зайшли занадто далеко на північ. Тепер треба якось повернутися на південь. Якщо й далі йти цим шляхом, то вийдемо до Етенських Боліт: набагато далі на північ від Рівенделлу. Це тролячі угіддя і вони мені мало відомі. Мабуть, ми, могли б звідти вийти до Рівенделлу, але це вимагає забагато часу, бо шляху я не знаю, а наших запасів не вистачить. Отже, треба обов'язково дістатися до Бруїненського Броду.

Залишок дня вони витратили на те, щоб видертися по скелястих урвищах. їм пощастило знайти гірський прохід, котрий вивів у зручну долину, відкриту на південний схід. Однак увечері шлях їм знов перегородила висока шпильста стіна схожа на пилу; її нерівні зубці врізалися у небо. Залишалося повернути назад або подолати гори.

Вони відважилися на схождення, але це була нелегка річ. Фродо майже відразу мусив спішитися, але навіть і тоді скелелазам, що несли важкі торби, часом ледве вдавалося затягти поні наверх чи знайти, куди поставити ногу. Вже майже стемніло, коли вони» вкрай виснажені, досягли нарешті своєї мети – вузької сідловини між двох гострих зубців; відразу за нею гора круто уривалася.

Фродо повалився на землю. Його тіпало, ліва рука висіла, мов нежива, бік та плече немов роздирали крижані [216] пазурі. Мутна завіса стояла перед очима, дерев і скель унизу він майже не бачив.

– Ми не можемо йти далі, - сказав Меррі. – Для Фродо це занадто важко. Що ж робити? Як ти вважаєш, чи вилікують його у Рівенделлі, якщо ми туди дістанемось?

– Побачимо, – відповів Блукач. – В цій пустелі я більше нічого не можу вдіяти. Тим-то я так і поспішаю. Але сьогодні дійсно неможливо йти далі.

– Та що ж таке з хазяїном? – тихо спитав Сем, благально дивлячись на Блукача. – Ранка була маленька, вона вже загоїлась, на плечі тільки біла плямка залишилась!

– Фродо торкнулась зброя Ворога. Вона була отруєна, а можливо, й повита злими чарами – зняти їх я неспроможний. Але не втрачай надії, Семе!

На висоті вночі було дуже холодно. Подорожні розвели невелике багаття під вигинчастим корінням старої кострубатої сосни, у неглибокій ямці від каменя, що звалився униз. Сиділи, тісно притулившись один до одного. Вітер посвистував над сідловиною; дерева скрипіли, згинались. Фродо лежав у маячінні, темні крила віяли над ним, погоня неслась на тих крилах, видивляючись його у всіх зморшках гір,

Ранок настав ясний; повітря було свіже, синіло небо, дочиста вимите дощем. Подорожні піднеслися духом, не вистачало лише сонечка, щоб зігріти задерев'янілі від утоми тіла.

Щойно розвиднилося, Блукач, узявши із собою Меррі, пішов роздивитися околиці на схід від перевалу. Сонце вже зовсім піднялось, коли вони принесли втішні новини: знайшовся відкритий шлях. Треба було йти далі по крайці цього пасма гір, залишивши всі інші гори ліворуч. Трохи попереду Блукач по блиску води впізнав Гримучу, а це означало, що Тракт, хоч його й не видно, зовсім недалеко від них.

– Так і підемо, – сказав він. – Навряд чи нам пощастить відшукати інший прохід у цих горах. Хоч як там небезпечно, Тракт – єдина дорога до Броду.

Підкріпившись нашвидкуруч, вони вирушили у подальшу путь. Обережно спустилися по південному схилу – це виявилось несподівано легкою справою, бо крутизна зменшилась, і Фродо невдовзі зміг сісти верхи. Терників поні виявив неабиякий хист обирати найкращу дорогу, що позбавляло вершника від зайвого трясіння. Настрій товариства [217] знов піднявся. Навіть Фродо почувався краще при світлі дня, хоч мутна завіса так і липла до очей; і він намагався стерти її рукою.

Пін ішов трохи попереду. Раптом він обернувся й гукнув, вимахуючи руками:

– Тут є стежка!

Наблизившись, усі впевнилися, що Пін не помилився: під ногами в них починалася стежина, котра, петляючи, вела у лісисту низину. Подекуди вона заросла травою або зникала під осипом каміння, але колись по ній, мабуть, багато ходили. Чийсь великі ноги втоптали її, і сильні руки підтримували порядок – де-не-де видно було пеньки від зрубаних дерев чи купки потрошеного та відкинутого зі стежки каміння.

Йшли легко, але з обачністю, а коли стежина втяглась під запону лісу й стала ширшою, вони занепокоїлись ще більше. Пройшли крізь смугу великих смерек; почався спуск, а потім стежка різко завершила ліворуч, огинаючи скелястий ріг гори. Від завороту вони побачили рівну площадку під невисоким стрімчаком, порослим деревами. У кам'янистій стіні темнів отвір; напіввідкриті двері висіли на єдиній петлі.

Біля дверей мандрівники зупинились. За ними можна було вгадати печеру, напівтемну й брудну. Блукач, Сем та Меррі, штовхаючи щосили, спромоглися відчинити двері трохи ширше, й Блукач з Меррі увійшли до печери. Далеко заходити не стали, бо там нічого не було, крім купи кісток, розбитих горщиків та порожніх глеків.

– Та це ж трояче лігвисько, побий мене грім, якщо це не так! – збагнув Пін. – Гей, виходьте-но звідти мерщій, і підемо далі. Ми тепер знаємо, хто проклав стежку, й нам краще забратися геть з неї!

– Як на мене, не варто метушитися, – сказав Блукач, виходячи з печери. – Це, безперечно, домівка тролів, але давно покинута. Боятися нема чого. Про всякий випадок будемо дивитися обома.

Стежина відходила від дверей далі по уступу, а потім поринула у густі зарості. Пін, не бажаючи зізнаватися, що він все ж таки боїться, пішов уперед разом з Меррі. Сем та Блукач ішли обабіч поні, пильнуючи Фродо – стежка вже стала досить широкою, щоб іти поряд. Але не встигли вони далеко відійти, як Пін та Меррі, чимось страшенно налякані, вибігли їм назустріч. [218]

– Там тролі!.- ледь дихаючи, вигукнув Пін. – На галявині, ось тут близько. Ми їх побачили крізь гілля. Такі здоровезні!

– Підемо помилуємось на них, – запропонував Блукач, підбираючи з землі дрючок. Фродо промовчав, а Сем не зміг приховати свого переляку.

Сонце вже підбилося височенько і яскраво світило крізь напівоголене гілля дерев. Галявину заливало світло. Вони стали на краю й визирнули з-за стовбурів. На галявині дійсно стояли троє величезних тролів – один нахилився, а двоє втупилися в нього.

Блукач спокійно наблизився до них і, розмахнувшись, зламав свій дрючок, ударивши по спині зігнутого троля.

– Гей, кам'яне опудало, підіймайся! – звелів він. І нічого не трапилось.

Гобіти йойкнули від подиву, а потім навіть Фродо розсміявся:

– Чи ви забули родинні перекази, га? Та це ж ті самі троє, котрих Гандальф примусив посваритися через найкращий спосіб приготування тринадцятьох гномів та одного гобіта!

– Та я ж не знав, де ми знаходимось! – виправдовувався Пін. Історію цю він пам'ятав добре, неодноразово чув її від Більбо та Фродо. Але у душі він до кінця так і не повірив, що все це було насправді. Навіть зараз він дивився на тролів з недовірою, мовби чекав, що вони якимись чарами повернуться до життя.

– Ви позабували не тільки родинні перекази, але й взагалі усю науку про тролів, – сказав Блукач. – Вдень, при ясному сонці, намагалися переконати мене, що на галяви-, ні на нас чекають живі тролі! Принаймні, ви мали б помітити в одного з них у вусі старе пташине гніздо! Як на живого троля, це була б вельми незвична прикраса!

Всі розсміялися. Фродо повеселішав: згадка про першу удачу Більбо підбадьорила його. Ще й сонечко так ласкаво гріло, і туман перед очима ніби дещо посвітлішав.

Вони трохи відпочили на галявині та пообідали у затінку від здоровенних ніг тролів. По обіді Меррі запропонував:

– Може, заспіваймо, поки сонце ще високо? Ми вже давно нічого не співали і не розповідали.

– Від самої Вітровії, - сказав Фродо. Всі подивилися на нього. – Зі мною все гаразд, – додав він. – Мені вже [219] набагато краще, хоч співати я, мабуть, не зможу. Хай Сем відкопає щось зі свого запасу.

– Давай, Семчику! – підходив Меррі. – Запас у тебе чималий, ти тільки його приховуєш!

– Тобто як би це краще сказати... – почав Сем. – Не знаю, чи це підійде, чи ні? Це не те щоб зовсім справжня поезія, розумієте? Так просто, дрібничка... Але ці кам'яні боввани нагадали мені... - Він став перед товариством, заклавши руки за спину, мов на уроці, і заспівав на стару мелодію:

Троль серед скель кістки смоктав.
Старі кістки один смоктав,
Щурився і під ніс бурчав,
Бо вже давно м'яся не мав. –
Самотній! Голодний!

Один він в скелях проживав
І вже давно м'яся не мав.
Тут саме Том по стежці йшов,
На ярмарок в суботу,
Нові узувши боти.
Пахучі! Рипучі!

Найкращі взувши боти,
Наш Том на ярмарок ішов.
– Мені ця кістка до знаку...
Питає Том: Де взяв таку?
Я дядька Тіма поховав,
А ти його кістки украв!
Жаднюга! Злодюга!

Стару могилу розкопав
І дядька Тіма обікрвав!

– Облиш, малий! Та ж дядько твій
Давно вже вмер... То що ж тепер?
Далась йому та кістка!
Мені ж хотілось їстки.
Страшенно! Шалено!

Твій дядько вмер...
То що ж тепер?
А Том кричав:
– Ти дядька вкрав!
Віддай кістки, стара мана! [220]
Як дам тобі я штурхана!
Як можна? Безбожно!

Ти дядька вкрав! –
Так Том кричав,
А троль всміхнувся криво
І так сказав на диво: –
Старенький троль давно не їв,
А ти мене не пожалів!
Спіймаю! Засмажу!
Ах ти дрібнота вража!
Без їжі дуже я охляв,
Бо вже давно м'ясця не мав! –
Втомився я смоктать кістки!
А ти м'якенький і пухкий.
Набрид мені твій дядько Тім,
Тебе впіймаю я та з'їм.
Гарненький! Смачненький!
Тебе впіймаю я та з'їм.
Нащо мені твій дядько Тім!?
Як вдарить Том його під бік,
Що аж розсівся черевик...
Та троль твердий мов камінь був,
Що навіть поштовху не вчув.
Старезний! Кремезний!
Сміявся він на Томів скрик,

І що розпався черевик.
Наш Том додому брів якраз.
Він троля згадував не раз,
І лявав всю дорогу,
Кульгаючи на ногу.
Гидкого! Твердого!
Що й нині з кісткою сидить.
І все такий же він твердий.

– Що ж, це наука для нас усіх! – засміявся Меррі. – Добре, що Блукач бив його дрючком, а не власною рукою!

– Звідки це, Семе? – спитав Пін. – Я нічого подібного досі не чув.

Сем промимрив щось нерозбірливе.

– Та це ж він сам усе склав, – пирскнув Фродо. – У цьому поході я вже багато нового взнав про Сема Гемджи: спершу він виявився змовником, тепер ось – жартівником, а скінчиться тим, що він стане чарівником – чи воїном!

– Сподіваюсь, до цього не дійде, – сказав Сем. – Не треба мені ані того, ані другого!
[221]

Опівдні вони попрямували далі – мабуть, повторюючи шлях Гандальфа, Більбо та гномів. Через кілька миль вийшли на високе урвище прямо понад Трактом, що тут відступав далеко від Гримучої і, звиваючись біля підніжжя гір, між лісами та вересовими пустищами, вів на схід, у напрямку Броду. Трохи нижче на урвищі Блукач помітив серед трави вивітрене каміння. На ньому ще виднілися вирізані нашвидку гномами руни та таємні знаки.

– Оце так так! – здивувався Меррі. – Під цією самою каменюкою, мабуть, було закопане золото тролів. Цікаво, Фродо, чи багато ще залишилось від тої частки, що дісталася дядечкові? –

Фродо подивився на каміння й подумав, що краще було б Більбо не привозити додому таких скарбів, з якими трудно розлучитися.

– Нічого не залишилось, – сказав він. – Більбо все пороздавав. Він казав мені, що не може вважати своїми ті речі, що здобуті грабунком.

Перші вечірні тіні вже пролягли уздовж Тракту, все такого ж пустельного й тихого. Мандрівники не мали тепер іншого вибору, отже, вони спустилися з укусу і пішли ліворуч, намагаючись крокувати якнайшвидше. Незабаром гребінь однієї з гір заступив сонце, що хилилося на відпочинок. Холодний вітер повіяв назустріч.

Вони вже почали придивлятися, де є куточок для ночівлі поблизу від дороги, як раптом пролунав звук, що миттю розбурхав усі їхні страхи – віддалений цокіт підков. Вони озирнулися, але дорогу тут закривав черговий заворот. Кинулись мерщій до косогору, подряпалися вгору по вересу й чорниці, поки не знайшли густі кущі ліщини. Крізь віття вони могли бачити дорогу – сіру стрічку у вечірніх сутінках – майже за тридцять футів унизу. Підкови цокали все ближче: «клік-клак, клік-клак», а потім долинув ледве чутний, немов підхоплений вітром, передзвін безлічі маленьких дзвіночків.

– Щось не схоже на Чорного Вершника! – зауважив Фродо, напружено прислухаючись. Гобіти згодилися з ним, але не заспокоїлися: вони вже звикли боятися погоні, будь-який звук, що лунав за спиною, здавався їм ворожим і зловісним. Тоді Блукач приліг на траву, приклав вухо до землі, і лице його освітила радість.

День згасав; тихо шелестіло листя у чагарях. Все виразніше ставав дзвін дзвоників та дрібне цокотіння коня, що [222] йшов клусом, і ось він вилетів з-за рогу, білосніжний, мерехтливий у сутінках. Його вуздечка блищала та іскрилася, наче всяяна зірками. Плащ вершника, з відкинутим каптуром, майорів по вітру, розліталася блискуче золоте волосся. Фродо здалося, що променисте сяйво б'є від лица та одягу вершника.

Блукач скочив і бігцем кинувся униз, щось вигукуючи. Але за мить перед тим, як він з'явився на схилі, вершник, підвівши голову до заростей, де вони сховалися, натяг повід і

зупинив коня. Побачивши Блукача, він зіскочив на землю й побіг йому назустріч. Фродо почув дивні слова: «Ае на ведуї, Дунадан! Мае гвенніон!» Ця мова та чистий голос вже не залишали сумнівів: поміж всіма племенами світу тільки ельфи мали такі чудові голоси. Але голос його бринів тривогою, й він поспішно заговорив про щось з Блукачем.

Незабаром Блукач помахав до гобігів рукою, вони вилізли з чагарника й поспішили на дорогу.

– Це Глорфіндель, він живе в домі Елронда, – пояснив їм Блукач.

– Привіт вам! Нарешті ви знайшлися! – сказав ельф. – Дороги нині стали небезпечні, й мене послали відшукати вас.

– Отже, Гандальф уже у Рівенделлі? – радісно вигукнув Фродо.

– Ні, коли я від'їжджав, його ще не було – щоправда, це було дев'ять днів тому, – відповів Глорфіндель. – Елронд отримав тривожну звістку. Мої родичі, що мандрують за Берендуїном, сповістили, що Дев'ятка знов з'явилася у світі, а Гандальф не повернувся, і ви блукаєте десь, не маючи допомоги у вашій важкій справі. Навіть у Рівенделлі зараз мало хто спроможний відкрито стати проти Дев'ятки; але всіх, хто знайшовся, Елронд розіслав на північ, захід та південь. Ми думали, що ви можете відхилитися далеко, щоб уникнути погоні, й загубитися у Глухомані. Мені доручили розвідати Тракт, і сім днів тому я доїхав до Мосту через Мітейтель й залишив там свій камінь. На Мосту я зіткнувся з трьома прислужниками Ворога, але вони відступили, й я відігнав їх на захід. Зустрів я також ще двох – ті втекли на південь. З того часу я й шукаю вас. Три дні тому я знайшов слід і пройшов по ньому до Мосту, а сьогодні виявив місце, де ви знову спустилися з гір. Але досить розмов: зараз не час для довгих бесід. Ви вже [223] тут, тож давайте ризикнемо всі разом піти прямо по Тракту. П'ятеро йдуть за нами, і якщо вони почують ваш слід, то вихором полетять наздогін. А це ще не все – де решта; четверо, я не знаю. Можна бути майже певним, що біля Броду на нас готують засідку.

Поки Глорфіндель говорив, вечірні тіні погустішали. Страшна втома навалилась на Фродо. По заході Сонця завіса перед очима його потемніла, й якась тінь заступила обличчя друзів. Біль різко посилювався, знову почало трясти. Фродо похитнувся і вхопився за руку Сема.

– Моєму панові погано, він поранений, – сердито буркнув. Сем. – Він не може їхати верхи після заходу сонця. Йому треба відпочити!

Глорфіндель підхопив Фродо, не дав йому впасти, підняв на руки, з глибокою занепокоєністю подивився йому вобличчя.

Блукач коротко розповів йому про сутичку на Вітровії, про удар ворожого клинка, і показав рукоятку, яку він зберіг. Глорфіндель здригнувся, доторкнувшись до неї, але уважно роздивився.

– Тут накреслені злі закляття, хоч ви, можливо, їх не бачите, – сказав він. – Збережи це, Арагорне, до зустрічі з Елрондом! Але будь обережним, не торкайся її по можливості. На жаль, лікувати поранення, нанесені такою зброєю, я не вмію. Я зроблю все, що в моїх силах – але все ж таки раджу йти не зупинятись.

Він обмацав пальцями рану на плечі Фродо й спохмурнів ще більше, немов відчув щось погане. Але Фродо відразу подегшало: біль вщух, тепла хвиля пішла від плеча по руці. Імла перед очима порідшала й розтанула, як хмара. Він знову бачив друзів і відчув приплив сили й надії.

– Ти поїдеш на моєму коні, – вирішив Глорфіндель. – Я підтягну стремена, й ти зможеш зручно сидіти. І нічого не бійся: мій Асфалот ніколи не дозволить упасти сідоку, котрого я сам посадив. Хода в нього легка та рівна, а якщо зустрінеться небезпека, навіть чорним скакунам Дев'ятки його не наздогнати.

– Ні, я так не хочу! – обурився Фродо. – Він помчить мене до Рівенделлу чи ще кудись, а друзів своїх залишу тут у небезпеці?

Глорфіндель посміхнувся.

– Навряд чи твоїм друзям щось загрожуватиме, коли тебе тут не буде! Погоня піде за

тобою, а їх навіть не помітять. [224] Саме ти, Фродо, і річ, яку ти зберігаєш, є джерелом небезпеки для нас усіх.

Фродо нічого не відповів, але більше не опирався. Він пересів на білого коня Глорфінделя, а на поні тепер знов навантажили мішки з речами; йти стало легше, й спочатку вони хутко просувалися уперед. Але гобітам годі було поспіти за невтомним і прудконогим ельфом, а він вів їх крізь пітьму ночі, без зірок, без місяця, все вперед та вперед, під захмареним небом. Тільки перед ранком Глорфіндель дозволив зробити привал. Пін, Сем і Меррі до цього часу ледве не поснули на ходу та раз у раз спотикалися; навіть Блукач втомлено горбився. Фродо погойдувався у сідлі, смутна дрімота охопила його.

Шукати зручнішої ночівлі не було вже сил. Вони відійшли на кілька кроків від дороги, попадали на вересовий килим і миттю поснули. Глорфіндель залишився на варті. Вони, здавалось, не встигли й очей заплющити, коли він розбудив їх, але насправді сонце вже піднялось високо, туман розтанув, небо роз'яснилось.

– Попийте-но ось цього! – сказав Глорфіндель, наливаючи кожному потроху з шкіряної баклаги, оплетеної срібною сіткою. Прозорий трунок не мав смаку, як джерельна вода, але від нього тепла хвиля відразу пробігала по тілу, а черствий хліб та сушені фрукти (більш нічого в них не залишилось) насичували не гірше, ніж добрий гобітанський сніданок.

Тільки п'ять годин можна було приділити на відпочинок; Глорфіндель квапив, і протягом дня вони лише двічі ненадовго зупинялися. Зате до вечора здолали майже двадцять миль, і тепер Тракт, звернувши праворуч, спускався у долину Бруїнена. Досі гобіти не чули й не бачили ніяких ознак погоні, але Глорфіндель часто зупинявся, якщо вони відставали, прислуховувався, і тривога туманила його лице. Кілька разів він звертався до Блукача ельфійською мовою.

Але хоч би як поспішали провідники, вони розуміли, що гобіти сьогодні далі йти не здатні. Ноги мліли, голови паморочились від утоми, і не могли вони думати ні про що, окрім натруджених рук та ніг. Біль проймав Фродо вдвічі сильніш, ніж раніше, того дня все навкруги здавалося йому примарними сірими тіннями. Він майже радів приходу ночі – у темряві світ здавався не таким вицвілим і порожнім. [225]

Гобіти не відчували, що добре відпочили, коли наступного дня рано-вранці вирушили у путь. До Броду ще залишалось чимало миль, і вони шкутильгали з останніх сил.

– Небезпека чекає на нас біля річки, – сказав Глорфіндель. – Чую серцем: погоня вже близько, а біля Броду» можливо, таїться пастка.

Тракт ішов увесь час під ухил; на узбіччі його тягайся тепер смуги трави, й гобіти намагалися пройти по ній, щоб дати відпочинок змореним ногам. Вже опівдні дорога раптом поринула у темну тінь могутніх сосен, а потім обабіч підступили до неї високі обриви рудого каміння. У тій вогкій ущелині їхні поквапливі кроки розходились луною, і здавалося, буцімто за ними йде цілий натовп. Потім раптом Тракт вирвався з ущелини, немов крізь розчинені ворота, на відкрите місце. Наприкінці крутого спуску на мильно тягнулася рівнина, а за нею лежав Рівенделлський Брід. На тому березі дорога звивалася по крутому схилу; а ще далі майоріли високі гори, пасмо за пасмом, пік за піком, і упиралися у споловіле небо.

З ущелини позад них все лунав відгук кроків, неначе вітер перебирав соснове гілля. Глорфіндель озирнувся, прислухався і раптом, голосно щось вигукнувши, метнувся до свого коня.

– Лети! – крикнув він. – Лети! Ворог наступає! Білий кінь зірвався з місця. Гобіти побігли униз по схилу.

Глорфіндель і Блукач бігли слідом, прикриваючи їх. Вони вже були посеред рівнини, коли з ущелини, яку щойно залишили, долинув стукіт коней, що летіли чвалом. На рівнину вирвався Чорний Вершник. Він притримав коня й зупинився, похитуючись у сідлі. За ним з'явився ще один, і ще; потім зразу двоє.

– Скачи до Броду! Скачи! – гукнув Глорфіндель.

Фродо не відразу послухався його поради; дивна млявість охопила його. Пустивши коня ходою, він озирнувся. Вершники застигли, як похмурі статуї, темні та непохитні, а ліс і земля навколо них затьмарилась. Раптом Фродо усвідомив, що йому посилають у думці наказ зупинитися. Тоді страх і ненависть збудилися у ньому. – Відкинувши повід, взявся він за рукоятку меча й вихопив розжеврїлий клинок.

– Та скачи ж! Скачи! – кричав Глорфіндель, а потім голосно й дзвінко крикнув ельфійською мовою до коня: «Норо лім! Норо лім, Асфалот!» [226]

Мов вихор, рвонувся білий кінь, долаючи останній відрізок дороги. В цю ж мить чорні коні метнулися за ним, а Вершники моторошно заволали, і Фродо впізнав те волаання, повне відчаю та люті, що колись чув у Східній чверті. На цей поклик відповіли – жахаючи Фродо та його друзів, з-за дерев і скель ліворуч з'явилося ще четверо вершників. Двоє з них попрямували до Фродо, двоє інших шалено поскакали йому навперейми, до ріки; їх наче вітром несло, й чим ближче, тим вищими й жахливішими ставали вони.

Фродо кинув оком через плече. Друзів його вже не було видно. Вершники відставали – навіть їхнім скакунам не під силу було змагатися з білим конем Глорфінделя. І ще раз озирнувся Фродо, й надії його згасли: перш ніж він дістанеться до Броду, двоє із засідки відріжуть йому шлях. Він бачив їх тепер чітко – без плащів та каптурів, у брудно-білих шатах. Оголені мечі були в їхніх руках, шоломи на головах. Неживі очі палали, і вони кликали його жорстокими голосами.

Страх виповнив душу Фродо. Він забув про меч. Він не міг кричати. Заплющивши очі, він ухопився за гриву коня. Вітер свистів у вухах, а дзвіночки на збруї дзенькали тепер пронизливо й несамовито. Мертвотний холод, немов спис, пронизав його, але білий кінь останнім відчайдушним стрибком пронісся, наче птах, наче язик полум'я, прямо перед носом найближчого вершника.

Фродо почув плюскіт – вода завирувала біля його ніг. Ще довгий стрибок – і Асфалот, вискочивши з води, почав підійматися по кам'янистій стежці. Вони перейшли ріку. Брід був позаду.

Але погоня не відставала. На верху урвища кінь зупинився й шалено заіржав. Дев'ятеро вершників завмерли на краю води по той бік ріки, й Фродо втратив волю, зазирнувши у грізні обличчя, звернуті до нього. Що б могло завадити їм переправитися так само легко, як і він? А якщо вони переправляться, як відірватися від них на незнайомому шляху до Рівенделлу? Як владно наказують вони зупинитися! Ненависть знову ворухнулася в душі Фродо, але то вже були останні іскри. Вершник, що стояв попереду усіх, дав коню остроги й погнав його у ріку. Але кінь, торкнувшись води, подався назад. З величезним зусиллям Фродо випростався у сідлі і здійняв меч.

– Йдіть геть! – вигукнув він. – Йдіть геть! Повертайтеся до Мордору і не чіпайте мене більше! [227]

Він сам не впізнав свого голосу – тонкого, пронизливого. Вершники затрималися, але Фродо не мав тої влади, як Том Бомбадил. Вороги зайшлися хрипким, безжалісним реготом.

– До нас! Йди до нас! – волали вони. – У Мордор поїдемо разом!
– Йдіть геть! – прошепотів він.
– Перстень! Перстень! – замогильними голосами гукали вони, і тої ж миті їхній ватажок примусив коня увійти у воду, а за ним слідом рушили ще двоє.

– В ім'я Елберет та прекрасної Лючієнь! – зібравши решту сил, вигукнув Фродо і підніс меч. – Не взяти вам ані мене, ані Персня!

Тоді вождь Дев'ятки, що вже досяг середини Броду, загрозово підвівся у стременах і здійняв руку догори. Фродо занімів. Язик його прилип до піднебіння, серце важко закалатало. Меч зламався й випав з тремтячої руки. Ельфійський кінь позадкував і захрипів. Перший з чорних коней вже ось-ось ступить на берег...

У цю мить пролунав, мов грім, рев і гуркіт води, що котила безліч каміння. Невиразно побачив Фродо, як ріка унизу здибилася, і хвилі прокотилися по ній, неначе кіннота у білих китицях піни. Біле полум'я зблискувало на їхніх гребенях, а серед хвиль миготіли вершники на білих конях з пінними гривами. Ворога, застигнуті посеред ріки, були відразу перекинуті й миттєво поховані під розгніваними валами. Ті, що залишилися біля берега, із жахом відступили.

Вже тільки краєчком свідомості Фродо почув крики, йому примарилося, немов на Вершників, що забарилися на березі, мчить воїн в ореолі сліпучого світла, а за ним бігли якісь розпливчасті фігурки, розмахуючи смолоскипами, які яскраво палали у похмурій імлі, що сповила світ.

Чорні коні, шаленіючи, понесли вершників просто у вируючу, бурхливу воду. їхнє заливчате іржання загубилося у ревінні ріки, що несла їх геть.

Фродо відчув, що падає; неспокійні хвилі ніби здійнялися до неба і поглинули не тільки його ворогів, але і його самого. Більше він нічого не бачив і не чув.

Частина друга

Розділ 1 ЗУСТРІЧІ Й ПОБАЧЕННЯ

Фродо прокинувся й виявив, що лежить у ліжку. Спершу він подумав, що спав і бачив довгий, неприємний сон, який ще не зовсім вивітрився з пам'яті. А може, хворів? Але звідки ж тоді над ним ця незнайома стеля: пласка, з темними балками, оздоблена багатою різьбою? Він полежав ще трохи, спостерігаючи за плямами сонячного світла на стіні і вслухаючись у шум водоспаду.

– Де це я, і котра година? – сказав він, звертаючись до стелі.

– У домі Елронда, і зараз десята ранку, – відповів чийсь голос. – Ранок двадцять четвертого жовтня, якщо це для тебе важливо.

– Гандальф! – Фродо одразу підскочив. Старий маг сидів у кріслі біля відкритого вікна.

– Так, – сказав він, – я тут. І ти, на щастя, теж тут, після всіх дурниць, що накоїв з того часу, як пішов з дому.

Фродо знову ліг. Йому було надто спокійно й затишно, щоб сперечатись, та й мага хіба переговориш... Тепер він цілковито прокинувся, і все згадалося: страхітливе «ходіння навпростець» Старим Лісом, «неприємність» у «Грайливому Поні», шалене рішення надіти Перстень на Вітровії. Фродо перебирав усе це в пам'яті й намагався второпати, як це його занесло до Рівенделлу; тишу порушувало лише тихе пихкання Гандальфовой люльки, білі кільця диму вилітали у вікно.

– Де ж Сем? – спитав нарешті Фродо. – І всі інші? Як вони?

– Усі живі-здорові, – відповів Гандальф. – Сем сидів тут, аж поки я не відправив його відпочити десь годину тому. [231]

– Що ж трапилось біля Броду? Мені все ввижалося як у тумані, та й зараз не прояснилося...

– Ще б пак! Ти вже починав втрачати тілесну оболонку. Рана все ж таки далася взнаки. Ще кілька годин, і тобі вже ніхто б не зміг допомогти. Але ти не такий уже й слабкий, дорогий мій гобіте! Це стало ясно ще на Могильниках – а там ви зустрілися з небезпекою насправді смертельною. Жаль, що на Вітровії ти не втримався.

– Схоже, ти вже багато знаєш, – здивувався Фродо. – Про Могильник я нікому не розповідав: спершу дуже боявся, а згодом це якось відсунулося. Було про що подумати. Звідки ж ти дізнався?

– Ти багато говорив уві сні, Фродо, – м'яко пояснив Гандальф. – І я без великих зусиль читав у твоїх думках і пам'яті. Не турбуйся! Щодо «дурниць», то я не всерйоз. І ти, й інші впоралися непогано. Нелегке завдання – подолати таку дальню путь, такі небезпеки й зберегти Перстень!

– Без Блукача нічого б не вийшло, – зізнався Фродо. – Але твоїх порад нам дуже не вистачало! Я часто не знав, як ліпше вчинити.

– Мене затримали, – сказав Гандальф. – Уся справа ледь не зірвалася. Але, можливо, так і на краще.

– А ти не розповіси, що трапилось?

– На все свій час! Елронд не велів тобі багато розмовляти й турбуватися сьогодні.

– Але коли мовчиш, мимоволі усіякі думки лізуть, а від цього втомлюєшся не менше, – заперечив Фродо. – Я вже зовсім прийшов до тями і хотів би багато що з'ясувати. Ну хоча б скажи, чому ти затримався?

– Незабаром почувеш усе, що схочеш. Ось одужаєш – й одразу буде зібрано Раду. А зараз я скажу лише, що потрапив у полон.

– Ти? У полон?

– Так, я, Гандальф Сірій, – поважно сказав маг. – На світі багато різних сил, добрих та лихих, є й сильніші за мене. З деякими я ще не мав справи. Але мій час надходить. Правитель Моргула та його Чорні Вершники зробили перший крок. Наближається війна!

– Отже, ти знав про Вершників – раніше, ніж я їх зустрів?

– Так, знав. І тобі одного разу казав про них: бо Чорні Вершники – це й є Примари Персня, Дев'ятка Володаря Перснів. Але я не знав, що вони знову прийшли у світ, [232] інакше одразу забравши тебе. Звістка дійшла до мене лише в червні, коли ми вже розлучилися. Але про це ще встигнемо побалакати. А поки що загибель наших сподівань відвернув Арагорн.

– Так, – сказав Фродо, – Блукач нас виручив. Щоправда; спочатку я його побоювався, а Сем не цілком довіряв, я думаю, до самої зустрічі з Глорфінделем.

Гандальф посміхнувся:

– Про Сема я все вже знаю. Тепер він не сумнівається.

– Це добре. Тому що мені Блукач дуже подобається... ні, «подобається» – не те слово. Він дорогий мені; хоча дивний і часом хмуриться. Взагалі він чимось нагадує тебе. Я й не підозрював, що здоровили бувають такими. Я вважав, вони... ну, просто високі на зріст недотепи: добрі й дурні, як Барбарис, або дурні й огидні, як Білл Терник. Адже у Краї людей і не зустрінеш – хіба що бригорян, звідки ж нам їх знати...

– Та ти й бригорян до пуття не знаєш, якщо по-твоєму старий Барбарис дурний, – сказав Гандальф. – Він на свій кшталт досить мудрий. Думками ворушить рідше й повільніше, ніж язиком, але зможе вчасно подивитись крізь цегляну стіну, як кажуть у Бригорі. Однак таких, як Арагорн, син Арахорна, мало залишилося в Середзем'ї. Рід королів з-за Моря вже майже вимер. Може, майбутня війна за Перстень буде їхнім останнім діянням.

– Як? Блукач – нащадок давніх королів? – Фродо був вражений. – А я думав, їх давно вже нікого не залишилося. Але ж він просто Слідопит!

– Просто Слідопит! – пхикнув Гандальф. – Любий мій Фродо, Слідопити ж і є останні з північної гілки славетного народу Заходу. Вони й раніше мені допомагали, а невдовзі їхня допомога особливо знадобиться: бо ми вже в Рівенделлі, але Персню тут не місце.

– Я теж так вважаю, – погодився фродо. – Але до цього часу мене турбувало лишень, як дістатися сюди. І я сподіваюся, що далі йти не доведеться. Так приємно було б просто відпочити! Місяця мандрів мені по горло вистачило!

Він прикрив очі, помовчав, потім заговорив знову:

– Я тут полічив, і в мене двадцять четверте жовтня не виходить. Має бути двадцять друге. Ми ж підійшли до Броду двадцятого! [233]

– Е, друже мій, тобі вочевидь не на користь стільки говорити та розмірковувати! – зазначив Гандальф. – Як зараз твоя рука й бік?

– Та ніяк. Зовсім не відчуваю. І то, ясна річ, вже досягнення... – Фродо напружив м'язи, торкнувся правою рукою хворого плеча й додав: – Але я вже ворушити пальцями можу! Так, оживає рука – тепла стала!

– От і добре! Ти швидко одужуєш. Невдовзі все буде до ладу. Недарма Елронд лікував тебе всі ці дні!

– Усі дні? – перепитав Фродо.

– Ну, якщо точніше, чотири ночі й три дні. Ельфи привезли тебе з Броду вночі двадцятого, – тоді ти й збився з рахунку. Ми всі дуже тривожилися, а Сем від тебе не відходив кілька діб, хіба що бігав нам доповідати. Елронд – умілий цілитель, але зброя Ворога смертоносна. Правду кажучи, я мав мало надії, бо підозрював, що в рані залишився уламок леза. До вчорашнього вечора знайти його не вдавалося. Уламок проник глибоко й рухався до серця, але Елронд видалив його.

Фродо трохи пощулився, згадавши страхітливий кинджал з жолобчастим клинком, який розтанув у руках Блукача.

– Не турбуйся, – сказав маг. – Його вже немає. Він розтанув. Стримаити гобіта, вочевидь, не так уже й легко. Я знав могутніх воїнів Рослого Народу, яких такий уламок подолав би дуже швидко, а ти протримався сімнадцять днів!

– Але чого від мене хотіли? Чого прагнули вершники?

– Вони прагнули простромити твоє серце моргульським клинком, щоб залишився у рані. Тоді ти став би таким, як вони, тільки слабкішим, і підкорився б. А якби ти став примарою під владою Чорного Володаря, він довго катував би тебе за спробу утримати Перстень – хоча, коли знаєш, що Перстень відібрали, і бачиш його на руці у Володаря Тьми, навряд чи знайдеться гірша мука.

– Яке щастя, що я не усвідомлював усієї небезпеки! – слабким голосом промовив Фродо. – Ясна річ, я й так до смерті перелякався, але якби знав більше, то й ворухнутися б не насмілювався. Диво, що вислизнув!

– Так, тобі допомогла доля чи вдача, не кажучи вже про відвагу. У серце негідники так і не поцілили, а тільки зачепили плече; і це тому, що ти опирався до кінця. Але все висіло на

тонкій волосині. Надівши Перстень, ти потрапив [234] до примарного світу і цим наразив себе на жахливу загрозу: ти зміг роздивитись вершників, але й вони могли побачити та схопити тебе.

– Знаю, – сказав Фродо. – Вони такі моторошні на вигляд! А чому ж ми всі могли бачити їхніх коней?

– Коні у вершників звичайнісінькі, та й плащі теж; це допомагає їм ховати свою примарність у світі серед живих.

– І як же коні терплять таких господарів? Усі тварини їх здаля чують і лякаються, навіть дивний кінь Глорфінделя. Собаки виють, гуси гегають...

– Цих коней спеціально вирощують і навчають у Мордорі для служіння Чорному Володарю. Не всі його слуги та майно примарні! Є орки й тролі, варт й вовкулаки, та ще було – і є – багато людей, правителів і воїнів, які живуть під сонцем, але підпали під владу Темряви. І кількість їх зростає щодня.

– А ельфи? А Рівенделл? Тут безпечно?

– Так – доки не буде завойоване все інше. Ельфи можуть страшитися, можуть тікати від Чорного Володаря, але ніколи знову не послухають його й не стануть йому служити. І тут, у Рівенделлі, ще мешкає дехто з його головних недругів – ельфійські мудреці та високорідні Ельдар, які колись припливли з-за Моря. Вони жили у Благословенному Краї, а тому не бояться Примар Персня – для них обидва світи поєднані, і їхня влада простягається і на зримає, й на невидиме.

– Там, біля Броду, мені наче привиділася сяюча біла постать – вона одна не розпливлася, як усі інші. Отож то був Глорфіндель?

– Так, на мить ти побачив, який він у іншому світі. Глорфіндель – славетніший з Первороджених, витязь з роду ельфійських володарів. Так, є ще сила, здатна протистояти моці Мордору, і в Рівенделлі, і в інших місцях. Гобітанія теж наділена силою – іншого роду. Але якщо справи й надалі підуть, як зараз, усі ці місця перетворяться невдовзі на обложені острівці. Володар Мордору не приховує своєї сили... – Гандальф підвівся й стріпнув головою так, що борода наїжачилася щіткою. – І все ж таки ми не повинні втрачати мужності. Якщо я не заговорю тебе на смерть, ти скоро одужаєш і зможеш пожити поки що тут у Рівенделлі, без усіляких турбот.

– Мужності в мене ніякої немає, і втрачати нема чого, але я ні про що зараз і не турбуюся і, мабуть, ще посплю, [235] тільки ти розповіси, як там наші й чим усе скінчилося біля Броду – тоді я тобі дам спокій на якийсь час, а доти й очей не стулю!

Гандальф підсунув крісло до ліжка й уважно подивився на Фродо. Обличчя хворого вже порожевіло, очі були ясні – до нього повернулися й тьма, й пам'ять. Судячи з посмішки, з ним, безперечно, усе було добре. Але око мага помітило невеличкі зміни, слабкий натяк на прозорість, особливо на лівій руці, яка лежала поверх ковдри.

– Цього слід було чекати, – пробурмотів Гандальф. – Але ж ще не пройдено й половини шляху... Що ж стане з ним у кінці, того й Елронд не передбачить. Сподіваюсь, нічого лихого не трапиться. Для тих, хто наділений даром бачення, він стане подібний кінві, наповненій чистим світлом... – Уголос він сказав: – Ти маєш чудовий вигляд. Я ризикну ще побалакати без дозволу Елронда. Але врахуй – дуже коротко, а потім тобі треба поспати.

Отже, ось що трапилося, наскільки я зміг розібратися. Щойно ти припустився навскоки, Вершники рушили прямо до тебе. Вони побачили тебе самі, без допомоги коней: ти ж бо вже стояв на порозі примарного світу. І Перстень притягав їх. Твої друзі відсахнулися вбік, щоб не потрапити під копита. Вони розуміли: якщо білий кінь не впорається, тобі не врятуватися. Вершники мчали надто швидко, і їх було забагато – не доженеш, не зупиниш. Безкінними навіть Глорфіндель і Арагорн удвох не встояли б проти всієї Дев'ятки разом. Тому вони дали Кільценосям промчати осторонь, а тоді кинулися навздогін. Неподалік від Броду біля дороги є невеликий вибалок, прикритий хирлявими деревцями. Там поспіхом розпалили вогнище, бо Глорфіндель знав, що ріка не дасть Вершникам переправитися, і ті, хто застрягне на березі, припадуть на його долю. Як тільки ріка завирувала, він вибіг на дорогу, а

за ним Арагорн і всі інші, з палаючими головнями в руках. Затиснуті між вогнем і водою, побачивши ельфійського витязя, який у гніві відкрив своє справжнє обличчя, Кільценощі знітилися, а їхні коні очманіли. Трьох знесло першою ж хвилиною потопу, інших затягли у воду й скинули власні ж коні.

- І тепер їм гаплик?

- Ні, - зітхнув Гандальф. - Коні, мабуть, загинули, а без них Вершники майже безпорадні. Однак самих Примар Персня так легко не знищити. Зараз, зрештою, боятися [236] нема чого. Коли повінь відринула, твої друзі переправилися й знайшли тебе на береговому урвищі: кінь стояв поруч, сторожив, а ти лежав долілиць, холодний, блідий, накривши собою зламаний меч. Вони злякалися, що ти вмер або й того гірше, і обережно повезли тебе до Рівенделлу. На півдорозі їх зустріли ельфи Елронда.

- А хто влаштував? потоп?

- Сам Елронд. Ріки цієї долини під його владою, і коли потрібно охоронити Брід, він може підняти їхні води. Тільки-но вождь Дев'ятки послав коня на переправу, ріка розлютилася. Чесно кажучи, і я додав до картини кілька штрихів. Може, ти помітив - хвилині стали великими білими кінями із сяючими вершниками, а вода котила сотні великих каменів. Як вони скреготали! На мить я навіть занепокоївся, чи не занадто сильний гнів ми розпалили? Тільки б повінь, вирвавшись із шор, не скрутила заодно й вас усіх... Велику, хоч приховану, силу мають води, що живляться віковичними снігами Імлистих Гір!

- Так, тепер пригадую, - сказав Фродо. - Жахливе ревіння там стояло! Ох, думаю, потону, а зі мною - і друзі, і вороги... Але тепер хоча б усе добре?

Гандальф кинув на Фродо побіжний погляд, але той заплющив очі.

- Так, зараз - на якийсь час - ви у безпеці, - підтвердив маг. - Скоро буде великий бенкет і свято на честь перемоги біля Бруїненського Броду, і вам усім призначені там почесні місця.

- Чудово! Я просто дивом дивуюся, чому Елронд, і Глорфіндель, і різні поважні особи, не кажучи вже про Блукача, стільки про нас турбуються й так прихильні до мене!

- Вони мають на те немало причин, - посміхнувся Гандальф. - Перша причина - я сам. Друга - ти ж бо хранитель Персня і спадкоємець Більбо, що його знайшов.

- Милий Більбо! - сонно пробурмотів Фродо. - Де ж він зараз... Якби він тут був та послухав про все це, от би посміявся: кіт-скрипаль! І бідолашні тролі! - з цими словами він міцно заснув.

Отже, Фродо сховався за надійними стінами Останнього Домашнього Притулку на схід від Моря. То був, як колись зазначав Більбо, «пречудовий притулок для кожного, хто хоче поїсти чи поспати, послухати різні історії або поспівати, а можна й усього потроху». Не встигнеш на поріг ступити, а втома, страх і сум уже летять геть... [237]

Увечері Фродо прокинувся, відчуваючи, що цілком відпочив, зате не проти закусити, випити, а згодом, можливо, послухати різні історії й поспівати. Піднімаючись з ліжка, він виявив, що рука знову служить йому, майже як здорова. Біля ліжка на нього чекав чистий костюм із зеленої тканини - він прийшовся саме враз. Фродо подивився у дзеркало і вразився, наскільки схуд: точнісінько як той молоденький племінник, з яким Більбо гуляв по Краю; тільки очі дивились задумливо.

- Та-ак, багато чого ти надивився за останній час, вглядаючись у дзеркало, - сказав Фродо своєму відображенню. - Але вже тепер розважимося!

Він розправив плечі й засвітав якийсь старий мотивчик. Тут у двері постукали, і увійшов Сем. Він підбіг до Фродо, незграбно й боязко вчепився у його хвору руку, обережно погладив, а потім, зашарівшись, поспіхом відвернувся.

- Привіт, Семе! - сказав Фродо.

- Тепла, правда? - відповів Сем. - Щодо вашої руки, пане! А яка ж була холодна! Сурми й барабани! - Він обернувся, сяючи очима й пританцьовуючи на місці. - Який я щасливий, що ви вже на ногах і при тямі! Гандальф велів піти подивитись, чи ви готові до виходу, то я подумав, він жартує!

– Я готовий. Підемо пошукаємо решту компанії!

– Я вас відведу, пане. Будинок тут великий, дуже чудний. Стільки всього нового відкривається, і не знаєш, які дива знайдеш за рогом. І ельфи, пане! Всюди ельфи! Одні наче королі, грізні й поважні, інші веселі, зовсім як діти. І музика, і співи... правда, поки ні часу, ні настрою не було слухати. А все ж таки деякі тутешні звичаї я розвідав.

– Знаю, знаю, чим ти займався, Семе, – сказав Фродо, стискаючи його руку. – Але вже сьогодні розважишся й наслухаєшся скільки душі завгодно. Ну ж бо, покажуй мені, які тут є закамарки!

Сем провів його коридорами, потім вниз довгими сходами, і вони опинилися у саду на високому березі ріки. У галереї східної частини будинку Фродо зустрівся з друзями. Долина внизу вже оповилася тінню, а на вершинах далеких гір ще рожевіло світло. Шуміла на перекатах ріка; у теплому повітрі повівали пахощі дерев і квітів, наче літо не покинуло садів Елронда. [238]

– Ур-р-ра! – вигукнув Пін, вискочивши назустріч. – Ось і наш славетний братець. Дорогу Фродо, Повелителю Персня!

– Цитьте! – шикнув Гандальф, що сидів у темному кутку галереї. – Лиху немає сюди дороги, і все ж таки згадувати його не слід. Повелитель Персня не Фродо, а володар Чорного Замку в Мордорі, чия влада знову поширюється над світом. Ми – у фортеці, а за її стінами збирається темрява!

– Таким чином він нас безперервно втішає, – пожалівся Пін. – На його думку, мене потрібно осаджувати. Та не можу я тут ходити похнюпившись, з похмурим виглядом! Якби знав доречну пісню, їй-бо, заспівав би!

– Я й сам не відмовився б співати, – засміявся Фродо, – хоча зараз мене більше турбує, як би випити й попоїсти!

– Ну, цій біді легко зарадити, – сказав Пін. – Ти в нас, як і раніш, такий само хитромудрий: прокинувся точно до обіду!

– Який там обід! Буде цілий бенкет! – перебив Меррі. – Гандальф тільки-но оголосив, що ти одужав, так тут такі приготування почалися!

Він не встиг ще договорити, як пролунали дзвіночки, кличучи всіх до столу.

Бенкетний зал Елронда був повний народу, переважно ельфів, та маячили й гості інших племен. Елронд, як зазвичай, головував, сидячи у великому кріслі, за довгим столом на помості; обіруч від нього сиділи Глорфшдель і Гандальф.

Фродо дивився на них з подивом – адже він ніколи раніше не бачив Елронда, героя стількох легенд; при ньому Глорфіндель і навіть Гандальф прийняли подобу величних і могутніх володарів.

На зріст Гандальф був нижчий за обох ельфів, та всі його риси – довге сріблясто-сиве волосся й борода, широкі плечі – нагадували про мудрих королів давніх легенд. На зморшкуватому обличчі під густими білосніжними бровами чорні очі були схожі на вуглинки, здатні спалахнути від щонайменшої іскри.

Глорфіндель був високий та стрункий; волосся його блищало золотом, обличчя, прекрасне й юне, пашіла відвагою й радістю. Уважні очі сяяли, голос звучав співуче; все свідчило про мудрість душі та тілесну міць.

На зовнішності Елронда вік не позначався, але його обличчя, ні старе, ні молоде, зберігало відбиток багатьох [239] пережитих бід і радощів. Його темне волосся прикрашав срібний обруч, сірі очі були мов ясний вечір, просвічений зоряним сяйвом. Він мав поважний вигляд короля, що пам'ятає багато зим, і водночас бадьорий, як воїн у самому розквіті літ. Велика була могутність володаря Рівенделлу і для ельфів, і для людей.

Ближче до середини столу стіну зали прикрашали тонкі тканини, і там, під балдахіном, сиділа гостя? прекрасна обличчям, чії риси, хоча й по-жіночому ніжні, так нагадували Елронда, що Фродо не засумнівався: вони близькі родичі. Чи молода вона була? І так, і ні. її темних кіс не торкнувся ніяк, білі руки й ясне обличчя були бездоганно гладенькими, а сірі очі, наче беззмарне вечірне небо, випромінювали чисте світло; але вона була

по-королівсько-му велична, а погляд промовляв про знання, яке дають лише довгі роки. Голову її вінчала шапочка зі срібного мережива, оздобленого дрібними самоцвітами, але широку сіру сукню прикрашав лише пояс із срібного листя.

Такою постала перед Фродо та, яку доводилося бачити лише небагатьом смертним, – Арвен, дочка Елронда, прозвана Андоміель, бо була вона вечірньою зіркою свого народу. Говорили, що в ній втілилася краса Лючієнь, зірки ранішньої. Довго жила вона у родичів у Лорієні, за горами, і лише недавно повернулася в Рівенделл до батька. Елронд мав також синів, Елладана та Ерлоїра, але їх рідко бачили вдома: пам'ятаючи про муки своєї матері в лігві орків, вони часто виходили в ліси зі Слідопитами; не було їх і на цьому бенкеті.

Фродо не бачив і навіть уявити не міг подібної краси на землі; йому було й дивно, й незручно сидіти за столом у такому прекрасному й високому товаристві. Хоча крісло було зручне (йому ще й підклали кілька подушок), він відчував себе маленьким і недоречним; але це швидко минуло. Бенкет був веселим і частування на славу – все, – чого тільки голодній душі завгодно. Узявшись за їжу, Фродо забув про все, навіть не подивився, хто його сусіди, і дуже нескоро згадав про оточення та став оглядати залу.

Перш за все він знайшов своїх друзів. Сем просився послуговувати хазяїнові, але йому сказали, що сьогодні він – почесний гість, і тепер він сидів разом з Піном і Меррі на чолі одного із столів, неподалік від помосту. Блукача ніде не було видно. [240] Поруч з Фродо сидів гном у багатому вбранні, солідної зовнішності. Його борода, довга й роздвоєна, була біліша за сніжно-білий камзол з поясом, кованим із срібла; а на грудях красувався срібний ланцюжок з діамантами. Відірвавшись від їжі, Фродо подивився на нього, і той одразу сказав:

– Вітаю вас, радий познайомитися! – а потім навіть підвівся й вклонився: – Глоїн до ваших послуг! – і вклонився ще нижче.

– Фродо Торбинс до послуг ваших і вашого роду, – відповів за звичаєм здивований Фродо, підводячись і зсуваючи подушки. – Невже ж ви – саме той Глоїн, один з дванадцятьох товаришів уславленого Торіна Дубощита?

– Саме так, – відповів гном, підбираючи подушки й чемно допомагаючи Фродо залізти назад. – Ну, а я не питаю, бо мені вже сказали, що ви – родич і законний спадкоємець нашого друга, славетного Більбо. Дозвольте повіншувати вас з одужанням!

– Дякую, – відповів Фродо.

– Я чув, вам довелося пережити дивні пригоди, – додав Глоїн. – Надзвичайно цікаво, що саме могло спонукати одразу чотирьох гобітів здійснити таку далеку подорож! Нічого схожого не траплялося з того часу, як Більбо вирушив з нами. Але, можливо, не слід мені цікавитися – схоже, що Елронд і Гандальф не схильні зачіпати цю тему?

– Говорити про це, мабуть, справді не варто, у всякому разі, зараз, – ввічливо сказав Фродо. Він уже зрозумів, що навіть вдома у Елронда Перстень – не привід для застольних балачок, та й взагалі він прагнув на якийсь час позбутися всіх турбот.

– Але мені в свою чергу дуже цікаво було б дізнатися, – додав він, – що привело такого поважного гнома в таку далечінь від Самотньої Гори?

– Якщо ви ще не обізнані, – сказав Глоїн, коротко глянувши на нього, – мабуть, краще й це відкласти на потім. Владика Елронд невдовзі скличе нас, і там, я гадаю, ми почуємо всі новини. Нам же й окрім того є про що поговорити.

Вони бесідували до самого кінця обіду; але Фродо волів слухати й помовчувати: всі справи Гобітанії, крім Персня, здавалися далекими й незначними, а Глоїн багато чого міг розповісти про події на півночі Глухомані. Фродо дізнався, що відважним та численним народом в області між горами [241] й Чорноліссям править Гримбеорн Старий, син Беорна, і в їхні землі не ризикують сунутися ані орки, ані вовки.

– Правду кажучи, – говорив Глоїн, – шлях від Дейлу до Рівенделлу став би непрохідним, якби не рід Беорна. Вони стійкі люди й впевнено утримують Високий перевал і брід біля бескиду Каррок. Щоправда, за це стягується чимале мито, – зітхнув гном, похитавши головою, – і, так само як колись Беорн, його народ не любить гномів. Утім, на

них можна покластися, а в наш час це вже багато чого варте. Зате з людьми Дейла – племенем Барда-у нас міцна дружба. Править там правнук Барда Лучника, чоловік розумний і твердий, а володіння його простягаються далеко на південь і схід від Есгарота.

– А що поробляють ваші одноплемінники? – запитав Фродо.

– Багато траплялося в нас і поганого, і доброго, але доброго більше. Досі нам у всьому щастило, хоча й ми відчуваємо тінь, що насувається на світ. Якщо вам справді цікаво, я охоче розповім про наші успіхи. Але коли набридне, зупиніть мене – недарма ж кажуть: коли гном про труди свої мову веде, упину сам собі не знайде!

І Глоїн заходивсь якнай докладніше розповідати про діяння томської держави. Він був задоволений, що знайшов такого терплячого слухача: Фродо не виявляв нудьги й не намагався змінити тему, хоча швидко заплутався в різноманітті чужих імен і назв, раніше нечуваних. Однак йому цікаво було дізнатися, що Даїн усе ще царює під Горою, хоча й постарів (йому вже минув двісті п'ятдесятитий рік), він втішається загальною повагою й казково багатий. З десяти товаришів, що уціліли в Битві П'яти Військ, семеро ще живуть з ним: Двалін, Глоїн, Дорі, Норі, Біфур, Бофур та Бомбур. Бомбур зараз так погладшав, що не може самотужки перейти з дивана до столу, і його переносять шестеро молодих гномів.

– А де ж Балін, Орі та Оїн? – спитав Фродо. Тінь промайнула по обличчю Глоїна.

– Ми не знаємо. Саме через Баліна я, власне, й прийшов просити поради у Рівенделлі. Але нині краще поговорити про більш веселі речі!

Глоїн став згадувати про досягнення свого племені в Дейлі та під Горою.

– Ми непогано влаштувались. Та в ковальській справі нам далеко до наших батьків, багато секретів загубилося. [242] Ми виготовляємо пристойну зброю й гострі мечі, але їх не порівняти з кольчугами та мечами, які кували до нападу дракона. Тільки в рудній справі та будівництві ми перевершили пращурів. Подивилися б ви на водоводи Дейла, Фродо, на фонтани, водоймища! А бруковані різнокольоровим камінням вулиці! А зали й галереї під землею, з арками, що вирізані у вигляді дерев! А тераси й башти на схилах Гори! О, ви б переконалися, що ми не сиділи склавши руки!

– Я обов'язково побуваю у вас і на все подивлюся, якщо зможу, – пообіцяв Фродо. – Ото б здивувався Більбо всім цим змінам після драконового спустошення!

– Ви любили Більбо, еге ж? – посміхнувся гном.

– Дуже! Я охочіше побачив би його, ніж всі прекрасні будівлі світу!

Бенкет нарешті закінчився. Елронд і Арвен підвелися з-за столу та, зійшовши з помосту, попрямували до виходу. За ними в належному порядку потяглися й гості. Двері розчинилися, і широким проходом усі перейшли до іншої зали. Там не було столів, та у великому каміні між різьблених колон яскраво палав вогонь. Гандальф, що йшов поруч Фродо, пояснив йому:

– Це Камінна зала. Тут співають і розповідають історії – ти отримаєш велике задоволення, якщо лише зможеш не заснути! У будні тут тихо й пусто, сюди приходять посидіти на самоті, подумати. Вогонь у каміні горить постійно, весь рік, а іншого освітлення майже немає.

Елронд опустився в крісло, приготоване для нього, й ельфи-менестрелі заграли. Полинула приємна музика. Зала потроху заповнювалася; золотаві відблиски вогню грали на волоссі ельфів, Фродо із захопленням розглядав нові прекрасні обличчя. Раптом він помітив неподалік від каміна темну постать: хтось маленький сидів на ослоні, спираючись спиною на колону. Поруч на підлозі стояла чашка з питвом, лежав хліб. «Це, мабуть, хворий, – подумав Фродо, – тому й не зміг прийти на бенкет. Але хіба в Рівенделлі хворіють?» Голова незнайомця схилилась на груди, – він, очевидно, спав, – і край плаща приховував обличчя. Але тут до нього підійшов Елронд і сказав з посмішкою:

– Прокидайся, друже мій! – а потім підізвав Фродо. – Настала очікувана година: закінчилася довга розлука!

Темна постать заворушилася, підвела голову... [243]

– Більбо! – вигукнув Фродо, ледь побачивши обличчя, і кинувся до нього.

– Привіт, Фродо, хлопчику мій, – сказав Білббо, – Отже, ти врешті-решт потрапив сюди. Я знав, що тобі це вдасться. Оце так штука! Я чув, нібито все це свято – на твою честь! Сподіваюсь, тобі сподобалося?

– Чому ж тебе не було? – вигукнув Фродо. – І чому нам не дали зустрітися раніше?

– Тому що ти спав. Я ж бо на тебе вже намилиувався вдосталь, сидячи щодня із Семом біля твого ліжка... А щодо бенкету, я тепер такими речами не цікавлюся. В мене інші справи.

– Чим же ти займався?

– Сидів і думав. Останнім часом я часто так сиджу, а тут це найзручніше. «Прокидайся», от ще! – пирхнув Білббо, скося глянувши на Елронда. Очі його блищали живими вогниками, без будь-якої сонливості. – Я зовсім не спав, пане Елронде! Якщо бажаєте знати, ви занадто рано відбенкетували і завадили мені закінчити складати пісню. Мені аж ніяк не давалася пара рядків, і я їх обмірковував, а тепер, мабуть, нічого не вийде. Підуть співи, і мої думки розбіжаться. Доведеться просити Дунадана про допомогу. А де він?

– Ми його розшукаємо, – сказав Елронд, сміючись. – Тоді ви посидите удвох у куточку й закінчите пісню, а ми послухаємо й обговоримо те, що вийде.

Елронд послав кількох ельфів шукати приятеля Білббо, хоча ніхто не знав, де він та чому не був на бенкеті. Тим часом Фродо й Білббо сиділи поруч, Сем теж до них підсів; забувши про музику й веселощі, вони неголосно розмовляли. Білббо майже нічого не міг про себе розповісти. Залишивши Гобітанію, він безцільно мандрував, то звертаючи з дороги, то повертаючись, й якимось само собою його весь час відносило в бік Рівенделлу.

– Дістався я сюди без будь-яких ускладнень, – сказав він, – трохи відпочив та й вирушив разом з гномами до Дейлу. Старого Баліна я не побачив. Тоді я повернувся і з того часу живу тут невилазно. Займаюся всім потроху. Написав ще дещо для своєї книги. Ну й, ясна річ, склав кілька пісень. Ельфи їх час від часу співають – скоріше за все, щоб зробити мені приємно. Адже для Рівенделлу вони насправді занадто недосконалі. Час тут наче не плине; і все ж таки місце чудове! Новини можна почути будь-які – з-за гір, з Півдня, тільки з Краю – нічого. Звичайно, про [244] Перстень я чув. Гандальф часто сюди навідувався. Зі мною він, щоправда, не був зовсім відвертим – за ці роки він зробився більш потайним, ніж раніше. Дунадан і той казав більше. Подумати тільки, скільки галасу наробив цей перстеник! Жаль, що Гандальф не знав про нього раніше. Я б сам вже давно приніс цю штуку сюди, без особливих турбот. Кілька разів я збирався повернутися за ним до Гобіта-нії, але я старішаю, і вони мене не відпустили; тобто Гандальф з Елрондом. їм, бач, здається, що Ворог мене всюди розшукує й зробить з мене фарш, якщо зловить десь у глухомані. І Гандальф сказав: «Персня там уже немає, Білббо. Ані тобі, ані іншим не принесе добра нове втручання в цю справу». Чудове зауваження, цілком у дусі Гандальфа. Але він запевняв, що приглядає за тобою, ну, я й передумав. Дуже радий бачити тебе живого й здорового... – він запнувся й нерішуче подивився на Фродо.

– Він при тобі? – пошепки спитав він. – Так мені забаглося, розумієш, після всього, що я чув... Дуже хотілося б подивитися, хоча б одним оком!

– Так, він зі мною, – відповів Фродо мимохіть. – І на вигляд анітрохи не змінився.

– Все одно, витягни його на хвилинку!

Одягаючись вдень, Фродо побачив, що Перстень на новому ланцюжку, легкому й міцному, наділи йому на шию, коли він спав. Тепер він повільно витяг його. Білббо простягнув руку. Але Фродо тут же відсмикнув Персня: переляканий, вражений, побачив він замість Білббо, крізь тінь між ними, маленьку зморшкувату істоту із зажерливою пикою й кістлявими, хижо напруженими пальцями. Ще трохи – і Фродо вдарив би його!

Музика й співи навкруги наче обірвалися, настала тиша. Білббо кинув швидкий погляд на племінника і провів рукою по очах.

– Тепер я розумію, – шепнув він. – Забери його! Дуже жаль; жаль, що на тебе поклали такий тягар, жаль усього. Невже пригоди ніколи не закінчуються? Мабуть, на чийсь долю завжди припадає тягти історію далі. Ну, нічого не поробиш. Я все думаю, чи варто старатися й закінчувати мою книгу? Але давай не будемо зараз тривожитися про це – займемося

справжніми новинами. Розповідай, що діється в Краї!

Фродо сховав Перстень, і тінь безслідно розтанула. Світло і музика Рівенделлу знов оточували їх. Більбо посміхався [245] й щасливо сміявся при кожній вісті, що переказував Фродо (з допомогою й вставками Сема). Його цікавило геть усе, від вирубання сухого дерева до витівок найменших гобітенят. Вони так заглибилися в події з Чотирьох чвертей, що не помітили, як наблизився чоловік у темно-зеленому одязі. Довго стояв він, дивлячись на них і посміхаючись, доки Більбо не підняв голову:

– Еге, ось і ти, Дунадане!

– Блукач? – здивувався Фродо. – Скільки ж у тебе імен?

– Знаєш, а «Блукача» я ще не чув, – сказав Більбо. – Звідки таке ім'я?

– Так мене прозвали в Бригорі, – засміявся Слідопит, – так і з паном Торбинсом познайомили.

– А чому ти звеш його якимось «Дунаданом»? – спитав Фродо.

– Він зовсім не «якийсь»! – виправив Більбо. – Його тут часто так звать. Як же ти не розібрав – адже ж вивчав ельфійську! «Дун-Адан» – це «людина Заходу», нуменорець. Але зараз не до уроків! – Він звернувся до Блукача. – Де ти був, друже мій? Чому не бенкетував з усіма? Там була Арвен...

– Знаю, – спохмурнів Блукач. – Але життя спонукає забувати про веселощі. Несподівано повернулися з Глухомані Елладан і Ерлоїр, а я хотів одразу ж розпитати їх.

– Ну, дорогий мій, тепер ти про все дізнався, може, приділиш мені хвилиночку? Терміново потрібна твоя допомога! Елронд велів виступити наприкінці свята, а я з місця ані руш. Відійдемо-но кудись і займемося доробкою!

– Не заперечую, – знов посміхнувся Блукач. – Підемо зараз, і дай мені послухати свою пісню!

Фродо тепер залишився без товариства – Сем заснув. Він чогось відчував себе самотнім серед безтурботних мешканців Рівенделлу. Зовсім близько від нього сиділи ельфи, але вони мовчали, насолоджуючись музикою та співом, забувши про все інше. Фродо теж став прислухатися.

Спочатку його зачарувала краса мелодій, переплетених з чудовими голосами, та співучої ельфійської мови, хоч він і розумів її погано. Йому здавалося, буцімто слова стають видимими, втілюються у картини далеких земель та дивних речей, недоступних навіть уяві. Замість освітленої каміном зали Фродо бачив золотавий серпанок над пінними морями, зітхаючими біля берегів Недосяжного Світу. Потім видіння [246] все більше стали подібними до сну, аж нарешті нескінченна, золота й срібна ріка, що примхливо грала невловимими, мінливими хвилями, підхопила Фродо, потопила та пронизала його. Під вагою блискучого валу затремтіло й відлетіло повітря, і Фродо потягло до безодні сну.

Довго блукав він у царстві плинної води, поки вона не змінилася спершу на музику, а потім на голос, дуже знайомий – немов Більбо співуче читав вірші. Слова, спочатку ледь чутні, мало-помалу залунали виразніше:

В Арвернієні корабель
Побудував Еаравділ,
З дерев найкращих, що знайти
Він міг у лісі Німбретіль.
Вітрила срібні виткав він,
Кріпив вогні – світити шлях,
Був лебединим ніс човна,
На щоглі ясно саяв стяг.
У срібні лати королів
Він огорнув могутній стан,
Взяв щит з плетінням давніх рун –
Щоб захиститися від ран,

Взяв стріл надійних сагайдак,
І ріг дракона – вірний лук,
І меч, що блискавкою був,
Коли його він брав до рук.
Взяв адамантовий шолом,
Що гребінь мав з орлиних крил,
Й смарагд на грудях зеленів
Уламком океанських хвиль.

При світлі Місяця моряк
Блукав в загублених морях,
Відважно плив – туди, де був
Для нього ще незнаний шлях.
Там скреготів холодний лід,
Сірів од попелу пісок,
І в темряві підступних вод
Згасало полум'я зірок,
Там Ніч зливалася з Ніщо,
І, розвернувши корабель,
Крізь товщу хмар він знов пішов –
Назад, до втрачених земель.
Аж раптом Ельвінг з-під небес
Злетіла, впавши на крило,
І він, увінчаний вогнем, [247]
Із коронованим чолом,
Вітрами гнаний, прямував
На світлий захід, повний сил,
Туди, куди його вели
Вітри й коштовний Сільмаріл.
Долаючи буруни хвиль,
Він мчав до сяйва берегів,
Які побачили колись
Народження прадавніх днів.
Дім ельфів із легенд явивсь
У білім полум'ї небес –
І відступила темна ніч,
І страх його відразу щез:
Благословенний Ельдамар
Йому свою красу являв,
Й моряк, повз тисячі струмків,
До Тіріону прямував.
Там він почув старі пісні
Та рими стародавніх саг,
Зодягся в біле, й сім вогнів
Йому освітлювали шлях,
Як він ішов у зали тих,
Над ким безсилий часу плин,
Коли він бачив Короля
І передвічний Ільмарін.
Він чув слова і зрів усе,
Що сховано в туманах літ,

Видіння ельфів і людей,
Минулий та майбутній світ.
Він в дар отримав корабель,
Коли настав урочний час,
Що був надійним і легким,
Де ясно сяяв блиск прикрас,
Де весла срібними були,
І де борти вкривав мітріл,
Де подарунком Елберет
Палав коштовний Сільмаріл.
І він злетів у небеса,
Назад, крізь темряву нічну,
Від Краю Світу – знов на схід,
За тьмяну сіру пелену.
Мов зірка ясна уночі,
Він полетів в знайомий світ, [248]
І Сонце промені свої
Йому направило услід.
Він чув, як плакали жінки,
Він бачив сум ельфійських дів,
Що долетів до корабля
Луною горя Давніх Днів,
І поклик Долі він відчув
На крилах срібного човна,
Коли злетіла від землі
Та пісня – тиха і сумна...

І, обірвавши свій політ,
Він зупинився в небесах –
Надію в душах розбудить
І розігнати темний страх.
Навік залишившись Вогнем,
Що вказує забутий шлях
До тих божественних земель,
Укритих в Західних морях... *

*** Переклад С. Бондаренко.**

Голос замовк. Фродо розплющив очі і побачив, що Біль-бо сидить на своєму ослінчику в оточенні посмішок та оплесків.

– А тепер, будь ласка, повтори, – попросив один з ельфів.

Більбо встав і поклонився:

– Я задоволений, Ліндіре, але повторювати усе спочатку так втомливо!

– Ну, тільки не тобі, – заперечили, сміючись, ельфи. – Ти, здається, ніколи не втомлюєшся декламувати власні віршики! Але нам замало одного разу, щоб відповісти на твоє питання!

– Як! – вигукнув Більбо. – Ви не можете визначити, яку частину вигдав я, а яку – Дунадан?

– Нам нелегко помітити різницю між двома смертними.

– Дурниці, Ліндіре, – пирхнув Більбо. – Якщо ти не можеш відрізнити людину від гобіта, то твоє судження не таке витончене, як я вважав! Ми ж різні, як горох та яблука!

– Можливо. Вівці у стаді можуть розрізнити одна одну, – розсміявся Ліндір. – І пастухи

теж. Але ми не вивчали смертних. У нас були інші справи! [249]

– Сперечатися з тобою я не стану. Після стількох пісень та музики мене тягне до сну. Вгадуйте самі, якщо бажаєте!

Більбо підвівся й наблизився до племінника.

– Ну, я вже впорався, – неголосно сказав він. – Вийшло краще, ніж я очікував. Мене часто прохають повторити. Як це на твій погляд?

– Я й не думав здогадуватись, – посміхнувся Фродо.

– Та й не треба. По суті, всі слова мої. Арагорн тільки довів мені, що треба згадати зелений камінь, той смарагд. Йому це здається важливим, не знаю чому. А взагалі він вважає, що ця тема вище мого розуміння, і якщо вже я набрався такої хоробрості, що складаю поему про Еаренділа у домі Елронда, то щоб ні на кого, крім себе, не нарікав. Щиро кажучи, правильно вважає.

– Ну, не знаю, – сказав Фродо, – мені чогось усе здалося досить до ладу. Я задрімав був, а тут ти почав, немов мій сон продовжився. Я не збагнув, що це твій голос, майже до самого кінця.

– Тут дійсно без звички важко не заснути. Гобіти ніколи не матимуть такого апетиту до музики та поезії, як ельфи. Для них це щось на зразок пригощення чи навіть солодке за десерт. Вони ще довго будуть вправлятися. Давай чкурнемо куди-небудь та побесідуємо без сторонніх вух!

– А можна? – спитав Фродо.

– Безперечно. Це ж свято, не робота. Входить та виходить кожний, як завгодно, аби не шуміли.

Вони тихцем відійшли у затінок і попрямували до дверей. Сем залишився в залі, він солодко спав, посміхаючись уві сні. І хоча Фродо радів нагоді побути з Більбо, виходячи з Камінної зали, він мимоволі відчув жаль. Гобіти вже ступили на поріг, коли чистий дзвінкий голос почав:

А Елберет Гілтоніель!
Сіліврен пенна міріель
О менель аглар еленат!
Накаеред палан-діріель
О галадреммін еннорат
Фануїлос, ле ліннатон
Неф еар сі неф еарон!

Фродо затримався на мить та озирнувся. Елронд сидів у кріслі, вогонь освітлював його обличчя, нагадуючи про сонячні літні дні. Поряд з ним сиділа Арвен, біля неї Фродо [250] з подивом побачив Арагорна; його темний плащ був відкинутий за спину, відкриваючи ельфійську кольчугу, і зірка сяяла на грудях. Арвен розмовляла з ним, а потім раптом Фродо здалось, що вона обернулася до гобітів, і її світлий погляд здалека пронизав його серце.

Він стояв, зачарований, а ніжні звуки ельфійської пісні лились, немов струмисько самоцвітів подвійної краси – слів та мелодії.

– Це гімн на честь Елберет, – сказав Більбо. – Вони його будуть повторювати, та й інші пісні Благословенного Краю, ще багато разів. Ходімо!

Він повів Фродо до своєї кімнатки. Вона виходила вікнами у сад, на південь, дозволяючи побачити всю долину Бруїнену. Там вони посиділи трохи, дивлячись у вікно на ясні зірки над крутими лісистими схилами, й неголосно говорили, тепер вже не про нехитрі новини далекої Гобітанії, не про темні тіні та чигаючи на них небезпеки, а про чудові речі, що вони бачили в світі, про ельфів, про зорі, про квіти та прекрасні осінні ліси.

Нарешті до кімнати постукала, і у двері просунулась голова Сема.

– Вибачте ласкаво, – сказав він, – я тільки хотів запитати, чи не треба вам чогось.

- І ти нас вибач ласкаво, Сем Гемджи, – відповів Більбо, – але ти, я думаю, просто хотів

натякнути, що твоєму хазяїну час спати?

– Еге ж, пане, мені казали, що нарада буде рано-вранці, а він же тільки сьогодні вперше піднявся!

– Правильно, Семе! – засміявся Більбо. – Можеш бігти до Гандальфа та сповістити, що Фродо покладено у ліжку. На добраніч, Фродо! Сили небесні, як же гарно, що ми з тобою зустрілися! Врешті-решт, ніхто, крім гобітів, не вміє вести справжню, поважну бесіду! Я вже дуже старий і не знаю, чи доживу, щоб дописати твої розділи до нашої історії... Відпочивай спокійно! А я піду ще трохи погуляти по саду, помилуюсь на зірки Елберет! Спи спокійно!

Розділ 2 НАРАДА В ДОМІ ЕЛРОНДА

Наступного дня Фродо прокинувся рано, відчуваючи себе здоровим і бадьорим. Він прогулявся терасами над шумливим Бруїненом і подивився, як бліде, холодне сонце [251] підіймалося над далекими горами, пронизавши косим промінням сріблястий туман; блищала роса на жовтому листі та павутинне мереживо на кущах. Сем мовчки кро-жував услід за Фродо, глибоко дихаючи й захоплено дивлячись на схід, на громаддя гір з укритими снігом піками. На кам'яній лавці біля повороту стежки вони знайшли Більбо й Гандальфа, які заглибилися в бесіду.

– Привіт! Доброго ранку! – сказав Більбо. – Ну, готовий до Великої Ради?

– Я готовий до всього, – відповів Фродо. – Але більше за все мені хотілося б прогулятись, розвідати цю долину. Дістатися б он до тих соснових лісів! – Він указав на північ.

– Пізніше, може, й вийде, – сказав Гандальф, – але зараз не будемо складати аніяких планів. Сьогодні нам треба буде багато чого обміркувати й вирішити.

Поки вони говорили, пролунав гучний дзвінок.

– Нас кличуть! – стрепенувся Гандальф. – Ну, ходімо! Запрошені ви обоє – і Більбо, і Фродо.

Гобіти поспішили за чарівником звивистою стежкою назад до будинку; за ними, незваний і тимчасово забутий, чимчикував Сем.

Гандальф привів їх до тієї ж галереї, де вчора ввечері Фродо зустрічався з друзями.

Світло ясного осіннього ранку вже залило всю долину. Від ріки доносився гул бурхливої води. Співали птахи, навколо панував цілющий спокій. Небезпеки втечі та чутки про наближення тіні вже здавалися Фродо лише згадками про жахливий сон; але звернеш до нього обличчя були серйозні. Усі, хто тут зібрався, сиділи мовчки.

Фродо побачив Елронда, Глорфінделя та Глоїна, а в кутку трохи далі – Блукача у знайомому поношеному плащі. Елронд указав Фродо на місце поруч із собою й сповістив:

– Ось, друзі, той самий гобіт, Фродо, син Дрого. Небагатьом доводилося пробиратися до нас через такі небезпеки та з такою нагальною справою.

Потім він назвав імена тих, з ким Фродо ще не був знайомий. Поруч із Глоїном сидів молодший гном – його син Гімлі. Коло Глорфінделя розташувалося кілька радників з дому Елронда, старший з них звався Ерестором; він привів Геддора, ельфа із Срібної Гавані, якого прислав [252] Кердан Корабел. Був там ще один ельф, іншого вигляду, одягнутий у зелене з брунатним – Леголас, син та посланець Трандуїла, короля ельфів північного Чорнолісся. А трохи обіч сидів високий чоловік із шляхетним, красивим обличчям, темноволосий, сіроокий, з гордовитим та строгим поглядом. На ньому був плащ, підбитий хутром, і чоботи для їзди верхи – речі багаті, але вже пошарпані далекими мандрями. На грудях у нього виблискував срібний ланцюжок з єдиним білим каменем; довге волосся розсипалося по плечах. На колінах у незнайомця лежав великий ріг на перев'язі, оздоблений сріблом. Брови його здивовано піднялися при появі гобітів.

– Це Боромир, – пояснив Елронд Гандальфу, – посланник з півдня. Він прибув перед світанком, йому потрібна порада. Я запросив його сюди, оскільки тут він отримає відповідь на свої питання.

Не про все, про що говорилося і що обговорювалося на цій Раді, варто розповідати. Спершу торкнулися подій у світі, особливо на півдні та в широких просторах на схід від гір. Про це Фродо чув уже багато чого; але промова Глоїна містила немало нового, і він уважно слухав гнома. Виявилося, що серед трудів та пишнот Самотньої Гори серця гномів зазнали тривоги.

– Вже багато років тому, – говорив Глоїн, – тінь неспокою лягла на наш народ. Звідки прийшла вона, ми спочатку не розуміли. Гноми стали мало-помалу дорікати: мовляв, нас втиснуто у вузькі нори, і не знати нам справжнього благополуччя й багатства, доки не розширимо своїх володінь. Почали згадувати про Морію, чи, по-нашому, Казад-Дум, прекрасний витвір пращурів. Пішли розмови, що нарешті в нас досить сил та зброї, щоб повернутись туди... – Глоїн зітхнув. – Морія! Морія! Диво півночі! Надто глибоко копали ми там і пробудили невідоме лихо. Довго порожніли просторі зали з тих пір, як втекли діти Даріна. Але зараз ми знов згадали про них, з тугою і страхом, бо протягом багатьох поколінь жоден гном не насмільювався увійти до воріт Казад-Думу, крім Трора, та й той загинув. Нарешті Валін прислухався до цих балачок і зважився; і хоча Даїн відпустив його з великою неохотою, він пішов на південь, а з ним Орї, й Оїн, і багато інших.

Це трапилося близько тридцяти років тому. Спочатку до нас приходили вісті, і навіть добрі: ми узнали, що сміливці проникли до Морії й розпочали великі роботи. Потім [253] настало мовчання, і з тих пір ми не мали з Мори ніяких вістей.

А близько року тому з'явився гонець, але не з Морії, а з Мордору: вершник примчав уночі й викликав Даїна до воріт. Великий Саурон шукає дружби з нами, сказав він, і готовий подарувати нам персні, як у давні часи, а натомість вимагає терміново повідомити, хто такі гобіти й де живуть. «Оскільки Саурону відомо, – сказав гонець, – що з одним таким ви колись мали справи».

Це нам дуже не сподобалося, і ми не дали ніякої відповіді. Тоді гонець постарався надати своєму грубому голосу медової солодкості і додав: «Цей ваш знайомий – злодій. Отже, Саурон бажав би, щоб ви, заради скромної запоруки дружби, відшукали злодія (саме такі слова він вживав) і забрали в нього, силою чи добром, невеличкого Персня, найменшого з украдених ним. Це дурниці, просто примха Саурона, але виконавши її, ви доведете свою готовність допомагати йому. Знайдіть Перстень, і до вас повернуться ті, якими володіли ваші пращури, і Морія знову стане вашою – назавжди. Навіть за вісті про злодія – чи живий він ще і де є – вам забезпечено багату нагороду й ласку Саурона. Відмовившись, ви багато втратите. Ну, згодні?»

Останні слова він просичав, як змія, і всі, хто стояв поруч, здригнулися, але Даїн відповів так: «Я не скажу ані «так», ані «ні». Мені треба розглянути цю пропозицію й поміркувати, що приховує красива оболонка».

– Думай, але не зволікай, – сказав гонець.

– Час мій належить мені, і я сам розпоряджаюсь ним! – відповів Даїн.

– Не завжди так буде, – перебив його гонець і зник у темряві. З тієї ночі наші вожді не знали спокою. Навіть якби голос гінця не був таким зловісним, ми й так уловили б у його мові загрозу та оману; бо ми вже знали, що сила, яка відродилася в Мордорі, не змінила своєї суті, а в минулі часи вона не один раз зраджувала нас. Гонець з'являвся двічі, але пообіцяв повернутись у третій і останній раз ще до кінця року. Ось чому Даїн нарешті послав мене попередити Більбо про підступи Ворога й узнати, якщо можливо, чому він так жадає цього Персня – начебто найменшого з славетних. Крім того, нам невідкладно потрібна порада Елронда, оскільки Тінь росте й насувається: ми узнали, що гонці побували також у Дейлі, у короля Бранда, і залякали його. Він може й піддатися. На його східний [254] кордонах вже назріває війна. Якщо ми не дамо ніякої відповіді, Ворог може спрямувати підлеглих йому людей і на Бранда, і на Даїна.

– Ти прибув сюди дуже вчасно, – сказав Елронд. – Сьогодні ти почуєш усе, щоб зрозуміти наміри Ворога. Вам лишиться тільки опиратися – нехай навіть без будь-якої надії. Але ви не самотні. Ваші тривоги – лише частина загальної тривоги західних земель,

Перстень! Що ми зробимо з Перснем, найменшим з двадцяти, примхою Саурана? Саме його долю ми й маємо зараз визначити.

Заради цього вас і покликано сюди. Я кажу «покликано», хоча сам не кликав вас, посланці далеких країн. Ви зібралися тут одночасно, вочевидь, випадково. Але це не так. Сама доля звела вас, щоб ми, і ніхто інший, знайшли спосіб урятувати світ від загибелі. І тому сьогодні буде відверто сказано про такі речі, які донині були доступні лише небагатьом. Перш за все ви повинні ясно уявити собі, у чому небезпека, а для цього необхідно розповісти всю історію Персня від самого початку. З неї я й почну, а закінчать інші.

І Елронд звучним голосом почав розповідь про Саурана та про те, як викували Персні Влади в Другу Епоху, давним-давно. Дехто з присутніх знав цю історію, але лише частково, і на багатьох обличчях відбивалися жах і подив, коли Елронд розповідав про ельфів-ковалів Ерегіону, їхню дружбу з Морією, їхню жагу до знань, якою скористався Саурон, щоб заманити їх у пастку. Бо в той час він був ще гарним на вигляд, і ельфи, прийнявши його допомогу, вдосконалили свою майстерність і розкрили йому всі свої таємниці, а він зрадив їх; намагаючись поневолити ельфів, таємно викував він Головного Персня у надрах Вогняної гори. Але майстер Келебримбер, той, хто створив три ельфійських Персні, дізнався про це й сховав свої персні. Спалахнула війна, Ерегіон було спустошено, а ворота Морії замкнулися.

Елронд прослідкував шлях Персня крізь століття; але ця історія є в інших книгах, записана самим Елрондом, і тому ми не переказуватимемо її. Бо це довга історія, сповнена великих подвигів та підлот, і як би коротко не говорив володар Рівенделлу, сонце вже стояло високо в небі, коли він закінчив. [255]

Говорив він про Нуменор, його злет та падання, про повернення королів до Середзем'я з морської далечини на крилах бурі. Еленділ Високий та його могутні сини, Ісілдур та Анаріон, стали правити новими королівствами: північним – Арнором та південним – Гондором, біля гирла Андуїну. Але Саурон Морд Орський напав на них, і люди уклали Останній союз з ельфами; дружини Еленділа та Гіл-Гелада поєдналися у Арнорі.

Елронд помовчав недовго й зітхнув:

– Я пам'ятаю, як лопотіли під вітром їхні корогви. Це величне видовище нагадало мені славу минулих днів, дружину Белеріанду, – так багато славетних вождів та воєначальників зібралось там. Але не таке прекрасне було те військо та не настільки численне, як за часів руйнування Тангородриму, коли ельфи вважали, що знищили зло назавжди. Це було зовсім не так...

– Ти пам'ятаєш? – від подиву Фродо не встиг притримати думку, і вона зірвалась у нього з язика. – Але я думав... – Елронд поглянув на нього, і він, зніяковівши, закінчив: – Я думав, що Гіл-Гелад загинув... давним-давно!

– Вірно, – серйозно відповів Елронд. – Але я пам'ятаю Стародавні часи. Батько мій – Еаранділ, що народився у Гондоліні незадовго до його падіння, а мати – Ельвінг, дочка Діора, сина Лючієнь з Доріату. Я свідок трьох епох Середзем'я, багатьох поразок та багатьох безплідних перемог.

Я був прапороносцем Гіл-Гелада та разом з його дружиною бився при Дагорладі, біля Чорних Воріт Мордору, де ми одержали верх; бо списові Гіл-Гелада та мечу Еленділа, Айглосу та Нарсілу, ніхто не міг протистояти. Я бачив останню сутичку на схилах Ородруїну, де загинув Гіл-Гелад та поліг Еленділ, і Нарсіл зламався надвоє; але й самого Саурона було повержено; Ісілдур уламком батьківського меча відрубав йому палець з Перснем та взяв собі.

Тут до розмови знову втрутився Боромир:

– Так ось яка доля Персня! Якщо на Півдні про це й знали, то давно забули. Я чув про могутній Перстень, що належав Тому, чие ім'я не виголошують, але ми вважали, що він загинув при падінні його першої твердині. Ісілдур взяв його! Це дійсно новина!

– Прикра новина! – сказав Елронд. – Ісілдур узяв його, а цього не слід було робити. Перстень треба було кинути у вогонь Ородруїну, що породив його. Але мало хто помітив, [256] що вчинив Ісілдур. Він один стояв біля свого батька у останній смертельній сутичці, а з Гіл-Геладом були тільки Кердан та я. Ісілдур не послухав наших умовлянь. «Я хочу взяти виру за батька та брата», – сказав він і всупереч нам забрав Перстень з собою. Але той не забарився зрадити його та згубити, тому на півночі назвали його Прокляттям Ісілдуря. Хоча, можливо, смерть ще не найгірше у порівнянні з тим, що чекало на нього як власника Персня. Про цю подію стало відомо тільки мешканцям півночі, та й то небагатьом. Не дивно, що ти не чув про нього, Боромире. З пастки на Ірисній Оболоні, де загинув Ісілдур, після довгих поневірянь у горах врятувались лише троє. Один з них, Охтар, зброєносець Ісілдуря, зберіг уламки меча Еленділа та приніс їх Валанділові, нащадку Ісілдуря, котрий ще був тоді дитиною та жив тут, у Рівенделлі. Але світло Нарсілу згасло, і його не стали перековувати.

Я назвав безплідною перемогу Останнього Союзу, але це не зовсім правильно. Просто успіх не закріпили. Саурон був переможений, але не розбитий. Перстень Влади загубився, але не був знищений. Чорний Замок зруйнований, але підвалини його збереглися – їх було закладено за допомогою Персня, і вони стоять, поки він існує. Багато ельфів, могутніх людей та їхніх прихильників загинуло у тій війні; поліг Анаріон, загинув Ісілдур, не було більше Гіл-Гелада та Еленділа. Ніколи більше не бувати подібному союзу межі ельфами та людьми; бо люди множаться, а Перворожденні в'януть, і відчуження розділило народи. Та й плем'я нуменорців применшилося з тих пір і втратило довголіття.

Після різанини на Ірисній нуменорців на півночі залишилось мало, їхнє місто Анумінас на озері Евендім опустіло й зруйнувалося. Нащадки Валанділа переселились до Форносту на Північних горбах, але й того міста нині вже нема. Люди зуть його Ровом мертвих і побоюються ходити там. Таким чином збезлюднів та втратив владу народ Арнора, і вороги поглинули його. Залишились лише кургани під зеленою травою.

Зате Гондор уцілів і навіть міг частково зрівнятися з Нуменбром за часів розквіту. Високі замки зводив цей народ, і муровані стіни, і просторі гавані; крилату корону Гондору шанувало багато народів. Столицею його був Оськіат, Зоряна Цитадель, на берегах Великої Ріки. Збудували вони також МІнас-Ітіль, Фортецю Молодого Місяця, [257] на східних

відрогах гір Тіні, а на заході, біля підніжжя Білих гір – Мінас-Анор, Фортецю Вечірнього Сонця. Там, у королівському палаці, квітло Біле Дерево, що зростили з насіння, привезеного Ісіддуром з-за моря. До Нуменору ж воно потрапило з острова Ерессеї, а туди – з Найдальшого Заходу у ті дні, коли світ був молодий.

Але швидкоплинне життя людське, і рід Менельділа, сина Анаріона, перевівся. Біле Дерево зів'яло, а кров нуменорців змішалася з кров'ю слабкіших племен. Тоді варта на рубежах Мордору втратила пильність, і прислужники зла зуміли крадькома дістатися до Горгороту. Там діждалися вони нагоди, повстали й захопили Мінас-Ітіль, і жах оселився там. Тепер називають його Мінас-Моргул, або Замок Чародія. Тоді й Мінас-Анор став Мінас-Тірітом, Замок Варти. І між двома цими твердинями ніколи не вшухала війна, а Осгіліат, що лежав поміж ними, був покинутий, і лише тіні блукають нині серед його руїн.

Так було протягом багатьох людських поколінь. Але намісники Мінас-Тіріта стійко тримаються ще й досі, відбиваючи ворогів, обороняючи долину Ріки від Аргонату до Моря. На цьому та частина історії, яку я мусив викласти, завершується. Бо за часів Ісіддур Перстень Влади зник, і Три ельфійських звільнилися з-під його неволі. Але нині вони знов під загрозою, адже Головний Перстень знайшовся. Про те, як це було, хай розповідають інші – я майже не брав у цьому участі.

Елронд замовк, і відразу ж підвівся з місця Боромир, високий, гордовитий:

– Дозволь, володарю, перш за все додати дещо про Гондор; бо саме з Гондору я й приїхав. Усім вам корисно буде узнати, що там діється: мені здається, що про наші справи мало хто знає, а значить, не розуміють також згубних наслідків, якщо ми нарешті не встоїмо. Вірте мені, кров нуменорців не вся ще розтрачена, гордість та відвага Гондору не зовсім ще позабуті. Нашою мужністю стримується натиск диких племен Сходу, і страхіття замкнені у стінах Моргулу. Тільки це й зберігає спокій та свободу на землях, що прикриваємо ми, твердиня Заходу. Але якщо переправи через Ріку будуть захоплені, чия настане черга?

А цей час, можливо, наближається. Безіменний Ворог заворушився. Вершина Ородруїну – Згубної гори, як ми її звемо, – знов оповита димом. Міць Чорного Володаря [258] зростає, і ми обложені з усіх сторін. Коли ворог повернувся, нас відтіснили з Ітілієну, нашого найдальшого володіння на схід від Ріки, хоча ми тримали там форти та озброєний загін. А цього року, у червні, з Мордору на нас зненацька напали – і ми знову відступили. Нас було замало, а Мордор уклав союз зі східними племенами та жорстокими харадримами; але не численною перевагою подолали вони нас. Ми зіткнулися з силою, якої раніш не знали. Кажуть, нібито походила вона від вершника на великому чорному коні, схожого на тінь у місячну ніч. Де б він не з'являвся, у вороже військо вселялася страшена лють, а серед нас навіть найвідважніших воїнів долав страх, коні та люди відступали і вдавалися до втечі. Рештки східних загонів відійшли, зруйнувавши за собою останній міст, який ще зберігся в покинутому Осгіліаті. Я був у заслоні, що обороняв той міст, аж поки його не зруйнували. Рятувались ми звідти вже уплав, залишилося нас тільки четверо, серед них ми з братом. Але ми поки що не склали зброю, західний берег Андруїну ще наш. А ті, кого ми заступаємо собою, вихваляють наші подвиги, коли чують про них, але мало допомагають. Лише з Рохану можемо ми сподіватися на підмогу з першого поклику.

В цю недобру добу мене послали неходженими шляхами з дорученням до Елронда. Багато ліг відміряв я, сто десять днів подорожував самотньо. Але я не шукаю військового союзу. Говорять, що сила Елронда в мудрості, а не в озброєнні. Я приїхав за порадою та поясненням складної загадки. Бо напередодні того наглого нападу брат мій побачив тяжкий сон, потім той сон повторився, а одного разу приснився також мені: я побачив, як тьмариться небо на сході, гримить, зростаючи, грім, а на заході ледь жевріє слабке світло, і віддалений, але виразний голос промовляє:

У Імладрісі судилось вам
Зламаний меч віднайти.
Світла рада збереться там,

Міцніш від моргульських чар
Явлений буде вам темний знак
Зла, що має прийти.
Через прокляття прадавнє на світ
Впаде віковична імла.
І періан-напіврослик сам
Стане супроти зла. [259]

Ми не зрозуміли цих слів та переказали їх батькові нашому Денетору, наміснику Мінас-Тіріта, бо він обізнаний у науках. Але він сказав лише, що Імладрисом у давнину ельфи звали віддалену долину на півночі, оселю Елронда Напівельфа, одного з найславетніших мудреців. Тоді мій брат, зваживши на наше безпорадне становище, сказав, що сон вимагає розгадки, і він готовий вирушити на пошуки Імладрису; але оскільки шлях був непевний та складний, я взяв це на себе. Неохоче відпустив мене батько, і довго блукав я позабутими дорогами; багато людей чуло про дім Елронда, але мало хто міг показати, де він.

- І тут, в домі Елронда, ти знайдеш розгадку, – сказав Арагорн, підвівшись з місця, і кинув на стіл перед Елрондом свій меч – вірніше, клинок, зламаний надвоє.

- Ось він, Зламаний Меч!

- Але хто ти, та що зв'язує тебе з Мінас-Тірітом? – спитав Боромир, з подивом поглянувши на худорляве обличчя та пошарпаний одяг Слідопита.

- Це Арагорн, син Арахорна, – сказав Елронд, – рід його сягає по низці поколінь до Ісіддура з Мінас-Ітілю, сина Еленділа. Він – ватажок дунаданів півночі, нині, на жаль, нечисленних.

- Тоді, значить, це належить тобі! – збуджено вигукнув Фродо, скочивши так, немов хтось негайно намагався відібрати в нього Перстень.

- Він не належить нікому з нас, – заперечив Арагорн. – Але так вже тобі судилося – стати на якийсь час носієм його.

- Дістань Перстень, Фродо! – звелів Гандальф. – Час настав. Покажи його, і тоді Боромир збагне загадку до кінця.

Запала тиша, всі очі звернулися до Фродо. Йому раптом стало ніяково та страшно; дуже не хотілось показувати Перстень і навіть торкатися до нього. От якби опинитись миттю далеко звідси! Перстень блищав та переливався, коли він тремтячою рукою показав його усім радникам.

- Ось Прокляття Ісіддура! – промовив Елронд.

Очі Боромира зблиснули, коли він побачив золоту дрібничку. «Напіврослик! – пробурмотів він. – Отже, значить, скоро збудеться доля Мінас-Тіріта? Але навіщо тоді шукати Зламаний Меч?» [260] – У пророцтві нічого не сказано Про долю Мінас-Тіріта, – нагадав Арагорн. – Але великі події дійсно Наближаються. Ці уламки – від меча Еленділа, що зламався у ту мить, коли вій впав мертвим. Нашадки берегли їх, навіть коли всі інші надбаня були втрачені; бо в давні часи наш народ вірив, що Нарсіл буде перекований, коли знайдеться Перстень – Прокляття Ісіддура. Тепер ти бачиш меч, на який натикає пророцтво. Що скажеш? Чи бажаєш повернення Дому Еленділа до земель Гондору?

- Мене послали не прохати благодійності, а розгадати загадку, – з пихою відповів Боромир. – Але нам доводиться скрутно, і меч Еленділа став би нам такою підмо гою, на яку ми й сподіватися не могли... якби він справді вплив з глибочини минулого, – і гондорець знов недовірливо поглянув на Арагорна.

Фродо помітив, як Більбо нетерпляче засовався, відверто обурений за свого друга, – і раптом, скочивши, продекламував:

Справжнє золото не блищить,
Хто блукає – не заблукав,
Дуб коріння пускає вглиб,

Щоб мороз його не дістав.

Не зламався під гнітом літ
Мудрий лицар, хоч срібна скронь.
З тіней світло вийде у світ,
А крізь попіл блисне вогонь.

Меч, що вістря втратив в бою,
Перекований буде вмиць.
А нащадок давніх владик
Віднайде корону свою.

– Це, може, не дуже до ладу, зате доречно, – якщо тобі не досить слова Елронда. Коли вже ти заради цього витратив сто днів на мандри, варто добре прислухатись! – І Більбо, пирхнувши, знову всівся.

– Я склав це сам, – пошепки повідомив він Фродо, – давно вже, коли він уперше розповів про себе. Знаєш, я вже майже жалкую, що мої пригоди скінчились і я не зможу супроводжувати його у вирішальний момент...

Арагорн посміхнувся до старого гобіта і знову звернувся до Боромира. [261]

– Твою недовіру легко зрозуміти, і я вибачаю тобі. Мало схожий я з Еленділом та Ісілдуром, якими зображають їх величні статуї у чертогах Денетора. Я- не Ісілдур, а лише його нащадок, життя прожив довге і нелегке; ліги, що відділяють Гондор вщ Рівенделлу, – лише мізерна частка шляхів, що я сходив. Я долав ріки й гірські перевали, перетинав рівнини, бував також у далеких областях Рун та Харад, де світять незнайомі сузір'я. Але мій дім – моя вітчизна – це північ. Тут споконвіку жили нащадки Валанділа, з покоління у покоління, від батька до сина простяглась безперервна нитка. Щастя зрадило нас, і народ наш майже повимирав; але Меч завжди знаходив собі нового хранителя. І ще одне я хочу сказати, Боромире: ми, слідопити з глухих лісів, самотні, ми лише мисливці – але здобиччю нашою завжди були слуги Ворога; бо вони є всюди, не тільки у Мордорі. Якщо Гондор служив нездоланною перепорою, то нам дісталася інша доля. Буває зло, від котрого не допоможуть ані міцні стіни, ані люті мечі. Ви мало знаєте про землі за своїми межами. Спокій та свобода, кажеш? Без нас Північ не знала б, що це таке. Страх заповонив би ці землі. Але ми заступаємо дорогу темряві, що повзе з безлюдних гір, що приходить крадькома з безпросвітних лісів. Які дороги залишилися б проїжджими, хто охороняв би мирні поля та спокій простого люду, що сидить вдома, якби дунадани дозволили собі відпочити чи всі послули б вічним сном?

Але дякувати нам нікому й на думку не спадає. Подорожні скидають на нас недовірливим оком, селяни нагороджують глузливіми прізвиськами. Блукачем зве мене один товстунець, що мешкає на відстані днини дороги від таких ворогів, що йому вистачило б єдиного погляду, щоб затерпнути від страху, а його рідне селище давно лежало б зруйноване, якби не наші невсипущі клопоти. Але нічого тут не вдієш. Якщо простаки живуть без страху й турбот, хай залишаються простаками, і безглуздо було б виставляти наші зусилля напоказ. Так склалася доля мого роду; з року у рік виростала нова трава, але нічого не мінялось. Однак тепер настають інші часи. Знайшлося Прокляття Ісілдур. Наближається битва. Меч буде відкований знов – і тоді я вирушу до Мінас-Тіріта.

– Ось усі повторюють: «Прокляття Ісілдур», – сказав Боромир. – Але я бачу лише блискучий перстеник у руці [262] напіврослика. Наскільки мені відомо, Ісілдур загинув ще до початку нашої епохи. Звідки ж мудрі дізналися, що цей Перстень – той самий? І де він пропадав стільки віків, поки його не приніс сюди такий дивний посланець?

– Про це буде сказано далі, - відповів Елронд.

– Але не зараз, благаю, владико! – втрутився Більбо. – Сонце вже майже на полуденній вишині, і мені треба чим-небудь підживитись!

– Я поки що не називав тебе, – посміхнувся Елронд, – але хай так і буде: починай! Розкажи все, що з тобою було. І якщо ти ще не викарбував цю історію у віршованих рядках, можеш казати по-простому. Чим коротшою буде промова, тим скоріше зможеш попоїсти!

– Гарзд, – покивав головою Більбо, – як скажеш, так і зроблю. Зараз я відкрию правдиву історію, і якщо дехто чув колись іншу, – він скося поглянув на Глоїна, – то прошу все забути й пробачити. У той час для мене найголовніше було – довести своє право володіти скарбом та позбутися прізвиська злодія. Адже зараз я краще розумію, що це означало... Отож слухайте, як усе починалось!

Декому з присутніх історія Більбо була зовсім невідома, й вони слухали з цікавістю, що зовсім не засмутила старого гобіта, навпаки, він змалював зустріч з Горлумом у всіх подробицях. Він не пропустив жодної загадки, він охоче дав би повний звіт про бенкет на прощання та своє зникнення, якби йому дозволили, але Елронд зупинив його порухом руки:

– Добре сказано, друже мій. Але цього поки що досить. Нам важливо знати, що Перстень перейшов до Фродо, твого спадкоємця. Тепер дамо слово йому!

Фродо, на відміну від Більбо, заговорив неохоче; він коротко виклав події, починаючи з того дня, коли одержав Перстень. Кожний крок його шляху з Гобітону до Броду викликав запитання та суперечки; за одним заходом дослідили все, що змогли згадати про Чорних Вершників. Нарешті Фродо зміг повернутись до свого крісла.

– Непогано, – сказав Більбо. – Промова була б просто чудовою, якби тебе весь час не перебивали. Я спробував дещо записати, але прийдеться нам з тобою окремо якимось пізніше все уточнити, якщо вже мені треба це описувати. Твій шлях сюди дасть матеріалу на кілька розділів! [263]

– Так, історія вийшла довга, – відповів Фродо. – Але вона мені здається неповною. Я хочу ще багато чого дізнатись, особливо про Гандадфа.

Гелдор зі Срібної Гавані, що сидів поряд, почув його слова.

– Ти висловив моє бажання теж! – вигукнув він. – Мудрі можуть мати вагомні докази, щоб вважати знахідку напіврослика тим самим Великим Перснем, що викликав стільки суперечок, але тим, хто не має відомостей, це здається сумнівним. Чи не можна отримати якісь докази? І ще: де Саруман? Він обізнаний у всьому, що стосується Перснів, але його нема серед нас. Яка його думка – якщо йому відомо те, що тут говорили?

– Твої питання пов'язані одне з одним, – сказав Елронд. – Я поки що навмисне їх не торкався – відповідь тобі незабаром дасть Гандальф. Він знає все краще, ніж я, але йому належить дати останнє, почесне слово, бо в цій справі його роль була найважливішою.

– Знаєш, Гелдоре, – зауважив Гандальф, – звістки Глоїна та погоня за Фродо вже свідчать, що знахідка напіврослика дуже потрібна Ворогу. Знайдено Перстень. Поміркуй далі: Дев'ять Перснів – у назгулів, Сім відібрано у гномів або знищено... – При цих словах Глоїн ворухнувся, але нічого не сказав. – Де Три ельфійських, ми знаємо. Залишається це, останнє – чого ж Ворог так прагне одержати його? Між Рікою та Горою, між втратою та знахідкою дійсно зяє провалля віків. Але ця прогалина у наших знаннях нещодавно нарешті заповнилася. Щоправда, на це знадобилося забагато часу, а Ворог підступив уже близько, ближче, ніж навіть я побоювався. Добре тільки, що істина відкрилась йому, певно, лише цього року, влітку.

Дехто з вас пригадає, як багато років тому я ризикнув проникнути до оселі Чародія-некроманта у Дол-Гулдорі, таємно дослідив її, і виявилось, що ми побоювались не дарма: то був не хто інший, як Саурон, наш давній ворог, що знову надбав тіло та силу. Інші згадують також, що Саруман умовив нас не чинити відкритих справ проти нього, отже, ми ще довго обмежувались спостереженням. Щоправда, коли тінь розрослася, Саруман нарешті передумав, і Рада, зібравши сили, вигнала зло з Чорнолісся. Було це того самого року, коли знайшовся Перстень. Дивний збіг обставин, та навряд чи випадковий! Але було вже [264] пізно, як і передбачав Елронд. Саурон також стежив за нами і поступово готувався відбити

удар; він правив Мордором з Мінас-Моргулу, де мешкають його дев'ятеро служників, поки все не було готове. Тоді, вдаючи, нібито тікає від нас, він прокрався до Чорного Замку й відкрито заявив про себе. Ми відразу ж зібралися – то була остання Рада, – бо вже не мали сумніву, що Ворог ревно розшукує Перстень Влади. Ми побоювались тоді, чи не здобув він якихось відомостей, що невщомі нам. Але Саруман цьому заперечував і знов повторював: «Головний Перстень ніколи не відшукають у Середзем'ї. У найгіршому разі Ворог знає, що в нас його нема і він, як і раніше, десь прихований. Але те, що загублено, може ще знайтись, думає він. Не лякайтесь цього! Його надії не справдяться. Хто глибше за мене доходив до всієї цієї історії? До Андуїну Великого канув Перстень, і ріка давно віднесла його у море, поки Саурон чаївся. Там йому й лежати До віку».

Гандальф замовк, дивлячись понад парапетом галереї на далекі піки Імлистих Гір, у чийх надрах довго ховалась загибель світу.

- І тоді я припустився помилки, – знов заговорив він, зітхнувши. – Я дозволив себе заколисати промовами Са-румана Премудрого; а мусив зразу дійти до суті – тоді не стало б нам так сутужно, як зараз.

- Ми всі помилялись, – сказав Елронд. – І якби не твої зусилля, Тьма, мабуть, вже поглинула б нас. Але кажи далі!

- З самого початку серце мені щеміло, хоча без видимих причин; і мені захотілось дізнатись, як ця дрібничка потрапила до Горлума та чи довго він нею володів. Я розумів, що жага до загубленого скарбу незабаром примусить його вилізти з підземелля, отже, почав стежити за ним – і він з'явився, але зумів вислизнути від нас і кудись запропав. А потім – на жаль! – я відклав це діло, вирішив почекати, як ми рішали й раніш, либонь, частіше, ніж годилось.

Заклопотаний, я не помічав, як збігає час, поки одного разу сумніви мої не пробудилися. Звідки узявся гобітовий Перстень? Що робити з ним, якщо страхи мої підтвердяться? Це я мусив вирішити, та поки що ні з ким не ділився, знаючи, якою небезпечною може бути невчасна чутка. У довгих війнах з Чорним Замком зрада завжди завдавала нам найбільшої шкоди. [265]

Трапилося це сімнадцять років тому. Незабаром я пси мітив, що найрізноманітніші шпигуни, навіть звірі та птахи, скупчуються навкруги Грбітанії, і страх мій зріс. Я покликав на допомогу дунаданів, і вони подвоїли свої дозори; а Арагорнові, нащадку Ісілдурі, я відкрив свої думки.

- І я, – додав Арагорн, – порадив зловити Горлума, хоча й дещо запізно. А оскільки було б справедливо, щоб помилку Ісілдурі виправив його нащадок, то я сам відправився разом з Гандальфом на довгі та безнадійні пошуки...

Далі Гандальф розповів, як вони удвох блукали по всій Глухомані, до самих гір Тіні та врат Мордору.

- Там ми почули про Горлума, – видно, він довго жив у тих похмурих горах, але самого його не знайшли. Нарешті я впав у розпач і знову став міркувати про випробування, що могло б замінити свідоцтво Горлума. Сам Перстень міг відповісти, які в нього якості. Я згадав слова Сарумана на Раді, до яких у той час я не прислухався, – тепер вони ясно забриніли у пам'яті. «Дев'ять, Сім та Три, – сказав він, – кожний був оздоблений каменем. Тільки Перстень Влади нічим не прикрашений, нібито зовсім простий. Але ковач викарбував на ньому такі знаки, котрі знавець, можливо, зуміє помітити й прочитати». Які це знаки, Саруман не сказав. Хто тепер міг би знати їх? Сам майстер. А Саруман? Хоч які великі його знання, він мусив був черпати їх з якогось джерела. Втім, хто ще, крім Саурона, торкався Персня перед тим, як він пропав? Тільки Ісілдур!

Додумавшись до цього, я полишив полювання та поквапився до Гондору. У давнину членів нашого братства зустрічали там привітно, особливо Сарумана. Він часто й подовгу гостював у Намісників. Але мене намісник Денетор зустрів не так приязно, як раніше, і дуже неохоче дозволив попрацювати у сховищі сувоїв та книг.

- Якщо тебе цікавлять, як ти кажеш, літописи часів заснування міста, читай! – сказав

він. – Для мене ж минуле зовсім не темне, а сьогодні турбує набагато більше. Але якщо тільки ти не перевершуєш вмінням Сарумана, котрий довго працював тут, тобі не знайти нічого такого, чого не знав би я, хранитель всієї мудрості Гондору.

Так сказав Денетор. А втім, у його сховищах є чимало рукописів, які нині здібні прочитати лише одиниці навіть серед найвченіших, бо і письмена, і мови вже позабуті. Знай же, Боромире: у Мінас-Тіріті лежить досі, ніким, гадаю, [266] не читаний після загибелі останнього короля, крім мене та Сарумана, сувій, написаний рукою самого Ісілдур. А вже по війні з Мордором він не відразу пішов на північ, як вважалося досі.

– На півночі, можливо, – перехопив його Боромир. – Але в Гондорі всі знають, що він спершу навідався до Мінас-Анору та пожив у свого племінника Менельділа, наставляючи його, перш ніж доручити йому кермо влади у Південному королівстві. У ті дні він саме й посадив останній пагін Білого Дерева на згадку про свого брата.

– Тоді ж він склав і цей сувій, – сказав Гандальф, – про що в Гондорі, мабуть, забули. А йдеться у ньому про Перстень, і ось що пише Ісілдур:

«Великий Перстень віднині належить Північному королівству, але треба залишити запис про нього також у Гондорі, де теж живуть нащадки Еленділа, на випадок, якщо пам'ять про нього згладиться». Далі Ісілдур дає опис Персня: «Він був гарячий, коли я узяв його, розпечений, мов вугілля у горні, і опалив мені руку; біль від опіку досі не вгамувався. Але зараз, коли я пишу ці рядки, Перстень вже вистиг і немов поменшав, хоч залишився красивим та досконалим. Напис, що був спочатку яскравим, тепер ледь помітний. Він зроблений знаками ельфів Ерегіону, бо письмена Мордору недоречні для такої тонкої роботи, але мова мені невідома. Думаю, що це – мова Чорних земель, бо звучить вона грубо й незвично. Які злі закляття тут викарбувані, не знаю, але наводжу тут точну копію напису, щоб не зник він без сліду. Можливо, Персню не вистачає жару Ворожої руки, що хоч і була чорніша за головню, але гаряча, як вогонь, – це й згубило Гіл-Гелада. Може, якщо Перстень нагріти, напис проступить знов. Але я не наважуюсь ризикнути, бо не хочу зіпсувати єдине прекрасне з усіх творінь Саурона. Він дорогий мені, хоч я й заплатив за нього великим болем».

Коли я прочитав ці слова, мої дослідження скінчилися. Ісілдур здогадався вірно: напис був дійсно зроблений мовою Мордору. А зміст його мені відомий здавна. Бо у той день, коли Ворог вперше надів Перстень, Келебрімбер, що сотворив Три ельфійські, зразу ж відчув це та спромігся здалека почути, які слова вимовляє Саурон, проникнувши у такий спосіб до його зловісних подумів. Я поспішно розпрощався з Денетором і вирушив на північ, але по дорозі мене наздогнали звістки з Лорієну: Арагорн викрив [267] істоту на ім'я Горлум неподалік звідти. Ось чому я вирішив спершу зустрітися з ним та вислухати його. Які небезпеки чигали на Арагорна на цьому полюванні, мені й подумати страшно...

– Не варто згадувати про це, – сказав Арагорн. – Кому довелося опинитися біля самих Чорних Врат чи на отруйних луках Моргулу, той небезпеки не мине. Я теж врешті-решт покинув полювання та завернув у зворотний шлях. І ось тоді, завдяки щасливому випадку, я несподівано знайшов, що шукав: відбитки босих ніг біля мулистого ставка. Слід, зовсім свіжий, вів не до Мордору, а від нього. Я простежив той слід уздовж краю Гибліх Боліт і нарешті у півсутіні натрапив на Горлума – він ховався у стоячому болоті, визираючи щось у воді. Я схопив його; він був мокрий, весь у зеленій твані. Боюсь, любові поміж нами ніколи не буде – він кусався, і я поведився з ним без особливої чемності. І нічого більше не одержав я від Горлума, крім відмітин його зубів. Дорога додому стала найважчою частиною походу; полонений вимагав догляду вдень і вночі. Вести його можна було тільки на прив'язі, він вдавався до різних штук, поки не посмирнішав від голоду й спраги. Так, тягнучи його, ледве дістався я до Чорнолісся та, як умовлялись, здав на руки ельфам. Я був радий позбутись його компанії – дуже від нього тхнуло чимось огидним. Сподіваюсь, мені більше не доведеться з ним спілкуватись. Але Гандальф якось ухитрявся вести з ним довгі бесіди.

– Так, довгі та втомливі, – підтвердив маг. – Проте корисні. Розповідь Горлума про втрату Персня співпала з історією, котру сьогодні вперше відкрито сповістив нам Більбо;

правда, це не дуже важливо, бо я вже здогадувався й сам. Але узнав я також, що Перстень потрапив до Горлума з вод Великої Ріки поблизу Ірисної Оболоні, і володіє він ним довго – багато поколінь його малорослого племені змінилось відтоді. Перстень наділив Горлума нечуваним довголіттям, а таку владу має лише один з них – Головний. Якщо ж і цього не досить, Гелдоре, є ще одне випробування – я вже згадував про нього. На тому самому Персні, що ти зараз бачив, круглому і нічим не оздобленому, можна прочитати знаки, що збереглися у сувої Ісіддура, – якщо набратись духу та кинути цю золоту дрібничку у вогонь. Я зробив це і прочитав: «Аш назг дурбатлук, аш назг шим-батул, аш назг тракатлук аг бурц кримпатул.» [268]

Голос мага раптом дивовижно змінився, зазвучав грізно, владно та жорстко. Тінь промайнула по сонцю, у галереї на мить споночіло. Всі здригнулись, а ельфи затулили вуха долонями.

– Ніхто донині не наслідювався говорити в Імладрисі цією мовою, Гандальфе Сірій! – сказав Елронд, коли тінь розвіялась та всі присутні на Раді полегшено зітхнули.

– Сподіваймося, що такого й надалі не скоїться, – відповів Гандальф.- І все ж я не прошу вибачити мене, владико Елронд. Бо якщо ми не бажаємо, щоб мова ця зазвучала по всьому заходу, давайте визнаємо, відкинувши сумніви, що Мудрі мають слухність і цей Перстень – справжній скарб Ворога, проїнятий злістю його та наділений чималою часткою його колишньої сили. Від Чорних Літ збереглися слова, що їх чули ковалі Ерегіону, коли збагнули, що їх зраджено: «Єдиний перстень, щоб усіх поєднати і темною волею міцно скувати...» Знайте також, друзі мої: я вивідав від Горлума ще дещо. Говорив він неохоче та незрозуміло, але шлях його поза сумнівом проліг через Мордор, де з нього витиснули всі відомості. Таким чином, Ворог дізнався, що Перстень Влади знайдено, що він довго знаходився у Гобітанії, і відразу ж пустив по сліду своїх служників. Вони гнались за Перснем майже до самих дверей Рівенделлу, а невдовзі Ворога сповістять – може, саме у цю мить сповіщають, – що Перстень тут, у нас.

Всі сиділи мовчки, поки нарешті не заговорив Боромир:

– Ви кажете, цей Горлум – маленька потвора? Маленька потвора, але великий лиходій! Що ж далі було з ним? Як ви розпорядилися його долею?

– Посадили до в'язниці, оце й усе, – сказав Арагорн. – Він багато страждав. Його безперечно піддали тортурам, і страх перед Саурбом гнітить його серце. А все ж таки я радий, що він під замком у пильних ельфів Чорнолісся. Велика злість надає Горлумові наснаги, якої годі очікувати у такому хирлявому і старезному тілі. Залишаючись на волі, він міг би натворити ще чимало капостей. І я впевнений, що його могли відпустити з Мордору тільки з якимось дорученням.

– Лихо! Лихо! – вигукнув Леголас, і на його прекрасному обличчі відбився глибокий жаль. – Тепер я мушу передати свої звістки, вельми сумні – але лише зараз я [269] збагнув, наскільки вони погані. Смеагорл, що його інакше звать Горлумом, утік!

– Втік?! – скрикнув Арагорн. – Так, новина й справді погана! Нам ще доведеться гірко пожалкувати за цим. Але як же могли піддані Трандуїла дати такого маху?

– Не через недбалість, а скоріше через надмірне добросердя, – сказав Леголас. – До того ж бранець, мабуть, одержав допомогу ззовні – здається, Ворогу відомо про наші справи більше, ніж нам хотілося б. На прохання Гандальфа ми стерегли бранця вдень і вночі, хоч це було нелегко. Але Гандальф сказав, що Горлум ще не зовсім безнадійний, отож нам жалко стало тримати його постійно у підземеллі, де його думки поверталися до звичного чорного ладу.

– Зі мною ви поводитись не так люб'язно! – зауважив Глоїн, і очі його зблиснули при згадці про підземелля короля ельфів.

– Гей-гей, не варто відволікатися, шановний Глоїне, – втрутився Гандальф. – То було прикре непорозуміння, і воно давно вже залагоджене. Якщо ельфи та гноми почнуть розбирати взаємні образи, то Раду можна розпускати!

Глоїн підвівся, вклонився, і Леголас вів далі:

– У добру погоду Горлума виводили на лісову галявину. Посередині її росло високе дерево, куди він любив залазити. Ми дозволяли йому видиратися до найвищих гілок, де на нього повівав свіжий вітерець; але біля коренища дерева завжди стояла сторожа. Якось він відмовився спускатись, а сторожі не хотілося лізти догори та знімати його – він-бо ухитрився чіплятися за гілля ногами й руками; тому вони до ночі залишились там чатувати унизу. Саме тієї літньої ночі, без місяця й зірок, на нас несподівано напали орки – люта й численна ватага. На щастя, то були гірські орки, що не звикли воювати у лісі. Ми відігнали їх, але витратили на це багато часу. Коли бійка вщухла, виявилось, що Горлум утік, а вартових його вбито чи взято у полон. Тоді стало ясно, що напад був влаштований заради визволення Горлума, і він знав про нього заздалегідь – звідки, незрозуміло, однак Горлум дуже хитрий, а Ворог має багато поплічників. Зловорожі істоти, вигнані у рік перемоги над Драконом, повернулись і розплодились, тим-то й ліси, крім наших володінь, знов заслуговують на назву Чернолісся. [270]

Розшукати Горлума не вдалося. Його слід ми відрізнили серед слідів ватаги – він вів на південь, у глиб лісу, але незабаром зник. Продовжувати погоню ми не ризикнули: занадто близько від Дол-Гулдору, а це місце нечисте, ми туди не ходимо.

– Гаразд, утік, то й утік, – сказав Гандальф. – Нема в нас часу знов шукати його. Хай робить, що хоче. Але, можливо, він ще зіграє таку роль, якої не передбачив ані він сам, ані Саурон.

А тепер я відповім на решту запитань Геддора. Отже, де Саруман? Чим помагає він нам у скрутний час? Це я мушу викласти з подробицями, бо цю історію чув досі тільки Елронд, та й то скорочену, а проте вона може вплинути на наші рішення. Отже, ось вам останній за часом, новітній розділ Повісті про Перстень.

Наприкінці червня я знаходився у Гобітанії, але передчував потайне наближення якоїсь небезпеки, і тривога погнала мене до південного кордону цієї маленької країни. Там мені передали новини про війну та поразку Гондору, а коли я узнав про появу Чорної Тіні, холод пронизав моє серце. Зустрів я лише декількох біженців з півдня, і хоч як вони не вдавали, буцімто все гаразд, мені здалося, що таємний страх мучив їх. Потім я завернув на північний схід, проїхав по Зеленому шляху та недалеко від Бригори зустрів мандрівника, що відпочивав на траві край дороги; поряд пасся його кінь. То був Радагаст Карий, що жив колись у Росгобелі, біля меж Чернолісся. Він належить до нашого братства, але я не бачив його багато років.

– Гандальфе! – вигукнув він. – А я саме тебе шукаю! Тутешні місця я знаю погано. Мені тільки сказали, що тебе можна знайти у дикій області з дивною назвою Край.

– Це вірно, – відповів я, – але при зустрічі з мешканцями Краю не вживай подібних виразів. Ти зараз на його межі. Навіщо ж я тобі потрібен? Видно, у важливій справі – адже ти ніколи не любив подорожувати без особливої потреби?

– Я маю до тебе негайне доручення. І новини прикрі. – Тут він оглянувся, немов огорожі могли мати вуха, і прошепотів: – Дев'ятка покинула свою фортецю. Вони потай переправились через Андуїн і посуваються на захід У вигляді вершників, одягнених у чорне. [271]

Ось чого я несвідомо побоювався! А Радагаст вів далі:

– Ворог напевне має у чомусь велику потребу, але навіщо він послав Дев'ятку у таку далечину та глушину, не візьму до тями.

– Що ти маєш на увазі? – спитав я.

– Мені сказали, що вони всюди розпитують про цей самий Край.

– Він же Гобітанія, – додав я спокійно, але серце моє защеміло, бо навіть Мудрому страшно думати про зустріч з Персненосцями, коли всі вони зберуться до купи під проводом свого страхітливого ватажка. Колись давно він був могутнім володарем та чарівником, а нині розсіває навколо себе смертельний жах.

– Хто ж сказав це і хто послав тебе? – спитав я.

– Саруман Білий, – відповів Радагаст. – І він звелів сказати, що готовий допомогти,

якщо знадобиться, але ти мушиш вирушити до нього відразу, інакше буде запізно.

Я зрадів: Саруман Білий – найсильніший з нашого братства. Радагаст, звісно, поважний маг, здібний майстерно міняти форми та кольори; він обізнаний у травах і тваринах, а його улюбленці – пернаті. Але Саруман багато років студіював мистецтво Ворога та допомагав нам стримувати його. Саме згідно з задумом Сарумана ми вигнали Чародія з Дол-Гулдору. Саруман міг знайти який-небудь спосіб зупинити Дев'ятку.

– Я поїду до Сарумана, – вирішив я.

– Тоді виїжджай негайно, – порадив мені Радагаст, – адже я згаяв багато часу, поки розшукував тебе, а події не чекають. Мене просили зустрітися з тобою не пізніше Маківки літа, а вийшло тільки зараз. Навіть якщо ти від'їдеш без зволікань, то ледве встигнеш зустріти Сарумана перш, ніж Дев'ятка відшукає потрібну їм країну! І я сам повертаюсь відразу ж!

З цими словами він скочив на коня, збираючись вирушати.

– Стривай-но! – зупинив я його. – Нам знадобиться і допомога від тебе та від будь-кого, хто згоден допомогти. Сповісти всіх дружніх до тебе тварин та птахів, хай приносять до Ортханку вісті про все, що може стати у пригоді Саруману та Гандальфу!

– Все зроблю, – пообіцяв він і помчав так, немов усі Дев'ятеро вершників доганяли його. [272]

Я не міг відразу ж зробити так само? Того дня я довго їхав верхи, втомився, та й коню моєму був потрібний відпочинок. Крім того, треба було все як слід розміркувати. Я зупинився на ніч у Бригорі й вирішив, заради збереження часу, не заїжджати до Гобітанії. І ніколи ще я не припускався більшої помилки!

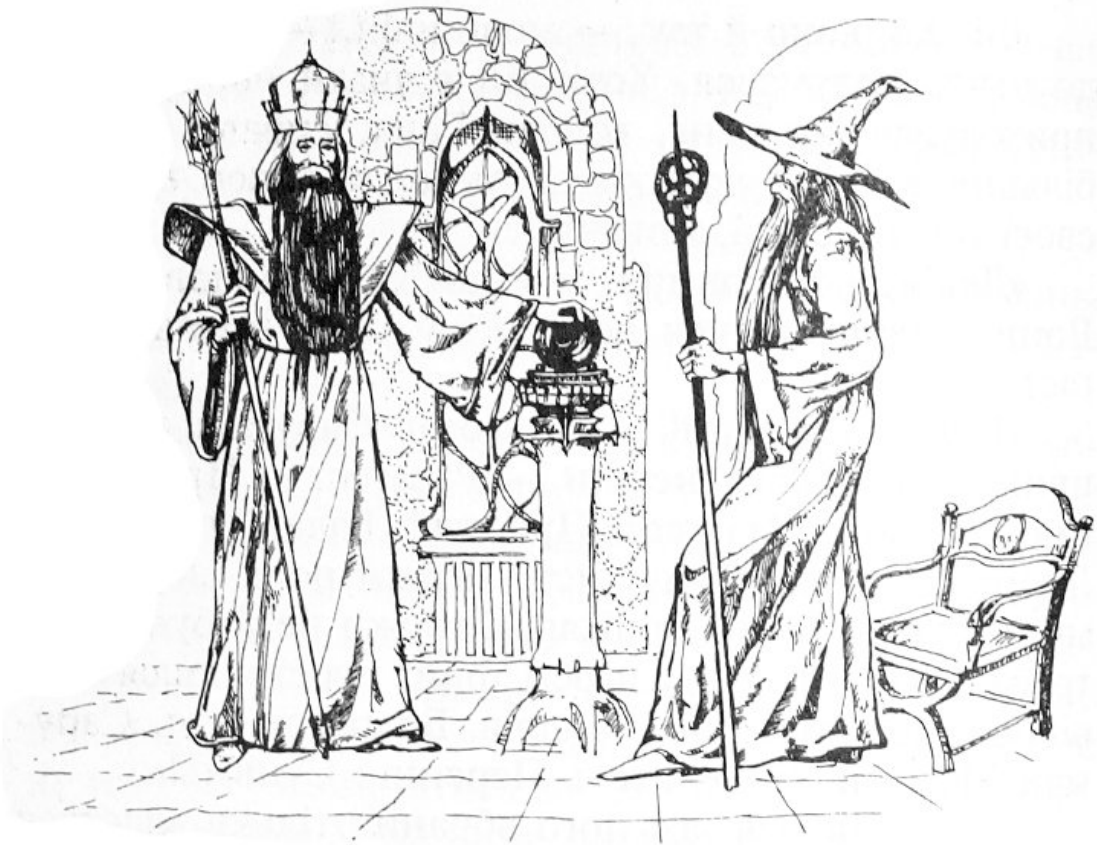
Щоправда, я написав до Фродо листа й доручив моєму приятелеві, хазяїну заїзду, відіслати його. На світанку я поїхав; і чимало часу минуло, поки мені вдалося дістатися до великого Сарумана. Ізенгард лежить на півдні, в кінці кряжа Імлистих Гір, неподалік від плоскогір'я Рохан. Бо-ромир може пояснити вам, що це простора відкрита рівнина між Імлистими Горами та найпівнічнішими відрогами Еред-Німрас, Білих Гір, де стоїть його рідне місто. А Ізенгард – це кільце стрімких скель, що охоплює нерукотворною стіною невелику долину; посеред долини височіє кам'яна вежа Ортханк. Будували її у давні часи, не Саруман, а нуменорці, на вигляд вона схожа на високу скелю і приховує багато секретів. Увійти туди можна лише крізь єдині ворота у стінах Ізенгарду.

Пізно ввечері наблизився я до цих воріт, схожих на велетенську арку у скелях; їх охороняли численні вартіві, але брамників попередили про мене; вони сказали, що Саруман чекає. Я проїхав під аркою, ворота безгучно зачинилися за моєю спиною, і я раптом відчув несвідому тривогу. Все ж таки я під'їхав до Ортханку, піднявся по сходах, а там Саруман зустрів мене з розкритими обіймами і провів до своїх покоїв високо над землею. На пальці в нього я помітив перстень.

– Отже, ти тут, Гандальфе, – сказав він поважно, а в очах його заметушився вогник, немов у душі він холодно сміявся наді мною.

– Так, я тут заради твоєї допомоги, Сарумане Білий. Це ймення, здається, роздратовало його. Він кинув глузливо:

– Ось воно як, Гандальфе Сірій! Заради допомоги? Рідко можна почути, щоб Гандальф Сірій прохав допомоги, адже він такий розумний та хитромудрий, вештається всюди та втручається у всілякі справи, навіть куди й не просили!

Я глянув на нього з подивом:

– Але якщо мене не ошукали, то зараз починаються події, котрі вимагають від нас спільних зусиль! [273]

– Можливо, – сказав він, – тільки ця думка пізно прийшла тобі в голову. Хотів би я знати, як довго приховував ти від мене, голови Ради, справу надзвичайної важливості? І що примусило тебе покинути своє лігвисько у Гобітанії?

– Дев'ятка з'явилась у світі, – відповів я. – Вони перейшли Ріку. Так сказав мені Радагаст.

– Радагаст Карий! – засміявся Саруман, не приховуючи більше свого презирства. – Радагаст – Приборкувач Птиць! Радагаст Простак! Радагаст Дурний! А все ж таки йому вистачило глузду зіграти ту роль, котру я йому визначив. Бо ти з'явився, а саме цього я й прагнув. Тут ти й залишишся, Гандальфе Сірій, і відпочинеш від блукань. Бо я – Саруман Мудрий, Саруман Майстер Перснів, Саруман Різнобарвний!

Тоді я помітив, що вбрання його тільки здавалося білим, а насправді було виткане з різнокольорових ниток, що при кожному русі мерехтіли та переливалися, засліплюючи очі.

– Білий мені подобався більше, – сказав я.

– Білий! – посміхнувся він. – Це добре для початку. Білу тканину можна пофарбувати. Білу сторінку можна записати; а біле світло можна розщепити.

– І тоді вони більше не будуть білими. А той, хто готовий зламати річ, щоб збагнути її суть, зійшов зі стежки мудрості.

– Можеш не розп'якувати передо мною, немов я один з тих дурнів, що тобі стають за друзів, – сказав він. – Я викликав тебе сюди не для того, щоб вислуховувати твої доручення, а щоб запропонувати тобі вибір...

І він підвівся та почав промову, яку безперечно підготував заздалегідь.

– Стародавні віки минули. Третя епоха завершується. Настають нові часи. Час ельфів

минув, а наш час наближається; світ переходить до рук людських, і ми мусимо правити ними. Але для цього потрібна влада, сила для влаштування світу згідно з нашою волею, заради того добра, яке можуть передбачати лише Мудрі.

Слухай же, Гандальфе, мій старий друже й соратнику! – сказав він, підходячи ближче та пом'якшивши голос. – Я сказав «ми», бо сподіваюсь, що ти приєднаєшся до мене. Нині народжується нова Сила. Проти неї не допоможуть учорашні способи та союзи. Не можна сподіватися [274] ні на ельфів, ні на нуменорців, що вимирають. І перед тобою – перед нами – залишається єдиний вибір: приєднатися до цієї Сили. Це буде мудрий вчинок, Гандальфе. На цьому шляху оживуть надії. Перемога тої Сили близька, і ті, хто допоможе їй, будуть щедро винагороджені, її приплив підніме також її випробуваних друзів, а мудреці, на зразок нас з тобою, можуть, набравшись терпіння, взяти її до своїх рук, спрямувати. Ми можемо почекати, ми приховуємо свої справжні наміри; можливо, нам прийдеться оплакувати зло, неминуче на цьому шляху, але все виправдає висока кінцева мета: Знання, Влада, Порядок – усе те, до чого ми так давно й даремно пориваємось і в чому нам скоріше заважають, ніж допомагають наші слабкі чи лінівні друзі. Не мусить бути й не буде зміни у наших задумах, а лише у засобах їх досягнення...

– Сарумане, – перебив я його, – промови подібного гатунку я чув уже раніше, але тільки з вуст посланців Мордору – промови, що розраховані на ошукання невігласів. Невже ти жадав заманити мене у таку далечінь, тільки щоб втомити мій слух? Не вірю!

Він скося поглянув на мене і, подумавши, промовив:

– Отже, бачу, ці мудрі міркування до тебе не доходять. Шкода! Вдамося до інших заходів!

Він поклав свою чіпку руку мені на плече і прошепотів:

– А чом би й ні, Гандальфе? Чом би й ні? Перстень Влади! Якщо ми одержимо його, влада перейде до нас. Ось справжня причина нашої зустрічі. Бо в мене на службі чимало зірких очей, і я впевнений, що ти знаєш, де зараз цей скарб. Чи це не так? Інакше навіщо Дев'ятці Гобіта-нія, і які справи там маєш ти?

При цих словах він вже не зумів стриматись, і жадова неприховано зблиснула в його очах.

– Сарумане, – сказав я, відсахнувшись, – дві руки не можуть володіти Перснем одночасно, і ти це добре знаєш. Не старайся говорити «ми»! Персня я не віддам і навіть не скажу нічого про нього тепер, коли з'ясувалися твої наміри. Ти був на чолі Ради, але лише зараз показався без маски. Отже, нам пропонують вибрати: Саурон чи Саруман? Я не згоден ні з тим, ні з другим. Що ти ще можеш мені запропонувати?

Він зразу став холодним та жорстким.

– Так, – сказав він, – я не очікував, що ти зробиш мудрий вибір навіть заради власної користі. Я дав тобі можливість [275] добровільно допомогти мені, позбувшись багатьох прикрощів. Третій вибір – це зостатися тут до кінця.

– До якого кінця?

– Поки ти не відкриєш мені, де Головний Перстень. Якимось вже я зумію переконати тебе. Чи поки я сам не знайду його та зможу на дозвіллі зайнятися справами простішими, наприклад, обрати пристойну винагороду Гандальфові Сірому за непідступність та зухвальство.

– Можливо, це буде не так вже й просто, – сказав я. Він засміявся: я бадьорився дарма, і він це знав.

Мене схопили і відвели до верхньої площадки Ортхан-ку, звідки Саруман спостерігав зірки. Дістатись туди можна лише по вузьких східцях з багатьох тисяч сходинок, і земля з височини здається дуже далекою. Я пам'ятав, яка ця долина була красива, зелена; нині вона вкрита вирвами та кузнями. Вовки та орки походжають по Ізенгарду, бо Саруман збирає власне військо – поки що із задрощів до Саурона, а не для служіння йому. Клуби диму висіли над майстернями, окутуючи Ортханк. Я стояв один на вежі, немов на острові серед хмар, і не було мені порятунку, і гіркі були мої дні. Мене пронизував холод, а я міг зробити

лише кілька кроків туди й назад, розмірковуючи про появу Чорних Вершників на півночі. У тому, що Дев'ятка дійсно з'явилась, я був упевнений. Саруман міг набрехати, але задовго до нашої зустрічі я вже одержував цілком вірогідні звістки. Я дуже боявся за своїх друзів у Гобітанії, але все ж таки сподівався, що Фродо вирушить відразу ж, як одержить мого листа, і дійде до Рівенделлу раніше, ніж почнеться небезпечна погоня. Але і страхи мої, й сподівання виявилися невиправданими. Понадіявся я на ретельність одного товстуну з Бригори, а боявся хитрощів Саурона. Але товстун, що торгує пивом, мусить виконувати разом занадто багато замовлень, а влада Саурона, видно, поки що менша, ніж він хоче нас переконати. Але у пастці, на самоті за стінами Ізенгарду нелегко здогадатись, що мисливці, перед якими будь-хто біжить чи падає ниць, зазнають поразки у далекій Гобітанії.

– Я бачив тебе, – раптом вигукнув Фродо. – Ти ходив туди-сюди, і місяць освічував твою голову!

Гандальф з подивом поглянув на нього.

– Мені це приснилось, – пояснив Фродо. – А зараз чогось раптом згадалося. Це вже давно було – десь у перші дні мандрівки. [276]

– Ну, значить, сон запізнився, – сказав Гандальф, – зараз скажу чому. Я потрапив до скрути. Всі мої знайомі визнають, що таке трапляється рідко, тому мені важко пережити, коли щось не вдалося. Гандальфа Сірого зловили, як муху, в зрадницьке павутиння! Але навіть дуже майстерні павуки, бува, прядуть слабку нитку.

Спочатку я думав (чого, без сумніву, саме й бажав Саруман), що Радагаст – теж зрадник. Але при зустрічі я не помітив нічого фальшивого ні у його погляді, ні у голосі – інакше б зовсім не послухався його або діяв би обережніше. Саруман розумів це, а тому приховав свої справжні наміри та підманув товариша. Бо дарма було й пробувати схилити чесного Радагаста до зради. Він Повіри́в, що доручення важливе, а тому переконав мене теж; але з тієї ж причини задуми Сарумана були приречені на невдачу: у Радагаста не було підстав не виконати моє прохання. Він попрямував до Чорнолісся, де колись дружив з багатьма – тоді гірські орли розлетілись на всі боки й видивились збіговище вовків, та збори орків, та Дев'ято́х Вершників, що нищпорили по різних землях. Почули вони також про втечу Горлума, отож відрядили гінця розшукати мене та сповістити все це.

Аж ось одної місячної ночі наприкінці літа Гваї́хор Повелитель Вітрів, чиї крила найпрудкіші серед племені Великих Орлів, непоміченим прилетів до Ізенгарду і побачив мене на вежі. Ми змовились, і він виніс мене раніше, ніж Саруман схаменувся. Я був уже далеко, коли з воріт Ізенгарду кинулись наздогін вовки та орки.

– Чи далеко ти можеш віднести мене? – спитав я у Гваї́хора.

– На багато ліг, – відповів він, – але не до краю землі. Мене послали переносити новини, а не вантажі.

– Значить, мені потрібен добрий кінь, – сказав я, – найшвидкіший, бо-ніколи раніш я не мав такої потреби у швидкості.

– Тоді я віднесу тебе до Едорасу, до володінь ярла Рохану, – сказав він, – адже це зовсім недалеко.

Я зрадів: на рівнині Рохан, у країні, званій маркою Вершників, живе народ, що знаний як Повелителі коней за не-зрівняне вміння об'їжджати цих шляхетних тварин. Вони пасуть величезні табуни між Імлистими та Білими Горами.

– Чи можна ще, на твій погляд, довіряти цим людям? – спитав я Гваї́хора, бо зрада Сарумана зробила мене недовірливим. [277]

– Кажуть, нібито вони щорічно сплачують Мордору данину кіньми, – так відповів Орел, – хоч під ярмо ворога поки що не підпали. Але якщо Саруман, як ти стверджуєш, вдався до злого, тоді й їхня доля збудеться незабаром.

Орел опустил мене на землю Рохану ще досвіту; але історія моя виходить занадто довгою, отож її закінчення я скорочую. Невдовзі я виявив, що зло встигло попрацювати у Рохані теж: Саруманова неправда оповила ярла, і він не захотів прислухатись до моїх засторог. Він звелів мені вибрати коня та забиратись геть; тоді я вибрав коня собі до душі,

чим боляче уразив душу ярла: то був найкращий кінь з усіх його табунів, чогось подібного мені ще не доводилось бачиш.

– Тоді це й справді має бути чудове створіння, – зауважив Арагорн. – Якщо Саурон одержує від них данину кіньми, це звістка сумніша, ніж інші більш важливі події. Коли я востаннє був у Рохані, нічого подібного не було.

– Нема й зараз, готовий поклястися, – сказав Боромир. – Це брехня, яку вигадав Ворог. Я знаю людей Рохану, вірних і відважних, наших союзників: колись вони одержали свою землю у дар від Гондору.

– Тінь Мордору простягається далеко, – заперечив Арагорн. – Саруман оповитий нею; Рохан в облозі. Хтозна, що ти знайдеш там, коли повертатимешся?

– Тільки не це, – наполягав Боромир. – Вони не відкупляються кіньми. Там к люблять нарівні з людьми. І коні на це заслуговують, тому що плем'я Еорлінгів, як і порода їхніх коней, склалося далеко від володінь Тіні, ще за давніх світлих часів..

– Це вірно! – підтвердив Гандальф. – І серед їхніх коней знайшовся один, який міг би народитися у пору юності світу. Скакуни Дев'ятки йому не рівня; він швидкий мов вітер та невтомний. Його назвали Тінебор: удень він лисніє як срібло, а вночі здається невидимим, і хода в нього легка. Ніхто ще не об'їжджав його, але мені він підкорився й домчав до Гобітанії неймовірно швидко: я вирушив, коли Фродо виходив з дому, а прибув, коли він дістався до Могильників. Але у дорозі я ніяк не міг позбутися страху. Чим ближче до півночі, тим частіше я чув про Вершників, та хоч відстань між нами щодня скорочувалась, і вони все ще випереджали мене. Я узнав, що вони розділились [278] – одні zostались на східнім кордоні, неподалік від Зеленого шляху, а інші проникли до Краю з півдня. Я примчав до Гобітанії – і не знайшов Фродо. Зате я побалакав зі старшим Гемджи. Багато слів і мало змісту! Його хвилювали головним чином вади нових власників Торби-на-Кручі. «Не до смаку мені зміни, не для мого це віку, – бурчав він, – а тим більше зміни на гірше!» І ще не раз він повторював: «зміни на гірше».

– «Гірше!» – сказав я йому. – Значення цього слова ти поки що не знаєш, і зичу тобі ніколи не узнати!

Але з потоку його промови я нарешті вивудив, що Фродо вирушив лише тиждень тому і того ж вечора у Гобітоні побував Чорний Вершник. Я дуже занепокоївся і кинувся на пошуки. Забоччя я знайшов у стані гарячкового збудження, немов мурашник, розворушений києм. Я заїхав до Струмкової Яруги і застав пустку в домі: двері зламані, на ганку кинутий плащ Фродо... У повному відчаї я не затримався, щоб довідатись докладніше – на жаль, бо я відразу втішився б, – а поїхав по сліду Вершників.

Це було складно – вони знов розділились, і я не знав, що вдіяти. Але хтось з них, певно, попрямував до Бригори, отож я й поїхав за ними, розмірковуючи, що сказати хазяїнові заїзду. «Гаразд, Барбарисе, – думав я, – якщо гобіти постраждали з твоєї провини, я з тебе юшку зроблю, у казані зварю!» Він приблизно цього й очікував; глянувши на мене, миттю бухнувся на долівку і відразу скис.

– Що ти з ним зробив? – з переляком крикнув Фродо. – Він насправді був до нас дуже добрий і зробив усе, що міг!

– Не бійся! – посміхнувся Гандальф. – Я його навіть не вкусив, так, порикав трошки. Коли трясця його відпустила, я на radoшах пригорнув його до себе. Як це сталося, я не міг тоді уяснити, але було просто чудово, що ви прийшли до Бригори попередньої ночі та пішли звідти разом з Блукачем.

– Блукач з ними! – скрикнув я радісно.

– Так, пане, боюся, що з ними, – пробелькотів Барбарис, не зрозумівши мене. – Він до них нав'язався, ніяк не віднадиш, отож вони його й найняли. Вони взагалі поводитися дуже дивно, примхливо, я б сказав.

– Осел! Дурник! Тричі шановний Бариле! – вигукнув я! – Та це найкраща новина з усіх, що я чув від середини [279] літа! Вона варта золотої монети, або й двох! Хай буде віднині на сім літ пиво твоє неперевершеної якості! Сьогодні я буду спати спокійно вперше з

найдавніших часів.

Отже, я переночував у заїзді, здивований, куди могли подітися Чорні Вершники; до Бригори, видно, завітали один чи двоє з них. Однак уночі все стало ясно. Щонайменше п'ятеро Вершників налетіли з заходу та, поваливши ворота, бурею пронеслися по Бригорі. Народ там ще й досі трясеться і жде кінця світу. Я піднявся ще до ранку і пішов за ними.

Точно не скажу, але, здається, склалося так: їхній ватажок сховався десь на південь від Бригори, двоє інших прокралися до селища, а ще четверо – до Гобітанії. Але, зазнавши поразки у Бригорі та Струмковій Ярузі, вони з'явилися перед своїм вождем з новинами і тимчасово передоручили стеження за Трактом яким-небудь шпигунам. Потім ватажок послав когось з них навпростець через ліси на схід, а сам, з усіма іншими, розлучений, помчав по Тракту. Я летів до Вітровії як вітер і прибув туди на третій день перед заходом сонця – але Чорні Вершники мене випередили. Почувши, що я спалахнув гнівом, вони відступили, не насмілившись почати бійку при денному світлі, але оточили вершину і вночі напали на мене у старому кільці стін Амон-Сулу. Мені було тяжко; такого бурхливого полум'я не бачила та гора відтоді, коли на ній палили сигнальне багаття.

На сході сонця я вислизнув від них та попрямував на північ. Більше я нічого не міг зробити. Шукати тебе у глушині, Фродо, маючи за спиною всю Дев'ятку, було б завданням і даремним, і божевільним. До того ж з вами був Арагорн. Тому я задумав відвернути на себе увагу частини Вершників і, щонайшвидше доїхавши до Рівенделлу, вислати до вас допомогу. Четверо Вершників дійсно поїхали за мною, але невдовзі завернули назад, мабуть, до Броду. Це трохи полегшило ваше становище: на Вітровії ви зустріли тільки п'ятьох з Дев'ятки.

Я досяг нарешті мети далеким і важким шляхом – угору по Гримучій та через Етенські Багнища, а потім униз – цілих чотирнадцять днів пішої ходи. їхати верхи по кам'янистих пустошах тролів важко, тому я відпустив Тінебора. Він повернувся до свого господаря, але ми вже міцно подружились, і якщо знадобиться, він з'явиться на мій поклик. [280]

Так вийшло, що я прибув до Рівенделлу лише на три дні раніше, ніж Перстень, але виявилось, що тут уже все відомо, і це було вельми доречно.

Ось, Фродо, уся моя оповідь. Хай Елронд та всі радники вибачать мені довгу промову. Але досі не бувало такого, щоб Гандальф порушив слово та не прийшов, коли обіцяв, і Хранитель Персня мав право узнати, чому це сталося. Тепер історію викладено до кінця. Але головне завдання ще не розв'язане. Тут зібралися ми, тут також і Перстень. Що ж нам робити з ним?

Запанувала тиша. Нарешті Елронд промовив:

– Зрада Сарумана – жалісна новина, Ми довіряли йому, і він добре обізнаний щодо наших планів. Небезпечно все ж таки занадто заглиблюватись у вивчення мистецтва Ворога, навіть з добрими намірами. Але такі падіння та зради, на жаль, траплялись і раніше. З того, що розповідали сьогодні, історія Фродо здалася мені найдивнішою. Я мало знаю гобітів, крім нашого Більбо; мабуть, він зовсім не єдиний виняток серед них, як я вважав. Світ дуже змінився з того часу, як я востаннє подорожував по землях Заходу. Мешканці Могил відомі нам під різними іменами, а про Старий Ліс багато ходить легенд; це – останній північний клапоть давніх лісів. Колись білка могла, перестрибуючи з дерева на дерево, дістатися від тих земель, що нині звуть Гобітанією, до країни Темноликих на захід від Ізенгарду. Там я колись бував і розвідав дивовижні речі. Але про Бомбадила я забув – якщо це він гуляв у давні часи по горах та лісах. І тоді вже був він старіший за найстаріших, а звали його інакше: Іарвен Бенадар, Безотчий Старійшина. Пізніше одержав він різні імена від інших народів: Форн – у гномів, Оральд – у мешканців півночі. Дивна істота, але, можливо, його варто було покликати на Раду.

– Він не прийшов би, – сказав Гандальф.

– Але чи не можемо ми послати до нього та попрохати допомоги? – спитав Ерестор. – Здається, що Перстень може підкоритися йому.

– Я сказав би інакше, – заперечив Гандальф. – Це він може не підкоритися Персню. Але змінити якості Персня або зняти його тягар з когось він не може. Бомбадил замкнувся на

своїх землях, сам окреслив межі, для нас невидимі, і з-за них не вийде, може, поки світ не зміниться. [281]

– Але у своїх межах він, очевидно, нічого не боїться, – зауважив Ерестор. – Чи не згодиться він оберігати Перстень там, де він нікому не завдасть шкоди?

– Якщо й згодиться, то неохоче, – відповів Гандальф. – Коли всі вільні племена світу його попросять, він це зробить, але не збагне, що це дуже важливе прохання. Такі речі в його пам'яті не затримуються. Одержавши Перстень, він швидко про нього забуде, а то й викине. Одним словом, з нього не вийде надійного хранителя.

– Та й взагалі, – сказав Глорфіндель, – відіслати Перстень до нього значило б лише відкласти день нашої загибелі. До Бомбадила далеко. Ми не можемо сподіватись, що наших посланців з Перснем не помітить жоден підглядач. А навіть якби вдалося... Рано чи пізно Ворог відкрис, де Перстень, і спрямує до нього всю свою силу. Невже Бомбадил устоїть перед ним сам по собі? Скорше за все, ні. Врешті-решт, коли всі оплоти наші упадуть, упаде й Бомбадил – останнім, як першим з'явився він у цей світ; і тоді настане вічна Тьма.

– Я мало знаю про Іарвена, крім імені, – сказав Гелдор, – але мені здається, що Глорфіндель має слушність. Чи здатен Бомбадил звалити Володаря Перснів? Його сила – це сила самої землі. Але ми знаємо, що Саурон може покалічити та зруйнувати навіть гори. Сила, скільки її ще залишилось, криється тут, у Імладрисі, або у гаванях Кердана, або в Лорієні. Але чи досить цього, коли все інше буде зруйноване, щоб устояти, не піддатися Ворогу, перешкодити останньому пришествю Саурона?

– Мені не досить, – обізвався Елронд. – Та й іншим теж.

– Тоді, якщо силою не можна навіки знешкодити Перстень, – додав Глорфіндель, – залишаються тільки дві спроби, як запобігти лихові: відіслати його за Море або знищити.

– Але Гандальф стверджує, що Перстень не можна знищити ні у якій доступний нам спосіб, – нагадав Елронд. – А ті, хто живе за Морем, Перстень не приймуть. Він належить до Середзем'я, і ми, живучи тут, мусимо впоратись самі.

– Гаразд, давайте кинемо його у безодню моря, – запропонував Глорфіндель. – Обернемо вигадку Сарумана на правду. Адже тепер ясно, що на останній Раді він вже ступив на хибну доріжку. Знаючи, що Перстень не загубився [282] навіки, він хотів переконати нас у протилежному, бо вже тоді жадав його для себе. Але в його неправді є крихта правди: на дні Перстень буде у безпеці.

– Не навіки, – заперечив Гандальф. – У глибинах Моря є своє життя, а дно морське колись може стати суходолом. Ми мусимо заглядати уперед не на кілька літ людських, чи поколінь, чи світових епох; ми мусимо остаточно усунути загрозу, та які б слабкі не були наші сподівання, треба постаратись.

– Так, на шляху до Моря таким сподіванням не здійснитись, – сказав Гелдор. – Якщо ви вважаєте небезпечним повернення до Іарвена, то дорога до Моря нині просто смертельно небезпечна. Чує моє серце: коли Саурон дізнається, що тут відбулося, – а він узнає, та й швидко – йому неважко буде здогадатись, куди ми попрямуємо. Хоча Дев'ятка й залишилась без коней, це ненадовго – вони знайдуть нових, ще прудкіших. Лише сила Гондору ще стримує Ворога від походу на північ уздовж узбережжя; але сила ця згасає, а якщо він всією силою обложить Білі башти та Гавань, у ельфів не залишиться шляху для порятунку від зростаючих тіней Середзем'я.

– Але цей похід відбудеться не скоро, – сказав Боромир. – Гондор слабшає, але ще стоїть, і навіть на заході своїм у нього ще є достатньо сили!

– І все ж таки ви вже не зможете протистояти Дев'ятці, – заперечив Гелдор. – До того ж існують шляхи до Моря, які Гондор не охороняє.

– Отже, Глорфіндель казав вірно, – промовив Ерестор, – нам залишається лише сховати Перстень або знищити. Але і те, й друге неможливо. Хто розв'яже цю загадку?

– Тут – ніхто, – похмуро відповів Елронд. – Вірніше, ніхто не завбачить, до чого призведе той чи інший вибір. Але сам вибір мені уявляється ясним. Дорога на Захід здається найпростішою, але ельфи занадто часто відходили цим шляхом, тому його треба уникати, бо

за ним неодмінно стежать. Значить, треба вибрати дорогу важку, що її ніхто не передбачає. Там жевріє ще наша надія. Крізь усі перешкоди ми мусимо проникнути до Мордору і кинути Перстень у вогонь Згубної Гори.

Знов запала тиша. І в цьому прекрасному домі, серед долини, залитої ясним сонцем, під дзюркіт чистої води мертвотна п'ятьма залила серце Фродо. Боромир ворухнувся, [283] і Фродо подивився на нього. Гондорець, спохмурнівши, стукотів пальцями по обідку рога, що лежав у нього на колінах, і нарешті висловився:

– Я не все збагнув. Саруман – зрадник, але невже він зовсім втратив мудрість? Чому всі обговорюють лише знищення? Чому нікому не спадає на думку, що Великий Перстень попав до ваших рук, щоб послужити при потребі? Тоді перемога безперечно дісталася б повелителям Вільних народів. Цього саме, я думаю Ворог боїться найбільше. Народ Гондору відважний і ніколи не здається; але нас можуть здолати силою. Відвага потребує перш за все сили, а потім зброї. Хай же Перстень стане нашою зброєю, якщо він такий могутній, як ви стверджуєте. Візьміть його та здобудьте перемогу!

– На жаль, ми не можемо використати Перстень Влади, – сказав Елронд. – Це ми знаємо точно. Він належить Сауранові і викутий тільки його рукою; він не принесе нічого, крім зла. Могутність його така, що лише ті, хто вже наділений великою власною силою, можуть повелівати ним. Але для них Перстень є ще більшою загрозою. Вже навіть прагнення до Персня руйнує душу. Подумай про Сарумана! Якби хтось з Мудрих при допомозі Персня скинув правителя Мордору, він лише сам утвердився б на троні Саурана і став би новим Володарем Тьми. Ось чому ще Перстень треба знищити: поки він існує, Мудрі в небезпеці. Бо ніхто не родиться на світ злим. Навіть Саурон колись був іншим. Я не ризикну взяти Перстень на зберігання. І я ніколи не дозволю собі використати його.

– Я теж, – сказав Гандальф.

Боромир недовірко поглянув на них, але схилив голову:

– Отже, хай так і буде. Значить, прийдеться нам задовольнитись тією зброєю, яку маємо. Нехай Мудрі ховають Перстень, ми будемо воювати. Може, Зламаний Меч зуміє стримати приплив – якщо той, хто дістав у спадщину надбання королів, дістав також королівську міць.

– Заздалегідь знати ніхто не може, – сказав Арагорн. – Але настане день, коли ми це перевіримо.

– Можливо, день цей не за горами, – відгукнувся Боромир. – Хоча я й не прошу допомоги, нам вона потрібна. І нам буде легше, коли знаєш, що й інші борються всіма доступними їм засобами.

– Тоді втішся, – сказав Елронд, – бо є сили й країни, тобі невідомі, де йде своя боротьба. Андуїн Великий омиває [284] різні землі, перш ніж доходить до Аргонату, воріт Гондору.

– І все ж було б набагато краще, – зауважив Глоїн, – якби усі вони з'єдналися та уклали союз. Адже збереглися, здається, ще й інші Персні, не такі зрадницькі, їх можна використати в разі необхідності. Сім Перснів утрачено – якщо тільки Валін не відшукав Перстень Трора, останній; про нього нічого не чути відтоді, як Трор загинув у Морії. Зараз я можу зізнатися, що Валін відправився туди почасти у надії знайти цей Перстень.

– У Морії він його не знайде, – сказав Гандальф. – Трор віддав його своєму синові Траїну, а від того до Торі-ну він не перейшов. Перстень відібрали у Траїна по тортурях у в'язниці Дол-Гулдору. Я прийшов запізно...

– Горе нам! – вигукнув Глоїн. – Коли ж ми нарешті помстимося? Але ж є ще три ельфійських Персні. Що з ними? Кажуть, нібито вони вельми дійові. Невже ж повелителі ельфів не зберегли їх? Адже ті також були викувані колись Чорним Володарем. Невже вони лежать десь без користі? Я бачу тут високородних ельфів. Чи можуть вони відповісти мені?

Ельфи промовчали.

– Либонь, ти не слухав мене, Глоїне? – спитав Елронд. – Три Персні були створені не Сауроном, він до них навіть не торкався. Але говорити про них не дозволено. В цей час

сумнівів я можу тобі сказати одне: вони не лежать без дії. Але ці Персні створювались не для війн або загарбань: тут вони не мають сили. Їхні творці жаждали не влади чи купи золота, а розуміння, творчої наснаги, цілющої сили, щоб зберегти непопльямованою красу світу. Цього ельфи Середзем'я певною мірою досягли, хоч не обійшлося і без печальних втрат. Але якщо Воров знов добуде Перстень Влади, все, чого ми дооагли, обернеться проти нас же, а душі й помисли тих, хто володіє Перснями, відкриються Саурону, і вони загинуть. Тоді краще вже було б Трьом ельфійським зовсім ніколи не існувати. Цього Воров і прагне.

– Але що трапиться, якщо нам пощастить знищити Головний Перстень? – спитав Глоїн.

– Точно невідомо, – сумно сказав Елронд. – Хтось сподівається, що наших Три Персні визволяться та допоможуть вилікувати рани, що спричинив світові Саурон. А може, вони, навпаки, втратять силу, і багато прекрасних речей зів'януть чи будуть забуті. Так думаю також і я. [285] – А проте усі ельфи готові змиритися з цією втратою, – додав Глорфіндель, – якщо така ціна перемоги над Сауроном та подолання гнітючого страху.

– Таким чином ми знов повертаємось до знищення Персня, – зауважив Ерестор, – і зовсім не наблизились до розв'язки. Яких заходів ми можемо вжити, щоб знайти Вогонь, що породив Перстень? Цей задум відчайдушний, я навіть назвав би його божевільним, якби не пам'ятав про мудрість Елронда, що накопичувалась протягом віків!

– Відчайдушний, божевільний? – повторив Гандальф. – Ні, про відчай варто говорити, лише коли надходить безперечний кінець. Але цього поки що не трапилось. Мудрість полягає у тому, щоб виявити необхідне, коли всі інші засоби спробувані, хоч яким би божевільним не уявлялося воно тим, хто тішить себе оманливими надіями. Хай божевільня послужить нам покровом, завісою від очей ворога! Мудрість притаманна йому, але зважає він усе на терезах власної злоби, а єдина міра його – жага влади; згідно з нею він судить усі серця. Він не може уявити, щоб хтось відмовився від Персня, вже володіючи ним, і тим паче захотів би знищити його. Якщо ми вдамося до такої мети, він її не відгадає!

– У всякому разі, не відразу, – згодився Елронд. – Цю дорогу доведеться пройти, хоч якою б важкою вона була. Ні мудрість, ні міць тут не допоможуть. І сильний, і слабкий однаково можуть зазнати поразки. Але часто саме такий хід коліс, що обертають світ: поки великі придивляються до далечини, слабкі звершують долю, бо відчувають обов'язок.

– Гаразд, гаразд, володарю мій! – зненацька підскочив Більбо. – Можеш не продовжувати. Вже й так ясно, до чого ти ведеш. Більбо, нерозумний гобіт, заварив цю кашу, йому ж краще і покінчити з нею – або з власним життям. Мені тут було дуже затишно, і книга добре просувалася. Я її, щоб ти знав, уже закінчую. І кінцівку давно придумав: «З того часу він жив щасливо до кінця своїх днів». Добра кінцівка, аж ніяк не гірша від того, що нею вже користався хтось інший. Тепер вона навряд чи знадобиться, прийдеться нову підбирати, та ще й дописувати кілька розділів, якщо, звісно, повернусь живим. От же досада, хай йому грець! Коли я маю вирушити? [286]

Боромир з подивом глянув на Більбо, але сміх завмер у нього на вустах, коли він побачив, з якою глибокою повагою дивляться інші на старого гобіта. Посміхнувся тільки Глоїн, але то була посмішка спомину.

– Ясна річ, дорогий Більбо, – сказав Гандальф, – якби ти дійсно починав, було б справедливо тобі й закінчити. Але ти мусиш вже добре розуміти, що «почати» історію судилося не всякому, і будь-який герой відіграє лише малу роль у великих подіях. Але тобі не треба хвилюватись, хоча, зрозуміло, мали на увазі саме тебе, і ми розуміємо, що під виглядом жарту ти зробив відважну пропозицію. Але це завдання вище твоїх сил, Більбо. Знов одержати Перстень ти не можеш. Він тебе покинув. Якщо ти ще згоден слухатись мене, то знай, що твоя роль закінчена, тепер ти – лише глядач та літописець. Дописуй книгу і збережи ту кінцівку – вона ще може згодитись. Але писати нові розділи тобі доведеться, тільки коли герої повернуться!

– Досі ти мені таких приємних порад ніколи не давав, – сміючись, відповів Більбо. – Але всі твої неприємні поради виявлялись на краще – цікаво, як вийде з приємною? Я й насправді вряд чи знайду тепер таку наснагу та вдачу, щоб знов упоратися з Перснем. Він

зміцнів, а я, на жаль, ні. Але кого ж ти в такому разі назвав «героями»?

– Тих, кому випала доля знищити Перстень.

– Добре! Хто ж вони? Мені здається, Рада тільки це й повинна вирішити. Ельфи можуть квітнути, підживлюючись самими словами, гноми вміють стійко зносити злидні, але я лише старий гобіт, і я боюсь залишитись без обіду! Чи не можете ви назвати ці імена зразу – чи відкласти на після обіду?

Йому ніхто не відповів. Задзвонив полуденний дзвін. Усі мовчали. Фродо окинув поглядом обличчя присутніх, але не зустрів жодного погляду у відповідь: всі радники, немов у глибокій задумі, опустили очі. Жах охопив Фродо, наче зараз мав бути виголошений вирок, на який він давно очікував, даремно сподіваючись, що лиха доля мине його. Пристрасне бажання жити мирно й спокійно поряд з Більбо у Рівенделлі заповонило його. Нарешті він заговорив через силу, здивовано прислухаючись до власних слів, нібито хтось інший говорив його ледь чутним голосом:

– Я візьму Перстень – хоча шляху не знаю. [287]

Елронд підвів голову і пильно глянув на нього; Фродо і відчув, як несподівано гострий погляд цей пронизує його душу.

– Якщо я правильно зрозумів усе, що почув, – сказав і Елронд, – то це завдання – твоє, Фродо, і якщо ти не; знайдеш шляху, то ніхто інший не знайде. Настав час, коли Гобітанія прокинеться від безтурботного сну, щоб потрясти твердині та зруйнувати задуми великих. Хто з Мудрих міг передбачити подібне? Втім, правдивий мудрець не міг би сподіватися, що впізнає обранця раніше, ніж прийде слухна година.

Але це важкий тягар. Настільки важкий, що ніхто не має права покласти його на когось. І я не зроблю цього. Але якщо ти приймеш його добровільно, я скажу, що вибір цей вірний, і коли б зібрались разом всі могутні друзі ельфів – Гурін, син його Турін та сам Берен, – твоє місце було б серед них!

– Але ви ж, звісно, не відправите його одного, пане? – вигукнув Сем, забувши про обережність, і вискочив з кутка, де весь цей час сидів тихесенько на долівці.

– Ні, зрозуміло! – посміхнувся Елронд, повертаючись до нього. – Ти у всякому разі підеш з Фродо. Вряд чи можливо розлучити вас, якщо ти умудрився з'явитись на таємну нараду, куди його звали, а тебе – ні!

Сем зашарівся і всівся на місце, похитуючи головою.

– Ой, лихо ж нам буде, пане Фродо! – пробурмотів він. – У добрячу ж халепу ми з вами ускочили!

Розділ 3 ПЕРСТЕНЬ ВИРУШАЄ НА ПІВДЕНЬ

Того ж дня, пізніше, гобіти влаштували власну нараду у кімнаті Більбо. Меррі й Пін обурились, почувши, що Сем прокрався до Ради й був обраний супутником Фродо.

– Це просто нечесно, – бурчав Пін. – Замість того, щоб викинути його геть і закувати у кайдани, Елронд бере й нагороджує його за нахабство!

– Нагороджує! – сказав Фродо. – Я не можу уявити суворішого покарання! Ти думай, що кажеш: приречений іти у безнадійний похід – нагороджений? А я ж бо вчора мріяв, мовляв, справу виконано, можна відпочити тут якийсь час, а то й залишитись назавжди... [288]

– Зрозуміло, – кивнув Меррі, – і шкода, що так не станеться. Ми заздимо не тобі, а Семові. Якщо ти повинен іти, то будь-кому з нас залишатися, навіть у Рівенделлі, – це покарання. Ми стільки пройшли разом, стільки натерпілися! Нам хочеться продовжити...

– Ось і я про це ж, – підхопив Пін. – Нам, гобітам, треба триматися одне за одного, так ми й зробимо. Я неодмінно піду, нехай хоч на ланцюг мене саджають! Бо у загоні має бути хоч би хтось кмітливий!

– Ну, тоді тебе напевне не візьмуть, Перегріне Тук! – сказав Гандальф, зазираючи у вікно, прорізане невисоко над землею. – Але ви даремно турбуєтесь. Ще нічого не вирішено.

– Нічого не вирішено! – вигукнув Пін. – Що ж вони там робили стільки часу?

– Балакали, пояснив Більбо. – Багато чого було сказано, й у кожного знайшлося чому здивуватися. Навіть старого Гандальфа, я гадаю, вісті Леголаса захопили зненацька, хоч він і прикинувся незворушним.

– Зовсім ні, – заперечив Гандальф – Ти слухав не уважно. Я вже знав про це від Гвайхора. Якщо хочеш знати, дійсно дивувались тільки ви з Фродо. А саме я єдиний нічому не дивувався.

– Ну, і все ж таки нічого не вирішили, – сказав Більбо, – тільки призначили бідолашного Фродо та Сема. Я все боявся, щоб до цього не дійшло, коли мені дадуть відставку. Але якщо запитаете, я вам скажу, що Елронд має намір підібрати цілий загін, а тим часом посилає розвідників. Вони вже розійшлися, Гандальфе?

– Так, дехто вже пішов. Інші підуть завтра. Ельфи Елронда вирушать до Слідопитів, а може, й до народу Трандуїла у Чернолісся. Арагорн пішов з синами Елронда. Перш ніж висунутися звідси, треба прочесати навколишні землі на багато миль. Отже, не сумуй, Фродо! Ти, вочевидь, ще довго тут погостюєш.

– Ех, – похмуро промовив Сем, – дочекаємося, поки зима звалиться!

– Тут нічого не вдієш, – сказав Більбо. – Почасти, ти сам винен, Фродо, хлопчику мій: навіщо зволікав час до мого дня народження? Маю визнати, своєрідний спосіб вшанувати мене! Особисто я не здогадався б такого дня пускати Кошелів-Торбинсів у Торбу-на-Кручі! А тепер вже [289] нема ради: до весни чекати не можна, а вирушати без розвідки не варто.

Коли у світ прийде зима
І кригою нічна пільма
Гілля покриє над ставком –
Погано бути блукачем.
Хоча, боюся, саме так і вийде...

– Так, і я боюся, – зізнався Гандальф. – Ми не можемо вирушати, нічого не дізнавшись про Вершників.

– А я думав, вони усі потонули, – засмутився Меррі.

– Примар Персня так легко не вб'єш. Вони тримаються волею свого володаря, він визначає їхню долю. Поки що є надія, що усі вони спішені, позбавлені оболонки й таким чином на якийсь час приборкані; але це треба з'ясувати точніше. А зараз, Фродо, постарайся забути усі тривоги. Не знаю, чи зможу я чимось допомогти, але дай-но я тобі дещо шепну на вушко: тут йшлося, що у загоні має бути хоча б хтось кмітливий. Пін цілком має рацію, отже, я, мабуть, піду з вами!

Фродо щиро зрадів. Гандальф зістрибнув з підвіконня, де сидів, зняв капелюха й вклонився:

– Але ж я сказав: мабуть! Не розраховуй поки що на це! У цьому ділі вирішує Елронд та твій знайомиць, Блукач. До речі, я збирався знайти Елронда. Отже, мені час іти!

– Як ти вважаєш, чи довго ми тут затримаємось? – спитав Фродо у Більбо, коли маг пішов.

– Не можу сказати. У Рівенделлі я якось втратив відчуття часу. Здається, надовго. Ми ще наговоримось досхочу. А може, допоможеш мені закінчити книгу та почати нову? Ти вже обміркував кінцівку?

– Так, кілька їх приготував, усі сумні й неприємні, – сказав Фродо.

– Е, так не годиться! – запротестував Більбо. – Книги мають закінчуватися добре. Наприклад: «Усе в них пішло на лад, і з того часу вони щасливо жили разом».

– Було б гарно, якби така кінцівка знадобилася...

– Ох, а де ж бо «вони» будуть жити? – раптом сказав Сем. – Ось я про що часто думаю!

Гобіти ще поговорили й поміркували про пройдений шлях та про майбутні труднощі; але у Рівенделлі страхи й [290] тривоги завжди швидко тануть. Яке б майбутнє* добре чи

лихе, не очікувало на гобітів, сьогодення від цього не ставало гіршим.

Мандрівники набралися сил, підбадьорилися; вони раділи кожному ясному дню, смакували кожною смачною стравою, кожною піснею.

Так минали дні. Ясні, світлі ранки чергувалися з ясними, прохолодними вечорами. Але осінь швидко згасала, золоте світло змінювалося на блідо-сріблясте, й останнє листя спало з оголеного гілля. Холодний вітер подув зі сходу, після осіннього рівнодення знов округлився місяць, затьмарюючи усі дрібні зірки. Але на півдні, низько над обрієм, горіла велика криваво-червона зоря. Місяць пішов на спад, а вона сяяла все яскравіше та яскравіше. Наче невсипуще око, дивилась вона у вікно Фродо – палаюче око над лісом на краю долини.

Гобіти прожили в оселі Елронда близько двох місяців; проминув листопад, зникли останні прикмети осені, закінчувався вже й грудень, коли розвідники почали повертатися. Одні побували на півночі, за верхів'ями Гримучої, у Етені, інші – на заході; там за допомогою Арагорна та Слідопитів вони досліджували землі уздовж річки, аж до Тарбаду, де стародавній Північний тракт перетинав Сріб-лину біля руїн покинутого міста. Хтось прямував на схід та південь, ще хтось перевалив через гори й дістався до Чорнолісся, а інші досягли перевалу понад витоками ріки Ірисної та, пройшовши по глухих місцях поза Ірисною Оболонню, дійшли нарешті до колишнього житла Радагаста у Росгобелі. Радагаста там не було, й розвідники завернули у зворотну путь через високогірний перевал – Маревий Каскад. Сини Елронда, Елладан та Ерлоїр, повернулися останніми; вони зайшли далі за інших у напрямку Сивої Шумами, але про побачене розповіли тільки Елронду.

Й ніде розвідники не знайшли ані слідів, ані вістей про Вершників або інших служників Ворога. Навіть орли у Імлистих Горах нічого нового не розповіли. Про Горлума не чути було; тільки дикі вовки продовжували збиратися у зграї та блукали навіть у верхів'ях Великої Ріки. Утоплених чорних коней знайшли, щойно спала повінь: трьох біля Броду, а інших шістьох – біля скель на бистрині нижче за течією. Там же підібрали довгий чорний плащ, брудний та геть подертий. Більше нічого не залишилось від Чорних [291] Вершників, ніщо не промовляло про їхню присутність. Вони залишили північ й неначе розчинилися в повітрі.

– Про вісьмох ми тепер напевне знаємо, – сказав Іан-дальф. – Не можна занадто бути впевненим, але я вважаю, що Примари Персня змушені повернутися до свого господаря у Мордор, без оболонок та з порожніми руками. Отже, вони не скоро зможуть знов почати полювання Звичайно, у Ворога є інші слуги, але вони натраплять на наш слід не раніше, ніж здолають увесь шлях до Рівенделлу. А якщо ми будемо обережними, знайти сліди буде нелегко. Але зволікати більше не можна.

Нарешті Елронд покликав гобітів до себе. Зосереджено поглянувши на Фродо, він сказав:

– Час настав. Якщо Перстень вирішили нести геть, це треба робити швидко. Але Хранителям його доведеться обійтися без військової підтримки. У глибині володінь Ворога неможливо отримати допомогу зовні. Ти не передумав, Фродо, – ти станеш Хранителем Персня?

– Стану, – сказав Фродо. – Я піду з Семом.

– Допомогти тобі, хоча б порадою, я можу лише почасти, – сказав Елронд. – Важко передбачити ваш шлях на великій відстані. І як вам виконати завдання, теж не знаю. Тинь лежить вже біля підніжжя гір та підкрадається до Срібної, а все, що залите Тінню, приховане від мене. Тобі зустрінеться багато ворогів, і явних, і перевдягнутих, але можуть, у найневірогідніших обставинах, трапитися й друзі. Я розішлю гінців усюди, куди зможу, але зараз усі шляхи стали настільки небезпечними, що одні можуть взагалі не дійти до мети, а інші не встигнуть випередити тебе.

Тому я оберу тобі супутників – нехай ідуть, доки вистачить їм волі чи вдачі. Загін має бути невеликий, оскільки ми покладаємо головну надто на швидкість та скритність. Якби я мав хоч цілу дружину ельфів зі зброєю давньої роботи, це нічого не дало б, тільки накликало б на вас силу Мордору. Перстень матиме дев'ятьох Хранителів – дев'ятка піших проти дев'ятки Вершників. З тобою й твоїм вірним слугою піде Гандальф – бо ж це його

довгоочікувана справа і, можливо, вінець його трудів. Інші мають представляти вільні племена: ельфів, гномів та людей. Від ельфів піде Леголас, від гномів – Гімлі, син Глоїна. Вони готові йти щонайменше до гірських перевалів, а може, й далі. Від людей буде Арагорн, син Арахорна – доля його тісно пов'язана з Перснем Ісілдура. [292]

– Блукач! – зрадив Фродо.

– Так, – з посмішкою відгукнувся Арагорн. – Я ще раз нав'язуюсь До тебе у провідники, Фродо.

– Та я б і сам просив тебе йти з нами, але думав, ти підеш з Боромиром до Мінас-Тіріту!

– Піду, – сказав Арагорн. – Зламаний Меч перекують, і я вирушу на війну. Але наші шляхи співпадають на багато сотень миль. Тому Боромир також піде з нами. Він відважний чоловік,

– Залишається підібрати ще двох, – сказав Елронд. – Над цим треба поміркувати. Я оберу когось достойного з моїх домочадців.

– Але тоді не буде місця для нас! – захвилювався Пін. – Ми не хочемо залишатися. Ми хочемо йти з Фродо!

– Ви не зовсім розумієте й не можете уявити, що чекає попереду! – заперечив Елронд.

– Але ж і Фродо не знає, – зазначив Гандальф, несподівано підтримуючи Піна. – І ніхто з нас цього ясно не бачить. Звісно, якби гобіти сповна усвідомлювали небезпеку, вони не насмілилися б йти. Але хотіли б так само піти, хотіли б відважитися й почували б себе присоромленими й нещасливими. Я думаю, у цій справі дружба важливіша за велику мудрість. Ніякий ельф, кого ти міг обрати, навіть високорідний Глорфіндель, не в змозі самотужки штурмувати Чорний Замок чи відкрити дорогу до Вогню навіть тією владою, що йому дарована.

– Переконливі доводи, – сказав Елронд, – але я все ще маю сумнів. Я передчуваю, що Гобітанія вже не буде безпечною, як раніш, і думав відправити цих двох попередити народ і зробити все, що можливо, за звичаями країни. У всякому разі, молодшому, Перегрінові Туку, слід, на мою думку, залишитися. Не лежить у мене душа відпускати його...

– Тоді, пане Елронд, замкніть мене у в'язниці чи відішліть додому зав'язаного у мішку! – заявив Пін. – Інакше втечу за законом!

– Ну, тоді бути по тому. Ти підеш з усіма, – здався Елронд. – Тепер нашу Дев'ятку набрано. Через сім днів вам треба вирушати.

Ельфійські ковалі перекували меч Еленділа, викарбували на ньому сім зірок між місячним серпом та променистим сонцем й особливі закляття – адже Арагорн, син [293] Арахорна, йшов воювати на кордонах Мордору. Яскраво заблищав відроджений клинок, міцний і гострий; сонце віддзеркалювалося у ньому гарячо-червоними відблисками, а місяць – крижаним сяйвом. Арагорн дав йому нове ім'я: Андріл, Полум'я Заходу.

Арагорн з Гандальфом тепер подовгу гуляли вдвох, обговорюючи майбутню подорож та можливі труднощі, або проглядали книги й карти з написами та малюнками, що зберігалися у садибі Елронда. Фродо іноді приєднувався до них; але він розраховував на їхнє керівництво й волів проводити якнайбільше часу з Більбо.

Вечорами гобіти сиділи у Камінній залі, де, серед інших історій, почули повну повість про Берена та Лючієнь й повернення Великого Скарбу; але вдень Меррі з Піном гуляли де завгодно, а Фродо і Сема завжди можна було побачити у маленькій кімнатці Більбо. Там він читав їм уривки зі своєї книги (все ще далекої від завершення), або – з віршів, або записував зі слів Фродо їхні недавні пригоди.

Вранці останнього дня Фродо зайшов до Більбо один; старий витяг з-під ліжка дерев'яну скриньку, відкинув віко та, пошурхотівши там, сказав:

– Тут у мене твій меч, але ти ж пам'ятаєш, він зламався. Я відклав його, щоб потім віддати ковалям полагодити, та якось забув. А тепер немає часу. Отож я подумав, може, ти погодишся взяти ось це?

І Більбо, діставши зі скриньки шкіряні потерті піхви, витяг з них маленького меча; гладенька криця раптом виблиснула холодно й яскраво.

– Це Жало, – сказав він і без особливих зусиль встромив клинок глибоко в дерев'яну балку. – Візьми, якщо хочеш. Мені він, мабуть, вже не знадобиться...

Фродо з вдячністю прийняв подарунок, а Більбо вже виймав новий пакунок, невеличкий, але напевне важкий:

– А ще ось це!

Під кількома шарами старого ганчір'я зберігалась маленька кольчуга. Вона була щільно сплетена з безлічі колечок, прикрашена блискучим камінням, вона була тонка, як полотно, холодна, як крига, й міцніша за крицю. Вона виблискувала місячним сріблом, і до неї додавався ще пояс, гаптований перлинами.

– Красива річ, еге ж? – сказав Більбо, підносячи кольчугу до світла. – Йї корисна. Це гном'яча кольчуга, подарунок [294] Торіна. Я забрав її з музею перед тим, як пішов з Гобітанії, й поклав разом з іншими речами – крім Персня, я всі згадки про свою подорож взяв з собою. Але тепер ця штука навряд чи мені потрібна – хіба що тільки помилуватися інколи... Коли її одягнеш, вага майже не відчувається.

– Але я в ній мав би вигляд... ну... вона навряд чи мені підійде, – збентежився Фродо.

– І я казав те ж саме. Але щодо зовнішності не турбуйся: її можна носити під одягом. Ну, нехай це буде нашою спільною таємницею – нікому ані пари з вуст! Але мені буде спокійніше, якщо знатиму, що ти її носиш. Мені здається, її не проб'ють і кинджали Вершників, – додав він стиха.

– Добре, візьму, – сказав Фродо. Більбо допоміг йому натягти кольчугу, причепив Жало до блискучого пояса; а потім Фродо одягнув свої споловілі дорожні штани, сорочку й куртку.

– Оце вже гобіт як гобіт, – похвалив Більбо. – Але тепер ти багатший усередині, ніж видно зовні. Хай тобі щастить! – Він відвернувся й подивився у вікно, намагаючись промуркотіти якусь пісеньку.

– Ох, чим же мені віддячити тобі за таку доброту! – розчулився Фродо.

– І не пробуй! – сказав старий гобіт, обертаючись і плескаючи його по спині. – Ого! Тепер тебе так просто й не поплескаєш! Але май на увазі: гобіти повинні триматися один одного, особливо Торбинси. Замість подяки я хочу тільки, щоб ти був дуже обережним, по можливості, та привіз мені усі новини, які знайдеш, й усі старовинні пісні й перекази. Я намагатимусь закінчити книгу до твого повернення. Хотілося б написати й другу – якщо доживу. – Він замовк і, знову відвернувшись до вікна, тихесенько проспівав:

Вогонь в каміні тріпотить,
А думка птахою летить,
У літні спогади ясні,
В завітчані весняні дні.

Хай чисте полум'я бринить...
Я згадую осінні сни,
Тумани, вітер у руці,
І сонця срібні промінці. [295]

Дивлюсь замислено в вогонь...
Яким-то буде світ?
Зима минеться, ніби сон,
І я за нею вслід.

Я так багато не чував,
Не бачив на землі...

Бо кожен раз на новий лад
Шумить зелений ліс...

Згадаю тут біля вогню
Народи давніх літ –
Тих, що жили у давнину,
І хто прийде услід.

Поки я думав про старе
Та про нові часи –
Почувся крок біля дверей
І рідні голоси.

Був холодний похмурий день наприкінці грудня. Східний вітер гнув голе гілля дерев і шумів у темних ялинах на пагорбах. Рвані хмари бігли по небу, темні та низькі. Коли згустилися безрадісні ранні сутінки, загін Хранителів приготувався до виходу. Чекали темряви: Елронд радив їм рухатися вночі при будь-якій нагоді, поки не відійдуть далеко від Рівенделлу.

– Ви можете потрапити на очі багатьом слугам Саурона, – сказав він. – Звістка про невдачу Вершників, без сумніву, вже дійшла до нього й збудила його гнів. Незабаром шпигуни, двоногі й крилаті, проникнуть на землі Півночі. Побоюйтесь навіть неба над головою!

Загін не взяв з собою багато зброї, бо вони розраховували на таємницю, а не на відкритий бій. У Арагорна був тільки Андріл, а вбрання брунатно-зелене, звичне для Слідопитів Глухомані. У Боромира, крім довгого меча, схожого на Андріл, але не такого старовинного, ще були щит та бойовий ріг.

– Далеко лунає його дзвінкий поклик по гірських долинах, – сказав він. – Хай розсіються вороги Гондору! – Він засурмив у ріг, і луна розійшлася горами, й усі, хто чув його у Рівенделлі, скочили на ноги. [296]

– Надалі не слід так сурмити, Боромире, – сказав Елронд, – хіба тільки поблизу кордонів твоєї країни чи у відчайдушній небезпеці.

– Розумію, – відповів Боромир. – Але я звик починати похід бойовим закликком, і хоч на нас чекає шлях у сутінках, мені огидно крастися, наче злодій у ночі!

Гном Гімлі єдиний відкрито надів коротку кольчужку – вага гномів не турбує, – а за пояс устромив сокиру з широким лезом. У Леголаса був лук та сагайдак зі стрілами, а на поясі довгий кинджал у білих піхвах. Молодші гобіти взяли мечі, добуті з Могильника, а Фродо – тільки Жало; його кольчугу, як і хотів Білбо, приховував одяг. Гандальф спирався на патерицю, а до пояса пристебнув ельфійський меч Гламдрінг, що був парою до Оркрісту, залишеного на грудях Торіна у гробниці під Самотньою Горою.

Елронд щедро забезпечив загін теплими плащами й хутряними куртками. Запас харчів та одягу, ковдри та інше спорядження навантажили на поні – того самого бідолаха, якого придбали у Бригорі. Перебування у Рівенделлі привело до чудового перетворення: він тепер лиснівся й навіть наче помолодшав. Узяти його з собою вблагав старших Сем: на його думку, Білл (так він назвав поні) знудиться від туги, якщо його не візьмуть.

– Ця тварина майже вміє говорити, – переконував Сем, – й заговорила б, якби ми лишилися тут ще на якийсь час. Він на мене так дивився, неначе казав, на зразок Піна: «Якщо ти, Семе, мене з собою не візьмеш, сам слідом побіжу!»

Отже, Білла пристосували для перевезення вантажу, однак він єдиний; з усього загону не потерпав від майбутньої розлуки.

Вони попрощалися з усіма у Камінній залі й тепер чекали лише на Гандальфа, що

затримався у домі. Вогонь каміна виблискував крізь прочинені двері, тьмяні вогні світилися у багатьох вікнах. Більбо, загортаючись у плащ, мовчки стояв на ганку поряд з Фродо. Арагорн сидів, схиливши голову на коліна; лише Елронд розумів, як багато важить для нього ця мить. Усі інші здавалися сірими постатями у темряві.

Сем стояв біля поні, посвистуючи крізь зуби та похмуро вдивляючись в пітьму, де ріка ревіла й перекочувала [297] каміння; жага до пригод у його душі спала до найнижчої позначки.

– Білле, хлопчику мій, – пробурмотів він, – дарма ти з нами зв'язався. Залишився б тут та жував би відмінне сіно до нової травички...

Білл помахав хвостом, але нічого не відповів.

Сем поправив торбу за плечима і став подумки перебирати все, що він туди запхав, перевіряючи, чи не забув чого: головний скарб – кухарський посуд; коробочка із сіллю, яку він завжди носив із собою та не забував поповнювати при кожній нагоді; добрячий запас тютюну (але надовго не вистачить, це вже напевно); трут і кресало; вовняні шкарпетки, білизна; різні дрібниці, забуті Фродо і підібрані Семом, щоб урочисто вручити, коли знадобляться. Нібито все...

– Мотузка! – зойкнув Сем. – Мотузку забув! І нагадував же собі нещодавно: Семе, не забудь мотузку! Якщо забудеш, обов'язково знадобиться! Отже, так обійдуся – тепер вже запізно шукати.

Так, запізно – ось вже Елронд з Гандальфом з'явилися на порозі дому й кличуть усіх до себе.

– Послухайте останнє моє слово, – сказав Елронд. – Хранитель Персня прямує до Згубної Гори. Лише на нього накладено обов'язок; він не повинен ані викидати Перстень, ані віддавати слугам Ворога, ані передавати навіть на час нікому, крім членів загону і Ради, та й то лише у крайньому разі. Всі інші йдуть з ним за власним бажанням. Ви можете зволікати, повертатися, звертати, згідно з обставинами. Чим далі зайдете, тим важче буде відступати, але ніяка присяга вас не обтяжує й ніщо не зобов'язує йти проти бажання. Бо ви ще не випробували своїх душ і не можете передбачити, з чим зустрінетесь на шляху.

– Не є справжнім другом той, хто прощається, коли стає важко! – сказав Гімлі.

– Можливо, – відповів Елронд. – Але той, хто не бачив ще навіть вечірньої зорі, не повинен присягатися, що витримає ніч.

– Присяга може зміцнити слабку душу!

– Чи зламати. Не заглядайте надто далеко наперед. А поки що йдіть з бадьорим серцем! Прощайте, і нехай буде з вами благословіння ельфів, і людей, і всіх вільних племен. Нехай зірки освітлюють вам шлях! [298]

– На все... на все добре! – промовив Більбо, тремтячи від холоду. – Боюся, ти не зможеш вести щоденник, Фродо, але я чекаю докладного звіту після повернення. Та не ходи надто довго. Бувай!

Гості та домашні Елронда довго ще стояли у сутінках і дивилися, як виходять Хранителі. Ніхто не сміявся, не співав; тільки тихі побажання доброї дороги проводжали їх. Нарешті вони звернули убік і зникли в ночі.

Подолавши міст, загін повільно піднявся звивистою стежиною з глибокої долини Рівенделлу на височину, де тільки вітер посвистував у вересі. Унизу мерехтіли вогники Останнього Світлого Притулку; кинувши на них останній погляд, Хранителі попрямували геть.

Біля Бруїненського Броду вони зійшли з дороги і, звернувши на південь, пішли вузькою стежиною по горбкуватій місцевості. їм треба було дотримуватися цього напрямку багато миль і днів. Безплідна, нерівна земля тут була менш пристосована для мандрів, ніж зелені долини Великої Ріки по другий бік гірського пасма, але зате й ворожих очей було менше. Досі шпигуни Саурона рідко бували в цих відлюдних краях, а стежини були відомі лише ельфам Рівенделлу. Попереду загону йшли Гандальф та Арагорн, що добре знав ці місця й намацував шлях у темряві. За ними ланцюжком тяглися інші, останнім гостроокий Леголас.

З перших днів подорожі, важких та безрадісних, Фродо запам'ятав тільки вітер. Минали похмурі дні, а крижаний вітер все подував з гір, і ніякий одяг не захищав від його безжальних поривів. Хоча всі були добре одягнуті, ані на відпочинку, ані в русі не вдавалося врятуватися від нестерпного холоду. Опівдні вони зупинилися й лягали спати, але погано спалося у вирвах або під кущами терену. Увечері дозорні підіймали сплячих; розводити багаття зазвичай не ризикували, а тому обідали понуро, всухом'ятку і вночі вирушали далі, намагаючись триматися напрямку на південь.

Спочатку гобітам здавалося, що рухаються вони не швидше за слимака: йдуть, йдуть, йдуть, а нікуди не приходять; день у день докільця не змінювалося. Але гори невпинно наближались. На південь від Рівенделлу вони підіймалися все вище, вигинаючись на захід, а біля підніжжя пасма ще [299] ширше розляглася смуга голих пагорбів та глибоких ущелин, в яких ховались бурсаки. Стежини зустрічалися рідко, вони петляли і часто заводили на край крутого яру чи у зрадливу драговину.

На другий тиждень подорожі погода змінилася. Вітер зненацька ущух, а потім задув з півдня. Хмари швидко пробігли й розтанули, і раптом в небі з'явилося сонце, холодне, але яскраве. Після виснажливого нічного переходу шебенистим ґрунтом настав холодний ясний світанок. Мандрівники досягли скупчення низьких пагорбів, увінчаних старезними деревами з сіро-зеленими стовбурами, неначе вирізьбленими з того ж каменя, що й гори. Це був падуб-гостролист: темне листя блищало, а червоні ягоди так і сяяли під промінням ранішнього сонця.

Далеко на півдні Фродо побачив неясні силуети високих гір, які стояли, вочевидь, поперек їхнього шляху. Ліворуч здіймалися три піки – найвищий, наче зуб, посиляний снігом, був ближче від усіх. Його голі північні схили ще ховалися у тіні, але там, куди впали промені сонця, камінь наче жаром палав.

Гандальф, стоячи поряд з Фродо, подивився туди з-під руки:

– Ми непогано йшли! Тут межа країни, яку люди називають Холлін – Земля гостролиста. Колись, у щасливіші часи, тут у великій кількості жили ельфи, й звалась вона Ереґіон. Птахам летіти до неї сорок п'ять ліг, а ми по землі пройшли значно більший шлях. І земля, й погода тут будуть м'якшими, хоча небезпека, мабуть, ще зросте.

– Та нехай, а все ж таки справжній світанок – приємна річ, – сказав Фродо, відкидаючи каптур й підставляючи обличчя ранковому сонцю.

– Але чому ж гори просто попереду? – спитав Пін. – Ми, мабуть, вночі відхилилися на схід?

– Ні, – сказав Гандальф, – просто за ясної погоди далі видно. За цими піками хребет вигинається до південного сходу. В Елронда багато карт, ти хоча б заглядав у них?

– Іноді, – відповів Пін, – але погано пам'ятаю. У Фродо в голові такі речі краще зберігаються.

– Ну, а мені ніякої карти не треба, – сказав Гімлі, підходячи до них разом з Леголасом; в його глибоко посаджених очах засвітився дивний вогник. – Там земля, де [300]

працювали наші прашури, обриси цих гір відбиті гномами і в металі, і в камінні, про них співають і розповідають...; Високо здіймаються вони у наших мріях – Бараз, Зірак та Шатгур. Я лише одного разу бачив їх наяву, здаля, але знаю і вигляд їхній, і ймення, бо під ними лежить Казад-Дум, Гномські Копальні, або Чорна Безодня – Мерія по-ельфійськи. Ось Баразінбар – Багрянний Ріг, жорстокий Карадрас, далі Срібний Шолом і Хмарний Верх, Келебділ Білий та Фануїдхол Сірий, що їх ми зовемо Зіракзігил та Бундушаттур.

Там Імлисті Гори розступаються, і між їхніми відрогами ховається незабутній Азанулбізар, Марева Долина, ельфійський Нандагіріон;

– Саме до неї ми й прямуємо, – сказав Гандальф. – Якщо пощастить пройти перевалом Багряного Рогу, по далекому боку Карадраса, ми спустимося Маревим Каскадом у глибоку долину Дзеркальної Заводі, де бере свій початок від студених джерел ріка Срібна Струна.

– Темні води Келед-Зараму, – сказав Гімлі, – і холодні джерела Кібель-Нали. Серце моє тремтить від надії, що я незабаром можу їх побачити!

– Хай потішить тебе це видовище, мій добрий гноме! – побажав Гандальф. – Але які б не були твої прагнення, ми не зможемо там затриматися. Ми маємо спуститися Струною у таємні ліси, звідти до Великої Ріки, а там... – він замовк.,

– Ну, і куди ж там? – спитав Меррі.

– До мети наших мандрів – зрештою, – додав Гандальф. – Не можна загадувати далеко наперед. Будемо раді вже й тому, що першу частину шляху благополучно пройдено. Тут, мабуть, можна й відпочити, не тільки вдень, але й вночі. Повітря Холліну цілюще; землі, де колись мешкали ельфи, довго зберігають пам'ять про них, і багато має скоїтися лиха, щоб пам'ять ця зів'яла...

– Це так, – сказав Леголас, – але тутешні ельфи були зовсім інші, ніж ми, лісові жителі. Дереву й траву забули про них, тільки каміння ще жаліється: «Вони тесали нас, вони прикрашали нас, високо ми зведені, а нині покинуті»... Вони пішли. Давним-давно пішли вони до Срібної Гавані.

Того ж ранку вони розпалили вогнище у глибокому видолінку, оточеному кущами падуба, й вечеря-сніданок видалися веселішими, ніж у всі попередні дні. Спати вкладались неквапно, адже попереду була ціла ніч, та ще й відпочинок до наступного вечора. Мандрівники сміялися, розмовляли, один Арагорн був мовчазний та пригнічений. Залишивши товариство, він пішов на край улоговини й довго стояв там у тіні дерева, поглядаючи на південь та захід та до чогось прислухаючись. Повернувшись, він похмуро подивився на своїх безтурботних супутників.

– У чому справа, Блукачу? – гукнув його Меррі. – Що ти там видивляєшся? Тобі не вистачає східного вітру?

– Зовсім ні. Не вистачає мені дечого іншого. Я бував у Холліні у будь-яку пору року. Ніяких поселень тут давно вже нема, але цілий рік повно звірів, а особливо птахів. А зараз крім вас тут ніхто не шумить. Я перевіряв: на багато миль навкруги ані жодного звуку, й ваші голоси луною відбиваються від землі. Я не розумію, що це означає.

Гандальф одразу насторожився:

– А хіба це не можна пояснити якоюсь простою причиною? Наприклад, подивом від появи чотирьох гобітів, не кажучи вже про всіх інших? Тут і людей рідко бачать і чують!

– Добре було б, якби так, – сказав Арагорн. – Але мене не полишає напруження, навіть страх, чого ніколи не було раніше.

– Отже, треба бути обережнішими, – сказав Гандальф. – Коли береш із собою Слідопита, особливо такого, як Арагорн, краще прислухатися до його відчуттів. Припинимо гучні розмови, поставимо вартових. Відпочивайте тихо!

Чергувати першому довелося Сему, але Арагорн приєднався до нього. Всі інші поснули, й настала така тиша, що пройняло навіть Сема. Було чути подих тих, хто спав. Поні на пасовиську поплескував хвостом та зрідка переступав копитами, а здавалося, наче він гримав на усю околицю. Сем чув, як поклачують його власні суглоби при кожному порусі. У мертвій тиші сонце підіймалося все вище в ясному блакитному небі. Але раптом далеко на півдні з'явилась темна пляма і стала зростати, неначе хмара диму, яку гнав вітер.

– Що це, Блукачу? На хмару не схоже, – прошепотів Сем.

Арагорн, не відповідаючи, пильно вдивлявся у небо. Але незабаром і Сем побачив величезну зграю птахів. Вони стрімко мчали, виписуючи кола й кидаючись у різні боки, неначе шукали щось на землі; і вони невпинно наближались. [302]

– Лягай долілиць і мовчи! – просичав Арагорн, втягуючи Сема у тінь падуба: ціле військо птахів відокремилася від зграї й полетіло низько понад землею просто до пагорбів. Семові птахи здалися схожими на дуже великих гав. Вони трималися так щільно, що тінь їхня хмарою вкрила землю. Коли зграя проносилася над улоговиною, лише один з птахів хрипко крякнув-

Арагорн перечекав, поки зграя зникла на північному заході й небо знову очистилося, і тільки тоді пішов будити Гандальфа.

– Тьма чорних круків кружляє над передгір'ям, – сказав він, – зараз вони промчали над Холліном. Це порода «кребайн» з Фангорну й області Темноликих, тут вони не гніздяться. Не знаю, що їм тут потрібно. Може, рятуються від якогось лиха, що трапилося на півдні; але вірогідніше, що їх послано розвідати ці землі. Бачив я й шулік, що ширяли високо у небі. Гадаю, варто піти звідси сьогодні увечері. За Холліном стежать – тут відтепер немає нам притулку.

– Але тоді стежать і за перевалом, – сказав Гандальф. – Ніяк не збагну, як нам пробратися туди непомітно. Гарзд, у свій час ми й це обміркуємо. А що до того, щоб піти звідси, то ти, вочевидь, маєш рацію.

– Добре, що наше вогнище майже не димить й пригасло до появи птахів, – сказав Арагорн. – Тепер загасимо його зовсім та більше не будемо розпалювати.

– От прокляття, га? – обурився Пін. – Ані відпочити, ані зігрітися! – (Новину цю йому розповіли, коли він прокинувся ближче до вечора.) – І все через зграю якихось гав! Я ж бо розраховував як слід підкріпитися, попоїсти гарячого...

– Йди уперед і сподівайся на щастя, – порадив Гандальф. – Можливо, на тебе чекають несподівані бенкети... Я й сам не відмовився б викурити спокійно люльку та зігріти ноги. Але одне можу обіцяти напевне: далі на південь стане тепліше.

– Хоч би не занадто гаряче, – прошепотів Сем до Фро-до. – Але я, бачте, хотів би скоріше побачити цю Вогняну Гору, так би мовити, кінцеву зупинку. Я був прийняв за неї цей Червоний Ріг, чи то як там його, поки Гімлі не виклав усе як є насправді. Ох і мова ж у гномів, щелепи зламаєш! [303]

Сем так і не навчився співставляти малюнки на картах з дійсністю; числа йому нічого не казали, а-невідомі простори здавалися безмежними, і він не міг вірно уявити собі пройдену відстань.

Весь цей день загін провів у схроні. Чорні птахи ще кілька разів поверталися, але коли червоне сонце схилилось на захід, зникли на півдні. У сутінках загін вирушив та, узявши тепер трохи на схід, попрямував до Карадрасу, чий далекий пік ще червонів в останніх променях сонця. Небо потьмяніло, одна за одною проступили зірки,

Арагорн вивів їх на добру стежку. Фродо здалося, що це залишки стародавньої дороги, колись широкої та старанно прокладеної, від Холліну до перевалу. У неживій пустелі, де тільки вітри скиглили, безладним розсипом лежало каміння сліди вирізьблених візерунків ще були помітні на них. Повний місяць підбився над горами, заляв землю блідим світлом, й тіні каменів стали вугільно-чорними.

Настала досвітня студена година, місяць заходив. Фродо подивився на небо і раптом чи то побачив, чи то відчув, як дивна тінь пройшла по зірках – вони на мить затьмарились, а потім знов яскраво заблищали. Фродо здригнувся.

– Ти бачив, угорі щось промайнуло? – пошепки спитав він у Гандальфа, який ішов попереду,

– Не бачив, але відчув, – відповів маг. – Може, це лише клаптик тонкої хмаринки?

– Занадто вже швидко воно мчалося, – пробурмотів Арагорн. – Та ще проти вітру...

Більше за ніч нічого не трапилось. Ранок був ще яскравіший за учорашній, але так само холодний; знову здіймався східний вітер. Ще два дні вони йшли, повільно, але невпинно підіймаючись; дорога звивалася горбами, гори наближалися, нагромаджувалися все вище. Третього ранку могутній пік Карадрасу постав прямо перед ними. Засніжена вершина його виблискувала сріблом, але круті голі схили були тьмяно-брунатні, наче облиті кров'ю.

Небо хмарилося, сонце ледь проглядало. Вітер віяв з північного сходу. Гандальф глибоко зітхнув і озирнувся.

– Зима наздоганяє нас, – неголосно сказав він Арагорну. – Північні верхи засніжені сильніше, ніж звичайно, сніг лежить навіть на схилах. Сьогодні вночі ми піднімемося шляхом до перевалу. На вузькій стежці нас можуть [304] помітити та влаштувати якусь пастку, та й погода може стати найзапеклішим нашим ворогом. Що ти тепер думаєш про обраний шлях, Арагорне?

Фродо почув ці слова і зрозумів, що у Гандальфа з Арагорном триває якась суперечка, почата вже давно. Він з тривогою прислухався.

– Я не думаю нічого доброго про нашу подорож з пол-чаїку і до кінця, ти це знаєш, Гандальфе, – відповів Арагорн. – Чим далі ми зайдемо, тим більше посиплеться небезпек, відомих і невідомих. Перейти через гори необхідно, і у зволіканні сенсу нема. Далі на південь гори неприступні аж до самого Роханського проходу. Аз того часу, як я довідався від тебе про Сарумана, цей шлях не здається мені розумним. Хтозна, на чиему боці зараз маркграфі Рохану?

– Дійсно, хто знає? – підхопив Гандальф. – Але є й інший шлях – в обхід Карадрасу, темний і таємний. Я вже заводив мову про нього... -

– Але починати знову не варто. Поки що не варто. Нічого не кажи іншим, прошу тебе, доки не з'ясується, що іншого шляху немає!

– Ми повинні все вирішити, перш ніж вирушимо далі, - заперечив Гандальф.

– Тоді зважимо усі «за» та «проти» і поміркуюємо, поки всі спатимуть, – сказав Арагорн.

Опівдні, коли закінчували снідати, Гандальф та Арагорн відійшли убік, начебто милуючись Карадрасом, Схили гори тепер потемнішали, верхівка ховалась у сірих хмарах. Фродо стежив за ними, цікавлячись, чим скінчиться суперечка.

Повернувшись до супутників, Гандальф оголосив, що вирішено кинути виклик погоді та піднятися на перевал. У Фродо відлягли від серця. Він не мав уяви, про який-такий темний і таємний шлях йшлося, але помітив, як спохмурнів Арагорн лише при згадці про нього, й тепер зрадів, що туди не піде.

– Виходячи з помічених мною ознак, за Багряним Рогом можуть стежити, – сказав Гандальф. – Погода також ненадійна – нас може наздогнати сніг. Йти доведеться дуже швидко, але навіть і тоді сходження до перевалу вимагатиме щонайменше два переходи. Сьогодні рано споночіє. Треба виходити одразу, як зберетесь. [305]

– Я дозволю собі дати вам пораду, – сказав Боромир, – як уродженець Білих Гір, знайомий з гірськими походами. Доки ми не спустимося на той бік, нам буде дошкуляти сильний, а може, й лютий холод. Відмовившись від вогнища, ми не станемо менш помітними, а тільки промерзнемо до смерті. Тут ще ростуть кущі та дерева – то нехай кожен набере в'язку хмизу, скільки зможе нести.

- І Білл дещо прихопить, так, хлопче? – сказав Сем. Поні сумно, але покірливо подивився на нього.

– Добре, – погодився маг, – . але використаємо ми цей хмиз лише у випадку, якщо доведеться обирати між вогнем і смертю.

Спочатку загін просувався вперед дуже швидко. Але незабаром підйом став крутим і важким. Дорога звивалася по кручі, подекуди зовсім зникала під завалами кам'яних брил. Під важкими хмарами передчасно згущавіла нічна імла. Різкий вітер свистів поміж скель. Опівночі вони опинились приблизно на середині величезної гори. Тепер вузька стежка закручувалась ліворуч під прямовисною стіною, а зверху, невидимі у темряві, нависали похмурі громаддя Карадрасу. Праворуч темним проваллям позначилось урвище – край глибокої ущелини.

Із зусиллям подолали вони ще частину схилу й зупинилися перепочити. Щось м'яке торкнулося щоки Фродо. Піднісши руку, він побачив у себе на рукаві неясні плями лапатоного снігу. Збиралось на бурю.

Сходження тривало, але невдовзі сніг пішов суцільною стіною, став заліпляти очі. Фродо ледве відрізняв темні зігнуті постаті Гандальфа й Арагорна всього за кілька кроків попереду.

– Не до вподоби мені це, – пробуркотів, відсапуючись, Сем у нього за спиною. – Добре бачити сніг гарним ясним ранком, коли встаєш з ліжка та визираєш у віконце. Краще б ця хмарка просипалася над Гобітоном! Ото б Ш там зраділи!

Сильні снігопади були рідкістю у всіх чвертях Гобітанії, крім Північної, й завжди вважалися приємною подією та приводом для радощів. Жоден старожил (крім Більбо) вже не міг пам'ятати Лихої зими 1311 року, коли Брендівіна замерзла і білі вовки вдерлися у Гобітанію по кризі.

Гандальф зупинився. Сніг лежав шапкою на його плечах та каптурі. На землі шар снігу вже сягав до щиколотки. [306]

– Цього я й побоювався. Що скажеш, Арагорне?

– Я цього теж побоювався, але менше, ніж іншого. Звісно, високо в горах, навіть тут, ближче до півдня, завжди ризикуєш потрапити у снігопад. Щоправда, він рідко буває тут таким густим, ще й на такій висоті: тут стежка зазвичай чиста протягом усієї зими.

– Чи не старанням Ворога це сталося? – спитав Боромир. – У нас кажуть, наче він вміє керувати грозами в горах Тіні на кордонах Мордору, У нього дивні здібності й багато спільників...

– Довгу ж він мав відростити руку, – здивувався Гімлі, - якщо міг за триста ліг пригнати сніг з півночі на наші голови!

– Так, рука його подовшала, – сказав Гандальф.

Доки вони відпочивали, вітер ущух і сніг майже припинився. Поплентались далі – але не зробили й п'ятисот кроків, як буря відновилася з новою люттю. Вітер завив, снігопад перетворився у сліпучий буревій; незабаром навіть Боромирові стало важко йти. Гобіти, зігнувшись у три погібелі, старанно йшли, ховаючись за спину своїх рослих товаришів, але було зрозуміло: якщо завірюха не вщухне, далеко вони не втечуть. У Фродо ноги мліли від втоми. Пін ледве ворухився. Навіть Гімлі, витривалий, як усі гноми, із зусиллям пробирався вперед.

Раптом весь загін зупинився, наче за нечутною командою. У темряві почулися моторошні голоси. Можливо, то були лише пустощі вітру у тріщинах та проваллях скелястої стіни, але здавалось, наче хтось пронизливо верещить і дико, з підвиванням, регоче. З гори котилося каміння, пролітало над головами та падало позаду мандрівників. Раз у раз з невидимої вершини зривалися, глухо рокочучи, великі валуни.

– Сьогодні далі йти неможливо, – сказав Боромир. – Хто хоче, хай називає це вітром, але я чую голоси, і дуже люті; а камені поцілюють саме в нас!

– Я називаю це вітром, – сказав Арагорн, – і все ж таки ти маєш рацію. Є у світі чимало сил, ворожих до усіх двоногих істот без винятку. Вони мають свої власні цілі, й Саурону вони не служать. Часто вони навіть старіші за нього й раніше з'явилися у світ.

– Карадрас здавна звали Жорстоким, – нагадав Гімлі, – і слава в нього погана з давніх-давен, коли про Саурона у цих краях й чутки не було. [307]

– Чи не однаково, хто супротивник, якщо ми не в змозі подолати його? – зазначив Гандальф.

– То що ж маємо робити? – жалісно вигукнув Пін (він чіплявся, тремтячи, за Меррі та Фродо).

– Або зупинитися, або повернутися, – відповів Гандальф, – Йти далі не можна. Трохи вище, якщо я правильно пам'ятаю, стежина відходить від скель до невеличкої западини під довгим укосом з твердої породи. Там не сховатися ані від снігу, ані від камнепаду, ані від чого іншого. -

– Але й повертатися, доки буря не вщухла, теж неможливо, – сказав Арагорн. – Адже, коли ми піднімалися, нам не трапилось укриття більш придатного, ніж ця скеляста стіна.

– Оце так укриття! – пробурмотів Сем. – Чи одна стіна без даху – цілий дім?

Увесь загін тепер зібрався під скелею, притуляючись до неї якомога щільніше. Вона була злегка похилою у бік півдня й могла так-сяк прикрити мандрівників від північного вітру та каміння, що падало з гори. Але вітер зі снігом, що падав усе густіше, так і шмагав у вічі звідусіль. Вони збилися тісною купою, спинами до стіни. Гобіти прилаштувалися під боком поні; Білл терпляче згодився затулити їх, але невдовзі снігу намело йому вище колін, і замети все більшали. Якби гобіти були самі; без вищих супутників, їх засипало б зовсім.

Сонливість здолала Фродо; він швидко занурювався у теплу, туманну дрімоту. Йому здавалося, наче вогонь зігріває його ступні, а з тіні по інший бік вогнища лунає голос Більбо: «Я не дуже високої думки про твій щоденник. Снігова буря дванадцятого січня! Заради її опису не варто було повертатися!»

– Але ж я хотів відпочити, виспатися, Більбо! – із зусиллям вимовив Фродо й одразу відчув, що його трусять. Зі стогоном повернувся він до дійсності: Боромир розкидав сніг і підняв його з землі.

– Гандальфе! Напіврослики так загинуть! Немає сенсу тут сидіти й чекати, поки нас засипле з головою. Треба якось рятуватися!

– Дай-но їм ось цього, – сказав Гандальф, попорпавшись у своїй торбі й діставши шкіряну флягу. – Кожному по ковтку. Це прощальний дарунок Елронда, славнозвісний «мирувар» з Імладрісу. Діє дуже сильно. Хай вип'ють по черзі! [308]

Ковтнувши теплої і духмяної рідини, Фродо відріс ожив, сонливість відступила. Друзі його теж піднесли духом, до усіх повернулись надія й бадьорість. Але сніг вщухав, валив усе більше і більше, і вітер скиглив усе гучніше.

– Чи не запалити нам багаття? – раптом спитав Бор мир. – Вибирати зараз, схоже, доведеться саме між вогнем чи смертю. Поміркуй, Гандальфе: якщо ми опинимся під снігом, ніякі шпигуни нас, ясна річ, не побачать, тільки нам це вже буде байдуже!

– Розкладіть багаття, якщо зможете, – відповів Гадальф. – Коли тут є хтось здатний пережити таку негоду, він нас помітить і без вогню.

Завдяки передбачливості Боромира загін мав хмиз тріски, але усе стало вогким, й ані ельфу, ані навіть гної не вистачило вміння розпалити вогонь на лютому вітрі. Нарешті за справу взявся Гандальф. З явною неохотою підібрав він жмут хмизу, владно сказав: «Наур ен

адра аммон!» і вдарив патерицею у середину жмута. Сліпучі зелений спалах – і полум'я охоплює дерево, і тріщить, годиться.

– Ну, тепер у будь-якого спостерігача від Рівендел до гирла Андуну ніяких сумнівів щодо мене не залишилося, – пробурмотів він. – Я, так би мовити, просигналив «Гандальф тут!»...

Але Хранителям було вже не до спостерігачів. З вогні їм стало веселіше. Дерево чудово горіло, шипів, танучи, сніг і хоч під ногами відразу стало сльотаво, це не заважало гріти руки над вогнем. Так і стояли вони пліч-о-пліч навколо танцюючого вогню. Червоне світло осявало стомлені, стурбовані обличчя, а за ними чорною стіною стояла ніч.

Але хмиз згорав швидко, а сніг усе падав та падав.

Вогонь став пригасати; його підживили останньою блискавкою.

– Ніч закінчується, – сказав Арагорн. – Невдовзі світанок.

– Якщо ці хмари пропустять хоча б якесь світло, пробурмотів Гімлі.

Боромир вийшов з кола та вдивився в чорноту ночі.

– Сніг вщухає, – оголосив він. – І вітер послабшав.

Фродо втомлено дивився перед собою. Лапатий сніг невинно падав з темряви, мигтів білими плямами над вмираючим [309] вогнищем і зникав. Ніякого послаблення він не помітив. Його знов хилило на сон, аж тут він раптом помітив, що вітер дійсно вгамувався, а сніжинки стали більшими і падали рідше. Повільно розгорялось слабке вранішнє світло. Нарешті снігопад припинився зовсім.

У міру того, як розвиднялося, навколо з'являвся мовчазний, повитий снігом світ. Нижче їхнього притулку нагромаджувались горби, замети, безформні нарости, які зовсім сховали стежину, по якій вони підіймались; але на висотах, як і раніш, висіли важкі хмари, все ще погрожуючи снігопадом.

Гімлі подивився вгору й похитав головою:

– Карадрас не пробачив... У нього ще є чим нам допекти, якщо підемо далі. Чим швидше ми спустимося назад, тим краще!

З цим усі згодились, але відступати було тепер нелегко, а може, й неможливо: вже за кілька кроків від вогнища снігу навалило вище голів гобітів; подекуди великі замети росли просто під стіною.

– Гандальф може піти вперед з патерицею та протопити стежку, – сказав Леголас. Буря мало турбувала його, з усього товариства лише він не засмутився.

– Якби ельфи вміли літати, ти б міг притягти з неба сонячний промінь та й протопити, – відповів йому Гандальф. – Я не можу видобути вогонь з нічого. Сніг не горить!

– Ну, – сказав Боромир, – коли розумні голови не допомагають, люди руки прикладають – так у нас кажуть. Нехай шлях прокладають найсильніші. Пригадайте: хоч зараз геть усе засипано, сніг почав заважати нам, коли ми завернули за скелястий виступ ось там, пониже. Якщо дістанемося туди, нижче має полегшати – а це яких-небудь п'ятсот кроків звідси.

– Тоді що ж, давай спробуємо, – сказав Арагорн. Він був на зріст вище від усіх у загоні, але Боромир, який трохи поступався йому, був ширший у плечах та кремезніший. Він пішов першим, Арагорн за ним. Повільно, через силу віддалялися вони. Подекуди сніг доходив їм до самих грудей, а іноді здавалось, наче Боромир не йде, а пливе чи розгрібає сніг руками.

Леголас стежив за ними кілька хвилин з посмішкою на вустах, а потім звернувся до інших: [310]

– Тут казали, нібито шлях прокладе сильніший? А я кажу так: хай плугатар оре, видра плаває, а бігти по траві, по листю чи по снігу – пошліть ельфа!

Тут він спритно скочив на замет, і Фродо вперше усвідомив, хоч і бачив це щодня, що ельф так і не змінив свої звичні легкі черевики на чоботи, й ноги його залишали на снігу лише ледве помітні відбитки.

– Прощайте! Я пішов за сонцем! – сказав він Гандальфові і побіг, хутко, немов по твердому ґрунту, вниз по стежині; миттю обігнав він людей, що посувалися повільно, і,

помахавши рукою, зник за поворотом.

Ті, хто залишився на місці, чекали, збившись до купи; Боромир та Арагорн віддалялися, доки не перетворилися на чорні цятки на білому снігу й нарешті зникли з очей. Час тягнувся нестерпно. Хмари спустилися нижче, й з них час від часу зривався сніг.

Чекали нібито довго, але минуло лише близько години, і Леголас повернувся; майже водночас на стежині да леко позаду від нього з'явилися і Боромир з Арагорном. Слідом за ним вони стали підійматися схилом угору.

– Ну, – вигукнув Леголас, підбігши, – сонця я не привів: воно гуляє у блакитних небесах півдня, й снігова наліпка на жалюгідному горбику, що ми зevamo Багряним Рогом, його зовім не хвилює. Зате я приніс добру надію тим, хто приречений ходити, а не літати: одразу за поворотом найбільший намет, у якому наші силачі-люди ледь не втопили. Вони було впали у відчай, але тут я повернувся і сказав, що той намет трохи товщий за стінку, а за ним снігу відразу стає менше, а далі земля взагалі лише припорошена.

– Так я й думав! – сказав Гімлі. – Це не звичайна буря. Карадрас проявив свою лиху волю. Він не полюбляє ані ельфів, ані гномів, і цей намет призначений, щоб не дати нам пройти!

– На щастя, цей твій Карадрас не взяв до уваги, що з вами люди, – сказав Боромир, підходячи до них. – І люди не хиляві. А втім, звичайні робітники з лопатами прислужилися б вам краще. Так чи Інакше, а прохід через намет ми пробили, і за це нам мають бути вдячні усі, хто не навчений пурхати, як ельфи.

– Добре, замет пробитий, але як же ми усі спустимося? – спитав Пін, виказуючи загальну стурбованість гобітів. [311]

– Дуже просто! – сказав Боромир. – Я, звичайно, втомився, але не вичерпав сили, і Арагорн теж. Ми понесемо вас, малюків. Інші, без сумніву, зможуть пройти самі. Ну, друже Перегріне, з тебе й почнемо!

Він підсадив гобіта до себе на спину і сказав:

– Чіпляйся мені за плечі сам! Руки мені знадобляться! – і покрокував униз, приминаючи сніг. Слідом Арагорн поніс Меррі. Пін дивувався людській силі, дивлячись на прохід, пробитий у заметах без будь-яких засобів. Навіть зараз, несучи таку вагу, Боромир намагався руками розширити вузьку щілину для тих, хто йшов слідом, розкидаючи сніг у боки.

Нарешті з'явився великий замет. Він перетинав стежину навскіс щільним мурому і його гребінь, гострий, наче обрізаний ножом, підіймався вдвічі вище голови Боромира, але посередині його прим'яли, ніби перекинули горбатий міст. На тому боці Меррі та Піна спустилися на землю, і їм з Леголасом залишалось лише чекати, поки усі зберуться.

Невдовзі Боромир доставив туди Сема, за ним по вузькій, але вже добре протоптаній стежці йшов Гандальф, ведучи за налігач Білла з вантажем, на якому зверху влаштувався Гімлі. Останніми спустились Арагорн і Фродо. Не встигли вони проминути замет, як гора снігу з глухим шурхотом осіла, а зверху обвалилася лавина з каміння й снігу. Сніговий пил ледве не засліпив Хранителів, які притиснулись до скелі, а коли пил спав, вони побачили, що стежина зовсім завалена.

– Досить, досить! – закричав Гімлі. – Ми вже йдемо!

І дійсно, цим останнім ударом лють гори, вочевидь, вичерпалася; зухвалі прибульці тепер не насмілилися б повернутися, й Карадрас задовольнився. Снігові хмари порідшали, день посвітлішав.

Як і казав Леголас, чим нижче, тим менше ставало снігу, під кінець навіть гобіти вже могли йти самі. Невдовзі усі вони стояли на тому самому прискалку під крутим схилом, де їх застали перші сніжинки. Тепер, у вранішньому світлі, звідси було видно далеко. Десь на заході, у плутанині горбів, ховалась та улоговина, звідки вони починали сходження.

Ноги Фродо боліли. Він зголоднів, промерз до кісток, голова йшла обертом, при думці про тривалий спуск усе пливло перед очима і витанцьовували чорні цятки. Фродо протер очі, але цятки не зникли. На віддалі, нижче його ніг, але вище підніжжя, у повітрі висіла хмара чорних цяток. [312]

– Знову птахи! – сказав Арагорн, показуючи туди.

– З цим тепер нічого не вдієш, – обізвався Гандальф. – Добрі вони чи лихі, чи взагалі не мають до нас ніякого відношення, треба відразу ж спускатися. Навіть на півдорозі вниз нас може наздогнати новий снігопад!

Холодний вітер обтікав мандрівників, коли вони, обернувшись спиною до перевалу Багряного Рогу, стомлено попленталися униз по схилу. Карадрас мав торжествувати: він переміг.

Розділ 4 МАНДРИ В МОРОЦІ

Знову був вечір, і мутне світло швидко згасало, коли вони зупинились на ночівлю. Усі дуже втомилися. Гори ледве проглядали крізь морок, що швидко густішав; дув холодний вітер. Гандальф наділив усіх ще по ковтку рівенделлського питва; коли поїли, він скликав раду.

– Певна річ, йти далі цієї ночі ми не можемо, – сказав він. – Штурм Багряного Рогу дістався нам нелегко, й треба трохи відпочити.

– А куди ми підемо потім? – спитав Фродо.

– Шлях наш, як і раніше, перед нами, мета не досягнута. Вибір один: йти вперед – або повернутися до Рівенделлу.

Обличчя Піна помітно посвітлішало при згадці про Рівенделл, вони з Меррі обмінялися радісними поглядами. Але Арагорн і Боромир залишились незворушними, а Фродо спохмурнів.

– Я хотів би повернутися туди, – промовив він. – Але ж це соромно – повертатися без бою, якщо тільки ми не вичерпали вже усі шляхи!

– Ти маєш рацію, Фродо. Повернутися – означає визнати поразку, а далі чекати краху – повного та остаточного. Якщо ми зараз повернемося до Рівенделлу, Перстень там і залишиться – повторити вилазку нам не вдасться. Рано чи пізно Рівенделл опиниться в облозі й після недовгих гірких днів боротьби впаде. Примари Персня – жахливі супротивники, але вони – лише тінь тієї сили та жаху, якими наділить їх Перстень Влади, повернувшись до рук їхнього володаря!

– Тоді треба йти далі, якщо є куди, – зітхнув Фродо. [313]

Сем знову спохмурнів.

– Є один придатний шлях, – сказав Гандальф. – Я думав про нього з самого початку, ще коли ми готувались до походу; але дорога та малоприємна, і я не згадував про неї раніше: Арагорн був проти і хотів хоч би спробувати подолати перевал.

– Ну, якщо там гірше, ніж на Багряному Розі, то вже дійсно має бути моторошно, – сказав Меррі. – Але краще вже відразу дізнатися про все найгірше!

– Шлях цей веде до Морійських копалень, – сказав Гандальф. Гімлі стрепенувся, в очах його запалав вогник. Всіх інших при цьому імені охопив страх. Навіть для гобітів воно було овіяне легендарним жахом.

– Дорога до Морії є, – сказав Арагорн похмуро, – але чи знайдеться дорога з Морії?

– Зловісне ім'я, – сказав Боромир. – Не бачу необхідності йти туди. Якщо неможливо перейти гори, можна піти на південь, до Роханського проходу, де живе дружній народ – тобто так, як я йшов сюди. Можна ще перейти за Ізену, дістатися узбережжя, Лебенніну, а звідти – до Гондору, з моря.

– Під час твого походу на північ багато чого змінилося, Боромире. Хіба ти не чув про Сарумана? Мені ще доведеться зіткнутися з ним до кінця нашої історії. Але Перстень по можливості не повинен наближатися до Ізенгарду. Доки ми супроводжуємо Хранителя, Рохан для нас не існує. А щодо обхідного шляху – він неприйнятний за часом. Цілий рік пробиратися безлюдними, незаселеними землями – і навряд чи безпечними. За ними пильно стежать і Саурон, і Саруман. Прямуючи на північ, ти був у очах Ворога лише випадковою особою, його хвилював тільки Перстень. Але тепер ти належиш до Хранителів Персня, і бути

тобі під одною загрозою з нами, поки не розпрощаємось. І з кожною милею, пройденою на південь під відкритим небом, небезпека зростатиме. Неприхована спроба перейти гори могла нам лише нашкодити. Якщо ми не зможемо сховатися і сховати свої сліди, надії на успіх мало. Тому я і раджу йти не через гори, не навколо гір, але під ними. У всякому разі, такого ходу Ворог чекає від нас в останню чергу.

– Ми не знаємо, чого він чекає, – сказав Боромир. – Може, він стежить за всіма дорогами, навіть малоїмовірними. Тоді увійти у Морію те саме, що потрапити у пастку, [314] анітрохи не краще, ніж відкрито стукати у Чорний Замок. Морія – недобре ім'я...

– Про що ти кажеш! Порівнювати Морію з фортецею Саурона можна лише через незнання! – перервав його Гандальф. – З нас я один був у підземеллях Чорного Володаря, та й то у його тимчасовому й малому володінні, Дол-Гулдорі. Ті, хто входить у ворота Барад-Дура, не повертаються. Але я не повів би вас до Морії, якби не розраховував вийти. Туди могли проникнути орки, і це обернеться проти нас, згоден. Однак орки Імлистих Гір переважно були розсіяні й знищені в Битві П'яти військ. Орли бачили, як орки збираються знову, стягуються здалеку, але можна припустити, що до Морії вони ще не сунулися. Зате є якась надія зустріти гномів і самого Баліна, сина Фундіна, десь у підземних палатах їхніх пращурів. Потреба примушує нас йти саме так!

– Я піду з тобою, Гандальфе! – сказав Гімлі. – Піду й побачу чертоги Даріна, що б там на нас не чекало – якщо тільки ти зможеш знайти давно замкнені ворота.

– Добре, Гімлі! Радий це чути. Ми разом пошукаємо схований вхід і разом увійдемо. У томських лабіринтах гнома важче збити з пантелику, ніж ельфів, людей чи гобітів. Але я вже бував у Морії. Коли зник Траїн, син Трора, я довго розшукував його там, пройшов Морію наскрізь і, як бачите, живий!

– І я теж ходив туди одного разу, – сказав Арагорн тихо, – з боку Маревної долини, і вийшов, але намагаюсь про це не згадувати. Погано там, і вдруге йти туди мені якось не хочеться.

– А мені й уперше! – сказав Пін.

– Та й мені теж, – пробурмотів Сем.

– Ясна річ! – сказав Гандальф. – Кому ж захочеться? Але питання стоїть так: хто вирушить за мною?

– Я! – живо відгукнувся Гімлі.

– Я піду, – похмуро вимовив Арагорн. – Ти пішов за мною, і я мало не погубив загін під снігом, а ти й словом не дорікнув мені. Тепер я піду за тобою – якщо тільки ти не прислухаєшся нарешті до мопс благань. Не Перстень турбує мене зараз і не доля загону, а ти один, Гандальфе. І я кажу тобі: якщо ступиш на поріг Морії – бережися!

– Я йти туди не бажаю, – сказав Боромир, – але якщо всі вирішать інакше... А що скажуть Леголас та напіврослики? Хранитель Персня ще теж не висловив своєї думки!

– Мене до Морії не тягне, – зізнався Леголас. [315]

Гобіти мовчали. Сем дивився на Фродо, а той нарешті заговорив:

– Йти до Мори я боюсь. Але я також не хочу й нехтувати порадою мага. Прошу відкласти рішення до ранку. Ми легше зважимося піти з Гандальфом при вранішньому світлі, ніж зараз, у цій крижаній темряві, під завивання вітру!

Усі замовкли й задумалися. Вітер сичав між скель і дерев, і в безлюдних нічних просторах лунало тужливе завивання.

– А вітер-бо виє по-вовчому! – зауважив раптом Арагорн. – Це орки спустилися західними схилами!

– Чи варто тоді чекати ранку? – сказав Гандальф. – Усе, як я казав: полювання почалося! Навіть якщо доживемо до світанку, хто схоче тепер пробиратися вночі на південь з вовками, що йдуть по п'ятах?

– А чи далеко до Морії? – запитав Боромир.

– До воріт на південний захід від Карадрасу близько п'ятнадцяти миль пташиного польоту, а вовчого бігу – всі двадцять, – похмуро відповів Гандальф.

– Тоді, якщо вийде, треба вирушати на світанку. Орків поки що не видно, а вовків уже чути – а це гірше, чи не так?

– Так, – сказав Арагорн, пробуючи, чи легко виходить меч із піхов. – Та тільки де вовки підвивають, туди й орки прибігають.

– Треба було слухатися Елронда, – прошепотів Пін Семові. – Я тут ні на що не придатний. Не в Бандобраса Бичого Рика я вдався – від виття цього в мене геть уся кров холоне. У житті нічого подібного не відчував...

– У мене душа в п'ятах, майстре Піне, – зізнався Сем. – Але ми поки що не з'їдені, і з нами тут міцні хлопці. Яка б доля не судилася старому Гандальфові, готовий закластися, що це не вовчий шлунок!

Щоб легше було оборонятися, загін піднявся від підніжжя горба, де вони відпочивали, на вершину. Її вінчав гайок старих, скарлючених дерев, обведений колом з валунів, які лежали врозкидку. Усередині цього кола вони розпалили вогнище – темрява й тиша все одно не завадили б зграї вовків почути їх.

Мандрівники розташувалися коло багаття й усі, крім вартових, забулися міцним сном. Бідолашний поні Білл, захований під деревами, дрижав та потів. Виття вовків чулося [316] з усіх боків, то ближче, то далі. У мертвій тиші ночі по краю горба раз у раз миготів полиск хижих очей. Звірюки підібралися вже до кам'яного кільця. В отворі між каменями зупинився величезний вовк. Витріщившись на сплячих, він раптом видав крижане виття, наче скликаючи зграю.

Гандальф підвівся й зробив крок уперед, здійнявши патерицю.

– Слухай, Сауронів собако! Тут Гандальф. Біжи, якщо тобі дорога твоя підла шкура! Я підпалю тобі й піку, й хвіст, якщо зробиш ще хоча б крок!

Вовк загарчав і стрибнув. У ту ж мить заспівала тятива Леголасового лука. Зогидним верещанням вовк упав на землю; ельфійська стріла прошила йому горлянку. Очі, які щойно горіли в темряві, одразу ж погасли. Гандальф та Арагорн відійшли від вогнища, але горб спустів; темрява мовчала, виття припинилося, було чути лише зітхання вітру.

Ніч наближалася до кінця, й щербатий місяць хилився на захід, змигуючи поміж розтріпаних хмар. Величезна зграя уоргів, крадучись, скупчилася навкруги горба і тепер пішла на стоянку Хранителів з усіх боків.

– Киньте хмизу до багаття! – крикнув Гандальф гобітам. – Спиная до спиною! Мечі наголо!

Вогонь здійнявся, отримавши свіже паливо. Стало видно, як сірі тіні лавиною сунуть через кільце каменів. їм не було кінця. Арагорн простромив мечем одного з вожаків. Боромир стяг голову іншому. Поруч із ними Гімлі, твердо впершись міцними ногами в землю, орудував сокирою. Дзвеніла тятива лука.

У мерехтінні світла Гандальф раптом якимось виріс, здійнявся великою грізною тінню, наче статуя стародавнього героя. Вихопивши з вогнища палаючу вуглину, він налетів на вовків. Ті відсахнулися. Високо в повітрі пролетіла вуглина й раптом зблиснула, мов сліпуча блискавка, і голос мага заgrimів, наче грім:

– Наур ен адрайт аммен! Наур дан інгаурот! Почулося ревіння й тріскотіння, і найближче дерево раптово спалахнуло вогняними квітами. Полум'я стрибнуло з його верхівки на сусідні дерева. Увесь горб охопило коло сліпучого світла. Мечі й кинджали Хранителів сяяли. Остання стріла Леголаса загорілася в польоті й, палаючи, встромила в серце велетня-вовка. Зграя пустилася навітіки. [317]

Потроху вогонь вщух, осипався іскрами й попелом. їдкий дим вився над обгорілими пнями й збирався над горбом у першому непевному світлі світанку. Нападники більше не з'являлися.

– Ну, що я вам казав, майстре Піне? – радів Сем, укладаючи свого меча до піхов. – Вовкам він не по зубах! Ось це вже, скажу я вам, було дивовижне видовище! Мені заледве маківку не обпало!

Коли зовсім розвиднілося, ніяких слідів вовчого нападу не знайшлося – жодного

мертвого тіла. Про битву нагадували лише згорілі пні та розкидані стріли Леголаса. Усі вони були цілі, лише від одної лишився наконечник.

– Як я й побоювався, – сказав Гандальф, – це не звичайні вовки, які полюють заради поживи. Давайте швидко поїмо й підемо звідси!

У той день погода знову змінилася, наче за чиясь волею: тепер, коли Хранителі відступили від перевалу, був потрібний уже не сніг, а добре освітлення, щоб здала роздивитися навіть найглухіші куточки. За ніч вітер перейшов з північного на північно-західний і вщух. Хмари попливли на південь, відкрилося високе синє небо. Коли загін стояв на схилі горба, готовий вирушати, бліде сонце освітило вершини гір.

– Нам треба дістатися до воріт завидна, – сказав Гандальф, – інакше можемо взагалі не дістатися. Іти недалеко, але шлях може видатися звивистим – Арагорн мало ходив цими місцями, а я був біля західної стіни Морії лише одного разу, і то давно. Он там вона лежить, – він указав на північний схід, де гори різко обривалися. В далечині ледве вгадувався ряд голих стрімчаків, а посеред них – найвищий, сірий, наче стіна. – Коли ми спустилися з перевалу, я повів вас на південь, а не до тієї точки, звідки ми починали, як ви, ймовірно, уже помітили. І правильно зробив, бо тепер наш шлях на кілька миль коротший, а нам-бо треба поспішати. Рушаймо ж!

– Не знаю, на що й сподіватися, – невесело сказав Боромир. – Чи знайде Гандальф те, що шукає, чи, підійшовши до скель, ми вткнемося в ворота, зачинені назавжди? Будь-який вибір поганий, і, найпевніше, ми опинимося затиснутими між неприступною стіною й вовками! Гарзд, пішли!

Тепер попереду, з магом, ішов Гімлі – так хотілося йому якнайшвидше потрапити до Морії. Удвох привели [318] вони загін назад до гір. Єдину стародавню дорогу до Морії із заходу було прокладено за течією невеликої річки – Сіраннони, яка починалася біля підніжжя стрімчаків недалеко від воріт. Але чи то Гандальф збився зі шляху, чи то місцевість за останні роки змінилась – ріки на належному місці, лише за кілька миль на південь від місця їхньої ночівлі, не знайшлося.

Наближався полудень, а загін усе плентався, спотикаючись, пустищем, засипаним рудим камінням. Ніде не блищала, не шуміла вода – висохлий бурий ґрунт. Ніде ні живої душі, навіть – жодного птаха в небі. Настрій упав; що принесе ніч, якщо наздожене посеред цих загублених земель, кожен намагався не думати.

Гімлі від нетерпіння випередив усіх і раптом, видершись на пагорб, зупинився й замахав руками. Підбігши до нього, мандрівники побачили внизу вузький і глибокий жолоб – порожнє річище. Давно висохла остання цівка води, оголилися білі камені в червоних плямах; але берегом звивалася стежина, сильно зрита й ледь помітна між зруйнованих стін і протнутих плит стародавньої бруківки.

– Ага! Нарешті! – сказав Гандальф. – Тут текла Сіраннона, або інакше Воротарка. Шумлива була річка й швидка. Куди поділася вода, гадки не маю. Ходімо! Ми дуже затрималися – треба поспішати!

Усі в загоні втомилися, збили ноги, але вперто крокували нерівною, звивистою стежиною миля за милю. Сонце почало хилитися на захід. Зупинилися живохватом попоїсти й пішли далі. Попереду відкривалися складчасті, наче нахмурені, гори, але дорога йшла глибокою лощиною, і було видно лише найвищі піки далекої східної гряди.

Нарешті дорога зробила закрут. Спочатку вона відхилилася на південь, між сухим річищем та крутояром ліворуч, а тепер знову пішла прямо на схід. Обігнувши кут, мандрівники побачили перед собою невисоку, всього сажнів п'ять, скелю із зубчастим ламаним верхом. Звідти широкою ущелиною, яку, мабуть, вибило колись сильним водоспадом, стівав тонкий струмочок.

– Дійсно, все змінилося! – здивувався Гандальф. – Але місце без сумніву те саме. На що перетворився Каскад! Біля нього, якщо не помиляюсь, були сходи, вирубані в скелі, але головна дорога відходила ліворуч і кількома петлями піднімалася на пласку вершину. Там Сіраннона [319] текла неглибокою ущелиною, а дорога тяглася вздовж ріки аж до самих

воріт Морії. Ну, подивимося, що там зараз! Вони легко розшукали кам'яні сходи, і Гімлі жваво пострибав ними вгору; Гандальф та Фродо піднялися слідом. Наверху їм стало зрозуміло, чому висохла Воротарка: перед ними лежало темне стояче озеро. Ані золотий захід сонця, ані прохолодне небо не відбивалися в його каламутному дзеркалі. Обвал перекрив Сіраннону, і вона запрудила долину.

За похмурими водами височіли суворі стрімчаки, мертвотно-матові у тьмяному світлі – остання, нездоланна перешкода. Ані натяку на ворота чи двері, ані шпарини, ані розколини не побачив Фродо в похмурій кам'яній стіні.

– Цей є стіни Морії, - сказав Гандальф. – Дорога з Холліну впиралася саме в ельфійські ворота. Нею ми й ішли, але зараз тут ходу немає; гадаю, ніхто з нас не забажає перепливати ці темні води наприкінці дня. Від них тхне нездоров'ям, нечистою...

– Отже, пошукаємо обхід з півночі, - сказав Гімлі. – Перш за все пройдемо головною дорогою й подивимося, куди вона приведе. Все одно наш поні не подолав би ці сходи, ми й до озера б не дісталися.

– У будь-якому разі ми не можемо тягти бідолашну тварину в підземелля, – сказав Гандальф. – Там темно і є місця вузькі й круті, де ми проліземо* а поні – ні.

– Бідолашний Біллі т зітхнув Фродо. – Про нього я й не подумав. І нещасний Сем! Уявляю, як він засмутиться!

– Поні шкода, – сказав Гавдальф; – Біля вірно служить нам, і мені важко кидати його тут напризволяще. За інших обставин я б узагалі не брав із собою чотириноного, тим більше Семового улюбленця. Адже я з самого початку побоювався, що доведеться йти сюди...

День згасав, і холодні зірки вже з'явилися високо над обрієм, коли Хранителі, поспішаючи з усіх сил, видерлися нагору і зупинилися на краю озера. Завширшки воно не мало й півмилі, а довжину визначити не вдалося: південний кінець приховували сутінки, а північний видно було приблизно на півмилі від них, і між каменистим обрізом долини та крайкою води залишалася вузька смужка землі. Нею й вирушили мандрівники: місце, куди прямував Гандальф, знаходилося на другому березі, і дістатися до нього можна було, лише обігнувши озеро. Отже, доводилося пройти ще близько двох миль, а потім шукати ворота. [320]

У північному кутку озера шлях заgonу перетнула вузька затока з гнилою, зеленою водою. Вона нагадувала слизьке щупальце, яке тяглося до гір. Гімлі хоробро ступив у воду й виявив, що там неглибоко, ледве до кісточки. Усі пішли слідом за ним – по одному, обережно: під водоростями ховалися слизькі, наче жирні, камені й мулке дно. Фродо так і пересмикнуло від огиди, коли каламутна рідота торкнулася його ніг.

Сем, який замикав вервечку, уже вивів поні на сухий ґрунт, і раптом позаду наче риба заграла, плюхнулась з присвистом у мертву воду. Усі миттєво обернулися, але побачили лише брижі на воді: великі кола, чорні в слабкому світлі розходилися звідкись з середини озера. Потім забелькотіли, здіймаючись, бульбашки, і все стихло. Темрява густішала, останні промені сонця гаснули в хмарах.

Тепер Гандальф ішов дуже швидко, і Хранителі намагалися не відставати. Смужка суходолу між озером та стрімчаками була вузька, подекуди не ширша за двадцять кроків, і геть уся завалена камінням, уламками скель; але вони спромоглися пробратися, притискаючись до стрімчаків і тримаючись подалі від води. За милю на південь появились залишки густих заростей падуба або живоплоту, що колись облямував дорогу затопленою долиною: на мілководді гнили поламани стовбури та мертве віття. Але ближче до стрімчаків уціліли два міцних, живих дерева; таких великих падубів Фродо і не бачив, й уявити не міг. Їхне могутнє коріння простяглося до самої води. Коли на них дивилися здаля, зі сходів, вони здавалися просто кущиками під навислою стіною, але тепер здіймалися над головами мандрівників, темні, жорсткі, мовчазні, як прибрамна варта, і тінь від густого гілля приховувала стовбури.

– Ми нарешті на місці! – оголосив Гандальф. – Тут закінчувалась дорога з Холліну. Падуб-гостролист був символом цієї країни, і ельфи насадили його, Щоб позначити межі

своїх володінь, бо Західні ворота пробрили спеціально для сполучення з Морією. У ті щасливі часи народи ще, бувало, дружили між собою, навіть гноми й ельфи...

– Ця дружба перервалася не з вини гномів, – сказав Гімлі.

– А я не чув, щоб винні були ельфи, – заперечив Леголас.

– А я чув і те, й інше, – втрутився Гандальф. – І судити нікого зараз не збираюсь. Та хоча б ви двоє, Гімлі й Леголасе, [321] будь ласка, не сперечайтесь й допоможіть. Ви мені потрібні обидва. Ворота закриті й приховані, чим швидше ми їх знайдемо, тим краще. Ніч насувається! А ви, – додав він, повернувшись до інших членів загону, – приготуйтеся поки що до подорожі Морією. З нашою конячкою ми, на жаль, маємо розпрощатися. Теплі речі майже всі можна залишити – ані під землею, ані, якщо пощастить, на південному боці вони нам не знадобляться. В'юки з поні потрібно зняти, у першу чергу провізію й бурдюки з водою, і поділити на всіх.

– І ми залишимо старого Білла одного в цьому дикому місці, пане Гандальфе? – обурився Сем. – Я цього не допущу, й все тут. Після всього, що ми разом пережили, і все таке!

– Мені самому дуже шкода, Семе, – сказав маг, – але тобі навряд чи вдасться зтягти Білла всередину, до віковичного мороку Мори. Доведеться обирати між Біллом та Фродо!

– Та він піде за паном Фродо й до драконового лігва, якщо я його поведу! – запротестував Сем. – Це ж убивство – кинути його тут, на поживу вовкам!

– Думаю, до вбивства не дійде, – Гандальф поклав руку на голову поні й тихо сказав: – Ступай, друже, з моїм напученням. Ти розумна тваринка, та ще багато чому навчився в Рівенделлі. Пробирайся туди, де росте трава, а зможеш – то повернися до дому Елронда! Отож-бо, Семе: у нього такі ж шанси врятуватись від ворогів і повернутися додому, як і у нас самих...

Сем тужливо гладив поні і не відповів. Білл, наче розуміючи, що відбувається, потягнувся до Сема й ткнувся носом у його вухо. Сем розридався. Обливаючись сльозами, він став смикати реміні, стягувати торби зі спини поні й кидати їх на землю. Інші заходилися перебирати речі, відкидаючи непотрібне й розподіляючи необхідне по частинах.

Закінчивши роботу, вони поцікавилися, чим зайнятий Гандальф. А він, судячи з усього, нічого не робив: стояв між двох дерев, витріщившись на кам'яну стіну, наче бажаючи пробуравити її поглядом. Гімлі походжав, простукуючи камінь сокирою. Леголас притулився до стіни, намагаючись щось почути.

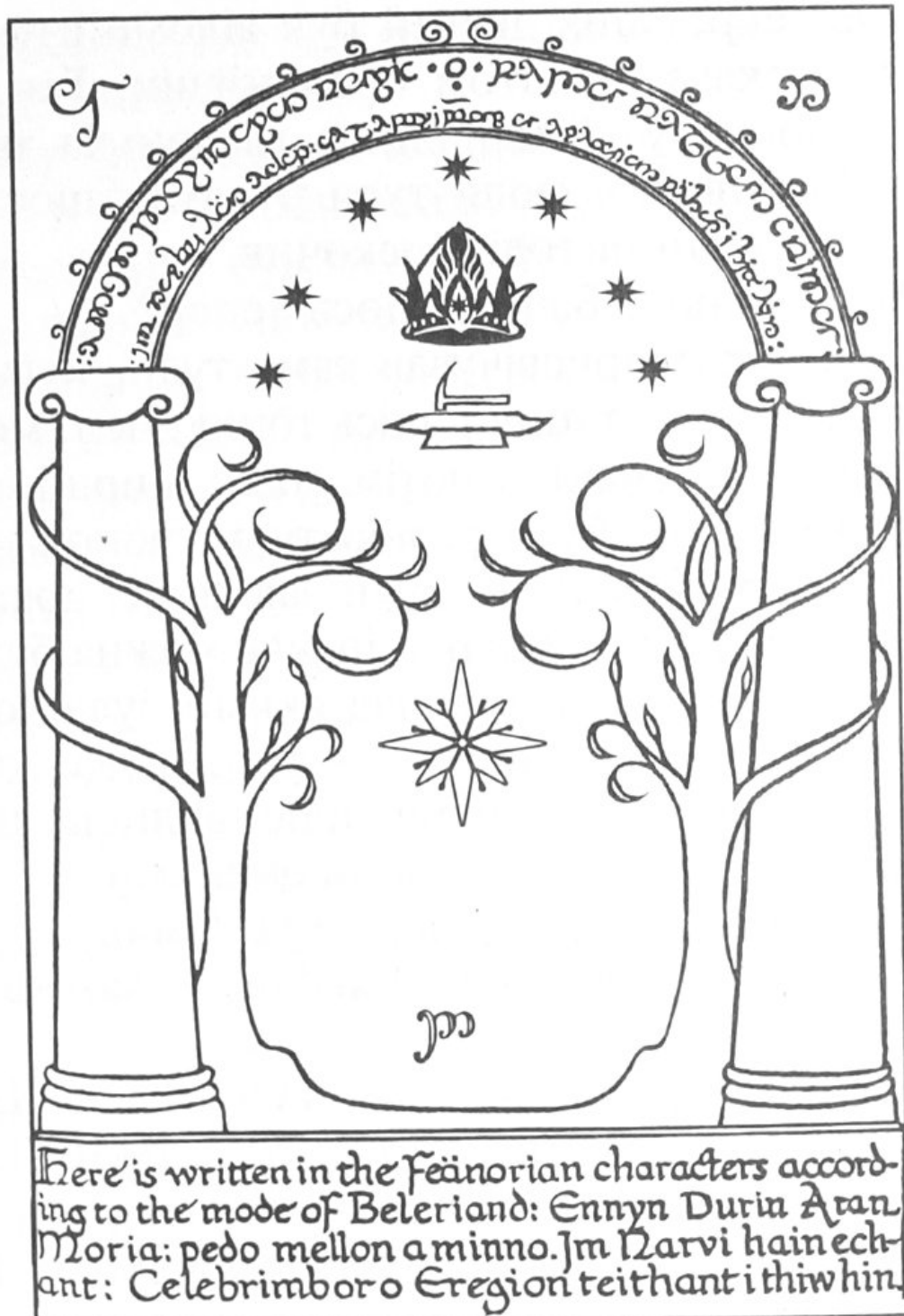
– Ну, ми всі готові, – сказав Меррі, – а де ж вхід? Я щось нічого не бачу. [322]

– Коли гномські ворота закриті, їх не бачить ніхто, – пояснив Гімлі. – Навіть самі майстри не знайдуть їх і не відчинять, якщо забудуть секрет...

– Але ж ці ворота гноми від інших не ховали, не вважали секретними! – раптом стрепенувся Гандальф. – Світ поки що не перевернувся, і той, хто знає, що шукати, знайде!

Точно посередині між чорними плямами тіні від дерев стіна була зовсім гладкою. Гандальф заходився обмацувати її руками, ледве чутно бурмочучи якісь слова, потім відступив на крок і сказав:

– Дивіться! Ви й зараз нічого не помічаєте? Місяць висвітив сіру поверхню, але спочатку нічого не було видно. Лише поступово там, де маг торкався каменя, стали проступати слабкі лінії, наче бризнули тоненькі прожилки срібла. Спершу вони були не товщі за павутинку і ледь виблискували там, де на них падало місячне сяйво, але ставали все ширшими й яскравішими, поки нарешті малюнок не проявився цілком. Нагорі, куди ледве дотягнувся Гандальф, окреслилася арка, вкрита в'яззю ельфійських письмен, нижче можна було розрізнити молот і ковадло під короною та сімома зірками, хоча лінії подекуди стерлися або вищербилися; ще нижче два дерева, кожне під місячним серпом. А яскравіше за все сяяла, точно посеред воріт, велика зірка з багатьма променями. [323]

- Це емблема Даріна! – вигукнув Гімлі.
- І Дерево нольдорів! – підхопив Легелас.
- І зірка Феанора, – додав Гандальф – їх написано ігільдином, сполукою, що відбиває тільки місячне й зоряне сяйво; він не проявляється, доки його не торкнеться той, хто знає слова, нині давно вже забуті в Середзем'ї. Дуже давно чув я їх останнього разу, і зараз довелося довго пригадувати.
- А що означає напис? – спитав Фродо, що намагався прочитати знаки на арці. – Я думав, що знаю ельфійське письмо, а цього не розберу.
- Це мова ельфів західного Середзем'я за Давніх часів. Але тут нічого істотного для нас не написано: «Ворота Даріна, повелителя Морії. Скажи слово, друже, і увійдеш». І нижче –

дрібними, ледь зрозумілими літерами: «Я, Нарві, спорудив їх. Келебримбор з Холліну написав ці знаки».

– А як розуміти: «Скажи слово, друже, і увійдеш»? – Запитав Меррі.

– Ну, це зовсім просто, – відповів Гімлі. – Якщо ти – друг, скажи таємне слово, ворота відчиняться, і ти увійдеш.

– Так, – підтвердив маг, – ці ворота найімовірніше відчиняються словом. Інколи ворота гномів можна відчинити лише в особливі дні або чієюсь певною рукою, а у деяких є замки, а навіть коли відомі час та слово, потрібен ще й ключ. Але в цих воріт ключа не було. За часів Даріна їх не вважали таємними і зазвичай тримали навстіж. Варта просто сиділа на порозі. Але коли ворота зачиняли, будь-хто міг увійти, якщо знав слово. У всякому разі, так стверджували літописи, правда, Гімлі?

– Правда. Однак саме слово ніхто не пам'ятає. І Нарві, що був найвправнішим з майстрів, і весь його рід пішли в небуття.

– Та невже ти, Гандальфе, не знаєш цього слова? – здивовано запитав Боромир.

– Ні! – відрубав маг.

Мандрівники зчудовано презирнулися; тільки Арагорн, який добре знав Гандальфа, залишився незворушним.

– Тоді навіщо було тягти нас до цієї клятої діри? – вигукнув Боромир, із здриганням озираючись на темну воду. – Ти казав, що одного разу ходив цими копальнями. Як це тобі вдалося, якщо ти не міг увійти? [324]

– На перше твоє запитання, Боромире, я відповім: так, слова я не знаю-поки що. Але незабаром дізнаюся, а там подивимося, – сказав маг, і очі його блиснули з-під брів. – Тоді ти зможеш запитувати, який сенс у моїх рішеннях. А щодо другого питання: ти сумніваєшся в моїй чесності? Чи ти вже такий некітливий? Я не входив, а виходив тут. Я йшов зі сходу. До твого відома, ці ворота відчиняються назовні. Із середини достатньо лише натиснути рукою, і ступки розійдуться. А зовні ніщо не зрушить їх, крім заклинання: їх неможливо вибити.

– Що ж ти намагаєшся робити? – запитав Пін, анітрохи не злякавшись настовбурчених брів мага.

– Стукати в двері своєю головою, Перегріне Тук, – пробурмотів Гандальф. – Але якщо це її не похитне і до мене не приставатимуть з дурними питаннями, я закляття пригадаю. Колись я знав усі заклинання мовами ельфів, людей і орків і міг би легко пригадати хоч би й цілу сотню. Але всі їх перебирати не знадобиться, і не доведеться звертатися до Гімлі за словами таємної мови гномів, якої вони нікого не навчають. Таємне Слово, які Напис на арці, було ельфійським – в цьому я не сумніваюся.

Маг знову підійшов до стіни і, злегка торкнувшись патерицею срібної зірки під зображенням ковадла, владно вимовив:

Аннос еделлен, едро хі-емман!

Феннас неготрім, ласто бет ламман!

Срібні лінії трохи поблякли, але камінь не здригнувся.

Багато разів повторював Гандальф ці слова, змінюючи порядок, вставляючи нові. Потім він спробував інші заклинання, одне за одним, промовляючи їх то тихіше, то гучніше, то швидше, то повільніше. Затим став перебирати окремі ельфійські слова. Нічого не виходило. Стрімчаки громадилися вночі, загорялися численні зірки, подув холодний вітер, а ворота Морії лишалися зачиненими.

І ще раз Гандальф наблизився до стіни і, піднявши руки, став вимовляти слова все більш гнівно й владно, і вигукнув: «Едро, едро!»), ударяючи по каменю патерицею. «Відчинись, відчинись!» – твердив він усіма мовами, що коли-небудь лунали на заході Середзем'я, потім відкинув патерицю і, замовкнувши, опустився на камінь. [325]

У цю хвилину вітер доніс здалека виття вовків. Поні Біля підстрибнув з переляку, Сем

став його заспокоювати, шепочучи щось прямо у вухо.

– Дивися, не випусти його! – сказав Боромир. – Схоже, він нам ще знадобиться, якщо лише вовки до нас не доберуться. До чого ж мені огидна ця мерзотна калюжа!

Підхопивши із землі великий камінь, він жбурнув його далеко в темну воду. Камінь зник із слабким сплеском, але в ту ж хвилину щось зашипіло, забулькотіло, поверхня води пішла колами, і кола повільно змістилися до підніжжя скель.

– Навіщо ти так, Боромире? – сказав Фродо. – І мені тут неприємно й навіть страшно, не знаю, від чого; не вовків я боюся і навіть не темряви за воротами – я боюся цього озера. Не каламуть його.

– Скоріше б ми вже звідси куди-небудь пішли! – зітхнув Меррі.

– Чому ж Гандальф так зволікає? – дивувався Пін. Гандальф не звертав на них уваги. Він сидів, схиливши голову, чи то у відчаї, чи то напружено замислившись. Смутне виття вовків почулося знову. Кола на воді все поширювалися, підбиралися ближче і кілька разів уже накочували на берег.

Зненацька маг підскочив з гучним сміхом, примусивши всіх здригнутися:

– Зрозумів! Зрозумів! Ну ясна річ! Надзвичайно просто, як і будь-яка загадка, коли дізнаєшся про розгадку!

Підібравши палицю, Гандальф став під стіною й дзвінко крикнув: «Меллон!» Зірка коротко спалахнула й згасла. На стіні безшумно проявилися обриси величезних воріт, хоча до того не було ані щілини, ані дірочки. Повільно розділилися вони посередині й стали відчинятися назовні, п'ядь за п'яддю, доки обидві стулки не торкнулися скелі. У отворі з'явилися сходинки, які круто ішли нагору, у темряву густішу, ніж ніч. Вражені Хранителі дивилися на це, широко розплющивши очі.

– Я усе ж таки помилявся, – пояснив Гандальф, – і Гімлі теж. З нас один Меррі намацав вірний шлях: таємне слово було видно – в напису на арці! Перекласти його слід було так: «Скажи слово «друг» і увійдеш». Промовляєш це слово ельфійською, і ворота відчиняються! Зовсім просто. Надто просто для знавця заклинань у наш неспокійний час. Ті дні були щасливішими... Ну, а тепер підемо! [326]

Гандальф переступив поріг і торкнувся першої сходинки. Але в цей момент події звалилися на них лавиною. Хтось ухопив Фродо за кісточку; він із зойком упав. – Поні Білл перелякано заіржав, крутнув хвостом, рвонувся геть берегом озера і миттєво щез у темряві. Сем кинувся за ним, але, почувши крик Фродо, повернувся, плачучи й лаючись. Інші, обернувшись, завмерли: вода в озері кипіла, наче від південного кінця його пливла ціла армія змії.

З води висунулося, звиваючись, довге щупальце, сяюче блідо-зеленим світлом, – це воно вхопило Фродо чіпкими пальцями за ногу й тягло до води. Сем, упавши на коліна, хлиснув щупальце своїм кинджалом.

Пальці розчепилися, Сем потягнув Фродо у ворота, кличучи всіх на допомогу. З води простягайся інші щупальця, не менше двадцяти. Темна вода клекотіла, курилася смердючою парою.

– Усі до воріт! Нагору сходами! Мершій! – крикнув Гандальф, і Хранителі, оговтавшись від заціпеніння, яке скувало всіх, крім Сема, поспішили слідом за магом увійти у ворота.

І дуже своєчасно. Сем і Фродо ледве здолали кілька сходинок, а Гандальф лише почав підніматися, коли чіпкі щупальця перетнули вузьку смужку берега й заходилися лазити по стінах та воротах. Одна така «змія» полізла через поріг, поблискуючи в світлі зірок. Гандальф зупинився й обернувся. Можливо, він підбирав слово, щоб закрити ворота, але воно не знадобилося: велика кількість кінцівок, звиваючись, схопилася за стулки воріт і з жахливою силою зачинила їх. Стулки з гуркотом зійшлися, розбудивши луну, і світло зникло. Крізь камінь доносилися глухі удари й тріск.

Сем, чіпляючись за руку Фродо, сповз на сходинку в чорній темряві.

– Бідний, бідний Білл! – промовив він придушеним голосом. – Бідолашний... Вовки,

змії!.. Змії для нього – це вже занадто. Але мені довелося обирати, пане. Я повинен був іти з вами!

Вони почули, як Гандальф спустився назад до дверей і вдарив по них патерицею. Каміння загуло, сходи задрижали, але ворота не піддалися.

– Кепська справа! – сказав маг. – Шляху назад ми вже не маємо. Залишається лише знайти вихід – по той бік гір. Судячи із звуків, зовні накидали валунів, а дерева [327] вирвали з коренем і ними заклинили ворота. Шкода – красиві були дерева, росли так довго...

– Я відчував, що: поруч є щось жахливе, з моменту, як ступив ногою у воду, – промовив Фродо. – Але хто це був чи були?

– Не знаю. Та всі ці щупальця прямували до однієї мети. Якась тварюка прокралася, а може, її вигнали з темних підгірних вод. Там, у проваллях землі, мешкають істоти більш давні й бридкі, ніж орки...

Про те, що ця тварюка, хто б вона не була, з усього загону потяглася за Фродо, Гандальф пригадувати не став.

Боромир тихо пробурмотів кілька слів, але кам'яні склепіння посирили звук до хрипкого шепоту, і всі почули:

– Провалля землі! І туди ми прямуємо, хоча я проти... Хто поведе нас тепер у цій мертвій темряві?

– Я поведу, – сказав Гандальф, – і Гімлі мені допоможе. Стежте за моєю патерицею!

Маг високо здійняв патерицю – на її кінці зайнялося слабке світло – і покрокував крутими сходами. Широкі сходи добре збереглися, рівно дві сотні сходинок; вони перейшли у склепистий коридор з рівною підлогою.

– Давайте присядемо тут, на площадці, і поїмо, якщо вже їдальні немає! – запропонував Фродо. Він уже оговтався від перенесеного переляку й тепер відчував страшний голод.

Пропозицію було схвалено всіма. Присіли на верхніх сходинках, ледь розрізняючи неясні постаті друзів у напівтемряві; після їжі Гандальф дав кожному втретє по ковтку рівевделльського питва.

– Боюсь, мирувару надовго не вистачить, – сказав він, – але Після сьогоднішніх подій без нього не обійтися. А доки дійдемо до виходу – якщо тільки нам дуже пощастить, – то й залишок увесь використаємо. Будьте обачні й з водою теж. У Морійських копальнях багато джерел та колодязів, але їх чіпати не можна. Нам може не випасти нагоди наповнити бурдюки й фляги, доки не спустимося до Маревої Долини.

– Скільки ж триватиме перехід? – запитав Фродо.

– Не могу сказати. Це залежить від багатьох причин. Але якщо правильно підемо, не заблукаємо й не потрапимо до якоїсь пастки, знадобиться три або чотири переходи. Від Західних воріт до Східних – не менше сорока миль по прямій, а шлях може й дуже кружляти. [328]

Відпочивали зовсім недовго, піднялися й вирушили. Усім хотілося подолати Морію якнайшвидше, і загін рухався ще кілька годин, борючись із сильною втомою. Гандальф увесь час ішов попереду. Патериця в його лівій руці ледь освітлювала землю у нього під ногами, а в правій він тримав свого меча, Гламдринга. За магом йшов Гімлі, очі його виблискували в слабкому світлі, коли він роздивлявся по боках. За гномом тримався Фродо; він теж витяг Жало; але леза Жала й Гламдринга не світилися і це хоча б трохи заспокоювало: адже мечі стародавніх ельфійських ковалів холодно світилися, якщо поблизу з'являлися орки. За Фродо йшов Сем, потім Леголас, молодші гобіти й Боромир. У темряві, останнім, ішов Арагорн, зберігаючи похмуре мовчання.

Коридор кілька разів повертав, а потім став знижуватися. Спуск тривав довго, але нарешті підлога знову стала рівною. Стало жарко й задушливо, однак повітря тут не застоювалося – час від часу обличчя Хранителів овівало свіжістю з ледь помітний прорізів у стінах. Їх було багато: у слабкому світлі патериці Фродо помічав сходи й арки, тунелі й коридори, що вели догори й донизу, або просто чорні провали по боках. Немислимо було сподіватися запам'ятати все це.

Гімлі мало допомагав Гандальфові, хіба що своєю стійкою мужністю. На відміну від інших він не боявся темряви. Часто Гандальф радився з ним, якщо вагався у виборі повороту, але останнє слово весь час лишалося за магом. Морійські копальні були неймовірно заплутані навіть для Гімлі, сина Глоїна, здавалося б, звичного до підземного життя. А Гандальфові згадки про давню подорож не дуже знадобилися; і все ж таки, як би не петляла в темряві дорога, він знав, куди потрібно вийти, і вмів безпомилково визначити шлях до мети.

– Не бійтеся, – сказав Арагорн. Зупинка тривала довше, ніж зазвичай; Гандальф пошепки радився з Гімлі, а інші чекали на них осторонь. – Не бійтеся! Я неодноразово подорожував з Гандальфом, хоча й не в такій темряві; а в Рівенделлі згадують ще вражаючіші його подвиги, яких і я не бачив. Якщо тут взагалі є дорога, Гандальф її не загубить, Він привів нас сюди, незважаючи на наші побоювання, він же й виведе, як би дорого це не коштувало [329] йому самому. А бачить він навіть у глуху ніч краще, ніж кішки королеви Берутіель!

І дійсно, загону пощастило з проводирем. У мішанині біля воріт вони кинули багато речей. Тепер, не маючи ані палива, ані смолоскипів, без світла, вони невдовзі потрапили б у халепу. Переходи Морії були не просто заплутані – у них траплялися колодязі, провалля; кроки викликали в них глуху луну. У стінах і на підлозі час від часу зяяли тріщини, діри; інколи їх помічали, лише наступивши на них, а найширша виявилася більше семи футів, і Пін не одразу зважився перестрибнути жакливу безодню, звідки доносився дзвін води, наче в глибинах поверталось колесо величезного млина.

– Мотузка! – бурмотів Сем. – Ну ясна річ: що забув, того й бракує!

Чим більше ставало подібних перешкод, тим повільніше пересувався загін. Здавалося, не буде кінця шляху вниз, вниз, вниз, до коренів гір. Вони втомилися безмірно, і все ж таки думки про привал не приносили втіхи. Урятувавшись від озерного чудовиська, попоївши й ковтнувши цілющого мирувару, Фродо спочатку збадьорився; але тепер глибока тривога, майже жах, знову налягла на нього. Хоча в Рівенделлі його вилікували від удару ворожого кинджала, рана не минула безслідно. Відчуття Фродо загострилися, він тепер міг розрізнити речі, раніше невидимі. Сам він помітив зміну лише зараз, виявивши, що бачить у темряві краще за всіх своїх супутників, крім Гандальфа. Та ще й Перстень на ланцюжку лежав у нього на грудях. Час від часу він важчав; Фродо відчував зло попереду і зло позаду, але мовчав і вперто крокував, міцніше стискаючи рукоятку меча.

Супутники його теж мовчали, зрідка обмінюючись поспішним шепотом. Тишу порушував лише шум їхніх власних кроків; глухе стукання чобіт Гімлі, важка хода Боромира, легка – Леголаса, м'яке, ледве чутне крокування гобітів, а далі – повільні, тверді кроки Арагорна. Варто було на якийсь час зупинитися, і все стихало, тільки слабко дзвеніла чи капала невидима вода. Але Фродо почув – хоча й не зовсім впевнено – м'яке човгання босих ніг. Воно ніколи не посилювалося й не наближалося настільки, щоб сумніви Фродо розсіялися, але, уловивши його одного разу, він уже чув його по дорозі постійно. Луною [330] це бути не могло – коли Хранителі зупинялися, човгання чулося само собою і уривалося не одразу.

Загін вступив до Морії, коли стояла ніч. Йшли кілька годин з короткими перепочинками; нарешті Гандальфа спіткало перше серйозне випробування: під широкою аркою відкривалося три проходи, усі на схід, але лівий пірнав кудись униз, правий ішов догори, а середній – прямо, гладкий, але дуже вузький.

– Я зовсім не пам'ятаю цього місця! – зізнався Гандальф, нерішуче зупинившись перед аркою. Він підніс патерицю вище, сподіваючись знайти якісь знаки чи написи, але нічого такого не було.

– Я надто втомився і вибрати не візьмуся, – сказав він, похитавши головою. – А ви, напевне, втомилися ще сильніше. Мабуть, краще нам провести залишок ночі тут. Розумієте? Тут-бо завжди темно, однак зовні місяць уже хилиться на захід, північ давно минула.

– Бідолашний Білл! – зітхнув Сем. – Де ж він зараз? Аби його хоч вовки не вхопили!

Ліворуч від арки ввижалися напівпрочинені кам'яні двері; вони легко піддалися навіть

слабкому поштовху, а за ними лежало просторе приміщення, вирубане в скелі.

– Цитьте! Цитьте! – вигукнув Гандальф, коли Пін і Меррі гайнули туди, задоволені, що можна буде відпочити в чотирьох стінах, а не у відкритому проході. – Тихіше! Не лізьте у воду, не спитавши броду. Першим увійду я!

Він обачно ступив усередину, інші потяглися вслід.

– Ну ж бо, подивіться! – одразу сказав маг, вказуючи патерицею на підлогу. Там зяяла кругла діра колодязя, а навколо валялися уламки каміння. Іржаві, розбиті ланцюги звисали в чорну безодню.

– Ось, звалився б сюди, тільки б і встиг порахувати, чи далеко до дна, – сказав Арагорн до Меррі. – Хто ж лізе вперед, маючи проводиря?

– Схоже, тут мешкала варта, що охороняла ті три проходи, – здогадався Гімлі. – Ця діра – напевне колодязь. У нього була кам'яна кришка, але вона розбита. Будьмо ж усі обережнішими в темряві!

Піна щось так і тягло до колодязя. Поки мандрівники розгортали ковдри і стелили постелі під стіною, якнайдалі від діри, він підкрався до неї й зазирнув. Прохолодне повітря з невідомих глибин дихнуло йому в обличчя. Підкоряючись [331] раптовій примсі, Лій намацав уламок каменя й жбурнув. Проминуло кілька митей, і нарешті десь далеко, у пустоті печери почулося: «бульк!» – і тут же звук, посилений і підхоплений стінками колодязя, гулко рознісся по

– Що це? – стрепенувся Гандадф- Пін зізнався у своїй витівці, і маг заспокоївся, але сильно розсердився, і Пін бачив, як блиснули його очі.

– Дурень Тук! – пробурмотів він. – Ми в небезпечному проході, не на гобітанській прогулянці! Наступного разу краще одразу кидайся сам, менше буде клопоту. А тепер посидь тихо!

Кілька хвилин нічого не було чути; потім із глибини долинуло слабке постукування: тап-тон, тап-тон – і тиша; відлуння замовкло, і знову: тап-тон, тон-тон, тад-тап, тон. Це неприємно нагадало якісь сигнали, але невдовзі звуки завмерли і більше не повторювалися.

– Присягаюся, це стукав молот! – сказав Гімні.

– Так, – відгукнувся Гандальф, – і мені це дуже не подобається. – Може, дурний жарт Піна чути ні до чого – але якщо він потурбував тих, кому б краще було дати спокій... Благаю, не роби більше нічого подібного! Хочеться все ж таки спокійно відпочити. У нагороду за молодецтво тобі, Піне, вартувати першому, – додав, маг і загорнувся в ковдру.

Пін, дуже нещасний, сидів біля входу в смоляній темряві. Весь час він озирався: чи хтось не виліз із колодязя. Йому дуже хотілося прикрити діру, хоча б ковдрою, але він боявся тепер наблизитися до неї, боявся навіть ворухнутися, хоча Гандальф, здається, заснув.

Насправді маг не спав, а просто лежав мовчки і не рухався. Він глибоко поринув у роздуми, намагаючись воскресити в пам'яті всі подробиці своєї першої подорожі до Морії та вирішити, куди йти далі. Хибний поворот міг усе погубити.

Через годину він підвівся й, підійшовши до Піна, тихо сказав:

– Притулись у куточку та поспи, малий. Ти, мабуть, хочеш спати, а в мене сну в оці немає. То давай вже я за тебе повартую.

Сідаючи біля дверей, він пробурмотів:

– Я знаю, чому мені так погано. Необхідно викурити люльку! Я не нюхав тютюну із самого ранку перед снігопадом... [332]

Останнє, що розгледів Пін, засинаючи, була темна постать старого мага, що згорбилася на підлозі, із жевріючою тріскою у вузлуватих руках. Вогонь на мить освітив його гострий ніс, і потягло тютюновим димом.

Гандальф розбудив їх через шість годин. Весь цей час, нікого не турбуючи, він вартував сам.

– І за ці години я прийняв рішення, – повідомив він. – Мені не подобається вигляд середнього проходу, не подобається запах лівого – якщо лише я в чомусь розбираюся, там унизу повітря затхле. Підемо правим коридором. Нам час підніматися.

Вісім годин, не враховуючи двох коротких зупинок, вони йшли вперед у темряві. Нічого не траплялося, нічого не було видно й чути, крім слабого вогника, що стрибає, наче світлячок, попереду загону, на патериці мага. Обраний ними коридор невпинно йшов угору. Наскільки можна було судити, він вигинався великою дугою, і чим вище, тим ширшим та просторішим він ставав. Ніяких бічних ходів, у рівній підлозі – ані вирви, ані тріщини. Вочевидь, у давні часи ця дорога вважалася важливою, і нею можна було йти швидше, ніж напередодні.

Так пройшли близько п'ятнадцяти миль по прямій на схід, а якщо рахувати точно – і всі двадцять, або й більше. У міру того, як вони підіймалися, Фродо ставало легше; однак йому все ще було неспокійно, і час від часу він уловлював далеко позаду... ні, не луну, а звук чийось кроків.

Сили гобітів вичерпувалися, і всі вже думали про привал та відпочинок, коли стіни обабіч раптом зникли. Мабуть, коридор влився до якогось широкого простору. Позаду залишилось тепло, а попереду, у темряві, відчувалася прохолода. Загін зупинився, і всі стривожено збилися до купки. А Гандальф був задоволений:

– Я правильне обрав шлях. Ми нарешті потрапили на житловий ярус, і Східні ворота мають бути вже недалеко. Але ми забралися надто високо, набагато вище воріт, якщо я не помиляюся. Судячи з повітря, тут велика зала. Ризикну засвітити яскравіший вогник!

Він махнув патерицею, і вгору злетів спалах, яскравий, мов блискавка. Захилиталися тіні, високо над головами виявилось склепіння, що спиралося на довгий ряд міцних кам'яних колон, які ділили навпіл величезну порожню залу; чорні стіни, відполіровані і гладкі, мов скло, зблиснули відбитим світлом. Окреслилися ще три ходи, три темних [333] арки; одна – східна, прямо, і дві бічних. Але світла вистачило ненадовго.

– Більше я поки що нічого не зроблю, – сказав Гандальф. – У горі колись пробили великі вікна і світлові колодязі аж до самої поверхні. Я думаю, ми вже досягай цих ярусів, але надворі знову ніч, і неможливо стверджувати напевне. Якщо я маю рацію, вранці у вікнах з'явиться світло. Але до того часу краще не йти далі. Відпочинемо, якщо зможемо. Адже ми ще не знайшли виходу, а шлях до Воріт, униз, ще не близький.

Хранителі провели цю ніч у великій печерній залі, притулившись у кутку, куди не сягав протяг, що безперервно віяв зі східної арки. Мовчазність і безлюддя вирубаних у породі зал, нескінченність заплутаних сходів і коридорів пригнічували їх. Найдикіші вигадки, найтемніші чутки, що інколи доходили до гобітів, не йшли ні в яке порівняння із справжнім жахом і величчю Морії.

– Безліч гномів тут, очевидно, жила колись, – сказав Сем, – і кожен мав років п'ятсот працювати впертіше за борсука, щоб вирити таке в твердій породі, га? Навіщо? Невже вони мешкали у таких темних норах?

– Це не нори, – виправив Гімлі, – а місто, гномські печери. У давні часи тут було багато світла та пишноти, у нас про це й досі співають.

Гном підвівся і, дивлячись у темряву, почав співучим, низьким голосом, і луна відбилася від склепіння:

Ще світлий Місяць плям тоді не знав,
Коли з каміння першим Дарін встав –
Коли ще був зеленим юний світ.
Й, підвівшись, він один пішов на схід...

Він йшов крізь гори та уздовж річок,
Він пив – був недоторканим струмок,
До Вод Дзеркальних він простяг долонь –
І діамантів спалахнув вогонь,

Що був живою зіркою в імлі,
Й засяяв ясно на його чолі
Світ ясным був у світлі Давні Дні,
Ще не сховались в темній глибині

Могутні Гондолін і Нартотронд,
Співав свої пісні лісний народ, [334]
І не очікував ніхто кривавих літ –
В День Даріна добру належав світ.

Він був – Король печер, і в тверді скал
Стояв його величний тронний зал,
Де друзям прикрашали сріблом шлях,
А браму зачиняв таємний знак,

Де скрізь світив кришталь, а кожний крок
Був повним світла Сонця і Зірок.

У кузнях молот бив, співав метал,
Блищала сталь шоломів та забрал,
Іскрив в пітьмі важкий точильний круг,
І втома не торкалась сильних рук,

На срібній лусці металевих лат
Спалахував опал і діамант,
І сяйвом Місяця світили у ночі
Нагрудники, сокири та мечі.

Ще Даріна народ невтомним був,
І з-під землі тоді ще кожен чув
Чарівний спів й веселий арфи дзвін,
Й лунали труби з брами навздогін.

Старіють гори, посинішав світ,
Вогонь у кузнях згас і попіл зблід,
Притихнув дзвін, замовкли арфи знов,
В чертогах Даріна притулок Страх знайшов,

Тепер в пітьмі гробниць панує сум,
У Морії, у царстві Казад-Дум.

Та все одно жеврїтимуть на дні

Дзеркальних Вод коштовні ті вогні,
Аж доки світ побачить знов весну,
І Дарін не прокинеться від сну.*

*** Переклад С. Бондаренко.**

– А мені подобається! – заявив Сем. – От би вивчити: «У Морії, у царстві Казад-Дум...» Але якщо знати, які тут світили лампи, то сутінки здаються ще нестерпнішими. І десь тут ще лежать гори скарбів?

Гімлі мовчав. Він ще не заспокоївся від співу, і йому було важко говорити. [335]

– Гори скарбів? – повторив Гандальф. – Ні, не лежать. Орки часто грабували Морію, на верхніх поверхах нічого не залишилося. А з того часу, як гноми втекли, ніхто не наслідивався спускатися до нижніх галерей і скарбниці – їх затоплено водою... і страхом.

– Але навіщо ж тоді гноми мріють повернутися сюди? – запитав Сем.

– За мітрілом, – відповів Гандальф. – Славу Морії становили не золото й самоцвіти, іграшки гномів, і не залізо – їх робочий матеріал. Ясна річ, усе це тут було, особливо залізо; але в ньому гноми не мали потреби – усе необхідне для життя їм давала торгівля. Бо саме тут, і більше ніде, видобували морійське, або справжнє, срібло, як його іноді називали – мітріл ельфійською мовою. Гноми його називають по-своєму й ім'я тримають у таємниці. Він коштував удесятеро більше за срібло, а тепер йому взагалі ціни немає; бо на землі його майже не залишилося, а видобувати його тут не зважаються навіть орки. Рудні жили ведуть на північ, униз, до Карадрасу, у темряву. Гноми не люблять згадувати про це, але, ставши основою їхнього багатства, мітріл же їх і згубив: вони рили надто жадібно й надто глибоко, і потурбували жахливе лихо, і довелося їм тікати. Видобуту ними руду майже всю поцупили орки і піднесли як бажану данину Сауронови. Мітріл! Усі бажали володіти ним. Кувати його так же легко, як мідь, а відполірований, він блищить, як скло; гноми робили з нього речі дивовижно легкі й до того ж міцніші за гартовану сталь. На вигляд мітріл нагадує звичайне срібло, але не тьмяніє й не чорнішає із часом. Окрім усього, з нього виготовляли ітільдін, «зоряне саяво» – та сполука, якою зроблено малюнок на воротах Морії. У Більбо була кольчужка з мітрілу, дарунок Торіна. Цікаво, куди вона поділася? Мабуть, викривається пилом у Домі Метомів гобітанської столиці...

– Як? – раптом Гімлі порушив мовчання. – Кольчуга з морійського срібла? Справді королівський подарунок!

– Так, – сказав Гандальф. – Я ніколи не казав Більбо, але вона коштує більше, ніж увесь Гобітон з усім його скарбом.

Фродо промовчав, тільки просунув руку під сорочку та погладив свою кольчугу. Його вразила думка, що він мандрував увесь час із такою коштовністю під курткою. Чи знав про це Більбо? Без сумніву, добре знав. І справді королівський [336] подарунок! І тут же думки Фродо гайнули далеко від морійських підземельну Рівенделл, до Більбо, і в Торбу-на-Кручі тих часів, коли вони мешкали там удвох. Всім серцем прагнув він повернутися в ті дні, стригти лужок, доглядати квіти і ніколи не чути ані про Морію, ані про мітріл... ані про Перстень....

Розмова вичерпалася. Запала глибока тиша. Один по одному мандрівники поснули, а Фродо випало вартувати. І страх, наче цівка холодного повітря з глибин, просочився до його серця. Руки Фродо заохололи, на лобі проступив піт. Він прислухався; дві довгих години він усім своїм еством прислухався – але нічого не почув, навіть уявленого відлуння кроків. Чергування Фродо наближалось, до кінця, коли йому привиділися в темряві дві яскравих цятки, наче чийсь палаючі очі. Він здригнувся, трусонув пониклою головою. «Добрий вартувий, заледве не заснув, – подумав він. – Уже сниться...»

Він підвівся, протер очі і так стояв, витріщившись у темряву, доки його не змінив Леголас.

Фродо заснув одразу ж, як ліг, але й уві сні все тривало: неясне шепотіння й жевріючі очі, що повільно насувалися з темряви. Прокинувшись, він почув неголосну розмову своїх

супутників і відчув на обличчі слабке світло. Крізь отвір у склепінні, високо над східною аркою, проник довгий промінь; із іншого боку зали, за північною аркою, теж світилося. Фродо сів.

– Доброго ранку! – сказав Гандальф. – Бачиш, зараз дійсно ранок, я мав рацію. Ми забралися високо на східний бік Морії і ще до вечора маємо відшукати Східні ворота і побачити гладь Дзеркальної Затоки в Маревій Долині.

– Добре було б! – сказав Гімлі. – Вистачить з мене Морії, вона велична, але надто темна й страшна, і одноплемінники мої не знайшлися. Я тепер сумніваюся навіть, чи був тут Балін взагалі.

По сніданку Гандальф вирішив одразу ж рушати далі:

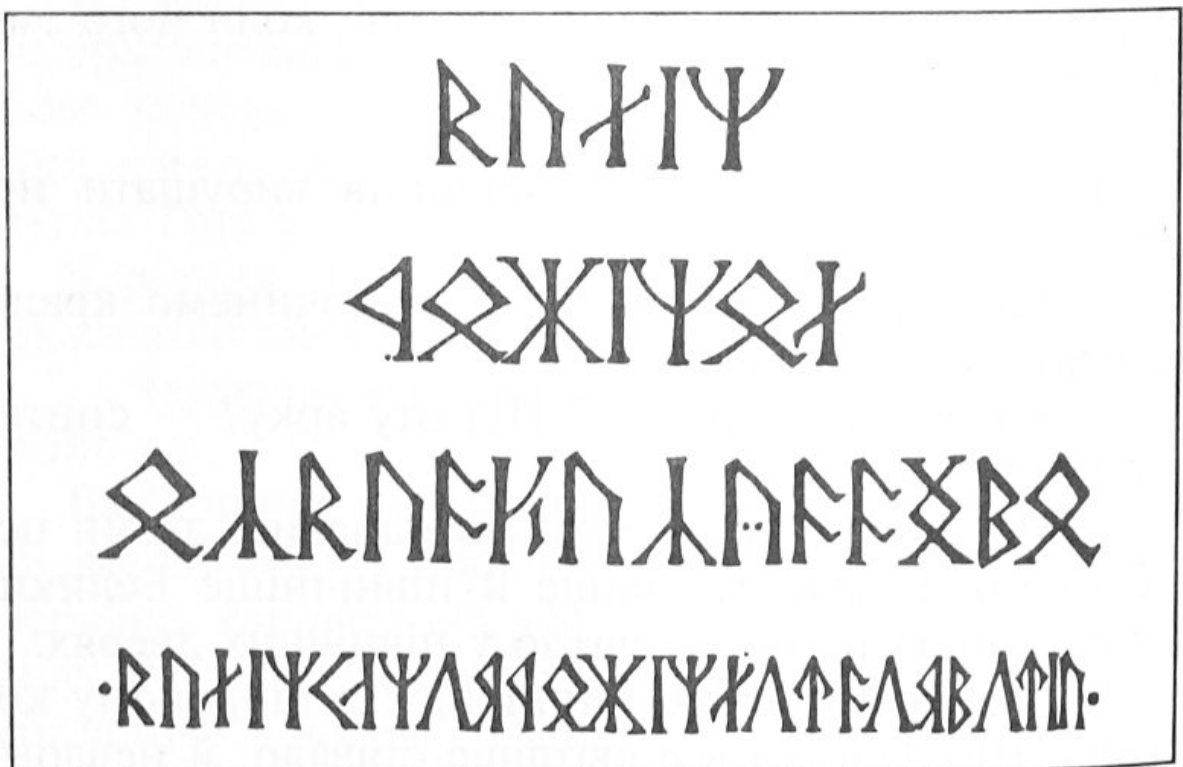
– Ми втомилися, але краще вже відпочити там, зовні. Я вважаю, ніхто з нас не схоче провести ще одну ніч у Морії!

– Авжеж, – відгукнувся Боромир. – Куди ми підемо? Під східну арку?

– Подивимось. Поки що я не впевнений, де ми. Якщо я зовсім не збився зі шляху, ми маємо знаходитися вище й [337] на північ від Великих воріт; а знайти правильну путь до них може виявитися не так просто. Східна арка, можливо, і підходить, але спочатку треба роздивитися. Давайте заглянемо за північні двері. Добре було б знайти вікно, хоча, найімовірніше, світло падає тільки зверху.

Слідом за Гандальфом усі пройшли під північну арку, у широкий коридор. Світло все посилювалося, і нарешті виявилось, що йде воно з правого боку, з напіввідкритих дверей, зовсім цілих – збереглися навіть петлі. За ними відкривалася простора кімната, слабко освітлена, але після стількох годин темряви світло здавалося сліпучим, і мандрівники жмурилися. Ноги їхні ворушили глибокий пил на підлозі й спотикалися через тверді предмети, які спочатку неможливо було роздивитися. Крізь велике вікно, з нахилом пробите в протилежній, західній стіні, далеко вгорі, синів клаптик чистого неба. Світло з вікна падало прямо на видовжену плиту посередині кімнати, близько двох футів заввишки, а на ній лежав великий куб з білого каменя.

– Схоже на гробницю, – пробурмотів Фродо і з дивним передчуттям нахилився над каменем, щоб краще розгледіти. Гандальф швидко підійшов до нього. Куб укривали глибоко вирізані руни:

– Це руни Даерона, якими в давні часи користувалися гноми Морії, – пояснив Гандальф. – Тут написано мовами людей та гномів: «Балін, син Фундіна, володар Морії».

– Отже, він помер, – сказав Фродо. – Я цього боявся...
Гімлі натяг на очі каптур і сховав обличчя. [338]

Розділ 5 МОРІЙСЬКИЙ МІСТ

Загін Хранителів мовчки стояв навколо могили Баліна. Фродо пригадав тривалу дружбу Більбо із славетним гномом, давні приїзди Баліна до Гобітону. Тут, серед темряви підгірних палат, те життя здавалося віддаленим на тисячу років і тисячі миль.

Нарешті вони отямлися й стали озиратися, сподіваючись зрозуміти, що трапилося з Баліном та його дружиною. На другому боці кімнати, під світловим колодязем, знайшлися ще двері, менші. Під обома дверима вони розгледіли тепер купи кісток вперемішку з уламками мечів, сокир, тріснутими щитами й шоломами. Траплялися й криві ятагани орків з воронованими клинками.

У стінних нішах стояли окуті залізом скрині, зламані й порожні; але поруч із розбитим на тріски віком однієї з них валялася подерта, напівопалена книга. Її рубали, протикали списами; кіптява й кров так заплямували її, що записи майже не читалися. Гандальф підняв книгу обережно, і все ж таки аркуші з тріском ламалися в нього під пальцями. Він поклав книгу на могильну плиту і довго мовчки переглядав її. Коли він обережно перегортав сторінки, Фродо й Гімлі, що стояли поруч, могли бачити, що їх списано різними почерками, рунами Морії та Дейлу, а подекуди й ельфійськими знаками.

Нарешті Гандальф підвів голову.

– Схоже, це літопис діянь народу Баліна. Мабуть, її завели, коли прийшли до Маревої Долини, приблизно 30 років тому: тут є дати, полічені від цієї події. На першій сторінці проставлено – «Рік перший, 3», тобто щонайменше двох аркушів немає. Ось послухайте! «Ми прогнали орків від великих воріт і караульного...» тут прогоріло, але, очевидно, «приміщення»; «ми вбили багатьох під яскравим»... так, здається так, «під яскравим сонцем долини. Флої вражений стрілою, а сам він убив великого...» Тут пляма, а далі: «...Флої під зеленим дерном біля Дзеркальної Заводі». Далі пара рядків не читається, потім: «Ми влаштувалися у Двадцять першій залі Північної сторони... Там є»... нерозбірливо... згадується колодязь. «Балін поставив свій престол у палаті Мазарбул».

– Літописна палата, – переклав Гімлі. – Либонь, ми в ній і знаходимось. [339]

– Ну, далі великий шматок зовсім не читається, – продовжував Гандальф, – бачу лише «золото», «сокира Даріна» і щось схоже на «шолом». Далі: «Балін тепер володар Морії». Тут, мабуть, скінчився розділ. Кілька зірочок, й іншою рукою написано: «Ми знайшли справжнє срібло» і далі слово «майстерно відкував»... а, зрозумів! «Мітріл». Останні два рядки: «...Оїна на пошуки верхніх арсеналів Третього глибинного ярусу», потім, здається, «рухатися на захід»... пляма... «до воріт Холліну».

Гандальф замовк і перегорнув кілька сторінок.

– Тут ще немало схожих записів, досить недбалих і дуже пошкоджених, – сказав він потім, – при такому освітленні я розібрати їх не зможу. До того ж багатьох сторінок бракує: тут одразу йде цифра «5», треба розуміти, рік п'ятий... Ну ж бо, подивимось... ні, занадто вже вони подрані й забруднені. Нічого не прочитаєш. На сонці вийшло б краще. Зачекайте! Ось тут щось інше: крупний, чіткий почерк, а літери ельфійські.

– Це, мабуть, рука Орі, – припустив Гімні, зазирнувши магу через плече. – Він умів писати швидко й красиво та любив ельфійський алфавіт.

– Боюсь, що цим красивим почерком йому довелося записувати сумні новини. Перше ж розбірливе слово – «скорбота», решту рядка відірвано, видно тільки «.. чора» – мабуть, «вчора». Далі так: «вчора, десятого листопада, Балін, правитель Морії, загинув у Маревої Долині. Він вирушив помилуватися Дзеркальною Заводдю, і орк, що ховався за каменем, підстрелив його. Ми вбили орка, але ще багато... зі сходу Срібною Струною». Край сторінки

поплямований, нічого не розібрати, а ось тут написано: «ми зачинили ворота» і ще: «зможемо утримати їх довго, якщо...», «жахливий», «страждати». Бідний Балін! Свій новий титул він носив лише п'ять років. Хотів би я знати, що трапилося далі, але розбиратися нам нема коли. Візьмемо останню сторінку... – він помовчав і зітхнув: – Невеселе читання! Боюся, їх спіткав жорстокий кінець. Слушайте: «Ми не можемо вибратися. Ми не можемо вибратися. Вони захопили Міст і Другу залу. Там загинули Фрор, Лоні й Налі». Наступні чотири рядки геть затерто, видно лише: «...пішли тільки п'ять днів тому». Останні рядки: «Вода підійшла впритул до Західних воріт. Житель вод утягнув Оіна. Ми не можемо вибратися. Кінець близько...» і ще: [340]

«Барабани, барабани в глибинах»... Дивно, про що це? Останні слова нашкрябано ельфійською, будь-як: «Вони йдуть!». І більше нічого нема... – Гандальф замовк і поринув у роздуми."; Усім Хранителям зробилося раптом чомусь страшно і несила залишатися в Літописній палаті.

– «Ми не можемо вибратися», – пробурмотів Гімлі. – Нам пощастило, що вода в запруді трохи опустилася і Водяний спав на південному кінці...

Гандальф підняв голову й озирнувся.

– Вони прийняли останній бій, мабуть, біля обох дверей. Але на той час їх уже небагато лишилося. Так закінчилася спроба повернутись до Морії – відважна, але нерозумна. Час ще не настав. Ну, а тепер, на жаль, нам пора прощатися з Баліном, сином Фундіна. Тут буде він спочивати, у чертогах своїх прашурів. Літопис ми заберемо і уважно дослідимо пізніше. Візьми його, Гімлі, і збережи, щоб при можливості передати Даїну. Глибокого горя завдасть йому ця повість, але він мусить прочитати її. Тепер час вирушати! Ранок уже закінчується.

– Куди ми прямуємо? – запитав Боромир.

– Назад до зали. Ми не дарма заходили сюди: я знаю тепер, де ми. Якщо тут, як казав Гімлі, Літописна палата, та зала, очевидно, – Двадцять перша з Північної сторони. Тому нам треба йти під східну арку й дотримуватися напрямку вниз і праворуч, на південь. Двадцять перша зала – це, здається, Сьомий рівень, тобто на шість ярусів вище воріт. Вертаймося до зали!

Не встиг Гандальф договорити, як раптом з глибин донісся громовий удар: «Брумм!» – і камінь під ногами мандрівників здригнувся. У тривозі кинулися вони до дверей. Брумм! Брумм! – розкотилося знову, наче чийсь величезні руки перетворили печери Морії на дивовижний барабан. Тут же, наче луна, у сусідній залі заревів великий ріг, йому відгукнулися здалеку маленькі ріжки й хрипкі крики. Почулося тупотіння багатьох ніг.

– Вони йдуть! – вигукнув Леголас.

– Ми не можемо вибратися, – відгукнувся Гімлі.

– Пастка! – крикнув Гандальф – Ех, не можна було зволікати! Ось ми й попалися, так само, як гноми до нас! Але з ними не було мене. Ще подивимося... [341]

Брумм-ррок! Брумм-ррок! – загримів барабан, і стіни затрусилися.

– Зачиніть двері та вбийте клина! – звелів Арагорн. – І не кидайте речі, доки зовсім не припече – ми ще можемо прорватися!

– Ні, – заперечив Гандальф, – не можна закупорюватися тут. Залиште східні двері відчиненими! Якщо вдасться, підемо туди!

Ще один хрипкий сигнал рога, пронизливе вищання. Тупотіння й брязкіт металу було чутно вже в коридорі. Хранителі оголили мечі. Гламдринг спалахнув блідим світлом, заблищало лезо Жала. Боромир натиснув плечем на західні двері, але Гандальф підбіг до нього:

– Стривай! Не закривай поки що! – і, розпрямившись на весь зріст, крикнув: – Хто прийшов сюди тривожити спокій Баліна, правителя Морії?

Пролунав вибух брутального сміху, наче каміння обвалилося в колодязь; його перекрив низький владний голос. Барабани в глибинах усе гриміли: брумм-рок, ррок. Гандальф метнувся до дверей і просунув патерицю у вузьку щілину. Сліпуче світло залило палату і ближній коридор. Просвистіли стріли; маг спритно відскочив убік.

– Там орки, багато орків. Є й особливо люті, рослі, з мордорського племені Уруків, і ще хтось, мабуть, великий печерний троль, а може, й не один. Вони поки що зволікають, але вийти нам не дадуть.

– А якщо підйдуть і до других дверей, кінець надії, - додав Боромир.

– Там зовні поки що тихо, – сказав Арагорн, що стояв біля східних дверей. – Сходи одразу за порогом, і точно не з'єднуються із залом. Але не варто бігти туди наосліп з погонею по п'ятах. Зачинити двері не можна – ключа загублено, замок поламано, а відчиняються вони всередину. Треба спершу якимось затримати ворога. Нехай бояться надалі Літописної палати! – похмуро закінчив він, погладжуючи долонею клинок Андріла.

У коридорі гучно затупотіли. Боромир, напружившись, зачинив двері й забив у щілину замість клина уламки мечів і шматки дощок. Хранителі відійшли на дальній кінець кімнати. Але тікати поки що не було можливості. У двері вдарили так, що вони затряслися й стали повільно відчинятися; клини вискакували один по одному. Величезна [342] лапа, темна, у зеленуватій лусці, просунулася до шпарини угорі, а знизу показалася пласка безпала ступня. Зовні стояла мертва тиша.

Боромир замахнувся й з усієї сили рубонув по вкритій лускою лапі, але меч, задзвенівши, відскочив і випав з його руки; на лезі лишилися щербини.

Раптом, на власний подив, Фродо відчув приплив гніву. «За Гобітанію!» – вигукнув він і, підскачавши до дверей, простромив Жалом огидну ногу. Чудовисько завило, нога відсмикнулася, ледь не вирвавши Жало з руки Фродо; чорні краплі з клинка впали на підлогу, задимилися. Боромир натиснув на двері й знову зачинив.

– Гобітанія відкриває рахунок! – вигукнув Арагорн. – Гобіт вміє жалити. Добрий клинок у тебе, Фродо, син Дрого!

У двері вдарили раз, потім ще й ще – били молоти, бив таран. Зі скрипінням, повільно стали вони піддаватися; щілина все збільшувалася, крізь неї пустили стріли, але вони, поцілвши в північну стіну й нікого не зачепивши, упали на підлогу. Тоді засурмив ріг, орки затупотіли і стали по одному вриватися до палати.

Скільки було ворогів, Хранителі не лічили. Орки лізли й лізли, але їх невдовзі збентежила сила опору. Двом Леголас простромив стрілами горлянки, третього, який стрибнув на могилу Баліна, зарубав Гімлі. Боромир і Арагорн поклали багатьох. Коли кількість забитих перевищила дюжину, орки з верещанням відступили, залишивши захисників Літописної палати неушкодженими, якщо не рахувати подряпини поперек лоба в Сема. Швидко присівши, він врятувався від загибелі, а сам звалив свого супротивника-орка відчайдушним ударом арнорського кинджала. І такий вогонь палав у його карих очах, що й Піскун-млинар, якби довелось йому це побачити, поспішив би забратися геть.

– Тепер час! – крикнув Гандальф. – Рушаймо, поки троль не повернувся!

Але не встигли вони відійти, Пін і Меррі не ступили ще на сходи, коли ватажок орків, величезний, майже людського зросту, у чорній броні з голови до п'ят, увірвався до Палати; за ним у дверному прорізі скупчилися його вояки. Широка пласка пика, розкосі очі палають, наче жарини, червоний язик звіщується з паші... Він розмахував довгим списом; великим щитом відбив удар Боромира, відтіснив [343] його й жбурнув на землю. Арагорн заніс меча, але орк гарчнув під його руку зі спритністю змії, що нападає, прослизнув поміж Хранителями і метнув списа прямо в груди Фродо. Спис прошив правий бік і прикував Фродо до стіни.

Сем з криком рубонув по ратищу списа, і воно зламалося. Орк відкинув уламок і схопився за ятаган, але тут на нього обрушився Андріл. Спалахнуло полум'я, шолом тріснув. Орк упав з пробитою головою. Його ватага тікала, завиваючи, під натиском Боромира й Арагорна.

А барабани у глибинах усе гриміли – друм-рок, рок; гуркіт розкочувався підземеллям.

– Час! – вигукнув Гандальф. – Зволікатимемо – загинемо. Біжіть!

Арагорн підхопив Фродо, що осів під стіною, і кинувся до сходів, підштовхуючи перед собою Меррі й Піна; інші вирушили слідом, але Леголасу довелося відтягати Гімлі силоміць:

забувши про небезпеку, гном сидів біля гробниці Баліна, схиливши голову. Боромир закрив за собою східні двері. Із скреготінням повернулися вони на петлях, але нічим було скріпити залізні кільця затвору.

– Зі мною все гаразд, – промовив Фродо. – Я можу йти. Пусти мене!

Арагорн від подиву заледве не впустив його.

– Ти не вбитий!

– Поки що ні! – сказав Гандальф. – Але зараз немає часу дивуватися! Йдіть далі, весь час униз сходами! Там зачекайте на мене, але якщо я затримаюсь, йдіть самі! Не зволікайте і обирайте шлях праворуч та вниз;

– Але не можемо ж ми залишити тебе одного захищати двері! – заперечив Арагорн.

– Робіть, як я велю! – розлючено гаркнув Гандальф. – Мечі тут більше не допоможуть. Рушайте!

У цьому проході не було вікон. У цілковитій темряві спустилися вони навпомацки довгими сходами, а потім озирнулися, але нічого не побачили, тільки далеко вгорі слабко світився вогник патериці. Маг начебто стояв на варті біля зачинених дверей. Фродо, важко дихаючи, привалився до Сема, а той обхопив його руками. Так стояли вони, вдивляючись у темряву. Фродо здалося, наче він чує нагорі неясне бурмотіння голосу Гандальфа, хоча нахилене склепіння доносило лише луну. Розібрати слова не вдавалося. [344]

Стіни підземелля ходили ходором. Раз у раз знову розкачувалися удари барабана: ррок, ррок.

Раптом на верху сходів виріс оберемок білого світла, потім почулося глухе ревіння й важкий удар. Барабани несамовито забили: дррум-рок, дррум-рок – і замовкли. Гандальф скотився сходами, ледь не поваливши друзів на землю.

– Ну, справу зроблено! – сказав він, підвівшись на ноги. – Усе, що можна було, я виконав. Але мені дістався неабиякий супротивник, важкадовелося! Гаразд, нема чого стояти тут, рушаймо далі! Якийсь час доведеться обходитися зовсім без світла – мені треба отямитись. Ходімо, ходімо! Гімлі, де ти? Підеш уперед, зі мною. А ви всі тримайтеся ближче до нас!

Хранителі, спотикаючись, пошкандибали за магом, не розуміючи, що трапилося. Барабани гриміли знову, тепер далеко й глухо, – але вони рухалися за загоном. І ніяких інших ознак погоні – ані голосів, ані тупотіння ніг. Гандальф ішов, нікуди не повертаючи: коридор вів у потрібному напрямку – вниз. Раз у раз траплялися сходинки, по п'ятдесят і більше, і в цілковитій темряві вони становили на той час головну небезпеку: розрізнити початок спуску було неможливо, аж доки нога не ступала в порожнечу. Гандальф простукував шлях патерицею, наче сліпий.

За годину вони пройшли трохи більше милі та подолали багато таких сходів. Погоні, як і раніше, не було чутно. Уже можна було сподіватися на щасливий кінець. Подолавши сьомий проліт, Гандальф зупинився.

– Стає жарко! – сказав він. – Ми вже, найімовірніше, спустилися до рівня воріт. Мабуть, треба знайти заворот-ліворуч, ближче на схід. Сподіваюсь що вихід уже недалеко. Ну й втомився ж я! Треба перепочити хвилинку, хоча б усі орки, які коли-небудь тут гасали, гналися за нами.

Гімлі взяв його за руку і допоміг присісти на сходинку.

– Що ж трапилося там, біля дверей? – запитав він. – Чи зустрів ти когось... ну, хто бив у барабан?

– Не знаю, – зізнався Гандальф. – Не знаю, хто протистояв мені. Я нічого кращого не придумав, як накласти закляття замикання. Я їх знаю багатопале для надійного замовляння потрібний час, та й тоді двері можна виламати силоміць. Я чув голоси орків і знав, що їм зовсім не важко проламати двері. Вони балакали своїм мерзотним наріччям [345] ледь зрозумілим, я вловив одне слово: «гхош», тобто «вогонь». Потім вони злякано принишкли – там, за дверима з'явилась якась страшна істота: хтось узявся за кільце і одразу відчув і мене, і моє замовляння.

Я так і не зрозумів, хто це, але з такою могутністю ніколи ще мені стикатися не доводилось. Я ледь не зламався. На мить двері вийшли з-під моєї влади й почали відчинятися! Довелося застосувати суворе веління, але двері, не витримавши надзвичайного напруження, розлетілися на тріски, щось темне промайнуло в прорізі, заступаючи світло, і мене відкинуло вниз, на сходи. Уся стіна посунулася й повалилася разом із склепінням палати.

Баліна поховано тепер глибоко, а з ним, можливо, і мого супротивника. Так чи інакше, прохід нагорі повністю завалено. Ніколи раніше я не виснажувався так, не втомлювався, але зараз усе мине. Ну, а з тобою що, Фродо? Ми дуже поспішали, а то я одразу б зізнався, як ти мене порадував, коли заговорив! Я ж бо журився, що Арагорн несе хороброго, але мертвого гобіта!

– У мене все добре, – запевнив Фродо. – Я живий і цілий, тільки забиті місця болять – дурниці!

– Хотілося б мені знати, – додав Арагорн, – з якого матеріалу створено гобітів – звідки така міцність? Якби я знав про це раніше, то розмовляв би з тобою м'якше в Бригорському заїзді! Та такий удар списом уклав би й дикого вепра!

– А ось мене, на щастя, не вклав, хоча почуваю я себе так, наче був між молотом і ковадлом, – зізнався Фродо.

Удаватися до подробиць він не став – йому навіть дихати було боляче.

– В тебе та ж сама вдача, що в Більбо, – зазначив Гандальф. – Я колись казав так про нього, але й тобі теж дано куди більше, ніж бачить око.

А Фродо подумав, чи не приховується за цими словами якийсь натяк?

Загін вирушив далі. Невдовзі Гімлі, який добре бачив у темряві, повідомив:

– Мені здається, там, попереду, світло, але не денне, а якесь червоне. Що б це могло бути?

– «Гхош!» – пробурмотів Гандальф. – Вогонь на нижніх ярусах? Невже саме це вони мали на увазі?.. Але нам нічого не лишається, як іти вперед! [346] Ще трохи, і світло беззаперечно побачили всі. Червоні відблиски лягали попереду на стіни коридору й освітлювали дорогу: вона різко йшла під ухил, під низьку арку. Звідти й пробивалося світло. Ставало жарко.

Наблизившись до арки, Гандальф знаком велів усім зупинитися, а сам пішов уперед. В обличчя йому повіяло багровим жаром. Він одразу повернувся:

– Там нові диявольські фокуси: на нас тут, либонь, чекали. Зате я визначив, де ми: на першому нижньому рівні, одразу під ворітьми. Це – Друга зала Старої Морії, і ворота близько – ліворуч від східного кінця зали, не більше ніж за чверть милі звідси. Через міст, широкими сходами, через Першу залу – і назовні. Ідіть-но сюди і подивіться самі!

За аркою відкрилася нова зала, набагато вища й довша, ніж та, де вони ночували. Загін знаходився на східному кінці; західний зникав у темряві. Посередині тягся подвійний ряд міцних колон, які були витесані подібно до дерев, чиє гілля підтримувало дах складним кам'яним переплетінням. Гладкі чорні стовбури розпливчасто віддзеркалювали вогняні відблиски. Поперек зали, під самими основами колон, зяяла широка тріщина. Над нею дрижала червона заграва, і час від часу язика полум'я облизували краї тріщини і обвивали цоколі колон. Шари чорного диму коливалися у гарячому повітрі.

– Якби ми йшли з верхніх зал головною дорогою, то опинилися б тут у пастці, – сказав Гандальф. – А так вогонь, навпаки, відділяє нас від погоні. Йдемо! Не можна гаяти часу.

Не встиг він договорити, як вдалині знову загриміло: ддррум-ррок, рок, рок. З темряви в західному кутку зали донеслося ревіння рога й крики. Ррок-рок: колони здригнулися, полум'я здійнялося вище.

– Ну, тепер остання перебіжка! – сказав Гандальф. – Якщо день нині сонячний, ми ще зуміємо врятуватися. За мною!

Він повернув ліворуч і помчав гладкою підлогою. Відстань виявилася більшою, ніж здалося на перший погляд. На бігу загін наздогнало тупотіння багатьох ніг. Почулося

пронизливе верещання: втікачів помітили. Загриміла, забрязкотіла сталь. Стріла просвистіла над головою Фродо.

Боромир засміявся: [347]

– Не на це вони чекали! Вогонь відрізав їм шлях. Ми з неправильного боку!

– Дивіться вперед! – попередив Гандальф, – Міст уже близько. Він вузький і небезпечний!

Раптом дорогу Фродо перетнуло чорне провалля невідомої глибини. Зовнішні двері виднілися за ним, у кінці зали, а перебратися можна було лише вузьким кам'яним мостом завдовжки півсотні футів, без поручнів чи бортиків. Так задумали гноми в давні часи заради захисту від ворогів: хто захопив Першу залу та зовнішні коридори, міг пройти тут лише поодиноці. На краю провалля Гандальф зупинився й зачекав, доки всі зберуться.

– Гімлі, йди першим! – розпорядився він. – Потім Пін і Меррі. По мосту, за двері, а там прямо й угору сходами!

На Хранителів посипалися стріли. Одна вдарила Фродо й відскочила. Інша устромила у капелюх Гандальфа і застрягла, як чорне перо. Фродо озирнувся. За смугою вогню роїлися темні постаті – сотні й сотні орків. Вони розмахували зброєю; безладно металися криваві відблиски від списів та кривих ятаганів. Ррок-рок – били барабани все гучніше, ррок-рок.

Леголас, обернувшись, налаштувався стріляти, хоча для його невеликого лука відстань була чималенькою. Він натягнув тятиву, але тут же, злякано скрикнувши, опустив руки, і стріла зісковзнула на підлогу. Серед орків з'явилися два велетні-тролі – вони притягай довгі кам'яні плити й перекинули через палаючу ущелину. Але не тролі так нажахали ельфа. Орки розступилися, наче самі чогось боялися. Неясна тінь із чорним згустком усередині, на кшталт людини-велетня, насувалася з темряви. Похмурою силою віяло від неї, і жах передував їй. Ось тінь накрила вогняну перешкоду, наче хмара, і полум'я пригасло. Потім злетіла над ущелиною, і полум'я з привітальним ревом оточило її вінцем; завирували клуби чорного диму. Розкуйовджена грива таємничої істоти спалахнула; у правій руці в неї був меч, схожий на язик полум'я, а в лівій – багатохвостий бич.

– Леле! – заволав Леголас. – Це Барлог! Барлог з'явився!

Гімлі витріщився на чудовисько широко розплющеними очима.

– Лихо Даріна! – зойкнув він і, упустивши сокиру, закрив обличчя руками. [348]

– Барлог, – тихо мовив Гандальф. – Тепер зрозуміло... – Він похитнувся і важко сперся на патерицю, – Дуже недоречно. А я так втомився...

Чорна тінь, що пашіла жаром, рушила на Хранителів. Орки з виттям ринулись кам'яними містками. Тоді Боромир підніс рога до вуст і засурмив. Виклик на бій багатоголосою луною прогрімів під склепінням печери. На мить орки здригнулися, Барлог зупинився. Потім відлуння затихло, наче полум'я, роздуте випадковим поривом вітру, і вороги відновили натиск.

– До мосту! – крикнув Гандальф, збираючись із силами. – Біжіть! З цим ворогом нікому з вас не впоратися. Я маю заступити йому шлях. Біжіть!

Але Хранителі на могли кинути свого проводиря віч-на-віч з лихом. Гімлі й Леголас залишилися біля самого виходу із зали, а Арагорн і Боромир стали плече в плече за спиною мага на дальньому кінці мосту.

Барлог досягнув мосту. Гандальф стояв на середині прольоту, спираючись лівою рукою на патерицю, а в другій його руці холодно палав Гламдринг. Барлог наблизився уприутул і завмер; тінь його простяглася двома чорними крилами, вогняні хвости затріщали, розсипаючи іскри. Вогонь виривався з його ніздрів. Але Гандальф стояв незворушно.

– Ти не пройдеш! – орки принишкли, запала мертва тиша. – Я – слуга Довічного Вогню, причетний до полум'я Анору, – гордовито мовив Гандальф. – Ти не пройдеш. Полум'я безодні, темне полум'я не допоможе тобі. Повертайся до темряви. Ти не пройдеш!

Барлог не відповів. Вогонь його пригаснув, але темрява погустішала. Повільно ступив він на міст і раптово виріс неймовірно, і крила його простягайся від стіни до стіни; але Гандальфа ще можна було бачити – мов мерехтливу риску у п'ятні; маленьким і самотнім

здавався він, сивим і похилим, наче зів'яле дерево під першим поривом бурі.

З темряви звився багровий меч. Білою блискавкою промайнув у відповідь Гламдринг. Із дзвоном знявся стовп білого саява. Барлог упав, меч його розлетівся на безліч оплавлених уламків. Маг на мосту похитнувся був, відступив на крок, але зумів устояти.

– Ти не пройдеш! – повторив він. [349]

Але Барлог отямився й стрибнув на міст. Бич його завихорився зі свистом.

– Не можна йому там стояти самому! – вигукнув раптом Арагорн, зриваючись з місця. – Еленділ! Я з тобою, Гандальфе!

– Гондор! – вигукнув Боромир і побіг за ним. І Але в цю хвилину Гандальф підняв патерицю й з голосним вигуком ударив у міст перед собою. Патериця розламалася й упала. Сліпуче біле полум'я вдарило з кам'яного настилу. Міст тріснув і розколовся прямо під ногами Барлога; уламки посипалися в провалля, а уціліла частина мосту повисла над порожнечою гострим кам'яним язиком.

Із жахливим криком Барлог повалився в безодню; промайнула і зникла його чорна тінь. Але, падаючи, він змахнув бичем, і кінці його, обвившись навколо колін мага, потягли його до провалля.

Гандальф похитнувся, впав, безуспішно спробував ухопитися за крайку моста... «Біжіть, божевільні!» – крикнув; він і щез у темряві.

Вогонь згас, стало зовсім темно. Хранителі, обмираючи від жаху, дивилися у провалля. Не встигли Арагорн і Боромир добігти до своїх, як залишок моста з гуркотом обвалився.

– Ходімо! – сказав Арагорн, намагаючись вивести друзів із заціпеніння. – Тепер я поведу вас. Ми маємо підкоритися його останньому наказу! Не відставайте!

Вони побігли, спотикаючись, широкими сходами, які починалися за дверима – Арагорн попереду, Боромир – останнім. Сходи вивели до широкого, лункого проходу; побігли ним. Фродо чув, як Сем схлипував поруч, і тільки тоді усвідомив, що й сам плаче. А барабани все гриміли, тепер вже глухо та скорботно: ррок, ррок, рок...

Загін не вповільнював ходи. Попереду замерехтіло світло-у стелі було пробито великі отвори. Ще прискоривши біг, вони влетіли до зали, залитої яскравим світлом з вікон у східній стіні, проминули її, й крізь високі розбиті; двері в очі їм вдарило сонце з-під арки головних воріт.

У тіні опор арки ховалася ворожа варта, але ворота, давно зламани, стояли навстіж. Арагорн звалив старшого з орків, який заступив шлях, інші, злякавшись його люті, повтікали на всі боки. Хранителі промчали повз варту, не помічаючи її, вибігли за ворота і опинилися на величезних, стертих часом сходах – на порозі Морії. [350]

Так, нарешті, понад усякі сподівання, вони побачили знову чисте небо та вдихнули свіжий вітер. Вони не зупинялись, доки не відійшли від стін Морії на політ стріли. Марева Долина розкинулася навколо, вкрита тінню Імлистих Гір, але на схід земля купалася в сонячному промінні. Йшла лише перша година опівдні; високо в небі пливли білі хмарки, не заступаючи сонця.

Мандрівники подивилися назад. У тіні гір зяяла темна діра Воріт. Десь далеко і глибоко під землею слабко гуркотіли барабани: ррок, рок. Тонкий чорний димок вився над горою – і більше нічого. Долина була безлюдна. Ррок... Горе налягло на них, і вони довго плакали: одні – стоячи та мовчки, інші – впавши на землю. Ще раз прокотилося: ррок, рок – і під землею все замовкло.

Розділ 6 ЛОРІЕН КВІТУЧИЙ

– На жаль, більше зволікати не можна, – сказав Арагорн, поглянув на гори і підніс меч. – Прощай, Гандальфе! Адже я казав: якщо переступиш поріг Морії, бережись... Волів би я краще помилитися! На що ж нам надіятися без тебе? – Звернувшись до осиротілого загону, він додав: – Справа майже безнадійна, однак спробуємо якимось посперечатися з недолею. Принаймні зможемо помститись. Отже, озброїтесь мужністю, осушимо сльози – та рушаймо! Маємо ще довгу путь попереду та багато справ.

Вони підвелися і роздивились навкруги. На північ від них долина підіймалась до тінистого видолінку поміж гірських відрог, над якими височіли три білих шпилі Морійських гір: Келебдил, Фануїдхол та Карадрас. Уздовж видолінку в'юнився струмок, вірніш, нескінченний каскад невеличких водоспадів, весь у білосніжному мереживі піни, У райдужнім мареві злітаючих у повітря крапель.

– Оце й є Маревий Каскад, – сказав Арагорн, вказуючи на водоспади. – Уздовж нього тягнеться глибоко вибитий у скелях шлях, яким ми б і спустилися, якби доля була милостивішою до нас.

– Доля та Карадрас, – поправив Гімлі. – Бач, стоїть собі, осміхається на сонці!

Він погрозив кулаком найдальшому з піків і відвернувся. [351] На сході пасмо гір несподівано уривалось, відкриваю чи невиразні контури просторої країни поза ними. На південь Імлисті Гори тягайся без кінця, доки око вхопить. Мандрівники стояли все ще досить

високо на західному краї долини, а приблизно милею нижче лежало озеро, видовжене, ніби наконечник списа, що глибоко встромився у північний видолинок. Південний кінець озера освітлює сонце, але води його були глибокого синього кольору, як небо ясного вечора, якщо дивитись з освітленої кімнати Окрайка з голого каміння відокремлювала нерухому, без зморщок, гладінь води від рівної зеленої луки. Гімлі сумовито покачав головою:

– Ось вона, Дзеркальна Заводь, Келед-Зарам! Пам'ятаю, він сказав: «Хай потішить тебе це видовище. Але ми не зможемо там затриматися». Аж ось – нескоро ще я зможу втішитись, і мушу поспішати звідси – а він залишиться...

Тепер загін йшов нерівною, розбитою дорогою униз від Воріт. Деінде вона оберталася на ледь помітну смугу межі вересом та ломикаменем, що повиростали серед потрощених плит. Але все ще можна було помітити, що колись давно цю дорогу від верхньої до нижньої межі томських володінь старанно вимостили. Край дороги зустрічались руїни якихось будівель та зелені кургани, увінчані купами струнких беріз чи модрин, зітхаючих під вітром. Один з заворотів на схід привів подорожніх прямо до Дзеркальної Заводі, і вони побачили неподалік від дороги самотню колону з обламаним верхом.

– Камінь Даріна! – вигукнув Гімлі. – Я не можу піти, не глянувши на це чудо зблизька, хоч на хвилинку!

– Тоді поквапся! – сказав Арагорн, озирнувшись на Ворота. – Сонце заходить рано. Орки, може, й не з'являться до сутінків, але ми мусимо встигнути відійти якомога далі. Місяць вже убуває, вночі буде зовсім темно.

– Фродо, ходімо-но разом! – запропонував гном, зіскочивши з дороги. – Я не дозволю тобі пройти повз Келед-Зарам!

Він побіг по зеленому укусу, Фродо повільно попрямував за ним; синя вода притягувала його попри біль та втому. Сем плентався слідом.

Біля колони Гімлі зупинився і задер голову. Камінь вивітрився, вкрився тріщинами, вирізьблені руни ледве проступали. [352]

– Цю колону поставили на місці, де Дарін вперше заглянув у води Дзеркальної Заводі, – сказав гном. – Загляньмо теж!

Вони схилилися над темною водою і спочатку нічого не побачили. Потім поволі стали проступати обриси навколишніх гір та піків, немов язика білого вогню, та глибоке небо понад ними у мерехтінні зірок, хоча був ще день й сонце світило. Їхні власні нахилені голови так і не відбилися у дивному дзеркалі.

– О Келед-Зарам, прекрасний та таємничий! – прошепотів Гімлі. – Тут спочива корона Даріна до того часу, коли він прокинеться! – Гном уклонився і поспішив піднятися по зеленій луці назад до дороги.

– Що ти там бачив? – спитав Пін у Сема. Але Сем глибоко задумався й нічого не відповів.

Тепер дорога завершила на південь і швидко пішла униз. Поза озером вони знайшли джерело – глибоку западину, повну кришталево-прозорої води; широко розпливаючись по кам'яному розсипу, вона виблискувала й дзюркотіла, стікаючи до крутого скелястого корита.

– Це витік Срібної Струни, – сказав Гімлі. – Не пийте з нього! Вода холодна, мов крижана!

– Нижче цей струмочок обертається на швидку річку, – додав Арагорн, – вона збирає воду з багатьох інших гірських бурчаків. Ми ще довго будемо йти уздовж неї – такий шлях обрав Гандальф, так і я сподіваюсь дістатися до лісів, де Срібна зливається з Великою Рікою – ось там!

Там, куди він показав, потік, підстрибуючи на камінні, зникав у чаші долини, губився у золотавім серпанку.

– Це ліси Лорієну Квітучого, – сказав Леголас, – найчудовішого з володінь нашого народу. Ніде нема таких дерев, як у тій землі. Восени їхнє листя набуває золотого кольору і не опадає, поки з новою весною не з'явиться молода зелень, і тоді землю у лісі вкриває золото, віття гнеться від жовтого цвіту; золотим залишається купол лісу, а опори його – з срібла, бо

кора тих дерев гладка та сріблясто-сіра. Так співають у нас в Чорноліссі. Як було б чудово навідатися туди навесні!

– Про мене, він взимку теж чудовий, – сказав Арагорн. – Але до нього ще йти чимало миль. Поспішаймо!

Спочатку Фродо та Сем ще могли встигати за супутниками, але Арагорн вів загін швидким кроком, і невдовзі [353] вони почали відставати. З раннього ранку вони нічого не їли, після теплої сутіні Морії вітер здавався крижаним: сонце не гріло. Рубець на лобі в Сема пекло мов вогнем, голова здавалась порожньою, його трусило. Фродо задихався, кожний крок давався через силу.

Нарешті Леголас, озирнувшись побачив їх далеко позаду й покликав Арагорна. Всі зупинились, і Арагорн, узявши з собою Боромира, поспішив до них.

– Вибач мені, Фродо! – вигукнув він скрушно. – Стільки всього скоїлося сьогодні, і поспішати мусимо ми щодуху, ото ж я й забув про каліцтво твоє та Семове. Чому ти мовчав? Я б допоміг, хоч би всі орки Морії гнались за нами! Але тепер потерпи ще трохи: поблизу є місцина, де можна ненадовго зупинитися. Там я зроблю все, що в моїх силах. Боромире, понесімо їх!

Незабаром загін обминув ще один потік: стікаючи з заходу, він зливав свою пінну течію з водою Срібної. Разом падали вони, здіймаючи хмарки піни, через поріг зеленкуватого каменя у невеличку лощину. Круті береги поросли модринами, низькорослими і покрученими, повзучою травичкою та кущиками чорниці. Дещо нижче річка з гуркотом перекочувала блискучу гальку по рівному руслу. Там загін зупинився відпочити. Було близько третьої опівдні, вони віддалилися від Воріт лише на кілька миль. Сонце вже хилилося на захід.

Поки Гімні та молодші гобіти збирали ломаччя, розкладали багаття й носили воду, Арагорн оглянув Фродо та Сема. Семова рана виявилась неглибокою, хоча жахливою на вигляд, і Арагорн нахмурився, але потім обличчя його прояснилось:

– Тобі пощастило, Семе! Чимало вояків платили набагато дорожче за свого першого орка. Зброя ворога, проти звичаю, не була отруєна. Я полікую рану, і все добре загоїться. Ось зараз Гімні нагріє воду, обмиємо, і цього вистачить... – Він вийняв з торби кілька зів'ялих листочків. – Сушені вони трохи слабкіші, але все ж таки це ацелас, той, що я зібрав біля Непогожої. Розкриши один листочок, кинь у воду, промий рану дочиста, потім я перев'яжу. А тепер твоя черга, Фродо!

– Ні, не треба! Все гаразд! – поквапливо вигукнув Фродо. (Йому не хотілося розкривати таємницю кольчуги). – Мені б тільки попоїсти та відпочити... [354]

– Ні, – заперечив Арагорн, – треба неодмінно глянути, що зробили з тобою молот і ковадло. Мені аж ніяк не віриться, що ти взагалі живий!

Він розстібнув стару куртку Фродо, поношену сорочку і здивовано ахнув, а потім розсміявся: срібна кольчуга засліпила його гарячим відблиском, немов рябизна на морі під сонцем. Обережно стягнув її Арагорн і потрусив; зірками сяйнули самоцвіти, а срібні кільця зашелестіли тихо, ніби дощик по озерній воді.

– Подивіться, друзі! – покликав Арагорн. – Оце чудова гобітанська шкірка, від такої не відмовився б і ельфійський князь! Якби мисливці Середзем'я довідались, які у гобітів шкірки, то натовпом рушили б до Гобітанії!

– І витратили свої стріли марно, – підхопив Гімні, милуючись кольчугою. – Адже це мітріл! Мітрільна кольчуга! Я ніколи не бачив такої краси, ба навіть не чув ні про що подібне! Це її мав на думці Гандальф!

– Присягнуся, він занизив ціну. А до чого ж доречний виявився подарунок!

– А я все гадав, чим це ви там з Більбо займаєтесь, замкнувшись у його кімнаті! – осміхнувся Меррі. – Благословен будь, старий Більбо! Як не вшанувати його за таке ще сильніш! Добре було б нам знов побачитись та про все це йому розповісти...

На грудях та правому боці Фродо мав великого, вже почорнілого синця. Під кольчугу був одягнений жилет з м'якої шкіри, але в одному місці кільця прорвали його і втиснулись у

тіло. На лівому боці теж залишилися садна від удару об стіну. Поки інші готували їжу, Арагорн обмив болючі місця відваром з ацеласового листа. Гострі пахощі виповнили лощину, і Хранителі, по черзі подихавши парою з казанка, відчули в собі нову свіжість та міцність. Незабаром Фродо стало легше дихати, біль відступив, хоч довго ще забиті місця відзивались болем на кожний дотик. Арагорн, знайшовши у своїх запасах клапот м'якого полотна, обгорнув ним Фродо.

– Кольчуга дивовижно легка, – сказав він. – Спробуй натягнути її, боляче не буде. Я радий, що ти маєш такий захист. Не знімай її навіть коли спиш, поки не дійдемо до безпечніших країв; утім, доки твоє завдання не виконано, таких країв буде небагато...

Пообідавши, приготувались іти далі. Вогонь загасили, багаття засипали землею, а потім вийшли з лощини на [355] дорогу. Вони ще не встигли відійти далеко, як сонце сховалось за пасмом західних гір, по схилах одразу пролягли тіні. Сутінки скрадали смугу дороги, туман збирався в западинах. Далеко на сході вже займалась бліда заграва, що передвіщала місяць, невиразно окреслюючи ліси та рівнини. Сем і Фродо, підбадьорені лікуванням та відпочинком, могли тепер швидко йти, і Арагорн вів загін уперед, з єдиним коротким привалом, ще майже три години.

Настала глуха ніч. На небі висипало безліч зірок, але місяць, уже щербатий, з'явився дуже пізно. Гімлі та Фродо йшли останніми, намагаючись не робити галасу, і мовчки прислухувались до голосів ночі. Нарешті Гімлі порушив мовчання.

– Все тихо, тільки вітер шумить. Гоблінів поблизу нема, якщо тільки я не глухий, мов корок, а орки, сподіваюсь, задовольняться тим, що вигнали нас з Морії. Може, того вони й хотіли, без усякого зв'язку з нами... з Перснем. Взагалі, коли вбивають їхнього ватажка, орки часто женуться за тими, хто їх скривдив, далеко по рівнині...

Фродо, не відповідаючи, кинув погляд на Жало: клинок не світився. Але щось згукнуло – чи йому то вчулося? Щойно сутінки погустішали і дорога позаду стала невидимою, Фродо уловив покvapливе човгання ніг – зараз воно почулося знов. Він швидко обернувся – два крихітних зелених вогнища мигнули і зразу ж щезли.

– Що це? – спитав гном.

– Не знаю, – відповів Фродо. – Чиїсь кроки, вогники, ніби очі. Поки ми йшли по Мори, мені це часто ввижалося.

Гімлі зупинився і припав вухом до землі.

– Коріння й каміння ведуть звичайні нічні розмови, а так нічого не чути. Краще підемо скоріш – ми упустили наших з очей!

Назустріч подорожнім з долини віяв холодний нічний вітер. Попереду замаячили сірі тіні, звідти долинув безперервний шурхіт, ніби тополі шуміли під вітром.

– Лотлорієн! – вигукнув Леголас. – Лорієн Квітучий! Ми на межі Золотого Лісу. Ех, чом би зараз не бути весні!

Високі дерева постали перед ними в ночі; аркою змикалися вони над дорогою, а ріка невдовзі зникла у плутанині підліску. У тьмяному світлі зірок стовбури здавалися сірими, а листя – тьмяно-золотим. [356]

– Лотлорієн, – сказав Арагорн. – Радісно мені знов чути вітер в його вітті! Ми віддалилися від Воріт лише десь на п'ять ліг, але більше йти не спроможні. Сподіваймося, що ельфійський дух збереже нас цієї ночі від погоні та засади!

– Якщо тільки ельфи ще живуть тут, у затемненім світі, – зауважив Гімлі.

– Мої родичі вже давно не відвідували цю країну, де мандрували у давні часи, – сказав Леголас. – Але ми чули, що Лорієн ще не запустів, його боронить таємна сила, яка не дає доступитися злу. Але народ тутешній рідко можна бачити, мабуть, вони тепер зайшли глибше до лісу, подал від північної межі.

– Так, вони живуть у глибині лісу, – підтвердив Арагорн і зітхнув, ніби щось згадав. – Сьогодні вже як-небудь влаштуємось. Пройдемо ще трохи, поки дерева не оточать нас з усіх боків, а потім завернемо убік зі стежки та пошукаємо місце для ночівлі.

Він ступив був уперед, але Боромир стояв, вагаючись:

– А чи нема іншого шляху?

– Якого ж іще шляху тобі треба? – здивувався Арагорн.

– Прямого та зрозумілого, хоч би й крізь загорожу з ворожих мечів. Дивними шляхами йшли ми, і досі нічого доброго з цього не вийшло. Наперекір моїм бажанням ступили ми до мороку Морії – і зазнали гіркої втрати. А тепер ти кажеш, що ми маємо увійти до Золотого Лісу. Але в Гондорі відомо, що край цей небезпечний; кажуть, ніби з тих, хто входить, мало хто виходить назад, та й ті не без ушкоджень.

– Скажи краще «без змін», так буде вірніше, – поправив його Арагорн. – Насправді, бачу, мудрість Гондору гасне, якщо у місті стародавніх мудреців так ставляться до Лорієну. Можеш вірити у що завгодно, однак іншого шляху нема. Чи, може, ти волієш повернутися до воріт Морії, чи тинятися по гірському бездоріжжю, чи пливти без човнів по Великій Ріці?

– Гаразд, тоді веди нас! – сказав Боромир. – Але цей ліс загрожує бідую.

– Він дійсно грізний, – згодився Арагорн, – прекрасний та грізний, але боятись його варто лише тим, хто служить злу або ховає якесь зло у серці. Ходімо далі! [357]

Вони заглибилися у ліс ще на мильо з гаком і наткнулися на нову річку. Вона гучно збігала з лісистих західних схилів і плескалась на перекатах в п'ятьмі десь справа. Її темні швидкі води перетинали дорогу загонові, а далі, вливаючись до Срібної, закручувались водовертями у невеличких заводях між корінням дерев.

– Це Німродель! – сказав Леголас. – Про неї лісові ельфи склали в давнину чимало пісень, ми на півночі ще співаємо їх та пригадуємо, як грають над нею райдуги, а золоті квіти спадають з гілля до гомінких потоків... Тепер усе затьмарилось, міст Німроделі обвалився. Але я чув, що вода її, як і раніш, цілюща для втомлених, коли обмиєш у ній ноги.

Спустившись з крутого берега, ельф ступив у воду і покликав друзів:

– Йдіть за мною! Тут неглибоко. Перейдемо вброд, а на тому березі відпочинемо. Шум водоспадів навіватиме нам сон та забуття всіх печалей!

Один за одним усі попрямували за Леголасом. Фродо, злегка вмочивши замлілі ноги, зупинився. Вода ласкаво прохолоджувала; Фродо пішов далі, а коли вода піднялась до колін, відчув, як разом з порохом мандрів вода змиває і втому.

Переправившись, вони посідали попід деревами, відпочили та трохи попоїли, а Леголас оповів їм перекази про Лорієн, які ще збереглися у ельфів Чорнолісся, про луки понад Великою Рікою, простерті під сонцем та зорями у ті часи, коли світ ще не вицвів.

Нарешті він замовк, і в темряві стало чутно, як лопотить вода, до того співуче, що Фродо уявив собі, ніби у дзюрчання річки вплітається пісня.

– Чуєте голос Німроделі? – спитав Леголас. – Колись так звали діву, що жила на берегах цього потоку. Можу заспівати вам про неї. Нашою мовою вийшло б красивіше, але у Рівенделлі співають також загальною – ось послухайте...

Він почав дуже тихо, ледве підвищуючи голос понад шурхотом листя, що отіняло їх:

Цей плач про діву лісову,
Із ельфів давнини,
Прекрасну, ніби Лорієн,
У мареві весни. [358]

Вона проходила, ясна,
І мріла на льоту
Живого срібла білизна
Крізь одіж золоту.

Волосся сонячним дощем
Лилося по плечах...

Легка, мов липовий листок,
І ніжна, мов свіча,

Була чарівна Німродель.
Між лісових струмків
Тривожив дзеркало озер
її прозорий спів.

Ніхто не зна, в яким краю,
Серед яких земель
Блукає нині світлий дух
Ясної Німродель...

Упала тінь, прийшла печаль,
Аз нею біль і страх...
Вона спішила на причал,
Та згинула в горах...

Вітрильник білий на краю
Затемнених земель
Дарма чекав любов свою –
Пресвітлу Німродель...

Він, кажуть, в бурю потонув...
А правив кораблем
Амрот, що був у давнину
Ельфійським королем...

Чи, може, сином короля,
Володаря лісів,
Ще в ті часи, як Лоріен
Нетлінним злотом цвів.

Жорстокий шквал зламав причал,
Вітрила обірвав,
І кораблі, як пелюстки,
Від берега погнав...

Дарма вдивлятись крізь одчай
До болю у очах, –
В тумані танув обрис скель
Чи... образ Німродель. [359]

У ту хвилину Амрот-Ельф
Любов свою втрачав...
І безпритульний корабель,
Мов зрадника, прокляв.

З корми у море він злетів
Несхитно, мов стріла...
Його ім'я, любов і біль
Поглинула імла...

Чи допливли на Валінор
Блукальці-кораблі,
Про те не чув ніхто з дітей
Печальної землі.

Голос Леголаса затремтів, і пісня увірвалась.

– Далі не можу. Багато чого я забув, адже історія ця довга й сумна – історія про те, як горе оселилося у Лорієні Квітучому, коли гноми розбудили підгорне лихо.

– Але не гноми його створили, це лихо, – заперечив Гімлі.

– А я цього й не казав. Але лихо прокинулось, і багато ельфів з роду Німроделі покинули свої домівки та помандрували у світ, а вона загубилась далеко на півдні, на перевалах Білих Гір, і не з'явилася на березі, де Амрот, її коханий, приготував корабель та чекав на неї, щоб відпливти. Але весною, коли вітер грає з молодим листям, відгомін її голосу ще можна почути біля водоспадів, що назвали її ім'ям. А коли вітер віє з півдня, від моря лунає голос Амрота, бо Німродель впадає у Срібну, яку ельфи звуть Келебрантою, а Келебранта – до Андуйну Великого, а той до затоки Белфалас, звідки відпливли ельфи Лорієну. Але ні Німродель, ні Амрот не повернулися сюди.

Кажуть; що жила вона, згідно зі звичаєм ельфів Лорієну, у будинку на гілках дерева, яке росло біля водоспадів; може, так вони й зараз живуть. Тому їх і прозвали «Галадрім», або Деревний народ. У нетрях лісу можна зустріти неймовірно високі дерева. Цей народ не порпався у землі, як гноми, не будував також кам'яних мурів, поки не постала Тінь.

– Але і в наш час жити на деревах, можливо, безпечніше, ніж на землі, - сказав Гімлі, подивившись через річку на дорогу, що вони вже пройшли, а потім на щільне склепіння з гілок над головою.

– Твої слова дуже доречні, Гімлі, - сказав Арагорн. – Ми не можемо збудувати дім, але пошукаємо сьогодні [360] притулку на ніч серед гілок, за прикладом Галадрімів. Необачно було б сидіти так довго поблизу від дороги.

Загін заглибився в ліс, віддаляючись на захід від Срібної берегом гірської річки. Неподалік від водоспадів Німроделі вони натрапили на кілька величезних дерев, що нависли над водою. Сірі, неосяжні стовбури здіймалися у темряві до невідомої високості.

– Я можу залізти догори, – запропонував Леголас, – це мені не первина, знаюся на деревах, хоч то коріння, хоч гілля. Щоправда, ця порода мені невідома. Тобто з пісень я знаю, що звуться вони меллорнами, – це ті самі, з жовтими квітами, – але лазити по них ще не доводилося. Тепер хоч дізнаюсь, які вони на дотик, як ростуть.

– Які б вони не були, – втрутився Пін, – я вважатиму їх пречудовими, якщо ночувати на них можуть не тільки птахи. Але, звісно, все ж таки якось незвично спати на сідалі!

– Тоді рий нірку під корінням, коли це більше до смаку вашому племені. Але якщо хочеш сховатися від орків, рий хутко та глибоко!

З цими словами Леголас, легко підскачавши, вхопився за гілку, що відходила від стовбура високо над його головою. Але не встиг він повиснути на ній, як із п'ятьма, звідкись

зверху, пролунав владний вигук: «Даро!»

Леголас, сполоханий та здивований, відпустив гілку і припав до стовбура дерева.

– Стійте тихо! – шепнув він своїм супутникам. – Не рухайтесь, не гомоніть!

Наверху хтось неголосно засміявся, а потім заговорили ельфійською мовою, чистою та дзвінкою. Фродо розібрав тільки частину слів (бо знайома йому мова ельфів заходу різнилась від мови лісових ельфів сходу). Леголас відповів їм тою ж мовою.

– Хто це та чого їм треба? – спитав Меррі.

– Ельфи, – прошепотів Сем. – Чи голосів не чуєш?

– Так, це ельфи, – підтвердив Леголас, – і вони кажуть, що ви сопите досить голосно, щоб поцілити вас із лука без зусиль, наосліп!

Сем поквапом затис долонею рота.

– Не лякайся, вони запевняють, що вам нема чого боятися. Помітили нас вже давно – ми ще стояли на тім березі Німроделі, а вони вже з голосу впізнали у мені одноплемінника з півночі. Тим-то вони й дали нам переправитись, а [361] отім ще почули мою пісню. Здається, їм відомо щось про наш похід: запрошують нагору мене й Фродо. Інших прохають трохи зачекати, поки вирішать, що робити.

З темряви униз зісковзнула сріблясто-сіра драбина, сплетена з мотузки. Зовсім тонка, вона, однак, могла б витримати вагу багатьох людей, а до того ще й світилася у п'ятні. Леголас легко, мало не бігцем, піднявся по ній, а Фродо посувався повільно; слідом поліз Сем, намагаючись не дихати. Гілки меллорну розходились від стовбура майже під прямим кутом, а потім вигиналися догори, але ближче до верхівки вони були дуже галузисті, і на них спирався дерев'яний настил; у ті часи їх називали «плет» або, ельфійською мовою, «далан». Посередині він мав проріз, крізь який спускали, в разі потреби, драбину, щоб залізти чи спуститися. Коли Фродо нарешті зіп'явся на поміст, він знайшов Леголаса у товаристві трьох інших ельфів у темно-сірому вбранні, майже непомітних між гіллям, поки вони не рухались. Один з них трохи відкрив невеличкий ліхтар і в його м'якому сріблястому світлі уважно подивився у вічі Фродо та Семові; потім закрив ліхтар та промовив щось, ніби привітання. Фродо, затинаючись, відповів.

– Ласкаво просимо! – сказав ельф загальною мовою, старанно вимовляючи слова. – Ми рідко користуємось іншою мовою, окрім власної, бо живемо тепер у самім серці лісу та не дуже прагнемо спілкуватися з іншими народами. Навіть родичі з півночі віддалилися від нас. Але ті з наших, хто ще навідується до чужих країв – стежити за ворогом, дізнатись новини, – знають тамтешні мови; ось так і я, Гельдір. А мої брати, Руміл та Орофін, вашою мовою майже не володіють.

Але ми чули про ваш загін – розвідники Елрондові навідались до Лорієну по дорозі додому. Про гобітів, або напівросликів, ми не чули з давніх-давен і не знали, що вони ще живуть у Середзем'ї. Судячи з вигляду, ви не приховуєте нічого поганого, до того ж вас супроводжує ельф, наш родич, і ми готові допомогти вам, на прохання Елронда, хоч і не звикли пускати до себе чужоземців. Але цю ніч ви мусите провести тут. Скільки вас?

– Восьмеро, – сказав Леголас. – Крім двох гобітів та мене, двоє людей – один з них Арагорн, нащадок нуменорців, друг ельфів.

– Ім'я Арагорна, сина Арахорна, відоме у Лорієні, – відповів Гельдір. – Володарка прихильна до нього. Тоді все гаразд. Але ти назвав лише сімох? [362]:

– Восьмий – це гном.

– Гном? Погано! Ми не мали ніяких відносин з гномами аж з Темних віків. Їм нема ходу сюди. Я не можу пропустити його!

– Але він родом з-під Самотньої Гори, з чесного племені Даїна, що дружить з Елрондом, – втрутився Фродо. – Сам Елронд обрав його як супутника мені, він хоробрий та вірний друг!

Ельфи неголосно перемовилися проміж себе і щось спитали у Леголаса своєю мовою.

– Добре, – вирішив нарешті Гельдір, – ми пустимо його, хоч це нам не до вподоби. Якщо Арагорн та Леголас пильнуватимуть його, поручаться за нього, гном пройде сюди; але

по землі Лорієну він муситиме йти з зав'язаними очима.

А зараз досить розмов. Вашим друзям не варто залишатися унизу. Вже багато днів тому ми помітили, як численна ватага орків попрямувала до Морії, і з того часу пильно стежимо за нашими річками. Вовки виють на межах лісу. Якщо ви й справді прийшли з Морії, небезпека, мабуть, близько. Рано-вранці вам доведеться йти далі.

Гобіти хай усі зберуться тут – ми не боїмося їх! А на сусідньому дереві є ще один далан, там можуть переночувати решта. Ти, Леголасе, відповідатимеш за них. Коли щось знадобиться, поклич нас. Та доглядай гнома!

Леголас зразу ж метнувся по сходах додолу, щоб сповістити про рішення Гельдіра, і незабаром на далані з'явилися Пін та Меррі, ледве дихаючи від страху та крутого підйому.

– А ось і ми! – сказав Меррі, відсапуючись. – Ми принесли ковдри, наші і твої, а всі інші речі Блукач сховав під купою листя. –

– Могли б і не тягати зайвого, – сказав Гельдір, – взимку на деревах холодно, отже, ми маємо досить хутряних плащів та ковдр. Сьогодні вітер з півдня, але все одно холодно; може, бажаєте поїсти та попити, щоб зігрітись?

Гобіти прийняли запрошення до цієї другої (та набагато кращої) вечері з великою готовністю. Потім вони загорнулись потепліше у свої ковдри, ще й зверху прикрилися хутряними плащами ельфів, і спробували заснути. Але, незважаючи на сильну втому, це вдалося тільки Семові. Гобіти не люблять височини і не сплять наверху, навіть якщо [363] в їхніх домівках є «верх», тобто другий поверх. Далан був спальною не в їхньому стилі; ні стін, ні хоча б поруччя, тільки з одного боку плетена переносна заслінка від вітру.

– Сподіваюсь, якщо засну на цім горіщі, то не скочуся вниз, – сказав Пін – йому хотілось ще побалакати.

– Ну, а якщо вже я засну, то так і буду спати, хоч би й скотився, – одізвався Сем. – І чим менше балакатимемо, тим скоріше, з вашого дозволу, я почиватиму!

Сем уже похропував, а Фродо все лежав, дивлячись на зірки – золоті блискітки у просвітах між листям, що тріпотіло під нічним вітром. Він розрізняв невиразні сірі силуети двох ельфів, що сиділи непорушно зі зброєю на колінах. Вони розмовляли пошепки, а третій пішов чатувати на одній з нижніх гілок. Нарешті, заколисаний шумом вітру у гіллі та тихим мурмотінням близьких водоспадів Німроделі, Фродо заснув, повторюючи подумки пісню Леголаса.

Пізно уночі він прокинувся. Його друзі спали. Ельфи кудись зникли. Серп місяця ледве маячив крізь крону мел-лорну. Вітер ущух. Десять неподалік по землі хтось протупотів, хрипко сміючись. Дзенькнуло залізо. Звуки помалу згасали, віддаляючись, здавалося, на південь, у глиб лісу.

Раптом у люці посеред далану з'явилась голова у сірім каптурі. Фродо з переляку підскочив і побачив ельфа, що мовчки дивився на гобітів.

– Що там таке? – сдивав Фродо.

– Ірчи! – відповів ельф пошепки і закинув на поміст згорнуту мотузкову драбину.

– Орки! – повторив Фродо. – Що вони роблять? Але ельф уже зник.

Знов запанувало безгоміння. Навіть листя не шуміло, навіть водоспади гриміли дещо тихше. Фродо сів, пощулився під усіма своїми ковдрами. Він зрадив, що не попав до лап орків там, внизу; але дерева більше не здавались йому таким вже надійним захистом. Подейкували, що орки вмюють нюхати не гірше за собак, та й лазити по деревах вони вміли... Фродо витяг Жало: клинок жеврів блакитним вогнем, але прямо на очах в нього поволі згас. Однак почуття близької небезпеки не відпускало Фродо, навпаки, ще загострилось. Він підвівся, підібрався до люка, виглянув і міг би заприсягтись, що у ту ж мить хтось крадькома пробіг під деревом, далеко унизу [364]

Це не були ельфи – лісовий народ рухається зовсім безгучно, а тут хтось мовби шкрібся по корі дерева. Затримавши подих, Фродо вдивлявся в темряву.

Хтось повільно дряпався догори по стовбуру, важко, з присвистом дихаючи крізь зціплені зуби. Нарешті Фродо побачив прямо біля стовбура пару блідих очиськ: не

моргаючи, дивились вони вгору, потім – гульк! – метнулись убік, і неясна тінь, ковзнувши уздовж стовбура, зникла, а на далан скочив Гельдір – він спритно здолав височину, стрибаючи з гілки на гілку.

– Там повзало щось, чого я ніколи раніш не бачив, – розповів він, – аж ніяк не орк. Щойно я підійшов до дерева, воно втекло – видно, було насторожі. По деревах воно лазити вміє добре, а взагалі більше схоже на гобіта, на зразок вас. Стріляти я не став – бо не ризикнув зараз наробити галасу: битися ми не зможемо, а тут нещодавно пройшла велика ватага орків. Вони переправились через Німродель – прокляття на ті нечисті лапи, що замутили світлу воду! – й пішли старою дорогою понад річкою. У тім місці, де ви відпочивали, вони трохи понишпорили, мабуть, почули запах. Нам утрюх не встояти проти сотні, тому ми прогнали їх і стали голосно перегукуватися на різні голоси, щоб заманити у ліс. А тепер Орофін поспіхом відправився попередити народ. Жоден орк з лісів Лорієну не вийде. І потайну варту буде поставлено по північній межі ще до наступного вечора. Але вам треба буде вирушати, як тільки настане світанок.

Зажевріла ранкова зоря. Світло, розростаючись, пронизувало жовте листя меллорну, і гобітам здавалось, ніби це сходить сонце прохолодного ранку влітку. Блакить неба сяяла між розгойданим гіллям. Виглянувши крізь просвіт на південному краї помосту, Фродо побачив усю долину Срібної, схожу на золотаво-жовте море, що ледь помітно хвилювалось під вітром.

Було ще зовсім рано й холодно, коли загін зібрався вирушати. Провести його взяли тепер Гельдір з братом Румілом. «Прощай, мила Німродель!» – вигукнув Леголас. Фродо озирнувся й помітив блискітки білої піни серед сірих стовбурів.

– Прощай! – сказав він і подумав, що ніколи більше не зустріне такої чудової живої води, не почує, як вона незмінно звиває ніжні звуки у нескінченну низку мінливого співу. [365] Вони повернулись до стежки, яка продовжувалась на західному березі Срібної; ноги орків потоптали її. Пройшовши трохи на південь, Гельдір завернув і зупинився у затінку надбережних дерев.

– Там, за рікою, один з моїх вартових, – сказав він, – хоч ви, мабуть, його й не бачите. – Він неголосно посвистав, мов птах, і з молодого гаю з'явився ельф у сірому, з відкинутим каптуром; волосся його виблискувало золотом на вранішньому сонці. Гельдір спритно перекинув через річку моток сріблястої мотузки, а той упіймав і прив'язав кінець до дерева понад берегом.

– Келебранта тут досить уже широка, як бачите, – сказав Гельдір, – течія швидка, вода просто крижана. Ми не заходимо в воду, так далеко на півночі, поки це не конче потрібно. Але часи нині неспокійні, отже, мостів ми не наводимо, а як переправимось – зараз побачите!

Він теж прив'язав свій кінець мотузки до дерева, а потім легко пробіг по ній туди та назад, немов по доріжці.

– Як на мене, це зручно, – сказав Леголас, – але в моїх супутників нема такого хисту. Невже ж вони мусять пливати?

– Ні, ми маємо ще два мотки мотузки. Прив'яжемо їх над цією, одну на рівні плеча, а другу – посередині між ними, і всі зможуть пройти, тримаючись за них, тільки обережно.

Коли той хиткий міст був наведений, Хранителі переправилися – одні швидко, другі повільно й невпевнено. Найспритнішим з гобітів виявився Пін: маючи ноги міцні, руки чіпкі, він посувався, тримаючись лише одною рукою і дивлячись на протилежний берег, а не собі під ноги. Сем ледве повз, стискаючи мотузку щосили, не здатний відвести очей від річних водовертей, ніби то була гірська безодня. Благополучно здолавши її, він зітхнув з полегшенням:

– На світі живучи, довіку вчись, мовляв наш Дід, хоч і мав на увазі садівництво, а не пташині стрибки чи павуче повзання. Навіть мій дядечко Енді ніколи таких штук не утинав!

Коли нарешті весь загін зібрався на східному березі Срібної, елфи відв'язали мотузки та згорнули їх; Руміл, що залишився на тім боці, змотав третю, повісив на плече і, помахавши рукою, пішов назад – охороняти Німродель.

– Ось тепер, друзі, - сказав Гельдїр, – ви увійшли до Нейт-Лорієну, або Клину, як ви називаєте його, бо край цей лежить, подібно до наконечника списа, між Срібною [366] та Андуїном Великим. Ми не допускаємо чужоземців до таємниць Нейту. Взагалі мало кому дозволяється навіть ступати сюди. Ось чому, як я вчора попереджав, я зав'яжу очі гномові. Інші можуть іти вільно, поки ми не наблизимось до селищ Егладілу, або Межірічного Кута. Гімлі обурився:

– Чом же ти не спитав, чи я на те згоджусь? Я не бажаю плентатись із зав'язаними очима, немов жалюгідний волоцюга чи полонений! Я не шпигун. Мій народ ніколи не служив Ворогу. Ніколи не заподіювали ми зла ельфам. Я не більше здатний зрадити вас, ніж Леголас чи інші мої товариші.

– Я не маю жодного сумніву щодо цього, – зняковів Гельдїр, – але такий наш закон. Я не маю права встановлювати закони, не можу також зневажати їх. Я й так уже взяв на себе багато, пропустивши вас на цей берег Келебранти!

Гімлі затявся. Він твердо сперся ногами об землю, вхопився за рукоятку сокири.

– Я піду вільно або повернуся звідси туди, де всім відомо, що я вмю дотримуватись слова – навіть якщо мені загрожуватиме загибель у нетрях!

– Ти не можеш повернутися, – жорстко кинув Гельдїр. – Ти зайшов уже так далеко, що мусиш постати перед Володарями Лорієну. Вони самі вирішать, затримати тебе чи відпустити. Ти не зможеш знов переправитись через річки, бо над ними тепер стоїть потайний заслін, котрий тобі годі обминути. Тебе уб'ють раніше, ніж ти помітиш, хто стріляв.

Гімлі витяг сокиру з-за пояса. Гельдїр та його помічник взяли за луки.

– Чума на голову твердолобим гномам! – пирскнув Леголас.

– Стривай! – зупинив його Арагорн. – Якщо я поки ще ваш проводир, ви повинні підкоритися моему слову. Тяжко гномові погодитися з таким поведженням, – отже, хай зав'яжуть очі не йому одному, а всім нам, Леголасу теж. Так найкраще, хоч це дуже уповільнить рух та розгніває всіх.

Гімлі раптом розсміявся:

– Веселеньке ж буде видовище! Може, Гельдїр поведе нас на мотузочці, мов сліпих з поводирем-собакою? З мене досить, якщо мою долю розділить тільки Леголас. [367]

– Але ж я ельф і родич тутешнім мешканням! – в свою чергу обурився Леголас.

– А тепер скажемо так: «Чума на голову твердолобим ельфам!» – посміхнувся Арагорн. – Доля в нас одна, всі одержать норівну. Гельдїр, зав'яжи очі нам усім.

– Я вимагатиму відшкодування за кожний синець та садно, якщо погано вестимеш нас, – сказав Гімлі, коли ельф обв'язав йому хусткою очі.

– Вимагати нічого не прийдеться, – запевнив Гельдїр, – я поведу вас Неквапно, а стежки тут прямі та рівні.

– Горе, та й годі! – нахмурився Леголас. – До якого ж безглуздя ми дожили! Всі ми тут – вороги єдиного Ворога, та все ж я мушу йти наосліп, коли сонце весело грає золотим листям лісу!

– Так, це дійсно безглуздя, або, може, й божевілья, – згодився Гельдїр. – Ніщо не свідчить наявніше; як зростає влада Чорного Володаря, ніж відчуження, що розділяє тих, хто ще протистоїть йому. Але так рідко можна нині зустріти вірність і надійність за межами Лорієну та, може, ще Рівенделлу, що ми побоюємось зайвим легковір'ям згубити свою землю. Ми живемо немов на острові, оточені морем біди, і все частіше кладемо руки не на струни арфи, а на тятіву лука...

Ріки довго захищали нас, але тепер і вони ненадійні: тїнь прокралась на північ і обступила нас з усіх боків. Дехто говорить, що треба забиратися геть, але з цим ми, напевно, вже запізнились: у горах на заході росте Зло; землі на сході сплюндровані, кишать потворами Сауруновими. Ходять чутки, що і на південь, через Рохан, ми не пройдемо безпечно, а гирло Великої Ріки під наглядом Ворога. Та навіть діставшись до моря, ми не знайшли б сховища на узбережжі: гавані ельфів Високого роду, мабуть, ще існують, але вони далеко на

північному заході, за країною напівросликів. Володарям, може, відомо, де ця країна, але я не знаю.

– Ось як – ти побачив нас і не здогадався? – здивувався Меррі. – На захід від нашого Краю, де живуть гобіти, є ельфійські гавані.

– Щасливі мають бути гобіти, мешкаючи поблизу моря! – зітхнув Гельдір. – Ми згадуємо його в піснях, а на власні очі давно вже ніхто не бачив. Розповіси мені дорогою про ці гавані? [368]

– Не можу, – зніяковів Меррі. – Я теж їх ніколи не бачив, бо досі взагалі не покидав рідних країв. А якби знав задалегідь, який цей світ, нізашо б з дому не пішов!

– Навіть заради прекрасного Лорієну? – здивувався Гельдір. – Світ насправді повний небезпек, багато є в ньому темних кутків, але багато й прекрасного. Хай нині до любові всюди підмішана гіркота – від цього вона стане лише міцнішою!

Наші іноді співають про те, що Тінь відступить і радість життя повернеться. Але я не вірю, що сонце світитиме як завжди і світ залишиться незмінним. Боюсь, що для ельфів він стане в кращому разі тимчасовим притулком, щоб без перешкод дійти до Моря та навіки покинути Середзем'я. Проститися з Лорієном, найулюбленішим краєм! Сумним стане життя без меллорнів. Якщо за Великим Морем меллорни й ростуть, нам про це ніхто не казав...

Бесідуючи таким чином, Хранителі повільно посувалися вервечкою лісовими стежками; Гельдір вів їх, другий ельф ішов позаду. Земля під ногами була м'яка та гладенька, отже, невдовзі вони почали рухатись упевнено, не боячись забитися чи впасти. Позбавлений зору, Фродо дивувався тому, як загострилися інші його почуття: він вловлював запахи кори та зім'ятої трави, він міг відрізнити безліч відтінків у шелесті листя, він чув лопотіння ріки десь справа, тонкі чисті голоси птахів у височині, він відчував сонячне світло на обличчі та руках, коли проходили по галявинах.

Щойно Фродо ступив на цей берег Срібної, дивне почуття охопило його, і чим далі заходили вони до глибин Нейту, тим воно ставало сильніше: він немовби перейшов через міст часу у куточок Давніх віків, до світу, що з давніх-давен відійшов у небуття. В Рівенделлі зберігали пам'ять про минувшину; в Лорієні минуле ще жило наяву. Його мешканці зазнали горя, бачили та чули, що зло коїться у світі, страхались того зовнішнього світу і не довіряли йому; вовки скиглили на межах лісу, але над землею Лорієну не було Тіні.

Весь цей день вони йшли та йшли, поки не відчули подих вечірньої прохолоди та шурхіт нічного вітру у листі. Тоді зупинились і полягали спати, без страху, прямо на землі – бо їхні проводирі не дозволили зняти пов'язки, і залазити на дерева було неможливо. Вранці знову вирушили, але без поквапу. Опівдні зупинилися; Фродо відчув [369] тепло і збагнув, що стоять вони на освітленому місці. Раптом залунали голоси: це заговорили ельфи з загону, що І наблизився зовсім нечутно.

Вони поспішали до північної межі, щоб боронити її від її нападу з Морії, і принесли новини, які Гельдір частково переказав. Орків, що проникли до лісу задля грабунку, зупинили та майже дощенту розбили; недобитки втекли на захід, до гір, за ними послали погоню. Бачили також дивне створіння: воно бігло, зігнувшись, майже торкаючись руками землі, немов звір – а все ж то не був звір. Мисливці не стали стріляти, не знаючи, чи то добра істота, чи лиха, і воно позбулося погоні та помчало униз за течією Срібної, на південь.

– А ще, – додав Гельдір, – мені передали послання від Володарів Лорієну. Вам дозволено йти вільно, навіть гномові. Здається, Володарка знає все про кожного з вас! Може, прийшли нові вісті з Рівенделлу?

Першим він зняв пов'язку з очей Гімлі.

– Вибач мені! – сказав він, низько уклонившись. – Поглянь на нас як друг! Роздивись та радій: адже ти перший з гномів, кому дозволено споглядати на ліс Нейт-Лорієну з часів Даріна!

Коли Фродо у свою чергу звільнився від пов'язки, він озирнувся і завмер. Вони стояли на відкритій галявині. Зліва височів великий курган, порослий зеленою травою – така, мабуть, зростала у Давні віки. Його верх оточували подвійною короною два кола дерев: перше – з білою корою, зі складним переплетінням гілок, чудових навіть без листя, а друге – меллорни, одягнеш блідим золотом. У самій середині здіймалося дерево, величезне, мов башта, у височині серед його гілок виднівся білий далан. Біля підніжжя стовбурів та всюди на зелених схилах пагорба траву всіяли маленькі зірочки золотавих квітів, а між ними гойдалися на довгих стеблах інші – білі та блідо-зелені, вкриваючи ясну зелень трави легким серпанком. Над курганом у синьому небі горіло сонце, а під деревами лежали довгі зелені тіні.

– Дивіться! Це – Керін-Амрот, – сказав Гельдір, – серце стародавнього королівства, яким воно колись було. Тут у щасливіші дні стояв дім Амрота, а нині – курган, тут вічно цвітуть у нев'янучій траві золотий еланор та білий і нітреділ. Тут ми трохи відпочинемо, а до населених місць доберемося у сутінках.

Подорожні полягали на духмяну траву, але Фродо ще і довго стояв, занурившись у споглядання. Йому здавалось [370] ніби він дивиться крізь прозоре вікно на світ, що давно зник, осяяний світлом, якому нема наймення у звичній мові. Все навкруги було справжнє, живе, виразне, але сама ця виразність немов натякала, що хтось замислив і сотворив небо та землю, траву та дерева, квіти та вітер за мить до того, як з очей Фродо зняли пов'язку; але

одночасно все це було таке стародавнє, ніби існувало від створення світу. І кольори цього світу, цілком знайомі: золотий та білий, зелений та синій, здавались такими свіжими, яскравими, немов Фродо перший в світі побачив їх і дав нові, прекрасні назви. Тут взимку душа не тужила за весною та літом. Ні вади, ні хвороби, ні каліцтва не знали тут рослини. Земля Лорієну зберегла бездоганну чистоту.

Фродо обернувся й побачив, що Сем стоїть поряд, спантеличено озираючись, і протирає очі, ніби перевіряючи, чи не сниться:

– Дивіться, тут сонце, ясний день. Я ж бо думав, ельфам тільки місяць та зірки до вподоби! А все ж таки це місце ельфійське над усе. Я відчуваю... ну, нібито ми попали у пісню, розумієте, про що я?

Гельдір поглянув на них і, мабуть, зрозумів не тільки слова, але й думки Сема.

– Ви відчуваєте владу Володарки Галадрімів, – сказав він з посмішкою. – Чи не бажаєте відвідати зі мною Керін-Амрот?

Він легко збіг на схил, укритий травою. Гобіти пішли за ним. Хоча Фродо рухався, дихав, чув, як вітер лоскоче його обличчя, і бачив, як колишуться живе листя та квіти, він звідкись знав, що над цією землею час не владен, і нема тут зів'янення, ні зміни, ні забуття. Коли вони підуть звідси до інших країв, Фродо, блукач з Гобітанії, все ще буде бродити по траві між еланором та нітреділом у пречудовім Лорієні...

Вони увійшли до кола білих дерев на Керін-Амроті. Порив вітру сколихнув гілля. Фродо знерухомів: він почув голос прибою на узбережжі, давно вже залитому хвилями, і гомін морських птахів, яких давно вже не зустрінеш на світі. А Гельдір йшов далі, він вже підіймався на високий поміст. Фродо, намагаючись іти за ним, торкнувся дерева поряд з драбиною; ніколи раніше не відчував він з такою силою плоть дерева, його єство. Приязно погладжують дерево і лісник, і тесляр, але Фродо відчув зовсім інше: радість від знайомства з живою душею. [371]

Коли він нарешті виліз на далан, Гельдір узяв його за руку і розвернув на південь:

– Дивись спочатку сюди! І Фродо побачив на відстані чи то пагорб, скрізь зарослий могутніми деревами, чи то місто з зеленими вежами. Почуття підказали йому: саме там осереддя світла та сили, і що боронять цю землю. Йому відразу закортіло злетіти, немов птах, і відпочити у цьому зеленому лісі-місті. Потім Фродо глянув на схід, і перед ним відкрився весь Лорієн; ледь лисніюча смужка Андуїну відокремлювала його від земель за рікою – туди світло не сягало, і все було буденне та і знайоме: пласкі й пусті землі, безформні, вкриті туманом, тільки в найдальшій далечині темніла страшна стіна. Сонце, що осявало Лорієн, було не спроможним розтопити тінь над цими вершинами.

– Там криється твердиня Південного Чорнолісся, – сказав Гельдір, – її оточують темні смерекові ліси, де дерева тиснуть одне одного, і гілля їхнє трухне та сохне. У хащі, на кам'янистому узвишші, стоїть Дол-Гулдор, де довго чаївся Ворог. Ми побоюємось, що у Дол-Гулдорі знову хтось оселився, і сила його мешканців непомірно зросла. Останнім часом його часто закривають чорні хмари. Ти бачиш два ліси, дві сили, що уявно протистоять одна одній; але світло здатне проникнути до самого серця Тьми, а тьмі невідома таємниця Світла. Вона ніким ще не розкрита... поки що не розкрита, – ельф відвернувся й став швидко спускатися. Гобіти ледве поспівали за ним.

Біля підніжжя пагорба Фродо застав Арагорна; він стояв мовчки, непорушно, з золотою квіткою еланору в руці; очі його блищали, він весь був під чарами спогадів. Фродо відразу збагнув, що йому ввижаються чудові видива минулого: відбиток тяжких років зник з обличчя Арагорна, перед Фродо стояв молодий витязь у білому вбранні, стрункий та гарний; ніби звертаючись до невидимого співрозмовника, він сказав ельфійською мовою: «Арвен ванаїмельда, намаріє!», зітхнув, немов отямившись, із посмішкою поглянув на Фродо:

– Тут серце ельфійських володінь на землі, і тут навіки оселиться моє серце, якщо не знайдемо світла наприкінці ж темних доріг, котрі ми з тобою ще маємо пройти. Ходімо далі!

Узявши Фродо за руку, він покинув пагорб Керін-Амроту, і за днів життя свого ніколи більше туди не повертався. [372]

Розділ 7 ДЗЕРКАЛО ГАЛАДРІЕЛІ

Сонце спускалося за гори, і тіні лісові темнішали, коли Хранителі знову вирушили в дорогу. Тепер вони пробирались по густих заростях, де швидко згущалися сутінки. Ніч настала під покровом лісу, а вони все йшли, і ельфи засвітили свої срібні ліхтарики.

Несподівано перед ними відкрилась галявина, і вони опинилися під блідим вечірнім небом з блискітками рідких перших зірок. Узлісся оминало галявину, відходячи і дугами вліво та вправо, а за нею лежав затоплений тінню глибокий рів – тільки трава на його краї зеленіла, немов сонце над нею ще не зайшло. По той бік рову висока зелена стіна оточувала пагорб, порослий меллорнами, найвищими з тих, що подорожні досі бачили. Вони височіли в сутінках, мов живі вежі неймовірної будови. Невпинно шелестіло листя, а поміж незчисленних ярусів віття мерехтіло безліч вогників, зелених, золотих та сріблястих.

– Ласкаво просимо до Карас-Галадону, – сказав Гельдір, – міста Галадрімів, оселі Володарів Лорієну – Келеборна та Галадрієлі! Увійти тут ми, щоправда, не можемо – на північному боці нема воріт. Нам треба обійти стіну з півдня, і шлях ще неблизький, бо місто наше велике.

По зовнішньому краю рову йшла дорога, брукована білим каменем. По ній мандрівники попрямували на захід, огинаючи зліва місто, подібне до зеленої хмари. Чим сильніш ставала темрява довкола, тим більше вогників засвічувалося на пагорбі, поки весь він не засяяв, мов величезне сузір'я. Нарешті перейшли білий міст та побачили високі ворота, міцні, освітлені гронами світильників, – вони виходили на південний захід, між торцями стін, котрі там заходили одна за одну.

Гельдір постукав, сказав щось, і ворота безгучно розкрилися, але вартових Фродо ніде не побачив. Подорожні увійшли, і ворота зачинилися за ними. Ще вузький прохід між краями стін – і вони ступили нарешті до міста Давнього народу. Навкруги нікого не було видно, не чути кроків, але всюди дзвеніли голоси. Звідкись здалека долинав спів, мов тихий дощ линув по листю.

Проїшли ще багато стежок та східців, поки, піднявшись вже високо, не побачили посеред луки виблискуючий [373] водограй, освітлений срібними лампами, що висіли на вітті; струмені його спадали до водойми, обкладеної сріблом, і текли далі прозорим потоком. На південному краї луки ріс меллорн, найбільший з усіх: його гладкий сірий стовбур лиснів, мов шовковий, здіймаючись догори, і тільки дуже високо віялом розходилися величезні гілки, ледве помітні у хмарах листя. Поряд починались широкі білі східці, а біля підніжжя сиділи трійко ельфів. Помітивши прибульців, вони підвелися, і Фродо побачив, що вони високі на зріст, одягнені у матово-сірі кольчуги, а плечі їхні покриті білими плащами.

– Тут мешкають Келеборн та Галадріель, – сказав Гельдір, – вони запрошують вас піднятися нагору та побесідувати з ними.

Один з вартових підніс до вуст невеличкий ріг та дзвінко просурмив; йому відповіли звідкись зверху, тричі повторивши той же сигнал.

– Я піду першим, – вів далі Гельдір, – потім Фродо з Леголасом. Всі інші можуть іти як завгодно. Лізти прийдеться високо, без звички важко, але по дорозі можна буде перепочити.

Повільно підіймаючись по східцях, Фродо бачив багато даланів: одні відходили убік від стовбура, другі спиралися на нього, і східці проходили крізь них. Нарешті гості досягай помосту, широкого, мов палуба великого корабля. На ньому стояв дім, чи, скоріше, палац. Ступивши на поріг слідом за Гельдіром, Фродо опинився в овальній залі, де замість колони посередині служив стовбур меллорну, вже дещо скісний, бо близько була верхівка, але все ще дуже товстий.

М'яке світло заливало залу: зелені з сріблом стіни, золоту покрівлю. Довкола сиділо багато ельфів, а біля самого стовбура, під густою гілкою меллорну – Келеборн та Галадріель. Вони підвелися, щоб привітати гостей, як то за звичаєм чинять усі ельфи, навіть королівського роду. Обоє вони відзначалися однаково високим зростом; обоє були прегарні з

обличчя і дуже поважні. Шати їхні були ж білі, мов сніг. Волосся Володарки було темно-золотого відтінку, а в Келеборна – сріблясте, довге та блискуче. Вони здавалися молодими; тільки очі свідчили, як довго вже вони живуть на світі – очі, що сяяли гостро, мов сталь у зорянім світлі, глибокі, мов бездонні колодязі пам'яті. [374] Гельдір підвів до них Фродо, і Володар привітався до нього своєю мовою. Галадріель нічого не сказала, тільки окинула його довгим поглядом.

– Сідай поруч зі мною, Фродо з Гобітанії! – промовив Келеборн. – Коли всі зберуться, поговоримо...

Кожного з Хранителів він чемно вітав, називаючи на ім'я:

– Привіт тобі, Арагорне, син Арахорна! Тридцять вісім літ промайнуло над світом з тої доби, як ти востаннє відвідав нас, і важким тягарем лягли літа на твої плечі. Але кінець випробуванню, добрий чи поганий, вже наближається. Тут ти можеш ненадовго скинути тягар!

– Здрастуй, сине Трандуїла! Шкода, що північні родичі так рідко провідують нас.

– Ласкаво просимо, Гімлі, сине Глоїна! Давно, дуже давно не бували у Карас-Галадоні діти Дарінові. Але нині ми порушимо давню заборону. Хай стане це ознакою того, що крізь темні хмари ми ще проб'ємося до кращих днів, і дружба між нашими племенами відновиться!

Гімлі низько вклонився.

Коли всі гості посідали, Володар знов оглянув їх:

– Вас восьмеро, а мало бути дев'ятеро, як нас сповістили. Але, можливо, з того часу щось змінилося? Елронд далеко, і півняма, що розділяє нас, дедалі гущішає – протягом всього року тіні ставали довшими...

– Ні, нічого не мінялось, – приєдналась до розмови Галадріель. Голос в неї був чистий, мелодійний, але глибокий та сильний, незвичний для жінки. – Гандальф Сірий пішов з ними, але не увійшов до наших земель. Тепер повідайте нам, де він – бо я дуже хотіла поговорити з ним, але не можу розрізнити його у далечині, поки він не увійде до Лорієну; сірий туман сповив і шляхи його, і думки.

– На жаль, мені нічим порадувати тебе, – спохмурнів Арагорн. – Гандальфа Сірого поглинув морок Морії. Не довелося йому врятуватись.

Ельфи відізнались на ці слова сумовитими вигуками.

– Погані звістки, – спохмурнів Келеборн. – Найгірші з усього, що чули ми протягом довгих сумних років. Чому про це не було сказано раніш? – спитав він Гельдіра ельфійською мовою.

– Ми не говорили з Гельдіром ані про справи наші, ані про мету, – пояснив Леголас. – Спочатку нам заважала втома та близька небезпека, а потім лихо якимось позабулося на час, поки ми йшли чудовими стежками Лорієну. [375]

– Однак горе наше велике і втрата непоправна, – додав Фродо. – З Гандальфом ми пройшли крізь Морію; і коли майже не залишилося надії, він врятував нас, а самі загинув.

– Розповідайте, як це сталося! – звелів Келеборн. Тоді Арагорн почав з невдачі на Карадрасі, розповів про долю Баліна, про сутичку у Літописному чертозі, про вогняний рів, вузький міст та пробудження глибинного лиха.

– То було лихе створіння прадавніх часів, – закінчив Арагорн, – чудовисько, що поєднує тінь та полум'я, силу та жах.

– Ім'я йому – Балрог, Морготова почвара, – сказав Леголас, – найжахливіше лихо ельфів, якщо не поминати господаря Чорного Замку.

– Дійсно, там, на мості, я побачив того, хто переслідує нас у найстрашніших снах... лихо Дарінове, – стиха промовив Гімлі, і в очах його застиг жах.

– Ця звістка ще гірша! – вигукнув Келеборн. – Здавна знали ми, що під Карадрасом спить страшне лихо. Але якби я довідався, що гноми знов пробудили його, то не дозволив би тобі, Гімлі, та й товаришам твоїм, перетинати північну межу. Хоч як це не безглуздо, я міг би сказати, що Гандальф замінив мудрість на безрозсудність, попрямувавши без потреби прямо

до марійської пастки.

– Необачним назвала б я подібне судження, – поважно промовила Галадріель. – Ніколи Гандальф не робив безглузких вчинків. Ті, кого він вів, не знали його задумів та не можуть як слід пояснити їх. Але що б не скоїлося з провідником, чи винні в цьому ті, кого він вів? Не жалкуй, що гостинно прийняв гнома. Якби довелося нам покинути Ло-ріен, піти з нього далеко та надовго, хто з стародавнього народу, навіть сам Келеборн Мудрий, зумів би пройти, не поглянувши, повз покинуту оселю, хоч би в ній звили гніздо дракони? Темні води Келед-Зараму, холодні витoki Кібель-Нали, пречудові були багатокolonні чертоги Казад-Думу у Давні дні, до того, як загинули могутні володарі підземелля, – Володарка поглянула на Гімлі, похмурого й сердитого, і посміхнулася. Гном же, почувши справжні назви морійських святинь у старовинній мові гномів, закинув голову і зустрівся з нею поглядом; і вразило його, що не ворожість світилася в очах її, а любов та розуміння. Вкрай здивований, він усміхнувся у відповідь, незграбно підвівся й низько вклонився за гномським звичаєм: [376]

– А все ж таки жива земля Лорієну ще прекрасніша, а пані Галадріель – понад всі скарби, що криються під землею!

Келеборн мовчки придивився до нього і заговорив знову:

– Я не знав, що вам довелося нести такий важкий тягар. Даруй мені різкість, Гімлі; у ній винна душевна турбота. Я зроблю для вас що зможу; кожен одержить усе, чого забажає, чого потребує, але особливо наділю я того з напівросликів, хто несе головний тягар.

– Ваше завдання відоме нам, – вела далі Галадріель, дивлячись на Фродо. – Розмовляти про це більш відверті не слід. Але, думаю, не даремно прийшли ви сюди по допомогу, як, очевидно, намагався і сам Гандальф. Бо володаря Деревного народу вважають одним з наймудріших ельфів Середзем'я, і так обдарувати вас, як може він, не спроможні інші королі. Він жив на заході за часів юності світу, і я прожила з ним незчисленні літа; бо ще до падіння Нарготронду та Гондоліну перейшла я гори і відтоді віками допомагала йому у боротьбі – на жаль, не завжди успішній.

Першу Білу Раду скликала колись я. Якби мої задуми здійснились, її очолив би Гандальф Сірий, і все могло скластися інакше. Але навіть зараз ще жевріє надія. Я не даватиму вам порад, вказівок: «дійте так чи так». Бо не у вчинках, не у виборі того чи іншого шляху досягаю я успіху – моя сила в знанні минулого та сучасного, а почасти й прийдешнього. Я відразу можу сказати: ваш похід – по вістрю ножа. Досить лише трохи відхилитися, і загибель світу неминуча. Але поки Хранителі додержуються вірності, надія живе.

Володарка замовкла і окинула запитливим поглядом кожного з гостей^ Ніхто, крім Леголаса і Арагорна, не зумів довго витримати її погляд. Сем зразу зашарівся і опустил голову.

Нарешті Галадріель відвела очі й посміхнулася:

– Женіть турботу геть з серця! Цієї ночі ви будете спати мирно.

Хранителі зітхнули й несподівано відчули сильну втому, немов їх довго та настійливо допитували, хоча вголос не було сказано жодного слова.

– Тепер ідіть! – сказав Келеборн. – Відпочиньте від біди та злиднів своїх. Навіть якби ваше завдання не торкалось [377] нас настільки близько, ви знайшли б тут притулок, зцілення та підбадьорення. Відпочивайте поки що, ваш подальший шлях обговоримо пізніше.

Цю ніч, на велику втіху гобітів, вони проспали на землі. Ельфи поставили намет між дерев поблизу від водограю, постелили м'які постелі, а потім, мелодійно побажавши на добраніч, пішли. Мандрівники ще трохи попригадували вчорашню ночівлю на деревах, сьогоднішній похід, прийом у Володарів – згадувати, що було перед тим, їм не вистачало сил.

– Чого ти почервонів тоді, Семе? – спитав Пін. – І відразу знітився... Будь-хто зрозумів би, що в тебе сумління нечисте. Сподіваюсь, ти не замислив нічого гіршого, ніж крадіжка

моєї ковдри?

– Ото вигадали! – відповів Сем, не схильний до жартів. – Якщо хочете знати, я відчув, нібито мене роздягають, і мені це зовсім не сподобалося. Очі в неї, здається, все бачать, що в тебе заховано в серці, від себе навіть. Вона мовби спитала, а що якби мені допомогли повернутися додому, до Краю, до гарненької затишної нірки з... з невеличким власним садочком?

– Оце так так, – сказав Меррі. – Майже те ж саме відчув і я; тільки... ні, тут нема про що балакати, – ніяково скінчив він.

Здавалося, всі вони зазнали одного й того ж випробування: кожному запропонували вибір між темним, страшним шляхом уперед і чимось жаданим: вимріяне щастя ясно поставало перед очима, і щоб здійснити його, досить було лише звернути з дороги та дозволити, щоб інші билися з Сауроном.

– А мені ще здалося, – зауважив Гімлі, – що мій вибір залишився б таємницею, відомою лише мені одному.

– Про мене, все це надзвичайно дивно, – додав Боромир. – Можливо, нас просто випробували, читали наші думки з якоюсь доброю метою; але я майже впевнений, що Володарка спокушала нас і дійсно могла дати те, про що запитувала. Зрозуміло, мене вона не зловила. Люди з Мінас-Тіріту вірні своєму слову!

Однак що саме Володарка запропонувала йому, Боромир так і не сказав.

А Фродо відмовчувався, хоч Боромир настійливо випитував:

– Вона довго дивилася на тебе, Хранителю Персня! [378]

– Авжеж, – відповідав Фродо, – але що сталося зі мною при цьому, зі мною й залишиться.

– Тобі варто остерігатися, – не вгамовувався Боромир. – Я зовсім не певний, чи насправді чисті помисли та наміри цієї ельфійської владичиці!

– Не смій казати погане про Володарку! – жорстко спинив його Арагорн. – Ти не знаєш, про що кажеш. Ні сама Володарка, ні земля її не відають лиха, тільки людина може принести лихо з собою, і тоді хай стережеться! Цієї ночі я вперше засну спокійно з того дня, як ми покинули Рівенделл. Нічого зараз не прагну так, як виспатись та позбутися всіх печалей! Я втопився і тілом, і душею..

Він простягнувся на ліжку і миттю заснув. Невдовзі позасинали й решта, і спали міцно, без сновидінь, і ніякі шуми не порушили їхнього спокою. Прокинулися вони, коли денне світло вже залляло луку навколо намету і водограй бринів, лисніючи у сонячному промінні.

Пізніше було важко пригадати, скільки днів вони провели у Лорієні. Там весь час сонце сяяло у чистім небі, лише зрідка проливався дрібний дощик, і після нього все свіжо зеленіло. У повітрі, приємно-прохолодному, немов навесні, витав глибокий, задумливий спокій зими. Хранителі нічим не займалися, тільки їли та пили, та відпочивали, та гуляли по садах – і нічого іншого не бажали.

Володарів Лорієну вони більше не бачили, а з ельфами спілкувалися мало – ті рідко могли та хотіли користатися вестроном, тобто загальною мовою. Гельдір, попрощавшись, повернувся до себе на північну межу, де тепер, внаслідок звісток, що принесли гості, поставили міцну варту. Леголас постійно пропадав у Галадрімів, після першої ночі навіть ночувати не приходив, хоч обідав завжди з товаришами. Часто, збираючись піти погуляти по лісу, він брав з собою Гімлі, і Хранителі дивувались такій зміні.

Сидячи у колі чи на прогулянках, вони тепер часто згадували Гандальфа, і все, що знали про нього чи колись бачили, ясно поставало перед ними. Коли тілесні рани загоїлися і втома минула, гіркота втрати загострилась. Часто чули вони поблизу чудові голоси ельфів, що оплакували загибель мага – його ім'я можна було почути серед незрозумілих слів, благозвучних та печальних: «Мітрандіре, Мітрандіре! – співали елфи. – Мандрівник у Сірому Плащі!» (так вони любили його називати). Але Леголас, з'являючись у товаристві, не перекладав ці пісні, відговорюючись [379] тим, що не вмів: для нього горе було ще занадто свіжим, він міг плакати, а не співати.

Першим вилив свою скорботу у незграбних віршах не хто інший, як Фродо. Рідко траплялось йому скласти пісню чи вірш, і навіть в Рівенделлі він прислухався, але сам не співав, хоч у пам'яті зберігав чимало пісень, складених іншими. Але тепер, просиджуючи годинами біля водограю в Лорієні та слухаючи співи ельфів, він спромігся зв'язати свої думки у вигляді пісні, котра йому самому здалася гарною; але коли він спробував переказати її Семові, залишились якісь уривки, немов жменька сухого листа:

Лиш впала сутінь, на горі
Над Краєм крок його лунав.
Та ще світанок не зорів –
Він мовчазний свій путь почав.

Від диких нетрів за моря,
Від зимних рік до димних гір
Ішов він злу наперекір,
Так як вела його зоря.

Несхибний меч, легка рука
Цілителя від темних чар...
Надлюдський на плечах тягар
У нескінченності блукань.

До ельфів, гномів і людей,
І до рослин, і до тварин,
До смертних і безсмертних він
На їхніх мовах говорив.

О, зоре мудрості і знань,
Швидкий на жарти і на гнів...
О, старче в сірому плащі,
Ти нас від мороку закрив!

Один як промінь на мосту,
Повставши на Вогонь і Тінь,
В нерівній битві переміг,
В Морійську канувши глибінь.

– Гей, пане, таким чином ви незабаром перевершите самого пана Більбо! – захоплено сказав Сем.

– Ох, навряд чи так. Я поки що мало вмю!

– Але, пане, якщо ви все ж таки спробуєте продовжити, добре було б додати пару слів про феєрверки. Щось на зразок: [380]

Це був найкращий феєрверк,
Що пишно сяяв між зірок,
Заповнював все небо вщерть
Каскадом вогняних квіток.

Хоча ці штуки варті найпишніших слів!

– Ні, вже про це ти сам подбаєш, Семе, а може, і Більбо. Але... ні, не треба більше про це. Нестерпно думати, що мені прийдеться сповістити старого...

Одного вечора Фродо й Сем прогулювались у прохолодних сутінках. Обоє знов охопила тривога. На Фродо раптом насунулося відчуття близької розлуки: він звідкись збагнув, що наближається час покинути Лорієн.

– Що ти думаєш тепер про ельфів, Семе? – спитав він. – Я вже питав, мабуть, дуже давно; та ж відтоді ти взнав їх ближче.

– Та ще й як! Я собі так міркую: елфи різні бувають. Тобто всі вони цілком ельфіві; але зовсім не однакові. Тутешні, скажімо – не безпритульні блукачі, і трохи схожі на нас: прив'язані до своєї землі, як гобіти – до Краю. Вони зробили цю землю такою чи вона їх такими зробила, важко судити, розумієте? Тут напрочуд спокійно. Нічого начебто не відбувається, та ніхто, здається, й не прагне, щоб відбувалося. Якщо є тут якісь чари, то заховані глибоко, руками їх, так би мовити, не намацаєш.

– А все ж вони відчуються всюди, – заперечив Фродо.

– Та тільки, бач, не видно, хто їх творить. Ніяких тобі феєрверків на зразок тих, що любив бідолашний Гандальф. Шкода, що ми більше не бачимося з Володаркою, ось вона могла б удіяти будь-що, коли б забажала! До чого ж хочеться побачити ельфійські чари!

– А мені – аж ніяк. Все гаразд і без того. І сумно мені не без феєрверків Гандальфових, а без його кошлатих брів, без сердитої вдачі, без голосу...

– Авжеж, – згодився Сем. – Я ж бо зовсім не прискіплююсь. Просто мені хотілось побачити чародійство, як у старих казках, а взагалі краще цієї землі я й не бачив! Тут мовби разом і дома, і в гостині, розумієте? Я не хочу нікуди йти, а все ж таки чую, що коли вже нам все одно треба йти звідси, то краще скоріше. Коли не станеш до роботи, вона ніколи й не скінчиться, так мій Дід мовляв. А тутешній народ, як на мене, навряд чи зможе ще допомогти [38I] нам, хоч чародійством, хоч як. Коли ми підемо, мабуть, ще більше засумуємо за Гандальфом...

– Ой, боюсь, що так і буде, Семе, – сказав Фродо. – Але сподіваюсь ще зустрітись з володаркою ельфів перш, ніж вирушимо далі.

Не встиг він договорити, як Галадріель вийшла їм назустріч, ніби почула його слова. Висока, гарна, вся у білому, мовчки пройшла вона під деревами й поманила гобітів рукою.

Слідом за нею пішли вони по південному схилу Карас-Галадону, пройшли крізь високу зелену огорожу і опинилися у таємному саду. Меллорни там не росли, відкрите небо простяглися над садом. Вечірня зірка вже зійшла та сяяла білим вогником високо над західними лісами. Довгими східцями Володарка спустилась до глибокої зеленої лощини, де мурмотів, збігаючи зі схилу, сріблястий струмочок з джерела. На дні лощини, на низькій підставці, вирізьбленій у формі розложистого дерева, стояла срібна чаша, широка та пласка, а поряд – срібний глек. Галадріель наповнила чашу до краю джерельною водою, подихала на неї, а коли вода заспокоїлась, сказала:

– Це Дзеркало Галадріелі. Я привела вас сюди, щоб ви, якщо забажаєте, заглянули в нього.

Повітря у лощині застигло нерухомо, було темно, і володарка ельфів здавалася особливо високою й блідою.

– Нащо нам заглядати та що ми побачимо? – пощулившись, спитав Фродо.

– Дзеркало підкоряється моїй волі, – промовила Галадріель, – і інколи я можу показати те, що хтось просить. Але може також само показувати різні речі, і вони дуже часто несподівані та корисніші, ніж те, що бажали побачити. Що вам відкриється, коли довіритесь волі дзеркала, сказати не можу. Показує воно і минуле, і сучасне, і майбутнє, але навіть наймудріші не завжди здатні відрізнити, де що. Чи бажаєш зазирнути?

Фродо не відповів. Володарка звернулась до Сема:

– А ти? Адже саме у вас, наскільки я розумію, назвали б чародійством, хоча мені не

зовсім ясно, що мається на увазі: бо тим же словом ви позначаєте оманливі пастки Ворога! Але, якщо хочеш, це – чародійство Галадріелі. Чи не цього ти прагнув?

– Атож, – скинув головою Сем. Його тіпало від страху й цікавості. – Я одним вічком зазирну, пані, якщо вам це до вподоби. – А Фродо він пояснив: – Не відмовлюсь [382] подивитися, як там вдома. Давненько вже ми пішли звідти. Та тільки навряд чи я там щось побачу, може, зірки або незрозуміле що-небудь...

– Може, й так, – сказала Володарка, тихо сміючись. – Але починай же: що зумієш, те й побачиш. Тільки не торкайся води!

Сем заліз на підставку і схилився над чашею. Вода лежала важким темним колом і відбивала зірки.

– Самі зірочки, так я й думав, – заговорив Сем, але відразу ж тихо зойкнув: зірки зникли, немов хтось відкинув темну завісу. Дзеркало затьмарилось, потім прояснилось, і Сем побачив ясне сонце та дерева, що хиталися піл вітром. Але перш ніж він втямив, що б це могло бути, картина розтанула, і з'явився Фродо з блідим обличчям – він міцно спав під високим чорним бескидом. Потім Сем побачив самого себе: ось він йде темним коридором, ось лізе догори нескінченними гвинтовими сходами, шукає щось незрозуміле. Немов уві сні, видиво розпливлось і знов з'явилися дерева. Тепер Сем побачив їх ніби здалеку і збагнув, що вони не хитаються під вітром, а з тріском валяться на землю.

– Гей! – розлютився Сем. – Тед Піскун валить дерева! Хто йому дозволив? Не можна їх рубати, це ж алея біля млину, по дорозі до Водиці, вона ж тінь дає! Ех, був би я там, ото вчепився б у Теда, його самого повалив би!

Але в ту ж мить Сем помітив, що старого млина вже нема, а замість нього будують величезну споруду з червоної цегли. Робітники там кишіли, мов мурахи. Поряд стирчав здоровезний димар. Над ним клубочився чорний дим і, здавалося, каламутив воду Дзеркала.

– Чортівня якась діється у Краї, – пробурмотів Сем. – Елронд мав рацію, що хотів відрядити туди панича Меррі... - Тут він раптом скрикнув і відсахнувся від Дзеркала. – Мені треба негайно повертатись! – відчайдушно заволав він. – Досить тут гуляти! Вони перекопали весь Торбин узвіз, і мій старий покидає Кручу, майно на візку везе! Мені треба додому!

– Ти не зможеш піти додому один, – заперечила Галадріель. – Доки ти ще не зазірав до Дзеркала, не хотів повертатися без хазяїна, а втім, ти знав, що в Гобітанії може скоїтися щось лихе! Пам'ятай: Дзеркало може показати і таке, чого не бувало, та й не відбудеться ніколи, якщо тільки той, хто споглядає, не зверне зі шляху. Дзеркало – небезпечний порадник! [383]

Сем усівся на землі й обхопив голову руками.

– Було б мені довіку тут не бувати! Не треба мені більше ніякого чародійства! – поскаржився він і припишк. По хвилі знов заговорив, глухо, немов крізь сльози:

– Ні, краще вже мені йти додому найдовшим шляхом, з паном Фродо, чи взагалі не повертатися. Але я все ж таки сподіваюсь, що колись ми повернемося. Отоді, якщо Дзеркало правду показало, комусь там кисло стане!

– Чи не хочеш тепер і ти зазирнути, Фродо? – спитала Галадріель. – Ти, здається, не цікавився ельфійським чародійством, тобі й без того добре?

– Ти радиш мені це зробити?

– Ні, порад я не даю. Але те добре чи погане, що тобі відкриється, може потім знадобитись – а може, й ні. Дивитися у Дзеркало разом і корисно, і небезпечно. Але тобі, Фродо, напевне стане мужності й мудрості – інакше я б тебе сюди не привела. Роби як знаєш!

– Я погляну, – сказав Фродо, заліз на підставку й схилився над темною водою. Дзеркало одразу ж прояснилось, і він побачив затьмарену землю. Темний контур гір вимальовувався далеко на згаслому небі. Довга сіра дорога, звиваючись, зникала за обрієм. По дорозі повільно посувалася уперед якась фігура, спочатку маленька і ледь помітна, але чим ближче, тим виразнішою вона ставала. Раптом Фродо здалося, що цей мандрівник дуже схожий до Гандальфа. Він був ладен покликати мага, аж тут помітив, що на ньому не сіре

вбрання, а біле, воно ледь світилося у сутінках; в руці він тримав білу патерицю. Обличчя неможливо було побачити, бо він низько схилив голову. Невідомий оминув поворот дороги і зник. Чи то був Гандальф в одній зі своїх далеких мандрівок, чи Саруман? Фродо так і не збагнув цього. А видіння вже змінилося. Промайнула маленька, але чітка картинка: Більбо стурбовано ходить туди-сюди по кімнаті, стіл завалений безладною купою паперів, дощ стукає у вікна. І знов Дзеркало затьмарилося, а потім, один по одному, пішли різні образи-як зрозумів Фродо, уривки великої історії, до якої і він тепер був причетний. Імла розтанула, і відкрилося щось досі небачене, але знайоме: Море. Посутеніло; Море підіймало гори-хвилі, лютувала жахлива буря. Потім Фродо побачив багрове коло сонця, що заходило серед роздертих хмар, а на ньому – чорний контур високого корабля з розірваними вітрилами – вітер підганяв його, і летів той [384] корабель із західного краю неба. Наступна картина – багатолюдне місто над шумливою рікою, велика фортеця, сім білих веж, і знову корабель з чорними вітрилами, але цього разу був ранок, по воді бігли світлі брижі, і стяг із зображенням білого дерева майорів під сонцем. Його затягло димом, немов від великої пожежі чи битви, і знов сонце, червоногаряче, хилилося на захід і сховалося у сірій імлі; і в тій імлі розтанув маленький кораблик у мерехтінні кольорових вогників. Зник кораблик, і Фродо, зітхнувши, наважився відійти.

Але зненацька Дзеркало дуже потемніло, немов пролом розірвав видимий образ світу, і проглянула порожнеча. З тієї чорної безодні з'явилося Око і почало повільно зростати, поки не виповнило майже все Дзеркало. Таким жахом віяло від нього, що Фродо скам'янів, не в силі ані скрикнути, ані відвести очей. Полум'я оточувало Око, але само воно було блискучо-жовтим, мов котяче, насторожене й пильне, і чорний проріз його зіниці відкривався у безодню – у всесвітню порожнечу.

Потім Око почало обертатися то в один бік, то в інший, і переляканий Фродо збагнув, що воно намагається стежити одоночасно за багатьма речами, але в першу чергу – за ним самим. Щоправда, він відчував також, що побачити його Око не здатне – поки що не здатне, – якщо тільки він сам цього не захоче. Перстень раптом став важким, мов чавунний, відтягнув ланцюжок, і голова Фродо почала поволі хилитися додолу. Дзеркало немов скипіло, пара здійнялася над водою. Фродо хилився все нижче.

– Не торкайся води! – м'яко нагадала Володарка. Видіння зникло, і Фродо помітив, що дивиться на холодні зірки, що миготять у срібній чаші. Його трусило; він відійшов і кинув погляд на Володарку.

– Я знаю, що ти побачив наостанку, – сказала вона. – Це ввижалося і мені. Не бійся! Не єдиними співами серед дерев охороняємо ми і боронимо Лотлорієні і навіть не тонкими стрілами ельфійських лучників. Знай же, Фродо; у цю саму мить, розмовляючи з тобою, я стежу за Чорним Володарем і знаю всі його думки щодо ельфів. Він такон давно намагається перехопити нитку моїх дум, поборотися зі мною. Але двері зачинені, як і раніше!

Помахом білих своїх рук Галадріель немов відштовхнула щось напливаюче зі сходу. Найулюбленіша зірка ельфів Еаранділ, яскраво горіла у височині, і постать Володарю1 відкидала легку тінь на траву, а золотий перстень на пальці [385] грав райдугами у сріблястим світлі. Білий камінь у персні сяяв, немов часточка Вечірньої зірки спустилась з небес на руку Володарки. Фродо дивився на перстень зі страхом – йому раптом здалося, що він все зрозумів.

– Так, – підтвердила Галадріель, відгадавши його думки, – ні я, ні Елронд не могли говорити про це – бо, здавна присяглися мовчати. Але від Хранителя Персня, від того, хто бачив Око, нічого не сховаєш. Так, саме тут; у Лорієні, на пальці Галадрієлі, зберігається один з Трьох перснів – Нен'я, або Адамантовий. Його довірили мені, і Ворог підозрює це, але точно не знає – поки що. Невже ж ти й тепер не розумієш, що для нас твоя поява тут – знак долі? Бо якщо ти зазнаєш поразки, нам нічим буде прикритися від Ворога. Але якщо тобі пощастить, наша влада зменшиться, Лорієн зазнає зів'янення, і приплив часу змиє наші сліди. Ми попливемо за Море або обернемося на здичавіле лісове плем'я, що ховається по долах та печерах, приречене все забути і піти у забуття. Іншого вибору не маємо...

Фродо схилив голову.

– Що ж ви оберете?

– Хай станеться те, що має бути. Любов ельфів до своєї землі і плодів своєї праці глибша, ніж безодні морські, а туга ніколи не згасне й не втішиться. Але ми скоріш готові все втратити, ніж підкоритися Сауронови – бо мали досить часу добре пізнати його. Ти не відповідаєш за долю Лорієну, твоє призначення інше. Але якби бажання могли впливати на життя, то я хотіла б, щоб Перстень Влади ніколи не з'являвся на світ або залишався навіки загубленим...

– Ти мудра, справедлива й безстрашна, пані, – сказав Фродо, – я віддам тобі Перстень, якщо схочеш. Цей тягар не під силу мені.

Галадріель раптом дзвінко розсміялась:

– Володарка Галадріель, можливо, насправді мудріша за тебе, але чемністю ти зі мною зрівнявся! Вдало ти відплатив за те, що я зазирнула до твоєї душі, коли ми зустрілися вперше! Твій зір стає все гострішим! Не заперечую, я жадала попросити в тебе те, що ти сам зараз готовий віддати. Протягом довгих літ розмірковувала я, скільки доброго і могла б зробити, маючи Великий Перстень. Тепер його принесли до мене. Зло, що було створене у прадавні часи, діє різними засобами, і навіть не все залежить від того, чи втримається сам

Саурон, чи впаде. Якби я з примусу чи погрозами [386] відібрала Перстень у гостя, чи не вважалося б це шляхетним вчинком, заслугою Сауронового Персня?

Аж ось нарешті Перстень переді мною. Ти прагнеш віддати його з власної волі! Замість Чорного Володаря ти створиш Володарку, не Чорну, але прекрасну та страхітливу, немов ранок та ніч! Прекрасною стану я, як море, і сонце, і сніг на горах! І жажливою, як буря і блискавки. Влада моя буде твердішою, ніж твердь земна. Світ сповниться розпачем і любов'ю до мене!

Вона піднесла руку, і перстень випромінив яскраве світло, осяяв її обличчя серед нічної пітьми. Вона стояла тепер перед Фродо незмірно висока, грізна та гідна поклоніння. Потім рука її опустилася, світло згасло, вона раптом знов засміялась – і Фродо, здивований украй, знов побачив Галадріель, яку він знав досі: струнку та гнучку, як всі ельфи, у простому білому вбранні, і голос її став ніжним і сумним:

– Я здолала спокусу. Галадріель готова все покинути, відпливти на захід і залишитись самою собою.

Довго стояли вони мовчки, поки Володарка не промовила знов:

– Час повертатися. Вранці вам треба буде вирушати. Вибір зроблено, колесо долі вже закрутилось.

– Зараз підемо, – сказав Фродо, – але мені ще хотілося спитати... ще в Рівенделлі все намагався узнати у Гандальфа... Мені дозволено носити Перстень. Чому ж я не можу бачити всіх інших персненосців та дізнаватися про їхні думки?

– Тому що не спробував. З того часу, як ти довідався, що саме одержав у спадщину, ти лише тричі надівав Перстень на палець. І не пробуй – загинеш! Гандальф мусив пояснити тобі, що Перстень Влади дає власнику силу до його міри. Коли захочеш підкорити собі інших, спочатку мусиш убраться в силу й навчитися напружувати волю. Але навіть якщо ти просто зберігаєш Перстень і зрідка його надіваєш, то зумієш помітити такі речі, яких не бачать інші. Поміркуй: адже зір твій став гострішим, чи не так? Чи не зумів ти проникнути до моїх думок глибше та сприйняти їх ясніше за багатьох славетних любомудрів? Ти побачив око того, хто володіє Сімкою та Дев'яткою. Ти зумів розпізнати перстень на моєму пальці... - Вона звернулась до Сема. – Скажи, чи ти бачив мій перстень?

– Ні, пані, - відповів Сем. – Щиро кажучи, я ніяк не візьму до тями, про що це ви вдвох міркуєте. Я бачив зірочку [387] над вашими пальцями. Але якщо ви вибачите моє втручання, то я скажу: хазяїн мій має рацію! Краще було б вам узяти в нього перстеник. Бо вже ви б усе влаштували як треба. Не дозволили б прогнати мого старого і перекопати вулиці! Ви примусили б деяких типів розплатитись за свої бридкі витівки!

– Зрозуміло, я б так і зробила, – сказала Галадріель. – З цього б почалось. Але, на жаль, на цьому б не скінчи лось. Не будемо більше говорити про це. Ходімо звідси!

Розділ 8 ПРОЩАННЯ З ЛОРІЕНОМ

Тієї ж ночі Келеборн та Галадріель знов покликали до себе Хранителів і зустріли їх привітно. Келеборн промовив нарешті довгоочікуване слово:

– Настав час вирішувати. Хто бажає продовжити похід, хай, зміцнівши духом, покине нашу землю, а хто не хоче, може залишатись поки що тут. Але нині, напередодні звершення долі, небезпека чекає всюди. Ті, хто буде! гостювати у нас, діждуться, поки шляхи земні звільняться – або допоможуть нам при останньому захисті Лорієну. Тоді вони повернуться додому – або попрямують до того чертога, де відпочивають усі, хто загинув у битвах.

Він замовк; Галадріель заглянула кожному з Хранителів у вічі й сказала:

– Вони вирішили йти уперед.

– Для мене вперед – значить додому, – зауважив Боромир.

– Зрозуміло, – кивнув Келеборн. – І весь загін піде за тобою?

– Ми ще не рішили, – відповів Арагорн. – У якому напрямку думав піти Гандальф після Лорієну, не знаю. Ба навіть він, мабуть, заздалегідь готових планів не складав.

– Можливо, – згодився Келеборн. – Втім, у будь-якому разі ви не минете Великої Ріки. Дехто з вас мусить знати: з важким вантажем переправитись через Андуїн на всьому шляху від Лорієну до Гондору можна тільки на човнах. Мости Осгіліата зруйновані, всі пристані загарбані тепер Ворогом. Друге питання – яким берегом підете? Шлях до Мінас-Тіріту йде по нашому, західному, берегу, але пряма дорога до вашої мети веде за ріку, на схід, а там, темно... Що ж ви оберете? [388]

– Дозвольте зауважити, що західний берег має перевагу, – сказав Боромир. – У такий спосіб ми вийдемо прямо до Мінас-Тіріту. Але вирішую тут не я...

Більше ніхто нічого не сказав, але Арагорна, судячи з виразу обличчя, краяли сумніви.

– Бачу, ви ще не готові до вибору, – сказав Келеборн. – Не годиться мені підказувати, але я допоможу вам, чим зможу. Адже ви вмієте поводитись з човнами – Леголас, що живе над швидкою річкою Лісовою, Боромир з Гондору, Арагорн, досвідчений мандрівник...

– І один гобіт! – додав Меррі. – У нас не всі бояться човнів, мов диких коней. Моя сім'я живе на берегах Брендівіні!

– Це добре, – вів далі Келеборн. – Тоді я дам вам човни, маленькі та легкі, – бо нижче по Андуїну є місця, де човни треба переносити. Ви досягнете порогів Сарн-Гебір, а може, і великого водоспаду Раурос, де ріка з гуркотом падає з Нен-Хитоель. Є там і інші небезпечні місця, однак плавання хоч трохи полегшить ваші труди. Потім прийдеться вам залишити човни та віддалитися від ріки – на захід чи на схід.

Арагорн, щиро зрадівши, подякував Келеборну: адже, плывучи водою, вони не тільки відпочинуть – таким побитом вибір шляху відкладався ще на кілька днів. Інші Хранителі теж підбадьорились. Які б лиха не чекали попереду, приємніше посуватись їм назустріч широким плесом Андуїну, ніж плентатись пішки, згинаючись під важким тягарем. Тільки Сема все ще брали сумніви: йому човни здавались, як і досі, не кращими, а набагато гіршими за диких коней, і всі пригоди, що він їх зазнав, не примусили його передумати.

– Ми приготуємо все завтра опівдні, приходьте до пристані, там на вас чекатимуть, – сказав наслідок Келеборн. – Вранці я пришлю кого-небудь допомогти вам збиратися. А тепер на добраніч усім вам, спіть спокійно!

– На добраніч, друзі! – повторила Галадріель. – Спіть мирно! Не турбуйтеся занадто про вибір, що мусите зробити. Можливо, ваші шляхи вже прокладені, хоч ви поки що їх не бачите. На добраніч!

Хранителі попрощалися і повернулись до свого намету. Леголас пішов разом з усіма: настала остання ніч у Лорієні, і перш ніж здійснити побажання Галадрієлі, треба було порадитись. [389]

Довго сперечалися друзі, що мають вчинити і як краща виконати головне завдання, але так нічого й не надумали. Більшості явно хотілось спочатку навідатись до Мінас-Тіріту, хоч трохи відкласти зустріч з силою Ворога. Ніхто ні відмовився б іти за Ріку, хоч до самого Мордору, якщо буде потреба; але Фродо мовчав, а Арагорн усе ще вагався!

Поки Гандальф проводив загін, сам він намагався піти з Боромиром і присвятити свій меч захисту Гондору – сон Фарамірів і пророцтво він вважав безперечним знаменням, що настав нарешті час нащадкові Еленділа з'явитися та відкрито вступити у двобій з Сауроном. Але після Морії тягар Гандальфа ліг на його плечі, і він розумів, що тепер мусить супроводжувати Хранителя Персня, а той міг і відмовитись іти з Боромиром. Втім, чим би міг Арагорн або будь-хто інший з загону допомогти Фродо? Тільки наосліп іти разом з ним у темряву...

– Я піду до Мінас-Тіріту, коли доведеться, то й самі це мій обов'язок, – сказав Боромир і надовго замовк, не зводячи очей з Фродо, ніби намагався прочитати його думки, а потім промовив неголосно, немов сперечався сам з собою: – Одна річ – прагнути тільки знищити Перстень; тоді військські вміння та зброя ні до чого, і люди Мінас-Тіріту нічим тут не допоможуть. Але якщо ви бажаєте знищити збройну міць Чорного Володаря, безглуздо було б потикатися до його володінь без зброї; і було б божевіллям викидати... – він раптом осікся, немов спохопився, що сказав зайве, і докінчив: – Було б божевіллям викидати на вітер своє

життя, ось що я мав на увазі. Ми мусимо вибрати між захистом укріпленого міста і відкритим походом прямо до пазурів смерті. Принаймні, так я це собі уявляю.

Фродо помітив щось нове і неприємне у погляді Боромира і пильно подивився на нього. Боромир, очевидно думав зовсім не те, що сказав. «Було б божевіллям викидати»... що? Перстень Влади? На Раді він вже казав щось подібне, але ж нібито визнав, що Елронд має рацію? Фродо глянув на Арагорна, але той, у глибокій задумі, немов не чув слів Боромира.

На тому суперечка й скінчилася. Меррі та Пін уже спали, Сем клював носом. Була вже глибока ніч.

Вранці, коли заходилися пакувати небагаті пожитки, прийшли ельфи, що володіли загальною мовою, і принесли щедрі дарунки: одяг для походу, провізію – здебільшого [390] тонкі коржики, зовні пропечені, ясно-коричневі, а всередині-вершкового кольору. Гімлі узяв один, недовіриливо покрутив у пальцях і відломив шматочок.

– Крам, – тихенько буркнув він, відламавши хрусткий шматочок та заходжуючись жувати. Але вираз на його обличчі швидко змінився, і він охоче доїв усе до крихти.

– Досить, стій! – розсміялись ельфи. – Цієї порції вистачить на цілий день ходу!

– Я думав, це просто щось на зразок «кразу», – виправдовувався гном, – люди з Дейлу печуть його для мандрівників, що блукають по нетрях.

– Взагалі це схоже, – згодилися ельфи. – Але ми це звемо «лембас», чи дорожній хліб; він набагато поживніший за будь-які людські страви, а що вже набагато смачніший за крам, і сумніву нема!

– Дійсно, смачніше, – визнав Гімлі. – Навіть, либонь, краще медяників Беорнінгів, а це велика похвала, – я не знаю пекарів вправніших за Беорнінгів. Щоправда, тепер вони неохоче виділяють зі своїх припасів щось для чужинців. Ви гостинні господарі!

– А все ж таки ми просимо вас заощаджувати лембас, – сказали ельфи. – їжте потроху, та й то у крайній скруті. Бо цей хліб дається на випадок, коли більше нічого не залишиться. Він довго не черствіє, якщо не ламати коржі і зберігати загорнутими у листя, ось як зараз. Одного коржа досить, щоб підтримати сили подорожнього, навіть рослого чоловіка з Мінас-Тіріту, після цілої днини важкої праці.

Потім ельфи розгорнули й пороздавали одіж: кожному по плащу з каптуром, пошитому точно до міри, з легкої, але теплої шовковистої тканини, яку знайдеш тільки у Лорієні. Трудно було вловити її колір; здавались плащі сірими, як сутінки під деревами, але при найменшому русі чи зміні освітлення ставали зеленими, як листя у затінку, чи бурими, як жнива вночі, чи матово-сріблястими, як вода під зоряним небом. Біля коміра плащі застібалися пружкою у вигляді зеленого листка зі срібними прожилками.

– Вони чарівні, правда ж? – спитав Пін, у захваті придивляючись до подарунка.

– Не знаю, про що тобі йдеться, – відповів старший з ельфів. – Річ красива, і тканина гарна – ще б пак, бо в Лорієні зроблена. Зрозуміло, плащі ельфійські, якщо саме Це тебе цікавило. Вони нагадують про красу листя й гілок, води й каміння у лісовому затінку, який ми так любимо; бо ми, коли працюємо руками, завжди пригадуємо [391] все, що любимо. Однак за панцир вони не стануть: ні стріли не відхилять, ні клинка. Зате вони і легкі, і теплі, код холодно, і не жаркі, коли тепло, та ще допоможуть сховатись від ворожих очей, чи то в лісі, чи серед каміння. По чесний дар! Мабуть, Володарка дійсно високо цінує вас – адже ці плащі вона сама ткала зі своїми служницями, – ніколи досі не дарили нашого одягу чужоземцям.

Після сніданку Хранителі з важким серцем покинули свою тимчасову домівку – зелений луг з водограєм. Воші встигли звикнути до чудового місця, хоч навіть не знали) скільки днів та ночей провели там. Ще на хвилинку зупинилися вони помилуватись прозорою водою, осяяною сонячним промінням, коли на лузі з'явився Гельдір. Легко ступаючи по свіжій травичці, наблизився він, і Фродо радісно привітався до нього.

– Я повернувся з Північної межі, – сказав ельф, – мені знов доручили служити вам за провідника. По всій Маревій Долині клубочаться дим та пара, гори тремтять: У надрах земних гуде та гуркоче. Якби кому заманулось повертатись додому тим шляхом, ніхто не

пройде. А ваша путь веде тепер на південь. Отож, ходімо!

Знову йшли вони безлюддям, зеленими стежками Карас-Галадону, а у кронах дерев перекликались і співали чудові голоси. Подорожні мовчали. Ось Гельдір вже веде; їх униз південним схилом пагорба, і знов перед ними величезні ворота зі світильниками та білий міст. Перейшли міст – і прекрасне місто ельфів залишилось позаду. Невдовзі вони завернули з дороги на стежку, що бігла через меллорновий гай та далі, лісистими горбами та долами, у сріблястім затінку, весь час униз, на південний схід, до берега Ріки.

Загін здолав уже близько десяти миль, і наближався полудень, коли стежку перетнула висока зелена стіна. Крізь невеличкий проріз вони несподівано вийшли на відкрите місце: Перед ними розлягався луг: яскрава трава, усіяна золотими зірочками еланору, лисніла на осонні. Луг вклинювався вузькою смугою поміж двома водними перепонами: справа, з заходу, текла, розсипаючи сонячні блискітки, Срібна Струна, а зліва котив свої темні глибокі води Андуїн. На тому березі, скільки вхопиш оком, тяглись на південь ліси, голі та похмурі. Жоден меллорн не розкривав своїх золотих квітів за межами Лорієну.

На березі Срібної, неподалік від злиття річок, була влаштована пристань з білого каменю та деревини. Там тіснились найрізноманітніші човни та барки, деякі помальовані гарячими барвами, сріблом або золотом, але частіше просто зелені чи сірі. Для мандрівників приготували три сірих човники. Ельфи склали туди всі запаси, та ще додали до кожного по три мотки мотузки – міцної й тонкої, як шнур, шовковистої на дотик, того ж сірого кольору, що й подаровані плащі.

– Це що за штука? – поцікавився Сем, помацавши моток, що лежав на траві.

– Мотузка, ясна річ! – відповіли ельфи з човнів. – У дорозі не обійдешся без мотузки – довгої, міцної та легкої. Таку й даємо. Вона вам знадобиться.

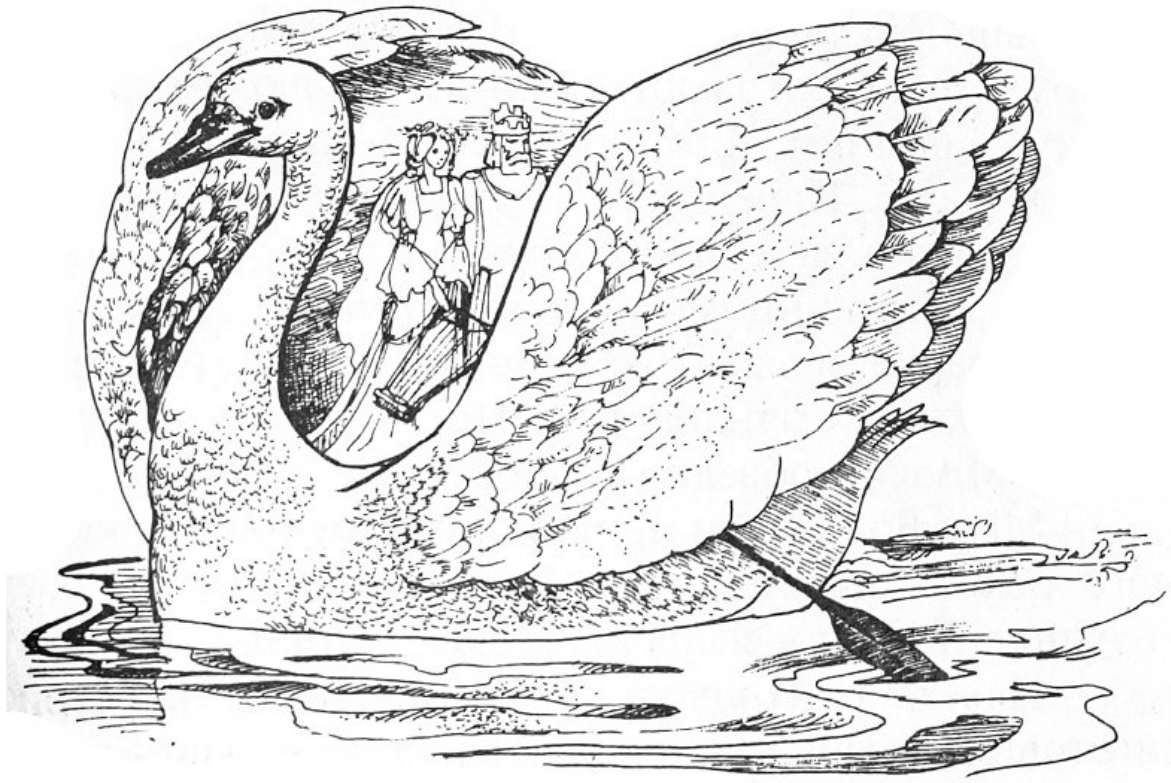
– Цього можете мені не нагадувати! Я в Рівенделлі забув узяти мотузку, ото вже потім набідкався! Але мені цікаво, з чого її зробили, бо я у мотузочній справі обізнаний – у нас це, так би мовити, родинне.

– їх сплели з хитлайну, – сказав ельф, – але мені вже нема коли розповідати, як це робиться. Знав би раніш, Що це ремесло тобі подобається, міг тебе дечому навчити. А тепер, якщо тільки ти сюди коли-небудь не повернешся, подарунок подарунком і залишиться. Хай стане у пригоді!

– Час вирушати! – покликав Гельдір. – Все вже готове. Сідайте, але спочатку будьте обережні!

– Це не зайва засторога! – попередив другий ельф. – Інші народи таких човнів не мають. Наші легкі, але норовливі. Потонути вони не потонуть, хоч як би ви їх навантажили, але будуть вередувати, якщо невміло з ними поводитись. Перш ніж відпливти, вам варто прямо біля причалу повправлятися, як сідати у човен і вставати з нього.

Хранителі посідали до човнів: Арагорн, Фродо і Сем у перший, Боромир, Меррі та Пін у другий, а у третьому – Гімлі з Леголасом, які останнім часом стали близькими друзями; там же поклали більшу частину речей. Весла у човнах були короткі, з широкими лопатями у формі листка. Коли всі всілися, Арагорн повів їх на випробу вгору по Срібній. Проти швидкої течії посувались вони із зусиллям. Сем сидів на носі, міцно вчепившись у борти й тужливо поглядаючи на берег. Сонце, що відбивалось від брижів на воді, засліплювало йому очі. Коли проминули зелений Кут, дерева підступили до самої води. Золоте листя зрідка злітало [393] з них і пливло по воді. Безвітря, світло й тиша панували довкола, тільки десь далеко співали жайворонки.

Загнули за крутий поворот, і раптом назустріч гордовито виплив величезний лебідь. Вода розходилась зморшками від його білих грудей. Дзьоб блищав, немов поліроване золото, а очі сяяли бурштином; велетенські білі крила були напіврозгорнуті. Підпливши ближче, Хранителі почули музику і раптом збагнули, що це – човен, зроблений з правдивим ельфійським мистецтвом на зразок птаха. Двоє ельфів у білому вбранні направляли його чорними веслами. В човні сидів Келеборн, а поряд з ним стояла Галадріель, висока, в білому вбранні, з вінком із золотих квітів на голові. Вона грала на арфі й співала; печально й солодко звучав її голос під чистим, прохолодним куполом небесним.

Співала золоту лісів – і злотом ліс ряхтів.
Я вітер кликала легкий – і він летів на спів.
Гойдають лагідні вітри гілля столітніх крон
В яснім краю, де височить ельфійський Тіріон.

Осінній лист несуть річки у Західні моря,
В них сльози підданих моїх перлинами горять.
Осиплеться печальний ліс, зимові дні прийдуть,
Легкі ельфійські кораблі за море відпливуть.

О Лорієн! В краю твоїм живу я так давно,
Що відмінився у вінці прекрасний еланор.
Та чи вблагаю корабель прилинати на спів
Забрати в рідний край народ згасаючих лісів?..

Арагорн притримав човен, коли лебідь наблизився. Володарка Лорієну, скінчивши пісню, привіталась до мандрівників.

– Ми хотіли попрощатись, – сказала вона, – і благословити ваш подальший шлях.

– Довго гостювали ви, – додав Келеборн, – але жодного разу не брали участі у спільній трапезі. Отже, ласкаво просимо до прощального бенкету на лузі між плинних вод, що понесуть вас далеко від Лорієну.

Лебідь повільно поплив далі, до пристані, і веслярі, завернувши човни, попрямували за ним. Там, де земля Егладилу загострювалася кутом, бенкетували вони, але Фродо їв та пив мало; він не зводив очей і слухав тільки прекрасну Володарку. Ні таємної сили, ні загрози, ні величі її не відчував більше гобіт. В ті години вона постала перед [394] ним такою, якими зрідка бачать ельфів люди сучасності: вони і тут, близько, й далеко, мов живий уламок віків, що давно поринули у нестримний потік Часу. Їли та пили, сидячи на траві, аж нарешті наситилися. Тоді Келеборн заговорив про шлях, що чекав на них, і показав рукою на смугу лісів на південь від Клину:

– Коли попливете вниз по Рщі, ліс незабаром скінчиться, і потягнуться голі пустовища. Там Андуйн довго тече кам'янистим коритом повз заболочені луки, а потім розділяється на два рукави біля Кремінь-скелі – ми її звемо Тол-Брандїр. Далі Ріка з великим шумом й піною падає з високих водоспадів Раурос у низину Нендальф, або Мокрінь. Це область великих багнищ, де Ріка починає петляти і обертається на сітку рукавів. Туди ж виходить широке гирло Ентули, що тече з лісу Фангорн. За Ентулою, по цей бік Андуйну, лежить Рохан, або Марка Вершників. На другому березі височать похмурі гори Емін-Мейл. Вітер віє там зі сходу, бо вони межують із Згубними Болотами, а ті тягнуться аж до Кирит-Горгору та чорних воріт Мордору.

Боромиру й тим, хто піде з ним до Мінас-Тіріту, варто було б покинути ріку перед Рауросом та перейти Ентулу вище її болотистого гирла. Але уважайте, щоб не зайти занадто далеко, інакше дістанетесь до Фангорну, а це дивне місце і нині мало кому відоме. Втім, Боромир і Арагорн, без сумніву, не потребують подібних засторог.

– Так, в Мінас-Тіріті ходять чутки про Фангорн, – сказав Боромир. – Але все це з гатунку тих казок, якими старі жінки задурюють голови дітям. Всі землі північніше Рохану тепер для нас – далека далечинь, є де розгулятися фантазії. В минулому уздовж Фангорну проходив кордон нашого королівства; однак уже багато поколінь змінилося відтоді, як гондорці востаннє побували там, і нема кому підтвердити чи спростувати старовинні перекази.

Я сам зрідка навідуюсь до Марки Вершників, але в північній частині ніколи не бував. Коли мене відрядили з дорученням до Рівенделлу, я пройшов попід Білими горами, через Роханський перехід, переправився через Ізену – Залізну річку, а потім через Світлу, і так дістався до Північних земель. Далекий шлях – я нарахував десь 400 ліг, і йшов я багато місяців, бо при переправі через Срібну біля Тарбаду загубив коня. Зате після такої мандрівки, та ще з досвідом того шляху, що ми здолали разом, я, без сумніву, [395] зумію пройти по землях Рохану та крізь Фангорн, якщо буде потреба.

– Тоді мені більше нема чого додати, – сказав Келеборн. – А все ж таки не зневажай перекази давніх літ – старі жінки, бува, пам'ятають такі слова, котрі інколи корисно було б знати мудрим.

Тут Галадріель підвелася з трави; дівчина з її почту подала келих, вона налила його до краю білим медом й подала Келеборнові;

– Час осушити прощальний келих. Випий, повелителю Деревного народу! І хай серце твоє не сумує, хоч за полуднем прийде ніч, і вечір наш уже близько.

Вона подала келих кожному з Хранителів по черзі і з кожним попрощалась. Коли всі випили, вона попросила їх знову сідати; для неї та Келеборна принесли крісла, ельфи стали за ними мовчазним колом. Галадріель пильно подивилась на гостей і нарешті промовила:

– Ми осушили келих розлуки, і тінь невдовзі стане між нами. Але ми привезли кілька подарунків для вас на спомин про Лорієн і його володарів. Ось дар Келеборна і Галадрієлі для того, хто поведе загін, – вона подала Ара-горну піхви для меча, прикрашені візерунком з золотих та срібних квітів з листям, а між ними вився напис: руни з блискучого каміння

склалися у ім'я «Андріл» та історію меча. – Клинок у цих піхвах ніколи не заіржавіє, не зламається, навіть переможений. Але, можливо, ти хотів би одержати ще щось? Морок незабаром стане стіною поміж нами, хто знає, чи зустрінемось раніше, ніж прийде час вирушити тим шляхом, що не має вороття?

– Володарко, – відповів Арагорн, – ти знаєш усі мої бажання і довго зберігала єдиний скарб душі моєї. Але не ти ним володієш, і навіть при бажанні не здатна обдарувати мене. Мені судилося здобути омріяне, лише йдучи крізь тьму...

– А все ж таки я можу порадувати тебе, – сказала Галадріель. – Ось що передали мені на той випадок, якщо ти з'явишся у нас. – Вона подала Арагорну срібну брошку, орла з розкинутими крилами, з великим прозоро-зеленим каменем посередині; він виблискував, ніби сонце крізь весняне листя. – Цей камінь я подарувала дочці своїй Келебріан, а та – своїй. Тепер він твій, як запорука надії. Хай стане віднині твоїм ім'ям давно заповідане: Елеасар, Ельфійський Самоцвіт з дому Еленділа! [396]

Арагорн узяв брошку, приколов на груди, і всі здивувались: ніколи досі не помічали в нього такої величної постави – немов струсив він із пліч тягар минулих літ.

– Дякую тобі за все, Володарко Лорієну, – сказав він. – Ти дала життя Келебріан і Арвен, Вечірній Зорі – якими ж словами я міг би краще звеличити тебе?

Галадріель схилила голову, а потім звернулася до Боромира; йому вона подарувала золотий пояс, а Меррі та Піну – срібні пояски з пряжкою у вигляді золотої квітки. Леголас одержав лорієнський лук – довший та міцніший, ніж луки Чернолісся, з тятивою, звітою з пасма ельфійського волосся. До нього додали ще сагайдак зі стрілами. А Семові Галадріель сказала:

– Тобі, маленький садівнику, любителю дерев, я можу дати лише скромний дар. – Вона поставила йому на долоню скриньку з простої сірої деревини, прикрашену тільки єдиною срібною руною на віці. – Це руна мого імені, але у вашій мові це також перша літера слова «сад». Тут – земля з моїх садів, а з нею всі благословення, на які ще здатна Галадріель. Цей дар не обереже тебе в дорозі, не захистить від небезпек, але якщо ти збережеш його і нарешті повернешся додому, тоді, сподіваюсь, одержиш винагороду. Хоч яку б руїну й пустку ти не зустрів у рідному краї, досить розсіяти по саду цю землю, і йому не знайдеться рівних у всьому Середзем'ї. А тоді згадай Галадріель і Лорієн, яким ти бачив його, хоч і взимку. Бо весна й літо наші минули, і тільки у пам'яті тих, хто живий, ще зберігаються вони.

Сем ухопився за скриньку, почервонів аж по самі вуха і, пробелькотівши щось нерозбірливе, вклонився, як міг.

– А який дар бажав би одержати від ельфів гном? – спитала Галадріель, звертаючись до Гімлі.

– Мені нічого не треба, – відповів Гімлі. – Досить того, що я бачив Володарку Лорієну і чув її доброзичливе слово.

– Слухайте, ельфи! – вигукнула Галадріель. – Та хай ніхто більше не сміє казати, ніби гноми користолюбні й необтесані. А все ж таки, Гімлі, сине Глоїна, можливо, є щось, чого ти бажаєш, а я могла б дати? Будь ласка, зізнайся мені! Погано, якщо ти єдиний з гостей залишишся без подарунка!

– Нічого не треба мені, Володарко, – низько вклонившись, сказав Гімлі, а потім, затинаючись, додав: – Нічого, крім... даруй мені таке зухвальство... крім пасма твого [397] волосся, що перевершує красою золото, яке знаходять під землею, як зірки перевершують коштовне каміння з рудників. Я не смів би просити такого дару, але ти звеліла висловити бажання...

Ельфи заворошилися, зашепотіли; Келеборн здивовано поглянув на Гімлі, але Володарка посміхнулась:

– Кажуть, що гноми майстерно працюють руками, але не язиком. Про Гімлі цього не скажеш. Ніхто ще щ висловлював мені такого прохання – зухвало, але водночас шанобливого! І як можу я відмовити, якщо сама примусила його говорити? Але зізнайся, що ти зробиш, якщо одержиш цей дар?

– Буду зберігати, як скарб, пані, на спомин про слова, що ти сказала під час нашої першої зустрічі. А якщо мені пощастить повернутись до рідної кузні, я покладу його до кришталевої скриньки, щоб передати нащадкам як довічний заповіт доброї волі Гори та Лісу.

Тоді Володарка розплела одну свою довгу косу, відрізала тонке золоте пасмо і подала Гімлі.

– Прийми це і послухай, – сказала вона. – Я не стану пророкувати, бо пророцтва нині ненадійні, адже з одного боку маємо пільму, а з другого – тільки надію. Але якщо надія не підведе, тоді я кажу, Гімлі, сине Глоїна: золото потече до тебе рікою, але ніколи не заволодіє твоєю душею.

– А тепер, – сказала вона, звертаючись до Фродо, – останнім будеш ти, Хранителю Персня, хоч не останній ти у моїх думках. Для тебе я приготувала ось це. – Вона підняла кришталеву посудинку-фіал; від руху її руки він заблищав і бризнув на всі боки білим промінням. – Цей фіал вміщує краплі води з мого джерела, пронизані промінням зірки Еаранділу. Чим темніша ніч, тим ясніше він світить; хай допоможе він тобі, коли всяке інше світло згасне! Пам'ятай Галадріель та її Дзеркало!

Фродо взяв фіал, і в ту мить, поки той, сяючи, переходив у його руки, він знову побачив Галадріель, величну та прекрасну, але вже зовсім не страхітливу. Він вклонився, але слів для відповіді не знайшов.

Нарешті Володарка підвелась, і Келеборн повів Хранителів до причалу. Було вже опівдні, золоте світло заливало зеленіючий Кут, вода сріблясто виблискувала. Все давно було готове. Хранителі посідали по своїх місцях. З прощальними вигуками ельфи довгими жердинами відштовхнули човни від берега, і світла вода понесла їх. Мандрівники [398] сиділи мовчки, нерухомо. На зеленому березі, на виступі мису Кута безмовно стояла Галадріель. Пропливаючи повз Кут, вони всі глянули на неї і не відводили очей, поки човни повільно відпливали геть; але здавалось, ніби це Лорієн відпливає, мов яскравий корабель, де щогли – зачаровані дерева, – пливе до забутих берегів, а вони, не маючи сили допомогти, завмерли на краю сірого світу, позбавленого листя.

Тим часом Срібна злилася з водами Великої Ріки, човни розвернулися та швидко попливли на південь. Невдовзі біла постать Володарки зовсім змаліла; вона сяяла, мов скляне вікно на далекому горбі на заході сонця чи озеро, < коли дивишся на нього з гори: кристал, забутий на лоні землі. Потім Фродо здалося, що вона підняла руки в останньому прощальному привітанні, і вітер доніс її голос, слабкий, але ясний. Вона співала прадавньою мовою ельфів-вигнанців з-за Моря, і гобіт не зрозумів слів, а прекрасна мелодія не втішила його.

Втім, як це трапляється з ельфійською мовою, слова закарбувалися у пам'яті Фродо, і багато років по тому він переклав їх, старанно, як міг: мова ельфійських пісень була йому мало зрозуміла, а ще й до того йшлося у пісні про речі, майже не відомі у Середзем'ї:

Ай! Лауріє лантар лассі сурінен,
Йені унотиме ве рамар альдарон!
Йені ве лінте йулдар аваніер
мі оромарді ліссе-мируворева
Андуне пелла, Вардо теллумар
ну луїні йассен тінтілар і елені
омаріо айретарі-лірінен.
Сі ман і йулма нін енкуантува?
Ан сі Тінталле Варда Ойолоссео
Ве фаніар маріат Елентари органе
ар іше тіер ундулаве лумбуле;
ар синданоріелло кайта морніе
і фалмаліннар імбе мет, ар хисіе
унтупа Калакіріо мірі ойале.

Сі ванва на, Ромелло ванва, Валімар!
Намаріе! Най іруваліе Валімар.
Най еліе ірува. Намаріе!

«О, як кружляє під вітром золоте листя, як опадають, ніби листя, незчисленні літа! Довгі літа промайнули, немов легкий вітерець над духмяним лугом, у високих чертогах [399] Заходу, під синіми склепіннями Варди, де зірки миготять, слухають її спів, її голос, царствений та святий. Хто знов наповнить мій келих? Адже нині Варда, Зоряна, що запалює зірки, володарка світил, на одвічно-сніговій горі звела руки свої, ніби хмари, і тінь вкрила дороги; поза колом сутінок п'ятьма вкрила пінні хвилі, що розділяють нас» і навіки розтануло в тумані світло Калакірії. Загубили ми Ва-лімар, загубили ті, хто залишився на сході! Прощавай же! Може статися, ти відшукаєш Валімар, Може статися, що тобі судилося його знайти. Прощавай!» Варда – це ім'я тої Володарки світу, котру ельфи-виганці звать Елберет.

Раптом ріка зробила поворот, береги з обох боків стали вищі, і Лоріен зник з їхніх очей. І ніколи більше Фродо не бачив цієї чудової землі.

Тепер подорожні залишились віч-на-віч зі своїми турботами. Очі їх, сповнені смутку, сліпило сонце. Гімлі плакав, не приховуючи сліз.

– Ніколи більше не побачити мені подібної краси, – жалівся він Леголасові, що сидів поруч. – Адже нема нічого на світі прекраснішого, ніж її дар! – Він приклав руку до грудей. – Скажи, Леголасе, навіщо я пішов у цей похід? Не здогадався я, у чому буде головна небезпека! Елронд мав рацію: ми не могли заздалегідь передбачити, що нас спіткає на шляху! Острах перед муками у п'ятні не залишав мене. Але коли б я знав, яких мук зазнаю від світла та радості, нікуди б не пішов! Жорстокішої рани, ніж спричинила мені ця розлука, не заподіє навіть сам Чорний Володар. Лихо Гімлі, синові Глоїна!

– Ні, – заперечив Леголас, – лихо всім нам! І всім, хто живе нині, а не в минулі часи! Бо всі ми приречені знаходити та губити, немов вічно пливемо по швидкій ріці. Подумай, Гімлі, сине Глоїна: чи не благословен той, хто страждає з власної волі, а не з чужої? Ти мав інший вибір, але не покинув товаришів, і винагородою тобі будуть спогади про Лоріен Квітучий. Вічно свіжі, непоплямовані, вони ніколи не поблякнуть у твоїй душі!

– Може, й так, – зітхнув Гімлі. – Спасибі за добре слово. Ти, звісно, маєш рацію; але таке втішання погано гріє. Не пам'яті прагне душа моя. Це – лише дзеркало, хоч би навіть таке ж ясне, як Келед-Зарам; принаймні, так відчуваю це я, гном Гімлі. Ельфи, мабуть, сприймають усе інакше. Я чув, що для вас пам'ять – не сон, а пробудження минувшини. У гномів не так... Либонь, досить про це [400] міркувати. Поглянь, човен занадто навантажений і низько сидить у воді, а течія тут швидка. Я зовсім не бажаю топити своє горе у холодній воді!

Гном схопив весла та став правити до західного берега, услід за човном Арагорна, який вже зійшов зі стрижня ріки.

Так загін Хранителів продовжив свій довгий шлях по широких швидких водах на південь. Оголені ліси товпились уздовж берегів, заступаючи погляд на подальші землі. Вітер ущух, ріка текла безгучно. Навіть голоси птахів не порушували тиші. Ближче до вечора сонце затягло серпанком пари, і воно виблискувало, немов біла перлина під хвилиєю, а потім схилилося на захід, споночило рано, а затим прийшла й сіра беззоряна ніч. До пізньої глухої години пливли Хранителі, стримуючи човни так, щоб не виходили з затінку лісів західного берега, що нависли над водою. З туману, мов привиди, випливали великі дерева, жадібно простягали до води коструbate коріння. Було тоскно й холодно. Фродо прислухався до ледь чутного белькотіння Ріки поміж коріння та напівзатоплених пнів, поки голова його не схилилась на груди, і він поринув у неспокійний сон.

Розділ 9 ВЕЛИКА РІКА

Фродо прокинувся, бо його розбудив Сем, і згадав, що лежить, щільно загорнувшись у ковдру, під високими деревами з сірою корою у тихому лісовому куточку на західному березі Андуїну. Ніч минула, слабе вранішнє світло вже просвічувало крізь голе віття. Неподалік Гімлі порався коло невеличконого вогнища.

Ранок ще не завладав світом, коли загін вирушив далі. Ніхто з Хранителів не прагнув скоріше досягнути півдня – навпаки, всіх задовольняло, що до Раурсу та Кремінь-скелі, де треба буде приймати рішення, ще пливти кілька днів, і вони віддалися на волю Ріки; вона несла їх сама – куди було поспішати? Небезпека чигала на них, який би шлях вони не обрали. Арагорн згодився пливти за течією, зберігаючи сили для прийдешніх труднощів, але все ж таки наполіг, щоб відчалювали рано-вранці і пливли до пізнього вечора; серце підказувало йому, що час не жде: навряд чи Чорний Володар сидів склавши руки, поки вони ніжилися у Лоріені. [401]

Однак ворог ніяк не нагадував про себе ні того дня, ні наступного. Похмурі нудні години минали без пригод. На третій день береги почали поволі змінюватися: ліс порідшав, а потім зовсім зник. Зліва, на східному березі, пасмо одноманітних крутосхилів простягалося догори, до неба, і в далечінь – брунатні, немов обпечені вогнем, що не залишив жодної живої билінки. Ані зламане дерево, ані високий камінь не прикрашали убозтва цієї ворожої пустелі. То були Палені пустища, просторі й безжиттєві – вони відділяли південне Чорнолісся від гір Емін-Мейл. Моровиця, чи війна, чи якийсь інше лиходійство Ворога так сплюндрувало цей край, не міг сказати навіть Арагорн.

На правому, західному березі ліс теж скінчився, але там земля була пласка, подекуди підмальована широкими зеленими латками трави. Там росли цілі ліси такого високого очерету, що зовсім заступав вид на захід, коли маленькі човни линули повз них, з шелестінням торкаючись краю заростей. Темні сухі волоті згинались і гойдались під холодним вітерцем, посвистуючи тихо й сумовито. Де-не-де в просвітках несподівано відкривались перед Фродо широкі луки, за ними якісь горби, а зовсім далеко, на обрії, темною смужкою відбивались південні гряди Імлистих Гір.

І ніде ніякої живності – самі птахи. Зате вже цих було досхочу: очерет сповнювався свистом та цвіріньканням, хоч самі пернаті співаки показувалися зрідка. Двічі мандрівники чули шелест лебединих крил та, поглянувши на небо, помічали велику зграю, що відлітала до вирію.

– Лебеді! – здивувався Сем. – Та які ж здоровезні!

– Так, – відізався Арагорн, – та ще й до того чорні.

– Ця земля така широка, порожня й похмура! – зітхнув Фродо. – А я чогось уявляв, що ближче на південь буде тепліше та веселіше, а потім зима й зовсім відступить!

– Але ж ми тільки наближаємось до півдня, – пояснив Арагорн. – Тут ще зима, і до самої весни буде холодно, може, навіть і сніг випаде. Далеко внизу, у затоці Бел-фалас, куди впадає Андуїн, тепло й весело – вірніш, було б весело, якби не близькість Ворога. Але зараз ми відійшли ледве на 60 ліг від вашої Південної чверті, а туди ще сотні довгих миль. Ти зараз дивишся у бік північних рівнин Рохану, землі Повелителів коней. Незабаром ми допливемо до місця, де до Андуїну впадає річка Світла, що починається у Факторні. Уздовж неї йде північна межа Марки Вершників, і за старих часів усе, що лежало між Світлою та Білими Горами, належало цьому народові. Земля [402] їхня приязна, багата, а трави її незрівнянні; але сучасне становище таке важке, що люди не оселяються над Рікою й майже не приходять до її берегів. Андуїн широкий, втім стріли орчі його перелітають, а останнім часом кажуть, ніби вони вже насмілювались переправлятися, нападали на роханські табуни та стайні.

Сем стурбовано оглянув береги. Досі він боявся лісу: за деревами ввижались йому чужі очі, таємні засади; але тепер він жалкував, що дерев більш нема, бо занадто беззахисним був загін у відкритих човнах, посеред нічим не прикритих земель, на ріці, що розділяла

ворогуючі племена.

Минуло ще два чи три дні, і не лише Сем, а весь загін відчув, у якому непевному становищі вони знаходяться. Цілий день веслували вони, невпинно посуваючись на південь, поспішаючи до мети. Береги відходили назад, Ріка стала ширшою та мілкішою; зі сходу потяглися тепер кам'янисті розсипи, у воді траплялися галькові мілини, примушуючи їх гребти обережно. Брунатна пустеля змінилася на мертві низькодоли; понад ними шуміли холодні вітри зі сходу. На тому березі замість лугів з'явилися горби, вкриті зів'ялою травою, а між ними – купинясті баюри. Фродо сумував за лугами та водограями, за ясним сонцем та тихими дощами Лорієну. У човнах мало розмовляли й взагалі не сміялись. Кожен з Хранителів занурився у власні думи. Серце Леголаса прагнуло повернутися до літніх ночей під зорями Півночі, у букових лісах; Гімлі подумки міркував, з якого золота кувати скриньку для подарунка Володарці Лорієну. Меррі та Пінові у середньому човні було невтішно: Боромир безперестанно бурмотів щось до себе, інколи навіть покусував нігті, немов його томила тривога чи сумніви, а то раптом ухопить весло, підгребе ближче до човна Арагорна та, похилившись уперед, дивиться на Фродо. Тоді Пін, що сидів на носі спиною до течії, помічав дивний полиск у його очах. А Сем ніяк не міг призвичаїтися до човна, хоч і визнав, що вони зовсім не такі небезпечні, як його лякали змалку. Йому було тісно, задусно, і нічого робити, як тільки видивлятися на зимові краєвиди та сіру воду під бортами. Навіть коли заходилися веслувати, він залишався не при ділі – веслувати йому не доручали.

На четвертий день, коли спочило, Сем придивився поверх нахилених голів Фродо та Арагорна до інших човнів; його хилило на сон і дуже хотілося скоріше вилізти на берег та відчутти землю під ногами. Раптом щось привернуло [403] його увагу; він ліниво глянув на воду, потім сів та протер очі, але нічого особливого не побачив.

Тієї ночі вони зупинилися на маленькому острівці біля західного берега. Сем, загорнувшись у ковдру, ліг поряд зі Фродо.

– Чудернацька штука мені приснилася години за дві до зупинки, пане, – сказав він. – А може, й не приснилася. Але що чудернацька, то правда.

– Дійсно? Що за штука? – спитав Фродо, бо знав, що Сем не вгамується, поки все не викладе. – Я після Лорієну нічого чудернацького не бачив, та й думати про це забув.

– Взагалі, пане, це зовсім не смішно, але дивно. Якщо не сон – тоді погано. Краще послухайте: тут плаває колода з очима!

– Щодо колоди все зрозуміло: на воді їх багато. Але щодо очей... Це вже занадто!

– Аж ось і ні, – вперто заперечив Сем. – Саме очі, так би мовити, мене й зачепили. Бачу, за човном Гімлі немов колода – хай собі пливе, думаю. Потім гульк – а вона за нами женеться. Як це: ми пливемо за течією, вона теж? Ви б сказали: незрозуміло! Ось тоді я ці баньки й угледів: гуля та ще такі дві блискучі цятки на кінці колоди. Взагалі ніяка то не колода, в нього лапи перетинчасті, майже як у лебедя, тільки більші, і воно ними весь час загірало: встромить у воду й витягне...

Тут сів я та став протирати очі, думаю, зараз, як прокинусь зовсім, якщо воно ще тут – закричу. А воно нас на-л здоганяє, та хутко так, вже прямо за кормою Гімлі пливе. Але чи то ліхтарики ті мій погляд відчули, чи то я отямився, тільки глянув я ще раз, а там нічого нема. Правда, щось чорне шмигнуло до затінку попід берегом – я це, як кажуть, краєм ока вловив. Але ніщо більше не світилось, ну, я собі й кажу, мовляв, «знов куняєте, Семе Гемджи!», та й усе. Але потім помізкував я й засумнівався. Як ви це поясните, пане?

– Я б пояснив сутінками та соннотою, Семе, якби це зараз тільки почалось. Але я й сам таке бачив далеко звідси, ще до Лорієну. А коли ми ночували на дереві, якась істота з очима дряпалася по стовбуру догори. Гельдір її теж бачив. А пригадуєш, що розповідали ельфи, які орчу ватагу розігнали?

– Еге ж, пам'ятаю. Я багато дечого пам'ятаю. Мої здогадки мені самому не до вподоби, але якщо скласти те, та [404] інше, та історії пана Більбо і все таке, я можу, здається, визначити ім'я потвори, і навряд чи помилуюся. А й бридке ж те ім'я – Горлум, так?

– Авжеж, я цього вже давно побоювався, – зізнався Фродо. – З тої ночі на дереві. Він,

видно, никав по Морії та напав на наш слід. Але я сподівався, що доки ми пробудемо у Лорієні, запах вивітриться, і він нас упустить. Нещасне створіння, мабуть, ховалося у лісах понад Срібною та підглянуло, коли ми вирушили далі!

– Схоже на те. Нам варто тепер пильнувати, бо інакше якось вночі почуємо ніжні пальчики в себе на шиї – якщо взагалі встигнемо прокинутись. Мені саме про це й хотілося сказати. Не треба непокоїти сьогодні ані Блукача, ані інших. Я постою на чатах. Поспати можу і вдень, все одно я в човні, так би мовити, граю роль вантажу.

– Втім, вантаж гостроокий, – сказав Фродо. – Ти, звісно, початуєш, але обіцяй розбудити мене опівночі, якщо доти нічого не скоїться.

Пізно вночі Фродо прокинувся від темного сну: Сем тряс його за плече.

– Дуже ніяково вас будити, але ви самі звеліли. Все було тихо, доповідати, в цілому, нема чого. Хтось, здається, плюскався у воді та пирскав, але чи мало хто плюскається у річці вночі!

Він ліг і заснув, а Фродо сів, загорнувшись у ковдру, і спробував відігнати сон. Тягайся хвилини, години, нічого не траплялось. Фродо вже став підкорятися спокусі знову прилягти, коли раптом щось темне, ледь помітне, підпливло до одного з причалених човнів. Довга біляста рука висунулась з води, вчепилась у край борту. Бліді очиська-ліхтарики холодно блимнули, зазираючи до човна, а потім звернулись у бік острівка, прямо на Фродо. Їх розділяла відстань якихось два-три фути, і Фродо почув тихий, з присвистом подих. Він підвівся, витяг з піхов Жало і глянув просто у жахливе невидиме обличчя. Очиська вмить згасли. Сичання, плюскіт, і якийсь темний предмет, немов колода, поплив униз за течією та зник у ночі. Арагорн ворухнувся, заворочався й сів.

– Щось трапилось? – прошепотів він, скочивши та наблизившись до Фродо. – Мені уві сні почулося... Навіщо ти витяг меча?

– Горлум, – відповів Фродо. – Дуже ймовірно, що тут Горлум. [405]

– А, ти вже теж впізнав нашого розбишаку? Він плентався за нами по всій Морії та до самої Німроделі. А коли ми одержали човни, поплив слідом на колоді, підгрибаючи руками й ногами. Два-три рази я намагався зловити його вночі, але він хитріший, ніж лис, а слизький, як риба. Я сподівався, може, хоч плавання його доконає, але йому річного досвіду не забракло. Завтра попливемо швидше. Зараз лягай, я початую до ранку. Хотілось би все ж таки спіймати сіромаху. Він міг би нам стати у нагоді. Але якщо не спіймаємо, залишиться тільки у будь-який спосіб позбавитись від нього. Він дуже небезпечний. Мало того, що сам здатний вбивати у п'їтмі, так ще ненароком наведе на наш слід першого-ліпшого ворога!

Ніч минула, Горлум більш не з'являвся. Подорож тривала далі. Хранителі тепер старанно пильнували, але Горлум щез. Якщо він ще крався слідом, то потайки й обачливо. Арагорн переконав товаришів, що треба прискорити рух, отже вони тепер веслували довгими годинами, і береги швидко бігли назад. Але подорожні мало роздивлялися довкола: посувались здебільшого вночі, а відпочивали вдень, намагаючись ховатися, наскільки дозволяла місцевість. Таким чином без будь-яких пригод все й відбувалося до сьомого дня.

Погода ставала похмурою, хмарною, вітер віяв зі сходу, але увечері небо на заході очистилось, і серед сірого припливу хмар відкрилися розводи слабкого світла, жовтого та блідо-зеленого. Біла скибочка молодого місяця виплила з небесних озер. Сем подивився на неї і спантеличено насупив брови.

Наступного дня береги обабіч почали швидко змінюватися: вони ставали високими, кам'янистими. Незабаром навкруги вже юрмились горби та скелі, стрімкі обриви, занурені у зарості терну, ожини та повзучих трав. За ними виднілись низькі стрімчаки, тріщини, стовпи вивіреного сірого каміння з темними плямами плюща; а далі підіймалась ще одна гряда, вкрита смереками, – невгаваючі вітри химерно позгинали їх. Так починалися гори Емін-Мейл, Надрічне Узгір'я, південний рубіж Глухомані.

На скелях та обривах гніздилися тисячі птахів. Цілий день їхні зграйки кружляли понад рікою, чорними цятками миготіли високо в небі. Коли пристали на відпочинок, Арагорн, спостерігаючи птахів, думав, чи то не Горлум збентежив пернатих, чи не летить вже по диких нетрях [406] звістка про їхній загін. Коли сонце схилилося надвечір і настав час відпливати, Арагорн помітив у притьмареному світлі темну пляму далеко й високо – величезний птах то повільно летів на південь, то ширяв, виписуючи кола.

– Що це, Леголасе? – спитав він, вказуючи на північ. – Мені здається, це орел!

– Так, це орел, – відповів Леголас. – Мабуть, стежить за здобиччю. Рідко орли відлітають так далеко від гір! Добре було б упізнати, що це передвіщає.

– Краще нам не рушати з цього місця, поки зовсім не стемніло, – вирішив Арагорн.

Настала восьма ніч, тиха та безвітряна; східний вітер ущух. Тонкий серп місяця закотився рано, ще коли сонце сідало, але небо залишилось чистим, і хоч далеко на сході зростали хмарні гори, на заході мерехтіли ясні зірки.

– Рушаймо! – сказав Арагорн. – Ризикнемо зробити ще один нічний перехід. Як ріка тече далі, мені, на жаль, мало відомо – звідси аж до порогів Сарн-Гебір плавати досі не доводилось. Але якщо я не помилюся у розрахунках, до них ще багато миль. Правда, небезпечні місця є також поблизу – скелі, каміння. Отже, спробуємо не поспішати і пильно стежити за течією.

Спостереження доручили Сему, що сидів у першому човні. Він лежав, звисивши голову, та вдивлявся в п'їтму. Ніч була темна, але зорі здавалися особливо яскравими, і їхні відбитки блищали у воді. Було вже майже опівночі; гребці відклали весла та віддалились на волю течії, аж раптом Сем скрикнув: за кілька сажнів попереду темніли гострі камені, ревіла бурхлива вода. Течія хутко потягла човни наліво, по вільній частині річища, до східного берега, їх пронесло зовсім близько від скель, що стирчали посеред плеса, немов зубці пили, оточені білою піною. Течія приткнула всі човни один до одного.

– Гей, Арагорне! – крикнув Боромир, коли їхні човни зіткнулися бортами. – Долати пороги вночі – це шаленство! Сарн-Гебір навіть удень уплав не здолати!

– Ми завернемо! – відізався Арагорн. – Назад! Усі назад! Піднатужтесь та завертайте! Він спробував веслом притримати човен і направити в інший бік.

– Я помилився, – сказав він Фродо. – Не думав, що ми забралися так далеко – Андуїн тече швидше, ніж я вважав. Виявилось, що Сарн-Гебір вже зовсім близько! [407]

З великим зусиллям спромоглися вони повернути назад, хоч спочатку зрушити з місця, здавалося, неможливо, – їх весь час відносило до східного берега. Темний, зловісний, нависнув він над водою в ночі.

– Гребіть, усі разом! – крикнув Боромир. – Гребіть, бо інакше потрапимо на міліну!

Не встиг він договорити, як Фродо почув скрегіт: кіль човна чиркнув по камінню.

У ту ж мить брязнула тятива – і стріли, просвистівши над головами, посипались до човнів. Одна вдарила Фродо поміж лопатками, і він, зойкнувши, смикнувся та випустив весло, але стріла впала, не пробивши невидимої кольчуги. Ще одна проткнула каптур Арагорна, третя застряла у борті другого човна, біля самої руки Меррі. Сем угледів невиразні чорні фігури, що метушилися на гальковому насипі східного берега, зовсім близько.

– Ірчи! – вигукнув Леголас своєю рідною мовою.

– Орки! – крикнув Гімлі.

– Горлум подбав, їй-право! – сказав Сем Фродо. – Та яку ж місцину обрали гарну! Ріка немов сама штовхає нас їм у лапи!

Напружившись, щомиті чекаючи на постріл, припали вони до весел, навіть Сем спробував допомогти. Ще багато стріл з чорним оперенням просвистіло угорі та плюхнулося у воду; але жодна вже не влучила. Було темно, але ж оркам вистачило б навіть слабкого світла зірок, щоб побачити подорожніх! Якби не сірі лорієнські плащі та сіра деревина човнів, не врятувались би вони від лучників Мордору.

З величезними зусиллями посувались Хранителі уперед. У темряві важко було збагнути, чи вони взагалі посуваються, але помалу водокрут відпустив їх, тінь східного берега розтанула. Нарешті вони відчули, що повернулися до стрижня. Веслуючи щосили, вони змогли потім вибитися зі стрижня, відійти подалі від порогів, ще трохи – і вони наблизилися до західного берега та зупинили човни у затінку під чагарником, що звисав над водою, і перевели подих.

Леголас відклав весло, узяв лук, що йому подарували у Лорієні, і вискочив на берег. Там він збіг нагору, дістав стрілу та, приготувавши лук, повернувся до Ріки, вдивляючись у темряву. На тім боці лунав пронизливий лемент, але нічого не було видно.

Фродо поглянув на ельфа; стрункий, високий, стояв він, пронизуючи поглядом пільму у пошуках цілі. Темну голову [408] його немов вінчали білі небесні зорі. А тим часом з півдня насувались важкі хмари; їхні провісники вже заступали зоряні поля. Зненацька страх охопив мандрівників. «Елберет Гілтоніель!» – видихнув Леголас, поглянувши на небо.

Темна хмара – ні, не хмара, адже воно рухалось набагато швидше, – щось відокремилось від чорної череди хмар та помчало прямо до Хранителів, гасячи зірки. Невдовзі стало видно, що це – величезна крилата істота, чорніше ночі; за рікою її привітали жорстоким радісним ревом. Серце Фродо чогось стиснув пронизливий крижаний холод. Заболіла стара рана У плечі, захотілося куди-небудь сховатись. Фродо скоцюрбився у човні, припав до дна.

Раптом коротко просіював великий лорієнський лук. Стріла з ельфійської тятиви пішла круто вгору. Фродо підвів голову. Майже прямо над ним кружляла крилата потвора. У ту ж мить з хригдм карканням вона смикнулась і зникла в пільмі понад східним берегом. Небо очистилось. Десь далеко орки вибухали прокльонами, заскиглили, а потім настала тиша. Ані стріли, ані вигуку не долітало більше зі сходу тієї ночі.

Трохи згодом Арагорн направив човни вверх по течії, прокладаючи шлях наосліп по краю води, доки не знайшли вигідну мілку бухточку. Кілька невисоких дерев росли біля води, а за ними підіймався скелястий крутосхил. Тут вирішили залишитись до ранку –

спроби пливти далі вночі погано скінчилися б. Табору не влаштували, вогню не запалювали, а просто поставили човни тісно один до одного та полягали відпочити.

– Благословен будь, подарунок Галадріелі та гострий зір Леголаса! – сказав Гімлі, жуячи лембас. – Це був влучний постріл, друже!

– Ось тільки невідомо, у що я влучив, – зауважив Леголас.

– Хто його знає! Але я радий, що воно не підкралося ближче. Дуже воно мені йе сподобалось, занадто схоже на тіні Морії... на тінь Барлога, – пошепки додав гном.

– Це не Барлог, – промурмотів Фродо, ще не заспокоївшись від переляку. – Воно занадто холодне. Мені здається, це... – він зам'явся і прикип.

– Хто? Як ти вважаєш? – жваво спитав Боромир, перекинувшись через борт, Щоб заглянути в обличчя Фродо.

– Я думаю... ні, не сінажу. Хто б не був, його падіння дуже дошкулило нашим дорогам. [409]

– Схоже на те, – сказав Арагорн. – Але де вони, скільки їх та що замислюють, ми не знаємо. Цієї ночі нам усім спати буде важко! Темрява досі вкривала нас, але що покаже день? Тримайте зброю напоготові!

Сем сидів, постукуючи пальцями по рукоятці меча, немов підраховуючи щось, та дивився у небо.

– Дивно, – бурмотів він. – Місяць що в Краї, що в Глухомані один – принаймні, так мусить бути. Але чи то він десь заблукав, чи я помилився. Пригадуйте, пане, коли ми ночували на дереві, місяць був щербатий? Приблизно тиждень від повного місяця, так? Тепер ми вже тиждень знов їдемо – аж ось, дивіться: вискакує новий місяць, тоненький, немов відрізаний нігтик. Що ж то, ми у ельфів узагалі жодного дня не жили? А я три ночі пам'ятаю точно, та ще кілька пригадую, але присягнуся – не цілий місяць ми там гостювали. Можна подумати, що там час стоїть!

– Можна інакше сказати, – сказав Фродо. – Може, там ще зберігається той час, який у інших місцях давно вже минув? Тільки коли Срібна винесла нас до Андуїну, ми повернулись до звичного часу смертних. А місяця я не помічав у Карас-Галадоні, ні молодика, ні старого – тільки зірки вночі та сонце удень.

Леголас піднявся, спершись на лікоть, у своїм човні:

– Ні, біг часу ніде не припиняється. Але зміни у різних місцях виявляються у різний спосіб. Світ рухається навколо ельфів теж, але рухається одразу і занадто швидко, і дуже повільно. Швидко – бо самі ельфи змінюються мало, а все навкруги тече повз них, та це їх не бентежить. А повільно – бо вони не рахують тих літ, що минають. Пори року для них – лише зморшки на гладі вічно плинного потоку. Втім, все на світі рано чи пізно мусить скінчитися.

– Але зів'янення у Лоріені зовсім непомітне, – сказав Фродо. – Сила Володарки боронить його. Час здається там коротким, але який насичений він у Карас-Галадоні, де Галадріель зберігає Перстень ельфів!

– Поза межами Лоріену не слід казати таке – навіть мені, – перервав його Арагорн. – Усі ці балачки зайві! Ти, Семе, просто неправильно лічив. Час минав однаково швидко як для нас, так і для ельфів. Старий місяць зник, новий народився та пішов убувати, поки ми відпочивали. А вчора знов народився молодик. Зима майже скінчилась. Час наближається до весни ненадійної надії... [410]

Ніч минула тихо. З-за ріки більше не долиняло ані звуку, ані поклику. Ті, хто спав, згорнувшись на дні човнів, відчули зміну погоди. Потеплішало, великі вологі хмари припливли з півдня, з далекого моря. Здавалося, що ріка, обтікаючи скелясті пороги, шумить голосніше та ближче. На гіллі дерев, похилених над човнами, повисли краплі.

День прийшов тихий та сумний. Неквапно розгортався блідий світанок, розливаючи тьмаве світло без тіней. Над рікою знявся туман, білою поволокою затяг землю; протилежний берег став зовсім невидимим.

– Взагалі я терпіти не можу туману, – сказав Сем, – але цей нам дуже до речі. Тепер, може, поталанить піти так, щоб ці трикляті гобліни нас не помітили.

– Добре, аби так сталося, – відізався Арагорн. – Але якщо туман хоч трохи не розійдеться, нам буде кепсько: щоб пройти Сарн-Гебір та дістатися до Емін-Мейлу, треба додержуватись напрямку якомога точніше.

– Не бачу, навіщо нам лізти на пороги та взагалі пливти далі, – втрутився Боромир. – Якщо ми вже під Емін-Мейлом, можна покинути ці шкарлупки та рушити на південний захід. Перейдемо Ентулу, а там вже починаються наші землі.

– Якщо підемо до Мінас-Тіріту, зробимо саме так. Але ми ще не домовились. До того ж цей шлях може виявитися труднішим, ніж ти уявляєш. Долина Ентули пласка та багниста, – якщо йти пішки та з вантажем, туман стає смертельно небезпечною перешкодою. Я б не покидав човнів, поки це не стане конче потрібно. Ріка – не дорога, на ній хоча б не заблукаєш!

– Але східний берег захоплений Ворогом, – заперечив Боромир. – Навіть якщо ти пройдеш за Стовпи Аргонату та дістанешся живим до Кремінь-скелі, що далі? Перескочиш водоспади та приземлишся у болотах?

– Ні, просто перенесемо човни старовинним волоком до підніжжя Рауросу та знов пустимо на воду. Хіба ти не чув, Боромире, – чи навмисне забув? – про Північні Сходи та високе сидіння Амон-Хину? Вони існують від часів великих королів! Отже, я хочу навідатись туди, перш ніж визначу свої плани. Може статися, що там якийсь знак підкаже нам рішення.

Боромир довго сперечався, але згодився, коли виявилось, що Фродо готовий іти за Арагорном, куди б той не пішов. [411]

– У Мінас-Тіріті не заведено покидати друзів у скруті. А без мене ви не обійдетесь, якщо хочете досягти Кремінь-скелі. До цього високого острова дійду я з вами, але не далі. Звідти повернуся додому – один, якщо ніхто не захоче винагородити мене за труди, стати мені за товариша.

Настав день, туман трохи розсіявся. Вирішили, що Арагорн з Леголасом відразу підуть берегом, а інші посторожать човни. Арагорн сподівався знайти стежку, якою можливо перетягти човни та в'юки на спокійну воду нижче, за порогами.

– Ельфійські човни, можливо, не потонуть, та тільки ми, скоріш за все, живими Сарн-Гебір не проинемо. Досі це нікому не вдавалося. А доріг тут нема – навіть за часів величі Гондору його володіння не простягались поза Емін-Мейл. Але десь на цьому березі має бути волок. Він точно не зруйнований: ще зовсім недавно, поки тут не з'явилися орки, люди часто плавали на легких човнах з Глухомані до Остгіліату.

– На моїй пам'яті мало плавали до нас з півночі, і орки гасають на тім боці, – сказав Боромир. – Навіть якщо ти волок відшукаєш та вирушиш далі, небезпека буде зростати з кожною милею.

– Так само, як на будь-якому шляху на південь, – заперечив Арагорн. – Чекайте на нас протягом дня. Якщо не повернемось, значить, нас уже нема серед живих. Тоді оберіть нового проводиря та рушайте за ним.

З важким серцем стежив Фродо, як Арагорн з Леголасом лізли по крутосхилу та зникали у тумані; однак побоювався він даремно: не минуло й трьох годин, як, десь опівдні, розвідники повернулись, виринувши з туману.

– Все гаразд, – сказав Арагорн, спустившись до човнів. – Ми знайшли стежку, вона веде до зручного причалу, зовсім цілого. Відстань невелика; пороги починаються на півмилі нижче, а тягнуться трохи більше милі. Далі ріка спокійна, хоча течія й швидка. Найскладніше – це перенести човни та речі до старого волока. Ми знайшли його теж, але він досить далеко, під стіною скель, від берега сажнів за сто. Північного причалу ми не знайшли. Якщо він досі існує, то ми, мабуть, прогавили його в п'яті вчора вночі. А якщо зараз попливемо назад проти течії, то у тумані можемо знову проминути його, тоді всі зусилля йдуть нанівець. На жаль, прийдеться відійти від ріки та добуватися до волока, як вийде. [412]

– Це було б складно, навіть коли б тут були тільки люди, – зауважив Боромир.

– А все ж таки це треба зробити.

– Треба – зробимо, – сказав Гімлі. – Запам'ятай, Боромире: на важкому шляху людина відстане, а гном пройде, навіть з тягарем удвічі важчим, ніж він сам!

Завдання дійсно було важким, але загін його здолав. Човни розвантажили, речі перенесли нагору, де берег був майже рівний. Потім човни витягли з води та понесли. З якої деревини, якого дерева, що росте у землях ельфів, зробили їх, навіть Леголас не знав; міцне, воно мало на диво малу вагу: Меррі з Піном удвох змогли пронести свій човен по рівній дорозі. Але на підйомі були розкидані брили вапняку, ґрунт між ними вкривали чагарник та трава, а зарості ожини на крутих схилах змінювалися багnistими калюжами – вода точилася з верхніх терас; щоб протягти там човни, знадобились зусилля двох чоловіків.

Боромир з Арагорном зайнялися цим, а інші, кожен на свій лад, видряпались з вантажем за ними слідом. Нарешті все доставили до стежки, а тоді вже всім загоном рушили уперед без особливих перешкод, якщо не рахувати верескових кущів та кам'янистих осипів. Туман ще висів над тріщинуватими бескидами, покривав ріку: вона, невидима, клекотіла зліва, обминаючи зубці Сарн-Гебіру. Двічі мусили вони ходити туди та назад, перш ніж усе перенесли благополучно на південний причал.

Там волок знов завертав до води та полото спускався у маленьку неглибоку затоку, вириту не людськими руками, а струменями, що падали з Сарн-Гебіру по низькому хвилелому. Він далеко видавався у воду, а за ним здіймалась крута скеля, не залишаючи проходу для піших.

Минув південь, наближались похмурі сутінки. У тумані вирували, ревли пороги. Мандрівники сиділи біля води. Вони втомилися, хотіли спати, на душі в них було похмуро, як і навкруги.

– Ну, ось ми й на місці, – буркнув Боромир. – І тут мусимо провести ще одну ніч, бо нам треба добре відпочити. Як би не хотів Арагорн пливати через Аргонат уночі – ми усі занадто втомилися, крім, ясна річ, невтомного гнома.

Гімлі не відповів – він сидів, кляючи носом.

– Відпочинемо тут, скільки зможемо, – сказав Арагорн. – Завтра знов мусимо пливати удень. Якщо тільки [413] погода не зміниться, не підведе нас, встигнемо вислизнути невидимо для будь-яких очей зі східного берега. Але сьогодні треба попарно чатувати: три години спимо, одну – стережемо.

Вночі не трапилось нічого страшнішого за дрібний дощичок за годину до світанку. Коли розвиднілось, Храни-телі відпливли, намагаючись триматися ближче до західного берега. Туман рідшав, але берегові стрімчаки ледь проглядали – спочатку низькі, вони зростали, перетворюючись на стіни, омиті стрімкою течією. Опівдні хмари спустилися нижче, пішов сильний дощ. Щоб човни не залляло, натягли шкіряні покришки й попливли далі, поклавши весла; ні попереду, ні обабіч нічого не було видно за сірою струмистою завісою. Але дощ незабаром ущух. Помалу небо проясніло, потім хмари розповзлися, їхні скуйовджені пасма попливли на північ, догори проти течії. Туман розтанув. Перед мандрівниками лежало широке міжгір'я з крутими скелястими берегами. По виступах та вузьких щілинах де-не-де ліпились до каміння тоненькі дерева. Річне корито стало вузьким, течія прискорилась. Тепер, що б не скоїлось, вже неможливо було ані звернути, ані зупинитись. Зверху голубіло небо, а попереду поставали, заступаючи сонце, гори Емін-Мейл – здаля вони здавалися щільною стіною.

Потім Фродо побачив вдалині дві великих скелі, схожі на вежі чи стовпи – широкі, зловісні, нависали вони над рікою з обох боків. Між ними відкривався вузький прохід. Ріка потягла човни туди.

– Дивіться – ось Аргонат, Стовпи Королів! – підхопився Арагорн. – Нас несе до них. Тримайте човни в одну лінію та подалі один від одного. Не виходьте із стрижня!

Чим ближче, тим скелі ставали вищими і все більше нагадували Фродо мовчазних та грізних гігантів. Згодом він упевнився, що це насправді гіганти: стародавні майстри вирізьбили їх, і ані сонце, ані дощі незчисленних зим не стерли величних рис. На могутніх підвалинах, що підіймались із води, стояли двоє королів; сліпі очі з-під вищерблених брів усе

ще похмуро дивилися на північ. Обидва здійняли ліву руку у застережному жесті, а в правиці тримали сокиру; їхні голови увінчували шоломи з короною; тріщини сіткою оплели ці кам'яні корони. Великою силою [414] та гідністю віяло досі від цих мовчазних стражів королівства, що давно вже зникло у хвилях часу. Трепет охопив Фродо, він зіщулювався, прикрив очі й не наважився поглянути, коли підпливли ближче. Навіть Боромир схилив голову, коли човни закружляли, тендітні та легкі, як осінні листя, у вічній тіні лицарів Нуменору. Так увійшли вони до розкритих темних Воріт.

Високо підіймались прямовисні урвища, неясно видні-лось далеке небо. Чорні води лунко гуркотіли, вітер посвистував угорі. Фродо опустил голову на коліна й почув, як Сем попереду репетує:

– Ой, лишенько! Що за місцина жахлива! Дайте-но, мені вилізти геть з човна, до кінця днів своїх до жодної калюжі не підйду, не те що до ріки!

– Не бійтесь нічого! – сказав хтось у них за спиною. Фродо озирнувся і побачив Блукача... ні, то був не Блукач, не пригнічений непогодою Слідопит. На кормі, гордовито виструнчившись, сидів Арагорн, син Арахорна. Вправними рухами направляв він човен, каптур його був відкинутий на плечі, темне волосся ворухив вітер, очі сяяли. Король-вигнанець повертався до своїх земель.

– Не бійтесь! – повторив він. – Давно вже мріяв я побачити подобу Ісілдур та Анаріона, моїх далеких предків. В їхній тіні Елесару, чи Арагорну, синові Арахорна з дому Валанділа, сина Ісілдур, нащадка Еленділа, нема чого боятися! – Очі його потемнішали, і він додав тихо, сам до себе: – Ех, чому нема з нами Гандальфа! Серце кличе мене до Мінас-Анору, до стін мого міста... Куди ж мені тепер іти?

Відлуння вітру, води й гучного каміння виповнило довге міжгір'я. Воно дещо загиналося на захід, і спочатку все було темне попереду; але незабаром Фродо помітив світлу шпарину. Мало-помалу вона ставала ширшою, нарешті човни винесли на світло, на широке плесо. Сонце, що давно вже проминуло полудень, сяяло у небі між хмарок. Води розлилися по круглястій улоговині Нан-Хитоель, замкненій стрімкими сірими бескидами; вони поросли деревами, але верхівки були голими і холодно виблискували на сонці.

На далекому, південному кінці озера здіймались три піки. Той, що посередині, був трохи висунутий уперед та відокремлений від інших, по суті, то був острів. Ріка обтікала його двома рукавами, розсіваючи іскри водяного пилу. [415]

Звідти вітер ніс приглушений відстанню низький гуркіт, схожий на віддалений гуркіт грому.

– Оце і є Кремень-скеля, або ж Тол-Брандір, – сказав Арагорн, показуючи на високий пік. – Ліворуч Амон-Ло, праворуч – Амон-Хин, висоти Слуху та Зору. За часів великих королів там влаштували особливі дозорні вишки з сидіннями. А на Тол-Брандір, як кажуть, не ступала нога ні людини, ні звіра. Ще до ночі ми наблизимось до них – чуєте невмовкаючий поклик Раурсу?

Хранителі дозволили собі трохи відпочити, пливучи за течією, що прямувала уздовж середини озера. Підживилися, а потім узялися за весла – треба було поспішати. Схили західних горбів покрила тінь, сонце почервоніло; де-не-де крізь туман прозирали перші зірки. Три піки попереду темніли у сутінках. Раурс гримів громовим гуркотом. Ніч уже вкрила ріку, коли човни нарешті увійшли до тіні гір.

Десятий день плавання скінчився. Глухомань залишилась позаду. Загін не міг посуватись далі, не зробивши вибору між сходом та заходом. Останнє, головне завдання походу підступило до них впритул.

Розділ 10 ЗАГІН РОЗДІЛЯЄТЬСЯ

Арагорн направив човни до правого рукава ріки. Тут, на західному березі, у затінку Тол-Брандіру, від півніжжя Амон-Хину до води спускався зелений луг. За ним починався пологий підйом; дерева росли біля півніжжя та уздовж берега озера. Звідти, з непомітного

джерела, витікав струмок, що живив лугову траву,

– Ось вже й Парт-Гален, Причальний луг, – сказав Арагорн. – Влітку тут, ясна річ, було більше затишку. Ну, сподіваймося, що лихо ще не проникло сюди.

Вони витягли човни на берег та розташувались табором на траві. Домовилися чатувати, але ворог нічим не виявляв себе, а Горлум, якщо й зумів вистежити їх, залишився невидимим та нечутним. А все ж таки вночі Арагорну стало неспокійно; він крутився уві сні, прокидався, підвівся ще досвіту і підійшов до Фродо, що стояв на чатах.

– Чого ти підвівся? – здивувався Фродо. – Адже зараз не твоя черга?

– Сам не знаю. Тривога мучить. А нумо поглянемо на твій меч! [416]

– Для чого? Вороги близько?

– Подивимось, що покаже Жало.

Фродо витяг ельфійський клинок з піхов – той ледь світився. Гобіт похнюпився.

– Орки! Мабуть, не дуже близько, але й не далеко...

– Цього я й побоювався, – спохмурнів Арагорн. – Втім, можливо, вони на тім березі. Жало світиться тьмаво, – може, це просто шпигуни Мордору вештаються довкола Амон-Ло. Мені ще не доводилося чути, щоб орки лізли на Амон-Хин. Але у лиху добу навіть неймовірно трапляється. Адже Мінас-Тіріт вже не охороняє переправи через Андуйн. Завтра мусимо діяти обережно.

Світанок був схожий на заграву від пожежі. На сході, немов клуби чорного диму, низько над землею стелилися хмари; вранішнє сонце освітило їх зі споду похмурим багровим світлом, але швидко перетяло хмари, впливло у чисте небо та позолотило вершину Тол-Брандіру. Фродо довго дивився на схід, на високий острів. Його схили підіймались з бистрої води майже прямовисно. На кручу видряпувались дерева, так що крона одного була на рівні коріння другого; а вище знов стирчали нездоланні сірі скелі, увінчані довгим кам'яним шпилем. Хмари птахів носилися над ним, а більше нічого живого не було видко.

Після сніданку Арагорн скликав усіх на раду.

– Настав нарешті день вибору, – сказав він. – Довго ми відкладали його, довго ділили, мов брати, всі труднощі походу. Що вдіємо тепер? Повернемо на захід з Боромиром та приєднаємось до війни, що веде Гондор, чи на схід, у країну Тіні та Страху? Можемо розділитись, тоді кожен сам обере свій шлях. Вирішувати треба швидко, довго залишатись тут не можна. Ми знаємо, що ворог на східному березі; але орки можуть опинитися на цьому також.

Довго сиділи друзі мовчки, нерухомо. Нарешті Арагорн сказав:

– На жаль, Фродо, цей тягар також ляже на тебе. Ти – Хранитель, обраний Радою, тобі рішати. Я тут давати порад не можу. Мені з Гандальфом не зрівнятися, отже, хоч як би я не намагався замінити його, навіть приблизно не знаю, як розсудив би він сьогодні – якщо взагалі мав якісь задалегідь складені плани. Цілком ймовірно, що й Гандальф полишив би вибір за тобою. Така вже твоя доля.

Фродо відповів не відразу. [417]

– Я знаю, треба поспішати, – повільно промовив він. – Але поки що нічого не можу вирішити. Тяжко це... Дайте хоч годину, я все обміркую. Дозвольте мені побути наодинці!

Арагорн поглянув на нього з глибоким співчуттям.

– Гаразд, Фродо, сине Дрого, ти матимеш цю годину, і ти проведеш її сам. Ми підождемо тут, а ти піди погуляй. Тільки не заходь далеко, щоб міг покликати, якщо знадобиться.

Фродо похитав головою на знак згоди. Сем, що стурбовано спостерігав за ним, теж похитав головою і подумав: «Справа проста, як двічі два, але не личить Сему Гемджи лізти, куди не запросили, прямо зараз!»

Фродо підвівся й пішов. Від Сема не приховалося, що всі старанно уникали дивитися йому услід, лише Боромир не зводив очей з Фродо, доки той не зник за деревами біля у підніжжя Амон-Хину.

Фродо спочатку плентався по лісу навмання, потім ноги самі понесли його у гору. Він

знайшов ледве помітні залишки стародавньої дороги. Там, де скелі були занадто стрімкими, колись вирубали сходи, але тепер, погризені зубом часу, вони потріскались, повитирались, і коріння дерев розколало їх. Фродо дряпався куди заманеться, поки не вийшов на трав'янисту галявину. Її оточили горобини, а посередині лежав великий плаский камінь. Зі східного боку галявина була відкрита, і її залляло світло вранішнього сонця. Фродо зупинився й поглянув через ріку вниз, на Тол-Брандір та птахів, що кружляли понад водою біля неприступного острова. Ревів могутній Раурос, низький одноманітний стугін, немов биття серця, стояв у повітрі.

Фродо присів на камінь, підпер рукою підборіддя й подивився на схід, але не побачив нічого. У думках перебрав він усі події з того часу, коли Більбо покинув Край, пригадав усі промови Гандальфа. Дні минали, а рішення ніяк не складалося.

Раптом Фродо отямився від роздумів, виразно відчувши ворожий погляд. Він скочив та озирнувся, але, як не дивно, побачив тільки Боромира.

– Мені за тебе страшно, Фродо, – сказав він з доброзичливою посмішкою, підходячи ближче. – Якщо Арагорн має рацію і орки близько, нікому з нас не можна блукати поодиночі, а тобі тим паче: адже від тебе багато [418] чого залежить! В мене теж важко на серці. Коли вже ми зустрілись, може, поговоримо трохи? А там, дивись, і полегшає. Коли співрозмовників багато, суперечки тривають без кінця, а двоє як-небудь домовляться!

– Спасибі за співчуття, – відгукнувся Фродо. – Тільки навряд чи розмови мені допоможуть. Я й без того знаю, що мушу робити, але боюся – боюся, Боромире!

Невтомно гримів Раурос. Боромир мовчав. Вітер шепотів у вітті дерев. Фродо тіпало, мов у пропасниці.

– А ти не вважаєш, що страждання твої марні? – спитав Боромир, сідаючи поряд з гобітом. – Я хочу тобі допомогти. Коли вибрати важко, потрібна порада. Чи не послухаш мене?

– Я, либонь, знаю, що ти порадиш. Рішення нібито й розумне, та ось тільки душа моя йому опирається!

– Опирається? Але чому? – різко спитав Боромир.

– Тому, що тоді рух уповільниться. Тому, що так я віддам перевагу легшому шляху... А ще... якщо вже казати відверто... я не довіряю силі та надійності людей.

– А чи не саме ця сила стільки років потай охороняла ваш маленький Край?

– О, у мужності твого племені не відмовиш. Але світ змінюється. Чи насправді такі міцні стіни Мінас-Тіріту? Якщо вони впадуть, що тоді?

– Ми з честю загинемо. Втім, чого б це їм ні з того ні з сього впасти?

– Поки існує Перстень...

– А! Перстень! – очі Боромира заблищали. – Перстень! Чи не дивно: така мала дрібничка – і такі страхи, сумніви? Нікчемний перстеник! Я навіть не встиг придивитися до нього при нараді у Елронда. Можна зараз поглянути?

Серце Фродо захололо. Лагідний, дружній вираз не зник з обличчя Боромира, але чому так дивно блищать його очі?

– Перстень краще не чіпати, – коротко відповів Фродо.

– Як хочеш. Мені все одно. А говорити про нього можна? Вас усіх чогось турбує тільки, як його використає Ворог. Але чому б не використати його заради доброї справи? Світ змінюється, кажеш? Мінас-Тіріт загине, якщо Перстень буде у руці Ворога. Але ж він – у нас?

– Невже ти забув, що казали на Раді? Ми не можемо користатися Перснем: все, що буде досягнуте за його допомогою, обернеться на зло. [419]

Боромир скочив і почав нетерпляче ходити по галявині.

– Ти все про те ж саме! Гандальф, Елронд, поважні особи, навчили тебе думати у такий спосіб. Мабуть, для них загроза існує. Всі ці ельфи, напівельфи та маги, можливо, дійсно зазнають лиха. Але я часто думаю: мудрість це чи просто боягузтво? Кожне плем'я має свою вдачу! Людей, що мають вірні серця, ніхто не спокусить! Ми стояли непорушно протягом

довгих років випробувань. Нам потрібна не влада магів, а тільки сила, щоб захиститись, сила для праведної справи. І в лиху годину доля виносить з глибин Перстень Влади. Це дар, повір мені – дар ворогам Мордору. Безглуздо не використати його, не направити зброю Ворога проти нього самого! Тільки той, хто не знає страху, не знає жалю, досягне перемоги. Чого не зробить у таку добу воїн, справжній володар? Чого б не зробив Арагорн? А якщо він відмовляється, чим гірший за нього Боромир? Перстень наділив би мене силою, щоб підкоряти людей. Під моїми хоругвами зібрались би всі люди. О, як би ми розігнали військо Мордору!

Боромир крокував усе швидше, розмовляв усе гучніше. Він, здавалося, забув про Фродо, розмірковуючи про фортеці та зброю, про збір дружин; він складав плани великих союзів та майбутніх славетних перемог, він руйнував Мордор у порох, а сам ставав могутнім королем, мудрим та доброзичливим...

Раптом він зупинився, махнув руками:

– А вони умовляють нас викинути Перстень! Я не кажу «знищити» – це, мабуть, було б добре, якби розум міг вимислити хоч найменшу можливість для того. Але такої можливості нема. Нам пропонують послати напіврослика навмання до Мордору – щоб дати Ворогові нагоду повернути Перстень. Божевілля!

Раптом він пригадав, що Фродо слухає, і повернувся до нього.

– Адже ти, звісно, сам все розумієш, друже? Ти боїшся? За таких обставин це можна вибачити навіть найхоробрішому! Але, можливо, це просто твій здоровий глузд обурюється?

– Ні, це страх, – сказав Фродо. – Просто страх. Але я радий, що ти сказав усе так відверто. Тепер рішення бачиться мені вже виразніше.

– Отже, йдемо до Мінас-Тіріту? – вигукнув Боромир. Очі його палали, обличчя напружилось. [420]

– Ні, ти мене неправильно зрозумів.

– Але ти поживеш там, хоча б недовго? – наполягав Боромир. – Моє місто вже недалеко, а звідти йти до Мордору майже стільки ж, як звідси. Ми довго блукали у глушині, чи можна вирушати, не розвідавши як слід, що поробляє Ворог? Підемо зі мною, Фродо! Якщо вже ти неодмінно мусиш іти, то спершу не завадить трохи відпочити. – Він дружньо поклав руку на плече Фродо, але рука тремтіла від ледь приборканого збудження. Фродо відсахнувся із тривогою поглянув на Боромира: той був удвічі вищий за нього на зріст та набагато сильніший.

– Невже ти не здолаєш свою неприязнь? – сказав Боромир. – Я чесна людина, не злодій, не зрадник. Мені і потрібний твій Перстень, я не приховую. Не для себе, слово честі! Невже ти не даси хоча б спробувати? Позич мені Перстень!

– Ні, ні! – крикнув Фродо. – Рада доручила його мені!

– А тепер Ворог з нашого власного дурного розуму подолає нас! – не стримався Боромир. – Дурень! Упертий дурень! З власної волі ладен померти та занепасти загальну справу! Якщо хто зі смертних має право на Перстень, то це нуменорці, а не напіврослики. Ти одержав його випадково. Це безглуздо! Він міг стати моїм. Він мусить стати моїм. Дай його мені!

Фродо, не відповідаючи, відступив на кілька кроків, так, щоб плаский камінь розділив їх.

– Не треба так хвилюватись, друже! – лагіднішим тоном заговорив Боромир. – Позбавишся Персня, позбудешся всіх страхів та сумнівів... Якщо хочеш, звинувачуй мене, можеш сказати, що я відняв його силоміць. А я занадто сильний як на тебе, не забувай про це, напіврослику! – вигукнув він і раптом, перескочивши через камінь, кинувся на Фродо. Його гарне, шляхетне обличчя огидно спотворилося, шалена лють палала в очах.

Фродо відскочив і знову сховався за каменем. Йому залишився тільки один спосіб: тремтячою рукою витяг він Перстень з ланцюжком та сунув до нього палець саме у ту мить, коли Боромир стрибнув знову. Гондорець щось вигукнув, на мить здивовано завмер, а потім шалено забігав, нишпорячи серед скель та заростей.

– Мерзенний шахраю! – волав він. – Дай тільки вхопити тебе! Тепер я збагнув, що ти задумав! Ти віднесеш Перстень Сауранові та продаси нас усіх! Ти тільки очікував нагоди заманити нас до пастки. Будь проклятий ти та [421] всі напіврослики! Тьма та смерть хай заберуть вас! – Тут він спіткнувся через камінь і впав долілиць на землю. Кілька хвилин він лежав нерухомо, немов власне прокляття вразило його; потім раптом розридався.

Трохи згодом він підвівся, витер рукою сльози з очей.

– Що я тут наговорив? – вигукнув він. – Що я накоїв? Фродо, Фродо! Повернися! На мене якесь божевілля найшло, але все вже скінчилось. Повернись!

Він кликав даремно. Фродо навіть не чув його. Він вже був далеко, він летів стрімголов угору по стежці. Жах та горе стрясаєли його, перед очима стояло жорстоке обличчя, божевільний погляд Боромира.

Тільки наверху Амон-Хину Фродо зупинився, відсапуючись. Немов крізь туман він побачив широку круглу площадку, бруковану великими плитами, з пощербленим парапетом. Посеред неї чотири різьблені опори підтримували кам'яне сидіння; до нього вели довгі східці. Фродо заліз туди й сів, відчуваючи себе дитиною, що, загубившись у лісі, віднайшла трон гірських королів.

Спочатку він побачив небагато. Він попав тепер до туманного світу тіней – адже Перстень він не зняв. Потім туман порідшав, і йому відкрилися складні та різнобарвні видіння, малі, але виразні, немов картинки, розкладені на столі, однак далекі, безгучні-яскраві, живі картини німого та ніби згорнутого світу. Таку властивість мав цей камінь, Караульне крісло на нуменорській Вежі Зору, Амон-Хині.

Фродо подивився спочатку на схід, на простір, не позначений на картах, безіменні рівнини, нерозвідані ліси. Подивився він також на північ, де світлою стрічкою лежала Велика Ріка, а Імлисті Гори здавались рядом жорстких зубів. На захід подивився він – і побачив розлоги пасовиська Рохана, і Ортханк, твердиню Ізенгарду, чорну спицю. На півдні, прямо під ногами Фродо, Андуїн, зігнувшись тугою хвилею, спадав з висот Раурсу у білопінну безодню; райдуга вигравала на хмарах водяного пилу. А далі відкрився Етер-Андуїн, широкі плавні, і безліч морських птахів, що білосніжною хмарою витали під сонцем, над нескінченними рядами хвиль морських, зелених із сріблом.

Але куди б Фродо не поглянув, всюди помічав він ознаки війни. Імлисті Гори кишіли, мов мурашник, орками, що висипали з тисяч печер. Під кронами Чорнолісся зійшлися у смертельній сутичці з хижими звірами люди та ельфи. [422]

Землі Беорнінгів палали. Хмара диму стояла над Морією, дим застилав межі Лорієну. Вершники мчали по травах Рохану; вовки сунули з Ізенгарду. Військові кораблі виходили в море з гаваней Хараду, зі сходу безперервно тяглись люди – мечоносці, списоносці, кінні лучники, візки вождів та навантажені вози. Вся міць Чорного Володаря прийшла в рух.

Потім, повернувшись знову на південь, Фродо помітив Мінас-Тіріт. Далеким та прекрасним здавався він; білі стіни, високі башти, гордовиті й досконалі, у гірському гнізді. Зубчасті парапети блищали крицею, на шпильях майоріли прапори. Надія ворухнулась у серці Фродо. Але Мінас-Тіріту протистояла інша фортеця – вона була і більша, і краще укріплена. Туди, на схід, мимоволі звернулись очі Фродо. Погляд його ковзнув по зруйнованих мостах Осгіліату, повз зяючі ворота Мінас-Моргулу, по горах, сповитих злими чарами, до Горгороту, жахливої долини у землях Мордору. Тьма заступала її від сонця. Крізь імлу пробивалось полум'я. Згубна гора курилась, дим величезним стовпом підіймався до неба. Там нарешті погляд Фродо затримався: він побачив, одну по одній, стіни, башти, бастіони – Чорний Замок, нездоланно міцний, вежу, твердішу за адамант, залізну гору, сталеві ворота – Барад-Дур, твердиню Саурана. І надія покинула Фродо.

Зненацька він вловив погляд, що шукав його. Недремно Око, що чатувало у Чорному Замку, Око, яке направляла жорстока, несамовита воля, помітило його! Вражий погляд уп'явся в душу Фродо з такою силою, немов жадібні пальці стиснули його. Ще трохи, і гобіта буде пришпилено до місця, і стане точно відомо, де він... Око вже торкнулось Амон-Ло. Ковзнуло понад Тол-Брандіром... Фродо зістрибнув з сидіння, скоцюрбився, натягнув на

голову каптур сірого плаща.

– Нізащо! Нізащо! – закричав він, ледве впізнавши власний голос, але тут же зірвався з місця: – Я йду, так, йду до тебе!

Він вже не тямив нічого. Аж ось, немов блискавка з далекої вершини, уразив його чийсь наказ: «Зніми його! Зніми! Дурнику, зніми Перстень! Перстень зніми!»

Дві сили змагались тепер за Фродо. На мить між ними встановилася рівновага, і гобіт зігнувся від жорстокої муки, але тут же став сам собою – Фродо Торбинсом, а не Оком і не Голосом. Тепер він міг вибирати вільно, ось тільки часу для вибору залишилось лиш на одну мить. Він зірвав Перстень [423] з пальця й побачив, що стоїть посеред ясного дня навколішках біля кам'яного сидіння. Чорна тінь, немов рука, що схилила та не влучила в ціль, пройшла над Амон-Хином, простяглась на захід і щезла. Небо стало тепер зовсім чистим, синім, у кронах дерев виспівували пташки.

Фродо підвівся, страшенно втомлений, але спокійний; Від душі в нього відлягло, воля зміцніла. Він голосно сказав:

– Тепер я зроблю те, що мушу. Принаймні, одне мені ясно: Перстень лиходіє навіть серед нашого загону, і поки не накоїв ще гіршого лиха, його треба віднести геть. Я піду один. Декому я не можу довіряти, а інші, кому я вірю, мені занадто дорогі: бідолога Сем, і Меррі, і Пін... Та й Блукач теж: він поривається до Мінас-Тіріту, і там він особливо знадобиться тепер, коли Боромир піддався злу. Я піду один, і негайно.

Він поспішно спустився по стежці назад до горобинової галявини, де розмовляв з Боромиром, зупинився й прислухався. Йому почувся шум та переклик голосів у лісі над берегом, десь унизу.

– Вони будуть шукати мене... Цікаво, чи довго я вже відсутній? А почуваю я себе так, немов багато годин минуло. – Він завагався був і промурмотів: – Що я можу вдіяти? Я мушу йти зараз або ж взагалі не піду. Більше нагоди не буде. Дуже, дуже не хочеться їх покидати, тим більше ось так, без пояснень. Але вони, безперечно, все зрозуміють. Сем зрозуміє обов'язково. А що мені ще залишається?

Повільно витяг він Перстень та знов надів. Зникнувши з видимого світу, він спустився з гори, і кроки його були ледь чутні, тихше шурхоту вітру у траві.

А супутники Фродо ще довго чекали на березі. Спочатку вони мовчали, занепокоєно походжаючи туди-сюди, потім сіли у коло та спробували порозмовляти про сторонні справи; згадували шлях, що вже здолали, небезпеки та пригоди, розпитували Арагорна про давню історію Гондорського королівства, про ті уламки колишньої величі, що збереглися тут, у старовинній прикордонній області Емін-Мейл: про кам'яні статуї королів, сторожові вежі Амон-Хину та Амон-Ло, про величезні сходи за водоспадами Раурсу. Але і думки, й слова їхні постійно переходили до Фродо та Персня. Яке рішення прийме Фродо? Чому так вагається?

– Він, на мою думку, вирішує, який шлях найбільш безнадійний, – припустив Арагорн. – Бо тут дійсно є над [424] чим поміркувати. З тих пір, як Горлум вислідив нас і таємниці нашого загону, без сумніву, вже не існує, рушити на схід – це майже безнадійна справа. Але від Мінас-Тіріту аж ніяк не ближче до згубного Вогню та до знищення Тягара. Ми можемо затриматись там і чинити хоробрий опір; але як можуть намісник Денетор та його люди надіятись на успіх у тому, що навіть Елронд вважав вище своїх сил: зберегти Тягар у таємниці або відбити Ворога, коли він зі всією міццю своєю з'явиться одібрати свій скарб? Який саме шлях обрав би кожен з нас на місці Фродо? Не знаю! Зараз нам надзвичайно бракує Гандальфа...

– Прикра втрата, – зітхнув Леголас. – Але нічого не поробиш – ми маємо впоратись без його допомоги. Тож давайте вирішимо нарешті – таким чином ми й Фродо допоможемо! Покличемої його та висловимо всі думки. Я раджу йти до Мінас-Тіріту.

– Я б теж віддав перевагу Мінас-Тіріту, – зізнався Гімлі. – Ми, звісно, були призначені тільки допомагати Хранителю і не зобов'язані йти далі, ніж забажаємо. Ніхто не наказував нам іти до Згубної гори, і присяги ми не давали. А все ж таки я залишив Лоріен, хоч це мені

й важко далось. А тепер, коли ми зайшли вже так далеко, я знаю точно: Фродо покинути не можу. Якщо він піде до Мінас-Тіріту, я теж піду – а якщо ні, то ні.

– Я теж, – сказав Леголас. – Було б підлотою зараз кинути його.

– Вірно, підло було б зовсім залишити його, – сказав Арагорн. – Але якщо він піде на схід, то всім іти з ним не треба, та й не годиться. Чи нас восьмеро піде, чи двоє, чи навіть хтось один – надії на успіх однаково мало. Якби це від мене залежало, я б запропонував Фродо трьох супутників: Сема – він іншого й не допустив би, Гімлі та себе самого. Боромир повернеться до свого рідного міста, де його ждуть батько й народ; з ним могли б піти всі інші, або хоч Меріадок з Перегріном, якщо Леголас захоче нас покинути.

– Не бути цьому! – скрикнув Меррі. – Ми не можемо покинути Фродо! Ми з Піном з самого початку збиралися йти за ним повсюди, то й підемо. Звичайно, тоді ми не розуміли, як це буде. Там, далеко, в Краї та в Рівенделлі, все виглядало інакше. Відпустити Фродо у Мордор – це безглуздо й жорстоко! Чому ми не можемо зупинити його?

– Ми навіть повинні його зупинити! – підхопив Пін. – Саме це, я впевнений, його й непокоїть. Він розуміє, що [425] ми не згодимось відпустити його на схід. І він, бідолаха, не бажає нікого прохати. Уявіть тільки: одному йти у Мордор! – Піна пересмикнуло. – Але бідний старий Фродо, дурник, мусив був би знати, що прохати зовсім не треба. Час вже зрозуміти, що позаяк ми не в змозі його зупинити, то ми його не залишимо!

– Даруйте, панове, – встряв Сем, – тільки здається, ви зовсім хазяїна не розумієте. Він анітрохи не має сумніву, куди йти. Анітрохи! Яка користь від Мінас-Тіріту? – йому тобто, ви вже пробачте, майстре Боромире, – додав він і озирнувся. Тільки тоді виявилось, що Боромир, котрий спочатку сидів самотньо осторонь і мовчав, кудись зник.

– Ой леле, та куди ж він подівся? – злякався Сем. – Останній час він, на мій погляд, якось дивно поводитьсь. Але так чи інакше, в нас з ним різні справи. Йому треба додому, він сам весь час стверджував це, й звинувачувати його в цьому нема за що. Але пан Фродо – він знає, що мусить знайти Згубну щілину, якщо зуміє. Але він боїться. Тепер розумієте? Йому просто страшно. Через те й мучиться. Звісно, дечому він, так би мовити, навчився – ми усі навчилися – відтоді, як з дому пішли, а не то він би так жахався, що просто зашпурнув би Перстень у ріку, та й навтіки. І все ж йому поки що занадто страшно, щоб відразу піти. А про нас він не хвилюється: чи підемо, чи ні. Він знає, чого ми хочемо. Це його теж дуже бентежить. Якщо він взагалі відважиться, то забажає йти сам. Ось згодом пригадаєте мої слова! Нам прийдеться важко, коли Фродо сюди повернеться: він сам себе накрутить, без сумніву, не будь він Торбинс!

– Знаєш, Семе, а ти мудріший за нас усіх, – визнав Арагорн. – Але що ж нам робити, коли це так станеться?

– Затримаємо його! Не пустимо! – вигукнув Пін.

– Ось як? Але він – Хранитель, і Тягар судилося нести йому. Не думаю, щоб нам личило у той чи інший спосіб направляти його. Та якщо ми й спробуємо, нічого не вийде. Тут діють інші сили, набагато могутніші.

– Гаразд, – сказав Пін. – Але пора вже Фродо нарешті накрутитись і повернутись, щоб скінчити справу. Чекати – це жахливо важко. Та й час вже минув, еге ж?

– Так, година давно минула, – сказав Арагорн. – Ранок вже скінчився. Давайте покличемо його!

Але в цю мить з лісу з'явився Боромир. Він мовчки наблизився до своїх товаришів. Обличчя його було похмуре [426] та печальне. Він зупинився, немов перелічив тих, хто сидів у колі, а потім і сам сів осторонь, втупивши очі у землю.

– Де ти був, Боромире? – спитав Арагорн. – Фродо бачив?

Боромир відповів не одразу, неохоче:

– І так, і ні. Так, тому що знайшов його нагорі, далеко звідси, і розмовляв з ним. Я наполягав, щоб він йшов не на схід, а до Мінас-Тіріту, і занадто погарячкував. Тоді він... він зник. Зовсім як у казках. Мабуть, надів Перстень. Я не зумів відшукати його. Я думав, що він повернувся сюди!

– Це все, що ти можеш сказати? – Арагорн суворо, жорстко поглянув на Боромира.

– Так. Зараз я нічого більше не скажу.

– Кепська справа! – вигукнув Сем і скочив на рівні ноги. – Що такого лихого мав натворити чоловік, щоб пан Фродо відважився дістати Перстень? Він мусив не чіпати його, а якщо вже надів, то тільки сили небесні знають, що могло скоїтись!

– Припустимо, він захотів уникнути небажаної зустрічі, – здогадався Меррі, – за прикладом Більбо. Але тоді він не залишив би Перстень на пальці, відразу зняв би, як тільки чужі пройдуть!

– Та куди ж він подівся? – крикнув Пін. – Де він? Його вже бозна-скільки часу нема!

– Чи давно ти залишив Фродо, Боромире? – спитав Арагорн.

– Десь близько півгодини тому. А може, й годину. Я потім ще трохи походив. Я не знаю! Нічого не знаю! – Боромир обхопив голову руками й зігнувся, немов від нестерпного болю.

– Він зник годину тому? – збентежився Сем. – Тоді треба негайно йти шукати його. Ходімо!

– Постривай! – стримав його Арагорн. – Ми мусимо розділитись по двоє та домовитись... Егей, стійте! Заждіть!

Але його ніхто не почув. Сем перший метнувся до лісу. Меррі та Пін помчали за ним і вже зникли за деревами понад берегом, пронизливо, по-гобітанськи, лементуючи: «Фродо! Фродо!» Леголас і Гімлі побігли теж. Здавалося, весь загін несподівано збожеволів.

– Розбіжаться на всі боки й загубляться! – застогнав Арагорн. – Боромире! Не знаю, у чому ти завинив, але тепер можеш допомогти. Йди за молодшими гобітами, і якщо вже Фродо не знайдеться, хоч їх збережи! А якщо [427] все ж таки знайдеш його чи хоч якісь сліди, повертайся сюди. Я прийду незабаром!

Арагорн побіг за Семом. Він наздогнав його у горобиновому гаю. Сем біг щодуху угору, волаючи: «Фродо-о-о!»

– Ходімо зі мною, Семе! – покликав він. – Не можна ходити поодиноці. Лихо близько. Я це відчуваю. Мені треба піднятися на гору, на верхівку Амон-Хину, роздивитися. Поглянь, Фродо проходив тут. Я так і сподівався. Йди за мною та пильнуй!

Він побіг стежкою угору. Сем намагався не відставати, але не міг зрівнятися зі Слідопитом і невдовзі відстав. Майже відразу ж Арагорн зник з його очей. Сем зупинився, відсапуючись, і раптом стукнув себе долонею по лобі:

– Егей, Семе Гемджи! Коли ноги короткі, то головою працюй! Помізькуємо: Боромир не бреше, не в його це звичаї, але й не все каже... Щось жахливо налякало пана Фродо. І він сильно накрутив себе і нарешті вирішив йти... куди? На схід. Невже ж без Сема? Так, навіть без Сема. Ох, важко! Кепська справа... – Сем витер очі, щоб сльози не заважали. – Цить, Гемджи! Міркуй як слід! Не вміє він перелітати через річки та стрибати з водоспадів. Обладунку в нього нема ніякого. Значить, йому доведеться повернутись до причалу. Значить, до причалу я й мушу бігти! Лечу стрілою! Агов, Семе, давай!

І Сем полетів, мов вихор, униз по стежці. Він впав, розбив коліна, але відразу скочив та побіг далі. Нарешті він прожогом влетів на Причальний луг, де лежали витягнуті з води човни. Там нікого не було. Позаду, у лісі, лунали якісь вигуки, але Сем не звернув на них уваги. На мить він завмер, розкривши рота: один з човнів сповзав униз з берега – сам по собі.

З гучним лементом Сем пострибав униз. Човен зісковзнув у воду і плавно загойдався на хвилі.

– Я йду, пане! Йду! – крикнув Сем і метнувся з берега, намагаючись схопитися за борт. Він схибив лише на один-два фути – і шубовснувся, з криком та плюскотом, носом униз, у глибоку швидку воду. Він відразу пішов на дно, і ріка зімкнулась над його кучерявою головою.

Зойк, сповнений жаху, пролунав у пустому човні. Піднялось весло, човен завернув. Фродо ледве встиг схопити Сема за волосся, коли він випливав на поверхню, відчайдушно борсаючись та пускаючи з рота бульбашки, вирячив перелякані карі очі. [428], – Вище, вище,

Семчику, хлопче мій! – кликав Фродо. – Хапай мене за руку!

– Рятуйте, пане! – белькотів Сем. – Руки не бачу, потону!

– Та ось вона! Не щипайся, друже! Я тебе не відпущу. Бий по воді, але не борсайся, бо мене перекинеш. Ну, тримайся за борт та дай мені підгребти!

Кількома ударами весла Фродо направив човен, і за мить той стукнувся об берег; тоді Сем зміг вилізти на суходіл, мокрий, мов видра. Фродо зняв Перстень і теж вийшов на берег.

– Мало мені було клопоту, тепер ще ти, Семе – їй-бо, гірший за всіх! – буркнув він.

– Гей, пане, а ви самі ніби кращі? – заперечив Сем, тремтячи. – Невже не жорстокість – піти без мене та все таке! Якби я не здогадався, де б ви тепер були?

– Плив би собі спокійно своїм шляхом.

– Спокійно! – обурився Сем. – Та неville ж? Сам, без допомоги, без мене? А я тут пропадатиму наодинці?

– Ти напевне пропадеш, якщо підеш зі мною, Семе. А цього вже я б не пережив.

– З вами я ще, може, й поживу, а без вас – точно помру! – наполягав Сем.

– Але я прямую до Мордору!

– Знаю вже, пане мій, знаю. Звісно, ви туди йдете. А я йду з вами.

– Слухай, Семе, не затримуй мене! Сюди ось-ось з'явиться все товариство, доведеться сперечатись, пояснювати, і вже не буде ні настрою, ні нагоди. Але я мушу йти негайно. Іншого виходу нема.

– Зрозуміло, – згодився Сем. – Але самі ви не підете. Я теж піду – або ми обоє нікуди не підемо: бо я зараз попробую денця у всіх човнах!

Фродо нарешті не стримався і розсміявся: на душі в нього стало тепло та радісно.

– Один залиш – для нас! – сказав він. – Але чи ти можеш іти ось так – без речей, без харчу?

– А ви зачекайте хвилинку, я все потрібне принесу! – заспішив Сем. – У мене все готово. Я знав, що ми сьогодні вирушимо...

Він побіг до табору, витяг свою торбу з-під купи речей, що навалив Фродо, коли розвантажував човен, прихопив ковдру про запас, кілька пакунків з харчами й бігцем повернувся назад. [429]

– Всі плани ти мені сплутав, – сказав Фродо. – І ніяк мені від тебе не відчепитись! Але я радий, Семе. Не можу навіть висловити, який я радий. Сідай! Недарма з самого початку передбачалося, що ми підемо разом. Так і зробимо, а друзі наші хай самі знайдуть безпечну дорогу! Блукач їх догляне. А побачитись знову нам з ними навряд чи доведеться...

– Ну, може, ще пощастить, пане. Все може статися.

Таким чином Фродо з Семом вирушили удвох виконувати своє останнє завдання. Фродо відгріб від берега, і Ріка швидко понесла їх геть західним рукавом, повз похмурі скелі Тол-Брандіру. Ревіння великих водоспадів стало голосніше. Навіть з тою допомогою, яку міг надати Сем, Фродо мусив добре попрацювати, поки човен не пішов напереріз течії біля південного краю острова – на схід, до того берега.

Нарешті двійко гобітів знову ступили на землю близько південного схилу Амон-Ло. Вибравши рівний уступ високо над водою, вони затаїли туди човен та старанно сховали під великим валуном. Потім закинули за плечі свої торби й пішли вперед, придивляючись, чи нема десь стежки, котра могла б привести їх до сірих крутосхилів Емін-Мейлу, а потім униз – до володінь Тіні.